

AUSTRALIE

A JEJÍ OBYVATELSTVO.

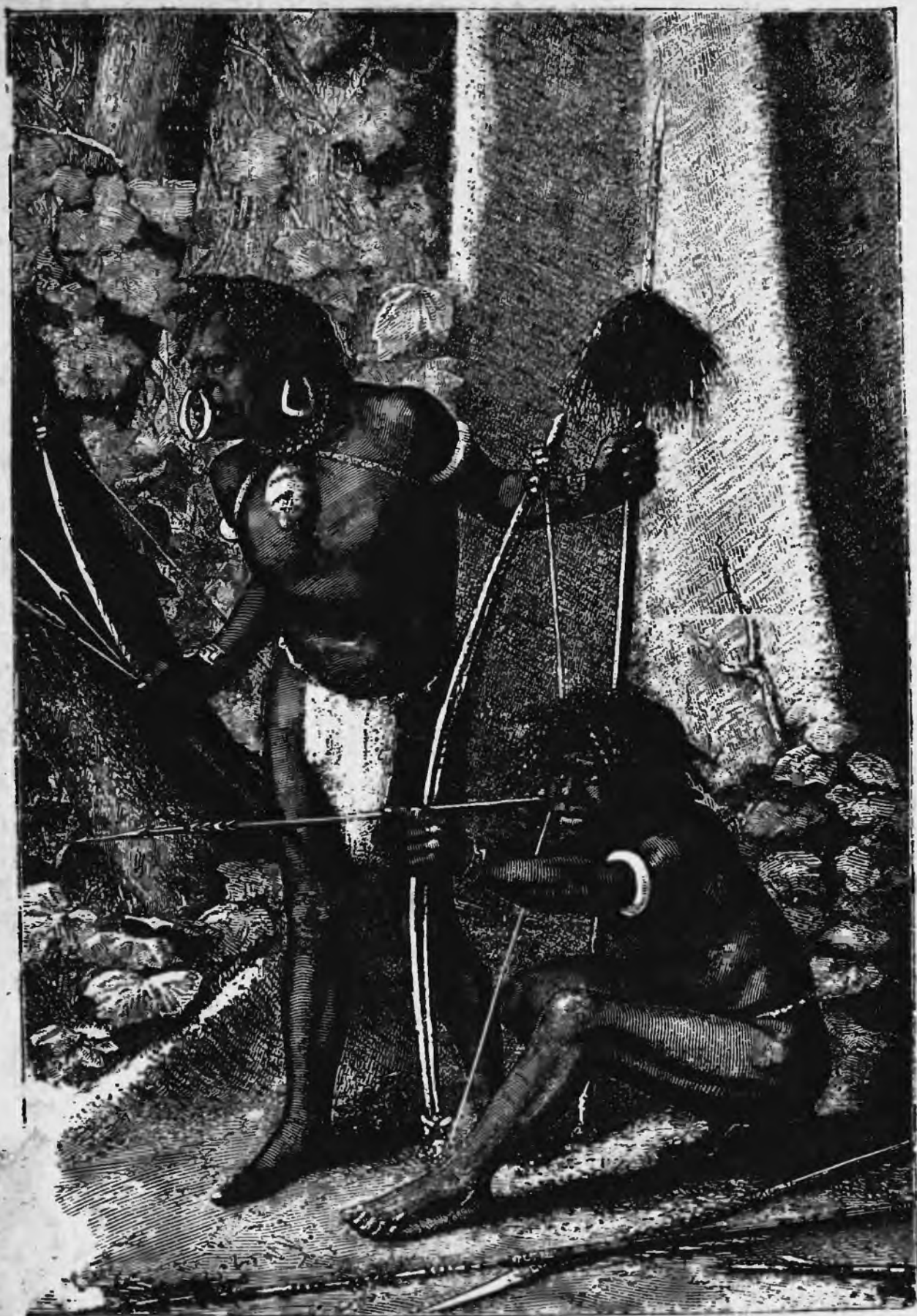
OD

Dra. K. E. JUNGÁ.

SE 195 OBRAZCI.

V PRAZE 1885.
NÁKLADEM F. TEMPSKÉHO.

Papuáni na číhané.

OBSAH.

I. Pevnina australská a její obyvatelstvo.

	Stránka
Cesta do Austrálie	1
Objevy	3
Rozměry Austrálie	14
Půda	15
Vodstvo	18
Podnebí	21
Rostlinstvo	24
Živočišstvo	33
Původní obyvatelé	41
Missionáři u domorodců	79
Osadníci	84
Žlutí a hnědí	95
Nájemníci a osadníci	102
Squatterové a křováci	107
Horníci a zlatokopové	113
Důležitost Austrálie	123

II. Kolonie na pevnině australské a Tasmanie.

Všeobecný přehled	132
Nový Jižní Wales.	
1. Rozměry	138
2. Horopis a vodstvo	138
3. Podnebí a plodiny	143
4. Obyvatelstvo	143
5. Rolnictví a hornictví	146
6. Průmysl a obchod	151
7. Spojení	152
8. Města	156

Viktorie.	Stránka
1. Rozměry	160
2. Horopis a vodstvo	160
3. Podnebí a plodiny	164
4. Obyvatelstvo	165
5. Rolnictví a hornictví	166
6. Průmysl a obchod	169
7. Kommunikace	171
8. Města	173
Queensland.	
1. Rozměry	178
2. Horopis a vodstvo	179
3. Podnebí a plodiny	183
4. Obyvatelstvo	186
5. Rolnictví a hornictví	188
6. Průmysl a obchod	192
7. Spojení	192
8. Města	195
Jižní Austrálie.	
1. Rozměry	199
2. Horopis a vodstvo	200
3. Podnebí a plodiny	203
4. Obyvatelstvo	203
5. Rolnictví a hornictví	206
6. Průmysl a obchod	209
7. Spojení	211
8. Města	215
Severní Austrálie	216
Západní Austrálie.	
1. Území a obyvatelé	217
2. Hory a vodstvo	220
3. Podnebí a plodiny	221
4. Rolnictví a hornictví	222
5. Průmysl a obchod	223
6. Spojení	224
7. Města	224
Tasmanie.	
1. Objevení a dějiny	225
2. Země a plodiny	230

	Stránka
3. Rolnictví a hornictví	236
4. Obchod	238
5. Města	240

III. Melanesie.

Úvod	245
Objevení	246
Melanesie	251
Melanesané	254
Obchodníci se sandálem a otrokáři	260
Missionáři	266
Nová Guinea.	
1. Objevy a výzkumy	281
2. Území	289
3. Půda a vodstvo	292
4. Podnebí a rostlinstvo	293
5. Živočišstvo	296
6. Obyvatelé	300
7. Pokusy kolonisační	318
Nová Britannie	320
Ostrovy Šalomounovy	330
Ostrovy sv. Kříže	337
Nové Hebridy	341
Nová Kaledonie.	
1. Území	350
2. Praobyvatelé	357
3. Osadníci	364

IV. Polynesie.

Všeobecná povaha země	373
Polypi Jižního moře	374
Rostlinstvo	380
Živočišstvo	384
Polynesané	386
Činnost missionářů	397
Snahy evropské	403

Hawaii.	Stránka
1. Země a plodiny její	405
2. Hlavní ostrovy	412
3. Hawajané	429
4. Dějiny souostroví	439
Malá souostroví v západní Polynesii.	
Ostrovy Fanningské čili Americké	447
Ostrovy Phoenixovy	448
Ostrovy Unionské čili Tokelau	449
Ostrovy Ellicejské	450
Ostrovy Tukopia	451
Tonga	
1. Území	451
2. Tongané	458
3. Dějiny říše tonganské	472
Samoa	
1. Území	479
2. Samoané	490
Malá souostroví.	
Futuna, Uea, Niue	507
Ostrovy Manihiki	509
Ostrovy Cookovy čili Herveyské	511
Tahiti a jeho součásti.	
1. Země a plodiny	516
2. Tahiti a Moorea	523
3. Tahitané	534
4. Dějiny tahitské	555
Neodvislé ostrovy pod větrem	561
Ostrovy Tubuai čili Austrály	563
Tuamotu čili Paumotu	564
Mangarewa čili ostrovy Gambierské	567
Ostrov Pitcairn	570
Markesy	573
Rapanui a Sala y Gomez	581
Viti.	
1. Všeobecná povaha a plodiny	583
2. Hlavní ostrovy	593
3. Vitiané	598
4. Viti pod anglickou vládou	620
Rotumah	629

V. Nový Zeland.

	Stránka
1. Poloha a území	633
2. Tvar půdy, vodstvo, podnebí	635
3. Rostlinstvo a živočišstvo	647
4. Maoriové	655
5. Poměr osadníků k Maoriům	686
6. Města	695

VI. Mikronesie.

Ostrovny mikroneské a jich obyvatelé	701
Mariany	704
Karoliny	709
Ostrovny Palevské	716
Ostrovny Marshallovy	717
Ostrovny Gilbertovy	720

I.

Pevnina australská a její obyvatelstvo.

Cesta do Austrálie.

Ještě před 30 lety pouštěli se na cestu do Austrálie obyčejně jen odvážliví cestovatelé a ti, kdo se navždy rozloučili s otčinou. Plavba z přístavů evropských ku břehům Austrálie byla totiž pro neznalost povahy i směru větrů a mořských proudů velice nejistá a spolu zdlouhavá, poněvadž lodi ubíraly se výhradně dalekou drahou kolem předhoří Dobré Naděje. Phillip na př. plul s loďstvem, jež neslo první osadníky z Portsmoutha k východnímu pobřeží Austrálie, plno osm měsíců, někteří pozdější plavci však ještě déle na cestě prodleli.

Cesta Egyptem byla sice kratší, avšak nepoměrně drahá a nepohodlná, neboť vyžadovala opětovaného střídání dopravních prostředků; pro dopravu zboží tudíž úplně se nehodila.

Teprve když Ferdinand Lesseps provedl důmyslným způsobem průkop šíje, která spojovala Asii s Afrikou, otevřena jest nová dráha, jež valně usnadnila obchodní styky západu s východem. Průplav Suezský však nemá pro výrobky a plodiny Austrálie takové důležitosti obchodní, jako na př. pro hedvábí a čaj krajů čínských, bavlnu a indigo Východní Indie nebo pro kávu a cukr z Javy; jesti clo průplavní poměrně veliké a mimo to není úspora času, zvláště vzhledem k východní části Austrálie, příliš značná. Cestujícím zajisté jest výprava, na které může kvapem prohlédnouti si znamenitosti egyptské, mnohem poutavější, nežli nepřetržitá plavba jednotvárnou spoustou vod.

Několik společenstev vysílá nyní četné parníky různými směry do Austrálie. Nejstarší a nejdůležitější jest veliká „Peninsular and Oriental Steam Navigation Company“ (zkratkou P. and O. Company), jejíž 55 parníků pluje ze Southamptona do Sydneye. Cestující může po lodích této společnosti buď nepřetržitě plouti ze Southamptona mimo Gibraltar a Maltu průplavem Suezským do Pointa de Galle (na Ceyloně) a odtud do Austrálie; anebo dá se z Benátek nebo Brindisia do Alexandrie, odkud může si prohlédnouti památky země Faraonů a dostati se železnicí kolem Kaira a velikého průplavu do Sueza, kde zasedne opět na parník. Ze Sueza dopluje parník za 14 dní do Pointa de Galle, odtud za 15 dní přistane u Alban (jihozáp. břehu Austrálie) a za 5 dní zakotví pak u Adelaidy, kdež skládá poštovní zásylky. Z Adelaidy dopluje za 3 dni do Melbourne, za další 3 dni je v Sydneyi. Z Melbourne však lze použití železnice a doraziti za půldruhého dne ku přístavu Jacksonovu. Psaní a časopisy byly již dávno tímto směrem dopravovány. Psaní ze Southamptona dojde do Melbourne průměrně za 49 dní, z Brindisia jen 41 dní. Parníky „východní společnosti“ plují z Plymoutha kolem St. Vincenta a předhoří Dobré Naděje; urazí cestu do Adelaidy asi za 47 dní, do Sydneye za 49 dní. Pro cestující tedy, kteří se dají ze Southamptona přeplaviti na lodích společnosti P. and O., není cesta do Austrálie mnohem kratší než cesta parníkem společnosti východní, která zvláště pro náklady je příhodnější, poněvadž dováží se zboží přímo na místo určené, a není potřebí je opět a opět překládati. Vzdálenost ze Plymoutha kolem sv. Vincenta, Kapského Města, Adelaidy a Melbourne do Sydneye obnáší 12.820 mořských mil,*) ze Southamptona kolem Gibraltara, Maltu, Port Saida, Sueza, Pointa de Galle, Alban, Adelaidy, Melbourne do Sydneye 11.979 mil; rozdíl je tedy as 900 mořských mil.

*) 1 mořská míle = 1.85 kilometru = $\frac{1}{4}$ míle zeměpisné.

Třetí společnost „British India Steam Navigation Company“ vysílá své lodi z Londýna Suezským průplavem kol Adena, Batavie (Singapore), ostrovu Thursday (v průplavu Torresově) a mimo přístavy queenslandské Cooktown, Townsville, Bowen a Rockhampton do Brisbany. Cesta tato počítá se do 11.531 mořských mil, jest tedy kratší než dráhy lodí obou shora vytčených společenstev.

Konečně sluší zmíniti se o nyní oblíbené cestě přes Spojené Státy. Plavba do Nového Yorka trvá z Hamburka 14 dní, cesta po dráze pacifiční do San Francisca $6\frac{1}{2}$ dne;*) zde čekají parníky společnosti „Pacific Mail“. Za 8 dní doplujeme k Honolulu, odtud za 14 dní k Aucklandu a za dalších 5 dní jsme v Sydney; cesta ze San Francisca trvá tedy 27 dní a páčí se na 7218 mořských mil. Psaní z Londýna dojde tímto směrem do Sydneje za 46 dní.

Ústavy dopravní, mimo společnost východní, jsou podporovány anglickou vládou a z části také příslušnými osadami. V novější době podobné společnosti značně se rozmnožily, některé dostávají podpory vládní, některé za vzkvétajícího obchodu obstarávají dovoz již na svůj vrub.

Tím způsobem lze nyní cestujícímu i kupci udržovati pravidelné, rychlé a jisté spojení i s pátým světa dílem.

Objevy.

Podobá se ku pravdě, že Malajští obyvatelé východoindického mnohoostroví věděli o pevnině australské již mnoho století dříve než plavci evropští. Odedávna odváželi ze severního pobřeží oblíbenou lahůdku tripang (sušené sumýše) na

---

*) Jízdní lístek za 22 dollars (asi 46 zl.) má však platnost po 3 měsíce a cestující může navštívit vodopád Niagarský, Chicago (kde bydlí mnoho Čechů), Omahu i město Mormonův nad Velkým Solným jezerem.

trhy čínské. K Evropanům nedostala se známost nového dílu světa skrze Asiaty, nýbrž samostatnými podniky národů ve plavbě zkušených a zběhlých, tož španělského, portugalského, anglického, francouzského a hollandského, kteří od konce XV. století vědomosti o zeměkouli velice obohatili.

Kdo z Evropanů byl vlastně objevitelem Austrálie, nemůžeme bezpečně určit; zdá se, že zásluha ta patří Francouzům, neboť máme od Finée z Briançona (v Dauphiné) z r. 1531. mapu, na níž naznačena jest v místech, kde leží severní pobřeží Austrálie, země nazvaná Regio Patalis. Ale udání ta i jiná jsou neurčitá a nezaručená, alebrž za jisto lze míti, že Austrálie byla objevena teprve l. 1601. Toho roku navštívil totiž Portugalec Manoel Godinha de Credia krajinu při Vandiemenově předhoří, severozápadní to cíp ostrova Melvilly (u nejsev. břehu Austrálie). O této události dovídáme se teprve v době novější, neboť byla ze zjištěné revnivosti dlouho zatajována. S podobnou politickou opatrností počínali si Španělové. Pedro Fernandez de Quiros a Louis Vaz de Torres vydali se 21. prosince 1605. z Callaa na prozkoumání Jižního Moře. Quiros odkryl ostrov Nových Hebrid, Terra del Espiritu Santo zvaný, a oddělil se od Torresa; tento, pluje dále na západ, objevil nebezpečný průplav plný úskalí, nyní Torresův řečený. Objevení to bylo taktéž po dlouhou dobu tajno; teprve když roku 1762. Angličan Dalrymple dobyl Manily, nalezeny byly Torresovy zápisky v zapomenutí vešlé, jež byly uschovány v tamějším státním archivu. Činnost Portugalců a Španělů nebyla rozsáhlá, a brzy zatlačena byla výzkumy Hollandanů, Francouzův a Angličanů. Hollandané, usadivše se na Javě, podnikali četné plavby výzkumné, na nichž objevili velikou část Austrálie, a nazvali ji Novým Hollandem. Dne 16. měsíce listopadu r. 1605. vyplula rychlice „Duifhen“ z Bantama (na západě Javy) a dorazila až ku předhoří Keerweeru (doslovně: Vrať se) v zálivu Karpentarském; ji následovaly

nové a nové výpravy, severní pobřeží bylo prozkoumáno, veliká část západního i jižního břehu byly objeveny. Dick Hartog a Schouten r. 1616., Edels r. 1619., Nuyts r. 1627. a jiní hollandští plavci vypátrali na svých výpravách při severním pobřeží australském zemi Karpentarskou, Arnhemovu a Vandiemenovu, na západě zemi de Wittovu, Edelsovu, Eendrachtskou a Leeuwinskou a na jižním břehu zemi Nuytsovu.

Nade všechny předchůdce však daleko předčil novými výzkumy Abel Tasman. Týž r. 1642. odkryl nejjižnější část ostrova (nyní Tasmanovým zvaného), jež pojmenoval po generalním místodržiteli Antonínu van Diemen, a západní břeh Nového Seelanda. O dvě léta později dokázal, že Nová Guinea není souvislá s Australií, jak dříve obecně se myslo.

V letech následujících jen málo bylo podnikáno. Vlaming r. 1696. vypátral Labutí řeku, již tak pojmenoval dle nalezené černé labuti (*avis rara*), a Dampier prozkoumal r. 1699. zátoku Žraločí (Sharks Bai) a část severozápadního pomorí, kteráž nyní po něm jest nazvána; mimo to vešly Houtmans Abrolhos v neblahou pověst pro veliké škody, které brala loďstva u tohoto předhoří.

Teprve ku konci století XVIII. na nové výzkumy vydal se slavný anglický plavec, jež můžeme vedle Tasmana pokládati za vlastního objevitele Australie. R. 1768. vypraven byl z Londýna James Cook, aby pozoroval na jižní zeměkouli průchod Venuše; na lodi „Endeavour“ doprovázeli jej přírodopytci Banks a Solander. Z Tahiti-a, kde vykonal úlohu na se vzatou, plul na Nový Seeland, jehož obrysy určil, a přistál dne 27. měsíce dubna 1770. při východním břehu australském ve přístavu, kterýž družina jeho dle bohatosti rostlinstva nazvala zátokou Rostlinnou (Botanybai). Pluje dále na sever, objevil Port Jackson, záliv Moretonský, potom objel průplavem Endeavourským předhoří York a vzal veškeré objevené země v držení jménem vlády anglické. Dle podobnosti s půdou své

otčiny nazval Cook východní pobřeží Austrálie Novým Jižním Walesem. Však břeh jihovýchodní a jižní nebyl ještě prozkoumán; ani nebylo dokázáno, souvisí-li Tasmanie s Australií. To vypátrali, bylo svěreno Bassovi a Flindersovi. Roku 1797. seznal Bass, že Tasmanii dělí od Austrálie průliv, nyní Bassovým nazvaný, a Flinders doplnil kusé vědomosti o jižním a severovýchodním břehu australském.

Také vláda francouzská byla činná. Roku 1772. vyslán byl Marion do Tasmanie, Lapérouse s lodmi „Astrolabe“ a „Boussole“ do zátoky Rostlinné, a r. 1792. a 1793. vypraven d'Entrecasteaux, by vyhledal zaniklého Lapérouse-a. R. 1802. pak vyslala vláda francouzská Baudina, chtěc Angličany ve výzkumech předejít; bylať to řevnivost a snaha obohatiti se novými krajinami, jež vedla v této době k novým a novým nálezům.

Kapitán King na 4 cestách od roku 1817. do roku 1824. vystopoval severovýchodní, severní a severozápadní pobřeží Austrálie; Wickham objevil řeku Viktorii r. 1837. a Stokes odkryl roku 1841. v zálivu Karpentarském řeku Albert a Flinders. Severovýchodní pobřeží pevniny, Veliká Barriera a ostrovy v Torresově průlivu byly prozkoumány Blackwoodem (1842.—1845.), Owenem Stanleyem (1847.—1850.) a Denhamem (1859.—1860.), a tím způsobem určena jest nejbližší a nejjistější dráha z východní Austrálie do Indie.

Obvod pevniny nabýval takto cestami smělych a zkušených plavcův určitější než prve podoby; ale i na pevnině samé činěny nemalé pokroky, obzvláště po založení kolonie trestancův u Portu Jacksonova roku 1778. Neschůdné Modré Hory, které dalšímu postupu kladly meze, překročeny byly ovšem teprve 25 let po založení osady; avšak na západní straně tohoto horstva objeveny byly úrodné roviny Bathurstské a hořejší tok Lachlana a Macquarie-e, které Oxley r. 1817. a 1818. sledoval až ku domnělému jich vtoku do velikých bažin. Hornatinu na severu prozkoumal rostlinozpytec Allan

Cunningham r. 1823., později objevil průsmyk Pandořin, jediný to přístup ke travnatým pláním Liverpoolským od jihu, a odkryl horní tok Barwana a Condaminy; procestoval pak západní část Nové Anglie, Darlingdowny, pobřeží řeky Brisbany a zátoky Moretonské. Současně byly prozkoumány také krajiny jižní. Hovell a Hume, ženouce stáda svá přes hory k rovinám Yaszským při hořejším Murrumbidge-i, pronikli r. 1824.—1825. až k Portu Phillipovu a objevili největší řeku Australie, již osadníci nazvali Humeovou. Sturt však, jenž od r. 1828.—1830. tok této řeky sledoval, změnil jméno její v Murray, jakž posud se nazývá. Sturt vydal se r. 1828. od Macquarie-e na západ k řece Darlingu, jež dle domnění tehdejších zeměpisců vlévala se do jezera, které prý leží vnitř pevniny. Chtěje záhadu tuto rozřešiti, Sturt plul s několika průvodci r. 1829. po řece Murrumbidgee-i až ku širokému Murrayi a seznal, že je Darling přítokem Murraye; potom, ač byl stále ohrožován od domorodců, kteří číhali na pobřežích zhusta se sblížujících, šťastně doplul až ku velikým jezerům, jež tvoří Murray před samým vtokem do zálivu Setkání (Encounterbai). Do zálivu toho Sturt však se dostat nemohl, protože stoky, v nichž se nalézal, byly pískem zaneseny. Z písečných vršků, jež řeku omezují, viděl vlny mořské, na západě lesnaté pohoří, hranici mezi údolím Murraye a zálivem St. Vincent, kdež čekala již loď ze Sydneje pro něj vyslaná. Ale Sturt a jeho průvodci pro slabost neodvážili se hory ty přelézti, i nezbylo jim, leč proti proudu rozvodněné řeky nazpět se vrátiti; konečně přece dorazili po čtyřech měsících krutého namáhání a mnohých strastí do Sydneje.

Mitchell doplnil na cestách od r. 1831.—1836. konaných známosti o toku objevených řek; odkryl prameny Darlinga a stopoval celý běh jeho až k Murrayi, jež prozkoumal, a objevil nynější Viktorii, kterouž, překvapen byv krásou a plodností té lesnaté pahorkatiny, nazval *Australia felix* (Šťastná

Australie. Na západ došel ku samému ústí Glenelga, nynější hranici mezi Viktorií a Jižní Australií; cestuje pak podél břehu na východ ku zátoce Portlandské, s úžasem spatřil povoz bílých mužů tam, kde jen divoké domorodce byl očekával. Asi rok před tím založili totiž podnikaví bratři Hentyové z Tasmanie při onom zálivu osadu k lovu velryb, jež se tam dříve hojně vyskytovaly. Na druhé cestě r. 1835. Mitchell pozbyl nejčilejšího průvodce svého, rostlinozpytce Allana Cunninghama, jenž zabloudiv byl usmrcen nevraživými domorodci.

O známost východního pohoří velikých zásluh si dobyl polský hrabě Strzelecki. Týž r. 1840. pěšky putoval od řeky Murrumbidgee-e přes australské Alpy a hustými, téměř neproniknutelnými lesy Gippslanda až ku pobřeží mořskému, a později procestoval Tasmanii. Jeho dílo „Fysikální popis Nového Jižního Walesa“ patří mezi nejkrásnější líčení oněch krajín, do kterých posud jen zřídka vkročuje noha lidská.

Objevy Sturtovy způsobily, že při zálivu St. Vincent byla založena osada Jižní Australie; z její hlavního města Adelaidy podnikal Eyre výzkumné cesty. Roku 1840. odkryl Eyre jezero Torrensovo a jiné solní močály u pohoří Flindersova rozložené, jež pokládal za souvislé koryto podoby podkovové. Brzy potom vydal se do západní Australie, kde již od r. 1829. byly kolonie při řece Labutí a při průlivu krále Jiřího. Když jediný běloch, který mu byl průvodcem, od domorodců byl zabit, Eyre provázen jsa černochem, který mu samotný zůstal věren, dostal se po nekonečných nesnázích a při trapném nedostatku k sundu krále Jiřího. Touž cestou podél pobřeží, ale v opačném směru, ubíral se později Forrest. Jest to krajina suchá, ku zakládání osad nepříhodná; kamenitá a písčitá rovina s malým pustinným křovím táhne se daleko k severu.

Sturtovy výpravy v l. 1844.—1846. nepříznivou pověst této krajiny ještě utvrdily. Sturt pronikl z Adelaidy přímým

směrem na sever daleko na pevninu: podél jezer Eyrem objevených a přes Coopercreek, jenž se v ně vlévá. dorazil až ku veliké kamenité poušti, která svou suchotou a neplodností rovná se Sahaře. Jako dříve za pravdu se mělo, že prostřed pevniny jest veliké jezero, tak povstala nyní domněnka o nesmírné poušti, jež celý vnitřek země obsahuje; úsudek ten zvrácen teprve po 14 letech novými výzkumy Sturtovými.

Touž dobou, když Sturt marně se pokoušel vniknouti do vnitřní Austrálie, chystal se Ludvík Leichhardt na cestu z Nového Jižního Walesa přímo do severozápadní Austrálie k osadě Viktorii u přístavu Essingtonova na půlostrově Coburgském, která byla r. 1838. obnovena. Leichhardt, jenž se již od r. 1842. na rozsáhlý podnik připravoval delšími výpravami z Nového Jižního Walesa, dovedl získati si podpory vlády i soukromníků. Ze Sydneye vyplul dne 14. srpna 1844. ku zátoce Moretonské, odkud zamýšlel cestovati po souši; 17. prosince 1845. dorazil k Portu Viktorii. Ale Leichhardt, byv nucen vzdáti se původního úmyslu, ubíral se v malé vzdálenosti od pomorí; to bylo sice pusto, ale divokými kmeny hustě obydleno. Jeho průvodce, přírodozpytec Gilbert, byl od černochoů zavražděn. Výsledky cesty Leichhardtovy byly ovšem znamenité; objeveny byly nejdůležitější řeky Queenslanda a severní Austrálie, jež vtékají do Velikého oceanu a do zálivu Karpentarského; mají posud jména, která jim dal Leichhardt. Vrátiv se do Sydneye, kde již jej pokládali za ztracena, umínil si procestovati pevninu od východu na západ. Skutečně byl vypraven a pronikl za kus území, ale nucen byl nemocí a nevolí průvodců vrátiti se; r. 1848. vydal se opět na cestu, ale nevrátil se již. Všecky pokusy, vyšetřiti záhadný osud odvážlivého cestovatele, byly marny.

Rovněž nešťastně skončila se výprava geometra Kennedyho. Týž r. 1847. stopuje hořejší tok Barku-a, shledal, že

tato řeka se nevlévá, jak Mitchell r. 1845. udával, do zálivu Karpentarského, nýbrž že se ztrácí v pustinách; Gregory (r. 1858.) však se přesvědčil, že Barku a Cooper, Sturtem objevený, jest jedna a táž řeka, že však se rozvětňuje různými směry ve průplavy, jež se opět spojují a do jezera Eyre padají. Zpráva Kennedyho o vnitrozemí Queenslanda byla tak nepříznivá, že osadnická vláda přijala návrh jeho, aby obrácena byla péče na prozkoumání krajín severnějších, obzvláště půlostrova Yorku. Ale tato část Austrálie leží již v okrsku tropických dešťů; její rozsáhlé bažiny, neproniknutelné houštiny a četné divoké obyvatelstvo činily cestujícím největší překážky. Ze 13 osob, které s Kennedym 15. srpna 1848. opustily záliv Rockinghamský, dostal se pouze domorodec Jackey Jackey po šestiměsíční cestě k Portu Albany na severním cípu půlostrova. R. 1865. procestoval Jardine půlostrov Yorský po celé délce jeho na straně západní; zde našel hojně lesy, vodstvo a množství zvířat rovněž jako Kennedy na straně východní.

Po smutném konci Kennedyově ochladla snaha po dalších výzkumech, mimo to vábila touha po rychlém a snadném zbohatnutí mnohé k objeveným zlatým dolům australským. Za novými výzkumy vypravil velikou expedici předseda královské společnosti zeměpisné*) v Londýně, Sir Roderick Murchison. Vůdcem zvolen osvědčený již A. Gregory, jemu pak přidělen byl rostlinozpytec Ferdinand Müller, nyní profesor botaniky při universitě Melbournské. R. 1856. připlul Gregory ku zálivu Cambridgeskému (na severozápadním břehu), odkudž pokusil se vniknouti do středu pevniny. Ale po krátké cestě krásnou a bohatou krajinou ocitl se v suché poušti s písčivými kopci a byl nucen vrátiti se krajem severním do Queenslandu ku zátoce Moretonské.

---

*) „Royal Geographical Society“.

O něco později vydal se John Mac Douall Stuart na od-
vážné výzkumy, k nimž se chystal, když provázel Sturta až
ku kamenné poušti na sever od Coopera. Stuart podnikal již
před rokem 1860. menší výzkumné cesty, dostáváje podpory
od bohatého osadníka Chamberse. R. 1859. objevil na cestě
od jezera Eyre k severu studené i teplé prameny, hojně se
prýstící z jinak nevlídných krajů. V březnu r. 1860. vydal se
znova na cestu, dospěl téměř ku středu pevniny na Central
Mount-Stuart a tam vztyčil vlajku anglickou. Před tím od-
kryl podivuhodný vysoký sloup pískovcový, který se v kruhu
jiných menších vypíná do značné výše 50 metrů, a nazval jej
po svém příznivci Chambers Pillar. Opět a opět pokoušel se
proniknouti dále na sever, avšak marně; vrátil se do Adelaidy.
Jeho zpráva, že za suchou, kamenitou, místy houštím porostlou
pustinou jest krajina příhodná, získala mu od vlády jiho-
australské podporu na poslední jeho výpravu ku břehům Indi-
ckého oceanu. Stuart vydal se 1. ledna 1861. na cestu; ne-
dorazil však ani ku 17. stupni j. šířky, neboť nedostatek vody
a neproniknutelné houštiny přinutily jej pokaždé k návratu.
Nezdarem tím nebyl Stuart odstrašen a v lednu 1862. novou
cestu podnikl z hlavního města kolonie; 7. dubna dosáhl nej-
severnější hranice její, pronikl šťastně rozsáhlým houštím a
24. července vztyčil při zálivu Adamově vlajku anglickou. Ku
sklonku téhož roku Stuart, jsa churav a zeslaben, vrátil se
do Adelaidy. Tento zkoumatel vynikal pečlivostí, obezřelostí
a rázností nade všecky své předchůdce i následovníky.

Výprava, dvě léta před tím od osadnické vlády z Viktorie
za týmž účelem vyslaná, skončila se nešťastně. Jsouc podně-
cována zdarem první cesty Stuartovy z Adelaidy, vláda sou-
sední konala rozsáhlé přípravy ku procestování pevniny od
severu k jihu; příspěvky vlády a soukromníků dosáhly summy
124.000 zlatých, z níž vše, čeho třeba bylo, obstaráno, a mimo
to přivezeno bylo z Indie 24 velbloudů. Dne 20. srpna 1860.

vydala se společnost, celkem 18 osob, mezi nimiž 3 Indové, vedením Roberta O'Hara Burke-a na cestu. Burke zamýšlel z Menindie (při středním Darlingu) dospěti ku Cooperu a odtud přímo na sever doraziti ku zálivu Karpentarskému. Zůstaviv část průvodcův a zásob v Menindii a při Cooperu, vydal se Burke s lékařem Willsem a 2 muži ku zálivu Karpentarskému, však nedošel cíle, nemoha, jak se podobá, překonati četné močály, které kryjí pobřeží. Pozbyv jednoho muže a vysílen jsa nedostatkem potravin, vrátil se ku Coopercreeku, jež našel opuštěný. Ač byli od dobrosrdečných černochů podporováni, přece Burke i Wills hladu zemřeli, King pak přijat a ošetřován byl od domorodců. Čtyři rozličné výpravy byly podniknuty, aby byl zaniklý Burke vypátrán: z Viktorie (r. 1861.—1862.) Howittem, jenž našel nejen Kinga, nýbrž i mrtvoly Burkea a Willse; z Jižní Austrálie Mac Kinlayem, jenž došel až ku zálivu Karpentarskému, a z Queenslanda vedením Walkera a Landsborougha, kteří prozkoumali krajiny při řece Albert, Flinders, Thompson a Barku. Příznivé zprávy o vodstvu i živočišstvu těchto širých zemí přivábily brzy osadníky z Queenslanda, kteří pronikli se svými stády záhy až ku hranicím osady.

Po cestách Stuartových jihoaustalská vláda vzala v držení veškeru rozsáhlou zemi mezi 138° a 129° východní délky až k Indickému oceanu (nynější Alexandrii a Severní Australii) a pokusila se, s malým ovšem prospěchem, založiti osadu na břehu severním. Důležitější pro rozvoj Austrálie a pro další výzkum bylo provedené spojení severní a jižní Austrálie telegrafem (r. 1872.), jenž veden byl přímo přes pevninu a připojen byl podmořským drátem v Singapuru (na Javě) k indoevropskému telegrafu; pozemní ten telegraf byl východištěm, po případě cílem pozdějších výprav. Giles a po něm Gosse byli vysláni vládou Jižní Austrálie a Viktorie, by zkoumali zemi od telegrafu na západ; objevili pohoří Macdonnellovo

a Jamesovo, veliký solní močál Amadeus a pronikli až ku $127^{\circ} 31'$ východní délky. Čím dále na západ, tím pustější jevila se krajina, jen zde onde ovlažovaná prameny a jezírky.

Warburton, jenž roku 1866. vystihl dolejší tok Coopera a západní i jižní břeh jezera Eyreova, vypraven byl bohatým kupcem a majitelem stád Elderem z Adelaidy, aby prozkoumal, zdali by střed pevniny od telegrafu na západ nehodil se ku chovu dobytka. Warburton vydal se 15. dubna 1873. z Alice Springs Stationu (při řetězu Macdonnellově nedaleko obratníku) a dostal se, zápase s nesmírnými obtížemi a hladem, 11. ledna 1874. k řece de Greyově (na severozápadním břehu Austrálie), kdež byl ochotně přijat od osadníků. Krajiny, jimiž Warburton cestoval, jsou snad nejsmutnější celé Austrálie; písečné kopce se střídají se širými pustinami, jen trnitou travou porostlými. Vláda západoaustralská, již větším dílem patřilo území prostřed pevniny, doufala, že aspoň veliký neprozkoumaný ještě díl bude výhodnějším; naděje ta byla však zklamána výzkumy Johna Forresta a Ernesta Gilesa. Forrest již r. 1870. cestoval, jak svrchu řečeno, podél velikého australského chobotu od západu k východu, a dorazil z Perthu do Adelaidy bez velikých obtíží. Roku 1874. bral se, vypraven jsa vládou západoaustralskou, od řeky Murchison na východ a dorazil krajinou málo ovlažovanou až ku telegrafnímu drátu při 27° šířky. Giles vykonal touž cestu poněkud jižněji; avšak nebyl vypraven jako Forrest koňstvem, nýbrž velbloudy, jež daroval zasloužilý Sir Tomáš Elder, i mohl snáze přemoci překážky suchých pustin, které pro nedostatek dešťů nikde k obydlí se nehodily. Giles, došed Perthu, vydal se opět na cestu, ale drahou zcela novou. R. 1876. ubíral se od $27.$ stupně šířky severovýchodním směrem až ku $23.$ stupni a objevil podivnou magnetickou horu Mount Gould; pak šel směrem jihovýchodním a dostal se písčitými pustinami v srpnu 1876. ku telegrafnímu drátu, aniž objevil zemi, která by se byla hodila k osazování.

Příznivější zprávy podal Alexander Forrest, bratr a stálý průvodce předchozího badatele; týž cestoval v únoru r. 1879. od řeky de Greyovy (v severozápadní Australii) až k telegrafnímu drátu a podél něho k Portu Darwinovu, a shledal, že Fitzroy, kterýž znám byl jen u svého ústí, dopouští paroplavbu do 160 kilometrů běhu svého. Nalezl též některé kraje velice příhodné buď pastvě, buď pěstování třtiny cukrové a kávy; část tato, Kimberlejský okres zvaná, brzy byla osadníky obydlena.

Také kapitán Pennefather odhalil r. 1880. při východním břehu zálivu Karpentarského krásnou úrodnou krajinu s velkými splavnými řekami Archerem a Batavií; krajina ta jest nejutěšenější částí Queenslanda. Výprava, která týmž časem učiněna byla za tím účelem, aby poznány byly země od zlatonosných polí Palmerských k mysu Yorku a by zvláště zlatonosná půda byla ohledána, neměla zdaru, neboť našla stopy zlata pouze na úzkém pobřeží východním, a bylo jí ve krajích na deště bohatých a při nepřízni domorodců překonati tisíceré kruté nesnáze, než se dopídila osady u předhoří Yorského.

Rozměry Austrálie.

Australská pevnina jest nejmenší mezi všemi země díly. Jest zajisté o pětinu menší než Evropa, avšak srovnáme-li ji s oním státem evropským, kterýž má na Australii největší politický vliv, shledáme, že Britannie s Irskem rovná se sotva šestadvacátému dílu pevniny australské. Dle Behma a Wagnera zaujímá souš australská 7,627.832 □ km. č. 138.529 □ mil. Jest to země málo rozčleněná a skoro tak nepřístupná jako Afrika, jež má mnohou s ní podobu. Tvoří jen málo předhoří, a to jen hrubé výběžky do moře; pomorí pak jest jednotvárné, majíc přístavů jen poskrovnu. Ze drobných ostrůvků, kteréž obklopují Australii, jižní a západní jsou skalnaté a ne-

úrodné, však čím dále na sever, tím jsou utěšenější a mnohé z nich zdají se míti pěknou budoucnost.

Velice podobá se ku pravdě, že Australie byla kdysi mnohem rozsáhlejší než za našich dob. Nepochybně prostírala se na východě až tam, kde nyní spatřujeme Velkou Barrieru; ano zdá se, že i Nová Guinea i Tasmanie s ní souvisely. Však za pravdu míti můžeme, že kraje pobřežní již se nesnižují; na západě a jihu dokonce pozorováno, že se pomorí stále vyvyšuje. Že v jižní Australii na východ od Murraye souš se před nedávnou ještě dobou vyvyšila, dosvědčují lastury, kteréžto za 80 km od pobřeží do kraje a tož i výše než 100 m nad hladinou mořskou se vyskytují. V politickém ohledu Australie v celém svém rozsahu již dávno náleží k Veliké Británii, kterážto založivši na východě jejím první osadu trestnickou, opatrně i pečlivě zabraňovala, aby jiná mocnost nemohla se tam usaditi. Prodlením času pevnina australská odevzdána jest pěti vládám kolonialním, které jsouce pod záštitou Britannie, mají zřízení celkem samosprávné. Co do prostoru lze Australii rozvrhnouti na tři části: východní, střední a západní. První z nich zaujímá tři kolonie: Queensland, Nový Jižní Wales a Viktorii; druhá vlastní Jižní Australii s příslušným k ní územím severním, a třetí kolonii západo-australskou. Kdybychom rozdělili souš na 100 dílů, připadaly by 3 z nich na Viktorii, 10 na Nový Jižní Wales, 23 na Queensland, 30 na Australii Jižní a 34 na Západní.

P ů d a.

Jak obrys Australie, tak i plastický tvar půdy jen málo se rozčleňuje. Vůbec můžeme říci, že se pevnina schyluje od východu k západu a od severu na jih. Domněnka, že by kdesi prostřed pevniny bylo jezero, do něhož by pobřežní řeky vtékaly, dávno uznána byla za mylnou. Na východní straně

táhne se téměř stále poblíž moře až k poloostrovu Yorskému vysoká hráz hor; že dříve sáhala až k Nové Guinei, dosvědčují četné hornaté ostrůvky v poměrně mělkém průlivu Torresově, právě jako skalnaté ostrůvky ve průlivu Bassově mezi Australií a Tasmanií. Od tohoto předělu chýlí se pevnina směrem jihozápadním až k Jižnímu oceanu; avšak tato veliká krajina není nepřetržitou rovinou, nýbrž má porůzná nevysoká pohoří. Západní vysočina nedosahuje sice takové výše jako východní, ale podobá se jí tou zvláštností, že nejvyšší horská pásma jsou rozložena na straně k moři přilehlé. Rozdíl mezi oběma vysočinami jest však veliký; východní pohoří sklání se v nížiny, ale západní prodlužuje se v nekonečnou planinu, pokrytou rozsáhlými močály solními. Ostatní Australie má mnoho porůzného horstva; jedno táhne se souběžně se zálivy St. Vincent a Spencer, pak podél jezera Torrensova k nížinám ústí Coopera; u vnitrozemí zdvihá se rozsáhlá výšina, na níž příkře vystupuje Macdonnellovo, Musgraveovo a Petermannovo pohoří, a na severu konečně prostírá se na půl-ostrově Arnhemově planina, jež dosahuje největší výše tam, kde řeka Alligatorská mezi příkrými stěnami s výše 300 m teče k Indickému oceanu. O známosti geologické staraly se posud jen osady Viktorie, Nový Jižní Wales a Queensland zakládající ústavy geologické. Dlouho se za pravdu mělo, že druhohor není v Australii, že se celá pevnina skládá z velmi starých a velmi mladých vrstev, že tedy během celé periody mesozoické byla nad mořem; však mínění toto jest mylné, ač druhorodý útvar na povrchu jen zřídka nalézáme. K prvohorám patří nejdůležitější pohoří Australie. Modré Hory, Australské Alpy, Veliký předěl Viktorský, Grampiany i Pyreneje skládají se hlavně ze silurských vrstev dvou period; v nich prostupují žula, syenit a porfyr. Půda jižní a severní Australie a Queenslandu má totéž složení, ale na západě zřídka se objevují prvohory; jsou na př. v pohoří Darling-

ském a při zálivu Championském. U vnitrozemí nacházíme žulu v rozsáhlé míře. Uhlí zvláště v Queenslandě se vyskytuje a rozkládá se mezi 29. a 15. stupněm šířky asi 320 km od moře; místy jest ho veliké množství. Pískovec a vápenec útvaru permského nacházíme v jihovýchodní Viktorii. V jižní a západní Australii nenalézáme útvaru uhelného. V Queenslandě jest útvar uhelný proniknut mladší žulou, v níž se objevuje cín. Druhoty nejčastěji se vyskytují v Queenslandě, pořádku v Novém Jižním Walesu a ve Viktorii. Zdá se, že veliká část vnitřního Queenslanda patří periodě sekundární, a tož útvaru oolithskému. Trias nalézáme při řece Clarenceské, u Paramatty pak uhelný útvar doby mesozoické. Jižní půl-ostrovy Viktorie skládají se většinou z vápna a mesozoického uhlí, právě jako údolí Wannonské.

Třetihory neurčitého stáří rozkládají se po všech částech Austrálie; k nim patří pískovec pustin, vápno koralové a kyzy a hlína zlatých dolů. Pískovec pustin, jenž pokrývá třetinu pevniny, nemá žádných živočišných ostatků, a stáří jeho nelze určit; tvoří ve středu Austrálie vysoké sloupy, jež se skupují v rozličné podoby a zde onde, pokryty jsou kamením a zemí, tvoří podivuhodné jeskyně. Mimoděk tážeme se, odkudže pochodí tyto spousty pískovce. Že se utvořil pod hladinou mořskou. nemůžeme tvrditi, neboť nenacházíme v něm ani stopy mořských přírodnin; alebrž podobá se ku pravdě, že tento pískovec je dno dřívějšího vnitrozemského jezera, byv do něho naplaven během tisíciletí řekami, které stékaly s hor původně v tato místa, však později jinou do moře cestu si prorazily. Průběhem času snížily se hory, nížiny se zdvihly a objevila se pískovcová půda veliké rozsáhlosti; úsudek ten potvrzují četné močály a naplněné občas laguny ve středu, jihu a západu australském. Mořské třetihorské vrstvy objevují se pouze na jihu a západu, ve Viktorii i ve výšce 200 metrů nad mořem. Zkamenělé plody, jež nalézáme ve zlatonosných dolech, patří

mezi druhy již vymizelé, ale s australskými plodinami příbuzné. Nejvíce zkamenělín jest ve vrstvách periody postpliocenové; k nim náležejí nálezy učiněné u Wellingtona nad horním Macquariem a při horním Murrumbidgee-i. Vyhynulé druhy zvířat jsou vesměs s nynějšími příbuzny, ale předčí je velikostí. Nalézá se klokan o třetinu větší než nynější macropus, diptrodon rovnal se téměř slonu, drápoš (phascolomys) dosahoval výše tapírovy, a nototherium rovnalo se nosorožci, tokoun pak, zvíře velikosti lva, ovládal dřívější zvířenou. Mezi ptáky dromornis (běžec), příbuzný s nynějším emuem, silou i velikostí nad pštrosa vynikal.

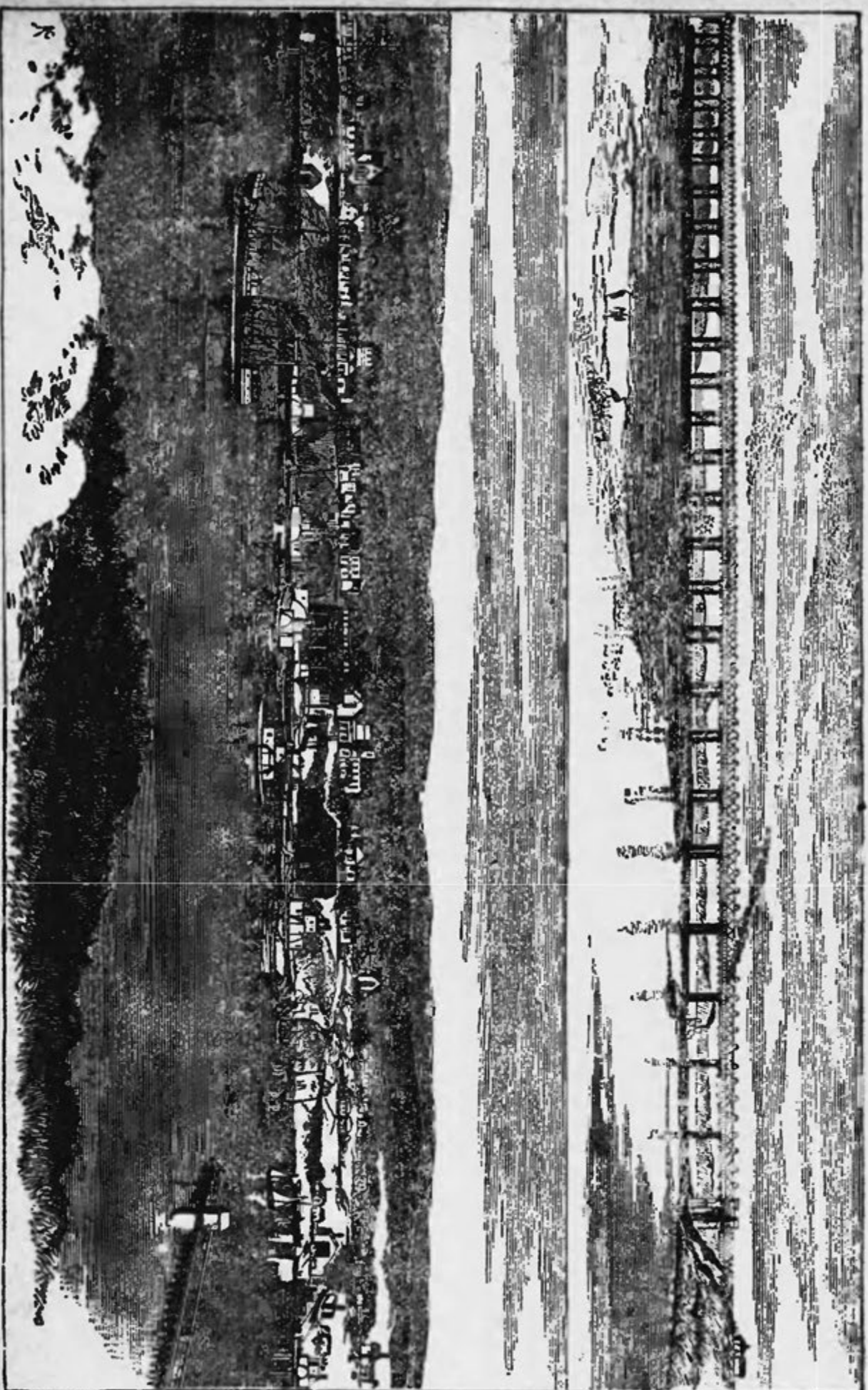
Ve mnohých krajinách Austrálie byly dříve živé sopky; všecky již však dávno vyhasly. Největší sopka byla na cípu jihovýchodním; čteněji se vyskytovaly ve Viktorii, ano i v Novém Již. Walesu a v severním i západním Queenslandě nalézáme osamocené sopky. Jícny některých těchto sopek vyplňuje nyní voda, tvoříc jezírka, jež dosahují někdy hloubky několika set metrů.

V o d s t v o .

Austrálie nemá s dostatek ani stojatých ani tekoucích vod. Veliká jezera Torrensovo, Eyreovo, Gairdner, Amadeus, Austin, Barlee a j. jsou solnatá a zpravidla pouhé bažiny; neboť řeky do nich vtékající jsou sice hluboké, ale tekou jen ob čas, některé jen za hojných dešťů; pramenů tato jezera, vyjma Eyreovo, nemají.

Největší řeka australská je Murray (čti Möré) s velikým přítokem Darlingem. Poříčí těchto dvou řek rozkládá se mezi 26. až 36. stupněm šířky, a dalo by se tedy hádati na hojnost vody. Obě řeky mívají časem sice vody nadbytek, ale svým časem tak vysychají, že nejsou ani splavné; vláda stará se, aby ze dna Murraye odstraněny byly vyvrácené stromy, aby byla přítrž učiněna náplavě písku. Darling však je splavný

po velikých deštích, potom arcíť až k Bourkeu ano i Walgettú (při vtoku Namoie a Barvanu). Murray teče z australských Alp nebo Warragongu romantickou krajinou lesní kolem vin-
ných vrchů Alburských na rozsáhlé roviny a vysílá s pravé strany několik ramen, která se s vedlejšími přítoky spojují. Veškeré tyto přítoky a průplavy zásobují hojně tuto krajinu, jež případně nazývá se Riverina. Murrumbidgee týmž skoro směrem teče jako Murray; od severovýchodu přijímá dlouhý ale mělký Lachlan a jest po několik měsíců splavný až ku Wagga Wagga, ba i ke Gundagai-i. Přijímaje přítok Murrumbidgee, teče Murray jen jedním řečištěm, které se rozšiřuje a schyluje zároveň; na pobřežích jeho prostírají se roviny s mohutnými stromy gummovými, jinde vyrůstají houštiny polygonumské z pobřežních močálů. Úzké a hluboké průplavy, vybíhající stranou, tvoří veliká mělká jezera, jichž povrch obletují všeliké druhy ptactva. Vlny Murrraye na dalším toku se šumotem valí se přes podekleté skály vápenné; blíže vtoku do moře chýlí se břehy k nízkému pobřeží jezer Alexandrinského a Albertského, jimiž řeka protéká úzkým limanem do zálivu Encouterského. Zde vlévá vody své slabý proud v Jižní ocean, jenž neodolatelně vlny své zanáší daleko do řečiště, záhubou hroze smělým plavcům, kteří se odvažují pustiti se až ku samému ústí řeky. Krajiny, jimiž Murray teče, pozbývají krásy a užitečnosti, čím více se blíží moři. Za pou-
tavým pohořím prostírají se širé stepi, neschůdné houští malleyové a spinifexové; půda, většinou písčitá, jest neúrodná. Murray s přítoky Darlingem a Murrumbidgeem jest pro ob-
chodní spojení velmi důležitý. Vlna z rozsáhlých pastvisk na jeho březích dovází se buď po Murrayi k zálivům jihoaust-
ralským, nebo do Echucy (přístavu v Murrayi) a odtud železnicí do Melbournea. Přístavy Viktorie na Murrayi jsou od východu k západu: Wahgunyah, Echuca, Swan Hill a Cowana; přístavy Nov. Jižn. Walesa: Albury, Corowa, Euston, Wentworth;

Obraz 1. a. Most přes dolní Murray. b. Goolwa při ústí Murraye.

v Jižní Australii: Morgan, Mannum, Milang a Goolwa. Nad Darlingem jsou důležitější místa: Bourke, Wilcania, Menindie a Wentworth; nad Murrumbidgeem leží Gundagai, Wagga Wagga a malé Narrandera, Hay a Balranald. Již nyní jest obchod na řekách velmi čilý a ještě více rozkveté, až se podaří vyhloubiti ústí, aby usnadněn byl větším námořním lodím vchod do oněch řek; posud jen malé parníky pobřežní udržují spojení mezi Goolwou a Adelaidou.

Na jižním pobřeží Australie jsou řeky jen málo splavné, jako Yarra Yarra u Melbourne, a východní břeh má mnoho krátkých proudů, jichž voda i větší lodi plaví; důležité jsou vlastně jen Fitzroy a Burdekin. Na západní straně půlostrova Yorského seznáno teprve r. 1880., že Archer a Batavia, jichž úrodné břehy prozkoumány, daleko jsou splavnými. Zdá se, že pro obchod veliké důležitosti nabudou řeky severního kraje, zvláště Roper, Daly a Viktoria, po nichž mohou i veliké lodi daleko plouti. Naproti tomu řeky na straně západní jsou téměř suché strouhy, Australie jižní pak až k Murrayi dokonce řek nemá. Řeky vnitř pevniny jsou vesměs občasně: bývají buď po celý téměř rok suché nebo tvoří řadu nesouvislých koryt, jež oddělena bývají úzkou hrází. Tím, že tyto hráze byly opevněny a zvýšeny, vznikla na některých místech umělá jezera, jež podporují značně chov dobytka.

Na stavbu studní bylo mnoho peněz naloženo se zdarem dobrým, čímž rozsáhlé kraje Jižní Australie a Nového Jižního Walesa učiněny byly příhodnými k osazení. Stkvělé výsledky mělo též hloubení artesských studní, a zdá se, že možno z lůna země získati vláhu, kterouž bydlitelům oněch krajů důsledně odepírá nebe i povrch zemský.

P o d n e b í.

Pevnina australská rozkládá se skoro po třiceti stupních šířky; Evropa ji tedy jen o málo předčí. Avšak takových kli-

matických rozdílů, jaké znamenáme mezi severními a jižními zeměmi Evropy, Austrálie nemá. Ovšem jest teplota na severu australském mnohem větší než na jihu, deště pak ve tropických částech Austrálie padají v měsících letních, t. j. od listopadu do dubna, a v podtropických krajích v měsících zimních; ale celkem lze říci, že podnebí Austrálie jest všude suché a tedy i velmi zdravé.

Pršky závisejí na směru větrů, větry pak na povaze půdy. Ve středu pevniny jsou veliké roviny bez vody a lesů; holá půda v létě rychle se ohřívá, čímž vystupují dolejší ohřáté vrstvy vzduchové, a vnikají proudy studenější se všech stran. Proudů tyto zatlačují passáty severovýchodní přes rovník a proměňují je v monsun severozápadní, jenž odporuje proudům větru jihovýchodního. Avšak proudy, jež ve vnitrozemí směrem severozápadním ve veliké výšce se vlní, klesají z neznámých příčin stále k jihu, až se objevují na východním břehu u Sydneye, častěji na jižním pobřeží u Melbourne a Adelaidy jako horké větry — postrach oněch krajin — ničíce útlejší rostliny i menší živočichy. Tento ohřátý monsun severozápadní pozorován byl v Tasmanii ve výši 1600 metrů, důkaz to, že ohřátá vrstva vzduchu opět vystupuje; ano i na Novém Seelandu pozorovány byly účinky tohoto větru. Tyto horké větry dují obyčejně z rána po několik hodin, někdy i po celý den a způsobují teplotu až 46° Celsia i více, zvláště přidruží-li se k tomu požáry lesní. V pustých krajinách prostřed pevniny jsou tyto horké větry ovšem ještě obtížnější; Sturt na př. změřil ve stínu stromů teplotu do 53° Celsia a páčí za 3 měsíce průměrní teplotu 38° C. V západní Australii není tak horkých větrů. V Perthu vystupuje teploměr až k 44·4° C. a klesá někdy až k — 0·4°. Melbourne je studenější (nejvyšší teplota je 43°, nejmenší — 2·8°) než Adelaide (největší teplota 45°, nejmenší 1·2°), kdežto Sydney dále na sever ležící nemívá tak teplých dnů letních (nejvíce 40°, nejméně 2°); Bris-

bane vykazuje teplotu od 3—56°. Ku středu území stoupá horko i zima; po letních parnech následují mrazivé noci, za kterých stojaté močály obyčejně dosti tlustou ledovou korou se pokrývají, která však za několik hodin již při slunce východu mizí.

Deště spadá na severu mnohem více než na jihu, v Somersetu (na půlostrově Yorku) 2205 mm., v Brisbaně 1330, v Sydneyi 1202 a v Melbourně 697 mm. Rozdíl mezi Portem Darwinovým (v Severní Australii) a Adelaidou jest ohromný, tam 1389, zde 536 mm.; nejméně však je průsek uvnitř pevniny, v Charlotte Waters (telegrafní stanici na hranici Jižní Australie) na př. jenom 114 mm. Vůbec zmenšuje se hojnost průsek od východu na západ, a od severu i jihu ke středu pevniny. Tato bezlesá krajina rychle se ohřívá a sálá teplem, pročež nemohou vodní páry, jež nad ní se vznášejí, zhoustnouti, nýbrž se rozplývají. Špatným počasím v Australii nazývá se jen suché počasí.

Zvláštním zjevem jest, že v Australii množství spadlého deště někdy za jeden den bývá mnohem větší než za celý ostatní rok; v Sydneyi na př. napršelo za 2½ hodiny 269 mm vody. Vniterní souši přináší vláhu jediné monsun severozápadní; proto prší na stanicích pozemního telegrafu téměř jenom v létě, ale ve Viktorii a v Jižní Australii nejvíce v zimě. V Nov. Již. Walesu prší nejvíce na pobřeží v létě a na podzim, v horách na jaře a v zimě, ve kraji pak v zimě a na jaře. V Novém Jižním Walesu a Viktorii padá na vyšších pohorích v zimě sníh, někdy u velikém množství. V krajině u Kiandry, severně od hory Kościuszkovy, padá sníh stále od května do listopadu. Nebývá však sněhu tolik, aby v létě řeky napájel, vždy potřebí deště, a týž někdy náhle sprchaje zhoubně povodně způsobuje. Za povodní následují pak nesnesitelná sucha, že po měsíce ani krůpěje nesprchne; konec toho bývá,

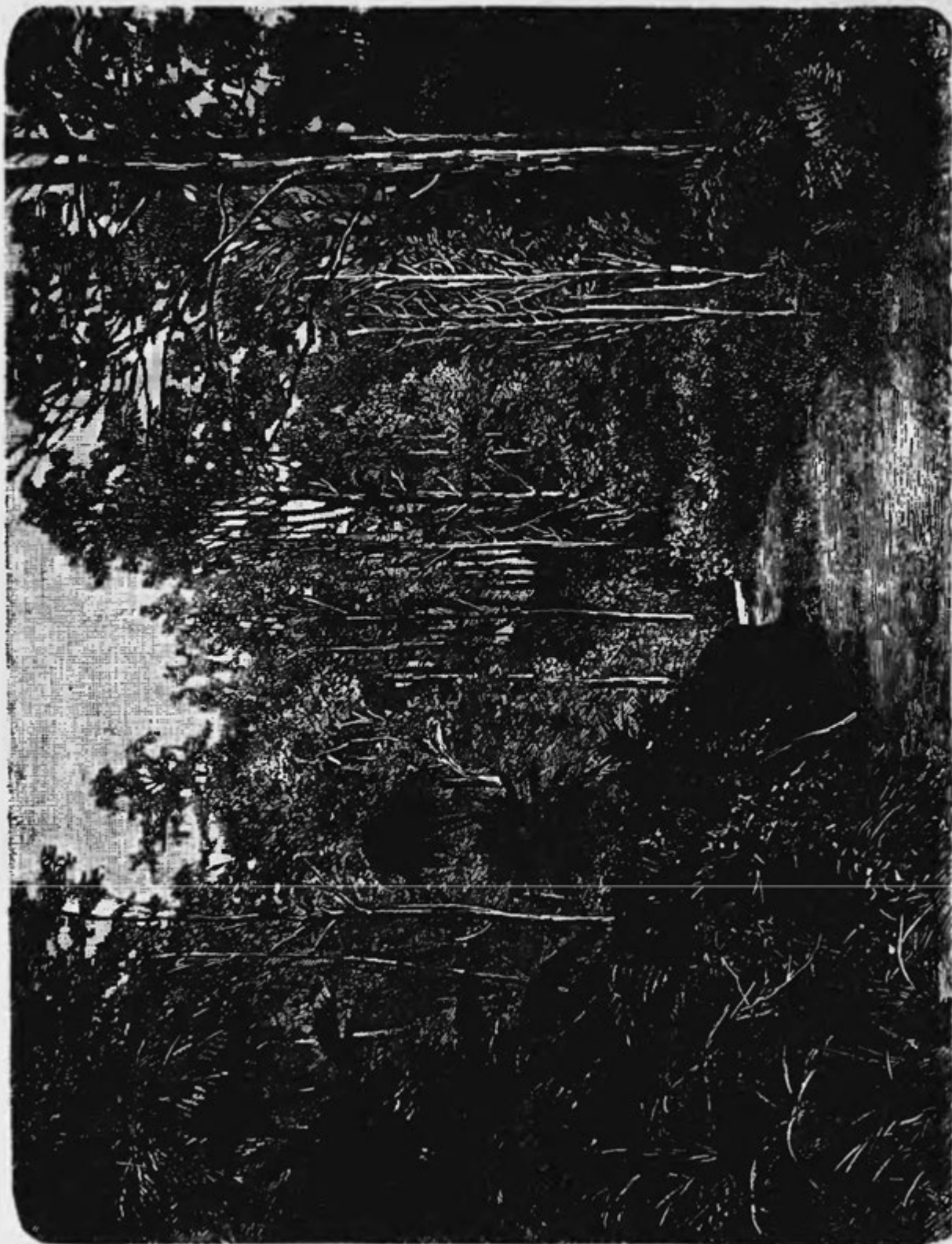
že zvířata ohromným počtem hynou. Jedním rokem na př. zhynulo několik millionů ovcí a hovězího dobytka.

Přes to vše jest podnebí australské lidskému zdraví velmi příznivo. Epidemických nemocí téměř nebývá; horečka v krajinách nejsevernějších jest sice trapná, avšak málo lidí od ní umírá. V jižních osadách ovšem některým rokem záškrt, spála a osypky zvláště mezi dětmi zkazí mnoho životů. Úmrtnost jest mnohem menší než v Evropě; počítá se, že umírá v Queenslandě z tisíce lidí 17, v Jižní Australii 15, kdežto v Anglii 21·8.

Rostlinstvo.

Bohatostí rostlinstva Austrálie daleko vyniká nad Evropu; již nyní známo jest více než 8000 druhů. Mimo nadání nacházíme v mírnějších pásmech Austrálie větší počet druhů (dle Hookera asi 5800) než ve krajích tropických (asi 2200), z nichž má Austrálie asi 200 druhů společných s Evropou. Jihozápadní část Austrálie vykazuje 3600 druhů, jihovýchodní pak 3000 druhů, z nichž jenom 300 jest oběma společných; avšak jihovýchodní část rovná se dvacetinásobné rozsáhlosti části jihozápadní a jen asi šestině území krajiny tropické. Dle hojnosti rostlinstva jsou tedy krajiny tyto v poměru 18 : 15 : 11, dle velikosti však jako 1 : 20 : 119. Pozoruhodno také jest, že rozličné skupiny přesně jsou rozděleny; na př. v západní a východní Australii nenacházíme ani jediného stejného druhu akací, melaleuk a eukalypt, ačkoliv tyto tři čeledi obsahují 450 druhů. Podobně je v západní Australii asi 180 rodů, které se na východě nenacházejí nebo jen málo druhy jsou zastoupeny, a obsahuje přec těchto 180 rodů neméně než 1100 druhů. Na jihozápadě jsou druhy k rodům v poměru 6 : 1, na jihovýchodě však jako 4 : 1.

Veliké rozdíly pozorujeme v jihozápadní části samé; okres řeky Labutí a sundu krále Jiřího různí se květenou více než

Obraz 2. Les eukalypt s přesličníky a kapradinami.

Tasmanie od Viktorie. Zde však spatřujeme vlastní australskou květenu, kdežto na severu a na východě cizí druhy jest pozorovati.

Flora severní Austrálie má více rodů než jihozápadní (700), avšak jejich poměr ke druhům jest mnohem menší (1:3·1).

Austrálie má mnoho rodů zvláštních, kterých nenacházíme v jiných země dílech. Největší část pevniny pokrývají eukalypty a proteacee; ony vynikají velikostí a užitečností, tyto tvoří houštiny, australský scrub. K eukalyptům patří předem strom gummový (gumtrees); týž roste nejen na březích řek, ve vlhkých údolích, ale i na stráních a vrcholích hor, má-li s dostatek vláhy, byť nepravidelné. Jich pevná dřevnatá kůra, a tvrdá úzkých listů pokožka zabraňuje vypařování, pročez snesou i dlouhotrvající sucha. Mezi eukalypty náležejí největší obři veškerého rostlinstva zemského, převyšující severoamerické sequoie výškou i mohutností. Rostlinozpytec Ferdinand z Müllerů změřil takový strom řečený *Eucalyptus amygdalina*. „Dejme tomu,“ praví, „že by jen polovice stromu toho se rozřezala v prkna 12“ angl. šířky a 1“ tloušťky, byla by délka všech do 426.720 stop, a mohlo by se jimi pokryti asi 4 hektary. Kdyby se nařezalo prachů 6' délky, 6“ šířky a 8“ výšky, dostali bychom 17780 prachů. Loď, která by měla odvézt kmen i větve z polovice stromu, musila by unést 6000 tun; k nákladu tomu bylo by třeba 666 vozů, každý s 30 centy (1½ tuny) břemene. Oleje z listů celého stromu vyrobí se 31 liber, dřevěného uhlí 6462 hektolitřův, octa 11.227 hektolitřův“ a p. Výšku jednoho exempláře stromu, zvaného *Eucalyptus amygdalina*, udává Ferdinand Müller na 394 pařížské stopy. Jiří Robinson našel poblíž pramenů řeky Yarry a Latroby strom mající 81 angl. stopu v objemu a 500' výšky (více než 150 m). Dle toho by převyšoval tento strom pyramidu Cheopovu. — Největší strom v západní Australii jest kaori (*Eucalyptus colossea*). Walcott změřil jednoho z těchto australských velikánův a shledal, že je 375' zvýší; kmen se rozvětňuje teprve ve výšce 300', a v jeho dutinu mohli by vjeti 3 jezdci a tam s koněm se obrátiti. V jižní Australii nedosa-

hují eukalypty takových rozměrů, ale pně 120' výšky a 3' až i 4' průřezu nejsou hrubě zvláštností. „Oko hledí,“ praví Ferdinand Müller, „po hladkém, přímém kmeni často do výše 200' i nad to, než najde první větev. Pod takovými obry pojímá nás závrť, hledáme-li kývající vrchol, jenž zastíniti může nejvyšší stavby světa. V hloubce 100' nalézáme v dolech zlatonosných útlé kořínky, které mezi břidlicí a křemenem protahují se měkkými, hlinitými místy, aby potravu přiváděly vzhůru ke koruně, jež stále se zelená v palčivém žáru slunce.“

Osadníci pojmenovali jednotlivé druhy nevždy vhodně: bílý, červený nebo modrý strom gummový, železokorný, vláknokorný, pepřový strom a p. Západoaustralský strom mahagonový (*Eucalyptus marginata*) č. jarrah jarrah je v obchodě pro trvanlivost dřeva velmi rozšířen.

Stromy přesličníkové podivny jsou tím, že mají místo listů úzce pruhovanou přesličku; stromy tyto osadníci nazývají shea-oak (*Casuarina stricta* a *torulosa*) a beefwood (*C. tuberosa*) podle tvrdosti a barev dřeva, jež u některých druhů syrovému masu se podobá. Nejvíce se vyskytují na jihu a na západě, místy též prostřed pevniny.

Zvláštní rostliny jsou též stromy travnaté (*Xanthorrhoea* nebo *kingia*), jichž sukovatý, často podivně stočený peň na vrcholu má chumáč velikých listů travových, z jehož středu vyčnívá tlustý stonek s květem, jenž se úplně podobá květu orobince. A ještě podivnější bývá pohled, jestliže se peň často rozděluje a na každém rameni trčí onen chumáč. Stromy tyto nebývají vysoké, v západní Australii dosahují kingie 23—30'.

Jiné zajímavé stromy jsou: australská třešeň (*Exocarpus cupressiformis*), santalacee to s dužnatou stopkou obplodovou, na severu australský baobab (*Adansonia Gregorii*) a láhevník (*Delabechia rupestris*), nádherné blahočety Queenslandské a vzácný pisang. Kapradiny dosahují ve vlhkém a úrodném

údolí Illawarry (jižně od Sydneye) výšky 30 stop; krajina tato, v jejíž lesích štíhlé palmy a indické smokvoně otáčeny jsou květoucími lianami, vyznamenává se zvláštní bohatostí

Obraz 3. Obrovský strom Viktorie (*Eucalyptus amygdalina*).

rostlinnou. Ze sukovitých větví splývají podivné rostliny cizopasné, u koruny mohutných stromů zapouští ohromné kapradí své kořeny, a vůkol vyrůstají menší, štíhlé druhy příbuzné. Pohled na takovou krajinu jest věru utěšený; nezdá

se nám, že bychom byli v lese, nýbrž v parku. Vysoké stromy vzdáleny jsou od sebe, a shora máloolistnatými korunami prosvítá světlo na travnatou půdu, místy květnatým keřem okrášlenou. Když však parným sluncem bujná tráva seschne, když vichřice setřese květy se stromův a křovin, mizí ovšem všeliký půvab šedých stromův a bezkvětetého roští.

Na jiných místech pokryta jest půda proplétajícími se keři proteaceí a erik, jež tvoří neschůdná houští, australský „scrub“. Houštiny tyto hned podobají se nízkým hustým lesům, hned skládají se z neprostupných křovin zvýší člověka.

Houštiny tyto činily cestujícím na výzkumech největší překážky; jich trnité větve dopouštěly jedině pěšímu poutníkovi namáhavý průchod, ale jezdci nebo koni s nákladem byly úplně neproniknutelný. Leichhardt, Stuart a j. byli těmito skrubý někdy kolik neděl zdržováni, a bylo jim od zamýšleného směru daleko se uchylovati. Jmenují se zvláště skrub malleyový, mulgaový a brigalowový.

Malley (obyčejně *eucalyptus dumosa* zvaný) jest odrůda stromu řečeného *eucalyptus incrassata*; jest to brzy nízké křoví, brzy má štíhlé kmeny až 5 metrů výšky s hladkou červenou korou a lesklým úzkým listím. V jižní Australii je mnoho takých houštin, zvláště na východní hranici Viktorie při březích Murraie. Pohled na takové skrubý jest velice smutný; kam oko dohlédne, nespatruje než jednotvárné množství listí, z něhož pořádku vyčnívá mohutnější strom. Děsivé ticho tíží krajinu, jenom ještěrka nebo ptáček časem zabloudí v taká místa zasmušilá. Ve skrubech, které se prostírají u řek a jezer, skrývá se australský pes dingo, jenž v noci na lup vychází. Malleyový skrub jest cestujícímu velmi obtížný, ačkoli hladké a pružné kmeny jeho dosti snadno se dají ohýbati; avšak hrozné jsou cestovatelům krajiny porostlé stromovým a křovím mulgaovým. Tato rostlina, *acacia aneura* zvaná, roste také jen na půdě písčité, ale má tvrdé, hrubé kmeny s rozvětvenou korunou,

Obraz 4. Kraj lesa eukalyptového.

úzké jehličnaté listí a jedovatými trny porostlé větve. Na pobřeží mořském tohoto skrubu nenalézáme, nýbrž u vnitrozemí; podobá se, že tento skrub suchotou a požáry se ztrácí spíše než skrub malelyový.

Skrub brigalowový prostírá se od pramenů Burdekinu (v severním Queenslandu) až ku Coopercreeku a vnitřní pustině; záleží z rozličných druhů malých stromkův a keřův i ze mnoha indických rodů. K těmto patří podivné láhvovitě naduřelé bombacee, které daly skrubům takovým jméno bottle-tree scrub. Skrubby jsou rostlinozpytcům velice zajímavým a vděčným předmětem studia.

V Australii jsou také nesmírné roviny, na nichž nebývá ni stromku; malé skupiny santalaceí neb osamělé větší stromy jen tu a tam pokrývají jako ostrůvky v moři vlnitou rovinu, kterou rozděluje zde onde řeka, na jejíž břehu bývá bujnější rostlinstvo. Jen zřídka vyrůstá tráva z červené půdy, v jejíž solnaté hlíně a písku spíše se daří nízké křoví se zamodralým listím, zvláště pak dobrá píce *atriplex nummularia*. Dle Richarda Schomburgka, ředitele botanické zahrady v Adelaidě, mají tyto roviny australské podobnost se savannami Guiany; také jihoamerické krajiny mají vlnitou půdu a osamělé stromy, i na nich mění se zeleň trav a bylin v suchých měsících v barvu žlutou, a nastává utěšená změna, jakmile nadejde hojný déšť. Tu prostře se na zemi zelený koberec se žlutým květem pryskyřníků, šťavelů, s bílým květem drosery a s modrým *wahlenbergií*, *anguillarií* a *stackhousií*; po červené zemi vine se *kennedya prostrata* s nádherným šarlatovým květem, po stéblech trávy zdvihá se *thysanotus Patersoni* s něžnými květy a fialkovou barvou zdobí se různé *swaensony*. Z tmavých kasuarin a z eukalypt splývá v šarlatovém rouše cizopasně jmelí (*Loranthus*) a všude oko spatřuje pučící bílá a červená poupata *grevilleí*, složnokvětných, *burser* a jiných křovin.

I na neplodných pláních východu nacházíme mezi zakrslým šedým křovím nádherné rostlinstvo. Z písčité země mezi skalními roklemi pne se do výše 12' národní květina Nového Jižního Walesa waratah, jež na vysokém, silném stonku vztyčuje kytici červených květů. Na vrcholích hor nacházíme odrůdy pryskyřníku, kuklík lékařský, hořce, pomněnku bahenní starček a mnohé jiné rostliny podobné alpským, které se druží ku zakrslým australským tvarům, jako jsou *Oxylobium*, *Brachycome*, *Hovea* a *Bossiacea*.

Australie má sice nádherných rostlin s dostatek, jest však chuda na rostliny potravné; čím se spokojuje domorodec, nedostačuje ovšem choulostivému Evropanu. Mnohá plodina má však důležitost obchodní; nejznámější jest blahovičník čili modrý gummovník (*Eucalyptus globulus*), jenž převyšuje vzrůstem stromy evropské. Tento užitečný strom jest již v Severní Americe i v zemích u Středozemského moře rozšířen, kde vysušuje bařinaté krajiny a nedává vznikati zimnici. Pěstují jej již i na pobřežích Rhony a Loiry. Výborné stavební dříví poskytují lesy východního břehu i jihozápadního cípu Australie; v lesích Nového Jižního Walesa a Queenslanda roste *Cedrela australis*, kterou tu nazvali stromem mahagonovým.

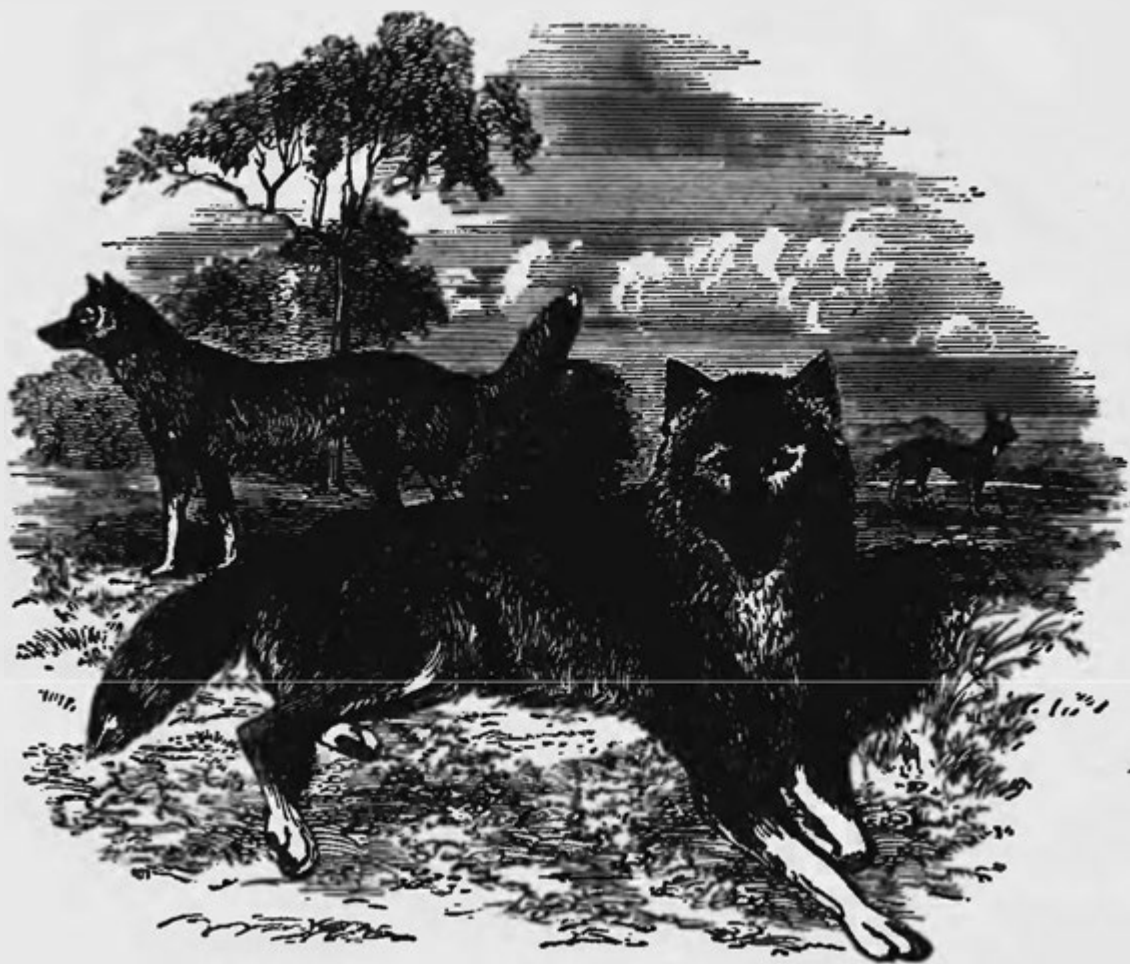
Nerozumné plýtvání osadníkův a zlé požáry vymýtily ve mnohých krajích Viktorie a Jižní Australie lesy tou měrou, že bylo třeba holou půdu osázeti domácími, evropskými a též americkými stromy; ovocné stromy již dříve byly sem přivezeny. Nyní se všude v Australii rozšířily pomoranče italské, v Queenslandě a Novém Jižním Walesu banany a guavy, v Tasmanii, Viktorii a jižní Australii také hrušně a jabloně. Fíky, mandloně, broskvoně, meruňky a réva vinná daří se v hojnosti.

Obilí, třtina a bavlník ožívují nyní zemi, kterou dříve kryly lesy, a evropské i americké traviny zapuzují nyní domácí rostlinstvo, jež poskytuje málo výživy. Stará vegetace

mizí, nahrazována jsouc novou. Děje se to postupem ovšem nenáhlým, a sotva kdy ztratí Australie úplně svůj zvláštní ráz; ale všude ustupují domácí plodiny cizím, až se někdy na vlastní půdě objeví cizími.

Živočišstvo.

Živočišstvo dává Australii docela samostatný ráz, důkaz to, že po době mesozoické nebyla spojena s Asií. Není tu ni opic,

Obraz 5. Canis Dingo.

ni přeživavců, ni mnohokopytníků, ni koček, vlků nebo medvědů, ni zajíců neb veverek; příbuzny jsou těmto druhům zvířat jen některé odrůdy myší a australský pes dingo. Můžeme s jistotou souditi, že dingo dostal se na pevninu australskou teprve s člověkem, neboť kosti jeho nacházíme na polo

zkamenělé v různých jeskyních. Dingo málo se liší od divokých neb polodivokých psův Indie a žije všude na pevnině australské buď v divoké svobodě buď v domácnosti domorodců. Zdržuje se po lišácku v houštinách, kde jest bezpečen od tuhých pronásledovatelů, zvláště osadníků, kteří se snažili strychninem jej vyhubiti, poněvadž mezi skotem způsoboval ohromné škody. Myši, jichž jest asi 31 druhů, jsou z části domácích pravzory, jiné pak evropského původu; tyto dostaly se na pevninu bezpochyby ve štěrbinách vyvrácených stromů, jež vlny mořské vynesly na břehy.

Domácích ssavcův australských počítá se celkem 160 druhů, tedy mnohem méně než v Evropě neb v Severní Americe; ale lze znamenati při nich velikou rozmanitost. Mezi ssavci australskými nejprřednější jsou vačnatí, kteří v Evropě již v době diluvialní vymizeli; některé jich druhy nacházíme ještě v Americe, na Nové Guinei a na sousedních ostrovech. Vačnatí ssavci tím se vyznamenávají, že mají z předu na břiše vak, ve kterém jsou ukryty mléčné struky; do vaku toho dostanou se novorozená, málo vyvinutá mláďata, která ze struk se vyživujíce pomalu dorůstají. Vak tento, jenž zároveň s vývojem kojenců se rozšiřuje, jest mláďatům útočištěm v nebezpečnostech i tehdy, když se již sama travinami vyživují.

Největší a nejpodivnější z vačnatých jsou klokani; jest jich v Australii 9 druhů velikých a více než 40 menších. Veliký kangurú (*Macropus maior* č. *Halmaturus giganteus*) má i s ocasem $2\frac{3}{4}$ stopy dlouhým asi 8 stop zdělí a vážívá 200 i více liber. Kangurú žije ve krajinách úrodnějších často ve velikých hejnech, a bývá zlým škůdcem, jehož se zbavují osadníci rozsáhlými štvanicemi nebo lapákem. Maso je nechutné, ačkoli polévka z něho v Anglii za lahůdku se pokládá; kůže jejich však jest ku potřebě. Kangurú skáče odrážaje se dlouhýma zadníma nohama a tlustým svalnatým ocasem; jest sice zvíře bojácné, ale v nebezpečnostech brání se statečně psům i my-

slivcům ostrými drápy zadních noh a dlouhými tesáky; předníma nohama uchopuje útočníka. Živí se výhradně travou a listím.

Od klokana ve mnohé příčině se různí bandikut (*Pera-meles*), vačnatý jezvec zvaný. Pohybuje se po čtyřech, živí se kořínky a hlízami, a vak neotvírá se nahoru, nýbrž dolů. Zvláštním znakem jeho jsou prodloužené zadní nohy a zakrslé krajní prsty; za to však jsou všechny tři prostřední prsty velmi dlouhé a zahnutými drápy opatřeny. Jeden druh, *Choeropus ecaudatus*, t. j. krsonoh bezocasý, nemá ohonu.

Australské opossum liší se velmi od vlastního opossa čili vačice pestrouché (*Didelphys virginiana*), kterážto žije v Severní Americe. Australské opossum jest vlastně tokoun (*Phalangista*); tokouny pak lze pokládati za přechod od dravců ku hlodavcům. Někteří tokouni podobají se kunám, jiní liškám a veverkám; obývají v dutých stromech, živí se listím a vylézají za noci. Jich maso není chutné, však měkká, šedá kůže jejich má cenu i v obchodě.

S nimi příbuzná jest létavá veverka (*Belideus sciureus*), jež sice ne barvou, ale podobou i velikostí se druží k naší veverce. Leze s velikou hbitostí, ale vždycky jen zdola nahoru, neboť má mezi nohami létací blánku, jíž užívá jako padáku. (Podobnou létací blánu má i sibiřská poletucha, kterážto však nenáleží mezi phalangisty č. tokouny, nýbrž mezi hlodavce.) Seskakuje s výše 30 stop a doskočí na strom 80—90 stop vzdálený. Z této třídy zvířat je několik velmi maličkých druhů, jeden tak malý, že může se v tabatěrce uschovati. S tokouny příbuzný, avšak tvarem i způsobem života rozdílný jest koala čili vakodlak popelavý (*Phascolarctus cinereus*) Nového Jižního Walesa a tarsipes Západní Austrálie; onen žije na stromech, líně a zdlouhavě se pohybuje, tento jest velikosti myši a dobře znám jakožto mlsálek, jenž si na medu pochutnává.

Zdlouhavé a tupé zvíře jest wombat, drápoš popelavý (*Phascolomys*), jenž dosahuje velikosti jezevce, ale je těžší; mívá 60 liber a jest po klokanu největší australské zvíře. Zdržuje se ve křovnatých krajinách a vyhrabává si brlohy s četnými chodbami, v nichž za dne spí; v noci pak vylézá a živí se travou a listím. Maso jeho má chuť podobnou chuti vepřového; od ostatních vačnatých rozeznává se zvláště tím, že má o dva páry žeber více.

Počet masožravých vačic (*Dasyuri*) proti býložravým jest jen malý. Druhdy vyskytovali se na pevnině australské také vakovec psohlavý (*Thylacinus cynocephalus*) a šlakol medvědovitý (*Diabolus ursinus*), jak dosvědčují nám zkamenělé kosti v jeskyních Nového Jižního Walesa; nyní se nalézají jen na Tasmanii. Vačice kunovitá (*Dasyurus Maugii*) jest hezké zvíře barvy hnědé s bílými skvrnami na zádech; má 15 palců zdělí a 6“ zvýší. Jest divoká a nezkrotitelná, pročež byla pronásledována, kde ve větším množství se vyskytovala; však nedávno chtěli užiti jí osadníci proti králíkům, kteří příliš se rozmohše, veliké škody dělají, ale pokus neměl očekávaného zdaru. Nejpečnější z vakovců jest vačnatec mravencový (*Myrmecobius fasciatus*), kterýžto žije toliko v Západní Australii; rovná se velikostí a hbitostí naší veverce. Barvy jest hnědé a na zádech má široké bílé pruhy; zubů má 52, tedy více než kterýkoli ze čtvernožců doposud známých. Zdržuje se nejraději v lesích a živí se hlavně mravenci, jež si dlouhým jazykem ze mravenišť vybírá.

Od ssavců vačnatých různí se dva druhy zvířat ptakorítných (*Monotremata*) zvláště tím, že nemají zubův a vaku, ale kostrou se jim podobají a také rodí mláďata nedokonalá. Ptakopysk ježatý (*Echidna hystrix*) jest velikosti našeho ježka, má však dlouhý, oblý zobák na konci rozštěpený, z něhož vystrkuje jako mravenečníci červovitý jazyk. Ve dne spí a v noci vyhrabuje si drápy potravu. Ještě podivnější zvíře jest ptako-

pysk podivný (*Ornithorhynchus paradoxus*) podoby bobra; délka těla jeho jest 18—20“ i s ocasem, jenž má 5 palců délky. Jeho široké nohy opatřeny jsou plovací blanou, jež na předních nohách daleko přesahuje prsty i drápy; tlama podobá se zobáku kachnímu. Ptakopysk žije na pomoří východní a jižní Austrálie a v Tasmanii; vyhrabuje si chodby až 40 stop dlouhé, na jichž konci připravuje si brloh.

Obraz 6. Ptakopysk podivný.

Ze ssavců v moři žijících byli na ostrovech při jižním břehu australském zvláště četní tuleňové; dříve se zde vyskytovaly i velryby. Při pobřežích Queenslanda žije dugong (*Halicore australis*), příbuzný s indickým moroněm.

Také mezi ptáky nacházíme velikou rozmanitost a pestrost barev jako nikde jinde v mírném pásmu; avšak podobných výhradních zvláštností jako při vačnatých ssavcích nepozorujeme. Jen některých čeledí ptáků, které se v jiných zemích vyskytují, Austrálie nemá, tak na př. supovitých a sinic; rovněž nenalézáme bažantův, ani nádherných vousáků. Za to

má jediné Austrálie s blízkými ostrovy meliphagidy (medojedky z řádu šplhavců), platycercidy (širochvosty ze šplhavců papouškovitých), megapodiidy (tabony z řádu běžců) a menuridy (velechvosty z řádu křikavců). Počet všech na pevnině australské domorodých druhů páčí se na více než 700.

Největší mezi ptáky australskými jest emu (*Dromaeus Novae Hollandiae*) neboli novohollandský kasuar. Co do velikosti sluší jej klásti mezi afrického pštrosa a amerického nandua. Jsou dva druhy emuů; štíhlejší z nich (*Dromaeus irroratus*) nalézá se jen na západě pevniny. Ptáci tito mají úplně zakrnělá, sotva patrná křídla, nohy jejich jsou však silné. Živí se zvláště semeny a nejsou škodliví, ale přece bývají pronásledováni, protože počet jich velmi se ztenčil; užiteční ovšem nejsou, jich houževnatého masa a olejovitého sádla požívají jen domorodci.

Okrasou Austrálie jsou papouškové. „Nemožno,“ praví Gould, „popsati čarovného pohledu na červenobarevné papoušky, když pohrávají si v celých houfech ve stříbrolistých akaciích australských. Mezi zeleným listím gummovníků stkvějí se jako podivné květy lesklí kakaduové, v žlutokvětých akaciích prohánějí se šarlatoví parakitové, a malí trávni papouškové oživují trudné pláně vnitřní pevniny.“ Rovněž krásné jsou rozličné druhy holubů, z nich pak nejvábnější chocholáči a holubi barvy bronzové; na místech vodnatých poletují v hejnech kolika tisíc. Pro zvláštní podobu a neobyčejné chechtavé zvuky sluší jmenovati *Paralcyon gigas* nebo *Dacelo gigantea*, k němuž se druží *Cyanalcyon Macleayi*, jenž pro své krásné peří barvy modré a bílé hoden jest jména nádherného ptáka. Oba druhy náležejí mezi *Halcyony* a jsou příbuzny s ledňáčky severoevropskými.

Zajímavým zjevem mezi ptactvem jsou sovhledí lelkové australští. Největší z nich jest lelek soví *Podargus humeralis*, nejmenší pak lelek závojový *Aegotheles Novae Hollandiae*.

Mezi medossavými šplhavci jest nejkrásnější druh *Myzomela erythrocephala* (medossavka nachová).

V Australii žije též největší druh kukaček, pestrobarevný *Scythrops Novae Hollandiae*. Pták ten má dvě stopy zdělí a podobá se naší kukačce povahou, výživou a všemi pohyby a zvyky svými, avšak liší se od ní velikým zobákem, jenž má tvar podobný zobáku tukanů.

Nejzajímavější ze všech ptáků jsou taboni a velechvosti; oni na Filipínách, Nové Guinei a severním Celebesu, tito v jihovýchodní Australii. Oba

druhy velechvostů (*Menura Victoriae* a *Menura Alberti*) počítají se nyní mezi křikavce. Taboni (*Megapodiidae*) patří mezi kurovitě. Jich tři druhy: *Tallegalli*, *Leipoa* a vlastní *Megapodii* mají společnou vlast-

nost, že zahrabávají veliká vejce do hromad trávy a listí, kde teplem neživočišným vylíhají mláďata.

Plazů má Austrálie hojnost; nalézáme asi 140 rozličných druhů ještěrek a 60—70 druhů hadů. Krokodily nacházíme ve veškeré Australii severní. Ještěrů šupinatých je mnoho druhů, mezi nimi leguan až 6 stop dlouhý. Na západě nachá-

Obraz 7. Velechvost australský.

zíme více zvláštních druhů než na východě; žije na př. jediné v Západní a Jižní Australii dvanácte druhů. I hadů je hojnost; však nevyskytují se zde chřestýši *Botrophes*. Asi dvě třetiny všech australských hadů náležejí mezi jedovaté hady pestré (*Elapes*), ale jest prý mezi nimi jen patero druhů člověku záhubných. Počtem jich přibývá od jihu na sever; na Tasmanii jsou jen 3 jedovaté druhy, ve Viktorii 12, v Jižní a Západní Australii 15, v Novém Jižním Walesu 31 a v Queenslandě 42. Nejčastější, a nejnebezpečnější had jest *Acanthopis cerastinus*, který dosahuje 5 až 8 stop délky; krásný, i 12 stop dlouhý had *argus* (*Morelia argus*) není nebezpečný a patří mezi hroznýše (*Peropodes*). Na teplém pobřeží zdržuje se mnoho druhů vodních hadů velmi jedovatých.

Ryb sladkovodních je s dostatek; kaprovitých a úhořů však zhola není.

Hmyzu je velmi mnoho. Motýlů přibývá od jihu na sever. Brouků je hojnost, a mnozí jako na př. krascové (*Buprestidae*) jsou velmi pěkní. Kudlanky (*Mantis religiosa*) a pakobylky (*Phasmodea*) jsou velmi četné a veliké. Mravenců je několik druhů. Nejvíce je zhoubných všekazů, které ničí stavby i z nejtvrdšího dříví. Mlžův a plžů známe téměř 300 druhů, z nichž mnohé jsou neobyčejné krásy.

Od usazení Evropanů staly se ovšem ve živočišstvu veliké změny. Domácí zvířata byla záhy pronásledována a hubena pastmi, ručnicí a jedem, a na místo zvířat neužitečných osadníci přivedli koně, hovězí dobytek, ovce, vepře a kozy. Také lesní zvířata nahradili cizími a zavedli do lesů vysokou zvěř, jíž se nyní v hornatinách velmi dobře daří. Přivezli též kozy angorské a velbloudy, kteří se podnebí zcela přizpůsobili. Také zajíci a králíci byli přivedeni a rozmnožili se tak, že byli záhy osadníkům útrapou; podobnou obtíž mají s hejny vrabců. Mimo to dání do australských lesů bažanti, koroptve, labutě, drozdi, skřivani a jiní pěvci. Též naše malé, pilné

včelky byly převezeny na australskou půdu, ale ztrácejí však vzornou svou vlastnost, protože mírná v těch krajích zima nutí jich, by se zásobovaly sladkou potravou.

Původní obyvatelé.

Australané jsou zvláštní národ, jenž se liší tělesnými známkami od Papuanů, černochoův i Polynesianů. Styk kmenů severních s jinými národy ovšem nezůstal bez účinků na přirozenost jejich. Ostrůvky a úskalí v průlivu Torresově jsou jaksi mostem od přírody položeným, přes kterýž snadno se dostali obyvatelé Nové Guineje do Austrálie; Číňané pak a Mallayové přijížděli za obchodem ku břehům australským již po mnohá století. Nicméně účinky tohoto styku jsou přece jen nepatrné; mimo luk a šípy, jichž užívají na půlostrově Yorku, a mimo lodi, plachtami opatřené, nepřijali domorodci od cizinců snad ničeho. Jen zde onde na pobřeží východním pozorujeme typické známky oněch tří národů. Mimo tyto nepatrné výjimky jsou Australané jediný, nesmíšený národ; při všech rozdílech, jež mezi jednotlivými kmeny znamenáme, charakteristické rysy podob a povah jsou přece společné.

Také praobyvatele Tasmanie můžeme pokládati za Australany, ač snad různili se barvou těla i vlasem. Srovnati je s Australany jest však nemožno, protože již před lety zcela vymřeli.

Barva těla všech domorodců na pevnině australské jest černohnědá, časem světlejší a začervenalá; vlasy i vousy jsou husté, tmavohnědé a vlnité. Hlava je z pravidla podlouhlá, úzké čelo jest vysoké a vypouklé; zapadlé oči jsou černé, a rohová blána zažloutlá. Nos bývá nahoře stlačený, dole široký, lícní kosti vyčnívající, ústa jsou široká, pysky tlusté, čelisti silnými zuby opatřené, brada je zapadlá. Celkem nejsou postavy vysoké, ač u některých kmenů mužové šesti stop zvýši

Obraz 8. Bumbulwa se ženou Quartangruk, domorodci z jihovýchodní Viktorie.

nejdou zvláštností; svalstvo není silné, ale velice ohebné a pružné. S obratností podivuhodnou užívají prstův u nohou, když vyrábějí kopí anebo když lezou na vysoké a tlusté stromy, do jichž kůry ostrou tyčí dělají prohlubeniny; Collins viděl, že šplhají až do výše 80 i více stop. Na útěku vlácejí kopí svá travou, držíce je prsty u nohou; obratně kradou nejmenší předměty, jež pak noha podává ruce. Také ženské obratně užívají nohou při práci, zvláště když pletou sítě. K častému velikému namáhání jsou schopni, skokem dosahují podivuhodné výše; však vytrvalého napjetí sil nevydrží. Jejich malé ruce svědčí, že málo jsou práci zvyklí. Bystrost jejich smyslů, zvláště zraku a sluchu, jest nadobytá; snadno vyslídí Australané stopy, jichž Evropan marně hledá. Proto přijati byli ve mnohých osadách s prospěchem za zřízence policejní, neboť při pronásledování lupičů osvědčují se býti téměř nezbytnými. Výpary z těla jejich jsou velmi čpavé, zhola protivné; dr. Ludvík Becker se domnívá, že se u nich potem vyvinuje kostík jako u černochoů. Koně a psi, kteří neviděli nikdy australského domorodce, bývají nejvýš nepokojní, jakmile kterého z nich zvětří.

Obraz 9. Domorodec od Twofolda lezoucí na strom.

Na prsou, pažích i zádech vypichují si domorodci jízvy souměrných tvarů; mimo to propichují si nos, jež pak ozdobují brkem neb zaostřenou kostí. Někteří kmenové vyholují si vousy, jiní nosí plný vous, na nějž navěšují někdy mušle

nebo psí ohon; někteří kmenové vyrazují si jeden nebo dva hořejší zuby, jiní si je přiostrují. Pro okrasu těla malují se červenou, žlutou, bílou nebo černou barvou. V některých krajinách oholují si vlasy od čela až do polovice lebky, většina však je toliko přistřihuje. Vlasy nikdy jim, ani ženám, nesplývají na šíji; barví pak je červenou hlinkou a mažou olejem. Vzrůst vlasu trvá až do pozdního stáří, potom přechází černá barva jeho v šedou, zřídka v bílou.

Obr. 10. Nákrčník z kůže a zubů kangurů-a.

Oděvu Australané nemají, jenom ženské nosí tu a tam skrovnou zástěru; v jižních, studenějších krajinách nosí kožené pláště, ovšem jen na ochranu od nepohod počasí. Za ozdobu jsou jim pásy ze šňůr, které otáčejí kolem těla, pak úvazky na ruku, péra, jimiž ozdobují vlasy své, podvázané šňůrami z opossa neb lidskými vlasy.

Není tudíž pohled na Australana půvabný,

avšak netřeba si ho představovati tak odporným, jak ho mnozí cestující vyličují. Někdy ovšem bývají údy tenké a slabé, prsa však vždy široká a klenutá a postava těla slušná. Odporní jsou nečistotou, kterouž zastříti se snaží, natírajíce se sádlem a uhlím nebo barvitými hlinkami; natírání toto ovšem nepřidává ani krásy ani čistoty, ale chrání je místo oděvu od zimy a vlhka. Soudí-li novější cestopisci o tomto lidu zhusta zapovrhovaném snad podle zpustlých lidí, s nimiž se setkali na

ulicích v městech dávno založených, soudí o nich neprávem jako vůbec cizinci ve kterémkoli světa díle, jestliže z fysicky i morálně sešlého darmošlapa velikých měst dělají si ponětí o celém národě. Kdo chce Australana poznati, musí jej vyhledati tam, kde jej evropská poloosvěta ještě neponížila. Jest zajisté veliký rozdíl mezi špinavým, bídnými hadry pokrytým lidem, který se v chudých chatách blíže osad usadil, aby jakýmkoli způsobem si zaopatřoval potravu, tabák a největší pochoutku — kořalku — a oněmi obyvateli Austrálie, kteří jsou prosti zanesených tam hříchů civilisace, ve přirozené

Obráz 11. Třtinový šperk na krk.

nezkaženosti mravů žijí po širých krajích pevniny, na zvěrolovu přestávajíce.

Smíšenců bylo ovšem již záhy; avšak mimo potomky černošek s bělochy, zvláště uprchlými trestanci, lodníky a lovci velryb, bylo jich celkem jen po řídku. Australané sami je vyhlašovali dílem ze žárlivosti, dílem z obavy, že by tito smíšenci vlastním domorodcům byli nebezpeční. Ve Viktorii je přece prabydlitelů méně než smíšených; tito smíšenci, half-castes, jsou velmi zajímaví. Chlapci mají vždy barvu světlejší, tváře ruměné a podobají se namnoze dětem evropským, děvčata však jsou barvy světlohnědé, tváří velmi zřídka rumě-

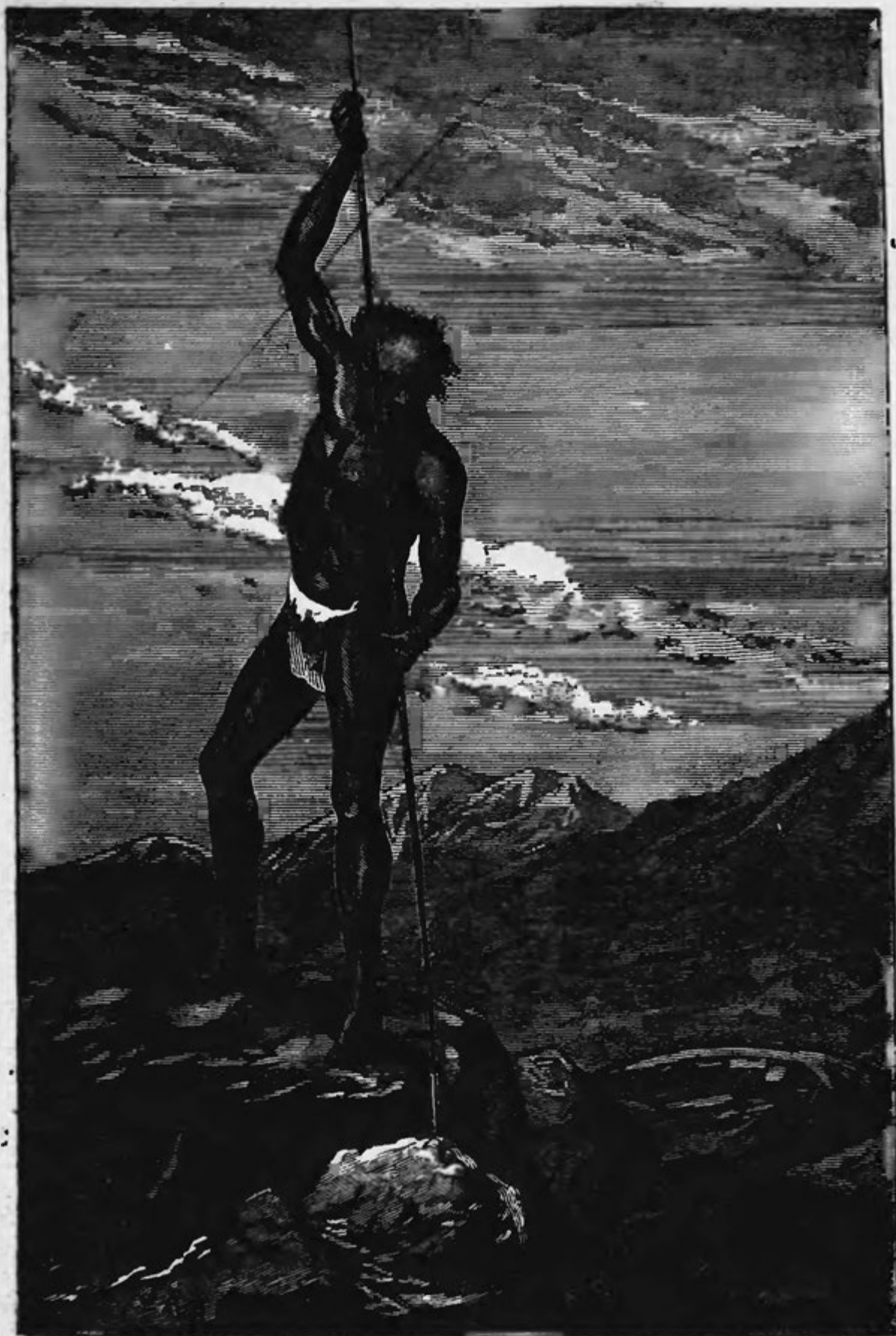
ných. Obrysy tváře jsou za mládu zpravidla příjemné, u dospělých však hrubé, ať nedím odporné, ve stáří pak rovnají se zcela typu australskému.

Manželský sňatek bělochů s černoškami jest událost velmi vzácná. Ve Viktorii, kde vláda a missionáři velmi ku vychování domorodců působí, znají tři případy, v Jižní Australii, kde přece vláda černošku vybavuje dosti velikou nezcizitelnou částí půdy, pamatují případ jediný. Četnější jsou sňatky bělochů, zejména propuštěných trestanců, s černoškami v Západní Australii, kde převládá pokolení mužské. Sňatky mezi bílými ženami a černochoy jsou zjevem ještě řidším. Potomky z těchto sňatků nalézáme tu a tam ve Viktorii, v pastvinách Nového Jižního Walesa a Queenslanda, kde dcery bělochů, žijíce bez vychování mezi domorodci, záhy přemohly přirozený odpor proti tmavobarvému pokolení.

Duševní schopnosti Australanů nejsou tak nepatrné, jak nám vyličují někteří spisovatelé, kteří nevzdělané tyto národy na mále za orangutany pokládají. Jako všude jinde, tak i v Australii lze znamenati veliké rozdíly; dlužnoť domorodce rozličných krajín pozorovati, a nesouditi jen dle zdání. Zprávy missionářů, úředníkův a mnohých cestovatelů dokazují, že duševní nadání Australanů vůbec není malé; černé děti ve školách missionářských rovnají se prospěchem dětem bílým, ano i předčí je v nejednom ohledu, zvláště v počítání a kreslení. Nedostává se jim však později stálosti, a dospělí jeví nepřekonatelný odpor proti přesnému pořádku; byli mladí lidé, kteří dostatečných vědomostí nabyli, že vstoupiti mohli k úřadům vládním a povinnosti své po některou dobu se vši svědomitostí konali, ale přece upadli zase ve staré své obyčeje. Philip, první vladař Nového Jižního Walesa, vzal do Anglie dva mladé, nadějně domorodce, Bennilonga a Yemmerawannie, jež byl před tím v Sydneyi vychoval. Oba byli předvedeni před krále Jiřího III. a před mnohé vynikající muže, kteří všichni ob-

divovali se jich odměřenému chování, prostému všeho ostychu. Bennilong umřel v Anglii, Yemmerawannie vrátil se však do vlasti, kdež ihned odhodil šaty a žil dle dřívějších způsobů s krajany. Příklady takového návratu australských domorodců nejsou řídké; jsou však také domorodci, na př. dva v Jižní Australii, kteří jsou majetníky dvorcův i bankovních závodů. Také v některých missionářských stanicích zvykají si domorodci stálému zaměstnání na usedlostech, takže jedna z obcí, Poonindie u Portu Lincolnova sama se udržuje. Ovšem jest pochybno, nevrátí-li se černoši v bývalou nevzdělanost, kdyby přestala nadvláda, kterou missionáři nad nimi vykonávají.

Vytýkána byla Australanům veliká nemravnost, šeredný nevděk, lstivost a zbabělost; ale mnohým z těchto vlastností naučili se jen od bělochů. Jest ovšem pravda, že Australan podivným způsobem jeví nezřídka směsici vlastností naprosto neshodných. Jest shovívavým a dobrotivým k malým dětem, přítulný a věrný ku zvolenému druhu; osoby sestárlé velice má v úctě, bývá i milujícím manželem, myslí jest neohrožené, vždy jest hostinným a nejednou objevil se býti myslí šlechetné; avšak je spolu ukrutným, zrádcem a zbabělcem; v tom překoná Evropana, tu zas jeví se divochem a do lstivosti lišce, do ukrutnosti tygru nic nezadá. Některé kmeny téměř naprosto postrádají lepších vlastností, jiné však prokázaly se vždy upřímnými, zmužilými a velkomyslnými. Tak jen uvedeme, jak láskyplně byl přijat a po 7 roků hostěn a ošetřován od divokých domorodců Queenslanda plavec Murrel, jak pečlivě ujali se divoši u Coopercreeka hladem zmořeného Kinga, průvodce Burkeova a Willsova, jak obětovným byl Queenslandan Jackey Jackey, v jehož ruku skončil cestovatel Kennedy, a jak věren byl Wylie Eyreovi na nebezpečné cestě podél chobotu australského. Mnohá a mnohá jiná jména slušelo by ještě uvést. Černé ženy prokázaly se bílým mužům, ač zpravidla byly svému kmeni uneseny, ku podivu věrnými.

Obraz 12. Australan z pohorí Macdonellova chytající wallabya.

Když uprchlý trestanec Clarke, jenž dlouhá léta prodléval v rovinách liverpoolských mezi domorodci australskými na postrach majitelů stád, konečně zajat byl, následovaly ho jeho čtyři černé ženy až do Sydneje, kde několik dní čekaly na něj před branami vězení. Jiný zraněný trestanec byl po mnoho měsíců v Tasmanii ošetřován od černošky, jež přes svůdné sliby nevyzradila úkrytu jeho pronásledovatelům. Jak hanebně se zachoval pak týž člověk, an konečně uzdraven jsa, věrnou tu ženu bez okolků zastřelil, protože nemohouc ho následovati, byla mu překážkou na útěku!

Nezřídka stalo se, že běloch unesl černošku; četné toho doklady máme v prvních osadách na ostrově Klokanů a na skalnatých ostrůvcích průlivu Baszova. Povážíme-li, kterak ony dcery přírody lnou láskou k rodné půdě, porozumíme, jaký bol se dotýká unesených. Nejlepší důkaz, že ani nejnebezpečnějších překážek se nelekají, jen aby mohly do vlasti své se vrátiti, podávají dvě australské ženy, jež byvše bílými velrybolovci zaneseny na ostrov Klokanů, proudy mořskými statečně plavaly ku břehům rodným, až jedna z nich s kojencem v týle přivázaným nesmírnému namáhání podléhající na břehu otčiny skonala. Což divu tedy, že domorodci neštítili se odvety! Špatný příklad dán byl od samých bělochů, na něž spadá zodpovědnost za hrozný osud, jenž potom stíhal ubohé unesené. Bohatému statkáři v Gippslandu byla odvedena dcera a zůstala v moci tamějších domorodců, až byla konečně od žárlivého únosce zavražděna. Případů takových není pořádku, a jen málo kdy možno bylo unesené vysvoboditi, neboť byl-li černochoch v nebezpečení ztratiti svou kořist, zůstavil pronásledovatelům jen proklátou mrtvolu. Konec takový zbavil aspoň unesenou ženu dalších útrap, neboť postavení ženy u národů pranepatrné vzdělanosti vůbec jest velmi smutné.

Osudem žen vládnou nejbližší jejich příbuzní, kteřížto je prodávají neb za jiné vyměňují kmenům sousedním, neboť

se ženami téhož kmene manželství neuzavírají. Někdy připadne žena vítězi za kořist, jiná tajně je uloupena, jiná již od mládí mocnému bojovníku bývá slíbena. Odpor svěžího děvčete proti sňatku se zasmušilým starcem překonávají nelidským bitím a často krutým poraněním; pokusí-li se vzdorná nevěsta prchnouti z nenáviděné chýže, prorazí jí nohu dřevěným oštěpem. Ubohá dívka podá se konečně krutému osudu, jenž jí ztrpčován bývá ženami, které mladou dívku ze žárlivosti ustrkují. Mnohoženství zajisté jest u vynikajících mužů pravidlem. Stává se, že má starý muž 4 i 5 žen, a to mladých dívek, dětství sotva odrostlých. Odvážlivý mladík uprchne přece s milenkou svou ve skrytá místa; avšak jemný čich Australanů je vyslídí. Milenci odvedeni jsou do tábora, kde všechny ženy, které snad vesměs v mládí svém téhož provinění se dopustily, nevěrnici přepadají a nebohou těžkými obušky nelítostně bijí. Únosce pak, chráněn jsa pouze štítem, brániti se musí oštěpům buď uraženého sama, buď několika útočníků nebo i celého tábora; je-li útok činěn s mnoha stran, pak ovšem klesá proklát jsa oštěpy. Také pravidelné souboje, podobné středověkým očišťám, jsou v obyčeji; oba sokové bojují stejnou zbraní, buď dosti nebezpečnou dřevěnou dykou, buď kopím neb kyjem. Vítězi připadá pak kořist. Vina může býti však také odčiněna buď dary potravin, zbraní, koží, náradí, buď vydáním jiné ženy kmeni uraženému. Ani tohoto zadostučinění někteří kmenové nežádají, nýbrž konejší uražené city své výhrůžkami a chvástavou řečí. Ostatně je v některých krajinách Nového Jižního Walesa únos ženy zvykem, byť manželskému sňatku nic nepřekáželo a rodiče nevěsty byli srozuměni. Ovšem nenamlouvá si ženich, jak se tvrdilo, nevěstu kyjem, avšak snaží-li se příbuzní nevěstini, by únos, s nímž ostatek jsou spokojeni, ženichovi a jeho spojencům překazili, nastává rvačka, z níž mnohý, nevěstu nevyjímajíc, těžká poranění si odnáší. To jest jejich svatební slavnost. Mézi ženichem a

tchyní nastává po uzavření manželství zvláštní poměr. Nesmějí se na vzájem vídati; proto hledí jeden druhému se vyhnouti; blíží-li se z nenadání zeť, schová se tchyně v houští, a on běží mimo, drže štít před obličejem. Zvyk ten ani v missonářských stanicích úplně nevymizel.

Když přivedena byla mladá paní do obydlí manželova, jest jí konati práce, jež má australská žena vůbec na starosti: staví boudy z listí a kůry, přináší dříví na oheň, jenž v noci stále hoří před chýží, vyhledává všelike zeliny, vykopává špičatou tyčí kořínky, plochými kameny rozemílá nasbíraná seménka a připravuje z nich chléb, jež peče v horkém popelu. Muž zatím loví zvěř, z níž jen málokdy ženě kus uštedří. Vydají-li se na cestu, vezme muž jen kopí a složí ostatní vše na plece své ženy, na jejíž krku usadí se mimo to kojenci, kteřížto drobnými ručkami pevně se drží hustých vlasů matčiných. Malí, tlustí tvorové ti pro jistotu bývají zastrčeni do uzlu v koženém plášti na matčině hřbetě. Australské matky hojně bývají požehnány, některé mají více než tučet zdravých dětí; avšak zřídka více než dvě děti spatřujeme v černochově obydli, a celkem lidnatosti jen po skrovnu přibývá, čehož příčinou jest nejhnusnější obyčej australských domorodců — vraždění dětí.

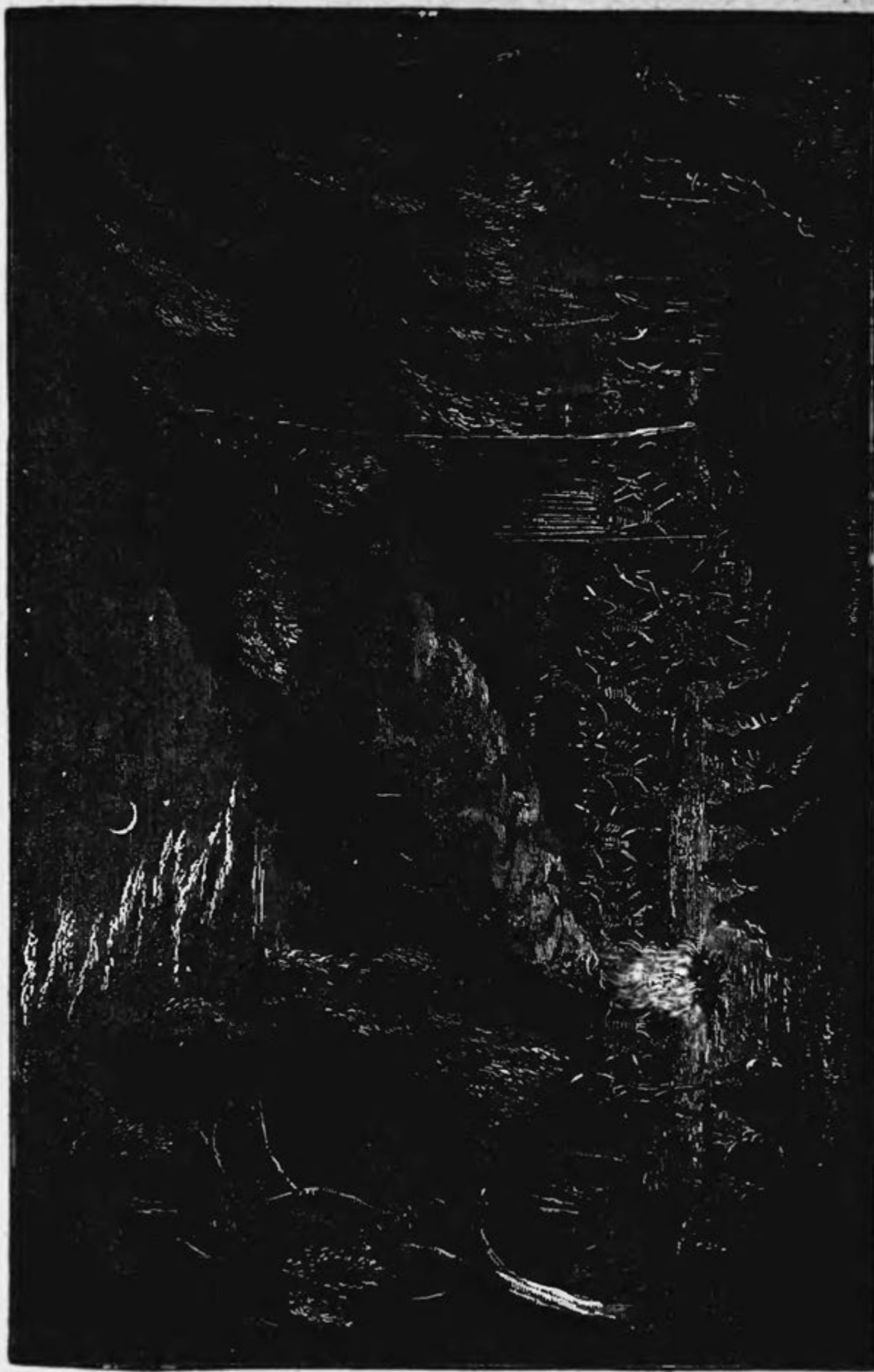
Ohavný ten zlořád byl a i nyní jest rozšířen všude, kde běloši nemají moci. Udání zkušených cestujících, že nejméně třetina novorozených bývá povražděna, jest úplně pravdě podobno. Ze dvojčat neb trojčat nechávají jen jedno na živě, a to jen tehdy, když mohou starší jeho bratři matce při stěhování býti nápomocni. O životě neb smrti rozhodoval tu otec, tu matka, jež často se sousedkami a dětmi z mrtvoly hostinu si připravila. Zajisté mnoho přispívá k takým ukrutnostem pověra. Že smíšenci zpravidla byli vražděni, již shora bylo řečeno. Bylo-li však novorozenci života dopráno, dostávalo se mu něžného opatrování od rodičů, bratří a všech soukmenovců.

Ale záhy, třebas ještě sotva po čtyřech lezly, bývají malé děti nuceny, aby samy o sebe se staraly; ve společnosti starších dětí navykají vyhrabávati špičatou tyčí kořínky, hledati různé hmyzy a p. Později učí starší muž chlapce šplhati, lézti a všecky obratnosti zvířat napodobovati, kopím házeti a navádí jej ku pořádku a sebezapření; starší žena učí děvčata stavěti boudy, dobývati vlákna, připravovati příze a plésti sítě.

Malí hoši sotva po zemi se batolí, a již seznamují se s vodou, v níž si brzy jak obojživelníci uvyknou. Domorodci plovou jinak než my, na zad totiž a skoro kolmo, jako když vodu šlapáme; jsou vesměs plavci znamenití. Mimo ony dvě ženy, jež z ostrova Klokau přelavaly průlivem Backstairovým ku břehům jihoaustřalským, největšího podivu zasluhuje černá žena lovce velryb na malém ostrůvku v zálivu Coffinském (při břehu Jižní Austrálie). Člun, v němž byla s mužem a dvěma dětmi, na rozbouřeném moři se překotil, a ona od rána do noci marně hledala ztracené, až dosáhla konečně břehu, od něhož vlny hrozným přívalem se odrážely.

Jako Australané neplavou proto, aby tělo očistili, nýbrž toliko aby si opatřili potraviny, tak i jejich rozličné hry míčem a zápasy mají účel pouze praktický, vycvičiti tělo k lovu a do vojny.

Ku větším slavnostem nejvíce dávaly podnět ony obřady, jež bývaly konány na mladících, dospěvších věku mužného. Za lunojasné noci řadivali se účastníci, jsouce bílými pruhy ozdobeni, na rovině lesní, a při jednotvárném zpěvu žen a za třeskotu, který způsobují tlukouce podle taktu holí o hůl, a za hlaholu bubnů prováděli tanec, po celé Australii korrobori zvaný. Tanec vlastně to nebyl; pohybovali trupem dle rhythmů, zbraněmi druh druhu udeřující a nohy chocholem ozdobené hned rozkročující, hned srážející, a ob čas bývalo slyšeti mocný výkřik; avšak vše dělo se na povel a s největší přesností. Tato cvičení nebyla bezvýznamná; zpravidla byla

Образ 13. Танец коррөбори.

rázu náboženského, připomínala však též události ze života. Vypravuje se o tancích, jimiž napodoben hon na emua, klokana neb dinga, jichž vlastnosti a zvyky byly naznačovány; později znázorňovány byly boje s bělochy. Při těchto představeních cizinec ovšem byl líčen neobratným, směšným a poraženým.

Písňe Australanů skládají se pravidelně ze 2—3 řádků, jež opět a opět zpívají v jednotvárných melodiích, od vysokého tónu počínajíce a stále hlasem klesající. Tak na př. sedí matka u chýžky smutna a stokrát podle nárazu bidélek opakuje krátkou píseň „Svého miláčka již neuzřím“, když její syn jde daleko, třeba se squatterem do tábora bělochů, kteří tam bydlejí v kamenných, homolovitých „meimeích“. Nebo jiný jizlivě na druhá pokřikuje: „Ó, jaká noha, ó jaká noha, chlape klokanoboký!“ Mnohé jejich písňe jsou prastaré, jiné pocházejí z daleké ciziny; zpívají je nerozumějící jim, neboť od kmene ke kmeni ty popěvky ustavičně se mění, že by jim snad s těžší porozuměl sám onen národ, od něhož jsou složeny. Obsahují málo sice slov, projevují však často živé city a hlubokou mysl.

Ráznost řeči jeví Australané i v povídkách o hrdinách a strašidlech, o nichž rádi při ohništi obratnými slovy vypravují neunavným posluchačům. Kdo by četl prosté a dojímavé zprávy Jackey Jackeyovy o příhodách a smrti Kennedyově, pozná výmluvnost Australanů.

Psáti a čísti umějí australští domorodci do jisté míry všichni; neboť že jen znaménka na dřevo vyřezávají a zprávy si donášejí, na věci nic nemění. V Queenslandě nacházíme krátké holi s množstvím křivých čar a výřezů, v Západní Australii pak při Žralečím sundu holi dosti dlouhé a širokými, černými čarami obarvené. Davis vypravuje, že jakýs osadník při Edwardu, přítoku Murraye, vzal s sebou na dosti dalekou cestu po distriktu Riverínském mladé černochoy a při

návratu požádán byl od jednoho z nich, by jeho otci odevzdal popsanou tyč; k úžasu osadníkovu zvěděl otec o rozličných zastávkách, jich vzdálenostech a o povaze krajiny, kudy syn jeho s osadníkem cestoval. V Queenslandě poslána jest domorodci, pro mnohá provinění zajatému, od jeho krajanů taková hůl, na níž naznačen byl den i způsob, kterak zamýšlí utéci; záměr ten však překažen byl domorodcem, kterýž byl ve službě policie a ona znaménka vysvětliti dovedl. „Krajan náš J. Polák, příručí kolonialního soudu v Perthu, zaslal v březnu 1883. Nár. Listům „dopis“ — ač-li tak pojmenovati se může dřevo, sříznuté na způsob „špačka“, jakýmž hrají si naši hoši — v němž domorodci na řece Gascoynu zpravili krajany své na vnitrozemí o příchodu výpravy (do vnitrozemí směrem severním), ku kteréž přidělen byl Polák. Dřevo je pokryto po celém prostoru svým různými kresbami: stany, šípy, listy, jehličím atd. i pozoruhodná jest zajiště zručnost domorodců, kterouž dotčené kresby jsou provedeny. Nemusil by se za ně stydět ani dobrý kreslíř; ano překvapuje na kresbách těch vzorná pravidelnost seřadění a vkus. Dřevěný onen „dopis“, jež obdržel krajan náš za slušné „zpropitné“ — i v Australii vědí, co to znamená — od jistého domorodce, obsahuje, jak již podotknuto, zprávu o příchodu výpravy a zároveň výstrahu. Naznačeno v něm, že Angličané jsou dobře ozbrojeni a že přišli bezpochyby, aby ztrestali domorodce za krádeže ovčí na kolonistech spáchané. Posel, jenž ubíhá s takovýmto listem, jest všem Australanům svatý, a nikdo nesmí se ho dotknouti.“

Umění výtvarné je v nepatrných počátcích. Grey našel na severozápadě jediný příklad plastického zobrazení, byl to lidský obličej vytesaný ze tvrdého pískovce dvou stop délky a 16 palců šířky. „Ostatně vydlabávali Australané jen obrysy do stromův a skal; takové vydlabané podoby, dle udání obyvatelů „velmi, velmi staré“, nacházíme na skalných stěnách

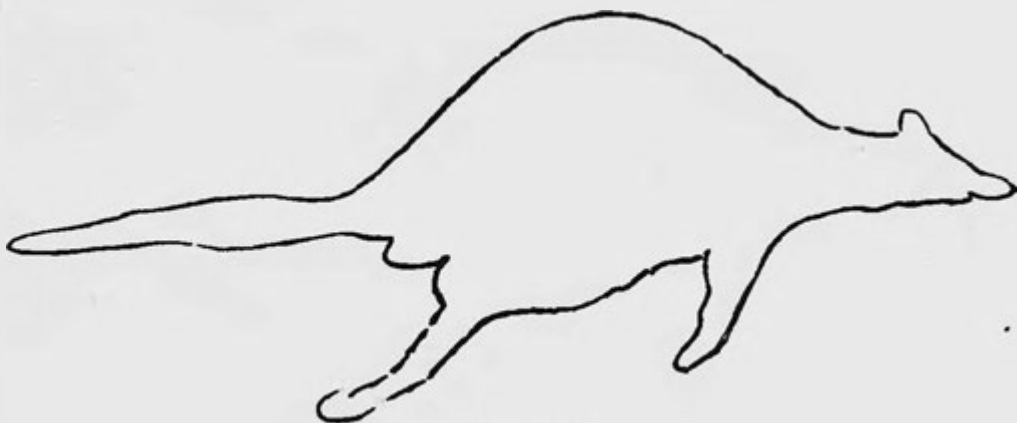
u Portu Jacksonova, nyní již jen na několika místech, protože při lámání skal a opevňování přístavu málo bylo o to dbáno, aby byly zachovány. Malby rozličnými barvami však pozorujeme všude. Na ostrově Depuchském (severovýchodně od Roeburna při břehu severozápadním) viděl

Obraz 14.

Stokes na skalní stěně u velikém množství obrazy lidí, zvířat a zbraní v černých obrysech, jež byly vyplněny barvou žlutou. Grey objevil v jeskyni na severozápadě pevniny vyobrazení obrovských lidských postav barvou červenou, žlutou a bílou; šaty lidí těch svědčí o návštěvách a pobytu Malajů. Ve střední Australii našel Giles mnohé tábory od domorodců opuštěné,

jichž chýže a stromy ozdobeny byly bílými hady; tamtéž pozoroval ruce, jež zhusta spatřujeme také od předělu až ku Coopercreeku. Ruce otiskovali dvojím způsobem; buďto přitlačena ruka uhlím začerněná na světlou, někdy zbarvenou

Obraz 15.

plochu, buďto položena roztažená ruka na plochu, jež pak postříkána žlutou neb červenou barvou, takže se objevil obraz ruky v barvě kamene. Zajisté měly tyto malby pro domorodce určitý význam, jehož my neznáme. U hrobů slavných bojovníků pracně ozdobovali tímto způsobem stromy často do

veliké výšky, podobně i místa, na nichž jinoši slavně bývali prohlašováni za muže. V Gippslandě dělají do kůry, střechovitě ohnuté, na vnitřní straně obrazy buď uhlím buď červenou hlinkou. Jejich vyobrazení bělochův a jich obyčejův ukazuje, že bystře pozorují a že mají i jistý humor. Podivuhodna jest jejich místopisní paměť, jež mnohému cestujícímu prospěla; neboť, otázáni jsouce na směr cesty, načrtují do písku dosti spolehlivou mapu, na níž vzdálenosti určitě jsou naznačeny. Vůbec má Australan veliké vlohy ku kreslení a při své bystrosti oka a jistotě ruky jest účelivým žákem ve školách misijnářských.

Sotva mladý Australan odrostl věku dětského, podrobuje se rozličným bolestným zkouškám, aby přivykl útrapám a strastem, aby nabyl mysli neohrožené a bojovné. Obyčej, vyrážeti jeden i dva přední zuby, je velmi rozšířen; u některých kmenů bývají vyražené zuby v koruně stromu ukrývány. Strom ten, jenom zasvěcencům známý, zůstane „tabu“, posvátným, pokud majitel zubů žije; zemře-li, zničí se i strom, buď že kůru odloupají, buď peň při kořenech zapálí. Jizvy, zvláštními posvátnými kameny vyřezané, a vysoké z toho pochodící souběžné nádory na ramenech, prsech neb zádech pozorujeme téměř u všech dospělých domorodců; počet a podoby těchto domnělých ozdob jsou u rozličných kmenů různé a charakteristické; zejména táhnou se k obřadům, jimiž mladíci bývají přijímáni mezi muže. Na takovou slavnost připravují se jinoši samotou, postem a mnohými trapnými zkouškami noviciatu.

I ženštiny podobně jsou krásleny. Mladým dívkám také dělají jizvy na paže a prsa; v některých krajinách jim vyrážejí též jeden přední zub, ve východní Australii pak jim hned novorozeňátkům utínají jeden neb dva články malíku na levé ruce, což prý přináší štěstí při lovu ryb.

Od dospělosti nabývá Australan vlastního jména svého. Ovšem již nemluvňata dostávají jména, obyčejně dle naho-

dilých právě okolností; někde straší však domněnka, že je to k neštěstí dítěte, dávati mu jméno, pokud neumí choditi. Konečné jméno udělí se mu teprve při dospělosti, ale i to bývá měněno, zvláště zemře-li ve kmeni kdo téhož jména. Jihoaustralští mužové a ženy jmenují se dle svých dětí: Koolmatinye arni jest otec Koolmatinyeův, Koolmatinye annike je matka Koolmatinyeova. Za tato jména zhostují se rodiče rádi svého jména původního.

Muž, byv uznán dospělým, požívá všech práv svého kmene; děvčeti však po radostných letech dětských kyne pravidelně trudná budoucnost. Trvalá láska manželů je vzácným zjevem, ač jest i žena australská schopna vřelé a stálé náklonnosti. Matky australské vraždí sice druhdy děti své dle pověry a nemravů kmene, avšak na vyrostlém miláčku lpí s láskou a věrností nevystihlou. Angas vypravuje nám o matce, která nosila všude s sebou mrtvolu milovaného dítěte, ač již nahnílou; jiné matce z Queenslanda bylo útechou v žalu jedinou, že kosti zemřelého dítěte vždy v noci urovnávala, podobu jeho děsným způsobem si představujíc. Dcery i dospělí synové podávají slabé, staré matce důkazy dojemné něžnosti. Vůbec je však postavení ženy politování hodno, zvláště když stárím zeslábne a zeškaredí. U vážnosti chovají a téměř se strachem uctívají ženu, která si dovedla zjednati jméno čarodějnice. Mnohé ze starých, slabých a kmeni nepohodlných žen násilně odstraňují, a ni ostatkům jejich neprokazují úcty; mrtvoly jejich zanášejí do dutého stromu, do křoví nebo je vydávají dravé zvěři. Mrtvoly pohřbívají rozličně. V některých krajinách vykopávají hluboký hrob, do něhožto skrčenou mrtvolu koží obvinutou kladou i se zbraněmi; z tyčí a kůry stromové zbudují rychle hrobku, na niž nasypávají ploský rov. Někdy hrob ohrazují plotem a přikrývají těžkým dřevem, na silném stromě pak vydlabávají jistá znaménka, nápis to náhrobní. Kolem pečlivě místo vyčisťují, a mnoho nocí hoří u hlavy

a nohou zemřelého malý oheň, při němž nejbližší příbuzní meškají na stráži. Jinde mrtvoly spalují, nebo je kladou na nízké lešení a kouřem je vysušují, až se mumii podobají. Z těchto pozorování dalo by se arcí souditi, že mají k mrtvolám velikou pietu, kdyby nebylo zvyku jiného, děsné protivy: mnozí totiž bývají pohřbíváni — v žaludcích blízkého příbuzenstva.

Australané nepovažují smrt za nutný důsledek lidského bytí, nýbrž za účinek čarodějských kleteb některého nepřítele. Kur-re-kur, krev za krev, volá ve Viktorii vůdce pohřbu, když padají hroudy na kornatou rakev. Kolem hrobu střídavě zasedají mužové truchlící a vyhrabávají tyčemi úzkou, hlubokou rýhu; červ nebo brouk udává během, kořen svým směrem krajinu, kde se zdržuje ten, kdo způsobil smrt zesnulého. Při dolním Murrayi vkládají mrtvolu na máry, a tajná bytosť ukazuje nosičům cestu, kterouž se mstitelové mají ubírat. Někdy umírající sám označí, kdo jej začaroval, jemu ledvinový tuk odňal, a dva muži vyslídí stánek obviněného, aby jej spícího usmrtili palicí neb uškrtili smyčkou s ostrými kostmi. Z mrtvoly jeho vyjímou pak ledviny a donesou je svým soukmenovcům. Umrlý jest pak pomstěn vraždou, kteráž zavdává zase příčinu k novým vraždám.

Smutek za zemřelým bývá dosti veřejný a hlasitý, ač ne vždy hluboký. Nejbližší mužští příbuzní zraňují se do krve, ženy rozškrabují si obličej, na těle se popalují a jako zběsilé kolem sebe mlátí. Po několik dní sedí při hrobě několik truchlících žen, jež zpívají jednotvárnou píseň pohřební, ale dovádějí, když nadejde čas k jídlu neb odpočinku. Umrlý nesmí býti zpravidla již jmenován, jenom šepem o něm se mluví, a proto, je-li ve kmeni jméno podobné, musí se změnit.

V některých částech Queenslanda a na ostrově Frazerském pochovávají staré lidi a hubené dívky v kožích. Jiným mrtvolám stáhnou kůži, větší kosti přelámou a maso rozsekají, o kteréž pak rozdělí se blízcí příbuzní, kteřížto na píkách je nosí za

ochranu ode všech kouzel. Rodiče jedí ostatky těla zemřelých dětí, bratři své bratry, věříce, že síla těla i schopnosti ducha zemřelého tím na ně přecházejí. Vše co z mrtvého zbývá, má tajeplnou moc. Jako Queenslandané důvěřují v účinnost masa umrlcova, tak jiní uchovávají popel zemřelého; Varri-nyeri při dolním Murrayi splétají z vlasů zemřelého čarovnou šňůru, jež prý oko sílí a v boji nezranitelným činí. Příčinou lidojedství, rozšířeného po celé Australii, jest zajisté jen po-věra, a jen výjimkou nedostatek potravy nebo neukojitelná touha po masitém jídle při stravě pouze rostlinné.

Nedostatkem potravy Australan vůbec málo jen trpí. Evro-panu ovšem zdá se pevnina chudou na výživné látky, avšak domorodcům vidí se býti bohatou i ve krajinách nejpustších. Australan živí se vůbec vším a zaopatřuje si rychle, čeho mu třeba. Zná zvyky všech zvířat, jež se zvláštní bystrostí smyslů pronásleduje, vyhledává si skrytá hnízda různých ptáků, ví dobře o místech, kde rostou rozličné rostliny, a umí si v suché poušti vyhledávati šťavnaté kořeny stromů.

Jedlých plodin rostlinných je s dostatek, zvláště na se-veru; spatřujeme divoké banany při zálivu Karpentarském, daleko na severu divokou révu, v Novém Jižním Walese a Queenslandě váženou bunya-bunya. V půdě solnaté i ve kra-jinách pustých množí se plazivé mesembryanthem, t. zv. fík hottentotský, pigface osadníků. Druhy divokého obilí rostou na celé pevnině; Müller našel při řece Viktorii druh divoké rýže, Sturt při Tomkinson-Creeku odrůdu pšenice; divoký ječmen a oves dosti hojně roste na červených pískových kop-cích při Darlingu i dále na severozápadě. Ženy australské nahromadí snadno dosti veliké zásoby těchto a jiných druhů obilných; obyvatelé u Cooper-Creeka sbírají z černé půdy kulatá zrnka nardu-a, když jeho listí se stříbrným chmýřím vadne. Zrna obilná rozmílají pak mezi plochými kameny

v mouku a pekou z ní v horkém popelu malé, načernalé chleby. Mimo to jedí rozličné kořínky, na severu také jam (yams); jahody drobné jak australské třešně, rybíz a fíky i pryskyřice z listů gummovníka a rozličné zeleniny, buď syrové, buď na uhlí pražené, jsou jim za potravu.

Příroda ob čas obdařuje domorodce takovou hojností potravin, že se s kmeny sousedními o ně dělí. Tak se shromažďují okolní kmenové v bažinatých krajinách Západní Austrálie, když pokryty jsou kapinice pryskyřicí podobnou tragantu; zdaleka přicházejí domorodci východoaustralští, aby účasnili se žné živného bunya-bunya. Tito hosté jsou však zvyklí masité stravě a nesmějíce v cizím okršku lovit, neváhají jednoho ze středu svého usmrtiti a jeho tělem neukrotitelnou chuť na masité jídlo ukojiti.

Domorodci zřídka pozemky vzdělávají, aby rozmnožili plodiny; je-

dnotlivé stopy orby, původu ovšem neaustralského, pozorujeme na ostrovech prince Walesského. Zachovávají však rozličné příkazy a chrání se polím uškoditi, na budoucí časy pamatu-

Obr. 16. Nardu (*Marsilea hirsuta*). 1. list, 2. plod, 3. týž prořiznut, 4. vlasek plodu.

jíce; zásobují se též, když čas je příhodný, množstvím potravin, ale hoví při tom nezměrné své marnotratnosti.

Jezera a řeky, ač nejsou-li jen suchými struhami a koryty nebo solnými bahnisky, poskytují četnými druhy ryb potravu s dostatek. S chatrnými lodicemi neodvažují se Australané na lov zvířat mořských; jenom obyvatelé pomoří severního a severovýchodního loví dugonga. Vyvrhne-li však někdy moře mrtvou velrybu na břeh, hltavě přepadávají domorodci vítanou kořist, ačkoliv jinak velice se štítí masa, jež dle našich představ zapáchá zamřelou zvěřinou.

Ryb ovšem není možno všude dostat, potrava pak rostlinná nebývá vždy vydatná; téměř úplně postrádá živných látek na př. bylina nardu, již požívajíce cestující Burke a Wills u Cooper-Creeka hladem zemřeli. Hlavní tudíž výživou je lov rozličných zvířat; Australan pojídá veliké klokany i malý hmyz a červy, jež vyhledává pod korou stromů. Zřídka pojídá ulovené zvíře syrové; kladě je i se srstí na žhavé uhlí a pokrývá je horkým popelem, nebo je peče dle způsobu Polynesianů v jamách na rozpálených kamenech.

Rozsáhlé hromady popelu se zbytky kostí nalézáme ve mnohých částech Austrálie; jsou velmi staré a dle pověsti domorodců pocházejí od vymizelého již pokolení z doby nepamětné. Těchto mirnjongů zajisté již dlouho nebylo užíváno. Největší jsou na břehu jezera Connewarren, některé z nich mají až 100 stop ve průměru a 10 stop výšky. Pohříchů, nebyly posud vědecky prozkoumány, ač možno v nich nalézt cenné památky; Gregory zkoumal na severozápadním břehu takové hromady a našel četné kamenné nástroje. Na pomoří mysu Otwaye spatřujeme hromady škeblí až 16 stop vysoké. Mnohé z těch mirnjongův byly od osadníků za mrvivo odneseny, a ze škeblí bylo páleno vápno.

Jídelního náčiní Australan neužívá, jemu postačují ruce a silný chrup. Mužové jedí s chutí velikou a jen ob čas ženě

a dětem uštědřují ohlodanou kost nebo zbytky masa; na štěstí umí si ženské pokolení samo zaopatřiti potřebnou potravu.

Není však dovoleno požívatí zvířat neb rostlin veškerých; mladým mužům v době zkušebné a ženám zapovídá se požívání mnoha jídel, dílem že pověra brání, dílem pro pohodlí mužů starších. Mladý obratný lovec zabíjí z lovecké vášně zvěř, kterou pak před jeho očima snědí mužové starší. Ani chutí ani hladem nedají se mladí lovci svést, aby porušili staré posvátné zákony, jež odstrašují nemalým trestem.

Rozčilujících požitků nacházíme u Australanů v míře nepatrné. Kde se domorodci častěji s Evropany stýkali, oblíbili si v netušených dříve nápojích líhových. U Cooper-Creeka žvýkají domorodci větvičky keře, pitcherie zvaného; účinek jeho jest rozčilení; zřítelnice se rozšiřuje, a tepna rychleji bije. Evropská kořalka podobně na Australana působí jako na jiného, opilý černochoch se vadí se svými bratry a bije ženu právě jako bílý osadník; ovšem že manželská něžnost Australana za takých výjevů bývá ještě o něco štedřejší. Vlády koloniální vyhrožují tudíž velikými pokutami, aby líhové nápoje nebyly domorodcům dodávány. Obyvatelé jihozápadu a severovýchodu užívali narkotických bylin jako tabáku. Na půl-ostrově Yorském nacpávaliisky listím eugenie, jež zapalovali, a kouřem z něho naplňovali třtinu bambusovou; tato nošena byla kolem, aby každý spolkl částku omamujícího dýmu. Byliny tyto zatlačil nyní tabák velice oblíbený; krátkou hliněnou dýmku stále nosí muž i žena, a nepovrhuje jí ani nedospělá mládež. Salvado praví, že obyvatelé jihozápadu také šňupali; že tento nepřilíš čistotný požitek v koloniích i v Anglii není oblíben, nezvykli mu Australané.

Domorodci pronásledující zvěř, jeví ostrovtip a podivnou vytrvalost. Ozbrojen jsa kým a lehkým kopím, černochoch vydá se na lov kangurúa; nalezne stopu a sleduje ji, až zvíře spatří; když mu uprchne, a noc zatím nastane, rozdělá oheň

a druhý den jde po stopě dále, až mu zvíře druhý nebo třetí den padne za oběť. Nad Parem, přítokem Darlinga, chytají klokana do hlubokých jam, větvemi pokrytých; jinde kladou na místech, kudy kangurú k vodě chodí, veliké, silné sítě a do nich zvíře zahánějí. Z listnatých větví splétají si veliký štít, za nímž lovec skryt jsa, opatrně přibližuje se zvířeti až na dosah. Dva černoši blíží se klokanu z protivných stran; jeden poutá pozornost zvířete, lámaje po chvílích suché dříví, a druhý mrští kopím z nechybné ruky. Veliké červené kangurúy, z nichž některý váží 150 liber, loví domorodci nejen pro maso, ale také pro dlouhé a velmi pevné šlachy ohonu.

Malého vačnatce wallabya (*Halmaturus*) loví velmi důvtipným způsobem. Černoch připevní na dlouhou tenkou tyč kůži jestřába; jakmile spatří v lese wallaby, napodobí chraplavý křik ptáka, zároveň tyčí mávaje, jakoby jestřáb poletoval. Ustrašené zvíře kryje se rychle v nejbližším křoví nebo ve štěrbinách skalních, kde je lovec ihned probodne.

Emu-a, jehož masa a nad tož sádla si velice váží, loví podobně jako klokana; také dělají veliké ohrady, do nichž tyto ptáky vhánějí. Zvláštním způsobem loví australského tetřeva, druh tropů. Lovec ozbrojuje se dlouhým tenkým prutem, na jehož konci upevňuje kůži ptačí nebo motýle a kličku; blíží se pak opatrně ku ptáku, skrýváje se za hustou větev. Tetřev nehýbá se s místa, hloupě pohlížeje na pohyby motýlovy, až se přikrade lovec tak blízko, že může tetřevovi kličku hoditi na krk.

Z chytra chodívají i na kachny, vědouce dobře, že pták ten není hrdina a zvláště jestřábů se bojí. Australan upevňuje nad řekou síť za dva stromy, a ženy připlašují hejno vodních ptáků; jakmile přiblíží se k síti, napodobuje černoch připravenou korou let a křik jestřábův. Ustrašení ptáci slétají hned dolů, hlavou přímo do ok sítě, z níž je domorodci rychle vytahují. Na jezerech a na větších řekách ještě obratněji pro-

vozují tento lov; dobrý plavec pokrývá svou hlavu sítím neb rákosím, plove opatrně mezi hejno kachen a jednu po druhé pod vodu stahuje, krky zakrucuje a za pás zavěšuje. Jindy zase plove pod vodou, dýchaje rákosem, jež v ústech drží; vznesou-li se, mrští po nich bumerangem, jehož výstředné pohyby mnohou zachvátí. Chytá-li papoušky, netřeba mu než jednoho papouška přivázati na větve blízkého stromu; zajatý křikem přivolává jiné do osidel lestného lovce. Menší ptáky chytá Australan v malleyském hromadně skrubu. Vykopav hlubokou jámu, přikryje se v ní zelenými větvemi. Ze svého úkrytu drží na dlouhém prutu tenkou smyčku a napodobuje cvrlikání tamějších ptáků; přiblíží-li se některý, chytne jej a přiváže, aby lákal jiné. Zvědaví ptáci davem přiletují, tak že jich obratný lovec někdy i přes 300 nachytá. V krajině Sydneyské za časů Collinových domorodci léhali si na holou skálu, držíce v ruce rybu, jakoby spali; vrhl-li se jestřáb nebo vrána na vítanou kořist, uchopila je mrštná ruka pozorného černocho.

Želvy hojně se vyskytují v Murrayi a v jiných řekách. Nejsou veliké, a lze je chytati rukou; mořské želvy, jež se vyskytují na západě až ku zátocce Žraločí, na východě až ku Sydneyi, nedají se tak snadno přemoci. Silný muž připluje k želvě, obrátí ji na hřbet a přerazí jí přední okončiny; pak ji uváže provazem, za nějž ji druzí na zem vytáhnou. Pomáhá jim i štítonoš lodní, *Echineis remora*, jenž se nachází v útesech korálových; silný provaz mu přivazují na ocas, a když spozorují želvu, pustí jej do vody. Za několik minut přissaje se jí štítonoš na štít, a želvu pak pomalu vytáhnou.

Sítí a též udic ze špičatého dřeva nebo ze ptačích drápů užívají při rybo-

Obr. 17. Část rybářské sítě od řeky Yarra-Yarry.

Obraz 18.

Udice z kosti
(z Gippslanda).

lovu jako my; také nabodují ryby kopím, jež mívá několik zubů. V Západní Australii dělají vrše z větví a obyvatelé při horním Darlingu vykonali obzvláštní dílo velkolepé, jež svědčí o jejich vytrvalosti a smyslu pro společné dobro. Asi 100 kilometrů za Bourkem vystavěna jest na skalnatém řečišti hráz 90 metrů zdělí; od ní asi 100 m dále (u Breewarneru) nachází se v řece množství zdí, jež tvoří okrouhlá koryta 2—4 stop průměru; některé z nich spojeny jsou mezi sebou točitými chodbami, jiné mají jen jediný vchod. Tak pevně jsou tyto zdi z mohutných kamenů vystavěny, že veliké proudy, jež často hloubkou až dvaceti stop přes ně se valí, jim málo škodí; domorodci každé porouchané místo pečlivě opravují. Ohromná ta práce vyplácí se jim nyní stonásobně, neboť vylovují v tomto kamenném labyrintu nekonečné množství ryb.

Sladká jídla velice lahodí domorodcům. Australská včela liší se valně od evropské družky své; podobá se naší domácí mouše, nemajíc žahadla. Med shromažďuje v dutých stromech, nestaví však pravidelných plástí voskových. Domorodci chtějí dostati se ku hnízdu včel, chytí na květině včelu, přilepí ji voskem malý páperek na křídla, a včelka zavede je sama ku sladké kořisti.

Stálým při lovu průvodcem jest Australanům pes, zvíře to pánu svému zcela oddané, ač dosti bídně je živeno. Domorodci jsou ku svým psům velmi laskavi, a ženy australské nezřídka malá štěňata živí tím způsobem, jakým sluší živiti jen vlastní dítky, nemluvňata. Velice černocho urazí, kdo jeho psy bije aneb se na ně osopí; ale když potřeba nalehne, sám je zabíjí za potravu. U domorodců, kteří se stýkají s Evropany, dinga nenacházíme; místo jeho zastupují hejna hafanů

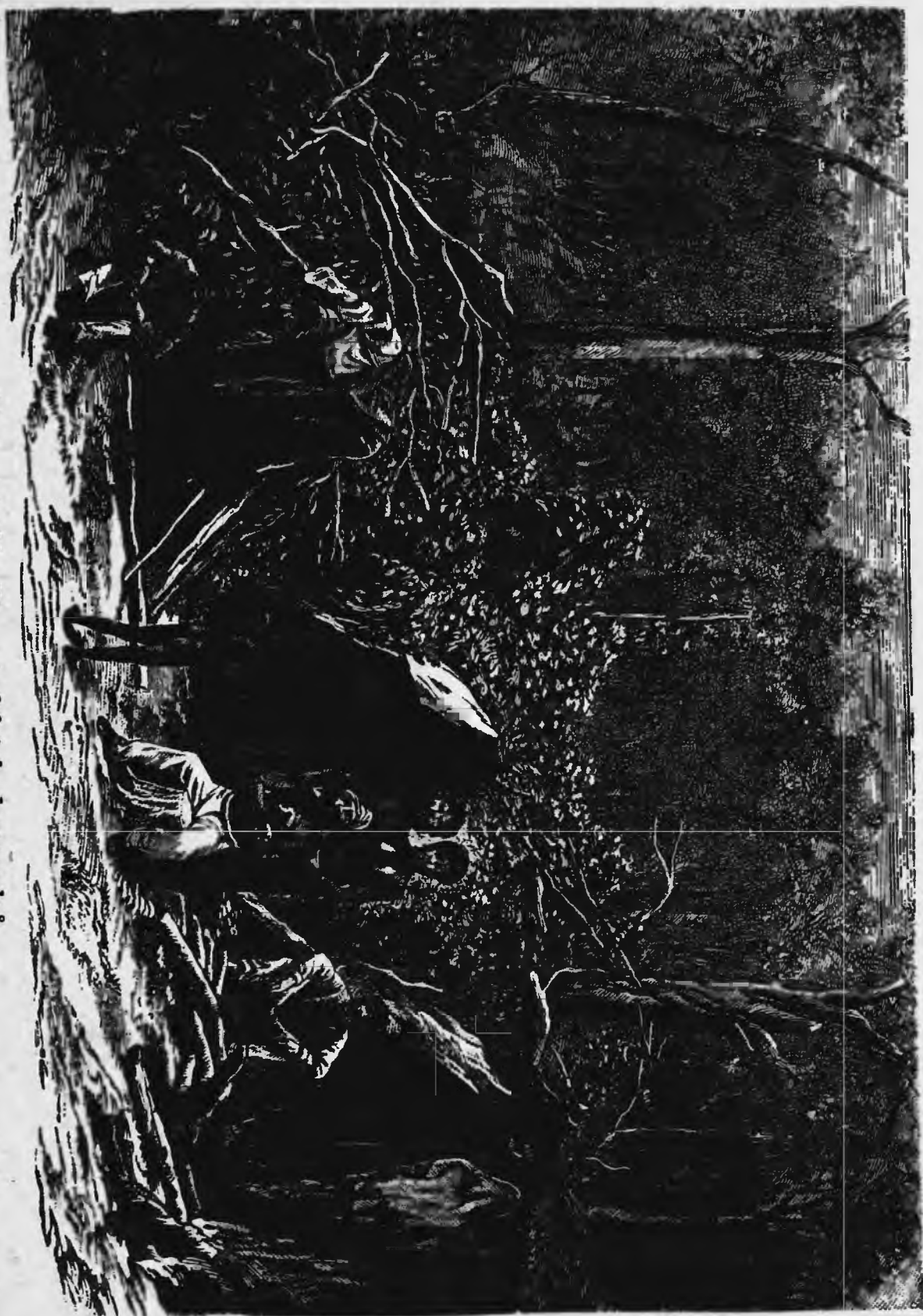
nezřídka prašivých, jichžto squatterové rádi užívají při lovu klokanů.

Obydlí australských domorodců jest velmi jednoduché, ač ne vždy tak bídné jako v Novém Jižním Walesu. Nej-jednodušší jest ochranná stěna proti větru, pletená z větví; jí užívají též bílí osadníci, zvláště cestující Křováci. Poněkud pohodlnější jsou trojstěnné boudy, jež obkládají větvemi, křovím a raději korou a hlinou, tak že celá bouda je kryta až

Obraz 19. Domorodci vybírají včelí hnízd.

na malý a nízký vchod. V zimě vyhrabávají též jámy a nad nimi stavějí nízké boudy. Jiné chýže jsou podoby homolovité; při Portu Essingtonově mají však pevné a dlouhé budovy dřevěné, a na půlostrově Yorském vidáme i veliké dvojpatrové domy. Obyvatelé severozápadu spokojují se při velikém dešti hranicí dříví, jež je chrání jen od nepříjemné vlhkosti půdy; obyvatelé Nového Jižního Walesa rádi přebývají ve skalních jeskynních a v dutinách stromů. Budujíce chýže své,

Obráz 20. Obydlí australských domorodců.

domorodci řídí se dle povahy půdy, nejraději však stavějí na blízku vody; jen tam jsou chýže od řeky vzdáleny, kde bývají často povodně. Také směr větrů je pro ně důležitým, neboť Australan při vchodu do hořlavé chýže své stále udržuje malý oheň. Australané nestavějí chýži vedle chýže bez určité rozlohy; když mnoho kmenů na jednom místě se sejde, vystaví se pravidelné ležení a přísně se hledí, aby zachována byla

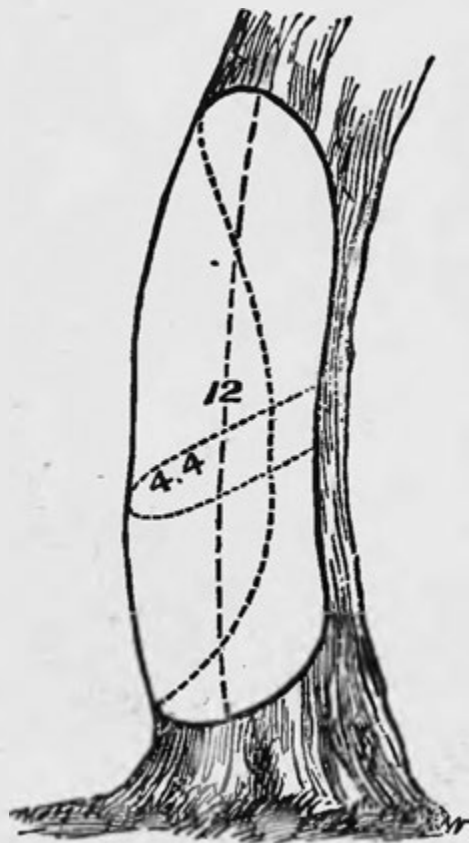
Obraz 21. Australané v rybářských lodicích.

čistota. V každé chýži bydlí pravidlem po jedné rodině; mnohé chýže však jsou dohromady souvislé, jiné tvoří jedinou velikou budovu pro více rodin. Vždy noclehují mladí mužové ve zvláštní chýži, oddělení jsouce od děvčat, jež jsou pod ochranou celé rodiny.

Lodice Australan vyrábí téměř výhradně z kůry eukalyptové, a že není pilným dělníkem, vybírá si strom, který svým tvarem nejlépe se mu hodí. Kůru oloupá, ohněm ji vzpruží

a stáhne oba konce silnými pouty, aneb oba konce vyplní hlinou. Hlinou mimo to ucpává štěrbiny a díry od suků a staví si na lodku hliněné ohniště, na němž ulovené ryby hned peče. Takové lodice nejsou ani bezpečné, ani veliké — vystačujít nejvýše pěti osobám; jenom málem vyčnívají nad vodu a snadno se překácejí; domorodci odvažují se však s nimi i na

Obraz 22. Strom, z něhož byla vzata kůra na zrobení lodice; míra v anglických stopách.

moře. Na půlostrově Yorském stavějí z výtečného měkkého bavlníku (*Cochlospermum*) lodice pro 15—20 osob. Jich plachty a vesla svědčí o vlivu blízké Nové Guineje; neboť ony věci jsou v ostatní Australii neznámy; zde to vše nahrazují pouze dřevce. Australané severozápadní přiostrují několik mangrovových kmenů, jež pak klínem spojují; na těchto jednoduchých vorech vydávají se na plavbu i ku sousedním ostrovům. Na jihozápadě však lodí zcela neznají. Tasmaňané neměli sice lodic, ale měli 4—5 stop široké vory ze dvou kmenův a mnoha příček, jež spojovali korou a pokrývali pletením. Na těchto vorech přeplulo na jednu i 5 osob úžinu mořskou mezi Tasmanií a přilehlými ostrovy s podivuhodnou rychlostí, ovšem ne bez

častých ztrát života. Tasmaňané užívali také vesel jako Australané severní.

Nástroje a zbraně Australanů jsou většinou zhotoveny ze dřeva; jejich kamenné nástroje však nelze pokládati za zjevy nejprimitivnější, neboť předčí na př. nad hrubé výrobky starých Němců. Kamenné hroty, jež našel kapitán King při zálivu Hannoverském, jsou pečlivě vyrobeny, a zubovité výběžky

jejich krásně uhlazeny a zaostřeny. Kamenné sekery byly rovněž obratně přiseknuty, úhledně hlazeny a dobře broušeny; některé, ve Viktorii nalezené, ku podivu se podobají sekerám americkým. Sice čediče, dioritu, křemene a jiných kamenů vhodných ku vyrábění zbraní nebylo všude; ale bylo postaráno, aby některé kamenné lomy sousedním kmenům byly přístupny tou měrou, že několik mužů smělo na krátký čas kamení dobývat. Provrtaných kamenných nástrojů nenacházíme; veliké kameny upevňo-

vali na rozštěpeném nebo ohnutém dřevě pryskyřicí a svazy. Kamenné sekery a palice byly také v boji strašlivou zbraní. Však nejspolehlivější zbraně robili ze dřeva, jež pevností rovnalo se železu.

Nejpodivnější zbraně australské jsou zajisté bumerang a womerah. Zejména bumerang, jinde wonguin, barngit, keili a namnoze i jinak nazvaný, jest pozoruhoden pro záhadný svůj let. Dle vůle a obratnosti házejícího opisuje rozličnou dráhu. Letí na př. kruhovou čarou, jejíž nejvyšší bod vzdálen bývá od házejícího až 150 metrů;

Obr. 23.

Kopí
opatřené
čedičem.

Obraz 24. Kopí
z tvrdého dřeva.

stále se otáčeje, rychle se pohybuje a vrací se k původnímu místu. Obratní černoši házejí jím tak, že se z počátku pohybuje po zemi, náhle se vzhůru vznesse a přeletí velikým obloukem, než se vrátí nazpátek, by padl po vůli házejícího

buď za ním, buď před ním; někdy otočí se v nepřetržitém letu dvěma i třemi kruhy, vrací se rozličnými oblouky zpět a znova se vznese do výše. Australan zná všechny zvláštnosti své zbraně

Obraz 25. Kamenná palice z Viktorie.

a umí přizpůsobiti podobu její ohýbáním a kroucením k rozličným účelům. Tento podivný vynález zajisté jen jemu přísluší.

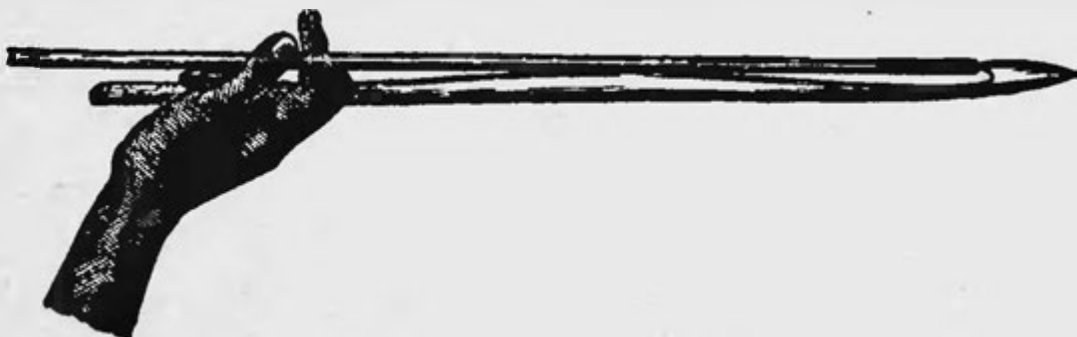

Obraz 26. Bumerang z těžkého dřeva.
(Z Viktorie.)

Womerah mají mimo Australany také Aléuti, Eskimové, a též jej znali staří Mexičané; užívá se ho při kopí jako praku. Zub, jenž sahá do vyhloubeného

konce kopí, bývá ze dřeva vyřezán, nebo připevněn je svazy a pryskyřicí. Jedna strana má žlábek a je pečlivě uhlazena, druhá bývá všelijak ozdobena.

Jako ve vyrábění a v ozdobování zbraní svých, tak jsou velmi zruční též ve pletení košův a sítí, jež Australan na ce-

Obraz 27. Womerah s přiloženým kopím.

Obraz 28. Vak z rákosových listů (*Phragmites communis*) z Goulburna (Viktorie); $\frac{1}{6}$ skutečné velikosti.

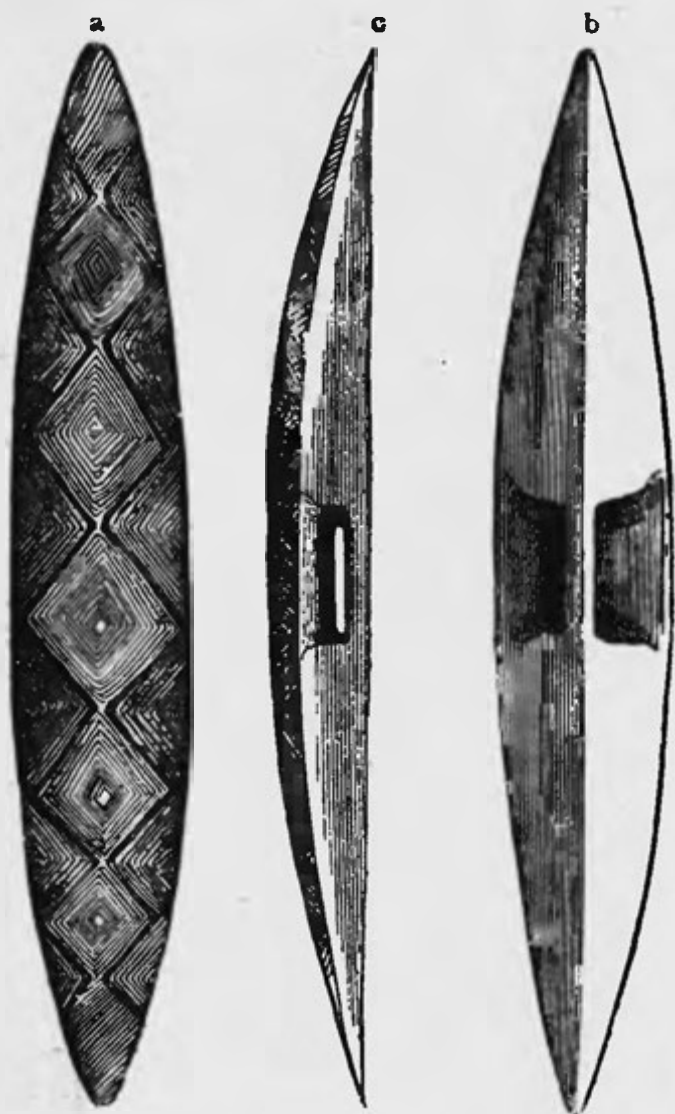
stách vždy s sebou mívá. V torbách, jež jsou velmi úhledně pleteny, nosí různé potřebné věci; menší nosí v ruce, větší na rameni na silném provazu. Také mužové jeví ve pletení značnou obratnost, ačkoli hlavní část práce té konají ženy; pletou buď kostěnými jehlami, buď holýma rukama, a kulatým tvrdým kamenem zatěžují dno nejprv upletené. Vodu chovají v sešitých kožích, nebo v těžkých a nemotorných nádobách ze dřeva eukalyptového.

Zbraně své zdobí Australan rozličnými výkresy, jež se podobají ozdobám starých popelnic našich krajín; čar kruhových však nemalují. Každý kmen měl určitý způsob okras charakteristického významu; štíty zdobili, jako u nás za dob rytířských, znakem kmenu. Také barev užíváno, zvláště

Obraz 29.
Válečný
kyj z těž-
kého dřeva
eukalypto-
vého.

černé, bílé, červené a modré; červená barva jest nejoblíbenější; červeně natírají též mrtvoly, jež ohněm sušíce, uchovati se snaží.

Obraz 30. Štít z kůry blahovičnicku (*Euca-lyptus sideroxylon*) z Jižní Austrálie; $\frac{1}{10}$ skutečné velikosti a. přední, b. zadní část, c. pohled ze strany.

O náboženských představách Australanů máme zprávy nejasné a nejisté. S určitostí můžeme říci, že věřili v bytost dobrou a zlou. Obě bytosti prý dříve bydlely na zemi a teprve později se odloučily; dobrá ku hvězdám, zlá se přestěhovala do hlubiny země. Vypravují též o stvoření člověka, o potopě světa, o povyšení některých lidí mezi hvězdy, o proměně jiných ve skály a podobné báje. Slunce a měsíc zbožňují. Dobrých duchů méně si váží než zlých, kteří strach a hrůzu působíce, zvláště v noci rejdy provádějí. Kýchání přikládají zvláštní význam, čištění hvězd předpovídá velikou pohromu, a noční křik jestrába věští jim

smrt dítěte. Na všechny zlé duchy má oheň největší moc; proto v zimě i v létě po celou noc před chýží udržují oheň aby nikdy nevyhasl. Jestliže však náhodou žár úplně vyhasl, umí si Australan rychle pomoci. Buď drží nohama suchou hůl, do níž jinou jak měchačkou točí, až plamen vzejde; buď

vyhledá si shnilý, zvrácený strom, do jehožto štěrbin nastrká suché trávy, a potírá jej rychle holí; anebo podepře dřevo na zem o prsa a tře o ně jiné, až jiskra vypryskne. Však tento způsob rozdělávati oheň nyní již mizí, neboť znají troudník a sirky.

S australskými pověrami je spojen strach ze čarodějův i důvěra v ně; neboť oni umějí na zdravé posýlati nemoci a zároveň nemocné uzdravují. Léčení je hlavním zaměstnáním čaroděje; on vyhání cizí čáry svou vlastní, mocnější magií, při níž zařikává, svatými kameny potírá, studenou vodou umývá, pouští žilou a mnohé podobné obřady tropí.

Čarodějové jsou z pravidla staří muži, zřídka čarují ženy; moci své nabývají křemenem neb kostí, jež jim strčena byla do boku, buď když ve spaní navštívili říši duchů, buď když noc probděli na novém hrobě.

Australští domorodci věří také v onen svět, ve stínů bydlíště, v němž žije se právě jako na zemi. Věřící též, že

Obraz 31. Válečný kyj ze čtyř rozličných stran.

duchové vracejí se zase na zem v podobě bělochů, a tato víra mnohému Evropanu prospěla, jako na př. uprchlému trestníkovi Buckleyovi, ale jiným byla na záhubu, že byli pokládáni za duchy zlé. Pověry a představy tyto vyskytují se ovšem u jednotlivých kmenů v rozličných obměnách. Vyličujeme je proto, bychom ukázali nízký stupeň duševního rozvoje Australanů.

Čaroděj je zpravidla nejznamenitější osoba ve kmeni, na rovni s nejlepším lovcem a bojovníkem. Však náčelníků

Obraz 32. Domorodec z jižní Viktorie rozděláváje oheň.

se stálou mocí panovnickou u kmenův australských nikde není; Australané skládají se asi ze sta kmenů, jež se rozdělují na rodiny, jichž hlavy společně radí se a rozhodují o záležitostech obecných, nezřídka i soukromých. A není divu, že vynikající muž získá si nadvládu, a že mocný vliv a vážnost rodiny, někdy i zděděná tělesná síla na potomky přenáší vládu. Vyjednávání jednotlivých kmenů nemívá určité

formy; buď vysílají, jako při ústí Coopera, několik žen nebo chlapce asi dvanáctileté, jimž na znamení této hodnosti žhavým uhlím prorážejí přehrádku nosní. Vyslanci tito jsou nedotknutelní; nemají však práva smlouvy uzavíratí, nýbrž přinášejí jen pozvání ku společným schůzím, na nichžto se radí o slavnostech, lovech a válce. Z počátku vedou si na takových schůzích vážně a důstojně, často však dávají se do křiku a hádky. Nejčastější příčiny ku nepřátelství bývají únos žen a porušené právo lovecké. Každý kmen má totiž určitý svůj kraj, překročení mezí je porušení míru a žádá pomsty.

Odtud útoky černochoů na osadníky; neboť černochové pokládali stáda ovcí na jejich půdě se pasoucí za honební zvěř jako klokany a emuy. Jim nešlo nikterak na rozum, že běloch tato zvířata, jež mu přec k užitku nebyla, nemilosrdně hubí a svými psy pronásleduje, an smrtí vyhrožuje černému lovcí, jenž by zabil jediné zvíře jeho stád, jichž má nad potřebu. Tu zdál se jim běloch nesmírně lakomým, tu zas bezohledným a marnotratným.

Z těch a jiných příčin vznikl na místě dřívějšího přátelského obcování stálý boj na život a na smrt. Hrozné ukrutnosti páchány byly s obou stran; osadníci se chlubívají, že domorodce hubili utrejchem, a lebkami zabitých Astralanů zdobili budovy suroví dobytkaři. Jak málo dbala vláda osadnická o bezpečnost domorodců, dokazuje ustanovení, že za jatého černého vraha bělochova dává odměnu 100 liber šterlinků, kdežto jen 25 liber bylo slíbeno, kdo vydá vraha černochova. Který však z Evropanů svědčil proti svému krajanu o skutku, jenž od nemnohých za bezprávi byl považován? A svědectví domorodcovo nebylo platno. Mimo to při nejmenším podezření vyneseno ortel smrti, protože prý lépe jest nevinného popravit, než prohlášením nevinu domorodce pobádati k novým zločinům. Svědectví o takém bezprávi, jež v Novém Jižním Walesu konáno r. 1839., vydává tento skutek. V Sydneyi utvořila se společnost na ochranu domorodců, a po dlouhém naléhání její vydán byl zákon, že měli ustanoveni býti kommissaři, kteří by pečovali o praobyvatele. Toto ustanovení, jímž mnozí osadníci viděli se obmezenými ve své libovůli oproti černým sousedům, mělo za následek zločin, jehož bychom se ani do divochů nedomnívali. Byla neděle. Vyjelo sedm Angličanův, onou novotou rozhorlených, aby dokázali, že nedbají zákona, jenž jim brání ničiti nenáviděný a povržený národ; vrazili do ležení černochoů, zahnali 30 žen, mužův a dětí do blízké chalupy, přivázali je na provaz a vraždili bezbranné nešťastníky jednoho

po druhém. Když pak hrozný zločin byl objeven a vrahové před soud pohnáni, zvedla se v osadě jednomyslná bouře proti jich odsouzení, a gouverneur viděl se nucena, se vší rázností zakročiti, by chránil ohrožené svědky a by bídní vrahové ne-
ušli zasloužené smrti provazem. To stalo se před 44 lety, ale podobné události vyskytují se ještě v Queenslandě, kde honba na černochoy děje se posud jako z řemesla. A z jakého zločinu můžeme vinit černé Australany? Snad odpor proti bílým vetřelcům, boj za vlast pokládali bychom jim za zlé? Neměli by Angličané, jichž otců nerovný boj s Římany boji australskému se podobá, vážiti si mužů, jimž vlast tak jest drahá jako jich předkům?

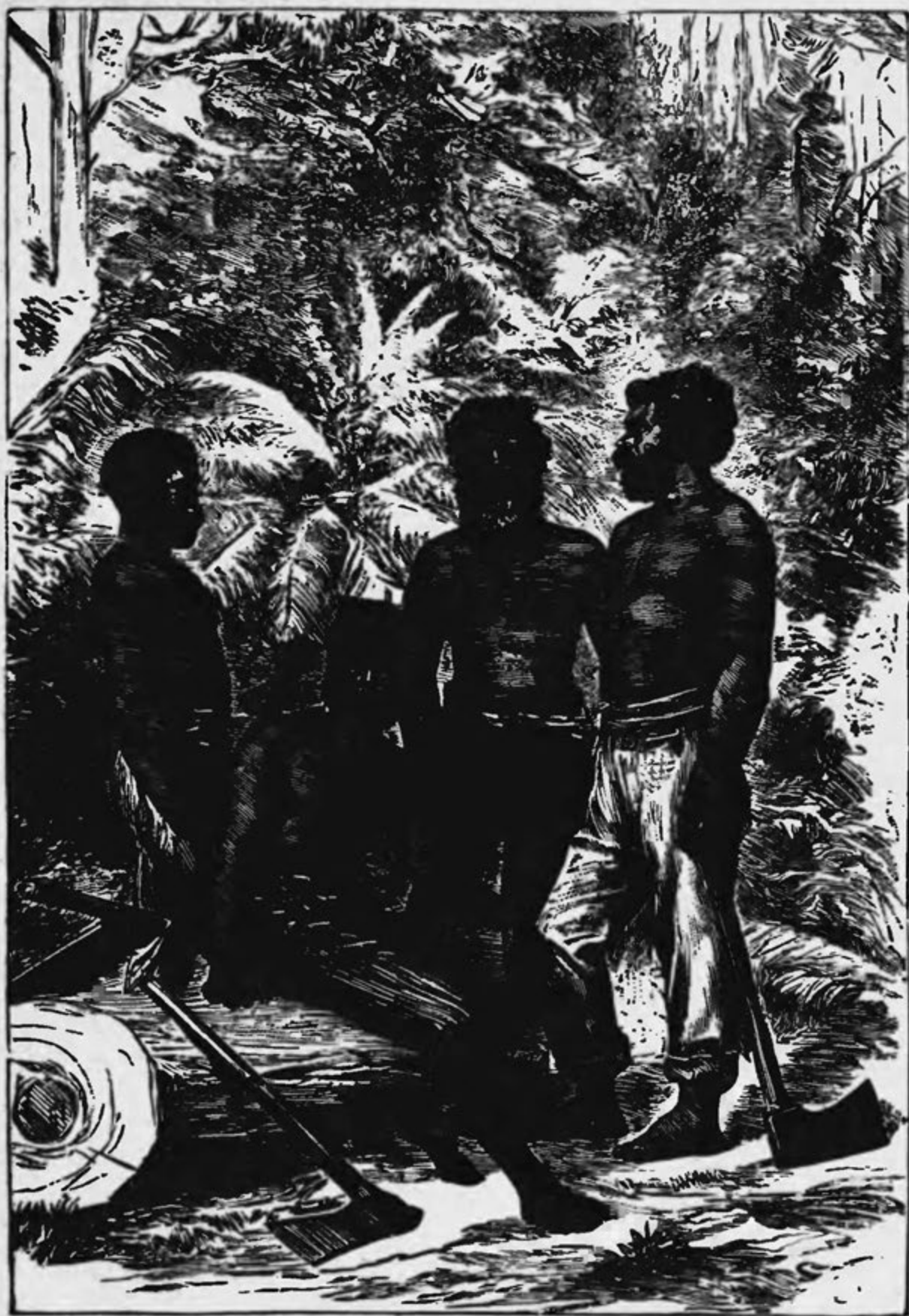
Za takových poměrův ovšem Australané rychle hynuli. Četné-li bylo obyvatelstvo pevniny, než se tam Evropané usadili, nevíme; veškery domněnky jsou nejisté a libovolné. Dle Behma a Wagnera žilo roku 1851. v Jižní Australii 5046 domorodců, ve Viktorii 1694, v Novém Jižním Walesu 1750, v Queenslandu 15.000, v Západní Australii 20.000 a v Severním kraji 12.000 Australanů; na celé pevnině tedy asi 55.000 duší. Počet to velmi malý, pravá to protiva velikého vzrůstu obyvatelstva evropského. V Novém Jižním Walesu žije nyní jen asi 1000 domorodců, ve kraji Riverina roztroušených; ve Viktorii klesl počet jich od r. 1836. do 1881. s 5000 na 700. V Jižní Australii bylo r. 1876. jen 3953, r. 1881. však 6346 domorodců; zdánlivé to rozmnožení, protože v posledním roce mnohem větší kraj než prve brán v počet. Jisto jest, že domorodci všude rychle vymírají, i přes péči, již jednotliví mužové, zvláště křesťanští misijnáři, protestantští neméně než katoličtí, a spolu i vlády kolonií věnují národu potlačovanému, svobody i majetku zbavenému.

Missionáři u domorodců.

Již na konci předešlého století zasloužilý gouverneur Macquarie snažil se, aby rozšířena byla civilisace mezi černochoy kol Sydneye; za tím účelem podporoval duchovního Samuela Marsdena, jenž velmi činně se byl účastnil missie novozelandské. U Paramatty založen byl vzorný dvorec, v němž odvykati měli domorodci životu kočujícímu, aby byli přidržováni ku pravidelné práci. Podnik ten se nezdařil. Marsden sám praví, že mnoho černých jinochů, kteří dlouhý čas ve škole i ve dvoře dobře prospívali, přece se k oblíbenému životu lesnímu vrátili, neboť jim byl mnohem milejší život volný, neobmezený i při mnohých nedostacích. Vláda potom další podpory odepřela; Marsden žádal o pomoc církve u missijní společnosti v Londýně, a odtud věnována hned značná summa peněz ku spořádané missí mezi domorodci australskými.

Methodisté angličtí vyslali zatím čtyři missionáře do Austrálie, kteří se však r. 1828. bez velkého úspěchu vrátili. Londýnská missijní společnost vyslala r. 1825. do Sydneye tři missionáře, mezi nimiž byl zkušený Threlkeld. Nalezli dvě školy vládou založené, v nichžto bylo vyučováno sedm chlapců a sedm děvčat. Na pobřežích jezera Macquarieova nedaleko města Newcastlu vykázáno bylo za osadu domorodcům 40.000 hektarů půdy. Když však v šesti letech bylo vydáno přes 60.000 mark téměř marně, odřekla společnost pomoc svou. Threlkeld, podporován jsa vládou a několika příznivci, vytrval však až do roku 1842.; pak rovněž od bezvýsledného podniku upustil. R. 1832. založena byla pomocí církevní missijní společnosti londýnské anglickými a basilejskými missionáři stanice na severu od Sydneye ve Wellington-Dale; také tato byla po jedenáctileté marné práci r. 1843. opuštěna. Šťastněji pokoušeli se od r. 1838. methodisté na břehu východním, pak i na jižním a západním; zejména v Buntingdal (ve Viktorii) dosáhl toho

Obraz 33. Domorodci z missionářské stanice Coranderku ve Viktorii.

Tuckfield, že tamější domorodci účastnili se bohoslužby i školního učení. Němečtí missionáři r. 1838. vyslaní drážďanskou (později lipskou) luteranskou missijní společností, nepořídili ničeho. Ne lepšího úspěchu docílili gossnerští missionáři, do Sydneye povolání, kteří založili 1½ míle od Brisbany stanici Zionshill; marná byla jejich práce mezi nepřátelskými a zlodějskými divochy. R. 1851. založili Jaeger a Spieseke při jezeře Boga (jižně od Murraye) stanici; jich dobré působení překaženo bylo objevy zlata a sváry s blízkým osadníkem, a již r. 1856. vrátili se. Ale r. 1857. založili Spieseke a Hagenauer v okrese Wimmerském (ve Viktorii) stanici Ebenezer; ku žádosti presbyterianské církve obrátil se Hagenauer r. 1861. do Gippslandu, kde r. 1863. založil při řece Avoně stanici Ramahyukk. Missí blahodárně působila na obou místech; v Ebenezeru obývají černoši v 20 čistých domech, většinou kamenných, a v Ramahyukku jsou vystavěny domy pro vychování sirotek nákladem vlády. Zde pěstují s úspěchem domorodci hlavně chmel a arrowroot, mimo to jablka, švestky, pomoranče, fíky a zeleninu.

„Pokrok černochoů v civilisaci a průmyslu jest patrný; neboť nyní lze spatřiti v různých domech nejen šicí stroje, ale i černocho bavící se hrou na harmonium.“ Vesnice je vystavěna podél silnice, uprostřed má kostel, dům missionářský a sirotčinec; sady dobře ohrazeně ovlažují studnice, na pastvách hemží se zdravý a pěkný dobytek. V Ebenezeru hlavně ovce chovají, pěstují však též obilí, víno a melouny. Hagenauer mimo to převzal správu anglikanské stanice Carmelu při jezeře Tyerově, asi 10 mil na východ od Ramahyukku. Presbyterianská stanice jest v Evelynshire (nad horním Murrayem) a v Mitchellu (v Gippslandě). Důležitější než tyto jest ústav v Condahu (při zálivu Portlandském), kde od r. 1854. více než 100 černochoů dobře bylo vychováno. Domorodci sami svou prací přispívají k vydržování missí; r. 1875. byla cena

předmětů vyrobených na stanicích as 52.800 mark, z nichž největší část připadá na výrobu chmele.

R. 1850. pokračovala anglikanská církev ve přerušené práci v Jižní Australii. Dr. Hale, archidiakon v Adelaidě, zřídil za pomoci society for the propagation of the gospel v Poonindii na blízku Portu Lincolnova vychovatelnu pro domorodce, která r. 1859. měla již 50 chovanců; stanice ta úplně sama se vydrží, obětujíc mimo to značné částky missím mezi Polynesany. Má 5000 hektarů půdy, z níž část je pšenicí poseta, ostatní poskytuje pastviny pro 10.000 ovcí; pšenice a vlna z Poonindie mají v Adelaidě dobrý odbyt. Černí dělníci bydlí v hezkých, pohodlných domcích; dostávají mimo týdenní mzdu 15 až 25 šilinků, podíly masa, mouky, cukru, čaje a j. a v nemoci bývají zdarma léčeni, šatstvo však i jiné potřeby sami si opatřují. Všude vládne přísný pořádek, ale představení stanice nezapomínají na zábavy a hry černochům oblíbené; hoši učí se hře na fletnu a na housle, jakož i zpěvu. Však přese vše pečlivé ošetřování stále ubývá domorodců; dle posledního sčítání klesl počet jich na 70.

Škot Taplin založil r. 1861. velikou missionářskou osadu Point Macleay při jezeře Alexandrině, do něhož Murray vtéká. Zde pracováno s úspěchem mezi Narrinyery, kteří nejsouce na půlostrově od Evropanů vyrušováni, oddávali se honbě a rybářství. Dorostlí bydlí nyní v čistých domech, jež sami si vystavěli, a zvykají usedlému životu. Avšak i zde lze pozorovati stopy zmáhající se úmrtnosti.

Missionáři z Ochranova založili po marných pokusech r. 1867. osadu při jezeře Kopperamana (západně od jezera Hope). Na půlostrově Yorku usadil se missionář Kühn, aby vzdělával zanedbané domorodce u dolů Kadina a Wallaroo. Vláda vykákala mu k osazení místo poněkud jižněji na břehu zálivu Spencerského u Point Pierce. Černoši následovali

ochotně učitele svého do nové osady Burkoyanna, jež vzrostla na 45 dobře vychovaných černochoů, kteří bydlí v úhledných domech.

Missí v Jižní Australii jest podporována příspěvky evangelických obcí; r. 1878. věnovala jihoaustralská vláda 105.080 mark, z nichž se vydrží 50 skladův, od kterých slabí a nemocní černoši mívají výživu, šatstvo, léky, někde i sítě a jiné nástroje, ano i lodice.

V Západní Australii počal methodistický duchovní Smithies roku 1840. působiti u Perthu, roku 1852. v okrese Yorském. Šťastnější byli katolíci, kteří založili zde jedinou svou missionářskou stanici v Australii. Benediktini založivše od r. 1846. několik klášterů, snažili se domorodce navésti ku vzdělávání půdy a živobytí usedlému. Španěl Salvados s jinými knězi docílil po dlouholetém namáhání na stanici New Norcia (asi 130 kilometrův od Perthu na sever)

skvělých úspěchů; domorodci žijí zde v osadě Benediktinů v pevných chýžích, a již zakladatel osady poslal tři mladé černochoy do Říma, aby se vzdělali za missionáře pro své krajany. Anglikanská církev založila později stanici v Albanech (u sundu krále Jiřího), kterouž r. 1872. s 18 chovanci přeložila do Perthu.

Málo dosaženo v Novém Jižním Walesu; na stanici Yeltě při vtoku Darlinga do Murraye působili anglikanští missionáři, v Maloze nad horním Murrayem presbyteriani. Na hor-

Obráz 34. Civilisovaný domorodec z jižní Austrálie.

ním Darlingu a jeho přítocích jest ještě rozsáhlá půda ku missionářské činnosti.

V Queenslandě počala anglikanská církev missionářské dílo své r. 1864. v Somersetu (u mysu Yorku) a později na ostrově prince Walesského; avšak po tříleté práci vrátili se missionáři do Brisbany, a od té doby nic nebylo vykonáno ku pokřestění a vzdělání domorodců.

Péče a namáhání missionářů na pevnině australské nemá výsledků skvělých; ovšem sotva bylo co velikolepého očekávati při tak nízkém stavu Australanů. Missí přece však dokázala, že vynaložená práce nebyla vždy marna, že domorodci jsou způsobilí pochopiti prosté pravdy křesťanství a povznést se na jakýs takýs stupeň vzdělanosti. Tím horliví a neohrožení missionáři mnoho vykonali, ačkoli jim bylo přemáhati záhubné účinky, jež pochodíce ze styku domorodců s bílými osadníky, překážely blahodárnému působení.

O s a d n í c i .

Když osady severoamerické od Anglie se odtrhly a nepřijímaly trestancův anglických, naplňovala se v Anglii vězení, a nastávala potřeba, jiným způsobem zbavovati se zločinců. V nesnázi velice vhod přišla vládě anglické zpráva Cookova, že jest na východě veliká pevnina, na níž byl vztyčil vlajku anglickou. Založení důležité osady trestanců v Australii bylo však provedeno velmi nerozvážně, ať nedím lehkomyslně. Bez uvážení požadavků, jaké kladeny býti měly zakladatelům osady tak vzdálené, vyvezen byl jistý počet trestanců; mezi 565 muži bylo jen několik tesařův a jediný zedník; ženy, jichž se počítalo 192, většinou byly slabé, staré nebo dokonce blbé; bylyť sehnány z ulic velkoměstských. Celá společnost — 1030 duší i s vojáky, důstojníky a několika úředníky — přistala s 11 lodmi po osmiměsíční cestě 26. ledna 1788. u břehů zá-

livu Sydneyského. Protože záliv zvaný Botanybai nebyl pro osazení shledán způsobilým, vyhledán byl blízký Port Jacksonův. Prvním gouverneurem trestnické osady byl Philipp.

Již r. 1790. přivezly čtyři lodi 1000 mužských a 250 ženských trestanců; mnozí z nich záhy zemřeli úplavicí, kurděmi, horečkou a jinými nemocmi. Velikou tuto úmrtnost snadno si vysvětlíme, až seznáme, jak se zajatci bylo zacházeno. Tak bídná byla na lodích strava, tak nedbalý dohled, že o smrti mnohého zajatce zvěděli teprve po několika dnech, když zhoubný zápach mrtvoly otravoval úzké prostory lodní; neboť nešťastníci pokud možno zatajovali úmrtí svých druhů, jen aby mohli potravu zemřelým určenou sami strávit. Nejzarytější zločinci byli spoutáni s oblomnějšími trestanci, kteří ovšem na dlouhé cestě nemnoho získali pro budoucnost; a v osadě samé nic nebylo činěno pro nápravu trestancův. Ulehčení trestu nebylo závislé od dobrého chování, nýbrž od tělesné síly a schopnosti ku práci, jediných to vlastností, na něž při obsazování dohlížitelů brán byl zřetel. Ký div, že zločinci, opatření jsouce velikou mocí nad svými druhy, často nejkrutěji si počínali, a že do krve mučení dělníci dopouštěli se odporu, jež pak přísný zákon nelítostně trestal šibenicí. Čteme-li zprávy hodnověrných svědků, jak dozorcové z dělníků strom zdvihajících jednoho po druhém odvolávali, až hrozná tíže poslední umačkala; jak nedostatečná byla strava při nesnesitelné práci, tak že za 6 měsíců 1300 osob nesmírnému namáhání podlehl; jak bezohledně sáhalo se ve svatá práva muže, jak krutě trestáni byli, kdož jen pohledem tomuto tyranství se protivili, a že přece zcela nic nebylo pečováno o duševní a mravní povznesení trestanců — sotva uvěříme, že to bylo možno za vlády nejkřesťanštějšího krále. Teprv pět let po příchodu gouverneura Philippa stavěn byl kostel, jenž 25. srpna roku 1793. vysvěcen; však duchovní správce osady byl anglikán, a teprve po 30 letech dovoleno bylo ka-

tolickému knězi působiti mezi velikým počtem katolických trestanců.

Hlavním pramenem nejodpornějších zločinů byla nerovnost pohlaví, která později tak vzrostla, že mužů bylo šestkrát tolik co žen. Příklad, ježž úředníci dávali, nebyl dobrý, a zločinné útoky na mrav byly pravidlem. Ovšem bylo po dlouhý čas celé ženské osadnictvo pravým vývrhelem anglického obyvatelstva, a všecka veřejnost šířila jen úplnou mravní skleslost; roku 1806. byly děti toho roku narozené do dvou třetin nemanželské. K této všeobecné znemravnělosti nemálo přispělo šíření se líhovin; rum byl za nedostatku peněz v koloniích hlavním zbožím výměnným. Bídnejších a sprostších však hospod nemají ani nejhorší místa Britannie, jaké měla osada v Novém Jižním Walesu za prvních desíletí. Vládní úředníci, osadníci, vojáci, propuštěnci a trestanci provozovali špinavý, ale výnosný obchod, a záliba v líhových nápojích, jež ducha i tělo otravují, zakořenivši se hluboko přešla i na doby naše; není země, kde by se poměrem ku počtu obyvatelstva tak nesrovnalé množství líhovin spotřebovalo, jako v Australii.

Ne všichni deportovaní byli sprostí zločinci; posíláni sem političtí provinilci se zloději a lupiči, a mezi nimi nebylo činěno rozdílu. Bylo z počátku pravidlem, že sprostý zločinec pro větší svou tělesnou sílu a větší otužilost lepší měl osud, než muž z lepší třídy lidí s vinou malou, jenž však nezvyklý byl namáhání a nedostatku; trest obyčejně toho nejkrutěji stihl, kdo toho nejméně zasluhoval.

Ve dvojím však směru měla deportace dobrý výsledek; odstraněním zkažených živlů chráněn byl ostatní díl obyvatelstva, a mimo to možno bylo zločinci po přestálém trestu obrátiti se na cestu poctivosti. Do Nového Jižního Walesu bylo od r. 1787. až do r. 1839., kdy deportace do těch krajů byla zrušena, 59.788 trestancův, a r. 1850. bylo mezi nimi 38.000

takových, kteří se sami poctivě vyžívali. Ostatní většinou pomřeli nebo osadu opustili, jenom 370 ještě trest svůj snášelo.

Hned od počátku vznikla u svobodných osadníků domněnka, že jsou zločinci sem vysláni, aby jim jako otroci sloužili. Důstojníci měli po 10 trestancích k orbě, po třech ke službám domácím, a tak to šlo sestupně až ku propuštění, jenž jednoho trestance užíval ku vzdělávání půdy. Za vlády obezřelého gouverneura Macquariea r. 1809. zlepšil se však velice stav trestníků, kteří dle jeho soudu měli požívatí všech výhod a práv osady, jen když zločinů nepáchali a pílí neodvislost a blahobyt si získati uměli; kolonii pokládal za osadu trestanců, ve které svobodní osadníci byli zbyteční. Polepšené a příčinnivé trestance všemožně podporoval. odměňoval je úřady a zval do svého domu propuštěné, kteří svědomitostí a čilostí váženějšího postavení si vydobyli, nedbaje úsudků svobodných osadníkův ani pokynů londýnského ministra kolonií.

A věru snažili se propuštění trestanci vyznamenání toho si zasloužiti; přičiňovali se, aby zase si vydobyli ztracené důvěry a nejmenší zdání nespolehlivosti od sebe odvrátili. Z této snahy předčili nad svobodné osadníky nejen vytrvalostí, ale i podnikavostí. Macquarie nesmýšlel ostatně o svobodných osadnících příznivě, nebo vtipně dělí osadníky vůbec na dvě sorty — ty, kteří byli deportováni, a ty, kteří sami přišli, ale deportace zasluhovali. Pohříchu dopustil se chyby, žádaje, aby pouze mužští trestanci byli přiváženi; nepomysliť, že z císelné nesrovnalosti pohlaví nezbytně plyne úplné znemravení, ohavy národu mužů. Avšak jeho návrhy ministerstvem britským nebyly přijaty; nicméně čítalo r. 1833. obyvatelstvo 44.643 mužů a 16.151 žen. Trestanců bylo celkem 24.543, z nichž jenom 2698 žen. V Tasmanii, kamž od r. 1803. až do r. 1853. zavezeno bylo 67.655 trestanců, mezi nimiž 11.613 žen, počítalo se roku 1861. jenom 85.968 obyvatelů, z nichž

37.892 žen. Číselný rozdíl obou pohlaví nebyl zde tak přílišný, protože mnoho propuštěnců stěhovalo se na pastviny a do zlatých dolů.

Osada na Tasmanii byla založena, aby se uniklo nebezpečení, jež pochodí ze hromadění zločinců na jednom a téže místě. Již dříve založena byla pro nenapravitelné zločince osada na ostrově Norfolckém a při zátoci Moretonské; také na jihozápadní břeh k sundu krále Jiřího vyslána část zločinců s oddílem vojska, ne aby zde založena byla osada trestanců, nýbrž aby obsazením tohoto nejzazšího cípu skutkem byla prohlášena pevnina za majetek anglický. Deportace do Západní Austrálie vlastně počala teprve, když v ostatních dílech pevniny přestala.

S rozkvětem kolonií vzrůstal počet volných přistěhovalců, a tito vzpírali se, přijímati na dále společenský povrhel Anglie. R. 1839. přerušena byla deportace do Nového Jižního Walesa; ti, kdož přáli si deportování zločinců, žádali, aby současně stejný počet žen byl zavezen a mimo to též osadníci svobodní. Roku 1846. bylo ještě 1500 starých nenapravitelných zločinců ve vězeních a 13.400 bylo jich propuštěno. Ministerstvo britské zdráhalo se přijati podmínky uvedené, a deportaci za dřívějších okolností opíral se Nový Jižní Wales se vší rozhodností. Byla tudíž jistá část trestanců převezena do Tasmanie, a tam se úžasně hromadili; osadníci nemohli dáti trestancům s dostatek zaměstnání, a provinilci byli chováni v osamocených káznících. Tento system trestní ohrožoval rozkvět kolonie; po dlouhých rozepřích povolila tudíž vláda anglická, a r. 1853. zrušena byla deportace do země Vandiemenu.

Zrušením deportace utrpěly obě kolonie značné ztráty; platila Anglie za výživu trestanců (v Novém Jižním Walesu průměrně 480 mark) a služné úředníků, a poskytovala mimo to svobodným osadníkům síly pracovní zdarma. Trestanci konali veřejné stavby, jako silnici přes Modré Hory a z Hobartu

do Launcestonu, kterýchžto prací kolonisté vlastními prostředky nemohli provésti. Osady však vzdaly se raději patrného zisku a vypudily živel zločinců.

Také v Jižní Australii povrhli výhodami deportace; Západní Austrálie však ji přijala ochotně, když zmařeny byly pokusy, udržeti osadu na řece Labutí. Od r. 1849. do 1860. zavezeno bylo do Západní Austrálie přes 9700 trestancův, a to jen mužů; kolonie veliký z toho měla prospěch, neboť získala dosti dělníků, a vláda anglická platila jí za každého trestance 840 mark ročně. Avšak odpor ostatních kolonií, do kterých zločinci přes přísný dozor prchali, přiměl britskou vládu, že roku 1868. zrušila deportaci do Austrálie Západní a tím i na pevninu vůbec. Od založení první osady r. 1788. až do r. 1868. bylo do Nového Jižního Walesa, Tasmanie a Západní Austrálie zavezeno 137.161 trestanců, z nichž bylo 20.319 žen; jaký div, že tyto tři kolonie vykazují proti ostatním koloniím největší počet zločinů!

Počet zločinů v Anglii a v Australii je v poměru asi 5:8; ovšem uvážiti dlužno, že s osadníky přišly též osoby pochybné, a že na nové půdě nevázaly cizince svazky společenské a rodinné, jež jej v otčině obmezovaly. A věru nejpoctivější a nejčinnější byli zpravidla propuštění zločinci, kteřížto toužili se vyrovnati řádným členům osadnictva. Nelze ovšem tvrditi, že vyrvání ze společnosti starých zločinných druhův a život za poměrů nových vždy na to vystačoval, aby napravit zločince; pravíť latinské přísloví: „Coelum, non animam mutant, qui trans mare currunt.“ *) Zločinů pácháno bylo drahně již od počátku osazování, a to buď jednotlivci buď celými tlupami. Nejohrozněji se lupičství rozšířilo, když objevením zlata probudily se staré vášně deportovaného zákeřníka a přešly dědictvím na pokolení mladší, které ve svém zločinu spatřovalo spíše

---

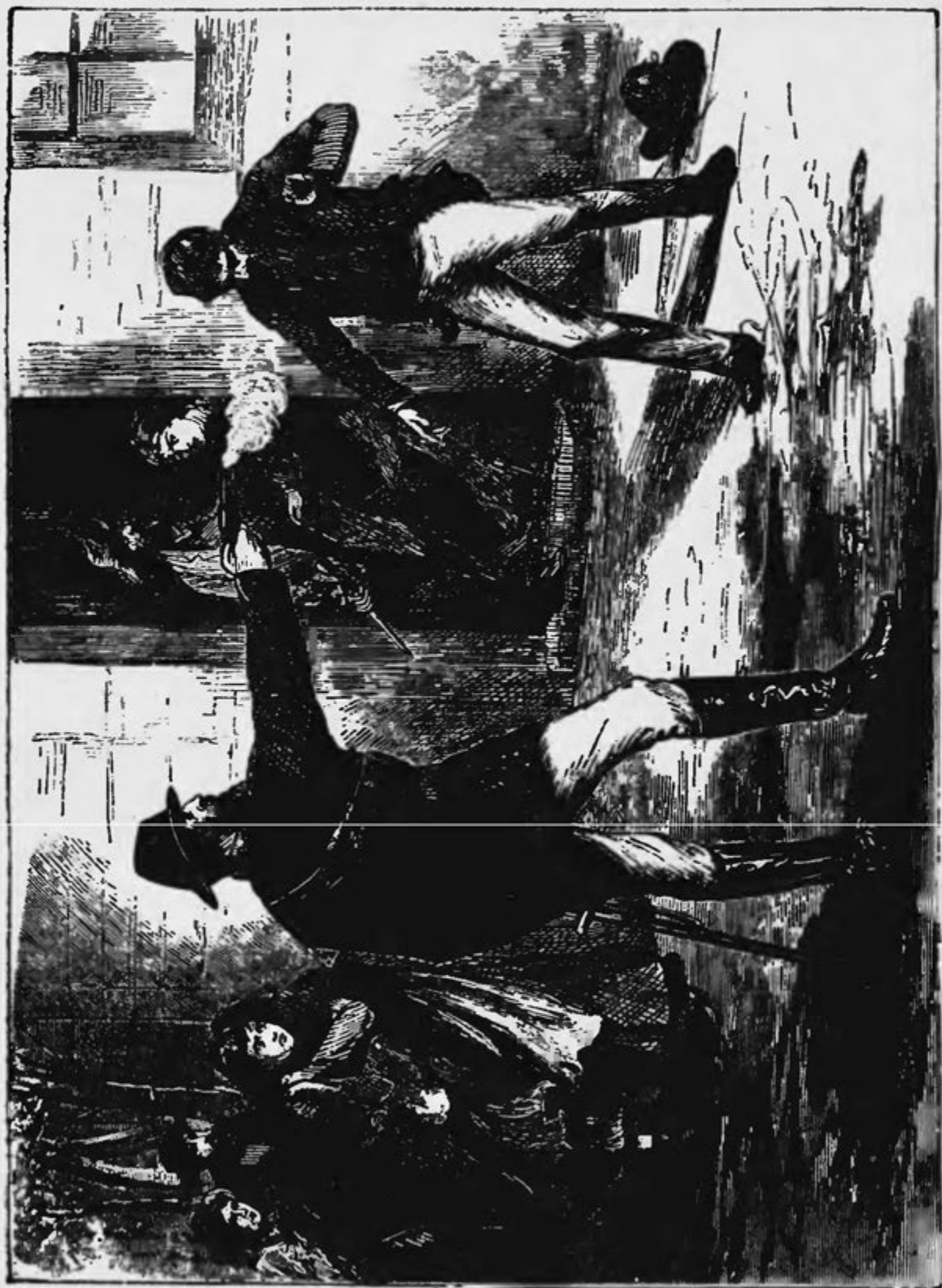
*) Zamění sice podnebí, však nikoli povahy ti, kdož za moře se stěhují.

slávu než hřích. A věru byli lupiči oblíbeni u veliké části osadníků, pokud přepadali a vraždili jen bohaté; z těchto sympatií lze si vysvětliti, že tito „bushrangerové“ vždy ve pravý okamžik kořist olupovali, a že dlouho unikali pátrání policie. Právě za posledního dvacetiletí bylo téměř pravidlem, že z rozličných důlv osady přicházely žádosti, aby gouverneur zločinci, jenž po právu trestán býti měl, milost dal a šibenici ho nevydával. Život bushrangerů zdál se býti mladému Australanu tak slavný, že mnozí z dobrých rodin měli to za ctný sport, provozovati s očerněným obličejem zákeřnictví, ze kteréhož bludu vyléčily je teprv okovy a káznice.

Nyní ovšem ona doba lupičství je téměř bájí, na niž jen málokteré okolnosti upomínají. Australské deportace dokazují, že lepší národohospodářské poměry působí na stav veřejné mravnosti.

Diviti se jest, že nová osada nepodlehla překážkám prvních desítiletí; nahodilý výběr trestanců, netečnost v Anglii, libovolná, často špatná správa překážely přirozenému rozkvětu obce. Všechny tyto překážky šťastně pomalu odstranila hrstka mužův odvážnou myslí a neunavnou pracovitostí. Šťastný rozvoj kolonie byl ovšem v té době a na onom místě, kde osady zakládány, bez pracovní síly trestanců nemožným. Pomoří u Portu Jacksonova není bohaté, a nepříliš daleko od moře pokryta je chudá půda tvrdým a ošklivým křovím; několik mil od břehu příkře vystupuje kamenná stěna, kteréž osadníci dlouho nepřekročili. Osada byla tudíž obmezena na úzký pruh půdy, která pokryta jsouc mohutnými eukalyptami, nebyla příliš vhodná ku vzdělávání. Jak těžko bylo vydobyti si z počátku v této krajině výživy, dokazuje skutek Philippův za poslední doby vlády; týž udělil 140 jiter půdy v odměnu jistému osadníkovi, kterýž po 15 měsících prohlásil, že se na své farmě sám užíví a podpory gouverneurovy nepotřebuje.

Obraz 35. Policista v boji s lupiči.

Vláda podporovala každého osadníka značnou měrou; darovala mu půdu, vystavěla mu z veřejného nákladu na farmě obydlí, živila jej po 18 měsíců, dala mu obilí k zasetí, dobytka k orání, co třeba, mimo to přiděleno mu tolik zločinců, kolik jich ku práci potřeboval a vyživit mohlo. A přece byl ještě pět let po založení osady a přes opětné zásobování loďmi anglickými takový nedostatek potravin, že mu z malého obyvatelstva podlehl 585 lidí.

Od r. 1831. nebyla půda pozemková nikomu darována, a tím změnil se ráz přistěhovalců. Nepřicházeli otcové, kteří s 50 až 500 librami šterlinků přáli si na vlastní půdě žít, nýbrž dělníci, většinou mužové neženatí, kterých potřebovali právě majitelé rozsáhlých stád. Neboť chov dobytka byl za dlouhý čas v Novém Jižním Walesu i v Tasmanii nejdůležitějším zaměstnáním. V Jižní Australii, jež byla za jinými úmysly kolonisována, dávána přednost mužům ženatým; tam provozována byla též orba poprvé v rozsáhlejší míře.

Objevením zlata způsoben byl veliký převrat; lidé všech stavů hrnuli se ze všech zemí do nového Eldorada. Nejprve přišli Angličané, Irové, Skotové, pak Američané, Francouzové a Němci kopat zlato; mnozí však se přesvědčili, že jistější, ba výnosnější je, starati se o potřeby vzrůstajícího obyvatelstva; řemeslníci a obchodníci nalézali vydatné živnosti. Také rolníci byli pobádáni ku vzdělávání půdy, a při stoupající ceně masa získali zároveň majitelé stád, ač vlny bravu nebylo upotřebeno.

Roku 1838. přišlo 14.021 lidí, r. 1841. již 32.625, r. 1845. jen 830, avšak roku 1852. až 87.881 lidí, z nichž 63.719 odtáhlo do zlatonosné Viktorie. Mnohý ovšem odešel zase, buď že šťastně zlato našel, buď že po marném shonu za štěstím zatoužil po domácím chlebě vlasti; většina však zůstala, neboť všude třeba bylo pracovních sil, a kdo neuměl nic jiného, aspoň jakožto kuchař nebo ovčák slušnou mohl

výživu nalézt. Od r. 1825. do konce r. 1879. vystěhovalo se z anglických přístavů do Austrálie a Tasmanie 1,064.034 lidí.

Dle sčítání ze dne 3. dubna 1881. bylo veškerého obyvatelstva na pevnině 2,148.516 duší; mezi nimi počítáno sotva 150.000 těch, kteří nebyli Angličané; Číňanů bylo as 40.000, Polynesianů 5—6000, Němců 60.000, ostatní národové jen slabě jsou zastoupeni. R. 1871. čítalo se ve Viktorii jen 269 Rakušanů.

Přírůstek obyvatelstva, kterýž za několik let byl pozorován v koloniích australských, u porovnání s Evropou jest více než dvojnásobný; v Tasmanii 78 ‰, v Západní Australii a v Queenslandě 99 ‰, ve Viktorii 101 ‰, v Jižní Australii 134 a v Novém Jižním Walesu 136 ‰.

Bohužel není australské podnebí útlému věku příznivo; horké letní větry způsobují katarrhy a záněty břišní, jež téměř polovici všech jednoročních dětí zahubují. Když se však tělo poněkud otužilo, jeví se mírné a suché podnebí australské dorůstajícímu pokolení velmi příznivým. Počet těch, kteří přežili 80. rok, jest poměrně veliký, a mnohý více než 100 let dožil.

Australané nejsou prosti organických nemocí; dlouho se za pravdu mělo, že souchotiny v australských osadách nevznikají. Avšak domněnka ta zvrácena pozorováním bedlivým, že ze všech r. 1879. touto nemocí ve Viktorii zemřelých 97·2 ‰ dostalo zárodek tohoto zla v osadě samé. Nejzhoubněji řadívali souchotiny mezi domorodci; ve střední Australii umírá tuberkulemi 90 ‰ všech domorodců.

V některých letech mnohé z mladšího pokolení zahubila spála, záškrt a osypky. Přes to vše jest úmrtnost v Australii v poměru s Anglií jako 1667 ku 2228 ze 100.000; ovšem mnoho z nich sejde smrtí násilnou, však za spořádaných poměrů počet případů těch zajisté se zmenší.

Úmrtnost byla by též mnohem menší, kdyby žili osadníci dle poměrů klimatických. Veliká spotřeba masa a roz-

ličných líhovin ještě hrozněji by zajisté působila, kdyby tato chyba nebyla napravována nepřetržitým životem na čerstvém vzduchu. Celkem pak přiznati sluší, že pokolení v Australii zrozená aneb aspoň tam dorůstající neoddávají se přílišné zálibě v jídle a pití tou měrou jako dospělí přistěhovalci evropští.

Převaha vlastních Australanů nad přistěhovalci stále je větší; již nyní domorodci činí téměř tři čtvrtiny veškerého obyvatelstva, a převaha ta ještě velice vzroste, jelikož nepoměrně veliká část obyvatelů jest ještě ve věku mladistvém, ano přistěhovalců z Evropy ubývá. Tak zvolna se šíře, bez působení cizích živlů tvoří se nový národní typus, jenž od britského původu přece lišiti se bude za působení země a podnebí. Postavy nového pokolení jsou dosti silné, jsou však štíhlejší, a svěží anglická pleť pomalu se ztrácí; povahy jsou však veselejší. Zároveň tvoří se zvláštní nářečí angličiny, kteréž od původního jazyka se liší již ve samohláskách a zároveň mnohými, nevždy pěknými novotami jest obohaceno. Však přece Australan nechce se odtrhnouti od Anglie, jako učinili Američané. Neboť způsob života jest úplně týž jako na vlhkých britských ostrovech; leda verandy, které budují při svých domech, pak lehký letní oděv a korkové přílbovité čepice indické jsou věci, které přijal. nucen jsa povahou podnebí. Což se tu za parných dnů letních svědomití páni advokáti a soudcové napotí za právo a praydu, oblečení jsouce v soudcovský černý šat a majíce na hlavě nerozdílnou od hodnosti své těžkou paruku, kteráž tu na diváky působí mnohem mocněji než na otrlé již navštěvovatele soudních síní anglických! Se zvláštní stálostí drží se přistěhovalec dobrých i špatných zvykův Anglie, již stále „home“ — vlasti — nazývá. Going home (cesta do vlasti) jmenuje plavbu do Britska nejen muž, který z Anglie se přistěhoval, nýbrž i rodilý Australan. Dobrá to naděje pro politiku i národní hospodářství Britannie.

Záhy objevila se snaha po duševním zdokonalení a po opravě školství; bohatí soukromníci štědře podporovali vyšší učiliště, a ve všech koloniích utvořily se společnosti pro pěstování a šíření věd. Nejstarší z nich je royal society v Novém Jižním Walesu. Nejdůkladněji snad ze všech věd pěstuje se rostlinozpyt; botanické zahrady jsou v Sydneyi, Brisbaně, v Melbourně a v Adelaidě. Z museí, jež jsou vydržována ze státních, někde městských peněz, jsou nejdůležitější Melbournské a Sydneyské pro geologické, mineralogické a zoologické sbírky.

Ani astronomie a meteorologie nejsou zanedbávány; v Melbourně, Sydneyi a v Adelaidě zřídily příslušné vlády observatoria, jež jsou opatřena všemi dokonalými prostředky k vědeckému pozorování a badání; Melbourne na př. má obrovský dalekohled s otvorem čtyř stop. Také v Brisbaně jest podobný menší ústav. Jednotlivé hvězdárny sdělují si telegrafem každodenně meteorologická pozorování, jež bývají pravidelně uveřejňována.

Více než 500 dobrých časopisů vychází v koloniích nepočítajíc v to menší publikace. Hojností dopisů předčí jenom Severní Amerika nad pevninu australskou, ale ve stavbě železnic Austrálie na celém světě zaujímá nejpřednější místo; v Queenslandě připadá na 10.000 obyvatelů 43 kilometrů železnic, kdežto v Severní Americe jen 30, a v Rakousku asi 8. Obchodní námořnictvo australské řadí se hned za rakouským. Ohromný ten pokrok, kterýž byl učiněn za dobu tak krátkou, vzbuzuje zajisté oprávněnou naději v utěšenou budoucnost.

Ž l u t í   a   h n ě d í .

Číňané vždy pátrali po zemi, kde by mohli žítí příjemněji nežli v přelidněné otčině, kterouž nazývají „nebeskou říší“; vystěhovalci čínští, kteří v Americe, v Indii, v Africe a na

ostrovech hojně se usadili, obrátili se záhy do Austrálie, kde jim kynul rychlý a hojný výdělek. Jako přivábily zlaté doly kalifornské celé zástupy Číňanů, tak byly první šťastné nálezy zlata v Novém Jižním Walesu a ve Viktorii příčinou, že lodi čínské davem přivázely nehrubě oblíbené spolupracovníky do Sydneye a Melbourne. Byliť to většinou mužové z nejnižších tříd, již převezení sem byli na útraty spekulujících krajanů, kterýmž ovšem připadl téměř celý výtěžek namáhavé práce v dolech. Jenom Číňanům bylo možno z výdělku se uživit a ještě také úspory do vlasti přinést; s největším uskrovněním svých potřeb prohledávali téměř vždy se zdarem místa, jež byli Evropané buď opustili, buď za nevydatná pokládali. Mimo to bez ostychu chápali se prací, jež Evropan za sebe nedůstojné pokládal, v době, kdy všichni své obvyklé zaměstnání opouštěli, aby dlátem a lopatou hledali zlato; Číňan pěstoval zeleninu, pekl, vařil, myl, byť i za malou odměnu. Pilností, strídmostí a šetrností byl vzorem všem diggerům.

Pro poslední hlavně vlastnost nenáviděli ho i diggerové i četní kupčíci, kteří se obohacovali z lehkomyšlnosti a marnotratnosti zlatokopů. Často byli přepadáváni, olupováni, trýznění a zbavením copu zneuctíváni, a mnozí padli za oběť surovému hněvu; případy takové opakovaly se ve Viktorii, v Novém Jižním Walesu a v Queenslandě, a nejednou bylo třeba vojska, aby byl zjednán pokoj.

Však Číňané vším tím pronásledováním nedali se odstranit; ještě r. 1861. bylo jich ve Viktorii 24.732, však r. 1881. jenom 11.835. Příčinou, proč jich za posledních let tolik ubylo, jest, že zlatonosné naplaveniny již nezdržují v sobě tolik drahého kovu jako dříve. Ale když byly vydatnější objeveny v Queenslandě, nahrnuli se tam Číňané přes odpor Evropanů. Čínský tlumočník Hodge udává počet Číňanů v Australii by-

dlících na 40.000, z nichž je v Queenslandě 14.500, v Novém Jižním Walesu 9500, ve Viktorii 11.800, v Jižní Australii 3800, v Tasmanii 800.

Ne všichni Číňané australští jsou zlatokopové; někteří zanášejí se zahradnictvím, jiní jsou rybáři, kuchaři, řezníci, jiní provozují obchod, zvláště s opiem, nebo mají ve městě herny anebo hlídají stáda squatterů. Jakkoli se chovají opatrně a zdrželivě, přece jsou nenáviděni a pronásledováni od bělochů. Vytýkají jim Evropané chyby, kterých sami nebývají prosti. Číňané vedou sice hnusný obchod — prodávají ženy; avšak nejsou to jich krajanky, nýbrž povrhel z ulic londýnských, kterýž odkoupen byl od Britů. Číňan není oddán pití jako bílí jeho pronásledovatelé; kouří ovšem opium, ale tím neškodí ostatní společnosti, nýbrž jen sobě. Kupci mu vytýkají, že jejich zboží buď velmi málo, buď zhola nic neodbírá, a evropský dělník stěžuje si na konkurujícího Číňana, že pracuje na škodu ostatním za mzdu menší. Jest ovšem pravda, že Číňané vše, čeho jim třeba, berou ze své vlasti, kamž se také se zlatou kořistí zase vracejí, kdežto zlato Evropanem vytěžené zůstane v kolonii; takové obyvatelstvo zajisté není vládě vítáno, které jako nenasytná pijavka ssaje na bohatství země, v níž se místo obohacených cizincův usazují vždy noví a noví příchozí. Vlády však marně se pokoušely, učiniti přítrž jich návalu, a tož daní z hlavy a zvýšením poplatků; Queenslandsko, jež po objevení zlatých polí Číňané takřka zaplavovali, hledělo se po příkladu Viktorie uchrániti od nemilých přistěhovalců daní 10 šilinkův od každého Číňana nově příchozího. Toto opatření ještě rozšířili, zdražíce koncessi ku kopání zlata, jež jiným dávána za 10 šilinků, Číňanům za 3 libry šterlinků; za povolení obchodu žádá se tam od Číňana 10 liber šterlinků, kdežto od bělocha jenom 4 libry. Mimo to každý kapitán, jenž dovážel Číňany do Austrálie, složiti musil za každého do vládní pokladny 10 liber šterlinků,

jež byly vráceny teprve po třech letech, ač nebylo-li v té době vládě o přivezení se starati a je podporovati. Konečně bylo majitelům lodí zakázáno, aby nedováželi do Austrálie více než jednoho Číňana na každých 10 tun nákladu, který by mohla loď unést. Tato ustanovení parlamentu queenslandského byla ovšem anglickou vládou za neplatná prohlášena, protože se přičila zákonům anglickým, jež nečiní rozdílu mezi příslušníky rozličných národností; přes to zůstala v platnosti skutečné a přijata byla i ve Viktorii a v Novém Jižním Walesu. Avšak vláda jihoaustalská zavezla na veřejný náklad do Severní Austrálie několik tisíc Číňanův, aby pěstovali na vhodné půdě rostliny tropické; ale většina z nich je posud zaměstnána na zlatých polích. V době novější povoláni byli z Indie ochotní Kuliové na práci; také v Novém Jižním Walesu a v Queenslandě, kde se tropické plodiny s úspěchem pěstují, uznána již dávno jich potřeba, avšak Číňany tam přece neradi zaměstnávají, a to z ohledů peněžních. Číňanova robota jest příliš drahá; on žádá mzdu velikou, a tož hotovými, ale Kanak z ostrovů Jižního Moře jest levnější a vyměňuje výdělek za zboží, jehož potřebuje ve své otčině. V Queenslandě berou dělníky z ostrovů Jižního Moře, jež zaujímají v západní části Tichého Oceanu nesmírný prostor. Obývají na nich Melanesané a dále na východ hnědí Polynésané. Oba kmeny často bývají stíhány hladem, neurodí-li se palma kokosová, jež na lagunových ostrůvcích jest jedinou výživou; tu pak v nouzi chápou se práce, jinak málo oblíbené, lákáni jsouce od evropských obchodníků dobrým výdělkem. Záhy zavezeno bylo mnoho tisíc těchto černých neb hnědých dělníků na pole queenslandská, ovšem často způsobem nepočetným. Začasté násilí a lsti bylo užíváno; lákáni byli na loď, kdež byli hned zajati a z vlasti odvezeni. Toto „kidnapping“ přičilo se ovšem zákonům anglickým, avšak jak si měl ubohý, řeči neznalý divoch zjednati právo u soudců, na něž by mu

vlastně bylo žalovati? Novověký ten obchod s otroky provozán byl čím dále, tím drzeji a rozsáhleji.

Není divu, že procitla v ostrovanech trpká nechuť proti bělochům; ku přirozenému nepřátelství Melanesanů proti cizincům, k jich divokosti, jež se hlavně jeví v pojídání lidského masa, přidružila se ještě touha pomstiti se těm, kteří je zbavovali svobody a rodných svazků, nutíce je ku dlouholeté práci v cizině. Proto, když se jim podařilo líčeným přátelstvím přilákati plavce na ostrovy své, hned je spontali, všecky zabili a snědli, při čemž trpíval nevinný s vinníkem. Commodore Goodenough, náčelník australského loďstva, namáhal se, aby chránil domorodce od útisků svých krajanův; ale obyvatelé ostrova sv. Kříže věděli, že loď jeho byla taká jako ony, které jejich osady a vesnice zničily brannou mocí, začez mstíce se, zavraždili muže o jich dobro pečujícího. Biskup Patteson, jehož zásluhy o blaho domorodců na mnohých ostrovech byly tak známy, že nazýván jest Bonifaciem Jižního Moře, zavražděn byl na týchž ostrovech santacruzských, protože obyvatelé z Nukapu pomstiti se chtěli za bezpráví, která jim předtím byla způsobena australskými lodmi otrokářů.

Britské ministerstvo kolonií žádalo tudíž na vládě queenslandské, aby se postarala o nápravu důkladnými zákony o nájímání, placení a výživě polyneských dělníkův, a by způsobila, by po určité době do vlasti zase zpět byli dováženi. Toto napomenutí však vzbudilo velikou rozhořčenost mezi kolonisty, kteří spatřovali ve přímlově britského ministra sice nepřímou, ale snižující výtku; parlament a časopisy snažily se tuto výčitku jako bezpodstatnou vylíčiti, a kolonialní ministerstvo vyzvalo Anglii, aby se přesvědčila skrze kommissi o zcela náležitém postavení polyneských dělníků. Vyzvání toho Londýn nedbal. Avšak parlament queenslandský vydal rychle obsáhlý zákon, jímž chráněn byl Polynesian i na odchodě z vlasti i za pobytu v australských osadách; výše mzdy, způsob

výživy, šat, byt, náklad na zpáteční cestu do vlasti a mnohé jiné požadavky byly zákonem přesně určeny. Aby domorodci proti své vůli nemohli býti ze země vyváženi, přidělen byl každé lodi, která najímala dělníky, úředník vládní.

Již podobalo se, že všechny stesky na utlačování dělníků tmavé pleti budou bezpodstatné, a že porušení daných předpisů jest leda možno v odlehlých osadách vnitrozemských. V nejnovější době však byly tyto naděje smutnou skutečností velmi zklamány. Shledána v distriktu Maryborough (na sever od Brisbany) úžasná úmrtnost mezi polynesskými dělníky, kteří hynuli právě v nejlepších letech mužství; a přece podnebí onoho okresu jest úplně zdravé, a nebylo nákažlivých nemocí, jakož i mezi bílými obyvateli byla úmrtnost nevelká.

Příčiny toho brzy vysvětlila kommissee, vládou queenslandskou ustanovená, a podala zákonodárcům pádný důkaz, že paragrafy jejich nechrání ostrovany od přehmatů bílého osadníka. Nesprávnosti při najímání dělníků snad vymizely, také umluvená mzda byla vyplácena, i byt, šat a strava byly dávány; avšak libovůli bylo zůstaveno, zdali chtěl osadník podávati věc dobrou či špatnou. Při potravě nedostatečné, někdy zhola špatné, žádala se od dělníků práce, jíž by ti lidé nezvyklí stálé práci ani při nejlepší výživě nebyli mohli zastati. Zákon žádal, aby najímali se dělníci, kteří aspoň 16. rok dokonali, ale vládní kommissaři nemalý počet našli těch, kteří byli mnohem mladší; práce pak více než dvanáctihodinová při nedostatečné stravě byla ovšem takovým chlapcům na záhubu. Na štěstí postarala se vláda, pobádána jsouc queenslandskými časopisy, by učiněna byla přítrž hanebnému tomu otroctví, a by polyneský dělník za tříleté své služby chráněn byl účinněji oproti libovůli nesvědomitého pána, jemuž smrt otrokova nebyla příliš nemilou, protože ho zbavovala povinnosti zaplatiti mzdu a převozné ku návratu jeho do vlasti. Zákony ochranné jsou prospěšny i zaslepeným osadníkům

i celé kolonii; neboť najímání nádenníků východoindických neb čínských místo Polynesianů značně by ztenčilo jich peněžitý vytěžek. Veškery výlohy, jež má osadník za ona tři léta se stravou, šacením a převozným, udávají se nyní na 1500 mark, z nichž asi 360 bývá úsporou dělníkovou; však toho výdělku nebéře do vlasti na penězích, nýbrž nakupuje si za ně náradí, bavlněné látky, šperky a j. Ale každý Kuli snaží se co možná nejvíce hotových peněz odnésti, a nespokojuje se s tak nízkou mzdou a skrovnou stravou.

I v jiném ohledu je postavení dělníků polyneských nepříznivé, neboť nenajímají se s celou rodinou; v Queenslandě bylo r. 1880. mezi 5109 Polynesiany jen 171 ženštin a namnoze ještě nedospělých. Že Polynesian neustoupil dělníkům bílým, toho příčina je, že pracuje za mzdu mnohem menší nežli běloch požitkář, jenž ovšem jej jako nebezpečného konkurenta pronásleduje; mimo to plodiny v Queenslandě od bělochů pěstované nemohly by míti úspěchu, kdyby nebylo práce Polynesianů; tím by ovšem důležitý a bohatý výdělek kolonie odpadl.

Evangelická missí působí na Číňany i ostrovany Jižního moře. Dr. Legge z Hongkongu vyslal dva čínské evangelisty, Hua-laua a Tschua-luka, do Melbourne, kdež se utvořil ihned ze všech téměř křesťanských společností výbor pro čínskou missí, která získala Younga, dříve missionáře v Amoyi, a věnovala 2000 čínských exemplářů nového zákona. Čínští missionáři usadili se ve středu zlatonosných okresů, v Castlemainu a Sandhurstu, jakož i v čínské čtvrti v Melbourně, a záhy vystavěny jsou pro vzrůstající počet pokřtěnců vlastní kostely a kaple. R. 1879. povolán byl z Melbourne vycvičený katecheta Číňan Ah Chi do Brisbany, kde shromáždil několik posluchačů. Tyto ušlechtilé snahy byly násilně zmařeny nenávistí proti Číňanům, s kterými ve všech koloniích bílí osadníci zacházeli nezřídka způsobem nejvýš odporným.

Někteří Melanesané a Polynésané měli již ve své domovině na ostrovech styk s missionáři. Utvořilať se pak v Maryboroughu a v okolí malá anglikanská obec, k níž se záhy jiné připojily. Také v diocesi severoqueenslandské, jejíž biskup sídlí v Bowenu, pilně působí se ku pokřesťanění Polynésanův i Číňanů.

Nájemníci a osadníci.

Nepravidelnost pršek ve mnohých částech Austrálie nedopouští vzdělávání půdy; veliký prostor pevniny se hodí jen ku pastvě, a písečnaté, kamenné a solnaté pouště nikdy zajiště nebudou schopny kultury. Nicméně zbývá rozsáhlá půda, na které dařiti se mohou plodiny pásem mírných i tropických. Plodnost půdy australské posud jen málo byla využitkována, ačkoli vláda hned po založení první osady každého, kdo půdu vzdělávati chtěl, podporovala měrou vydatnou. Přes to nedošlo rolnictví v Novém Jižním Walesu většího rozkvětu, ačkoli záhy objeveny byly velmi úrodné břehy Huntera a Hawkesbury-a, obilné půdy v údolích Velikého Předělu, jakož i velmi úrodné roviny na západní straně jeho. Že byla orba zanedbávána, toho příčinou byl chov dobytka, který již z počátku se provozoval a i nyní převládá. Ve Viktorii odlákáno mnoho pracovních sil do zlatonosných polí, a žírná půda po dlouhý čas sloužila jen stádům zlatokopů za výborné pastviny. Teprve když vyčerpána byla zlatá pole, vrátilo se obyvatelstvo k orbě a to s úspěchem takovým, že Viktorie dováží obilí nejen do australských kolonií, ale i na trhy anglické. Jižní Austrálie již od založení byla kolonií rolnickou, a pěstováním obilí, zvláště výborné pšenice, vyniká nade všechny kolonie australské. Západní Australané pracovali vždy s nezdarem, neb jejich orná půda rozkouskována je v širých, pustých krajinách; proto nemohli se po dlouhý čas sami vyživiti a vyhledávali pomoci na sousední kolonii, zásobárně

celé Austrálie. A přece není Jižní Austrálie mnohem plodnější než kolonie ostatní; za posledních desíti let byl průměrný výnos pšenice na akre (= 0·4 hektaru) v Jižní Australii jen 8·64 bushelů (po 36 litrech), v Západní Australii 11·57, v Queenslandě 12·09, ve Viktorii 12·99 a v Novém Jižním Walesu 14·33 bushelů. Při tom však připadá na jednoho obyvatele v Jižní Australii 7·01 akreů vzdělávané půdy, v Západní Australii jenom 1·80, ve Viktorii 1·46, v Novém Jižním Walesu 0·81 a v Queenslandě pouze 0·46 akreů. V N. J. Walesu a v Queenslandě převládá pěstování kukuřice, jejíž roční výtěžek je 2·2 milliony hektolitřů; v Jižní Australii a ve Viktorii pěstuje se hlavně pšenice. Na celé pevnině bylo však na počátku r. 1881. jenom 5,459.687 akreů vzděláváno, tedy jenom asi jako ve Slezsku; téměř $\frac{2}{3}$ veškeré vzdělávané půdy osíváno pšenicí. Na jiné plodiny nebylo by hrubě kupců, ano se Australanům ani vždy nepodaří, aby pšenici i mouku výhodně prodati mohli. Sice jim příroda poskytuje tu výhodu, že sklízají úrodu v prosinci a v lednu, takže přivážejí své obilí na trhy anglické, když zásob z Ruska a Spojených Státův ubývá; ale nesnadná bývá konkurrence, když se žně v Evropě a v Americe vydařily. Jest zajisté rolníkovi australskému zápasiti s mnohými překážkami, jež mu výdělek zmenšují.

Nejprve mu byli na obtíž domácí ptáci, zvláště papouškové; byli proto značně vyhubeni. Avšak potom škodili rostlinám rozmnožení červi a hmyzové; k vyhlazení jich pěstování byli vrabci, ale ti se takovou měrou rozšířili, že polím velice škodili. Proto musili býti vyhlazováni, a vláda některých kolonií dává odměnu za usmrcené vrabce. Škody od králíků činěné byly ohromné, pročež vláda i soukromníci veliké summy obětovali na jich vyhubení. Mimo to objevují se nemoci obilní, jež často výtěžek rozsáhlých a dobrých polí zničí. Ale tyto nehody možno přece odstraniti; však jsou

ještě jiné, jež každý rok uhodí a lidskou mocí nedají se přemoci.

Jsou to předem horké větry; za jich vání zakrsají měkká ještě zrna ve klasech tak, že některého roku ženn úplně se zničí. Jinou ranou bývají kobylky, které každoročně davem se přivalíce, klasy ukousávají a kořist po zemi rozsetou sežírají; mimo to i silná krupobití stíhají polnosti. Pomníme-li ještě zhoubných povodní krajín pobřežních a nedostatku dešťů v jižní části, shledáme, jak obtížná je výživa australského rolníka. Mnohou 'nehodu zavinuje však rolník sám, neboť chce těžiti stále z tenounké vrstvy země, již nedává toho, co jí odňal. Prodává raději vyssátý pozemek majetníku stád a kupuje farmu novou, ještě nevychudlou. Děje se tak jako v Americe. Ze země vypíjí se poslední krůpěj síly, až výtěžek půdy tou měrou se sníží, že požadavkům nikterak nevyhovuje. Pak táhnou dále, dále do kontinentu, a nerozumné hospodářství začíná na novo. Již však seznává se, že toto jednání samo se tresce, jako v Americe; avšak v Australii, aspoň na jihu, dojde takovéto lichvaření o dary přírody mnohem dříve svého konce než ve Spojených Státech.

Pěstování obilí je hlavní činností rolníkovou; v Jižní Australii a ve Viktorii důležité jest ovšem též pěstování bramborův, a v bezlukých částech Jižní Austrálie připravuje se z obilí za zelena žatého zvláštní seno. Avšak v zemi, jejíž dobrá třetina leží v téže jižní šířce jako Rio Janeiro, Bahia, dalo by se očekávati, že nalezneme plodiny, které se daří ve krajinách tropických. V tomto ohledu jest učiněn teprv počátek. Cukrovník a bavlník pěstují se již ve východní Australii, ale v severním Novém Jižním Walesu na březích Clarenceských a v Queenslandě, kde by půda byla této plodině příhodnější, přece jen málo dbají o její rozšíření. Bavlna queenslandská byla jemností proslulá, avšak pěstuje se jen na malém prostoru. Mnohem většího rozšíření došel tabák

v Queenslandě, v Novém Jižním Walesu a ve Viktorii, však jeho listí nerovná se lahodou tabáku jiných zemí. Toliko ve Viktorii sejí tabák značnou měrou, avšak ani toho nechce se kuřákům; užívají ho leda ku čištění ovcí před stříží; tabák ku spotřebě kuřákům, i syrový i zdělaný, jest téměř výhradně z cizích zemí přivážen. Pokusy s jinými plodinami, jako kávou, rýží, arrowrootem a j. nebyly bez výsledku, avšak dělník anglický, jenž obeznámen jest sotva s domácím rolnictvím a cizí rady nerád přijímá, neuchopí se jich as brzy. Ani v nejsevernější, tož nejteplejší části Austrálie nebude pěstování tropických plodin výnosným bez čínských, východoindických nádenníků nebo Polynesianů, kteřížto jsou též zaměstnání na cukrových polích Queenslanda. Jižní Austrálie zavedla do svého severního území několik tisíc čínských dělníkův, aby poskytla majitelům půdy příležitost ji využítkovati; mimo zkušební zahradu v Palmerstoně nebyla však posud plodnost půdy dokázána.

Přes to vše rozsáhlá část Austrálie tropické, jejíž půda velice plodná oživena jest všude vydatnými řekami, bude míti svou zlatou dobu, až bude náležitě rozřešena otázka dělnická. Všeobecným právem hlasovacím má pracující lid převahu při volbách do parlamentu, nejen že je nejčetnější třídou, ale že jest též podporován menšími kupci a hospodskými, kteří těží z dobře placeného a nešetrného dělnictva. Byly již vydány zákony, které k tomu směřují, aby kapitalisté byli vyloučeni od majetku pozemkového, který patřiti má jen tomu, kdo je skutečně ochoten jej vzdělávati. Byliť jednak rolníci příliš zkracováni, za to však spekulanti v tolikerém ohledu podporováni, že měli ctižádostiví demagogové nejlepší příležitost, odkrytím socialních vad a zlořádů dojíti úcty a výnosných úřadů. Však účelu chlubitě vyhlašovaného, aby podporována byla poctivá práce, nebylo vždy dosaženo, buď že samozvaným návrhovatelům nedostávalo se potřebného práv-

nického důvtipu, aby dali zákonům přesné znění, buď že, jdouce za vlastním prospěchem, sami zároveň druhou stranu chtěli si nakloniti.

Původně byla veškerá půda osadníkům darována, neboť žádný — leda propuštění trestanci — nechtěl se za jiných nabídnutí usaditi v zemi tak vzdálené a na pohled tak chudé; vystěhovalci zdarma byvše převáženi, vzali půdu a potravin na dvě léta. Když se později počet přistěhovalců rozmnožil, byla země buď levně prodávána (obyčejně akre za 5 šilinků) nebo pronajímána (106 akreů za 2 šilinky).

V Novém Jižním Walesu a v Západní Australii byly pozemky ohromných rozměrů dávány spekulativním společnostem, aby se staraly o přívoz osadníkův; avšak rozdělení půdy mezi osadníky nepříznivě působilo na rozvoj kolonií. Proto měla býti nyní půda mnohem dražší prodávána, a za stržené peníze přivedeni býti měli velikým kapitalistům mladí, neženatí dělníci; první pokus učiněn byl v Jižní Australii a cena jednoho jitra pole určena na 12 šilinků, později na libru šterlinků. Tím nařízením nahromadily se pozemky v rukou těch, kteří měli hojnost peněz. Ale boháči nekupovali půdu k orbě, nýbrž užívali jí za pastviny, nebo ji prodávali po menších dílech rolníkům za drahý peníz. Agenti anglických boháčů, land sharks (pozemní žraloci) zvaní, kupovali společně od vlády pozemky, vylučující každého ze svého monopolu. Těmto zlořádům učiněna byla později přítrž.

Právo míti pozemek bylo nyní dáno výhradně tomu, kdo byl ochotným a způsobilým jej opravdu vzdělávati. Nemajetným poskytován na mnoho let úvěr, a od bohatého požadovalo se, aby na koupené půdě bydlel a pracoval; obcházení zákona přísně bylo trestáno. To jsou zásadná pravidla, jimiž se zákony všech kolonií v podstatě řídily.

Za těchto zákonů získali jednotliví rolníci velikou část pozemků; ve Viktorii bylo od r. 1869. za 10 let 9,905.902

akreův od „freeselecterů“ vzato v držení. Jak lehkomyšlně však si vedli, dosvědčuje okolnost, že v téže době 2,446.450 akreů bylo vládou pro nesplnění zákonných předpisů držitelům odňato nebo jimi opuštěno. Tito freeselecterové nechtěli na svém pozemku zůstat, nýbrž prodávali jej raději bohatým squatterům, a táhli dále, aby podobný výdělek hledali. Veliká část půdy je posud majetkem několika osob; počet všech statkářů ve Viktorii udává se r. 1880. na 48.969, kteří měli 16,620.900 akreů v držení, a z těchto připadalo 4,260.717 akreů na 199 vlastníků.

Největší díl těchto majetníkův ohromných pozemků zaměstnává se posud hlavně chovem stád; orbou zanášejí se z pravidla nezámožní rolníci. Teprve když ubylo výnosnosti zlatých dolův, obrácen je zřetel k zanedbávanému rolnictví. Kde dříve jen málo lidí chovem ovcí se živilo, utvořily se vesnice a kolem založeny jsou znenáhla úhledné dvorce.

Squatterové a křováci.

„Squatter“ jest jméno americké a znamená muže, který bez právního důvodu zaujal půdu, aby ji vzdělával. Squatterové usazovali se sice bez dovolení vlády, ale i bez odporu jejího na břehu větších řek a vymýtivše ohněm a sekerou kus země, pluhem jej vzdělávali; byl-li užitek veliký, dováželi na vorech plody práce své po vodě na trhy měst obchodních a vyměňovali je za výrobky civilisovaného světa. Byli to lidé prostí, kteří v osamocenosti divočeli, až na konec sotva se od rudochů rozeznávali.

Australský squatter neroven však jest americkému, jen po krátký čas podobal se mu tím, že také zmocnil se pozemků nikomu nenáležitých; odtud snad jeho jméno, jež nyní úplně se nehodí. Australský squatter není rolníkem, nýbrž majetníkem stád; ovšem vzdělává tu a tam části rozsáhlých

pozemkův, avšak poměrem ku pastvinám jen nepatrných. Jen zřídka bývá vlastníkem pastvisk, z pravidla jest jenom nájemníkem; a přece tvoří vlastní aristokracii Austrálie.

Půda squatterova jest polnímu hospodářství obyčejně nepřihodna, neboť v suchém podnebí a v solnatých rovinách vnitrozemských sotva by se dařily plodiny hospodářské; avšak ku chovu dobytka dobře se hodí. Mimo to není užitek ze stád ovčích podroben tak nahodilému působení přírody, jako výtěžek z rolnictví; z té příčiny nevzdělává squatter rozsáhlých pozemků.

Za nynější doby není již snadno nabyti rozsáhlého pozemku; poznalť vláda, že není s prospěchem kolonie, když přenechává půdu několika boháčům, kteří tisíce ovcí pod dozorem nemnohých hlídačů nechávají pásť se na půdě, jež by četné rolníky živiti mohla. Proto vydala zákony agrární, jimiž snažila se odníti bohatým squatterům pozemky ve prospěch rolníkův a obmeziti do určité míry hromadění půdy v jediný majetek. Zákony ty obchází squatter, vzdávaje se za živa svého majetku ve prospěch nezletilých ještě dítek. Přes to jest postavení squatterů výhodné; vláda všech kolonií byla jim druhdy velice přízniva.

Bývalý lieutenant Mac Arthur první spozoroval, že podnebí i půda australská je velice příhodna chovu ovcí. Nenašed v Sydneyi podpory, odplul do Anglie ku králi Jiřímu III., jenž mu daroval několik pravých španělských merinoův, a dána mu půda o 4000 hektarech, již si mohl kdekoli v kolonii vybrati. Tím učinil šťastný počátek živnosti, kterou nyní Austrálie předčí nad proslavené Rusko.

K utěšenému rozkvětu tomu přispěla ovšem povaha pevniny. V Australii není jako v jiných země dílech dravé zvěři, která by mařila práci ovčářovu; jsou tam leda dravci, které snadno lze jedem vyhubiti, jako na př. dingo. Škodlivých rostlin je pouze v Západní Australii hojněji, avšak jsou jen

Obraz 36. Letohrádek squatterů v Melbourne.

na omezených místech, a možno jich snadno se stříci. Ovčí nemoci ovšem z počátku zle řádily, ale nyní odstraněny jsou pečlivým dozorem a opatrným zařízením. Mimo to jest podnebí australské stádům nejvýše prospěšno, tak že je možno stáda po celý rok na pastvinách ponechávati. Také výdaje za dohlídku jsou nyní nepatrné, neboť pastviny bývají ohrazeny buď záseky, buď silnými dráty. někdy i kamennými zdmi.

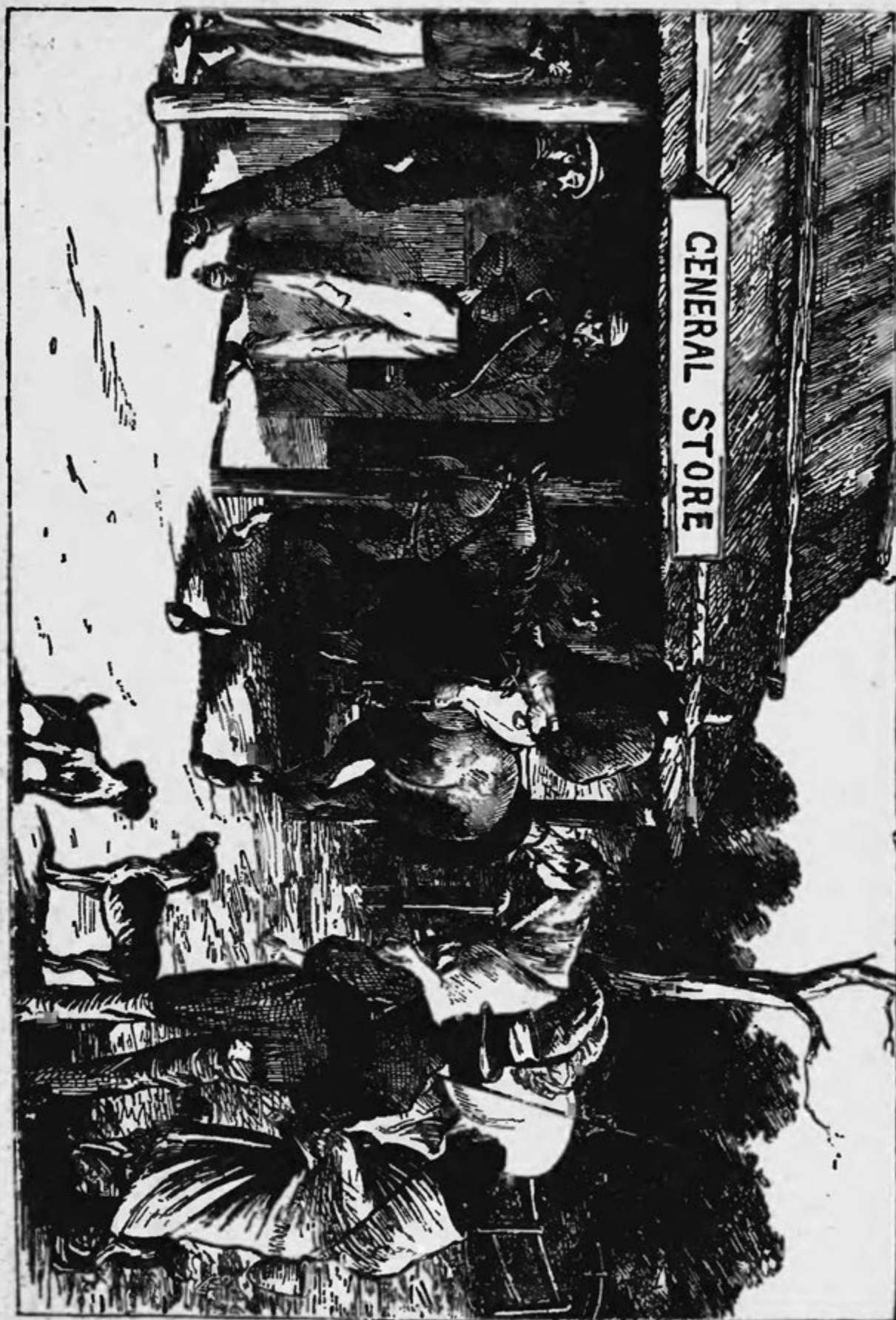
Nejhorší škody bývají způsobeny squatterům požárem. Za parných dnů suchý drn snadno může se vznítiti a proměnití rozsáhlou praerii v ohnivě moře. Tu ničí se veškerá píce i drahá ohrazení, aniž se vždycky podaří zachrániti stáda. Vláda ovšem vydala nejprísrnější nařízení, aby zamezeno bylo nebezpečnosti toho druhu; dýmky kuřáku musí býti kryty víčkem, cestující nesmí rozdělati ohně, dokud určitý prostor kolem ohniště nezbavil trávy, a povinen jest pak každou jiskru uhasiti. Přes to tam často požáry řadí; vznikají ne zřídka tím, že suché větve stále se trou, nebo tím, že se paprsky sluneční od křišťálův a střepin skla odrážejí a spojují; konečně každoroční požáry lesní rozšiřují se i po blízkých pastvinách.

Strach z požárů přinucuje squattera ku výdajům, jež bývají v některých krajích věru velikým břemenem. Každodenně totiž rozdává squatter potraviny žebrajícím dělníkům, kteří hledajíce zaměstnání cestují s místa na místo; některými krajinami táhnou celé tlupy těchto hostí, způsobujíce nemalé útraty tomu, kdo je musí živiti. Kdyby je squatter odbyl, mohli by se mu snadno mstíti na pastvinách; mimo to potřebuje začasť dělníkův, i jest mu k nim býti pohostinným.

„Křovák“ zvláštním je zjevem ve společenském životě australském; ovšem za poměrů změněných ztrácí původní svůj ráz. Z počátku najímání byli četní dělníci, aby chránili stáda od divokých psů, kteřížto způsobovali veliké škody;

v jednoduché dřevěné neb kamenné chýži bývali dva nebo tři ovčáci s hlídačem chatrče, který mimo noční dozor býval kuchařem svých druhů. Ale jakmile dravec byl vyhuben, byl i hlídač odstraněn, a ovčáci konečně byli jen ve společnosti svých psův a svého stáda, žijíce ve trudné odloučenosti od lidí v odlehlém kraji. Hroznou tuto jednotvárnost přerušoval občas jen dozorce, jehož úkolem bývalo se přesvědčiti o stavu ovcí a doplniti zásoby potravin. Když pak ubohý ovčák zatoužil po společnosti lidské a po zaměstnání skrovném, ale člověka důstojnějším, odcházel s trpce vydělanou mzdou s pastvin, jež navždy hodlal opustiti. Avšak svých úmyslů křováci z pravidla neprovedli; na daleké cestě vábily je „grogshanties“, do nichž ihned zabočovali, chtěje se občerstviti a pobaviti. Ale úlisný hostinský udržoval je ve stavu nepřičetném, až poslední jim halěr vyloudiv, připomínal, aby za novým výdělkem se vydali. Štěstím jest pro křováka, že mu podvodný šenkýř psal více než dvojitou křidou, neboť kořalka, již mu jménem „gin, brandy, whisky“ prodává, jest hanebná, tak hanebná, že mnozí po ní ošileli. Není se diviti, že mnohý křovák, jenž se z takých pekelných skrýší a krčem vyvrávorál, na cestě pod parným sluncem zemřel, a že jiné zachvátilo „delirium tremens“, jímž bídne zahynuli. A který nevzal tak smutný konec, jaká kynula budoucnost ubožákovi, jenžto žil jen při duchamorném zaměstnání, pak ve dlouhé nečinnosti a v záhubné podnapilosti? Byli zajisté mnozí dělníci nečinní, ač mnozí bez záviny; byli za jistých dob přebytek pracovních sil. Jenom dvakrát do roka měl squatter potřebu většího počtu dělníků; v zimě a na jaře, když se stáda často o 80 až 100% rozmnožila, a na podzim, když třeba bylo v krátké době ostříhati ovcím hustou vlnu.

Kdy náleží počítí se stříží, řídí se dle polohy a teploty krajiny. Není radno ovce ostříhati dříve, než nastalo teplé počasí, neboť by snadno zvíře zhynulo, zbaveno jsouc teplé

Obraz 37. Grogshanty v australském křoví.

schrány; nelze však dlouho vyčkávat, protože by rychle uzrávající traviny zapustily svá seménka do vlny a tím by ji zkazily. Proto bývá třeba si přispíšiti; od rána do večera závodí 20 až 40 dělníků, kdo z nich první ostríhá za den sto kusů. Ovšem nezacházejí s nůžkami příliš opatrně, mnohé ovci vystříhají s vlnou také kuži; mezi nimi pobíhají chlapci neb domorodci, mažíce dehtem rány ovcí a odnášejíce vlnu jiným, kteří ji hydraulickým lisem ku zásylkám upravují. Venku již stojí vozy, aby hromady vlny odvezly do nejbližšího přístavu nebo ku nejbližšímu nádraží.

Kde voda je příhodná, bývá vlna před odvozem prána; v Jižní Australii, kde jest většinou voda tvrdá nebo solná, bývá vlna téměř vždy jen kosmatá. Ale v jiných koloniích, zvláště ve vodnatém distriktu Riverinském, je praní vlny pravidlem; však velice rozdílná jsou mínění, je-li s výhodou práti vlnu ve vodě studené anebo v teplé.

Vlny australské mají rozličnou cenu; hrubší, nečistá vlna ze středu Jižní Austrálie a druhy z Queenslanda kupují se libra za 8 penceův i méně, kdežto výrobky některých výborných ovčáren Nového Jižního Walesa, Viktorie a Jižní Austrálie prodávají se po 4 šilincích libra, a bývá po nich velká poptávka. Z pevniny australské vyváží se ročně asi 700.000 balíků, jež váží zhruba 280 millionů liber, a mají cenu do 227½ millionu mark.

Horníci a zlatokopové.

Geologickým zkoumáním krajin, již dávno obydlených, a cestami po pustinách západu jest určitě dokázáno, že všechny části pevniny bohaty jsou na kovy a různé nerosty. Je s podivením, že po tak drahý čas nebyly otevřeny poklady země, jež téměř na povrchu se nalézaly; kdekoli bylo dolováno. všude aspoň ukázalo se, že hornictví bude zdrojem blahobytu

Australie. Ovšem bylo již záhy dobýváno uhlí v Novém Jižním Walese, a ve Viktorii byly nalezeny drahocenné doly mědi; avšak při nadbytku dříví a nedostatku továren málo si osadníci vážili dolův uhelných, měď pak byla důležitou téměř jenom pro tu kolonii, kde se nalézala, nepůsobíc k rozkvětu ostatních osad. Bylať posud hlavní živností Australanů vedle chovu dobytka výroba vlny, koží a loje, kteréžto zboží s prospěchem dováženo na trhy anglické. Ruda železná byla na západním svahu Modrých Hor na samém povrchu objevena, i jiné kovy byly nalezeny; nebylo však jich užito, protože by prý výtěžek nebyl uhradil ani nákladu za dobývání.

První zpráva o zlatě rozšířila se roku 1823. Nalezl tehdy trestanec, jenž v okovech pracoval, na silnici, k Bathurstu vedoucí, hroudu zlata; myslilo se, že to jest slitek z ukradených skvostův, a nešťastný nálezce byl krutě potrestán. O něco později v okresu Wellingtonově jakýs ovčák prodával kousky zlata kupcům a klenotníkům a rovněž byl jmín za zloděje. Skutečný důkaz, že Australie chová v půdě své zlato, podal r. 1840. polský hrabě Strzelecki, jenž zaslal gouverneurovi siru Jiřímu Gippsovi kousky krychleného kyzu, kterýž obsahoval zlato. Také duchovní Clarke hleděl r. 1846. upozorniti osadníky na zlatonosnou část okresu Bathurstského (na západ od Modrých Hor). Mimo to shledal r. 1844. sir Roderick Murchison geologickou podobnost východního pohoří australského s Uralem a doporučil vládě anglické, aby vyslala horníky do „australských Cordiller“. Avšak důkazy těchto učenců přece nepřesvědčily ni Angličany ni Australany o zásobách drahého kovu. Mnozí podnikaví mužové raději obrátili se do zlaté Kalifornie, z níž se po krátkém čase vraceli, nenabyvše ovšem zlata, ale zkušeností. Mezi nimi byl jakýsi Hargreaves. Ihned zdály se mu útvary hor australských podobny býti americkým, a proto neváhaje, uchopil se práce, chtěje se zkouškami přesvědčiti. Když byl po dva měsíce

pečlivě zkoumal půdu, přijala vláda jeho služby; v krátké době objevil na západě od velikého předělu veliká zlatonosná pole. Když pak černoch ovčák na povrchu půdy našel cent zlata, stěhoval se kde kdo z obydlených částí osad sem za svým štěstím. Dílny i pole zůstaly opuštěny, a stáda pozbyla hlídačů; marně se snažili vážení squatterové zabrániti násilnému obratu v národním hospodářství, obávající se zrušení všech společenských svazkův a úplného bezvládí. Na štěstí nedal si přistoupiti gouverneur, aby se na odpor stavěl tomuto hnutí; byl by pokus taký býval zajisté marný a ne bez krveprolití.

V Novém Jižním Walese objeveno bylo zlato na sklonku dubna 1851. Ve Viktorii nalezeno bylo téhož roku takové množství zlata, že starší kolonie ustoupily do pozadí. Již dříve vytěženo bylo sice něco zlata na poříčí Loddona, přítoku Murraye; nyní však objevena byla skoro na samém povrchu půdy tak ohromná ložiska, že za prvních šest měsíců dobyto bylo 145.137 uncí zlata v ceně 11,610.960 mark. Výtěžek v Novém Jižním Walese vynášel týmž rokem 144.120 uncí v ceně 9,266.720 mark; ale v roce následujícím bylo dobyto ve Viktorii 2,738.484 uncí, a v r. 1853. již 12,600.084 uncí, tedy skorem pětkrát tolik, co v Novém Jižním Walese.

Byla to doba všeobecného pohnutí. Všude nalézáno bylo zlato, každý opouštěl své obvyklé zaměstnání, hledaje raději poklady země. Úředníci vládní zanechávali svého postavení, ačkoli byly platy značně zvýšeny; ze všech zemí hrnuli se přistěhovalci, až se ozývaly obavy, jak možno zaopatřiti potravu pro vzrůstající množství obyvatelstva. Lodi stály ve přístavech, nemajíce lodníků, neboť všecky odvádila touha po zlatě.

Z Melbourne ubíraly se stále davy lidí ku mnohoslibnému Eldoradu. Kam oko dohlédlo, všude zřelo vlnící se nepřehlednou řadu lidí, vozův a trakařů; v pravidelném krátkém pokluse tlupa copatých Číňanů druh za druhem se hrnuli,

nesouce na ramenech tlustou třtinu bambusovou a na ní zavěšené přeplněné koše. Jinde jevíly se davy mužů, jichž odění všecko bylo vlněná příkrývka na zádech svinutá, a jichž majetek všecken byly pevné svaly v otužilých pažích. Pestrá to byla společnost: advokáti a řemeslníci, kupci a pasáci, pastýři duchovní se svými ovečkami, lidé všech stavů, všech živností, různé národnosti a různého kroje; všem na tvářích září rozechvění tím větší, čím více se přibližují zářícímu cíli. Již z daleka slyšeti jest hukot jako mocného vodopádu; jsou to „kolébky“, na jichž kovových řesetech odděluje se zlato od bezcenného kamene. A nyní jsme u kraje lesa. jímž cesta nás posud vedla, a zříme podivný život diggerský.

Na březích řeky jsou „cradles“ kolébky, jichž klapání, břinkání a šplíchání téměř nás ohlušuje; jsou tak hustě vedle sebe seřaděny, že sotva je místa pro dělníky. K ryžovně spěchají s návrší zástupy mužů, jako bys do mraveniště udeřil, a všickni mají rozličné nádoby, aby v nich odnášeli zlatonosnou půdu. Vůkol je země jako veliká medová plášť provrtána děrami, jež majíce 8 stop délky a 6—25 stop hloubky, jsou odděleny jen tenkými zdmi, které nezřídka pod velikým tlakem se řítí a příliš lakotné diggery ve ssutinách pohřbívají.

Když slunce za lesnaté hory se skrývá, zavzní střelná rána ze stanu vládního kommissaře na znamení, že jest čas. aby se ustalo od práce; tu jsou jámy prázdné, kolébky neklapají, a vše spěchá ke stanům, jež se rozkládají na blízkých stráních. Tam rozdělávají kovkopové oheň a připravují si prostou večeři: maso na žhavém uhlí smažené, chléb v horkém popelu pečený a čaj s hrubým cukrem jest výživa diggerova, jenž snad po celý život o kuchyni se nestaral a nikdy bez kuchaře nebyl.

Temná noc rychle se rozprostře nad australskou pevninou; čilost u stanů, či správněji řečeno, u brlohů mizí. Při doutna-

jícím ohni sedí diggerové kouříce a hovoříce, a vypravují si o svých nálezech a nadějích — snad také vzpomínají otčiny. Však opodál u bud a chalup, hospod a krámů, na nichž navěšeny jsou křiklavé tabule a dryáčnická návěští, posud je živo. Zde zavznívají hrozným vřeskotem skotské dudy, a námořník jakýs tancuje ku podivu zvědavcův; onde rozléhají se veselé písně tichou krajinou. Ze vzdálené paseky září ohně černočů; provozují právě národní tanec korrobori, k němuž ženy o svinuté kůže tlukouce dávají takt dutým, daleko dorážejícím hlukem.

Náhle slyšeti jest z úzké ulice, v níž jsou nízké grogs-hanties, prudkou hádku, padne rána, děsný výkřik otřese vzduchem, a zase ticho. Strážníci bílí a černí spěšně chopí se karabiny a revolveru a nalézají muže smrtelně zraněného, nad jehož mrtvolou nazejtří porota vynese nález, jenž obyčejně jako dle šablony bývá formulován: „Byl zabit neznámým vrahem.“

Od oněch dob prvopočátečních ovšem ledacos se změnilo; o pořádek a bezpečnost všude jest postaráno. Na místě jednoduchých druhdy nástrojův užívá se nyní složitých a drahých strojů, jež zlato úplně odlučují od kamene. Z počátku pracovalo se jenom v naplaveninách na povrchu půdy; práce byla zcela jednoduchá, nebylo potřebí ani zvláštních vědomostí ani výloh. Nezřídka měl digger jenom kopáč a lopatu na rozhrabávání zlatonosné půdy a cínovou mísu k ryžování.

V tomto náplavu bývaly často v nepatrné hloubce nalezeny veliké hroudy zlata, kteréžto v nářečích kalifornských diggerů slovou „nugets“; největší z nich prodány byly za 190.680 a 186.500 mark, 4 měly cenu od 60.000 do 138.000 mark. V okrese Dunollyském nalezeno bylo 200 hrud ceny 1200 až 40.000 mark.

Diggings nazývali všechny zlaté doly australské, a dělníky diggery; nyní tyto názvy v Queenslandě, v Novém

Jižním Walese a pořádku i ve Viktorii slýcháme o ryžovnách, v nichžto se pracuje starým jednoduchým způsobem. Digger nahází něco země do dřevěné nádoby a rozmočí ji vodou; pak ji sype do zmíněné „kolébky“. Jest to dlouhý trublík na kolébavém podstavci s nakloněným dnem, nad nímž jest upevněno řešeto; v ní zlatonosný kyz a písek kolébají, přilévajíce stále vody, až jen zbudou zlatá zrnka a kameny. Z kamenů pak vyhledávají a roztloukají ty, které zdají se zlato obsahovati, a znova je kladou do kolébky. Při tomto neumělém ryžování přichází ovšem mnoho zlata na zmar.

Když bylo shledáno, že zlatonosné vrstvy naplavenin přerušovány bývají čedičem a lavou, ale že zase se táhnou do značné hloubky, tu změněn byl úplně způsob kopání zlata. Kopají nyní důl i 200 m. hloubky, oddělují parním strojem pudlovacím prázdnou rudu od bohaté a odnášejí do necek, jež mají dvojité žlábkované dno a pohyblivé síto. Tam se ruda úplně vodou rozmočí, větší kameny zůstanou na hořejším dnu, zlato však uvázne na roštích a menší kaménky padají na dolejší pevné dno.

Zajímavo je stopovati původ tohoto zlata. Není pochybnosti, že pochází bohatství to ze starých řek, kteréžto v dobách pravěku ta veliká i drobná zrnka vzácného kovu z dalekých krajin sem zanesly. Místa, kde se to zlato nalézá, nic nejsou jiného nežli řečiště oněch toků vyschlých, a tvar zrnek patrně ještě ukazuje, kterak na své pouti opět a opět se otírala. Později v dobách daleko od sebe vzdálených valily se proudy žhoucího čediče přes tato ložiska a pokryly je. Tak změnil se tvar pudy od těch dob dávnověkosti, že za našich časů nelze ani nalézt stopy oněch kráterů, ze kterých ty spousty roztaveného kamení se vylily.

Těžení zlata z křemence je sice mnohem nákladnější a pracnější, ale nyní výnosnější. V křemencových dolech bylo dosaženo zde hloubky až 800 m.; tu třeba bylo značných

strojův, aby vyneseno bylo kamení z hloubky vykopané; a rovněž velikých a nákladných strojů třeba užiti, aby bylo rozmačkáno na prach, z něhož se jinými stroji zlato odlučovalo. Že tato práce vyžaduje peněz, nebývají vždy zlatokopové zároveň čistiteli zlata. Dobyté kusy křemene nejprve se suší a rozbíjejí na kousky menší, které se v parních stoupách v prach rozdrtí. Hlinité částky odstraňují se proudem vody na jemném síti, na němž zůstane zlato. Aby ani nejmenší částka zlata neunikla, vede se ještě voda, práškem z rozmačkaného kamení nasycená, po nakloněné ploše, kteráž jest pokryta hrubou vlněnou látkou, aby zachycovala malé částky zlata; mimo to jsou na ní příčné rýhy naplněné rtutí, s níž se zlato spojuje v amalgam. Zlato odděluje se pak ode rtuti ohříváním v zavřené retortě.

Těžení zlata z křemence poskytuje jistější užitek nežli z naplavenin a blíží se stále pravidelnému dolování. Tu pak stává se digger zkušeným horníkem, jenž dostává pravidelnou týdenní mzdu, ujejsa závislým na náhodě.

Mimo Viktorii a Nový Jižní Wales vytěžují v novější době i Queensland a Jižní Austrálie značné množství zlata; v Západní Australii však byly posud všechny pokusy marny. Veškerý výtěžek zlata na pevnině australské vynášel od prvních nálezů do r. 1879., pokud ovšem kontrola byla možná, dle statistického úřadu v Melbourně 60,990.855 uncí v ceně 240,349.413 liber šterlinků; z toho připadá na

Viktorii	48,817.596 uncí	195,270.384 liber šterlinků
Nový Jižní Wales	8,918.986 „	33,042.362 „ „
Queensland	3,182.919 „	11,752.246 „ „
Jižní Australii	71.354 „	284.421 „ „

R. 1879. vytěženo bylo v těchto čtyřech koloniích 1,162.665 uncí v ceně 4,516.316 liber šterlinků.

Pevnina australská vyvezla tudíž do r. 1880. zlata asi za 2404 millionů zlatých; připočteme-li k tomu výtěžky Tas-

manie a Nového Zelanda, předčí Australie výnosností nad Brasií a Rusko, a řadí se hned ku Severní Americe. Ovšem nyní výtěžku značně ubylo; od r. 1856.—1860. vyváželo se zlata z Viktorie ročně téměř za 106 millionů zlatých, ale nyní jenom asi za 80 millionů. Kdyby Australie neměla zlata, nebyla by tak podivuhodně rychle rozkvetla.

Když r. 1851. zlatá ložiska byla objevena, měla Viktorie 97.000 obyvatelstva; ale za tři léta přistěhovalo se 280.000 lidí. Byliť to většinou jen muži bez rodiny, kteří nepřišli, aby se zde usadili v nové vlasti, nýbrž aby rychle a snadno nabyli zlata, jehož by v otčině mezi starými přátely užívali. Ve Viktorii zaměstnával se po dlouhý čas veliký díl mužů výhradně na zlatonosných polích; roku 1856. bylo jich tam 115.343, kdežto veškerého obyvatelstva kolonie se ženami i dětmi čítalo se jen 397.560 duší.

Na zlatopolích brzy se ovšem shromáždili ze všech světa konců lidé pochybné pověsti; ku propuštěným neb uprchlým trestancům z Nového Jižního Walesa a z Tasmanie připojili se dobrodruzi evropští a kalifornští. Jich choutky po zločinech, nejsouce kroceny ani přísnými zákony ani poutem společenského života, brzy na nové této půdě nestřežené, a proto zvláště vděčné, probudily se znova; brzy dělníci ti vyměnili práci v dolech za pohodlnější výdělek zlodějův a lupičů. „Černý les“, jímž vedla cesta z Melbournea ku zlatým dolům, stal se pověstným pro četné a silné roty lupičů, kteří se odvažovali i na pravidelné povozy zlata, vojskem chráněné. Lupičové ohrožovali též předměstí Melbournea, ano zmocnili se v přístavě i lodi, právě když odvážela za 6 millionů zlata, a celý ten poklad sebrali. Ani ve svém stanu nebyl šťastný zlatokop bezpečen svým životem, a mnohý, jemuž ve dne štěstí zlata poprálo, v noci byl oloupen a zavražděn.

Šťastný digger zajisté je téměř takovou vzácností, jako šťastný hráč v loterii; ten i onen mluví o velikých výhrách,

prohry však se nepočítají. Ačkoli tvrzení jistého důkladného znalce australských poměrů, že výroba každé libry zlata stála dvě libry zlata, jest přehnané, nesmíme přece zapomenouti, že starý svět i nákladem za dovozní i silami pracovními poskytl novému světu dílu pomoc, jež se rovná značné summě peněz. Měl arci starý svět z toho také užitek; nejenom že se mnohý digger vracel do otčiny s bohatou kořistí, ale i veškerý obchod a průmysl evropský se zvelebil, neboť měrou podivuhodnou zvětšil se odbyt rozličných výrobků, kterýmiž Austrálie nemohla zásobovati své obyvatelstvo, rychle se šířící. Přívoz do Nového Jižního Walesa zvýšil se z 1,900.436 lib. šterl. v r. 1853. na 6,342.397 liber šterlinků; do Viktorie, kam v r. 1851. dovezeno bylo zboží za 1,056.437 liber šterlinků, čítán přívoz v roce 1852. již do 4,069.742 a v r. 1853. dokonce do 15,842.637 liber šterlinků.

Nebylyť na zlatopolích Austrálie prodávány toliko věci k živobytí nutné; diggerovi, jenž měl zlatý prach a nuggety za koženým pasem, nic nebylo draho, nesmlouval se dlouho o cenu, zvláště když kupoval šaty nebo klenoty. Větší hromádky zlata, nežli sám zlatokop, uklízeli lidé, kteří v bídých chalupách prodávali mizernou kořalku, již snad Anglie zvlášť vyráběla, aby zkracovala život osadníkům. Sem přicházeli šťastní diggerové a s důvěrou zaslepenou svěřovali své hroudy zlata krčmářovi, žádajíce, aby zlato vzal, sám účtoval a naléval do posledního krejcaru, dokud vystačí jejich záloha. Zde přibíjeli bohatí diggerové pětistovky na dřevěnou stěnu s nápisem „Na propití“, a hostinský zase sám účtoval. Jiní obohacovali banky, zapalujíce do svých černých hliněných dýmek desítkami.

Byli to lidé dobromyslní a důvěřiví, avšak běda, poznali-li, že jsou podvedeni! Zpozoroval-li který, že kupci jeho zlata mají provrtané stoly, kde zlato zkoumajíce sem tam jím postrkují a po zlodějsku manipulují, anebo že proto jen

si nechávají dlouhé nehty, aby mohli za ně trochu zlatého prášku zachytiti, pak bývalo krátké řízení a krutý trest; provinilec pak šťasten byl, jestliže oživení spokojili se jen zkázou jeho majetku, a jestliže nebyl mu blízký les popravištěm; neboť násilné chatrosoudy přeplavily se do Austrálie s kalifornskými zlatokopy.

Mezi diggery pod hrubou halenou nezřídka skrývalo se srdce dobré; když potkalo druha neštěstí, když ovdověla jeho choť, když osiřely jeho děti, tu každý hodil špetku zlata do klobouku, v němž se pro ně sbíralo, a štědrou péčí měli o nebohé, pokud bylo kde bráti. Znameníť básník lidu Bret Harte byl by také v Australii našel hojnost výjevů, hodných básnického vylíčení.

Však ony časy rychlého výdělku a lehkomyšlného rozhazování již minuly; digger je nyní rozvážnějším a pamatuje více na budoucnost, neboť seznal, že Štěstěna nechodívá denně na táčky a že nyní jest již skoupější, než bývala jindy. Při vší práci neunavné jest mu býti obezřelým a šetrným, sic jinak nedodělá se blahobytu; nezkušení a nestálí nedocházejí užitku, neboť pokladu zlata v naplaveninách stále ubývá. Tím a jistější methodou dobývání mění se povaha osad; dříve, dokud se přistěhovalci divým shonem sáпали po bohatství a slepém štěstí, množily se osady jako houby po dešti, a za několik neděl nezbylo ze všeho nic než půda překopaná a boudy bez oken a bez dveří, však nyní na místě stanů stavějí dřevěné a kamenné domy; ustálené obyvatelstvo žádá si vedle nutného příjemné, vedle dobrého touží též po krásném. Výroba zlata nezpůsobí již nikdy velikých převratů, ale spíše zdá se, že bude podporovati klidným postupem stálý rozkvět pátého dílu světa.

Mimo zlato má Austrálie též hojnost jiných kovů; měď, cín, stříbro, olovo, železo, antimon, wismut a j. zhusta a hojně

se nalézají. Nebylo jich však posud užito, jak náleží; neboť doprava je příliš obtížná; proto bohatá ložiska kovů vnitř pevniny leží ladem, a doluje se nevydatná ruda na blízku pomorí. Pozoruhodno jest nyní jenom těžení mědi a cínu.

Mědi dobývá se již po delší dobu na celé pevnině; klesající však cena její značně výtěžek umenšila. Dokud měla měď velikou cenu, dělníci jihoaustralští o přítrž se pouštěli do dolování na vlastní vrub, nyní však nemůže než leda veliká společnost kapitalistů odvážit se takového podniku. V nejnovější době objevena byla veliká ložiska cínu na mezích Nového Jižního Walesa s Queenslandem; ryžuje se posud na porůčních. Železné rudy dobývá se posud jenom v Novém Jižním Walesu, ačkoli všechny vlády slibují odměnu za zvelebení tohoto průmyslu. V Západní Australii ovšem kopají olovo a poblíž Adelaidy také wismut, ale tyto a jiné výtěžky jsou teprve v počátcích svého rozvoje, který snad ve příštích dobách bude znamenitý.

Též uhlím, jež nezbytno jest ku dobývání a zpracovávání kovů, k rozkvětu průmyslu a ku spojení železnicemi a parníky, jest obdařena pevnina australská, ale nacházíme je jen na břehu východním; avšak bohaté doly v Novém Jižním Walesu a Queenslandě nejenom celou pevninu již nyní uhlím zásobují, nýbrž dovážejí je i do východní Asie, na ostrovy polyneské a západní břehy Ameriky. Také Tasmanie a Nový Zeland mají hojnost uhlí, jež ovšem s větším užitkem bude dobýváno, jakmile budou vystavěny železnice ku přístavům.

Důležitost Austrálie v obchodě světovém.

Uvažujeme-li, že z Austrálie bývají každým rokem přiváženy ohromné zásoby látek zvířecích, obilí i zlata a kromě toho i cenné množství jiného zboží menší sice důležitosti, porozumíme snadno, že obchody Austrálie s ostatním světem

více na výměně za ony výrobky průmyslové, jichž novému světu dílu se nedostává, budou spoléhati, než na tržení berné mince. Tím větší podivení vzbuzují veliké summy peněz obchodu australského. Dle úřední statistiky obnáší cena zboží přivezeného na pevninu australskou 755 a vyvezeného 684 millionů mark; ovšem třeba jest udání to aspoň o třetinu zmenšiti, protože bývá často zboží na cestě z jedné kolonie do druhé vícekrát v počet bráno. Nicméně úžasem naplňuje nás tak živý rozvoj obchodu; neboť na pevnině australské žije něco více než dva milliony obyvatelů, a na jednoho připadá průměrně podíl přívozu nejméně 100 mark, tedy mnohem více než v nejbohatších a obchodem nejproslulejších státech — Velké Británii a Francii. V samé bohaté Indii, jež má 240 millionů obyvatelstva, připadá na jednoho jen málo přes 5 mark přívozu a skoro 7 mark vývozu.

Angličané snažili se sice odedávna, by výnosný obchod australský jen sobě získali, podporování jsouce patriotickým chováním Australanův; avšak přece se podařilo záhy přivést zboží své na trhy australské též Američanům, Francouzům a Němcům, jimž usnadňovali obchod usedlí tam krajané.

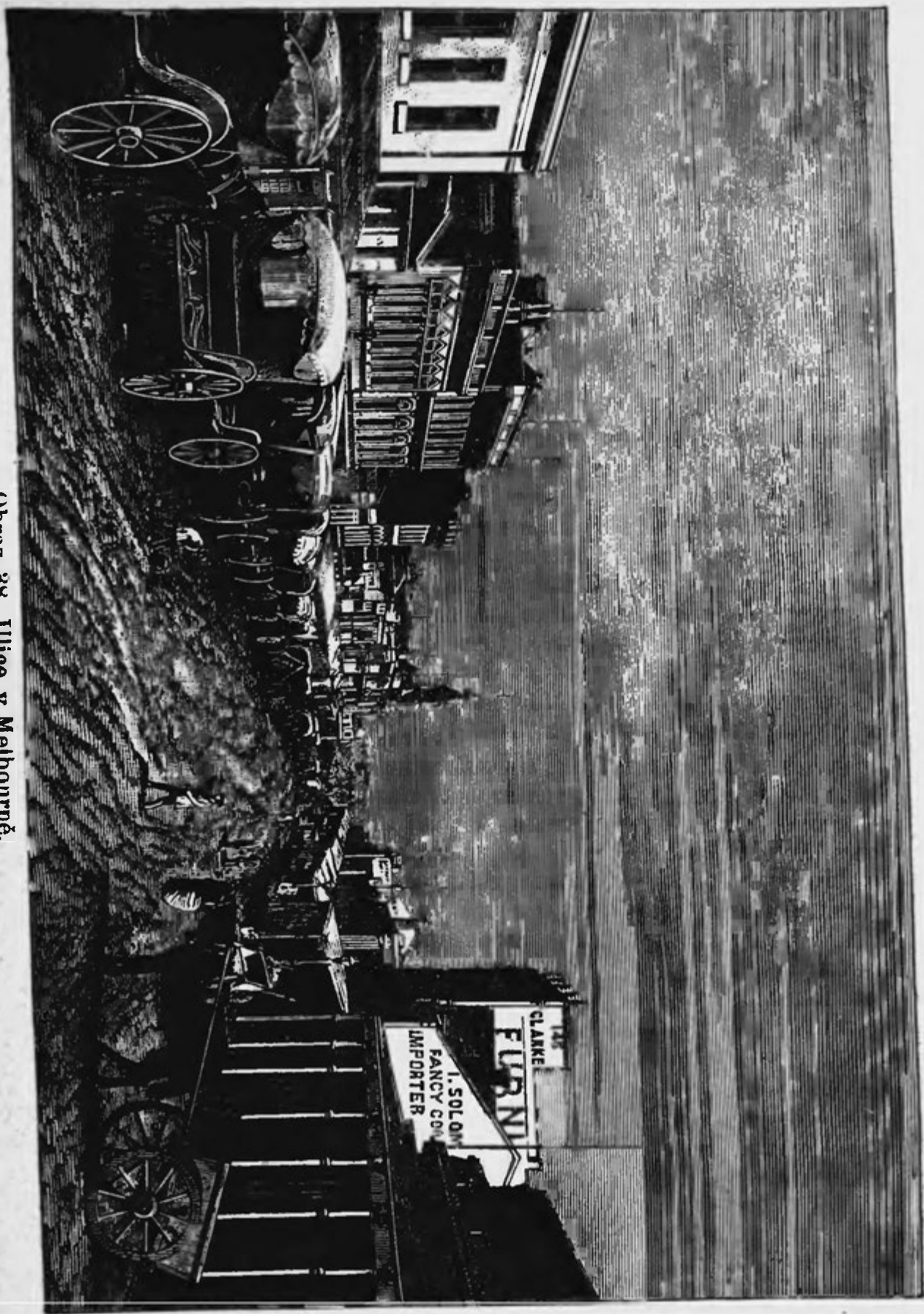
Že země středoevropské jen malou měrou a jen nepřímou se účastní obchodu s Australií, toho příčinou jest nedostatek zboží, které by se bylo hodilo k vývozu do Austrálie. Austrálie vyváží do Evropy vlnu a zlato, kůže, lůj, maso a pšenici, mimo to měď, cín a výborné stříbro; také bavlna a cukr docházejí na trhy evropské. Tropický díl pevniny zajisté poskytne ještě množství jiných výrobků; nejdůležitější však pro nás je vlna, kteráž se již po delší dobu každoročně u velikém množství přiváží přes Londýn, Brema, Hamburk a Terst do rakouských a německých prádel, ovšem na škodu našich ovčářů. Však obchodník na pevnině evropské málo si posud všímá Austrálie, hlavně pro neznalost dalekého kraje, ačkoliv

se australští kolonisté snažili seznámiti Evropu se svou zemí a její zásobami; z neznalosti té Britové ovšem velice těžili. Vábivá líčení, vládami kolonialními tiskem vydaná, byla však pohozena jako humbug mezi mnohá americká návěstí. Proto podán nejvýmluvnější důkaz názorem: Austrálie vystoupila slavně na výstavách ve Vídni, Filadelfii a Paříži se svými výrobky hornickými a hospodářskými. Mimo to zařídily dvě nejbohatší kolonie na svém území světové výstavy a zvaly na ně ze všech krajů země.

Výstava v Sydneyi otevřena byla 17. září 1879. a skončila se 20. dubna 1880.; navštívilo ji 1,045.898 osob, tedy byla návštěva v poměru ku počtu obyvatelstva 150 ‰, kdežto nejčtetněji navštívená výstava pařížská vykazovala jen 40 ‰. Výstava byla na břehu Portu Jacksonova ve skvostném paláci, jenž tvořil kříž 240 m. dlouhý a 150 m. široký; v jeho středu vypínala se kopule s průměrem 30 m., co do velikosti šestá mezi všemi na celé zeměkouli. Žádná dřívější výstava, ani filadelfijská, neměla krásnější polohy než sydneyská. Nejvíce vystavitelů bylo ovšem z Anglie, a to 800 průmyslníkův a 513 umělců; z Francie přišlo 350 průmyslných a 168 uměleckých výstavníků, z Belgie 236 průmyslníkův a 50 obrazů, z Rakouska 170 výstavníků, z Německa 704, ze Spojených Států 150.

Rozsáhlejší přípravy konány byly na výstavu v Melbourně; výstavní palác zbudován byl z čediče a pevných cihel a měl býti zachován na pozdější doby. Hlavní budova má uprostřed velkou kopuli, jež se rozvětjuje ve čtyři menší, po stranách má menší věže a dvě veliká křídla; mimo to byla přistavěna prozatímná skladiště. Celá prostora měla 800.000 čtverečních stop. Výstavníků bylo ještě více než v Sydneyi; z Rakouska 345, z Belgie 234, Francie 898, z Německa 839, z Italie 617, z Japanu 164, z Nizozemska 174, ze Spojených Států 357, z Anglie 1007 a z anglických osad 6202. Mimo všecky kolonie australské

Obraz 38. Ulice v Melbourně.

vystavovaly ještě Dánsko, Řecko, Rusko, Nizozemí, Švédsko a Norvežsko, Čína, Indie, Ceylon a některé země africké.

Za výstaviště vyměřeno bylo Rakousku 30.685, Německu 74.446, Belgii 17.594, Francii 82.415, Veliké Británii 144.299, Itálii 35.032 a Spojeným Státům 55.720 □ angl. stop. Výsledek výstavy byl zcela příznivý; neboť ačkoli byl v Sydney příjem jen 43.896 a vydání 311.139 liber šterl., a v Melbourně pak se nedostávalo 260.000 liber šterl. do výloh, byly přece škody ty s dostatek nahrazeny nepřímými příjmy, které v Melbourně obnášely na př. jenom za daně z prodaných věcí 100.000 lib. šterlinků. Výstavu Melbournskou, jež byla otevřená od 1. října 1880. do 10. května 1881., navštívilo 1.309.449 lidí.

Přihlížíme-li ku finančním rozpočtům kolonistů, zdají se nám býti povážlivé. Z výdajů státních připadá na jednoho obyvatele v Anglii 41·3, ve Francii 52·4, ale v Australii 120 mark; ze státního dluhu australského na každého občana 525 mark. Pevnina australská dlužna je smlouvou pouze Anglii 59 mill. liber šterl. č. 590 mill. zlatých, a mimo to 1800 mill. mark v bankovních jistinách, depozitech, v pohledávkách společností hypotečních, hornických a j. Žádná země světa nedluhuje Anglii tolik jako Austrálie. Ale těchto vypůjčených peněz užito bylo ku podnikům, jež se přece jaks taks vyplácejí; Viktorie vypůjčila si 30 millionů liber šterlinků, aby vystavěla dráhy, telegrafy, mosty a jiné veřejné stavby. Mimo to kryty jsou ohromné ty dluhy cenou neprodaných posud rozsáhlých pozemků, pročež banky anglické ochotně se propůjčují svou pomocí, kdykoli australští peněžníci žádají peněz ku podnikům v nejmladším dílu světa.

Ovšem zastihují pevninu občasná sucha, neúroda a mor dobytka, zmítající podniky osadníků. Příčinu těchto pohrom přičítají mnozí účinkům skvrn na slunci. Nyní, když je známo, že nehody tyto za čas se vracejí, snaží se osadníci předejiti

zhoubné jich účinky. Jisto jest, že rozvoj národního hospodářství na pevnině australské nikdy nebyl na dlouhou dobu přerušen; příroda sama nahrazuje zvýšenou činností v letech tučných léta hubená, a v lůně země spočívají tam nepřehrané ještě poklady, jež valně přispějí k rozkvětu tohoto světa dílu, dosud přece jen málo zužitkovaného.

II.

Kolonie na pevnině australské a Tasmanie.

Všeobecný přehled.

Veškeré australské kolonie jsou si vespolek blízko příbuzny. Jsou dcery jedné matky a mají ovšem, nehledíc k poměrům fysickým, velikou podobu se zemí mateřskou. V jedné věci docela však od ní se různí, totiž v postavení církve ku státu. V Anglii panuje církev anglikánská, ve Skotsku presbyterianská, jenom Irsko, to nevlastní dítě, nemá práva k vlastnímu národnímu vyznání. Ale v Australii jsou všechna vyznání úplně rovná a neodvislá, a členům jich je zůstaveno pečovati o chrámy a duchovní.

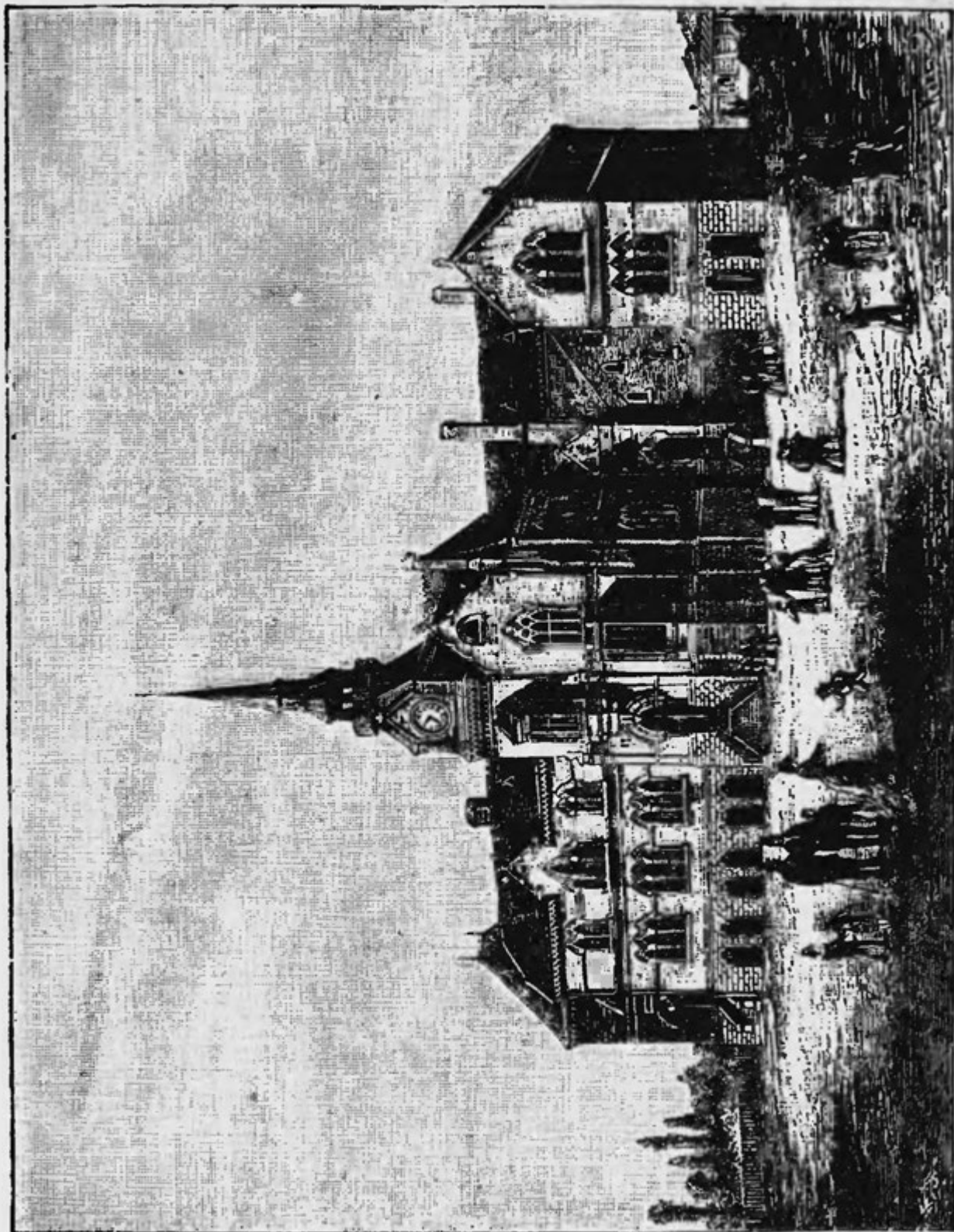
Počtem nejvíce je anglikánů, pak wesleyanů, presbyterianův a katolíků; mimo tyto je tu řada takých vyznání, která ještě nacházíme jen v Americe. Číňané mají své chrámy v Melbourně, synagogy jsou ve všech koloniích. S těmito církvemi těsně jsou spojeny mnohé školy, které zejména církev anglikánská a katolická vlastním nákladem zřídily, nesouhlasíce se zásadami australského školství. Vlastního australského školství není, nýbrž několik sobě podobných systémů, které se v každé kolonii vyvinuly na základě irských národních škol (Irish National Schools). Aby totiž získání byli do škol i katolíci i protestanti všeho druhu, vyloučeno bylo náboženství z programu vyučování a svěřeno bylo příslušnému duchovnímu; dovoleno bylo pouze čtení bible beze všeho výkladu. Stát však nestaral se o zřizování škol, nýbrž zůstavil to činnosti soukromníků, z pravidla těch, kteří si chtěli jako učitelé zjednatí výživu; rodičům pak zůstaveno na vůli, chtějí-li děti své vůbec posýlati do školy čili nic.

Však v letech sedmdesátých vznikla snaha po opravě školství. Všude zaváděly vlády opravy, snažíce se, aby vyučování i nemajetným usnadnily, aby škola byla prosta všeho náboženského nátěru a by všechny děti bez rozdílu byly nuceny choditi na školní učení. Free, secular and compulsory byla hesla reformatorů, kterým ovšem od některých vytýkáno bylo bezbožství tohoto systému, kdežto svobodný Brit, zejména irský, vzpíral se všelikému donucování; ani vyučování zdarma nenašlo všude souhlasu. Přes tento odpor řídilo se zákonodárství zásadami shora uvedenými. Nucená návštěva škol nebyla ovšem místními úřady vždy přísně provedena a jest ve krajích řídců obydlých věcí nesnadnou. Stát věnoval pak péči svou i školám vyšším, jimž jen časem podpory poskytoval, mimo to stará se o vyšší vzdělání pohlaví ženského, které svěřeno bylo dříve učitelkám velice pochybných schopností.

K dosažení těchto cílů neštítily se vlády výloh, které hlavně způsobovaly nepoměrně drahé stavby. Od r. 1872. do r. 1880. vydáno bylo pro elementární školy Viktorie přes 43,800.000 zlatých. Při tom zřízeno mnoho stipendií, aby nemajetným poskytnuta byla příležitost se vzdělati a navštívit university evropské, k čemuž povoluje jižní Austrálie uchazečům 4000 zlatých ročně po 4 léta.

Střední školy, Grammar Schools, které podobají se nejvíce našim realkám, založeny byly téměř vesměs anglikány, wesleyany, katolíky a presbyteriany. N. J. Wales a Queensland samy se těchto škol ujaly; jinde poskytuje jim vláda podpory.

Vrcholem školství jsou university v Sydney-i, Melbournu a v Adelaidě; jsou však zařízeny dle ústavův anglických. Návštěva jich není veliká, ačkoli má i ženské pohlaví přístup. (R. 1880. dalo se immatrikulovati v Melbournu 270, v Sydney-i 67 osob). S universitami v Sydney-i a Melbournu spojeny jsou theologické semináře.

Obr. 39. Veřejná škola v Melbourně.

K ústavům vzdělávacím druží se několik škol odborných, jako hornická škola v Ballaaratu a v Sandhurstu, a technologický ústav v Sydney-i. Školy kreslířské zřízeny byly zejména

po veškeré Viktorii; spojeny bývají s ústavy řemeslnickými, mezi nimiž mnohé mají dosti značné knihovny.

Dále uvéstí sluší rozličné učené společnosti, zejména: Linnean Society a Royal Society of New South Wales, Royal Society of Victoria, pak R. S. of South Australia a of Tasmania.

Časopisů politických i náboženských je hojnost. Každý městys má místní časopis. V hlavních městech vydávány jsou i listy illustrované a humoristické. Přes to mají časopisy anglické hojnost horlivých čtenářů.

Co se konečně týče politického zřízení kolonií, tu jest poměr jich k Anglii téměř zcela autonomní. Gouverneur, jenž stojí v čele každé kolonie, jest sice jmenován od královny, ale příslušná kolonie mu dává plat. Nejlépe nadán jest úřad ve Viktorii, kdež gouverneur dostává 100.000 zlatých, kdežto chudá Západní Austrálie nemůže zástupci královninu dáti více než 25.000 zl. Gouverneur může ve jménu koruny anglické dávat svolení ke všem zákonům, parlamenty přijatým, nebo je má odkázati na tajnou radu londýnskou. Ale australští kolonisté často si záporných odpovědí tajné rady vůbec nevšímalí a vydali zákony, nedbajíce o nejvyšší schválení. Sem náleží na př. v Anglii zákonně nedovolené manželství se sestrou zemřelé manželky, tak že dítě z takového manželství je sice v Australii zákonným dědicem, ale v Anglii pokládá se za dítě nemanželské.

Ústavy jednotlivým koloniím byly dány od Anglie, jsou však docela nestejně. V každé kolonii jest vyšší a nižší sněmovna, ale způsob složení a volby členův obou sněmoven bývají namnoze velmi rozdílné. V N. J. Walesu a v Queenslandě jmenuje gouverneur členy hořejší sněmovny doživotně, ve Viktorii, Tasmanii a Jižní Australii volí je na několik let ti, kdož mají určitou část pozemků. Právo volební do nižší sněmovny mají v oněch dvou koloniích vlastníci pozemků jisté výměry, v těchto třech posledních dostačuje právo občanské.

Západní Austrálie má jednu komoru, která z části jest jmenována, z části volena.

Protože úřady ministerské jsou dobře placeny — ve Viktorii až 18.000 zl. — jest toužebným přáním každého australského politika, dosíci toho úřadu. Proto bývají časté změny v ministerstvě. Queensland ovšem měl od r. 1866. jen 11 rozličných kabinetů, ale v Jižní Australii vystřídal se od r. 1857. již 31 ministerstev.

Jakožto příslušnost anglická nejsou australské kolonie na venek zastoupeny, ale ve hlavních městech jsou konsulaty mnohých cizích států.

Zprvu Anglie udržovala zde onde v koloniích malou vojenskou posádku, ale záhy je zrušila a kolonisty na sebe samy odkázala. Však chová pro Australii loďstvo, ježto se skládá ze čtyř parníkův a pěti lodí plachetních, které mají hlavní své sídlo v Sydney-i; Nový Jižní Wales má jednu válečnou loď, Viktorie dvě, mimo to zakoupila tato kolonie v Anglii dvě lodi dělové a tři čluny torpedové. Vjezdy do přístavu Sydneyského, Melbournského a Adelaidského jsou chráněny velikými děly, v rozličných pak koloniích utvořily se malé dobrovolné sbory, které by v čas nouze pobřeží jakž takž brániti mohly.

Přes to, že australské kolonie jeví sociálním i politickým zřízením vespolek velkou příbuznost, nemají náklonnosti ku sloučení, ba ani ku konfoederaci. Posud odděleny jsou od sebe přísnými celními záporami. Jedna kolonie, jako N. J. Wales, přeje volnému obchodu, druhá, jako Viktorie, je rozhodně pro clo. Při tom jednají s mateřskou zemí právě tak jako s jinými kraji obchodními; ovšem by nadržování Anglii v tom směru koloniím nepřineslo užitku, neboť z Anglie pochází většina tamního přívozu. Není pochybnosti, že kolonie svým časem uzavrou takový smluvní svazek (konfoederaci), kterýžto by zajisté přispěl jen ku rozkvětu veškeré Austrálie.

Statistický přehled hospodářských poměrů v australských koloniích roku 1880.—1881.

Kolonie	Velikost □ km	Obyvatel- stvo 3. dubna 1881.	Prodané ze- mě korunní ha	Summa pro- dejem vyte- žená l. šterl.	Vzdělávaná půda ha	P š e n i c e		O v e s	
						Osívaná půda ha	Výnos hl	Osívaná půda ha	Výnos hl
N. J. Wales	799.139	751.468	13,307.906	30,296.717	282.799	101.016	1,483.494	7.169	142.448
Viktorie	229.078	862.346	4,861.011	19,608.398	797.566	390.576	3,886.620	53.564	943.384
Již. Austrálie	2,341.611	279.865	3,576.971	12,029.626	1,028.796	693.417	3,442.604	1.742	20.028
Queensland	1,730.721	213.525	1,823.889	3,568.484	48.352	4.378	89.297	56	831
Záp. Austrálie	2,527.283	28.668	677.248	neznámo	25.561	11.075	165.458	528	10.032
Tasmanie	68.766	115.705	1,693.148	1,942.581	149.320	20.009	300.016	7.941	175.788
Úhrnem	7,696.598	2,251.577	25,940.173	67,445.806	2,332.394	1,220.471	9,367.489	71.000	1,292.511

Kolonie	J e č m e n		K u k u ř i c e		Z e m ě č a t a		V í n o	
	Osívané půdy ha	Výnos hl	Osívané půdy ha	Výnos hl	Vzdělávané půdy ha	Výnos tuny	Vzdělávané půdy ha	Výnos tuny
N. J. Wales	3.156	64.241	90.272	1,793.383	7.598	51.936	1.889	26.293
Viktorie	27.392	425.400	708	19.720	16.909	124.706	1.992	19.781
Již. Austrálie	5.230	60.754	—	—	2.235	16.170	1.735	22.543
Queensland	600	13.573	17.644	563.843	2.444	16.177	296	3.845
Záp. Austrálie	2.546	45.821	13	179	188	1.649	264	—
Tasmanie	3.319	67.622	—	—	4.168	32.548	—	—
Úhrnem	42.243	677.411	108.637	2,377.125	33.542	243.186	6.176	72.462

Nový Jižní Wales.

1. Rozměry.

Cook, pluje v dubnu r. 1770. podél východního pobřeží australského, pojmenoval je dle podoby s břehy jihowaleskými; vláda britská rozšířila pak pojmenování to na celé území, jež byla vykázala osadě první. Nový Jižní Wales zprvu větší zaujímal prostor než nyní; rozkládal se od mysu Yorka ($10^{\circ} 37'$ j. š.) až k mysu Jižnímu ($43^{\circ} 29'$ j. š.), obsahoval všechny ostrovy mezi těmito stupni šířky ležící, a na západ sáhal až ku poledníku 135. Rozsáhlé jeho území značně bylo zmenšeno odloučením Tasmanie roku 1825., Jižní Austrálie r. 1836., Viktorie r. 1851. a Queenslanda v r. 1859. Nyní omezen je Nový Jižní Wales Pacifickým oceanem, na západě $141.$ stupněm délky, na jihu z největší části Murrayem, na sever pak sáhá ku 29° šířky; půda jeho zaujímá prostor $14513.2 \square$ mil čili $799.139 \square$ km., jest tedy téměř o $\frac{1}{3}$ větší než mocnářství rakouské.

2. Horopis a vodstvo.

Na východě podél pomoří (ve vzdálenosti 40—290 km.) táhne se hornatina, jež vysílá jednotlivé výběžky až k moři; vystupuje náhle a příkře z rovin pobřežních a šíří se pak ve planiny, na kterých zdvihají se jednotlivá, nesouvislá pohoří. Hory Nového J. Walesa nedosahují značných výšek; v severní části pobřežního pásma hor nejvyšší je vrch Sea-view (1829 m.), v jižní části vrch Budawang (1266 m.). Z velikých planin zdvihá se hlavně sedm pohoří, a to ve směru

Obr. 40. Modré Hory.

S. S. V. a J. J. Z.: pásmo novo-anglické s Ben Lomondem (1524 m.), pásmo liverpoolské s nejvyšším vrcholem řečeným Oxleys Peak (1500 m.), Modré Hory, jež osadníci dlouho nemohli přejíti, ačkoli nejvyšší hora Bemerang dosahuje jenom 1256 m.; dále pásmo Cullarinské s Mundoonen-em (1000 m.), Goorock s Jindulianem (1433 m.), pásmo Maneroo (Head of Kybean River 1336 m.) a konečně hory Munionské čili Warra-gongské, nejsevernější to výběžky Australských Alp s nejvyšší horou australskou, Kościuszkovou, jež dosahuje výše 2187 m. Všechna tato pohoří nazývají se Velikým předělem, jsouce hranicí, s níž stékají řeky buď na východ, buď na západ. Tento předěl je velmi široký a má mnohé planiny; zvláště v jižní části na východ od hor Munionských rozkládá se vlnitá, úrodná rovina Maneroo. Veliké roviny Liverpoolské jsou ze tří stran pohořím obklíčeny, otvírají se však na severozápadě do širokého údolí Namoi-e; vypadají jako vyschlé dno velikého jezera, z něhož jako ostrůvky vystupují homole pískovce a čediče. Téměř nepřetržitá rovina táhne se od západního svahu veliké planiny skorem až ku východní hranici kolonie; souběžně s ní rozkládá se neplodné pásmo Stanley-ovo (s horou Arrowsmith) a Greyovo (Mount Lyell 610 m.).

Horské hřebety a vysočiny skládají se většinou z palaeozoických útvarů, jež přerývá kamení vulkanické. Pohoří východní jsou útvaru kameno-uhelného nebo vrstev novějších mesozoických; západní však roviny sestávají skoro vesměs ze třetihorního pískovce nebo z vrstev mladších, jež zde onde pokrývá kamení trapové. Nejstarší horniny vrstvité jsou útvaru silurského a skládají se z krystalického pískovce a vápence; vrstvy těchto křemencových ložisk, jež daleko vybíhají ze severu na jih, směřují vždy ku straně polední a jsou tudíž cestujícímu spolehlivým průvodčím. Zlato nalézáme ve vrstvách křemencových, v žule a v kyzu železném; cín novo-anglický dobývá se ze žuly, kteréž jest několikero druhů.

Nejvyšší vrchol Kościuszka tvoří syenit. Útvar uhelný zaujímá prostor ohromný; jest palaeozoický a není, jak se dříve myslilo, sekundární, jaký nacházíme jen po řídce v triasu u řeky Clarence-e a v některých uhelných dolech u Paramatty. Vrstev třetihorních na východě téměř nenalézáme, avšak na západě velikého předělu pokrývají prostor ohromný a tvoří leckde horské hřbety, na nichž jsou ploské vrcholiny pískovcové. Rozsáhlé vrstvy písku, kyzu a hlíny z doby třetihorské a pozdější daleko sáhají pod nynější povrch půdy; nad Lachlanem na př. kopali studni do 50 m. těmito úlomy, aniž přišli na kamení starší. Také sopečných hornin všech period jest hojnost, i čediče útvaru palaeozoického, i vulkanů potřetihorských. V jižní části předělu nacházíme čedič sloupový i ve výši 1600 m. nad mořem; žíly zelenokamene v údolí Naas-kém prorývají se granitem a proměňují na hoře Tennantu pískovec ve křemenec. Trachyt pokrývá vrchol hory Lindsay-e; zde nacházíme též sopečný popel. Nyní však jsou všecky sopky vyhaslé, a jest jich méně nežli v sousední Viktorii. Bylo ovšem po dlouhý čas rozšiřováno domnění, že hora Wingen, Mitchelllem poprvé objevená, je činnou sopkou; avšak ukázalo se, že jsou tu jenom veliká ložiska živičnatá, ježto z neznámé příčiny se vzňala.

Řeky Nového J. Walesa tekou buď směrem východním a vlévají se do Tichého Oceanu, buď obracejí se k západu a vpadají do Murray-e a jeho velikých přítoků. Řeky na východ tekoucí jsou poměrně krátké; nejdelší je řeka Hawkesbury, na rozličných místech Woolbudilly, Warragamba, Nepean zvaná. Přijímá na svém 560 km. dlouhém vinutém toku mnoho říček a jest i lodím 100 tun po 237 km. splavnou až ku Brokenskému zálivu. Severněji tekoucí Hunter je 500 km. délky a jest splavným od ústí svého u Newcastla až k Morpethu (vzdálenost 50 km.). Ústí obou těchto řek zatarasují však nebezpečná úskalí, hojnost vody pak velice je

rozličná; ob čas zaplavují a pustoší spousty vod krásné krajiny pobřežní. Zhoubné povodně zastihují též úrodné údolí Clarenceské, jež zvláště se hodí k pěstování třtiny cukrové. Na Clarenci, jež vtéká do Shoalbai-e, mohou parníky plouti po 80 km., veliké lodice i 150 km.; tok řeky té počítá se do 380 km. délky. Nad ním jest rozkvétající Grafton. Větší, avšak méně užitečný jest Schoalhaven, délky 420 km.; mimo to důležité jsou: Macleay (300 km.), Richmond (190 km.) a Manning (160 km. délky). Malým parníkům jsou z části splavnými krátké řeky Hastings, Karuah, Clyde, Moruya, Tuross, Bega a Towamba. Z řek na západ od Velikého předělu nejdůležitější jest Murray a přítoky jeho Murrumbidgee a Darling. (Srv. str. 19.)

Jezera jsou buď pomořská, jako Illawarra a Macquarie, jež spojena jsou úzkým průplavem s mořem; buď leží poblíž řek, jež je v povodni naplňují, jako na př. jezero Viktorie a Benani nad Murray-em, Peopelloe, Teryawenya a Cawndilla nad Darlingem, Lake Cowal, Urana; buď napájeny jsou jen dešti nebo prameny, jako obě veliká jezera v jižní části veliké planiny: Lake George a Bathurst. Jezero George, největší v kolonii, na jihu od Goulburna, jest 40 km. dlouhé, 13 km. široké; leží 700 m. nad mořem. Krásné to jezero obklíčeno jest na dvou stranách příkrými skalami, a nad hladinou jeho poletuje množství vodních ptáků; chová hojnost ryb a podivného ptakotuleně. Když přišli sem poprvé Evropané, vypravovali jim tmaví domorodci, že býval dříve hustý les, kde nyní slaná voda proudí. Mitchel, jenž r. 1836. touto krajinou cestoval, stvrzuje udání to, neboť líčí Lake George jako travnatou louku s uschlými stromy, které měly téměř metr průměru. Teprve roku 1852. naplnila slaná voda rozsáhlé koryto. Podobného rázu jest 22 □ km. veliké jezero Bathurst, jež leží na východ od jezera George, odděleno jsouc od něho příkrým hřbetem horským.

3. Podnebí a plodiny.

Poloha a tvar půdy nejvíce zajisté působí na podnebí rozličných krajín Nového Jižního Walesa. V Sydney-i na př. bývá léto poněkud teplejší, a zároveň zima studenější než v Neapoli, vysoká však planina Kiandra (na sever od hory Kościuszkovy) po dlouhou část roku sněhem jest pokryta; a kdežto jsou roviny pobřežní ovlažovány hojnými a pravidelnými prškami, nemívá západní vnitrozemí s dostatek vláhy někdy po mnoho měsíců. Vůbec podobá se podnebí kolonie jihoevropskému. Jaro však nastává v září, léto v prosinci; březen, duben a květen jsou měsíce podzimní, červen, červenec a srpen zimní.

Rostlinstvo je totéž, jako ve veškeré ostatní Australii; hojné eukalypty a poněkud vzácnější stromy přesličníkové pokrývají krajiny pomořní a zvláště velikou hornatinu. Veliká houští malleyská daleko se šíří po západní rovině, jež ostatek jen málo stromův užívuje. V bohatém okrsku Illawarra nacházíme bohužel již řidnoucí háje kapustoně, jehož listí užívá se ku pletení klobouků slaměných; na úrodných pobřežích řek severních rostou nádherné lesy cedrové, poskytující truhlářům a řezbářům drahocenné dříví. Vývoz dříví rozličných druhů jesti značný; počítalať se cena jeho r. 1880. na 193.550 zl. Širé roviny na západě pokrývá nehezké, ale užitečné křoví solnaté, střídajíc se s křovinami vysokými neb nízkými, jichž vůbec má vnitřní Australie s dostatek. Podobně jako rostlinstvo, jest i zvířena úplně příbuzná druhům ostatní pevniny; jenom nádherný velechvost žije ještě v hornatině sousední Viktorie.

4. Obyvatelstvo.

První kolonie na pevnině australské byla založena roku 1788. u přístavu Jacksona; kapitán Phillip připlul z Anglie na 11 lodích se 757 trestanci a 200 vojáky. Osada vzkvétala

u poměru k jiným velice pomalu; obyvatelstva však stále přibývalo, zvláště po roce 1836., když odstraněna byla ustanovení, jež tížila příslušníky jiné, neanglické církve. Do roku 1840.. tedy do zrušení deportace, bylo sem přivezeno 59.788 odsouzenců; téhož roku bylo v kolonii celkem 129.463 oby-

Obr. 41. Australan od Darlingu s ozdobou z peří.

vatelů, o 10 let později již 265.503. Avšak roku 1851. odtrhl se od Nového J. Walesa okres Port-Phillipský, a utvořila se z něho kolonie Viktorie, čímž kleslo obyvatelstvo Nového J. Walesa na 197.168 duší; i v následujících letech ubývalo mu obyvatelstva, jež se hrnulo do zlatonosných polí Viktorie, a mimo to utvořila se roku 1859 ze severního okresu More-

tonbaiského samostatná kolonie Queensland. Přes tyto ztráty vzkvétal N. J. Wales utěšeně, neboť mnozí vyhledávali jeho břehy, aby si tam založili novou, stálou otčinu; od roku 1838. usadilo se v něm přes 200.000 lidí. Obyvatelstvo kolonie dostoupilo 1. dubna 1881. počtu 751.468, a tož bylo 405.578 mužského a 325.258 pohlaví ženského. Obyvatelstvo je téměř

Obr. 42. Australanka od Darlingu s ozdobou z peří a šperkem na krk ze stonků květin.

vesměs anglické; mimo as 8000 Němcův a tolikéž Číňanů zbývá ještě nepatrný počet Polynesianů, kteří sem dříve zavezeni byli ku pěstování třtiny cukrové. Rakušanů žije zde asi půl čtvrtá sta. Domorodců, jichžto z počátku značný byl počet, během času nápadně ubylo; nyní žije jich již jen několik tisíc, zejména při řece Clarence-i a v okrese Riverina, zvláště při Darlingu.

5. Orba, chov dobytka, hornictví.

Půda N. J. Walesa je z větší části orbě málo příhodna, rozsáhlé však pozemky jsou výbornou pastvinou, zvláště pro ovce. Ostatní díl půdy jest neutěšený; pokrývá jej jenom neplodná tvrdá hlína nebo sypký písek; takové neúrodné kraje jsou i na pomorí, u větší míře na planinách. Bohatou půdu prstnatou nacházíme téměř jen poblíž řek, hlavně Clarence, Macleay-e, Manningu, Huntera, Hawkesbury-a a Shoalhavenu, výtěžky z výnosné půdy nezřídka bohužel ničeny bývají povodněmi, jež ve krajích těch často řadí. V části severní pěstují osadníci cukrovou třtinu, kukuřici a jiné polotropické plodiny, v krajinách výše položených a méně horkých pšenici. Kolonie přece nucena jest bráti si zásoby obilní z Jižní Austrálie a z Viktorie; v r. 1880. dovezeno bylo pšenice za 1,886.900 mark a mouky za 7,840.580 mark. Není však výnosnost půdy malá; průměrný výtěžek žní v N. J. Walesu mnohem jest zajisté větší nežli v Australii ostatní. Důležité je též pěstování ječmene, ovsa, zemčat a tabáku; výroba cukru jest malá, pěstování třtiny cukrové posud nedostatečné. Pěstuje se hlavně jen na řece Clarence-i, tak že v r. 1880. bylo spotřebováno přivezeného třtinového cukru za 10,907.660 mark.

Nový J. Wales proslul znamenitými pomoranči, které prý výbornou chutí vynikají i nad plody sicilské. Háje pomorančové pokrývají u Sydney-e a Paramatty pomorí, nejlepší však plody rostou na ostrovech v dolním Hunteru. Výnos v r. 1880. udává se na 3,805.906 tuctů; z veliké jich části připravuje se po celé kolonii rozšířená, velmi chutná marmelada, ostatek zasílá se do Viktorie, Queenslanda a Nového Zelandu. Veškerý vývoz ovoce obnáší již nyní téměř jeden million zlatých; ještě větší užitek bude kolonie později těžiti z vína. Vína z Albur (nad horním Murray-em) jsou proslulá nejen

po celé Australii, ale i v Anglii; pěstuje se víno i na pomorí i ve vnitrozemí.

Chov dobytka jest hlavní živností; Nový J. Wales předčí výrobou vlny, loje a koží nade všechny kolonie australské. Hovězího dobytka nemá ovšem takový počet jako Queensland, jehož podnebí jest chovu těchto zvířat příznivější; Nový J. Wales chová především stáda ovcí, které výbornou nacházejí potravu na travnatých a slanými křovinami porostlých rovinách distriktu Riverinského. Ovšem nyní stálým suchem několik millionů dobytka zahynulo, avšak za příhodných okolností rozmnožují se stáda tak ohromně, že se mezery ve stádech nejkratší dobou zacelují. Výroba vlny v Novém J. Walesu obnášela v r. 1881. 154,871.832 liber; téměř veškeré toto množství vlny se vyváží, protože domácí průmysl jen málo jí spotřebuje. Dovážena bývá většinou po Murray-i a Darlingu do přístavů v Adelaidě nebo i v Melbourně; teprve když vláda Nového J. Walesa snažila se vystavěním železnice západní získati lacinou cestu pro dopravu zboží, vyvážena byla vlna z přístavu Sydneyského u větším množství. Kolonie vytěžila v r. 1880. z vývozu vlny, loje, kožešin a masa téměř 88 millionů zlatých. V Novém Jižním Walesu vynalezen byl mnohými vytrvalými pokusy způsob, vyvážeti čerstvé maso mražené.

Bohatstvím mineralním Nový J. Wales nyní daleko vyniká nade všechny kolonie australské i nad hojně obdařený Queensland. Nacházíme nejenom množství zlata, stříbra, cínu, mědi, železa a jiných kovův, a to ve krajinách, jichž poloha a spojovací poměry dobývání jich usnadňují, ale na blízkou moře a dolů na jiné přírodniny jsou též rozsáhlá ložiska uhlí, jehož nezbytně je třeba ku dobývání a zpracovávání kovů.

Již shora bylo řečeno, že zlato poprvé bylo objeveno v Novém J. Walesu, a že tamější zásoby jeho co do bohatosti a množství zůstaly pozadu za ložisky nalezenými ve Viktorii;

jako ve Viktorii, tak i v Novém J. Walesu klesal rok co rok výtěžek zlata, ne však v poměru tak značném. Celý výnos zlata od prvního objevení do konce r. 1880. udává úřední statistika na 9,075.552 uncí ceny 675,546.884 mark. Z toho připadají asi tři čtvrtiny na vlastní naleziště čili ryžovny (Alluvial grounds) a čtvrtina na zlaté doly křemencové (Quarz reefs); v oněch pracovalo v r. 1880., ovšem ne stále, 11.449 zlatokopů, v těchto pak 1976 horníků, dohromady tedy 13.445 lidí, a to 11.654 Evropanův a 1791 Číňanů.

Dolování zlata ze skal křemencových mnohem jest výnosnější než dobývání z naplavenin; při onom obsahovala tuna vykopané půdy někdy i přes 23 uncí, kdežto u tohoto sotva 2 unce zlata. Zlatokopův ubývá, však nikoli proto, že by již vyčerpána byla zlatonosná pole, nýbrž proto, že jsou již vyžitkována starší pole, v nichž mohli jednotliví lidé bez peněz snadno pracovati; nedostává se též podnikavosti a kapitálu ku rozsáhlému a systematickému těžení ze zlatonosných polí. Veškerá půda, jež zlato chová, počítá se na 3½ milionu hektaru, avšak jen na části nepatrné se skutečně kopá; v r. 1879. pracovalo se v 29 zlatých polích na jihu, v 38 na západě a v 7 na severu, celkem tedy na 74 zlatonosných polích, a to na povrchu 396.500 hektarů.

Osadníci věděli sice již dříve o mnohých stříbronosných místech, nevěnovali jim však náležitě pozornosti. Teprve když r. 1878. objeveny byly u Boorooka v okrese Tenterfieldském (na severu kolonie) bohaté žíly stříbrné, všímáno si bylo poněkud stříbra, až do té doby téměř úplně zanedbaného. V Boorooku obsahovala některá tuna rudy až 522 uncí stříbra a 10 uncí zlata; v dole „Golden Age“ zvaném vytěžilo se v r. 1879. pomocí jen 15 dělníků 18.760 uncí stříbra, od té však doby zvýšila se výroba na 1000 uncí týdně. Do r. 1878. bylo hlavně z měděné rudy vytěženo stříbra celkem 434.379 uncí. Ruda stříbrná (sírník stříbrnatý, chlorid stříbrnatý a

ryzí stříbro) táhne se křemencem a kyzem železným, smíchána bývají leštěncem, peřestky zinkovými a jinými sírnatými rudami. Rudné žíly (couky) Boorooka jsou velmi četné a daleko se rozkládají mezi vrstvami břidlice a porfyru; posud arci jen asi 100 hektarů půdy odkázáno jest hornictví, ale stříbro bude zajisté v době blízké Australii kovem velmi důležitým.

Mědi dobýváno bylo v Novém J. Walesu sice již od r. 1858., avšak po dlouhý čas jen několik set tun. Teprve když v r. 1863. založeny byly na domácí půdě slévárny, zvýšila se výroba na 2084 tun, a v r. 1878. na 5219 tun. Celkem bylo od r. 1858. do 1880. vytěženo 39.643 tun v ceně 57,169.820 mark; jen asi 3000 tun vyvezeno bylo v rudě, ostatek ve prutech. Nejbohatší doly jsou Great-Cobar-Mine na jih od Bourka nad Darlingem, z nichž r. 1879. vytěžilo se téměř 13.000 tun rudy, a z toho ve vlastních tavírnách získali 1890 tun jemné mědi; v r. 1880. udává se výroba čisté mědi na 2500 tun. V r. 1879. bylo těženo jenom asi z 1068 ha. půdy, ačkoli se udává rozměr půdy s ložisky rudy mědové na 2 milliony hektarů. Výroba posud je malá, protože se nedostává dobrého spojení k odvozu rudy. Rudy, buď okysličené, buď sírnaté, mají hojně mědi, některé mimo to až 50 uncí stříbra, aneb ještě několik uncí zlata; ložiska jsou mohutná (i přes 12 metrů), šachty pak nebývají hlubší 70 metrů, tak že doly i při nevelkých cenách mědi nesou dobré úroky.

Cín byl objeven v r. 1872., a to podobným způsobem jako zlato; objevení to podobně rozčílilo obyvatelstvo jako první nálezy zlata. Nacházíme cín nejen v ryžovnách, ale i v žilách cínových, jichž však doposud nebylo užito. Nyní ještě dobývají někteří dělníci cínu způsobem jako při ryžovnách zlata, jednoduše a bez velikého nákladu. Půda dobývání cínu určená zaujímala ku konci r. 1879. prostor 4000 ha.; avšak plocha cínovými ložisky pokrytá páčí se na 2 mill. ha.

Dobýváním cínu bylo r. 1879. zaměstnáno 2400 mužů, z nichž třetina byli Číňané. Výroba cínu v devíti letech (1872.—1880.) obnáší 54.068 tun cenou 72,311.480 mark; v r. 1880. vytěženo bylo zejména 6159 tun, z čehož připadá téměř polovice na okres Vegetable-Creeku (na severu). Ve 20 nalezištích a 11 dolech pracuje asi 1000 mužů; někdy musily býti vedeny šachty basaltem, aby se dospělo k ryžovným cínu. Doposud však překáželo výrobě často obtížné zaopatřování potřebné vody.

Rudu železnou nacházíme v rozličných krajinách: u Jarvis-Baie a v Carcoaru, a zvláště v okrese, jež protíná železnice ku Wallerawangu. Nejznamenítejší doly jsou: Fitzroy u Nattai-e (na jih od Sydney-e), které prodány byly před lety za 600.000 zlatých, doly Lithgow-Walley a Mittagongské. V dolech Lithgowských pracuje 200 lidí, a v r. 1880. vytěženy byly 2322 tuny železa v ceně 306.700 mark. — Výroba antimonu jest nepatrná, obnášela v r. 1880. celkem jen 99 tun v ceně 33.400 mark, ačkoli byl nalezen u Armidaly vrch rudy antimonové, z něhož 2 mužové v několika dnech vydobyli téměř 8 tun.

Nade všechny kovy, nyní i nad zlato, jest Novému J. Walesu důležitějším uhlí. Již od r. 1796. měli osadníci povědomost o kamenném uhlí při zálivu Newcastleském, a vláda záhy počala dobývati uhlí, užívajíc práce trestanců. Tyto doly přešly r. 1829. v držení australské rolnické společnosti, které zároveň dán byl na řadu let monopol ku dolování ve všech ložiskách uhelných v kolonii. Teprve však r. 1841. rozšířilo se dobývání uhlí ve větší míře; výroba uhlí, jež v r. 1830. obnášela jen 500 tun, stále se množila, až dostoupila r. 1880. množství 1,466.180 tun, v ceně 12,506.731 mark. Nejvíce uhlí dováží se do Viktorie, Nového Zelandu a Spojených Států; mimo to však do Javy, Východní Indie, Jižní Ameriky, Japanu a Číny, na všechny ostrovy od Evropanův osazené v moři Jižním, na Mauritius atd. Asi třetina veškerého

výtěžku vyvází se do ciziny, ostatní spotřebuje Nový Jižní Wales a kolonie australské.

Mimo to důležitá jest výroba břidlice, jež se nalézá v ohromných ložiskách hlavně u Bathursta, u Berrimy a v distriktu Illawarra. Také výroba petroleje značných nabyla rozměrů. Výtěžek břidlice počítal se v r. 1880. na 19.201 tun v ceně 894.495 mark; připočítajíce k tomu výtěžek železa, olova, antimonu, asbestu a j., shledáme výtěžek z veškerého bohatství nerostného v době od založení do sklonku r. 1880. v ceně 527 millionů zlatých.

6. Průmysl a obchod.

N. J. Wales jest sice nejstarší z kolonií australských, nejeví však ve průmyslu známky velikého vývoje. Jenom v některých směrech průmysl jeho se rozvíjí; zvláště jmenovati dlužno několik velkolepých závodů v Sydney-i pro stavbu a výpravu lodí, výrobu koží, mýdla, obuvi, šatstva a látek vlněných. Rozličné ústavy ku konservování masa nyní lepších se dodělávají výsledků, novým způsobem vzdělávajíce maso, aby mohlo býti vyváženo; dovážejí se totiž celé ovce, ano i kusy hovězího dobytka mražené do Anglie. Mlýny na mouku, cukr, čistírny a rumopalny nabývají důležitosti. Z průmyslových výrobků, jež se vyvázejí, nejdůležitější jsou kůže a obuv.

Kůže, hlavně na podešve, vyvází se nejvíce do Anglie, obuv do Queenslanda, ale také do ostatních kolonií na pevnině a na ostrovy Jižního moře. Průmyslové závody nemohou však potřebám obyvatelstva zúplna vyhověti; přiváží se tudíž mimo cukr, mouku a obilí ještě zboží střížné, stroje, ocel, nástroje železné, papír, výrobky skleněné a hliněné, pivo, líhoviny a též opium. Veliká část tohoto zboží zase se vyvází, zejména do Queenslanda a na ostrovy jihomořské; cena zpět vyvezeného zboží páčí se na 57 millionů mark. Větší

část přívozu dochází z Anglie, s níž jest obchodní spojení nejčilejší; mimo to jest Nový J. Wales v obchodních stycích s ostatními osadami Austrálie, pak se Spojenými Státy, Čínou, Japanem, Hongkongem, ostrovy Philippovými, jihomořskými, Novou Kaledonií a Viti-m. Ze státův evropských sluší jen uvéstí mimo Anglii též Francii a Německo. V r. 1881. páčil se veškerý přívoz na 348 millionů mark, vývoz na 321 millionů mark; v r. 1880. připadalo na Anglii z úhrnné summy přívozu skorem 131 millionů, při vývozu 150½ millionu mark. Obchod s východní Asií mnohem menší jest důležitosti, vyváží se odtamtud zejména čaj a dováží se uhlí; v r. 1880. obnášel přívoz z východní Asie 14 millionů mark, vývoz do Asie 3½ millionu mark. Výměna zboží s Polynesií velmi jest rozmanitá; do Nové Kaledonie a na ostrovy Viti vyváží Nový J. Wales mimo potraviny a živá zvířata různé výrobky průmyslové, dostáváje za to kovy a cukr z Nové Kaledonie, bavlnu, cukr, a jiné z ostatního ostroví.

Obchodní spojení podporuje jednoduchý celní tarif, jenž jenom na některé zboží klade mírné clo; Nový J. Wales drží se principu volného obchodu, ne jako Viktorie, jež se ohrazuje cly ochrannými. Ku podpoře obchodu jest v Sydney-i obchodní komora a bursa; mimo to jest zde 11 bank, jež mají četné filiálky ve veškeré kolonii. „Comptoir d'Escompte de Paris“ zařídil v Sydney-i před nedávnem filiálku. Mimo to bylo 1. ledna 1881. celkem 188 spořitelén pod dozorem státním a 1 spořitelna soukromá; účastenství jest velmi čilé, vložiloť 61.531 osob přes čtyřicet a půl millionu mark.

7. S p o j e n í.

Silnice v kolonii nejsou v celku znamenité; vystavěny byly sice prací trestanců v prvních letech velmi nákladné cesty, jako silnice přes Modré Hory a ze Sydney-e do Newcastla, avšak všude, zvláště ve krajích vnitrozemských jsou

silnice poštovní zanedbány. Kolonie obrátila péči svou, zvláště v době nejnovější, více ku stavbě železnic.

Jsou nyní tři hlavní trati; dvě z nich počínají se v Sydney-i, třetí vychází z Newcastla. První podnět ku stavbě železnic daly dvě soukromé společnosti, jež však záhy ustoupily činnosti vládní. První železniční trať do Paramatty, 22 kilometrův od Sydney-e na západ, otevřena byla r. 1855. Z Paramatty se dráha rozděluje: vybíhá směrem západním, druhá jihozápadním. Západní dráha, jež nyní vede až k Dubbo, jest 445 km. dlouhá, a přestupuje strmé Modré Hory po nakloněných plochách, ne však v obloukovitých zatáčkách, nýbrž v ostroúhelných oklikách. od čehož má jméno dráha klikatá. Tu je parní stroj napřed, tu vzadu, tu tahaje, tu strkaje, a cestu, kudy jsme projeli, zříme záhy kolmo pod sebou. Však ještě odvážnější dílo umění inženýrského jest trať vedená na svahu po druhé straně Modrých Hor. Obtíže, jež bylo překonati, byly takové, že po nesnadných výzkumech, podniknutých k určení nejvhodnějšího směru, musili se měřičové po provazech pouštět podél strání, aby mohli vůbec trať vyměřiti a vykolovati. Železnice vede podél příkrých stěn skalních, proráží je a přejíždí přes zející propasti. Nejvyšší její bod jest tunel 540 m. dlouhý, jenž jde horou Clarence ve výši 1200 m. nad mořem. Osm viaduktů, 4 tunely a 8 mostů bylo třeba stavěti, tak že na některých plasách stála angl. míle (= 1.6 km.) půl millionu mark. Dráha provedena bude snad až k Bourke-u nad Darlingem. Dráha jižní jest důležitější, protože spojuje se u Albur s drahou z Melbourne vedoucí. Jest 618 km. zdělí; i její stavba pohořím vyžadovala velikého nákladu peněz a práce. Znameníť most přes Nepean u Menangla jest 660 m. dlouhý, tunel gibraltarský má 190 m. délky. Třetí veliká trať je dráha severní, jež vychází z Newcastla; je 291 km. dlouhá a jde až do Tamwortha k hranicím queenslandským. Mimo to slušelo by uvéstí několik tratí od-

bočných, které jsou z části, jako u dolů newcastleských, majetkem soukromým; 70 km. dlouhá dráha z Moamy nad Murrayem do Deniliquina (hl. město distriktu Riveriny) jest soukromou. Délka veškerých činných železných drah obnášela v r. 1881. 1594 km. Koňských drah v městech N. J. Walesa není, za to však jsou parní tramwaye, které spojují Sydney s předměstími: Randwick, Woollhara, Waverley a Marickville.

Telegrafní dráty šíří se nyní po veškeré kolonii; Bourke a Wilcannia nad Darlingem a jiná místa spojena jsou telegrafem se Sydney-em, z něhož vede telegraf též do sousedních kolonií, z přístavu pak Jacksonova jde podmořský telegraf na Kap Farewell na Novém Zelandě. Každé důležitější místo má svůj telegrafní úřad, a 1. ledna 1881. bylo stanic telegrafních 289; délka všech linií obnášela 21.100 kilometrův, i bylo na nich dopraveno v r. 1880. přes 1,607.200 telegramů.

Poštovní spojení zasahuje nyní i do odlehlých končin kolonie. Kde jsou vesnice, jezdí divokým spěchem poštovní vůz přes hrubé cesty, namnoze přírodou způsobené; v krajích nelidnatých, v nichž daleko od sebe obývají jen squatte-rové, přiváží poštovní posel aspoň jednou za dvě neděle toužebně očekávané zprávy, maje k tomu nákladného koně. Na počátku r. 1881. bylo 927 poštovních úřadů, v roce předcházejícím dopraveno bylo 20,323.200 psaní, 12,907.000 časopisů, 603.600 zásylek a 153.360 poštovních lístků. 339 úřadů poštovních mělo právo přijímati a vydávati poukázky peněžní; r. 1880. vydáno bylo 190.606 poukázek celkem na 13,380.443 mark, a vyplaceno bylo na 168.944 poukázky 11,666.881 mark. Však nejdůležitějším prostředkem komunikace v kolonii samé a s osadami jinými jest moře, jež tvoří hranici východní a mnoho osad chová na svých březích.

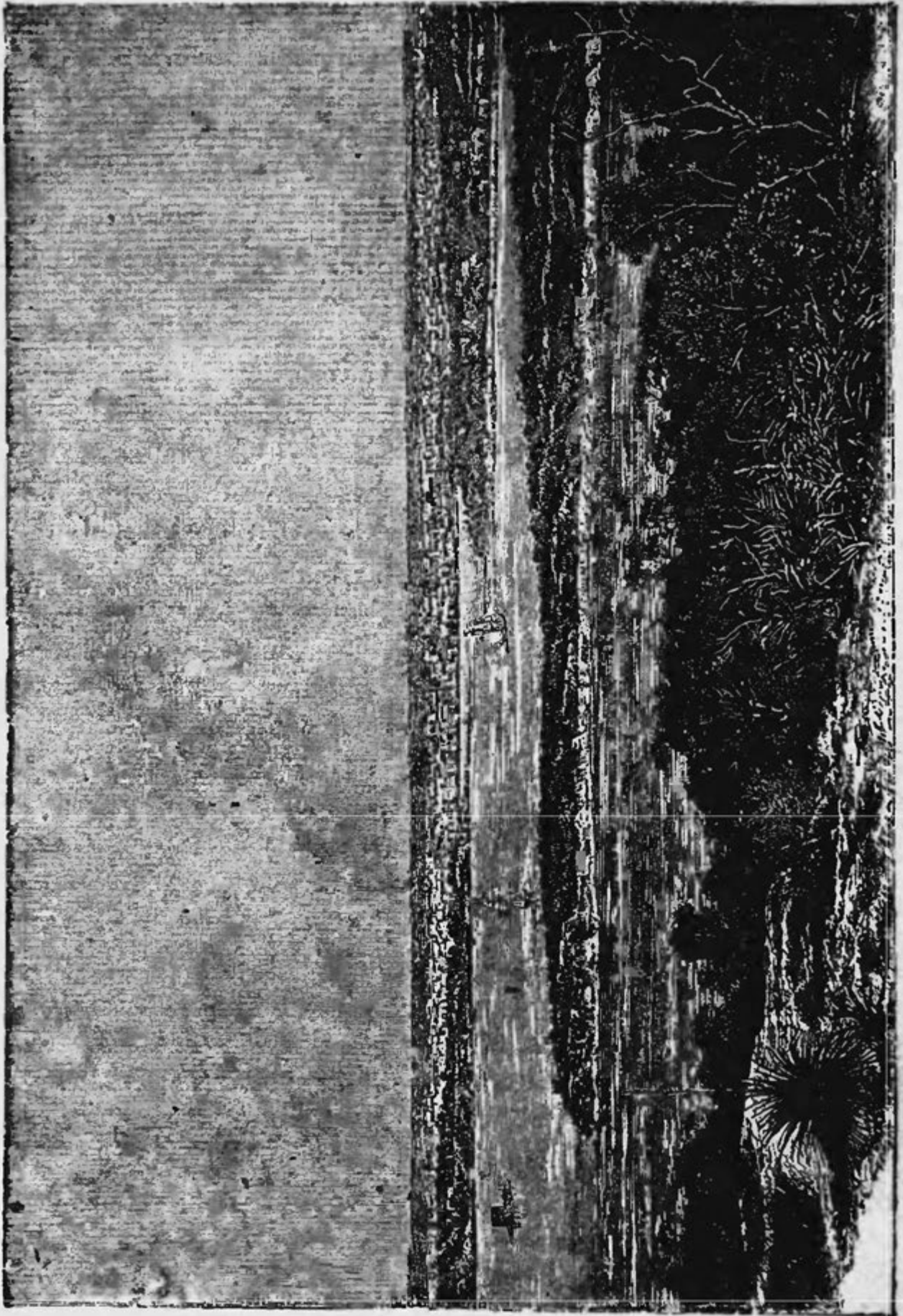
Plavba obchodní jest v Novém J. Walesu čilejší než v koloniích ostatních; jest podporována četnými choboty a zá-

tokami, jichž můžeme napočísti 18. Nejdůležitější z nich jsou od jihu k severu: Twofoldský chobot s velikým pohodlným přístavem, dále na sever Jervis, do něhož jest vjezd 3 km. dlouhý. Zátoka Rostlinná jest bohužel poněkud mělká, Port Jackson jest však výborný přístav, ale jeho severní prodloužení Middle Harbor jest též trochu mělký. Brokenbai jest hlavně jen přístavem útočištným; Port Hunter, přístav to Newcastle-a má za jistých větrův obtížný příjezd, Port Stephens, veliký záliv, jest jen zřídka navštěvován, však bývá zhusta útočištěm. Do přístavu Macquarie, jež tvoří útesy skalní, nemohou vjeti lodi, plují-li hlouběji než tři metry, i musí zakotviti před ním na rejdě. Přístav Shoal-Bai, ústí Clarence, již shora byl jmenován. Všecky přístavy jsou znamenitě osvětleny; při vchodu do přístavu Sydneyského jest velmi silné elektrické světlo. Obchod ve všech přístavech, nepočítajíc plavbu pobřežní, obsahoval r. 1881. 1,456.239 tun přívozu a 1,330.261 tun vývozu. Od r. 1881. jest Sydney v přímém spojení parolodním s Hamburkem směrem přes Suez; jest naděje, že se jisté a pravidelné spojení zavede i k ostroví Jižního moře. Nejdůležitější anglické paroplavební společnosti, které vysílají do Sydney-e lodi, jest Peninsular and Oriental Company a společnost orientální, americká Pacific-Mail a India Steam Navigation z Javy. V kolonii samé jest již 9 společností lodních, mezi nimi Australian Steam Navigation Co., jež vysílá 48 parníků do Melbourne, Brisbane, do severních přístavů queenslandských, do Numey na Nové Kaledonii a do Levuky na ostrově Viti. Veškeré obchodní loďstvo kolonie páčí se na 493 plachetní lodi o 54.565 tunách a 277 parníkův o 32.768 tunách, tedy celkem na 770 lodí o 87.333 tunách. Toto loďstvo bylo vystavěno téměř výhradně v loděnicích kolonie.

8. M ě s t a.

Mimo Sydney nemá žádné jiné město Nového J. Walesa přes 16.000 obyvatelův, a jen málo jich dosahuje počtu 3000 obyvatelů; Sydney, hl. město kolonie, má 224.211 duší, tedy dobrou třetinu veškerého obyvatelstva kolonie. Půda, na níž položil Philipp základ nynějšímu městu, není krásná, leda že má šťastnou polohu při nádherném zálivu mořském. Jdeme-li nedaleko za město, ocitneme se v pustinách chmurných gumovníků, jež tu tvoří křoví, tu les; zde onde zříme mezi nimi ohromné balvany a stříbrovitý tichý povrch rozličných ramen přístavu, jenž na všechny strany se rozvětňuje. To má ovšem jakýsi půvab, avšak jednotvárná vegetace australská nás odpuzuje, a seznáváme teprve kontrastem, že ruka lidská utěšeně ovroubila nádhernou hladinu přístavu Jacksonova. S oprávněnou hrdostí nazvali kolonisté hlavní své město královnou jihu. „Není možno,“ praví Trollope, jenž mnohé kraje procestoval, „abych vylíčil svým čtenářům úchvatnou krásu přístavu Sydneyského. Nic utěšenějšího jakživ jsem nespatriil. Ani Neapole, ani Rio Janeiro nebo Lissabon nemají tolik půvabu, jako zde se naskytuje.“ Pohled od moře jest zvláště překvapující. Kdo vpluje z Tichého oceanu úzkým vchodem do přístavu Jacksonova, mní, že se dostal do jiného světa. Nehostinné pobřeží, podél něhož cestující plul, není vábivé, holé zasmušilé sloupy skalnaté při úzkém, sotva 2 kilometry širokém vchodu zvyšují smutný dojem. Jakmile však vepluje loď do temněmodré, tiché hladiny, jeví se nám obraz, který rozkošností nad nejkrásnější kraje světa předčí. Všude bohatá směs vody a země! Temněmodré vlny vinou se kolem pomoří a ostrovů, na nichž ze středu bujného rostlinstva půvabně prosvítají skalné stěny; hluboké, úzké choboty prorývají zemi, o dlouhé, klikaté ostrožny mírně se odráží moře, na jehož klidné hladině četné lodi a čluny se proplétají. Město samo nemá ráz měst ame-

Obr. 43. Sydney.

rických ni ostatních měst australských; Sydney není stavěn jednotvárně, dle mathematické pravidelnosti; podobá se spíše staršímu městu evropskému, bez úzkých však ulic. Nádherné a dokonalé stavby, jako na př. palác gouverneurův, budova parlamentní a poštovní zdobily by nejkrásnější města Evropy. Veřejné zahrady, ve středu města ležící, zvláště pak botanická zahrada na břehu mořském jsou utěšené. Spatřujeme tu palmy a duby, jacarandu brasilskou vedle cypřiší himalayských, damary tropických krajin po boku cedrového stromu Libanonu, podivný láhvovník a kalifornskou sequoii, lískový oříšek u východoindického keře skořicového, zkrátka zastoupena jest zde vegetace všech pásem. Ve předměstích putujeme řadami vábných vodotryskův obklíčených květnatým vroubením prostřed úhledných zahrad, nebo kolem skvostných letohrádků bohatých obchodníkův a knížecích ovčáků, jež kočáry neb lodice každý večer donášejí do tohoto blahého ústraní. Sydneyan zvláště miluje plavbu v jachtách, a na hladině přístavu Jacksonova hemžívá se nejen ve svátcích množství člunů s malými praporečky, ale i dnové práce přerušeni bývají oblíbenými vyjíždkami labužníků, kteří se rádi spolčují, aby sbírali na břehu mořském ústřice ku společnému požitku.

Sydney jako hlavní město kolonie soustřeďuje vládní úřady; jest sídlem gouverneura, ministerstva, parlamentu a konsulátů rozličných zemí. Obchodní komora, bursa a 11 bank starají se o potřeby obchodní, universita, vyšší učiliště, musea a knihovny pak o duševní vzdělání, četné dobročinné ústavy o hmotné potřeby obyvatelstva. K universitě, v bohatém gotickém slohu 15. století vystavěné, připojují se theologické semináře anglikánů, katolíkův a presbyterianů. Jedna z obou knihoven, k nimž jest každodenně přístup veřejný, má 45.935, druhá 19.799 svazků, museum pak poskytuje zvláště zoologovi a národopisci ke studiu Australie mnoho zajímavostí. Mimo to je v městě dosti čilá činnost průmyslová; tu jest továrna

na kůže, kde 500 lidí jest zaměstnáno, onde na obuv, kdež pracuje 300 dělníků. Továren na šatstvo jest 32, a mají po 50—400 dělníků; krom toho jest rozsáhlá továrna truhlářská, mnoho sléváren, několik továren na látky, jež jsou po veškeré Australii proslulé, a několik zásobáren ku konzervování masa. Také ovšem nacházíme velikolepé loděnice, v nichž mnohý již byl parník zbudován. Sydney jest hlavním sídlem několika paroplavebních společností; výtečný jeho přístav navštěvují poštovní parníky evropské a americké, válečné pak lodi různých států zde zakotvují.

Newcastle, na sever od Sydney-e, jest druhý nejdůležitější přístav kolonie; výroba uhlí z bohatého distriktu Hunterského, ročně asi million tun, z největší části dováží se z přístavu Newcastla. Pro úlevu nakladačům zřízeny byly výborné stroje, takže možno za den naložiti 11.400 tun. Newcastle má 15.595 obyvatelů, jest tedy do velikosti druhé město kolonie. Třetí místo zaujímá Maitland nad Hunterem s 9627 obyvateli; město jest obklíčeno velice úrodnou krajinou. Až k městu samu nemožno plouti, nýbrž jen k Morpethu, 6 kilometrů vzdálenému, jež můžeme tedy pokládati za přístav Maitlanda. Město má několik továren na tabák a na obuv, v okolí pak velikolepé vinnice.

Jiná znamenitější města jsou: Paramatta, nejstarší město po Sydney-i, od něhož leží 22 km. na západ nad řekou Paramattou, výběžkem to přístavu Jacksona; čítá se v něm 8433 obyvatelstva a jest proslulé plodinami ovocných zahrad, zvláště výbornými pomoranči. Nejdůležitější město na západě Modrých Hor jest Bathurst; rozprostírá se na jižním břehu Macquaria prostřed krajiny orbě a pastvě velice příznivé, k níž se připojují zlatonosná pole; má 7391 obyvatelů. Vinařstvím proslulé jest město Albury na pravém břehu Murray-e, přes nějž vede železnice do Viktorie; čítá se tu 5714 obyvatelstva. Dále Deniliquin, hlavní město distriktu Riveriny,

s 3000 obyvateli; Goulburn s 6844 obyv. při jižní dráze a Orange s 3500 obyv. při severní dráze jsou důležitý výnosností pšeničných a kukuřicových polí. Střediskem pěstování třtiny cukrové jest Grafton nad Clarencí s 7850 obyvateli; odtud vyváží se konzervované maso. Wagga Wagga nad Murrumbidgeem, přes nějž vede velkolepý most, jest čilé město s 4500 obyvateli. Dále důležitá přístavní místa na Darlingu jsou: Wentworth, Menindie, Wilcannia a Bourke.

V i k t o r i e.

1. Rozměry.

Viktorie jest mezi australskými svými sestrami nejmenší; jenom nad Tasmanii předčí velikostí. Zaujímá 229.079 □ km. čili 4160·3 □ mil, tedy asi 34. díl pevniny australské a jest o málo menší než Velká Britannie (bez Irska). Hranice její jsou na třech stranách přirozené, vyjímaje poměrně malý kus od pramenů Murray-e k mysu Howe; Murray dělí na severu a severovýchodu kolonii od Queenslanda, jih a jiho-východ omezuje moře; na západě tvoří hranici k Jižní Australii 141. poledník. Na východě dosahuje Viktorie téměř ku 150. poledníku, na severu ku 34., na jihu k 39. stupni jižní šířky.

2. Horopis a vodstvo.

Od východu k západu až téměř k hranici táhne se několik pohoří, pokračování to hornatiny Nového J. Walesa; nejvyšší z nich Alpy australské jsou z největší části ve Viktorii. V dosti značné vzdálenosti od hranice východní zdvihají se dílem z hlavního pohoří, dílem ze souběžných severních a jižních výběžků četné vrchy, hustě lesnaté a divoké, jež jsou velice neschůdnou částí Austrálie. Pokud ze skuteč-

ného měření jest známo, 15 hor dosahuje výšky nad 1660 m., 15 hor pak má výši nad 1330 m.; nejvyšší hory Viktorie jsou Bogong (2169), Feathertop (2101) a Hotham (2033 m.). K Alpám australským připojuje se na západ táhnoucí se hornatina s vrcholy 1150 až 1600 m. výšky, dále pak na západě Pyreneje a konečně Grampiany, na sever i jih se rozvětvující, s vrchem Williamem, 1866 m. vysokým.

Pohoří, jež pod pravým úhlem připojují se k Velikému předělu, nejsou tak vysoká a drsná jako výběžky australských Alp, jsou však též hustě porostlá vysokým a mohutným stromovým; výjimku činí okolí Ballaarata a Geelonga, jichž vrchy pokryty jsou poli a vinnicemi.

Vůbec jest povrch Viktorie buď hornatý, buď pahornatý; jenom na severozápadě prostírají se daleké roviny, zde onde písčivými vršky pokryté, tvořící značnou protivu k bujným a úrodným krajinám, pro které zvana byla kolonie „Šťastnou Australií“. Ona rovina, zaujímající 50.000 □ km., skládá se buď z písčnaté půdy, skrovnou travou a bylinami pokryté, buď ze krajů ještě neplodnějších, jež pokrývá husté křoví mal-leyské. Jenom některé odloučené díly půdy jsou orbě příhodné, ostatní obsazeno jest již dobytkaři, kteří vykopavše studně a vodojemy, pobyt zde možným si učinili. Tato část kolonie skládá se z třetihorního písčivce, jenž je též rozšířen v západních dílech pevniny; ostatně nalézáme útvar tento na jihu od pásma hor jenom při vchodu do přístavu Philippova a u přístavu Western. Ve Viktorii je této neužitečné horniny mnohem méně než v ostatních koloniích pevniny; převládá zajisté útvar palaeozoický a sopečný, poskytující půdu plodnou. Střední část předělu skládá se ze žulových a silurských hornin, jež se též šíří na východ v australských Alpách a na západ v Grampianech. Na jihu od těchto pohoří nacházely se dříve ohromné vrstvy palaeozoického a přechodního útvaru, byly však během času zničeny; jenom útesy křemencové a jiné

pevné skály zůstaly, a protože horniny tyto v pravém úhlu se připojují ku hlavnímu pohorí, mohly tyto křemencové skály, ježto vždy jsou rozloženy ve směru severojižním, cestujícím spolehlivě ukazovati cestu. Devonský pískovec, břidlici a vápenec chová Gippsland. Ke staršímu útvaru pliocenovému patří zlatonosný křemenec, kyz, hlína, pískovec, k novějšímu pískovce sladkovodní Geelonga a údolí Loddona. Barvitá hlína Warrnamboolu při jihozápadním pomoří pochází z doby postpliocenové. Útvar miocenový nacházíme v údolí Morraboolském na západě od Geelonga a u mysu Otway-e; téhož stáří jest pískovec portlandský na západě a hrubé vápno Gippslandu.

Sopky Viktorie teprve před nedávnem vyhasly; z ústního podání domorodců dovídáme se, že předchozí generace pamatovala ještě výbuchy sopek. Čedičové proudy utvořily mnohé roviny, jako na př. na severu a západu od Melbourne, zvláště pak na západní části kolonie. Podoba některých vyhaslých jícňů sopečnatých dosti bývá patrna, jako u hory Elefantu, Elese a Napiera, které kuželovitě z roviny vystupují; v krajině Ballaaratské a jinde možno jich na tucty napočísti. Jícny některých sopek tvoří hluboká jezera; voda v nich jest buď sladká a příjemná, buď solnatá nebo sírovodíková.

Ostatní jezera jsou po většině solná; některá jako na př. jezero Wellington, Viktorie a King jsou vlastně zátoky moře, od něhož jsou oddělena pouze pomořskou nížinou. V suchém okrese Wimmeraském tvoří se někdy po silných deštích rozsáhlé nádržky, jako jezero Hindmarsh a Tyrrell; vyluhováním půdy nabývá voda trpké chuti, však obyčejně proměňují se jezera tato v solné močály, a pak v suché roviny. V jezera posléze jmenovaná a v některá jiná vlévají se vody jen občas tekoucí, které splývají ze západních straní hornatiny směrem k Murray-i, jehož však nedosahují.

Obr. 44. Řeka Yarra-Yarra u Melbourne.

Jediná pro obchod důležitá řeka ve Viktorii jest Murray. Od pramenů tvoří tokem svým hranici Viktorie a Nového J. Walesa po 960 kilometrů; při horním toku přijímá řeky Ovens, Goulburn a Loddon, které v době pršek zhoubně se rozvodňují, v létě však buď jen po skrovnu tekou, buď se rozdělují v nesouvislá koryta. Vodstvo do moře vtékající jest malé důležitosti; jen na krátko splavnými jsou Margalong čili Snowy na východě, Glenelg na západní hranici a pak Yarra Yarra, jež jest od ústí k Melbourne splavná lodím o 400 tunách.

3. Podnebí a plodiny.

Viktorie má ze všech kolonií australských průměrně nejchladnější roční podnebí. V Melbourne klesá teploměr téměř každou zimu pod stupeň mrazu; nejvíce posud klesl na -2.8° Celsia. Sněhu ovšem Melbourneané po mnohá léta nespatri, neboť ihned se rozplývá, avšak nejvyšší vrcholy australských Alp odívají se v zimě pravidelně bílým rubášem, jež ničí teprve parné slunce prosincové. V zimě jest sice teplota o 3—4 stupně menší než v Sydney-i, v létě však bývá často mnohem vyšší; nejvyšší teplota v Melbourne byla 43.7° ; průměrná teplota roční 14° Celsia. Melbourne má tedy teplotu rovnou s Marseilly, Bordeaux-y, Bolognou a Madridem. Podnebí bylo by úplně příjemné, kdyby nebylo horkých větrů, jež se dostavují od prosince do února, někdy již od listopadu do března. Hojnost deště jest dle polohy půdy velmi rozdílná a nepravidelná; v Melbourne spadlo průměrně 697 millimetrů, v některých však letech napadlo ho málo přes polovičku, asi tolik jen jako v suchých krajích severozápadních.

Kromě tohoto chudého dílu kolonie jest květena velmi bujná. Zejména jižní svah velikého předělu pokryt je stromovím, jež vyniká mohutností i nad proslavené velikány kalifornské. Na březích Wattu, severního přítoku Yarra-Yarry, rostou lesy

ohromných stromů, jež dosahují výše až 100 metrů; sloupovitý jich peň vysílá teprv u veliké výšce mohutné větve. Tito velikáni lesní patří mezi eukalypty (*Eucalyptus amygdalina*); nacházíme však ve Viktorii též mnohé z ostatních druhů australských v plné síle a svěžesti. Ve vlhkých údolích horských nacházíme krásně vzrostlé kapradiny, jež v údolí Fern-tree Gully často navštěvovaném dosahují výšky stromů, poskytující pak obraz palmového háje lianami propleteného. Přes lesnatost půdy pozorujeme pohřichu na mnohých místech stopy nesmyslné nešetrnosti osadníků, kteří bez rozvahy a cíle lesy na mnohých místech zúplna vymýtili. Vláda nyní pečuje o to, aby zachovány byly znamenité lesy, a by mimo to vysázeny byly nové.

4. Obyvatelstvo.

Viktorie tvořila do r. 1851. jako okres Port Phillipský část Nového J. Walesa. Avšak mimo založení vojenské posádky při Port Westernu (naproti ostrovu French), jež však nedlouho trvala, nestarala se vláda o kolonisaci tohoto kraje, kterýž Collino, když přistal na východním břehu zátoky Phillipovy, pokládal za úplně nepříhodný ku založení osady trestnické. Ale zrovna z Tasmanie, kterážto zvolena byla místo máloslibné země, počalo se osazování pomoří, na němž provozován zprvu lov velryb, později ve vzrůstající míře chov dobytka, průlivem Bassovým převezeného. První osadníci přišli na sklonku r. 1834. Dne 25. května 1836. žilo zde 177 lidí, z nichž 35 žen, a měli celkem 41.332 ovcí. Tehdy nalezen byl mezi domorodci trestanec Buckley, jenž uprchl z lodi Collinsovy a 32 roky mezi domorodci žil, přijav jich mravy i způsob života.

Do r. 1851. zůstal okres Port Phillipský v odvislosti od Nového Jižn. Walesa, jenž ustanovil v Melbourne vládu nad obyvatelstvem rychle vzrůstajícím. V roce však jmenovaném

Obr. 45. Wyate, domo-
rodec od západ. pomoří.

stala se kolonie samostatnou a dala si jméno po královně anglické; měla tehdy již 97.489 obyvatelů. Téhož roku objeveno bylo množství zlata, které přivábilo ohromné zástupy lidí, tak že o pět let později měla kolonie již 397.560 duší. Obyvatelstvo pak rok co rok se množilo, později ovšem, když výtěžky zlata ochabovaly, ne v míře tak ohromné, avšak přece dosáhlo obyvatelstvo 3. března 1881. počtu 862.346 duší. Počet přistěhovalců, jichž bylo od roku 1838. přes půl millionu, značně od té doby se zmenšil; tím však, jakož i ustálenějšími poměry výživy, odčinila se poněkud nerovnost v pohlaví. Mezi národy neanglickými nejvíce jest Němců; Rakušanů žije zde téměř 300. Domo-rodců, jichž z počátku se počítalo na

5000, je nyní jenom 770, ačkoli se záslužným způsobem pečuje o jich udržení.

5. Rolnictví, chov dobytka, hornictví.

Obyvatelé Viktorie drahý čas zanedbávali orby; poskytovali ryžování zlata zprvu snadnou a druhdy výnosnou výživu. Teprve, když ubylo vydatnosti zlatonosných polí, věnovali se mnozí rolnictví, jemuž bohatá půda byla velice příznivá. Bohužel bylo možno boháčům nakoupiti si za levný peníz rozsáhlé kraje úrodné půdy, na níž pásala se nyní jich stáda. Když však vydán byl zákon, dle něhož snáze nabytí mohl pozemku i člověk méně zámožný, rozkvetlo rolnictví velmi rychle, tak že za několik let mohla Viktorie vlastními výrobky se živiti a mimo to přebytek mouky a obilí vyvážeti.

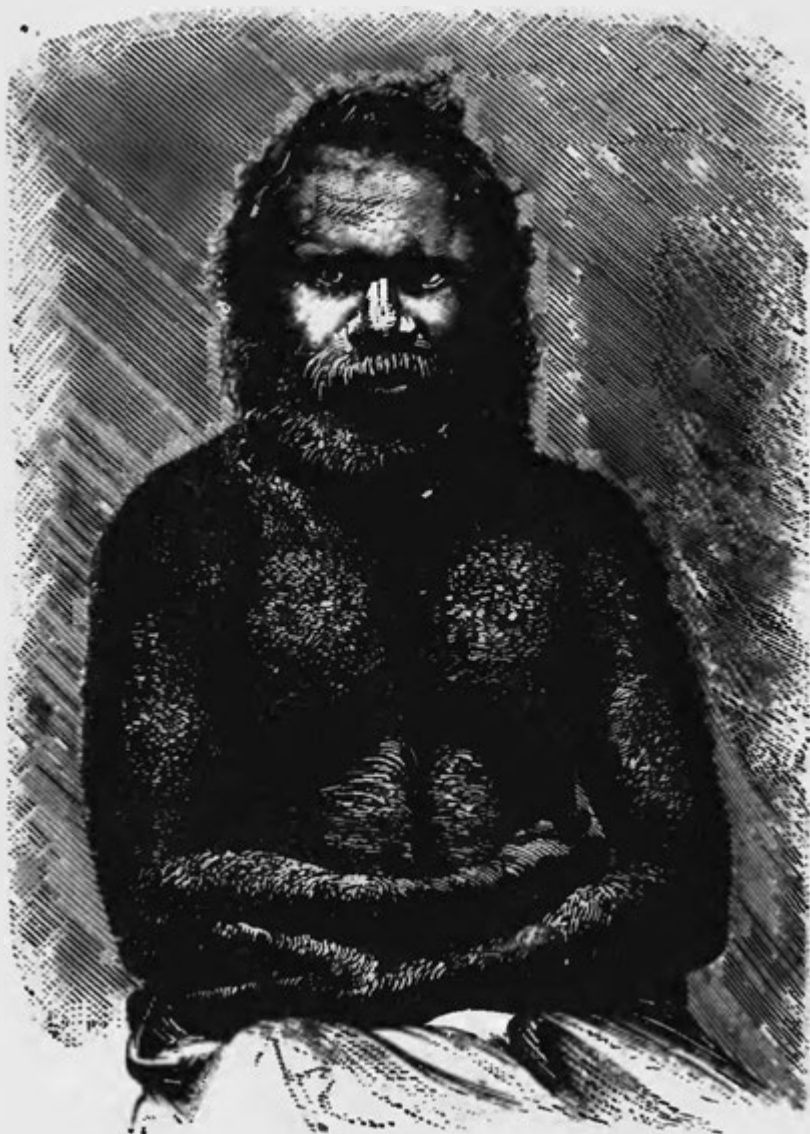
Dříve od r. 1837. do konce r. 1879. brala Viktorie potřebu svou hlavně z Jižní Austrálie, přívoz vynášel za ona léta nejméně 222 millionů mark; avšak již r. 1880. vyvezeno přes 86.000 tun pšenice a mouky. Největší část zdělané půdy (797.566 ha.) osívá se dle statistiky ze dne 31. března 1881. pšenicí (390.566 ha.).

Mimo to důležitě je pěstování ječmene a ovsa, z něhož se většinou připravuje seno. Brambory pěstují se zejména na jihozápadě v okolí Warrnamboola; dále sluší jmenovati čekanku (cichorii), chmel a cukrovku.

Vinařství provozováno bylo v roce 1881. již na 1992 ha. půdy; však ve předěšlých letech utrpělo značné škody od zhoubné mšice révové (*Phylloxera vastatrix*), jež se úžasně rozmnožila. Viktorie se snaží, aby mohla

svým vínem závoditi i na trzích evropských; posud se jí to však jen málo podařilo, a vývoz vína je nepatrný.

Mnohem důležitější než orba je chov dobytka, aspoň vzhledem ku ceně výroby, neboť u poměru k rolnictví živí se jím jen malá část obyvatelstva; půda však, na níž se chov

Obr. 46. Domorodec podivně obrostlý.

dobytka provozuje, mnohem je větší nežli polnosti. Rolnictví určeno jest téměř 800.000 hektarů, chovu dobytka však 6,873.537 ha., z čehož však jenom 676.126 ha. je prodáno, ostatní bylo pronajímáno, a to asi po 18 krejcařích za hektar. Hlavní výrobou je vlna, která je většinou výborná; téměř veškerá výroba odváží se do Anglie, neboť v kolonii samé jen málo vlny se spotřebuje. Veškerý vývoz vlny v r. 1880. páčil se na 128,349.320 mark, v čemž však obsaženo jest 59,545.280 mark dovozu z okresu Riverinského, s Viktorií v obchodech těsně souvislého. Jest zajisté Melbourne předním přístavem pro vývoz vlny přes snahu sousedních kolonií, Nového Jižn. Walesa a Jižní Austrálie, aby vlna dovážena byla ze Sydneye neb Adelaidy. Mimo vlnu vyvází Viktorie do Anglie konserované maso (v r. 1880. za 2,856.320 mark); kožešin surových však jenom málo. Majíc výborné třísko vydělává z nich silné, hrubé usně, jež pak vyvází. Také připravování másla a sýra věnují majitelé stád svou péči, majíce v jiných koloniích dobré odběratele. Výrobky z chovu dobytka jsou nyní veliké, páčí se ročně na 90 až 100 millionů mark.

Zlato bylo dříve nejdůležitějším předmětem živnosti. Bylať Viktorie přední zlatonosnou kolonií a vytěžila přes dvě třetiny veškeré výroby zlata všech australských osad i Nového Zelandu. Z počátku byl výtěžek největší, obnášel v r. 1853. prý 3,150.021 uncí zlata v ceně 252,001.680 mark; avšak od té doby se výnosnost nalezišť stále menšila. V r. 1881. stoupla zase výroba zlata na 833.378 uncí objevením bohatých ložisk, ukrytých pod sopečnými horninami ve značných hloubkách, jichž dosáhli zlatokopové, užívající diamantového vrtáku. Tato ložiska nacházejí se v alluviu, z něhož se zlato jako z křemencových skal hornicky dobývá. Nyní kopají šachty až do hloubky 800 m.; vytahujíce, roztloukajíce a čistíce dobytou horninu, užívají nákladných strojů o 22.499 koňských silách. Výrobu provozují nyní jen boháči; roku 1880. bylo na př.

zaznamenáno 390 akciových společností zlatohornických s jmenovitým jménem 69,935.840 mark. Veškerá výroba zlata, kteréž od objevení zlatonosných polí do 31. prosince 1880. bylo vyvezeno a zmincováno, udává se na 49,509.003 unce, což rovná se, počítáme-li unci po 80 markách, summě 3960,720.240 mark. V tom však není počítána cena zlata, v kolonii spotřebovaného a spracovaného; mimo to bylo zajisté mnoho zlata přes hranice kolonie podloudně odvezeno.

Výtěžek dolů na stříbro, měď, cín, železo, olovo a j. jest ovšem u porovnání s bohatstvím zlata nepatrný, neboť výtěžek všech těchto dolův i kamenných lomův udává úřední statistika celkem na 14,625.660 mark. Ze všech kovů důležité jsou jediné cín a surma; této vytěženo bylo od počátku až po nynější dobu asi za 3, onoho asi za 7 millionů mark. Stříbra, mědi, olova, železa a j. bylo posud velmi málo dobyto; nacházejí se sice kovy ty v hojnosti a ruda je bohata, avšak zlaté doly ještě posud více vábí; mimo to není dostatek uhlí. Bylo sice objeveno na některých místech jihovýchodních dobré kamenné uhlí, avšak ložiska nejsou mohutná, tak že dolování téměř není s užitkem. Proto přiváží se uhlí většinou z Nového Jižn. Walesa. Mimo to sluší uvést, že v rozličných částech Viktorie nalezeny byly jednotlivé diamanty, safíry a jiné drahokamy.

6. Průmysl a obchod.

Vyjma Spojené Státy snad nikde nesnažila se vláda o probuzení a povznesení průmyslu s takovým úsilím jako ve Viktorii. Vláda slibovala veliké odměny těm, kdož by vyráběli jisté množství zboží, v kolonii posud nezdělaného, aby tím zamezila nebo aspoň obmezila přívoz jeho z ciziny, na nějž ukládala veliká cla. Tím povstalo mnoho průmyslových závodů, které mohly pustiti se v závod s cizinou; povstaly někdy tak rychle, že nesplnily ani naděje majitelův ani dělníkův, ano

nastala i nouze, kterou obyčejně spatřujeme jenom ve starých, hustě zalidněných státech průmyslových. Přes tyto občasné závady průmysl rok co rok se šířil. Počet průmyslových výrobků je nyní velmi značný; mimo mouku a kůže jsou nejdůležitější: šatstvo, obuv, stroje, nábytek, papír, látky vlněné, zboží sedlářské, lanoví, mýdlo, vozy, jichž úhrnná cena (bez mouky a usní) páchla se roku 1880. na více než 8 millionů mark. O rozkvětu průmyslnictví dává svědectví ta okolnost, že od zavedení zákona o patentu z r. 1869. do dnešní doby povoleno bylo 2507 patentů vynálezům. V novější době vzniklé společnosti pro vývoz masa mraženého a pro pěstování hedvábnictví dodělávají se skvělých úspěchů.

Přes velice činný průmysl domácí jest posud přívoz cizích, zvláště anglických výrobků veliký; uplyne zajisté ještě drahná doba, nežli bude moci kolonie na vlastním průmyslu přestati a v tom směru od Evropy se učiniti nezávislou. Cena přívozu páchla se roku 1881.—82. na 334,370.620 mark, vývozu na 320,005.040 mark; hlavní část tohoto obchodu připadá ovšem na Anglii, a to z dovozu přes 40%, z vývozu 47%. Po Anglii je v obchodě nejdůležitějším Nový Jižní Wales, jenž vyváží svou vlnu po Murrayi hlavně přes Viktorii, přiváží z ní mouku, cukr, čaje a všechny tovary; potom sluší ještě jmenovati Nový Zeland a ostatní kolonie australské, které berou výrobky evropské po většině z veliké zásobárny své, Melbourne. Důležitý je též obchod se Spojenými Státy, které se účastní přívozu s 9 až 10 milliony mark, vývozu pak s 3 milliony mark ročně.

Ku zvelebení obchodu jest v Melbourně obchodní komora, bursa, množství společností pojišťovacích a dvacet bank, z nichž většina hlavní sídlo má v Londýně, mnohé však založeny byly na půdě osady samé a to z kapitalu kolonií. Stav tamějších 11 bank cedulních, jež mají v Melbourně nádherná sídla, jest velmi příznivý; dle výkazu ze dne 30. června 1881. zřídily

v kolonii 290 bank vedlejších čili agentur. Nejvyšší dividenda bankami vyplácená obnášela $17\frac{1}{2}\%$, nejnižší 4% , průměrně $10\frac{1}{2}\%$. Reservní fond páčil se na 53,858.800 mark. Nedávno zřídil v Melbourně Comptoir d'Escompte de Paris filialku. Mimo tyto závody jest 13 spořitelen, státem zřízených a kontrolovaných, v nichž bylo 1. července 1881. od 47.996 osob uloženo 29,572.717 mark, pak 191 poštovních spořitelen s kapitálem 15,120.945 mark, a konečně spořitelny pětikrejcarové, jež v nejnovější době zřízeny byly při školách státních.

7. Kommunikace.

Vnitrozemský obchod Viktorie sprostředkují dílem velmi jednoduché silnice, dílem množící se železnice, na hranici severní pak Murray; ostatní řeky, vyjímaje jedinou Yarra-Yarru, až k Melbournu splavnou, nejsou v tom směru důležité. Murray, jehož čtyři k Viktorii patřící přístavy: Wahgunyah, Echuca, Swan-Hilla Cowana podporují zkvétající obchod s pastýřskými okresy Nového Jižního Walesa, spojen jest s mořem dvěma železnicemi, z Melbournu vycházejícími.

Dráhy železné jsou nyní vesměs majetkem státním; odkoupila vláda před nedávnem od soukromé společnosti dráhu z Melbournu k zálivu Hobsonskému vedoucí. Všechny dráhy táhnou se v Melbourně, z něhož vybíhají mimo několik menších čtyři hlavní trati. Jedna z oněch dvou drah k Murrayi vedoucích, připojuje se u Albur ke dráze od Sydneye vedoucí, druhá, více na západ ležící, spojena jest u Echuky na půdě Nového J. Walesa soukromou drahou s Deniliquinem, hlavním městem okresu Riverinského. Třetí trať vede na západ do řídky obydleného Gippslandu, čtvrtá pak na jihovýchod, vysílajíc z Geelonga pobočnou důležitou dráhu ke zlatonosnému distriktu Ballaaratskému. Při stavbě železnic nebylo překonávati velikých obtíží, vyjímajíc stavbu mostů, náklad byl však u mnohých tratí přes million mark

za anglickou míli, kdežto nyní obnáší pouze 80.000 mark; příčinou toho byla hlavně velmi drahá toho času práce dělníkův. Úhrnné výlohy za stavbu a udržování všech železnic do konce r. 1880. páčí se na 394,558.665 mark; železnice Viktorie měly 1. ledna 1881. celkem 1918 km délky, 779 km. pak bylo ještě nedostavěno. Výnosnost železnic se s rozšířením jich nezvýšila, naopak rok co rok ubývala, protože v krajích od Melbourne vzdálenějších obchod se zmenšuje.

Roku 1880. bylo 1100 poštovních úřadů, jimiž zasláno bylo 24,195.149 psaní, 3,558.480 balíčkův a 10,640.540 časopisů. Viktorie uzavřela 1. ledna 1880. se společností „Peninsular and Oriental Company“ smlouvu, dle kteréž tato vysílá za ročních 1,700.000 mark každých 14 dní parníky z Ceylona přes sund krále Jiřího do Melbourne a Adelaidy. Z Melbourne plují pak zvláštní parníky do Sydneye, a každá z příslušných kolonií platí Viktorii umluvený podíl. Pošta z Londýna dorazí do Melbourne přes Brindisi průměrně za 40 dní a 15 1/2 hodiny, na zpáteční cestu potřebuje 43 dní a 5 1/2 hodiny.

Telegrafní dráty jsou rozvětveny po veškeré kolonii a připojují se k telegrafům kolonií sousedních. Do Tasmanie vede z Viktorie podmořský telegraf, jenž počíná se v Point-Nepeanu (u chobotu do zálivu Phillipova) a končí se u přístavu Dalrymple nad ústím Tamara; tento telegraf zřídila společnost „Eastern Extension Telegraph“. Telegraf pozemní jest majetkem státu a byl 1. ledna 1881. zdělí 5144 km.; z 286 telegrafních stanic dopraveno bylo 1,160.912 telegrammů.

Obchod ve přístavech Viktorie je velmi čilý, zvláště v přístavech Melbourne, v Yarra-Yarrském v městě samém ve Williamstownském a Sandridgeském. Mnohem menší důležitosti jest Geelong, Portland, Belfast (Port Fairy), Albert a Warrnambool, z nichž jenom do Geelonga přicházejí přímo lodi z Evropy. V Melbourne je veliký počet společností paroplavebních; mezi 14 anglickými společnostmi nejznámější je

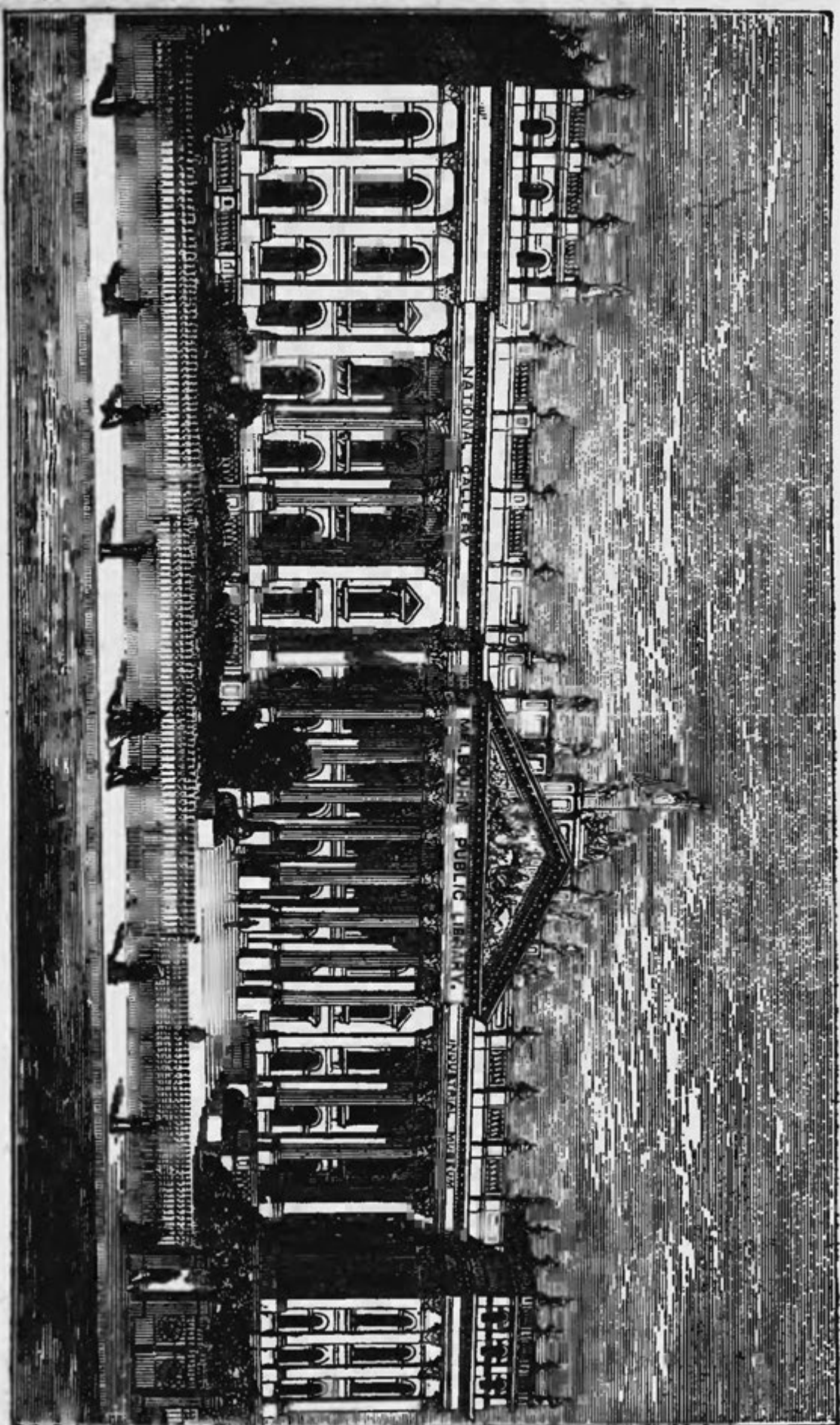
Peninsular and Oriental, Východní, Blackwall a společnost White Star. Mimo to jest zde 12 společností osadnických, které pravidelně vypravují lodi do Adelaidy a Západní Austrálie, do Tasmanie, na Nový Zeland, Nový Jižní Wales a na souostroví Viti.

Obchodní loďstvo Viktorie jest na celé pevnině australské, vyjímaje Nový J. Wales, největší; dle výkazu z r. 1881. skládalo se ze 266 lodí plachetních o 44.148 tunách a z 88 parníkův o 15.931 tunách. K tomu dlužno připočísti 147 parníkův a člunů na řekách plujících, a 495 lodí pocestných a jiného druhu. Většina těchto lodí vystavěna byla v loděnicích Viktorie.

8. Města.

Ve Viktorii jsou četnější a větší města než v ostatních osadách australských; také obyvatelstva městského počtem je více, téměř 52% obyvatelstva veškerého.

Melbourne (čti Melbörn) je předním městem australským nejen počtem obyvatelstva, ale i důležitostí obchodní. Vlastní město, Melbourne City, leží na pravém břehu Yarra-Yarry, a kolem něho je 15 měst, která mají sice po většině samosprávu, ale jinak s Melbournem jsou těsně spojitá, as jako Praha s Vinohrady. Rozsáhlé toto město mělo v roce předminulém 282.947 obyvatelů. Město skládá se vlastně z množství úhledných míst, od sebe sady nebo staveništi oddělených, jež mají vlastní svůj střed v Melbourně. V něm jsou všechny úřady vládní a závody soukromníků; zde jsou nádherné budovy bankovní, zde budova parlamentu, nákladné chrámy, universita se semináři ve slohu gothickém, k nimž se druží velikolepý dům studujících, kterýž byl zřízen ze štědrosti bohatého squattera Sira Samuele Wilsona. Město má veřejnou knihovnu, krásnou to budovu v řeckém slohu s korinthským sloupovím, kteráž doposud stála přes dva miliony mark, aniž

Obr. 47. Veřejná knihovna v Melbourně.

je dokončena; obsahuje nyní více než 100.000 svazků. Jest každému bez rozdílu přístupnou, každý může si vypůjčiti libovolné dílo a čísti je v krásné čítárně, hustými koberci pokryté, kde bývá v létě občerstvující chlad a v zimě příjemná teplota. Pro ženské zařízena je zvláštní čítárna. Jeden ze příručí knihovníkových musí rozuměti německy a francouzsky, jiný vlasky a španělsky, třetí švédsky a rusky, aby vyhověno býti mohlo navštěvovatelům všech národností. K zadní části budovy přiléhá rozsáhlá rotunda, kdež vyloženy jsou časopisy ve všech téměř jazycích. Mimo to je v hlavní budově národní obrazárna a průmyslové museum; oba ústavy jsou denně otevřeny; v průmyslovém museu konány bývají též přednášky o lučbě, nerostopisu, stavitelství a telegrafu. V budově universitní nachází se národní museum s výbornou sbírkou nerostů, v paláci soudním pak knihovna právnická o 14.000 svazcích a v budově parlamentu knihovna o 35.000 svazcích. Jiné pozoruhodné stavby jsou: palác guverneurův, hvězdárna s velikým dalekohledem, radnice s proslavenými varhanami, jež mají 79 rejstříkův a 4373 píšťal, dále 4 divadla, nádherné krámy a mohutná i stavitelsky vynikající skladiště na zboží, jako na př. ohromný dům na vlnu Goldsborougha a spol. Ulice se protínají do pravého úhlu, jsou asfaltovány, mají široké chodníky a z části po stranách stromořadí, osvětlovány pak jsou plynem; mohly by býti vzorem ulicím evropským, kdyby jen nebylo špatného vedení rour. Pouličních železnic jako Sydney nebo Adelaide nemá Melbourne, avšak ve městě jsou dvě nádraží a ve všech téměř předměstích zastávky. Dopravu osob sprostředkují hlavně omnibusy, jež jsou jako v Americe bez průvodčích, jichž úřad zastává zároveň kočí; aby obecenstvo k jízdě více bylo vábeno, jest při každém jízdním lístku loterní los, kterým bezděčný účastník může ve šťastné chvílce vyhrati dvě stě zlatých. Největší chloubou Melbournanů jsou nádherné veřejné zahrady, mezi nimiž nejkrásnější je zahrada botanická, Ferdinandem

z Müllerů zřízená. Překrásné koberce travnaté, umělým způsobem svlažované, sklánějí se k malým jezerům, přes něž vedou úhledné mosty; růže, kamelie, vodní lilie a leguminosy objevují se nám v barevném rouše, v podivných podobách palmových lilií, cycadeí, agav, stromů kapradinových, araukarií a kakteí naše rozčilená obrazotvornost vyhledává čarovné skřítky. Neméně krásné jsou zahrady Fitzroyské, rozložené na půdě vlnité; výstavní palác zřízen byl v sadu Carltonu, který zaujímá čtvrt čtverečného kilometru. Předměstí Flemington proslulo i mimo Australii zařizováním koňských dostihů, k nimž se schází jako u veliký svátek množství diváků ze všech končin pevniny. Řeka Yarra-Yarra tvoří u Melbourne malý přístav, v němž mohou zakotviti lodi o 400 tunách, však plavba po řece pro husté okliky může býti jen zdlouhavá. Z té příčiny bylo Williamstown při ústí její hlavním městem přístavním a později též bližší Sandridge, jež jest s Melbournem spojeno železnicí; obě města jsou nyní již předměstím Melbournským. V těchto přístavech soustřeďuje se veškerý obchod kolonie.

Po Melbournu nejdůležitější jsou Ballarat a Sandhurst, města, jež rozkvetla u zlatonosných polí. Ballarat byl druhdy střed nejbohatšího zlatonosného okresu; jest nalezištěm nejdrahocennějších hrud zlata, jako na př. nuggetu „Welcome“, 1217 uncí těžkého. Z počátku těžilo se jenom na povrchu, nyní však se pracuje tak hluboko jako v uhelných dolech anglických. Ve zlatých polích alluvialních, jež nejsou posud hluboká, pracovalo 1. ledna 1881. 2715 Evropanův a 1510 Číňanů, v křemencových dolech 4911 lidí, téměř vesměs Evropané. Ballarat, jenž měl dle předlonského sčítání 37.264 obyvatelů, není již městem, kde se pouze zlato doluje, má nyní též čilý průmysl: železářny, pivováry a továrny na látky vlněné. K duševnímu vzdělání má veřejnou knihovnu o 13.000 svazcích, ústav řemeslnický s 12.000 knihami, několik vyšších škol a divadlo. Mimo to je v městě mnoho ústavů dobročin-

ných, devět bank, veřejné koupelny, plynárna a velkolepé zařízení pro obstarávání vody z lesa Bullarooku.

Sandhurst, zprvu Bendigo zvaný, děkuje z rozkvětu svého jediné zlatonosným ložiskám křemencovým, z nichž bylo hlavně od roku 1872. se zdarem těženo. Mezi 6703 dělníky bylo v roce 1881. jenom 820 Číňanů. Tamní křemen je na zlato velmi bohatý, vynášit průměrně tuna téměř 9 uncí. Roční výroba páčí se na 8—10 millionů mark; celkem známo jest posud 776 rozličných ložisk, jež jsou však velmi rozvětvena. Doly jsou značně hluboké, některé více než 350 metrů. Sandhurst má 28.167 obyvatelů; také průmysl jeho je dosti značný: má pivovary, železárny, na blízku pak Axe-Creeka pěstují a lisují znamenité víno. Město má plynové osvětlení, krásnou botanickou a zoologickou zahradu, mnoho bank, řemeslnický ústav s 10.000 knihami, divadlo a zaopatřováno je vodou vodojemy v rozličných krajích zařízeními.

Na čtvrtém místě sluší jmenovati Geelong při zálivu Corio (na západním břehu Portu Phillipa); obchod i průmysl jeho značně je vyvinutý. Zejména důležitý jsou továrny na vlněné látky, jež po celé Australii jsou proslulé, pak kožušství a prádelny vlny. Vlastní město má 9719, s předměstími 21.157 obyvatelů. Také v něm je několik bank, řemeslnický ústav s knihovnou o 13.000 svazcích, botanická zahrada, plynárna, vodojemy; učiliště jeho navštěvuje ročně 150 žáků. Přístav, jenž byl s velikým nákladem vyhlouben a třemi hrázi opatřen, vede hlavně obchod do Melbourne, ano vyváží nyní přímo výrobky z úrodného, sopečného kraje.

Ostatní menší města jsou téměř výhradně závislá na zlatých dolech svého okolí. Důležitější z nich je Stawell, na severozápadě od Melbourne, středisko bohatých dolů Pleasant Creek, které mají z celé kolonie nejhlubší šachty (až 700 m); tuna dobytá z nich rudy vynášela 2561 uncí zlata. Stawell spojeno je s Melbournem železnicí, má divadlo, ve-

řejnou knihovnu o 2000 svazcích, několik bank, a roku 1881. počítalo se v něm 7348 obyvatelů. Jiné zlaté město jest Eaglehawk, na blízku Sandhurstu, kteréž má 7364 obyvatele a jest ozdobeno krásnými veřejnými sady; Clunes (na sever od Ballaarata) s 5812 obyvateli, jehož bohaté doly křemencové vynesly zlata v ceně více než 36 millionů mark; dále Castlemaine, při dráze z Melbourne do Echuky vedoucí, s 5762 obyvateli, jest z nejstarších měst zlatokopů, nyní však zmáhá se tu průmysl a v okolí rolnictví. Podobně i v Daylesfordu, dále na jih ležícím s 3889 obyvateli, kde provozuje se mimo průmysl zlatohornický též značné pěstování pšenice a bramborů, a v Creswicku, na sever od Ballaarata s 3718 obyvateli, kam se v roce 1852. nahrnulo množství lidí, kteří se chtěli snadno obohatiti na zlatonosných polích. Dobývání zlata provozují tu nyní společnosti, avšak v okolí nabývá orba stále větších rozměrů. Doly zlatými slynou také ještě menší města: Ararat (2740 ob.), Sebastopol (2498 ob.), St. Arnaud (2629 ob.), Talbot (2315 ob.) a j. Hamilton, hlavní město západního distriktu, s 2971 ob. je střediskem vynikajícího kraje rolnického, a má dvě vyšší učiliště. Echuca, nad Murrayem poslední stanice dráhy Melbournské, s 4793 obyvateli je střediskem značného obchodu s okresem Riverinským a nejdůležitější přístav v Murrayi. Jako námořní přístavy uvéstí dlužno ještě Belfast (1757 ob.), Portland (2263 ob.) a Warrnambool (4833 ob.), kterýž je vývozným přístavem pro plodiny z úrodného kraje rolnického.

Q u e e n s l a n d.

1. Rozměry.

Queensland (= Královnina země) zaujímá veškerý severovýchodní díl pevniny australské a jest po Západní a Jižní

Australii (i se severním územím) největší z kolonií australských. Dle kabinetního anglického nařízení z roku 1878. náležejí Queenslandu všechny ostrovy, jež obkličuje veliká Barriera až ku Bramble-Caym; odtud ve směru západojihozápadním. později severozápadním vedená hraniční čára uzavírá Warrior-Riff, ostrovy Saibaiské a Tuanské, dále pak mnoho-ostroví Talbotské a Deliveranceské. Území Queenslandu ob-sahuje 1.730.721 □ km. čili 31.431·7 □ mil, t. j. plochu, která jest dvanáctkrát větší než Anglie s Walesem, neb čtyřikráte tak veliká jako Francie. Největší délka od severu k jihu je přes 2000 kilometrů, šířka od východu k západu 1280 kilo-metrů. Na východě a severu obklíčen je Queensland mořem; hranici tvoří na západě 138. poledník až ku 26. stupni šířky, potom 141. poledník, na jihu pásmo Macphersonovo, pak řeky Dumaresq, Macintyre a Barwan, dále 29. stupeň šířky až ku 138. poledníku, konečně 26. stupeň šířky. Nejsevernější bod je mys Yorský, nejjižnější Point Danger.

2. Horopis a vodstvo.

Od jihovýchodu k severozápadu táhnou se souběžně s po-mořím pásma hor, pokračování to horstva Nového Jižního Wa-lesa; v jižní části rozšiřují se značně a spojeny jsou četnými horskými uzly. Tato část tvoří předěl vodstva mezi Darlingem a jeho přítoky. Dále na severu táhne se směrem západním vysočina, která dělí řeky do zálivu Karpentarského tekoucí od oněch, jež se dovnitř pevniny ubírají. Nejvyšší vrcholy jsou na straně východní: na jihu Dalrymple (1417 m.), na severu pásmo Bellenden Kerr 1813 metrů vysoké. Těmito po-horími na sever a západ se táhnoucími rozděleno je vodstvo Queenslanda na čtyři velká poríčí. Prvnímu náležejí řeky do Tichého oceanu tekoucí, druhému Darling s přítoky, třetí po-říčí obsahuje řeky do zálivu Karpentarského vpadající, čtvrté konečně ony řeky na jihozápad a na západ tekoucí, které buď

jako na př. Barcoo vlévají se do jezer vnitrozemských, buď po většině ztrácejí se v suchých pustinách uvnitř pevniny. Z těchto čtyř poříčí jest kraj východní při březích Tichého moře nejdůležitější nejen pro úrodnou půdu a velmi příznivé podnebí, ale i pro výšku hor a jich úhledné krajiny. Na mnohých místech pokrývají husté a vysoké lesy půdu, která ostatek je příhodna pěstování téměř všech tropických a polotropických plodin a též chovu dobytka. Při pomoří jsou četné ostrovy, jež mají namnoze výborné přístavy, Velká Barriera pak zadržuje proudy Tichého oceanu. Druhé poříčí s údolím Darlingu a jeho přítoků jest pastvinou pro dobytek a ovce; také v rovinách u zálivu Karpentarského s podnebím tropickým již se z části usadili majitelé stád.

Přihlížíme-li ku geologické povaze země, skládá se východní a severní část ze starých hornin, v nichž nalézáme uhlí, zlato, žulu, břidlici a čedič, kdežto části západní, jež kryje namnoze třetihorní pískovec, jsou chudy na nerosty, vodstvo i vegetaci. Pohorí na blízku pomoří skládá se z hornin žulových, dále do vnitrozemí z palaeozoických; mezi oběma prostírá se útvar uhelný. Žula rozkládá se téměř nepřetržitě od mysu Yorku až k sundu Broadu na 22. stupni šířky; na ostrově Hinchbrookku (při 18° 30' již. šířky) vystupuje do výše 800 metrů. Dle udání geologa Daintree-ho je třetina celé kolonie žulová. Horninu metamorfickou nacházíme u Brisbany a na zlatonosných polích, více na sever ležících. Útvary uhelné rozkládají se na 35.000, devonské na 100.000 □ kilometrech; tyto šíří se mezi 18. a 29. stupněm šířky až na 360 kilometrů dovnitř země. Nalézáme je u zlatých polí Gympieských nad řekou Mary a od Burdekina až ku Gilbertu ve značné mohutnosti. Hornin mesozoických je v Queenslandě mnohem více než v ostatních dílech Australie. V jižní části kolonie je oolithické zlatonosné pole, horniny z téže doby pak ve dalekém vnitrozemí nad Barcooem a Thompsonem, a na západě a severo-

západě zaujímají ložiska útvaru křídového území 500.000 □ km. čili třetinu veškeré pudy queenslandské. Zde nacházíme mořské mušle týchž druhů, jako v oolithickém a křídovém útvaru Anglie. Tento úkaz vysvětluje neobyčejnou chudobu a nesamostatnost fauny a flory ve tropické části Austrálie; neboť byla-li taková veliká část tropických krajů v periodě křídové pokryta mořem, nebylo asi místa pro vývoj tvarů zvláštních, a když pak ony části nad moře vystoupily, ujaly se v nich hned příhodné rostliny pásem mírných a na severu i tropických, čímž povstala ona bezvýrazná směsice rozličných druhů, jež je zvláštností tohoto kraje. Útvar uhelný je v Queenslandě velmi rozšířen a bude zajisté pro kolonii blahodárným; uhlí je buď palaeozoické, jako v částech středních na březích Macquenziee a Dawsona, buď mesozoické, jehož rozsáhlá ložiska nacházíme u Brisbany a nad horním Darlingem.

Sopečné horniny pokrývají přes 75.000 □ km. a vystupují v čedičových rovinách, homolovitých vrších a špičácích, buď v rovinatých vysočinách s příkrými roklemi a hranolovými sloupy. V celém předělu nacházíme sopečné kužele; u některých je podoba jícnu dosti zřejmá, a staré proudy lávy možno zvláště u 20. stupně šířky u Burdekina snadno sledovati. Sopečná činnost doby novější však pozorována byla doposud jen na ostrově Murrayi při mysu Yorském.

Třetihory skládají se ze slepencův a pískovce pustinného a pokrývají asi čtvrtinu veškerého povrchu. Obsahuje-li pískovec ten železo, tvoří podivné, ploské kopce, které dosahují až tisíc metrů nad mořem. Tyto pískovcové pahorky jsou druhy velmi malebné, podobají se rozpadávajícím se troškám hradním; přes okraj, baštám podobný, patříme po příkrých náspech do hloubky 300 někdy i 600 metrů, jakož vypravuje na př. Leichhardt o krajinách blíže řeky Alligatorské.

Řeky queenslandské jsou z pravidla od svého ústí do jisté vzdálenosti splavnými, pokud nebrání příliš mělké pla-

viště neb vodopády. Na pobřeží východním je důležitá řeka Brisbane s přítokem Bremerem až k Ipswichu splavným, dále Burnett, Mary po 40 km. od ústí splavná, Fitzroy, po 70 km. splavný a Burdekin. Do zálivu Karpentarského vlévají se Batavia, Archer, Mitchell, Gilbert, Norman, Flinders, Albert a Gregory, řeky, jež teprve v době novější shledány byly výborně splavnými. Ze přítoků Darlingu dopouští plavbu vlastně jen Balonne, neboť Warrego jen zřídka, Parao pak téměř nikdy hlavní řeky nedosahuje. Příklad o nespolehlivém toku australských řek podávají na pohled veliká Viktorie a Thompson, které tvoří později řeku Barcoo čili Cooper; neboť voda obou těchto řek zřídka vtéká do jezera Eyre, jemuž dodávají vodu jenom deště, které po dlouhých obdobích padají na dolním toku Coopera.

Veliká Barriera, obklopujíc východní pobřeží a cíp severní, jest bezpochyby hranicí, ku které se kdysi Austrálie prostírala. Jest to jeden z nejpodivnějších úkazů geologických a geografických na světě. Když se východní pobřeží australské snížilo, pracovali polypové neunavně na útesech korálových, které břeh obkličovaly, a udržovali stavbu svou stále nad hladinou mořskou, až se utvořil onen ohromný násep, jež narážející vlny Tichého oceanu, balvany odtrhující a na sebe hromadíce, ponenáhlu vyzdvihly nad hladinu mořskou a z dosahu vlnobití. Veliká Barriera je 1900 km. zdělí a rozkládá se od 23. stupně šířky až ku průlivu Torresovu. Na jižním konci, kde je téměř 1600 km. od pevniny vzdálena, má 110 km. šířky, avšak k severu se stále sужuje a k pevnině přibližuje, tak že je někdy 24, často však jen 8 km. od ní vzdálena. V úžině této je plavba velice nebezpečná, neboť mnohé útesy jsou pod hladinou mořskou. Plující zří všemožné druhy korálových tvarů: atolly, náspy ostrovy obkličující, vysoké ostrovy korálové; plocha, kterou násep ten zaujímá, udává se na více než 70.000 □ km. Barriera pokryta jest nepatrným

rostlinstvem, ježto stěží nalézá potravu v šedém korálovém štěrku; je však bydlíštěm četným mořským ptákům. Zde onde vyrostl z připlaveného ořechu kokosového strom, a příští pokolení shledají, že tyto ostrůvky korálové vezmou takovou změnu, jakouž bylo znamenati na podobných útvarech korálových na východě. V náspu korálovém nacházíme otvory naproti ústí řek pevninských; tak naproti ústí Burdekina průchod Flindersův, na severu pak důležitý průjezd Raine Entrance, jehož užívají lodi, které plují od východu průlivem Torresovým.

Na blízku pobřeží je řada velkých a malých ostrovů, jež nás upomínají na norvežské ostrůvky; jsou to ostrovy z pravidla vysoké, často krásné a úrodné, jsou však doposud téměř neobydleny. Vláda queenslandská zřídila malou osadu na severu od mysu Yorku na ostrově Thursdayi, u něhož se provozuje čilý a výnosný lov perel. Druhdy byl na ostrově Booby, na severovýchod od ostrova prince Waleského, poštovní úřad, hrubá totiž chýže ze kmenů stromových; v ní byl chován zápisník, do kterého každá loď, která šťastně proplula nebezpečným úskalím průlivu Torresova, své jméno zaznamenávala. V jižní a západní části zálivu Karpentarského jest několik vysokých, lesy porostlých ostrovů, na nichž pouze domorodci obývají; malá osada queenslandské vlády Carnarvon na ostrově Sweersu, na němž musily lodi, do jižních přístavův zálivu Karpentarského plující, za náklad svůj clo platiti a lodivoda s sebou bráti, byla před nedávnem zrušena.

3. Podnebí a plodiny.

Podnebí kolonie je velmi teplé; rozkládáť se Queensland mezi více než 19 stupni již. šířky, a jenom 5½ stupně leží mimo pásmo tropické. V Brisbaně, která přece leží až u jižní hranice, obnáší střední teplota 21·2° Celsia, kolísajíc mezi 56·2 a 3 stupni. V krajinách severnějších je ovšem te-

plota ještě daleko větší, ač nezmírňuje-li ji vánek od moře; přidruží-li se k tomuto parnu větší vlhkost vzduchu, tu pak je Evropanu delší namáhavá činnost nemožnou. Avšak většinou suchý, jasný vzduch dovoluje těžkou práci na zlatonosných polích téměř až ku 15. stupni šířky. Pěkný je prosinec, leden a únor, doba deště; jindy spojuje se horko s vlhkem, a činí podnebí Evropanu nesnesitelným; v zimě však bývají chladné noci a teplé dny, vzduch čistý a nebe jasně modré, roční doba to velice příjemná. Na vysokých pohořích jižních někdy také mrzne, v ostatních částech kolonie je mráz úplně neznámým. Největší množství deště padá v části severní; můžeme celou kolonii rozdělití vzhledem k množství deště na pět skupin: místa pobřežní mezi 28. a 23. stupněm šířky s množstvím deště 1360 millimetrů, místa pobřežní za obratníkem mezi 23. a 15. stupněm šířky s 1630 mm., místa vnitrozemská před pásmem hor mezi 28. a 23. stupněm šířky s 1140 mm., a za ním mezi týmiž stupni s 670 a kraje vnitrozemské před obratníkem mezi 23. a 17. stupněm šířky s 930 mm. deště. Jak rychle ubývá hojnosti deště od východu k západu, seznáváme, vedeme-li tím směrem přímou čáru; v Gympie, 48 km. od břehu, jest 920 mm., 64 km. dále na západ v Nebo 546 a v Springshure, 256 km. vzdáleném, padá ročně jenom 442 millimetrů deště. Na pobřeží severním vane pravidelně tropický monsum a způsobuje 7 měsíců stále suché a 5 měsíců vlhké počasí. Horkých větru, které ostatní Australii sužují, Queensland bývá uchráněn právě tak jako všechny severní části pevniny, které leží poblíž Indického oceanu.

Rostlinstvo queenslandské různí se od Nového J. Walesa několika tropickými tvary, které se ku vlastnímu australskému rostlinstvu přidružují. Pandanus roste již pod 27° šířky na ostrově Moretově, araukarie pak u Porta Boveny, tedy právě v pásmu tropickém. Nejvíce druhův indických je na pobřeží, u vnitrozemí jeví však krajina Cedar Country mnoho

indických rostlin vedle četných malajských, a tož obzvláště druhy palem: cycas, areca, carpota a calamus. Hlavní část rostlinstva však je čistě australská, zejména akacie a eukalypty. V dalším vniterním území pokrývá veliké roviny pískovcové zvláštní směs rostlin, zakrnělé stromy a křoví po většině z čeledí capparid, pittospor a sterculiaceí a bauhinií, pak podivný láhvovník, odrůdy delabechie a brachychitonu. Jest pozoruhodno, že má tropický Queensland mnohem méně druhů nežli jižnější části Austrálie. Dle Hookera nepřevyšuje počet jich 3000, doposud známo jich 2200, tedy jenom o málo více než třetina druhů v mírné Australii se vyskytujících; 500 druhů shoduje se úplně s indickými a malajskými. Mimo to jest podivným zjevem, že mnohé čeledi rostlinné, které v tropických částech ostatních dílů světa četně jsou zastoupeny a též v polotropické Australii se nacházejí, jako na př.: dilleniacee, büttneriacee, polygelee, rhamnree, myrtacee, santalacee, orchidee, liliovité a restiacee, zde buď vůbec nevyskytují se aneb jen po řídku. Obchodní důležitost rostlinstva je značná; cedrové dřevo již nyní je cenným předmětem vývozu, avšak mohli bychom sestaviti řadu druhů, které poskytují dříví, jež buď k stavbě, buď na nábytek a na práce soustružnické výborně se hodí.

Zvířena Queenslanda různí se jenom několika druhy od ostatní zvířeny australské. Mezi ssavci dlužno jmenovati kuskusa, příbuzného podobnému zvířeti moluckému, a dugonga (Halicore); z ptáků nacházíme na severním pomorí nádherné rájovky (Manucodia, Ptiloris, Chlamydodera). Krokodilův, a to ne vždy nebezpečných, žije v severních řekách hojnost, hadů známe přes 60 druhů, mezi nimi pět jedovatých. Hojností hmyzu zvláště severní kraje se vyznamenávají, a nacházíme tu mnohé druhy, jako na př. ptákokřídlých (Ornithoptera), jichž vlastním domovem jsou Nová Guinea a Molukky. Daleko na severu budují termiti ohromné kužele, v průplavě Torresově

pak poskytují perlorodky rybářům výživy, rok co rok výnosnější.

4. Obyvatelstvo.

Nynější kolonie Queensland byla zprvu jako distrikt Moretonbai odvislou částí Nového Již. Walesa. Při zálivu Moretonském založena byla v r. 1825. na místě nynějšího hlavního

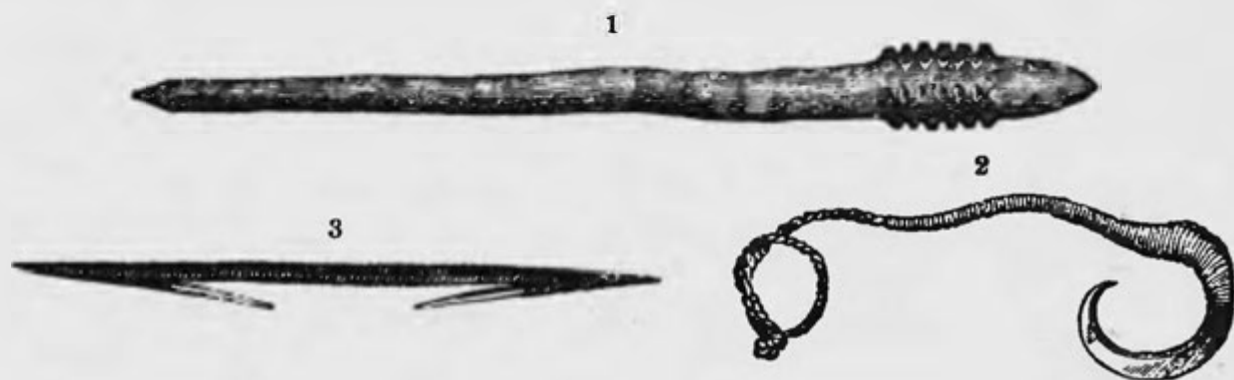
Obr. 48. Queenslandka z Brisbany.

Obr. 49. Queenslandan vylézaje na strom pomocí sekery a otáčivé rostliny.

města osada trestnická, k čemuž vyvoleni byli ze špatných ti nejhorší. Později dováženi byli jiní ještě odsouzenci, až roku 1839. zavážení trestanců přestalo. Ale teprve roku 1842., když dovoleno bylo volně do tohoto okresu se stěhovati, počala se kolonie poněkud šířiti; roku 1846. měla 2257, roku 1851. již 8575 a roku 1856. neméně než 17.082 obyvatelů. Osadníci žádali pak v Londýně, aby oddělen byl distrikt od Nového Jižn. Walesa jako zvláštní kolonie; přání tomu bylo vyhověno,

a roku 1859. zřízena byla samostatná kolonie Queensland. Od té doby rozmnožilo se obyvatelstvo do 3. dubna 1881. na 213.525 duší, neboť vláda velmi štědře podporovala přistěhovalce, tak že se jich od roku 1860. přes sto tisíc v kolonii usadilo. Domorodci jsou zde četnější než v jiných osadách australských, ačkoli se s nimi nakládá tak surově, jako druhdy v Novém Jižn. Walesu. Jsou podnikaví a bojovní, mají posud starou obratnost, lezou hbitě na vysoké stromy, jsou výborní lovci a rybáři. Ani o duševní vzdělání jejich, ani o tělesné potřeby není posud postaráno. Srážky s bílými osadníky jsou velmi časté; protože pak každé porušení majetku bělochů co nej-

Obr. 50. 1. Kyj od Burdekina. 2. Udice ze želviny od zátoky Rockinghamské. 3. Udice z tvrdého dřeva obtočená vlákny rostlinnými

krvavěji se trestá, vyhyne zajisté i tento kmen v době ne příliš daleké. Mezi kmeny západními žil prý mnoho let Classen, jediný zbylý průvodce Leichhardtův, a nad Cooperem přijat byl King, průvodce Burkeův velice vlídně. Což jest důkazem, že černí obyvatelé dokonce nejsou tak zlí, jak je někteří rádi vyličují. Tvářnost přistěhovalců queenslandských velice se různí od obyvatelů Jižn. Walesa: v Queenslandě jsou nejen osadníci z rozličných zemí evropských, z Anglie, Italie, Německa, z Rakouska (138), nýbrž i dělníci polynesští, kteřížto tam byli zavezeni, aby pěstovali plodiny tropické, a Číňané, kteří nemeškali nahrnouti se k objeveným zlatým polím. Číňanů bylo r. 1881. přes 11.200, Polynesánů 6349 osob, avšak z oněch

jen 23 a z těchto 373 bylo pohlaví ženského. Protože pak též mezi Evropany počet mužských převládá, jest zde nerovnost pohlaví větší než v ostatních koloniích Austrálie; dle posledního sčítání bylo 125.325 mužského a jen 88.200 osob ženského pohlaví.

5. Rolnictví, chov dobytka, hornictví.

Na tak rozsáhlé ploše více než 31.000 kilometrů jest ovšem přirozeným způsobem povaha půdy rozličná. Mezi Velikým předělem a mořem jest mnoho půdy dobré, ano na březích řek, hustým rostlinstvem porostlých, namnoze jest výborných pozemků, jež velmi dobře se hodí ku pěstování třtiny cukrové, bavlny, kávy, rýže, kukuřice, koření a jiných plodin tropických. Na chladnějších vysočinách sejí s úspěchem pšenici, travnaté pak roviny západní jsou způsobilé zvláště ku chovu dobytka.

Orba jest posud zanedbaná; dle statistiky ze dne 31. března 1881. bylo 48.352 hektarů půdy zděláváno, tedy méně než v ostatních koloniích mimo Západní Australii. Na jihu seje se na vysokých rovinách kolem Toowoombu a Warwicku velmi dobrá pšenice, jejíž výnos bral však v posledních letech poškození obilními nemocmi; nicméně se pěstování pšenice značně rozmáhá. Hlavní plodinou jest kukuřice, která se pěstuje na 17.644 hektarech, tak že možno ji vyvážeti ve značném množství (r. 1880. za 52.580 mark), a pak třtina cukrová, která zvláště se daří v pobřežních krajinách mezi Maryboroughem a Rockhamptonem. Na počátku r. 1881. pěstována byla třtina cukrová na 8089 hektarech, a dílem vyráběn z ní cukr, dílem rum; v r. 1880.—81. vyrobeno bylo 15.564 tun cukru, 2,713.320 litrů melasy a 904.999 litrů rumu. Cukr i rum jsou nyní důležitým vývozným předmětem. Za to však výroba bavlny, jež slibovala veliký úspěch, jen málo se povznesla; vyrábí se ročně pouze 125.736 liber. Jiné plodiny

nejsou důležité, vyjímajíc snad pouze víno, banány, citroník kytajský a ananas, jichž se celkem vyváží ročně za 100.000 mark.

Kdežto jest hospodářství na nízkém stupni rozvoje, má již chov dobytka značný úspěch. Queensland hodí se horkým podnebím svým lépe ku chovu velkého dobytka než ovec. Chov ovec proto značně se zmenšil; majitelé stád, kteří měli pastviska také v Novém Jižn. Walesu, převedli stáda hovězího dobytka do Queenslandu. z něhož zavedli ovce na opuštěná pastviska kolonie sousední. Queensland má tolik hovězího dobytka, co Nový Již. Wales i s Viktorií, čili téměř polovici veškerého dobytka na pevnině. Stáda jsou roztroušena po rozsáhlém prostoru, tož na nejzazší hranici západní, na vysokém severu při zálivu Karpentarském, jak na cípu u mysu Yorku, tak i na jihu. Majitelé stád queenslandských jsou lidé velice podnikaví a obratní: od zálivu Karpentarského ženou stáda svá beze škody až na tržiště Adelaidy při zálivu St. Vincentu. Výrobky chovu dobytka jsou též daleko nejdůležitějšími předměty vývozu; v r. 1880. vyvezeno bylo vlny, loje, usní, masa a kožin za více než 36 millionů mark.

Kolonie je velmi bohata rozličnými nerosty. Zlato objeveno bylo sice již záhy, nabylo však důležitosti teprve, když vláda r. 1867. slibovala veliké odměny od 4000 do 20.000 mark za nalezení výnosných zlatých polí. Když pak brzy potom nalezena byla u Gympie hrouda zlata 100 liber váhy v ceně 80.000 mark, provozováno bylo kopání zlata se vším úsilím. Na veškerém východním pomorí těženo bylo tu s větším, tu s menším štěstím v náplavu i v ložiskách křemencových, tak že výroba zlata rok co rok stoupala až do nejnovější doby, kdy vyčerpáním povrchní zlatonosné půdy na severu u Palmeru (na západ. od Cooktowna) činnost zlatokopů značně ochabla. Můžeme veškerá naleziště zlata v kolonii (asi 20 celkem) rozdělit na tři skupiny: severní, k níž náležejí bohatá zlatá pole Palmera, Charters Tower, Ravenswooda, Cloncurr,

Hodgkinsona, střední s Peak Downy, a konečně jižní, v níž nejznamenitější jsou bohatá křemencová ložiska kolem Gympie. Výtěžek ze všech zlatých polí od objevení zlata do konce r. 1880. udává se na 253,744.440 mark; v r. 1880. obnášel jen m 267.136 uncí v ceně 18,699.520 mark, mnohem méně než v r. 1879. Nyní již nevýnosné kopání v povrchu naplavenin stále ustupuje hornickému dolování v ložiskách křemencových, což velice důležitě jest pro socialní poměry ve Queenslandě.

Vedle zlata jsou nejdůležitější měď, cín a uhlí. Měď na mnohých místech se nalézá; nejbohatší však doly jsou na dalekém západu u Claremonta, Mount Perrya a Cloucurr. Cín objeven byl teprve v době novější; nejdříve nalezeny byly bohaté ryžovny na hranici Nového Jižn. Walesa, později však i na jiných místech zejména u Palmerských a jiných zlato-nosných polí. Roku 1880. odkryta byla veliká ložiska u Gladstona v okrese Port Curtiském a dále na sever poblíž Cairnse. Cín je nyní velice důležitým předmětem vývozu; roku 1880. vyvezeno ho bylo v rudě a balvanech cínových za 2,859.540 mark. Doposud vyváží se po většině jenom ruda, protože nedostává se namnoze docela nutných závodů k její přípravě. Železa je, jako vůbec po celé Australii, hojnost, ale výroba je tak nepatrná, že se většina surového i spracovaného železa přiváží. Vláda vypsala proto odměnu 100.000 mark tomu, kdo nejprve 500 tun železa vyrobí — posud však nikdo se o ni nepřihlásil. Také olovo a mangan se vyskytuje. Jest tudíž jisto, že průmysl plodin nerostných dříve neb později v Queenslandě velice rozkvetě, zvláště když není nedostatek paliva pro hutě. Neboť kamenné uhlí je rozšířeno po největší části kolonie. Posud známy jsou doly na březích Brisbany a Bremera, jako vůbec v distriktu Západo-Moretonském, na Darling Downech, u Burruma při Maryborough, u Bowena, Cooktowna i na jiných místech severních. Queenslandské uhlí

vyrovná se vydatností uhlí z N. Jižn. Walesa, tvrdé pak uhlí Darling Downů obsahuje mnoho svítícího oleje. Přes to je dobývání obmezeno na ložiska u povrchu ležící. V r. 1880. pracováno bylo v 11 cechách, a bylo dobyto 58.052 tun uhlí.

Lov námořní vztahuje se hlavně ke třem předmětům, jimiž tropická moře jsou bohata. to perlám, trepangu a velrybám. Lovení perel jest důležité nejen pro perly samy, ale i pro skořepiny perleťové; tuna tamějších perletí má cenu 2600 mark. Hlavním sídlem této živnosti je Endeavour Strait, řečená část průplavu Torresova, zejména kolem ostrova Alban Jervise, Goodea, Fridaye, ostrova Prince Waleského, Possession a Thursdaje a na pomorí u Somersetu. Lov perel provozují mimo dvě queenslandské společnosti podnikatelé Sydneyští, a to pomocí potápěčů, užívající namnoze též potápěcích přístrojů. Potápěči jsou hlavně Malajové a Ostrované z Jižního moře, částečně i australští domorodci, za pomocníky užívá se východoindických kuliův a Číňanův, Evropané pak jsou dohlížiteli a správci. Roku 1880. bylo v těchto závodech zaměstnáno 692 osob, mezi nimi 24 Evropanů. Lov sumýšů provozuje pět společností; tu bylo užito 105 dělníků, téměř výhradně domorodcův australských a jen čtyř Evropanů, hlavně ve vodstvu kolem Veliké Barriery a ostrovů Murraye a Darnleye v průlivu Torresově. Lov velryb obmezuje se nyní téměř jen na lov dugonĝa, jehož tuk má prý podobnou léčivost jako jaterní tuk ze tresky. Ročně se vytěžuje asi 240—430 tun perleťových skořepin a přes 50 tun trepangu, jehož obchodní cena podle jakosti bývá 800 až 1800 mark za tunu. Od nějaké doby vyvážejí se též ústřice, zejména do sousedního Nového Jižn. Walesa; roku 1880. páčil se vývoz trepangu a ústřic na 436.360 mark, perleti na 953.900 mark.

6. Průmysl a obchod.

Činnost průmyslová v Queenslandě jest nepatrná. větší závody vyskytují se jenom po řídce. Uvésti sluší pouze mlýny cukrové, s nimiž spojeny bývají lihovary, a průmysl dřevařský. Roku 1880. bylo 70 mlýnů na cukr a 44 parních pil. Důležitější jsou závody pro vývoz konservovaného masa a pak továrna na vlněné látky, pomocí státu zřízená. V nejnovější době vystavěna byla nákladem 100.000 liber šterlinků veliká čistírna cukru; také některé pivovary značné se rozmnožily. Z té příčiny přivážejí se hlavně tovary, ale i potraviny jako mouka, čaj, brambory, rýže a j. Obchod provozuje se nejvíce s Anglií a Novým Jižním Walesem, v novější době též se Severní Amerikou, z níž se přiváží hlavně nářadí rolnické a nástroje i náčiní pro potřebu domácích. Dovoz páchil se r. 1880. na 57,631.100, vývoz na 64,339.980 mark. Obchod není příliš omezován celní sazbou, máť některé zboží volný přístup, za jiné platí se jen 5% jeho ceny. Ze šesti bank Brisbanských, které mají na rozličných místech kolonie 78 bank vedlejších, jest jenom jedna závodem domácím. Do vládní spořitelny v Brisbane a její 81 ústavů vedlejších uložilo r. 1881. 17.339 osob 15,208.866 mark.

7. Spojení.

Vláda vynakládá značné summy peněz (r. 1880. přes 2 miliony mark) na opravu silnic, ale posud jsou v stavu nechvalném, neboť při rozsáhlosti kolonie a osamocenosti mnohých osad, jež ani nebývají vždy trvalé (jako na př. u zlatých dolů), potřebí bude ještě mnoho nákladu i dlouhé doby. Řeky jenom nepatrně napomáhají obchodu vnitrozemskému; jsou většinou jen na krátkou vzdálenost od ústí svého splavnými. Tak na př. Brisbane, Mary, Fitzroy a j.; přes to pluje po nich 35 parníkův o 628 koňských silách, jež mohou 1121 tun unést, parníky ty sprostředkují však též obchod pobřežní.

Železnice v kolonii nejsou spojité, protože usazování nevzalo počátek z jednoho místa jako v koloniích ostatních, nýbrž z rozličných, od sebe vzdálených míst východního pomorí směrem na západ. Z té příčiny zřízeno bylo z pěti měst přístavních tolikéž drah železných: jest to jižní a západní dráha z Brisbany (1. října 1881. 666 km.), centralní z Rockhamptona na západ (325 km.), severní dráha z Townsville do Charters Towerů (56 km.), dráha Maryboroughská z Maryborough do Gympie (98 km.), a dráha z Bundabergu do Mount Perry (66 km.). Sjízdných železnic bylo tedy celkem 1211 km., nedostavěných 320 kilometrů; náklad na železnice shora uvedené obnášel 99,907.209 mark. Vyjímaje malou trať jsou veškeré dráhy majetkem státním a přinášejí vzrůstající užitek. Záměr, spojití železnicí východní pomorí queenslandské s jižním břehem zálivu Karpentarského, dojde asi záhy uskutečnění. Společnost anglických kapitalistů chce z Blackalla nad řekou Viktorií, kamž má se státní dráha z Brisbany dostavěti, vésti dráhu ku Point Parkeru při zálivu Karpentarském pod tou podmínkou, že by jí vláda povolila na každou anglickou míli železnice v krajích západních 4000 ha. a při zálivu 4800 hektarů přilehlé půdy. K této železnici snad by se pak připojila ona, již viktorianská společnost zamýšlí stavěti z Charlevillu ku hranicím Nového Jižn. Walesa. Vláda byla ochotna přijmouti tyto podmínky; když však výprava od ní vyslaná velice příznivou podala zprávu o těch krajích, a když londýnský syndikat požadavky své na základě zkoumání trati generalmajorem Feildingem zvýšil, zrušena byla všeliká vyjednávání. Vláda sama bezpochyby železnici tu vystaví.

Telegrafní čára měla 1. ledna 1881. již 9229 km., a délka drátů byla 13.040 km.; nyní vede z hlavního města telegraf téměř ke všem důležitějším místům kolonie. Úředníků bylo 382 ve 159 telegrafních úřadech, jimiž dopraveno bylo 523.073 telegramů, mezi nimi 920 mezinárodních. Tyto

ubírají se posud dalekou cestou přes Kapundu v Jižní Australii, aby dostaly se k Port Darwinu; proto zamýšlí vláda queenslandská, telegraf již k Normantownu při zálivu Karpentarském vedoucí až k Palmerstonu prodloužiti a tím způsobem bližší a pohodlnější spojení s Evropou zjednati.

Správa poštovní, chtěc vyhověti potřebám a požadavkům obyvatelstva po tak rozsáhlé zemi roztroušeného, zařídila na 254 místech poštovní úřady; doprava zásylek děje se drahou, poštovními vozy nebo nákladními koni ve lhůtách zcela pravidelných, však v odlehlých krajích v obdobích čtrnáctidenních. Poštovní obchod je čilejší než v ostatních koloniích australských, vyjímajíc Australii Jižní; na jednoho obyvatele připadá průměrně 30 poštovních zásylek, tedy více než v Rakousku. R. 1880. dopraveno bylo poštou 4,576.849 psaní, 4,326.247 časopisův a 326.253 balíčků. Z výloh pošty (2,151.938 mark) připadalo 333.333 mark za lodní poštovní spojení s Anglií; do konce r. 1880. vykonávala tuto službu společnost „Eastern and Australian Steam Navigation“. Tato společnost pak odstoupila, nechtíc přijmouti podmínku, aby lodi své neposýlala za Brisbanu do Sydneye; na její místo nastoupila společnost „British India Steam Navigation“, jež podrobila se oné podmínce, a udržuje nyní přímé spojení mezi Londýnem a Brisbanou. Společnost „Australian Steam Navigation“, sídlem v Sydneyi, vysílá lodi své každý týden ku přístavům na pobřeží východním.

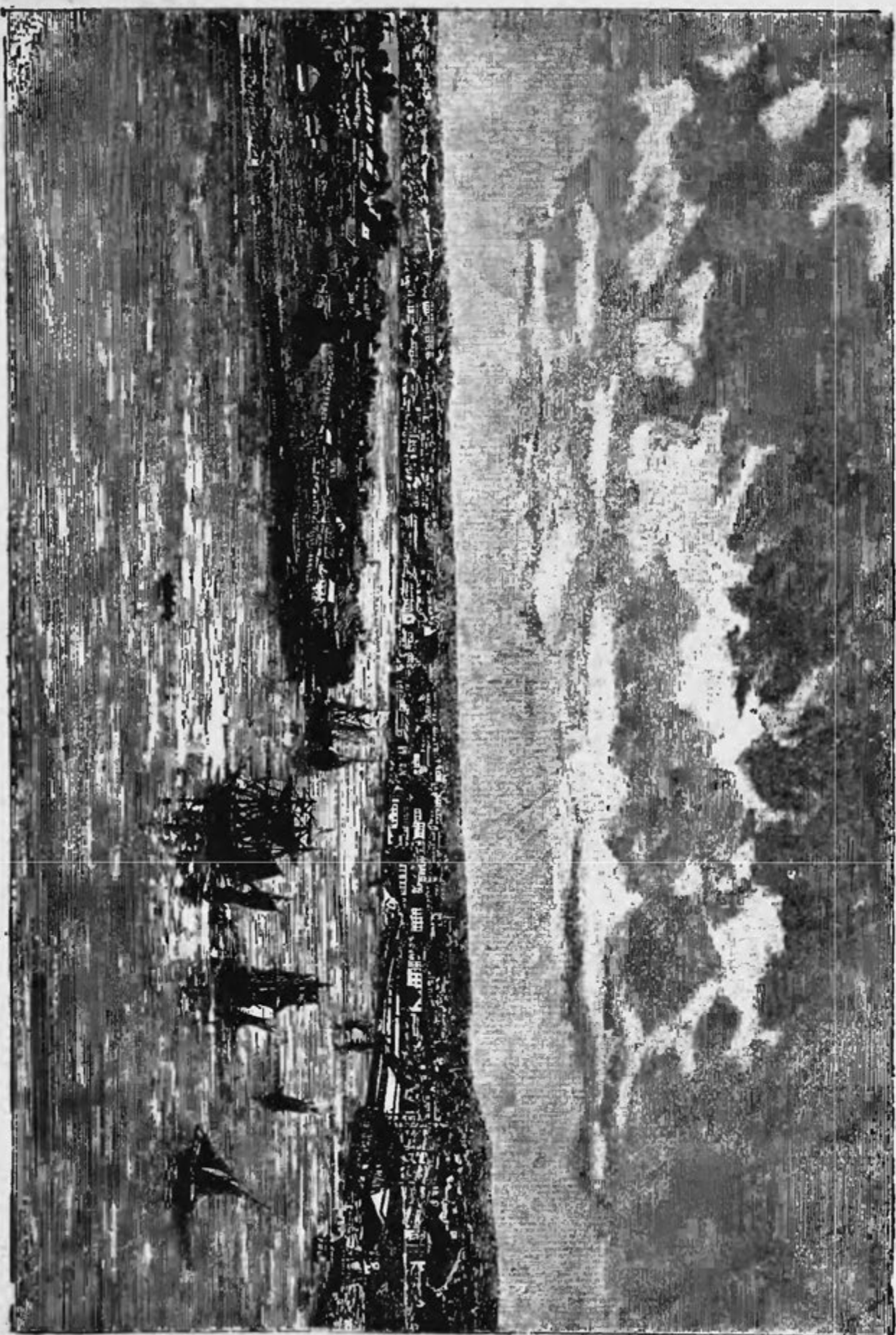
Nejdůležitějšími přístavy jsou: předem zátoka Morentonská, do níž vtéká šest splavných, avšak při svém ústí zanesených řek; pak záliv Hervey a Keppel, přístavy Curtis, Bowen, Denison, zátoka Rockinghamská, Port Albany při mysu Yorku a Investigators Roads na jihu zálivu Karpentarského. Obchodem lodním je Queensland v třetí řadě, hned za Viktorií.

Obchodní loďstvo kolonie je však nepatrné, menší než i západoaustralské; jest to sousední Nový Jižní Wales, kterýž loděmi svými téměř výhradně provozuje obchod na moři. Queensland měl r. 1881. jen 59 lodí plachetních o 3161 tunách a 35 parníkův o 1896 tunách.

8. Města

Queensland nemůže se sice honositi žádným velikým městem, ale má měst více než Jižní Austrálie a téměř tolik jako Nový Jižní Wales, který je přec mnohem lidnatější. Hlavní jeho město Brisbane (čti Brisben), na březích řeky téhož jména asi 40 km. od zátoky Moretonské, nevyniká ani krásou ani důležitostí. Jediná pozoruhodná budova je nádherný dům parlamentní ze krásného pískovce poblíž botanické zahrady poněkud jednotvárné. Ostatek má většinou jen nízké jednopatrové domy, dílem z cihel, dílem ze dřeva. Má však plynové osvětlení a výborný vodojem, jenž byl zřízen nákladem dvou millionů mark u pramenův Enoggera, 11 km. vzdálených. Dle posledního sčítání (r. 1881.) obývalo v ní 31.109 lidí. Z Brisbany do Sydneje pluje parník dvakrát za týden; také k severním přístavům queenslandským bývají odtud vysílány parníky v dobách pravidelných, z Anglie pak dojíždí sem parníky poštovní. Řeka však není pro plavbu velikých parníků dosti hluboká; pročez zakotvuje se mimo město na rejdě, ovšem úplně bezpečné. Druhé město, ne počtem obyvatelstva, ale značným hospodářstvím důležité, jest Ipswich nad Bremerem, přítokem Brisbany, která je až sem splavnou. Proto bylo toto město, než vystavěna byla dráha, důležitým skladním místem pro poříční obchod. Nyní čítá se v něm 7048 obyvatelů; jest tam plynárna, knihovna o 3000 svazcích, továrna na vlněné výrobky. Okolí je znamenito rolnictvím a bohatostí uhlí, kterého však doposud jen málo bylo těženo. Toowoomba, 600 m. nad mořem na východním úbočí předělu

Obr. 51. Brisbane.

je hlavní místo v úrodných Darling Downech; má 5007 obyvatelů. V úrodném okolí pěstují se hlavně kukuřice, pšenice a brambory. Na jihu, u hranice s Novým Jižn. Walesem je Warwick s 3596 obyvateli; leží v okrese bohatém na obilí, víno, dříví, zlato a cín. Město leží vysoko a má chladné, téměř britské podnebí. Docela jinaké podnebí je dále na sever v Maryborough, 40 km. od ústí řeky Mary na severním její břehu; je středem velmi důležité krajiny pro pěstování třtiny cukrové. Bez předměstí má 7083 obyvatelů, knihovnu o 5000 svazcích, plyn a vodovody, několik bank a rozličné závody průmyslové. Na jih od něho na řece Mary je město Gympie se 4564 obyvateli, proslavené bohatými zlatými doly křemencovými. Držice se směru zlatých útesů rozkládají se od severu k jihu téměř 5 km. dlouhé řady domů, mezi nimiž jsou banky, knihovny, divadlo, hornická škola a p. Již za obrátkou leží nad hlubokým a širokým Fitzroyem Rockhampton, u něhož vystupuje ze dna řeky skalná hráz, jež další plavby nedopouští. Město má živý přístav pro náklad výrobků z okrese pastevního i pro výtěžky zlatých a měděných dolů Peak Downských, k nimž vede od města železnice. V Rockhamptoně čítá se 7431 obyvatelů; v okolí jsou doly na zlato, měď a stříbro. Bowen při Port Denisonu má jeden z nejlepších přístavů na východním břehu australském, a proto přistávají tam pravidelně poštovní parníky z ostatních důležitějších přístavů queenslandských. Místo má jenom 794 obyvatelů. Při vchodu do přístavu spatřujeme podivný, ohromný balvan, Mother Beddick, jenž spočívá na úzkém základu. Townsville, dále na sever ležící, byl dříve přístavem vývozným pro bavlnu a cukrovou třtinu okolí svého, až odváhily dělníky zlaté doly Star Riveru, Ravenswooda, Charters Tower, Cloncurr, Gilberta a Etheridgee. Z těchto dolův a pak s pastvisk dováží se zboží do přístavu, jenžto však je otevřen a musí býti chráněn před vlnobitím. Město Townsville mělo

Obz. 52. „Mother Beddick“ v přístavě Bowenském.

(r. 1881.) 3030 obyvatelů, mezi nimiž jsou i Číňané. Spojeno je pravidelnou paroplavbou se všemi přístavy severními i jižními, a nyní staví se železnice do Charters Tower. Nejsevernější osada, vyjímaje malé osady při Torresově průlivu, jest Cooktown, jež vzniklo zlatými doly Palmerskými a Hodgkinsonskými; když ubylo však výnosnosti dolů těch, zmenšila se záhy dřívější jeho důležitost. První dům stavěn byl teprve r. 1873. a již r. 1877. obývalo tu 3000 bělochův a 5000 Číňanův; avšak r. 1879. skleslo obyvatelstvo na 5000. Město rozkládá se na jižním břehu řeky Endeavour, jež tvoří dobrý, druhdy velmi četně navštěvovaný přístav, a je nyní střediskem rozsáhlého lovu na trepang. V okolí pěstuje se s velikým zdarem třtina cukrová.

J i ž n í A u s t r a l i e.

1. Rozměry.

Jméno Jižní Austrálie má kolonie tato již od prvního usazení Angličanů neprávem, neboť není nejjižnější částí pevniny. Z původního její objemu (mezi 132. a 141. stupněm východní délky od Greenwicha, na jihu omezovalo ji Jižní moře, na severu 26. stupeň šířky) leží jenom malá část tak jižně jako Viktorie, části severní vybíhají i za severní hranice Nového Jižního Walesu. Jelikož pak r. 1863. byla k ní připojena země Alexandrina se Severní Australií, není název Jižní Austrálie vhodný pro kolonii, která se rozkládá až k dalekému severu. Jižní, původní část omezuje nyní 141. a 129. stupeň délky, severní pak část rozkládá se mezi 138. a 129. stupněm délky. Veškerá půda obnáší (dle Behma a Wagnera) 2,341.611 □ km. č. 42.526·1 □ mil, a to: vlastní Jižní Austrálie 985.720 □ km. č. 17.901·7 □ mil, Severní Austrálie

1,355.891 □ km. (24.624.4 □ mil); je tedy větší než Rakousko s Německem, Francií a půlostrovem pyrenejským.

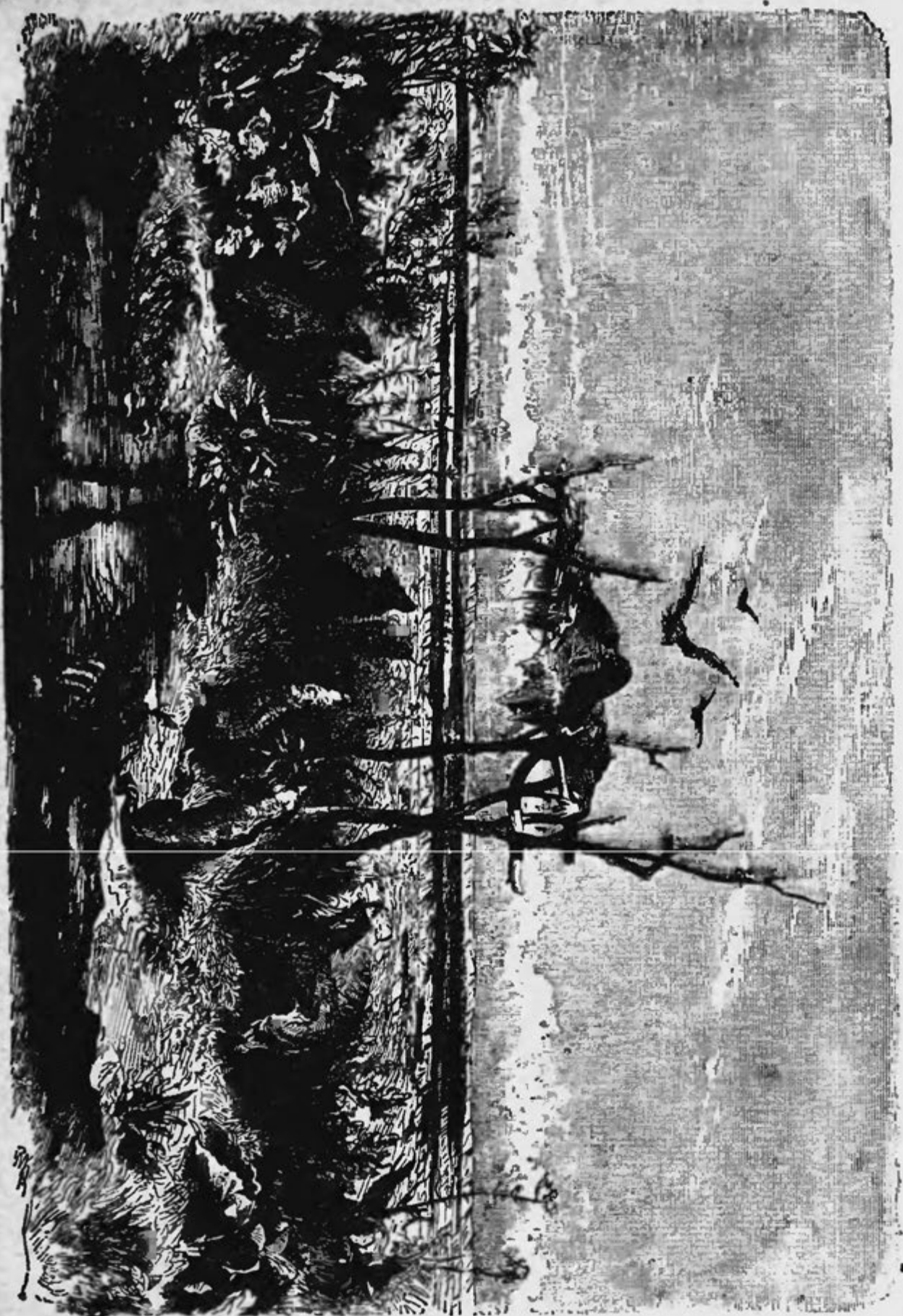
2. Horopis a vodstvo.

Povrch Jižní Austrálie značně se různí od kolonií východních. Pohoří není tu souvislé jako v Novém Jižním Walesu a ve Viktorii, nýbrž prostupují zemí porůzná, rovinami oddělená pásma hor způsobem velmi nepravidelným. Na jihu táhne se od předhoří Jervise (při zátocce St. Vincentské) až k rovinám na jih od Cooper-Creeka pohoří, jež skládá se z pásma Mount Lofty a Flindersova, nejvyšší jeho vrcholy nedosahují však 1000 metrů. Husté lesy jižní řídnou stále směrem k severu, až se nám objevují jen holé skály podivných namnoze tvarův a podob. Hrubé a prorvané jsou též Gawler Ranges, které táhnou se od západu k východu po severní části poloostrova Eyria. Z četných pohoří v zemi Alexandrině jest nejdůležitější pásmo Macdonnellovo, jež vystupuje na jihu jako příkrá zeď; nejsevernější díl Severní Austrálie pokrývá veliká planina. Největší část rozsáhlé kolonie skládá se z třetihorního pískovce a vápence, kterýž jen zde onde přerušován bývá horninami palaeozoickými a sopečnými. Hlavní pohoří od mysu Jervise až k nejzazšímu konci je útvaru silurského, po většině z pískovce, břidlice a vápence, v nichž uloženy jsou rozličné vrstvy žuly. Krásnou červenou žulu nacházíme v distriktu Barossa (na sever od Adelaidy) a na západním břehu zátoky Encounterské; celé pohoří Gawler a Musgrave skládá se z hornin žulových. Žula vystupuje též z krystalených a metamorfických hor při telegrafu a v nejsevernějším cípu Severní Austrálie; zde nacházíme též sopečné horniny ve veliké rozsáhlosti. Čedič nalézá se na hoře Ardeny (na sever od přístavu Augusty) a pak v centrální krajině jezerní, častěji však vyskytuje se v jihovýchodní části na blízku podivné skupiny vyhaslých sopek. Zde spatřu-

jeme též uprostřed písčité, bahnité krajiny podzemní jeskyně, v nichž jsou přepodivné tvary krápníkové.

Veliká část vlastní Jižní Austrálie je neobytnou pouští; takového rázu je zejména veliká, posud málo známá krajina na západ od solných jezer, která se táhnou od jihu na sever ke hranicím. Ale i jiné kraje, jako na př. scrub na východ od Murraye k hranici Viktorianské, jsou velice nehostinné. Jižní Australii nedostává se hlavně tekoucí vody; mimo Murray, jenž teče krajinami chudými, není jiné řeky. Nízká, lesy porostlá pohoří, která se táhnou od jihu na sever ku nížinám Coopera, mají ovšem prameny několika potoků; tyto však ztrácejí se často, jakmile z hor vplynuly na roviny. Ostatní díl kolonie nemá ovlažujícího vodstva; neboť na mappě naznačená velká i malá jezera: Gairdner, Torrensovo, Eyreovo, Gregoryovo, Blanche, Frome a j., jsou pouhé solné močály, řeky pak do nich vtékající mají zřídka a na krátko vody, většinou zůstávají suchy. Jich holé, leda chudými salsola-ceemi pokryté břehy jsou obrazem nejsmutnější pustoty a vhodnými místy pro pohřebiště domorodců, jak nám ukazuje (vyobrazení 53.) umrlčí lešení domorodců na březích solného Cooronga uprostřed pusté krajiny, v níž jen divocí dravci bydlí. Avšak v žádné jiné kolonii nebylo tolik působeno k umělému zavlažování půdy a k usnadnění kolonisace; kopány studně, voda shromažďována v cisternách a v nejnovější době vrtány jsou studně arteské. Všeobecný ráz suchoty v Jižní Australii nemá však jihovýchodní cíp její, jenž úplně se od ostatní kolonie různí. Jest povahy sopečné, o čemž svědčí dávno vyhaslé, jezery vyplněné sopky; má takovou hojnost vodstva, že provedeny byly rozsáhlé práce, aby vysušena byla úrodná černá půda a přizpůsobena ku zdělávání. Tento okres, dle vyhaslé sopky Mount Gambier řečený, právem nazván byl zahradou jihoaustralskou. Ostrov Klokau skládá se však většinou z pískovce pustinného a pokryt je

Obr. 53. Umrlčí lešení nad Coorongem, obklopené dingy.

neužitečným scrubem. Proto byla osada, zde při kolonisaci Jižní Austrálie zprvu zřízená, záhy opuštěna; nyní jsou na něm jen osamocené osady na severním břehu mezi oběma konečnými mysy.

3. Podnebí a plodiny.

Podnebí Jižní Austrálie ve vlastním smyslu je teplejší a sušší než ve kterékoli kolonii ostatní, protože pohoří nevysoká táhnou se od severu na jih a nebrání horským větrům vnitrozemským, pomoří pak není vypouklé, tudíž chladným větrům mořským od jihu a jihovýchodu není přístupné. Dešťů bývá do roka málo, a ubývá jich od pomoří ku vnitrozemí až ke hranicím staré Jižní Austrálie, kdež bývá pršek nejmeně. Podnebí Severní Austrálie jest docela tropické; avšak i zde je květena úplně australská, ačkoli se vyskytují též druhy indické. Také zvířena na severu i na jihu jest téměř táž, avšak daleko na severu, jakož i v sousedních částech Západní Austrálie a Queenslandu, vyskytují se bydlitelé pásem horkých: krokodilové a j. Mimo uhlí nalezeny byly všechny důležitější nerosty, zejména výborná měď.

4. Obyvatelstvo.

Obydlení Jižní Austrálie událo se docela jiným způsobem nežli zřízení kolonií ostatních. Nový Jižní Wales již zprědu byl určen za osadu trestanců, podobně Tasmanie, Queensland byl jako distrikt Moretonbaiský dlouho filiálkou ústředního ústavu trestnického v Sydney; Západní Austrálie osazována byla zprvu svobodnými vystěhovalci, proměnila se však později v osadu trestancův, a Viktorie nabyla z počátku většiny obyvatelstva z propuštěných odsouzenců tasmanických. Avšak Jižní Austrálie neseznala výhod a škodlivostí laciné práce trestanců. Přes mnohé překážky rychle se rozmohla, a nebylo jí třeba, jako západní její sousedce, prositi o dělníky ze řad

trestníků. Založena byla jako Nový Zeland od mužů svobodných a to výhradně vlastním jich přičiněním. Britský stát požadoval jen právo vrchního dozoru, jež vykonával gouverneurem, korunou dosazovaným; podpory však mladé kolonii neslibil a neudělil. Společnost, která se roku 1836. zřídila

Obr. 54. Mladý Australan přichystán k lovu.

k osazení země této, obdržela million akreů (450.000 ha.) s tou podmínkou, že nesmí akre (0.45 ha.) prodáván býti levněji než za 12 šillinků (později za libru šterlinkův), a že za vytěženou kupní cenu převáženy býti mají chudé rodiny ze spojeného království do kolonie. Ustanovení toto nebylo ovšem

nikdy úplně zachováváno, za to však nařízení, kterým navždy zapovězena byla deportace odsouzenců do nové kolonie. Roku 1836. vyplula z Anglie loď s vystěhovalci, a zřízena byla nová osada zprvu na ostrově Klokantů, později však na místě, kde je nyní Adelaide. Osada z počátku málo vzkvétala; ještě roku

Obr. 55. Starý muž se zabitým opossem.

1841. bylo jen 14.000, ale roku 1851. již 63.700 obyvatelův. Odkrytím zlatých polí ve Viktorii roku 1851. a 1852. utrpěla Jižní Austrálie veliké ztráty obyvatelstva, neboť nastalo všeobecné stěhování. Ale vystěhovalci záhy se vraceli, přinášejíce s sebou část bohatství kolonie sousední. Obyvatelstva stále

pak přibývalo, a roku 1881. (3. dubna) dosáhlo počtu 279.865. Z toho žilo ve vlastní Jižní Australii 272.876, v Severní Australii 3451 osob, a mimo to bylo tou dobou 1070 Číňanů na cestě do oněch krajin. Domorodců napočítalo se v jižním dílu kolonie 6346, z nichž bylo 3478 mužského a 2868 ženského pohlaví. Největší jich část bydlí při řece Strzeleckiho a při Cooperu, pak na severu u Peake a v distriktu Fowlers Baiském. Uvnitř hrabství, hustěji zalidněných, bylo jich jen 853; mimo ně, kde provozuje se jen chov dobytka, žilo jich 5493. Zde zachovali si dávný způsob života, kdežto v hrabstvích nuceni byli kožené pláště a dřevěné své zbraně zaměňovati za šaty a nástroje evropské. Národnosti jsou téměř všichni osadníci anglické; kdežto Číňané tvoří hlavní část obyvatelstva v Australii Severní, v jižní části jich téměř ani nespatříš.

5. Chov dobytka, orba, hornictví.

Z velikého nedostatku vody v Jižní Australii jde na jevo, proč chov koní a hovězího dobytka je proti chovu ovcí nepatrný. Neboť ovce spokojují se s potravou nejnutnější a v této suché krajině podávají žádoucí množství vlny a masa, ačkoli při suché, často solné píci možno jim i v parných dnech jen jednou denně se napít, v zimě pak jest jim vody docela se zříci. Proto jsou v suchoparné Jižní Australii náhradou za ostatní druhy zvířat. Výrobků z látek zvířecích vyvezeno bylo roku 1880. za 42,813.280 mark. Vývoz masa v krabicích, druhdy dosti rozsáhlý, značně se zmenšil (r. 1879. 1411 centů v ceně 91.940 mark); avšak i zde učiněny šťastné pokusy s vývozem masa mraženého.

Zdá se, že chov dobytka, nejdůležitější posud živnost v Jižní Australii, zatlačován je orbou mocně se šířící. Činnost obyvatelstva byla hned od počátku obrácena ku zdělávání půdy. Již r. 1844., tedy 8 let po příchodu prvních osad-

níků, vzděláváno bylo 12.000 hektarů půdy, a na počátku r. 1881. bylo 1,802.797 ha., z čehož více než třetina byla osívána pšenicí. Hlavním odběratelem jihoaustralské pšenice byla druhdy Viktorie; ta však nyní již sama potřeby své vyrábí a mimo to odváží značné množství do Nového Jižního Walesa, Queenslanda a p., tak že obchod Jižní Austrálie odkázán jest na Anglii. Vývoz do Anglie od r. 1877. (kde vyvezeno bylo 425.695 centů v ceně 5,339.340 mark) tak se rozmnožil, že r. 1880. páčil se vývoz pšenice a mouky do Veliké Británie na 49,199.600 mark. Pěstování obilí, většinou pšenice, šíří se podivnou měrou i v krajinách, které nezdály se dříve příhodnými ani pro chov dobytka. Ovšem i zde, jakož i v jiných částech Austrálie, provádí se orba bezohledně systémem loupeživým, kterýž přec jednou přestati musí; jest sice jen 3,767.484 ha. prodáno a ještě zbývá 227 millionů ha. půdy k prodeji, avšak jen malá část neprodané půdy jest asi orbě příhodná.

Živobytí jihoaustralských farmářů dokonce není skvělé. Mimo nemoci obilní způsobují jim nezřídka značné škody hejna kobylek, zhoubné horké větry, ve mnohých krajinách králíci, tak že je výdělek farmářův, zvláště při nízkých cenách pšenice, často velmi nejistý. Mimo to jest úrodnost půdy menší než v koloniích ostatních; vzcházející se výtěžek pozemků plyne tedy ze zdělávání většího prostoru půdy. Jihoaustralská pšenice je velmi dobrá, má jemné slupiny a obsahuje mnoho mouky. I mnohé jiné plodiny zajisté s velikým prospěchem možno by bylo pěstovati; doposud však zůstaly návrhy a pokyny zkušených mužů nepovšimnuty, ačkoliv počátky pěstování lnu a konopí, cukrovky, chmele, tabáku, korintek a máku k výrobě opia se potkaly se skvělým výsledkem.

Ovocem není ovšem Jižní Austrálie tak bohatá jako Tasmanie, avšak mohla by jí býti. Ve chladnějších údolích pásma hor Lofty daří se ovoce našich krajů, na teplých rovinách

pak plodiny jihoevropské. Jablka a hrušky z Jižní Austrálie nevyrovňají se sice Tasmanským a její citroník kytajský daleko zůstává za výtečnými plodinami Nového Jižního Walesu. Avšak ovocnářství nabude zde zajisté veliké důležitosti; již nyní dováží se na trh londýnský ovoce konservované, víno a hrušky. Vinařství provozuje se na 1734 hektarech; výnosné vinice nacházíme od jihu až k nejsevernějším výběžkům pásma Flindersova. Na značnější však vývoz do Evropy nelze posud pomýšleti; ještě dlouho asi bude réva se pěstovati, než se ocitne na tržištích evropských.

Kovů má kolonie hojnost. Zlata ovšem nalézá se poskrovnu, ač od časů dávných. Zdá se, že Severní Austrálie vyplní konečně naděje, v dřívějších letech v ni skládané. Nejdůležitějším však kovem je měď. Ložiska mědi u Kapundy, zvláště pak doly Burra-Burra, byly proslulé; v prvních létech 1845.—1848. vytěženo bylo z Burra-Burra 10.000 tun čisté rudy, jež prodána za 14 millionů mark. Později ovšem téměř úplně byly vyčerpány, avšak na jich místo vstoupily doly Wallaroo a Moonta na půlostrově Yorke, Blinman a Yudanamutana v severní části pásma Flindersova. Z Burra-Burra dobyto bylo za 31 let rudy měděné za 80 millionů, z Moonty od r. 1861. téměř za 60 millionů mark. Také na jiných místech doluje se na měď; rychle klesající cena její v posledních letech výrobu mědi velice zmenšila a mnoho dělníků zbavila zaměstnání. Otevřením dráhy až do Farinatowna r. 1882. poněkud povzneslo se zase dolování mědi. Veliká část chudší rudy Wallarooské a Moontaské dováží se k tavírnám do Newcastle po lodích, které odtud přivážejí palivo. Wismutu dobývá se v horách na východ od Adelaidy; v horách těch byly druhy doly na olovo, stříbro a cín, byly však později úplně opuštěny. Také zůstalo jen při pouhém pokusu těžiti z hojné a bohaté rudy železné; posud není podnikatele, který by mohl žádati za odměnu 40.000 mark od vlády slíbenou za vyro-

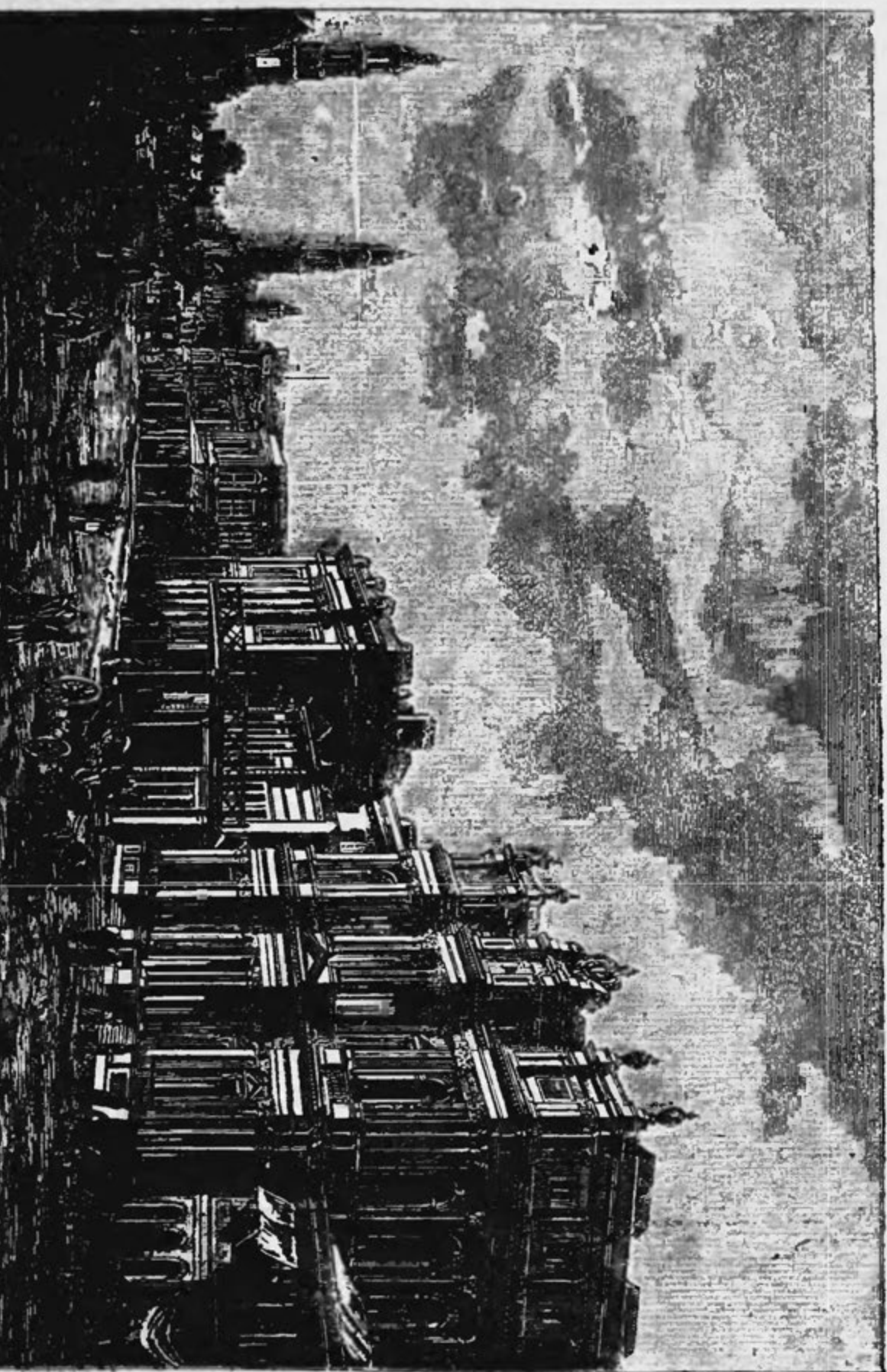
bení prvních 500 tun jihoaustralského surového železa. K roztavení rudy užíváno bylo posud tuzemského výborného dříví, neboť uhlí nebylo ještě nalezeno, ačkoli vypsala vláda cenu 80.000 mark na objevení výnosného uhelného dolu. Veškerá potřeba uhlí dováží se z Newcastle. Na březích Cooronga, solného jezera na východě od ústí Murraye, prýští ze země živičnáta látka, z níž může se připravovati dobrý olej k svícení. Do konce r. 1879. vyvezeno bylo veškerých nerostů za 324,719.180 mark.

Mimo tyto plodiny jest jmenovati výborné tříslo, které zvláště dává druh agátu zvaný *Acacia pycnantha*. Kůra tohoto stromu se hojně vyváží (r. 1880. za 856.560 mark), však jí též značné množství spotřebováno bývá od tamějších koželuhů.

6. Průmysl a obchod.

Průmysl při poměrech ne vždy příznivých značně se vyvinul. Nejdůležitější je zajisté mlynářství se 117 parními mlýny, pak pivovarnictví, jehož výrobek ovšem nevyrovná se našemu, dále továrny na šatstvo a obuv, pily, koželužství, lihovarnictví, továrna na látky vlněné a p.

Kolonie vede obchod hlavně s Anglií, pak Viktorií a Novým Jižním Walesem, dále s Mauritiem, odkudž přiváží se nejvíce cukru, se Spojenými Státy, Východní Indií, Čínou (čaj), Kapskou osadou (vývoz mouky), Švédskem a Norvéžskem (přívoz dříví). Veškerý přívoz r. 1880. páčil se na 111,629.960 mark, vývoz na 111,490.100 mark. Z Anglie přiváží se hlavně zboží vlněné a bavlněné, šatstvo, obuv, železo a zboží železné, lihoviny a j.; z ostatních zemí čaj, káva, cukr, tabák, dříví, petrolej a koření. Z Nového Jižního Walesa zasílají po Murrayi mnoho vlny ku další dopravě do Anglie. Cla přívozná obsahují většinou 10, někdy pět procent z ceny zboží; r. 1880. vybráno bylo na clech 10,488.098 mark.

Obr. 56. Ulice v Adelaide; v zdu věže radnice a pošty.

Ku podporování obchodu je v Adelaidě devět bank, které mají nádherné budovy v hlavní části města, v ulici krále Viléma (King William), a zařídily velmi četné filiálky. Mimo to je v Adelaidě obchodní a řemeslnická komora. Do spořitelny, vládou založené a řízené, uložilo do konce r. 1880. téměř 34.300 osob 20,739.148 mark.

7. Spojení.

Přímý obchod Jižní Austrálie s ostatními koloniemi australskými, jakož i s Anglií a jinými zeměmi, ubírá se téměř výhradně přes Adelaidu a její přístav téhož jména. Jest sice ještě mnoho jiných přístavů, jako Augusta v zálivu Spencer-ském, Pirie, Broughton a Wallaroo na východní straně tohoto zalivu, Lincoln na jihovýchodním cípu poloostrova Eyria, Wakefield na severním konci zálivu St. Vincentu, Victor v zátoce Encounterské, Macdonnell a j.; tyto přístavy jsou však většinou malé a mají téměř jen místní důležitost. Vůbec nejsou přístavy Jižní Austrálie od přírody dobré, vyjímaje ovšem znamenitý přístav Lincolnský, jenž však nemá za sebou půdy. Zvláště přístav Adelaide nemá přirozených předností; leží na konci mořského ramene, jež velikým loďm je nepřístupno, v nížině močálovité, často zaplavované. Proto byl přístav opraven, a aby možno bylo i velikým loďm přistati, zřízen byl při mělkém vchodu nynějšího přístavu veliký přístav vnější pomocí hrází a přístavních mostů; zároveň založena byla velikolepá loděnice. Přístav Adelaide spojen je železnicí s městem Adelaidou, 13 kilometrů vzdáleným. Z přístavu Adelaidského plují každý týden parníky dvou rozličných linií do Melbourne, zastavující se na cestě v přístavu Kingstonu a Macdonnellu. Poštovní parníky společnosti P. and O. a společnosti východní zakotvují dále na východ na rejdě lázeňského místa Glenelga, kamž vede též z Adelaide železnice. Téměř veškerá lodní vozba připadá na loďstvo anglické; mimo to na švédské, severo-

americké a německé. Kolonie měla r. 1880. celkem 264 lodí o 29.089 tunách, mezi tím 71 parníkův o 7206 tunách; pak 40 parníků náříčních a 50 člunů vlečných. které plují mezi Goolwou (nad dolním Murrayem) a přístavy při horním Murrayi, pak po Darlingu a Murrumbidgei. Goolwa spojena je železnicí se Strathalbynem, přístavem Elliotem a Victorem; tento tvoří v poslední době částečně námořní přístav pro Murray, neboť dováží se odtud vlna přímo do Anglie. Jiné přístavy v Murrayi jsou na pravém břehu Blanchetown a Morgan, kterýž spojuje železnice s Adelaidou. Jižní Austrálie snažila se tím způsobem pojistiti sobě proti Viktorii velikou část obchodu Riverinského; zamýšlí též stavěti dráhu přes Barrier Ranges do Menindie neb Wilcannie nad Darlingem, aby nebylo spojení s důležitým krajem pastevním závislé na nestálé splavnosti řek.

Železnice jsou stavěny v rozsáhlé míře. Hlavní trati jsou z Adelaidy na sever přes doly Burra-Burraské, a z přístavu Augusty nyní do Farinatowna ukončená dráha, jež má býti stavěna až na roviny na východ od Eyreova jezera. Délka všech otevřených železnic obnáší 1067 kilometrů; veškeré, mimo dvě krátké dráhy z Adelaidy do Glenelga a k zátoce Holdfastské, jsou majetkem státním. V nejnovější době znova probuzen byl záměr, vystavěti železnici z Farinatowna přímo přes pevninu ke přístavu Darwinovu; vláda osadnická nepřijala však posud návrh americké společnosti, která se zavazovala vystavěti tu dráhu za tou podmínkou, aby jí za to darovány byly pozemky k dráze přilehlé. Vlastním nákladem nebude moci jihoaustralská vláda ještě dlouho podnik ten provésti; zatím zamýšlí stavěti dráhu z Palmerstona na jih.

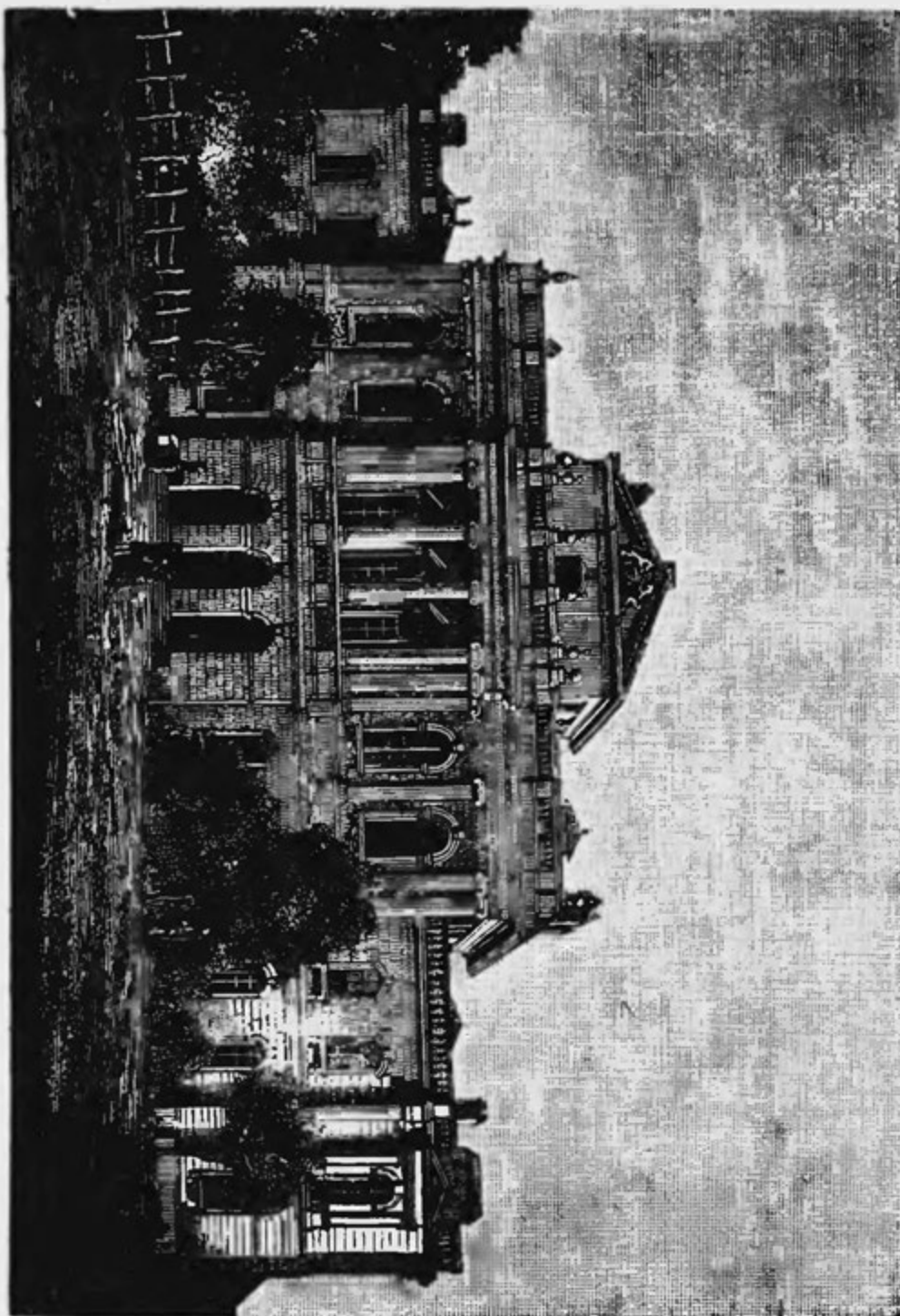
Telegrafní linie rozkládají se nyní ve všech částech kolonie, a úřady telegrafické jsou i v nepatrných místech. Od r. 1872. otevřena je veliká linie přes pevninu ke přístavu Darwinovu, jež připojuje se s podmořským telegrafem v Sin-

gapuru; v r. 1877. spojil se telegraf jihoaustralský u Eucly (při Velikém chobotu) s linií západoaustralskou. Stavba onoho 290 kilometrů dlouhého telegrafu z přístavu Augusty k přístavu Darwina je výkon neobyčejný, zvláště vzhledem k malému tehdy počtu (186.000) obyvatelů. Za dvě léta bylo připraveno 36.000 telegrafních tyčí váhy 5000 tun a dovézti na určené místo, někdy ze vzdálenosti až 560 kilometrů. Protože se shledalo, že ani tvrdé dřevo australské dosti neodporuje bílým mravencům, na severu velmi četným, dovezeny byly z Anglie železné žerdi, jež musily býti průměrně 640 kilometrů dálky dopravovány. Mimo to bylo několik tisíc kusů dobytka přiháněti k výživě dělníků často ze vzdálenosti 2000 km.

Bylo raziti cesty 16 metrů šířky lesy velmi dlouhými; stavivo, telegrafické stroje a zásoby pro telegrafické úřady bylo z daleka přivážeti. Veškeré výlohy tohoto velikolepého podniku určeny byly jen na 120.000 liber šterlinků snad proto, že by větší suma parlamentem nebyla povolena; když však telegraf byl dostavěn, stouply výlohy na 453.711 liber šterlinků, tedy přes 9 millionů mark. Dílo to bylo však pro kolonii s takovým užitkem, že již v prvním roce po jeho dokonání získala tři milliony mark rychlými zprávami o londýnském trhu obilním. Jiný znamenitý výkon je dokončení telegrafické trati z přístavu Augusty do Eucly na západoaustralské hranici. Tu bylo přemáhati obtíže z nedostatku vody plynoucí a třeba bylo nákladu 75.214 liber šterlinků. Délka veškerých tratí obnášela 7606, drátů 11.046 kilometrů.

Poštovní spojení je dobré; v každém i nepatrném místě je alespoň sbírna a nezřídka nacházíme v osamělém křoví otevřenou schránku, do níž s důvěrou ukládají se psaní, která vybírá pak jízdní posel. Čím dále od měst, tím řidčeji ovšem přijíždějí poštovní poslové; avšak i na stanici Alice při telegrafu objevují se aspoň jednou za měsíc, na dalších stanicích

jest osamělým úředníkům čekati dlouho na řídkou a toužebně žádanou příležitost, by přijali a odevzdali dopisy sobě svě-

Obr. 57. Nejvyšší soud v Adelaidě.

řené. Na sklonku r. 1880. bylo 468 poštovních úřadů. S ostatními koloniemi australskými vede se poštovní spojení buď po souši, buď, a to většinou, po lodích; se Západní Australií ovšem

jen po lodích, tož parnicích společnosti P. and O., které každých 14 dní zakotvují na rejdě u Glenelga. Příjmy poštovní nevystačují, by uhradily výlohy. Od několika let zavedeny tu s úspěchem poštovní poukázky, jež může přijímati a vydávati 116 úřadů.

8. Města.

Hlavní město kolonie, Adelaide (čti Edlíd), leží asi 12 kilometrův od zátoky Sv. Vincence na březích řeky Torrense, jež příhodna je k oblíbeným závodům veslařským. Město je vystavěno pravidelně na povýšené rovině; uprostřed má veliký sad a v pravidelné vzdálenosti odtud čtyři jiné úhledné a mnohými pomníky okrášlené sady. Kolem města rozkládají se veliké parklandy, jichž zelený koberec propleten je jednotlivými skupinami stromů, a místa pro hry v cricket a pro koňské dostihy. Na východ zdvihá se zvolna půda k pásmu Loftyskému, jehož straně pokryty jsou úhlednými letohrádky. Ozdobou města a nedělní útočiště obyvatelů je botanická zahrada na severovýchodním konci; dále několik vynikajících budov, jako radnice, pošta, budova nejvyššího soudu, anglikanský chrám, universita, blázinec, banky a podobně. V městě jest také několik průmyslových závodů: továrny na šatstvo a obuv, pekárny, výborné zlatnické dílny a j. Několik předměstí připojuje se zvláště na straně východní; město vlastní mělo r. 1881. přes 38.400 obyvatelů. V přístavě Adelaidě žije 3000 obyvatelů. Jiných větších míst v kolonii není. Sluší pouze jmenovati Gawler při severní dráze, měděné doly Kapunda, Koringa (Burra-Burra), Kadina, Moonta a Wallaroo. Značnější místa přístavní jsou Pirie a Augustu v zátocě Spencerské a Goolwa nedaleko ústí Murray-e.

Severní Austrálie.

V severoaustralském území jest dosud velmi málo osad, kteréžto leží u přístavu Darwinova a při telegrafní čáře; při stanici Alice Springs usadilo se též několik majitelů stád

Obr. 58. Domorodec od [zálivu Karpen-tarského.

a dva němečtí misio-náři. Beze vsí pochyb-nosti jest však půda velmi úrodná a ku pěstování plodin tropi-ckých velmi příhodná, neboť pokusy ve pěstování bavlny, cukru, ká-vy, čaje, bananu a pod. plodin měly výsledek skvělý. Vláda jihoau-stralská pečovala o oby-dlení tohoto kraje, ač posud s malým úspě-chem; v nejnovější době slíbila odměnu 100.000 mark za první sto tun cukru třtinového, pak darovala jisté společ-nosti 4000 hektarů půdy s tou podmínkou, aby zakoupila za 100.000 mark strojův a vyrobila v 6 letech 250 tun třti-

nového cukru. Vůbecť usnadnila všelikým způsobem nabývání pozemků, tak že v březnu [r. 1880. prodáno bylo již 120.000 hektarů. Avšak nebyly zřízeny značnější osady, neboť kupo-váním půdy prováděny byly pouhé spekulace. Přes to na-

počítalo se v kolonii značné již množství ovec, hovězího dobytka a koní; mimo to nalézají se v okolí přístavu Essingtona a na ostrově Melville divocí bůvolové a timorští poniové, památky to dřívějších vojenských stanic, které tu vláda Nového Jižního Walesa založila, ale záhy zase zrušila. Jediným výrobkem bylo posud zlato, jehož ročně vyváží se 12 až 15 tisíc uncí; také objevena byla měď, cín a olovo. Obyvatelstvo páčí se asi jen na 4000 Číňanův a 400 Evropanů, kteří jsou téměř výhradně zaměstnání v zlatých dolech. Příznivá půdy přirozenost a četné splavné řeky: Roper, Liverpool, Jižní a Východní Alligator, Adelaide, Daly, Fitzmaurice a Victoria, usnadňují kolonisaci tohoto kraje. Domorodci, jichž počet udává se na 12.000, dílem projevovali kolonistům smýšlení přátelské, dílem ukázali se býti rozhodnými nepřátely všech cizinců. Vyznamenávají se silou a bojovností a jsou urostlejší než jižní pranárodové. Hlavní místo Palmerston s výborným přístavem Darwinem má teprve 470 obyvatelů, z nichž je 300 Číňanů; je sídlem vládního sídlitele a jeho úředníků a tří bank. Do Adelaidy plují jednou za 14 dní parníky společnosti Britisch India Steam Navigation. Vlastním přístavem pro zlatá pole jest Southport, dále na jihu ležící.

Západní Australie.

1. Území, dějiny, obyvatelstvo.

Západní Australie zaujímá plochu 2,527.283 □ kilometrů (45,898·2 □ mil), tedy téměř třetí díl celé pevniny, a jest skoro pětkrát tak veliká jako mocnářství rakouské. Obydlena je však hlavně jen v kraji jihozápadním, na pobřeží pak západním roztroušeny jsou osady až ku hornickému okresu nad Murchisonem; zcela osamělé osady nacházíme dále při zá-

toce Žraločí, nad Ashburtonem, Fortescue-em a při jiných řekách až k Oakoveru pod 21° šířky. O kolonisaci Západní

Obr. 59. Západoaustralan od sundu krále Jiřího držící v levé ruce keili, ve pravé prak, na nějž přiloženo kopí.

Australie již záhy bylo pečováno. Již r. 1826. byl vyslán ze Sydney-e malý oddíl trestancův a vojínů k sundu krále Jiřího, aby nabytím faktického držení vyloučeny byly ostatní moc-

nosti z Austrálie. Osazována byla Západní Austrálie teprve r. 1829. anglickou společností, již vláda darovala rozsáhlé pozemky; pokusy ty nebyly však příznivé. Když osada na řece Labutí pro veliké překážky tak málo prospívala, že r. 1848.

Obr. 60. Australanka od sundu krále Jiřího.

měla teprve 4622 obyvatelů, žádala r. 1850. vládu anglickou za dovážení trestanců; v té době byla deportace do ostatních kolonií australských zrušena. Tím způsobem nabyla Západní Austrálie od r. 1851. do 1868., kdy deportace sem byla za-

mezena k naléhání ostatních kolonií, asi 10.000 trestanců, skoro vesměs mužů. Proto byl a i nyní ještě je rozdíl mezi pohlavím veliký. Obyvatelstva, jehož se roku 1870. napočítalo 24.785 duší, je nyní ne zcela 29.000 duší, tedy o málo více než v Sandhurstu, třetím městě Viktorie. Počet praobyvatelů jest úplně neznámý. Není zajisté malý; zdá se, že je veliká část Západní Austrálie zcela neobydlitelnou, avšak má přece

Obr. 61. Západoaustralské bumerangy (keili).

krásné a úrodné kraje, jako na př. velké roviny nad Fitzroyem, v nichž se domorodci hojně zdržují. Ostatek nalézáme je téměř všude i ve krajinách na pohled pustých; tak pravidelně se objevují při příjezdu poštovních parníků k sundu krále Jiřího a házejí i prodávají své bumerangy, zde keili řečené. Tyto keili vracejí se vždy nazpět k házejícímu. Západoaustralané

na jihu bydlící nemají údy plné; na severu, kde se jich užívá jako potápěčů při lovu perel, jsou mnohem lépe vzrostlí. Již po dlouhou dobu působí katoličtí missionáři ku civilisaci a pokřesťanění domorodců jižních.

2. Horopis a vodstvo.

Příčinou pozvolného vzrůstání kolonie je přirozená její povaha. Veliká pohoří ovšem nikde osazování nepřekážejí; od plochého, písčitého pomorí zdvihá se půda v nevysokou planinu, ale ne tak příkře jako na pomorí východním. Na této planině vystupují jednotlivé vrcholky, které na jihu 1000,

na dalekém severu 1300 metrů nepřesahují. Veškerá prozkoumaná země západní skládá se z hornin palaeozoických, prorývaných žulou, jež vystupuje tu v podobě jednotlivých kuželů, tu pokrývá rozsáhlé díly půdy. Dále na východ rozkládají se úplně bezvodé pustiny třetihorního pískovce, pokryté jen křovím a trnitou travou. Pobřeží skládá se po většině z korálového písku; na západním pobřeží jsou též vrstvy mesozoického vápence, jenž chová v sobě zkamenělé lastury, podobné těm, které se nalézají v útvaru Jurovém. Na severu nalézáme skály trapové se sloupy čediče a zelenokamu, krajiny pak u Zátoky Žraločí a ostrovy Dampierovy zdají se býti sopečnými. Řeky objevují se na mapě dosti značnými, ale ve skutečnosti jsou jen malé důležitosti, neboť mají zřídka vodu v celém svém řečišti. Na Labutí řece pluje však parník od Perth-a až k její ústí, které bohužel je zahrazeno; také Fitzroy nabude pro spojení důležitosti. Veliká jezera jsou z pravidla pouhé solné močály.

3. Podnebí a plodiny.

Západní Australie, kteráž toliko na jihozápadní části jest obydlena a dostatečně známa, má podnebí celkem suché, ačkoli množství dešťů za rok (v Perthu 838.6 mm.) je dosti značné. V létě vanou tu též horké pozemní větry, nejsou však tak časté a zhoubné jako na východě; sucha neb povodně jsou tam zjevy zcela neobyčejnými. Půda je chudá a nevydává bujného rostlinstva. Na jihozápadní části jest sice dosti mocných a vysokých lesů, hlavně z cenného mahagonového neb jarrah řečeného stromu (*Eucalyptus marginata*), jemuž neškodí ani vřesky ani zhoubná šašeň lodní (*Teredo navalis*); avšak na rozsáhlé půdě roste jen nízké křoví, u vnitrozemí pak protivné bodláčí. V nejnovější době odkryty byly na severovýchodě nádherné, sadům podobné kraje, které jsou příhodny všem plodinám tropickým. Z velikých lesů jiho-

západních těžích kolonie již dlouho pryskyřici, zvláště pak dřevo řečené jarrah a dřevo sandlové, nyní již vzácnější. Sandlového dříví prodáno bylo (nejvíce do Číny) v posledním desítiletí za 12 millionů mark. K vymýtní lesů jarrahových, tuarových (*Eucalyptus gomphocephala*), kaoriových (*Eucalyptus colossea*) a j. usadilo se při zátocě Zeměpisců několik společenstev, která vystavěla za tím účelem krátké železnice. Lesy jarrahové zaujímají plochu asi 2000 □ km., a tu se z nich bezohledně těží a doposud na vysazování nových naprosto nepomýšlí. V roce posledním vyveženo bylo jarrahového dřeva za 1,278.035 mark. Pokusy o dobývání guana, jehož bohatá prý ložiska nacházejí se na ostrovech při severozápadním břehu, zejména na ostrovech Lacepede, byly brzy zanechány. Za to má pobřeží toto hojnost perel; nejvíce loví se v zátocě Žraločí a Nickolské, kde se užívá jako potápěčů téměř jediné australských domorodců. Perleťové skořepiny (*Avicula margaritifera*) mají průměrně 20 liber váhy a prodávají se v kolonii po 110 až 160 markách za tunu. Perly nejsou předním bohatstvím, ač nalezeny byly mnohé veliké a cenné, jako na př. v zátocě Nickolské o 234 granů váhy v ceně 14.300 mark. R. 1880. obnášel vývoz perel více než 240.000 mark, vývoz perleti asi 814.200 mark. Na tomto severozápadním pobřeží provozují též americké lodi (Bostonské) lov kytův a dugongů s dobrým výsledkem, tak že se ho nyní účastní také západoaustralští kapitalisté.

4. Orba, chov dobytka, hornictví.

Rolnictví je poměrně nepatrné, jak již plyne z polohy vzdělavatelné půdy, která jen jako oasa vystupuje z pustin. Že je však půda i podnebí pěstování obilí velmi příhodná, tomu nasvědčuje první cena, která na výstavě Sydneyské byla západoaustralské pšenici přiřčena. Rolnictví se však nerozšiřuje, jenom půda pšenicí osívaná se množí; avšak žně

bývají velmi často zhubeny rzí, tak že druhy třeba jest i přivozu obilí. Půda je též příhodna pěstování vína, moruší, hedvábnictví a všelikého druhu jižního ovoce. Včelám daří se tu výborně, tak že i domorodci z uprchlých a zdivočilých rojů kořistí. Lépe než orba prospívá chov dobytka, ačkoli stádům ovcí škodí jedovaté byliny a divocí psi. Na pobřeží severozápadním chovají se hlavně koně, protože blízkost indických tržišť a méně nebezpečná plavba usnadňují jich vývoz. Hlavním vývozným předmětem je však vlna. Hornictví provozuje se v rozličných krajinách hlavně na západním pomorí u Geraldtona. Olovo, které jest daleko po kolonii rozšířeno, dobývá se nyní v devíti dolech; r. 1880. vyvezeno bylo 1921 tun olověné rudy. Mědi je sice veliké množství, ale dobývání její pro sklesnutí cen bylo zastaveno. Rudy železné nacházíme všude a to téměř úplně čisté a v nevyčerpatelných ložiskách; posud jich však bylo jen nepatrně užito. Po zlatu bylo často ale marně pátráno, a vládou vypsaná odměna 100.000 mark na objevení poněkud výnosných zlatých polí čeká posud na šťastného nálezce.

5. Průmysl a obchod.

Činnost průmyslová jest ještě málo rozvinuta. Uvésti dlužno jen 29 mlýnů, pily, pivováry, koželužny a pod. a solnou huť na ostrově Rottnessu (při ústí řeky Labutí), v níž pracují odsouzení domorodci. Obchod vede se téměř výhradně z Perthu a jeho přístavu Fremantlu, 20 km. vzdáleného; vlna však zasílá se též přímo z Roeburna do Anglie. Přívoz, jenž skládá se hlavně z rozličných anglických tovarů, páčil se r. 1880. na 7,073.382 mark; vyváží pak se vlna, koně, dříví, ruda, perleť, též kožiny, lůj, ryby, mouka a j., celkem za 9,983.668 mark. Cla přívozní obnášejí většinou 10% ceny. V Perthu jsou tři bankovní závody, které zřídily filialky v důležitějších místech kolonie.

6. Spojení.

Před nedávnem vypůjčila si kolonie million mark na opravu silnic, které posud byly zanedbány. Železnice vystavěny jsou státním nákladem z Geraldtona do Northamptona a z Fremantla do Guildforda; r. 1880. bylo jen 118 km. železných drah. Telegraf zaveden je však v jihozápadní části se všemi důležitějšími místy a zřízením dlouhé trati podél Velikého chobotu australského, kteráž má od Alban k Eucle 1200 km. zdělí, spojena je Záp. Austrálie s ostatními koloniemi a s Evropou. Délka tratí obnášela 2486. drátů 2547 km.; dopraveno bylo 67.438 telegrammů. Každých 14 dní pluje parník mezi Albanami a zátokou Championem a přistává ve všech přístavech mezi nimi ležících. S Adelaidou a tím i s ostatními koloniemi a Evropou spojena je Záp. Austrálie parníky společnosti P. and O., které jednou za 14 dní u sundu krále Jiřího zakotvují. Poštovních úřadů jest 58. Nejdůležitější přístavy jsou Fremantle, Albany, Vasse, Geraldton, Roeburne. Kolonie má 121 lodí a to 109 lodí plachetních o 6643 tunách a 12 parníkův o 569 tunách.

7. Města.

Hlavní město Perth nad řekou Labutí jest příjemné město s 6000 obyvateli, sídlo gouverneura a všech nejvyšších úřadů; spojeno je parníky a železnicí s přístavním městem Fremantlem, -kteréž má 5000 obyvatelů. Přes Labutí řeku vystavěn je tu dřevěný most. Rejda není sice úplně bezpečná, blízký však ostrov Zahradní má dobré útočiště přístavní. Dále jmenovati sluší Bumbury (vývoz dříví) a Geraldton (vývoz olova, mědi a vlny), pak Albany, stanice poštovních parníkův, a Roeburne na pobřeží severozápadním, hlavní středisko lovu perel; posléze jmenované město stíháno bývá často větry, tak že na př. r. 1872. byly velikým vichrem veškeré budovy zříceny.

Tasmanie.

1. Objevení a dějiny.

První zprávu o krásném tomto ostrově podal holandský plavec Abel Tasman, jenž vůbec dobyl si velikých zásluh o prozkoumání Austrálie. Pokládal zemi, kterouž objevil r. 1642. v části jihovýchodní, za prodloužení pevniny australské a pojmenoval ji po generalním gouverneuru nizozemské Indie Antonínu van Diemenovi. Zemí Vandiemenovou nazývána pak osada až do roku 1856., kdy změnila původní jméno své v název nyní obvyklý.

Po Tasmanovi plné století uplynulo, než byla jeho země zase navštívena. Francouz Marion du Fresne přistál r. 1772. u holého břehu zátoky Frederick Hendrick, aby zásobil se vodou a dřívím. Nenalezl však jednoho ni druhého, a jeho mužstvo bylo divokými domorodci přepadeno a zahnáno. Rok potom odkryl Furneaux zátoku, po jeho lodi „Adventure“ nazvanou, v níž též přistal Cook na třetí své plavbě r. 1777.; oba cestovatelé byli od domorodců přijati zcela přátelsky. Bligh meškal na cestě do Sydney-e r. 1788. v téže zátoce po několik dní a zasil podobně jako Furneaux na ostrově Bruny zeliny a stromy ovocné, ovšem, jak se zdá, bez výsledku, neboť pozdější osadníci ničeho nenalezli. Důkladnějších zpráv přinesla výprava, již vyslala francouzská republika r. 1792. na vyhledání Lapérouse-a, již po čtyři léta nezvěstného. Admiral Bruny d'Entrecasteaux, kterýž výpravě velel, vplul do ústí Huonu a Derventa i pojmenoval mnohé ostrovy, mysy, průlivy a řeky, jež byl na jižním pobřeží ohledal.

Doposud pokládána byla však země Vandiemena za půl-ostrov pevniny australské, která by dle těchto představ měla jakousi podobu s Afrikou. Teprve r. 1798. dokázal Basse, jenž odvážil se v člunu rozbouřeným mořem plavby ze Sydney-e k přístavu Phillipovu, že oddělena jest pevnina od jižního

její dílu širokým průlivem, jenž nyní Basseovým se nazývá. Zpráva Flinderse, průvodce Basseova, byla příčinou, že vláda anglická usnesla se na založení trestnické osady na tomto ostrově.

Záměr ten proveden byl rychle ze strachu před vládou francouzskou, která snažila se dalekých krajín nabyti. Francouzská vědecká výprava vplula r. 1802. s dvěma lodmi pod vedením kommodora Baudina do průlivu d'Entrecasteauxova, a již vyslal gouverneur Nového Jižního Walesa oddíl vojska k ústí Derwenta, na jehož levém břehu založena byla r. 1803. osada Restdown (později změněno v Risdon). Zároveň vyslána byla z Anglie veliká výprava pod Collinsem, bývalým generalním advokátem Nového Jižn. Walesa, aby obsazeny byly břehy přístavu Phillipova. Kraje ty zdály se jim nepřihodnými, protože zemi jen u pomoří zkoumali, a Collins odplul proto k ústí Derwenta, kde založil na pravém břehu u paty hory Wellingtonovy pozdější hlavní město kolonie a pojmenoval je po lordu Hobartovi, tehdejším ministru pro kolonie. Osada Collinsem zřízená skládala se ze 307 trestanců, 48 námořních vojákův a ze 17 žen. I zde tedy opakovala se veliká chyba, onen nepřirozený a nesnesitelný poměr mezi pohlavím, jenž pak byl příčinou nepřátelství mezi bělochy a tmavými domorodci. Nebyla to ovšem ani jediná, ani první a přímá příčina velikých rozbrojů.

Při prvním setkání s Evropany domorodci osvědčili se mírumilovnými a ochotni byli ve všem pomáhati příchozím, jakmile první ostych přemohli. Když však Evropané z tlupy domorodců, kteří lovíce klokany přiblížili se k osadě Risdonu, 15 mužů zastřelili, ačkoli přítomnost domorodých žen i dětí svědčila o mírumilovnosti Tasmaňanů, tu povstala válka, z obou stran s největším rozhořčením a krutostí vedená, která konečně skončila se úplným vyhubením slabšího plemene. Ale zákony anglické neujaly se domorodců, kteří přece oloupeni

byli o své vlastnictví, čímž ovšem porušení práva i života hroznou měrou vzrostla. Konečně vydal Collins r. 1810. zákon, jímž ustanoveno, že vražda na Tasmaňanovi spáchaná trestána má býti jako vražda vůbec. Jak dějiny ostrova dokazují, tento zákon i jiná dobrá ustanovení pozdější zůstaly bez účinku, neboť nikdy nebylo lze provésti řádný právní důkaz. K bezpráví, jež snášeli domorodci, vypuzování jsouce od živných břehů mořských v drsné a chudé pohoří, přidružily se hanebné útoky v jich práva manželská a otcovská. Uprchlí zločinci živili se pak v pustinách jen loupeží, a nenávisť domorodců jen ještě více byla podněcována. Vyhlášky vlády, aby domorodci nepřekročovali území osadníkům vyměřené, byly jim ovšem nevysvětlitelné; spatřovaliť v tom přirozeně porušení svých práv. Když pak bezohlednost osadníků neustávala, když viděli klesati druhy své kulemi bělochů, tu zdvihli se konečně lidé dříve mírní a bojácní k zoufalé válce obranné. Vraždili nyní bělochy, kde kterého postihli. Tu vláda ustanovila 5 liber šterlinků za zajetí dorostlého domorodce a 2 libry za dítě; za tím koncem pochyťáno bylo několik set domorodcův a desetkrát více bylo jich zavražděno. Pak provedena byla honba na Tasmaňany; množství střelců v řadě po ostrově zvolná postupující měli domorodce zatlačiti na úzký půlostrov. Výsledek této hnusné výpravy byl osudný pronásledovatelům; neboť jediný chlapec byl zajat, ostatní domorodci uklouzli svým pronásledovatelům a plamenné dvorce záhy dosvědčily neobratnost lovců, kteří po marném namáhání k domovu se vracejíce, nalézali pod ssutinami svých dvorcův upálené mrtvoly žen a dětí. Konečně podařilo se obětovné činnosti jediného muže dosíci přemlouváním toho, co se ohromným nákladem peněz (70.000 liber šterlinků) nepodařilo. Jiří August Robinson, stavitel v Hobartě, pokusil se přiměti domorodce k vystěhování. Samoten a beze zbraně vydal se neohroženě k rozhořčeným černochům, vyhledával jednotlivé kmeny v jich tajných skrýších

*

a líčil jim nynější smutné jich postavení a sliboval jim bezpečné a klidné živobytí, tak že se veškerí Tasmaňané odhodlali posavadní svá bydliště zaměnit s jinými, kde by nebyli ve styku s bílými osadníky. Jeden kmen zavezen byl

Obr. 62. Král Billy či William Lane.

na ostrov Labutí, tři jiné na Gun Carriage. Později dopraveni byli veškerí domorodci na ostrov Flindersův, kde rychle prospívali, jsouce rozumně naváděni. Když pak Stokes r. 1842. osadu navštívil, našel domorodce obývající v pevných, hustě

vedle sebe stojících domech; vyučováni byli v rozličných užitečných uměních jistým domorodcem z Viktorie a jeho ženou, kteří methodistskými učiteli vychováni byli v křesťanství a nabyli evropského vzdělání. Avšak mužové podrželi svou zálibu v kočujícím živobyті a pobíhali často několik dní po

Obr. 63. Truganini n. Lalla Rookh.

lesích. Počet jich strašnou měrou se zmenšil, následek to změněného způsobu života a vřelé touhy po vlasti, tak že r. 1847. jich nepatrný zbytek osazen byl v Oyster Cove ve průlivu d'Entrecasteaux-ském. Zde žilo r. 1861. již jen 18 Tasmaňanů; tou měrou ztenčilo se, ať nedím, vymřelo za

50 sotva let obyvatelstvo, jehož počet r. 1815. na 5000 se páčil. Poslední Tasmaňan král Billy či William Lanne zemřel v Hobartu, maje 34 let. a r. 1876. vymřel kmen Tasmaňanův úplně smrtí Truganini-ho, též Lalla Rookh řečeného.

Osadníků stále přibývalo. K odsouzencům, jichž od r. 1803. za 50 let přivezeno bylo 67.655 (mezi tím 11.613 žen), přišli záhy svobodní osadníci, k jichžto žádosti r. 1853. deportace byla zrušena. Od r. 1838. přistěhovalo se do kolonie 24.353 osadníků z Anglie. Avšak až do novější doby zůstala památka bývalé doby trestnické, rozsáhlý to ústav na půlostrově Tasmanově (u přístavu Arthura), v němž věznění byli poslední nenapravitelní zločinci angličtí. Zrušením jeho rozhodnut byl konečně poměr kolonie k zemi mateřské, jenž poskytoval tolik hmotných výhod.

Krátce po zrušení deportace obdržela Tasmanie ústavu; samostatnou a od Nového Jižn. Walesa nezávislou prohlášena byla již r. 1825. Kolonie však z počátku nepatrně zkvétala; přistěhovalci stále se obraceli ke zlatým polím blízké Viktorie, neboť nacházeli na pevnině více půdy k činnosti své než na ostrově, kde pozemky záhy přešly v ruce kapitalistů.

Typus obyvatelstva podobá se úplně anglickému, ačkoli zde nejspíše mohl se vyvinouti ráz samostatný a zvláštní, protože přicházeli z otčiny přistěhovalci jen poskrovnu. Cizí pak obyvatelstvo nikdy tu nenabylo důležitosti. Dle sčítání ze dne 3. dubna 1881. bylo 115.705 obyvatelů, z nichž 844 Číňanů, 782 Němců, 372 Východoindanů. 18 Rakušanův a j. Jest potěšitelné, že přes poměrně veliké smíšení zločinného živlu mravnost kolonistů vyrovná se anglické.

2. Země a plodiny.

Tasmanie srovnává se zeměpisnou polohou na severní polokouli se severní Italií neb jižní Francií. Nejdále dosahuje k 40° 33' a 43° 39' jižní šířky a ku 144° 39' a 148° 23' délky

na východ od Greenwicha. Území kolonie zahrnuje veliký hlavní ostrov a množství ostrovů na severu a jihovýchodu. Největší délka hlavního ostrova od severu k jihu obnáší 270 km., šířka od východu k západu 250 km. Hlavní ostrov zaujímá*) plochu 64.644 □ km. či 1174 □ mil, vedlejší pak ostrovy: King, Hunter, Deal, Flinders, Mys Barren, Clarke, Chappel, Taillefer, Maria a Bruny, celkem 4122 □ km. (74·87 □ mil). Tasmanie je tedy téměř tak veliká jako Ceylon, Irsko nebo třikrát tak veliká jako Morava.

Kraje pobřežní jsou většinou skalnaté a příkré, mívají však často hluboké zářezy. Řeky rozšiřují se daleko před svým ústím v malé zálivy, čímž ostrov je mnohem přístupnější. Na jihovýchodu vybíhají daleko do moře půlostrovy rozličných tvarů, podobající se příbuzným ostrovům, které odděleny byly asi před nedávnou dobou od hlavního ostrova. Od obou vyčnívajících cípů na severovýchodě a severozápadě táhnou se dvě souběžné řady ostrovů k australské pevnině. Ostrovy na východě: souostroví Furneaux-ovo s ostrovy Flinders, Mys Barren, Clarke a j. jsou drsné a hornaté a obydleny jsou již dlouhý čas lovci tuleňův a četných v tom podnebí racků; obyvatelstvo je smíšené plémě z evropských mužův a tasman-ských žen a pácí se jen na 300 duší. Na západní straně veliký ostrov King proslul četnými nehodami lodí, při nichž téměř vždy většina lodního mužstva a cestujících zahynula u skalnatého pobřeží, o něž se vlny hroznou silou odrážejí; nyní osvětlují nebezpečnou krajinu majáky. Obyvatelé tohoto a sousedních ostrovů jsou pouze úředníci, jimž svěřen dozor nad bezpečností.

Kdo za jasného dne pohledneš s majáku na mysu Wilsonovu (na jižním cípu Australie) ku Tasmanii a spatříš množství malých ostrovů, jež ze průlivu Basseova vystupují,

---

*) Dle planimetrického měření ústavu zeměpisného v Gothě.

neubráníš se dojmu, že vidíš zbytky zmizelých zemí, které spojovaly kdysi pevninu a ostrov. Zkoumání pak hornin, jež jsou na ostrovech Furneaux-ových a jež zaujímají střední Tasmanii, potvrzuje nás v té domněnce. Ostrovy průlivu Basseova jsou žulové jako severovýchodní cíp Tasmanie a Wilsonovo předhoří ve Viktorii. Žuly nacházíme všude v Tasmanii hojnost se starými horninami palaeozoickými a metamorfickými; planiny i nejvyšší vrcholy skládají se téměř jediné z těchto hornin. Strzelecki právem líčil Tasmanii jako síť horských hřbetů, mezi nimiž uzavřeny jsou malé roviny a údolí. Mnohé z těchto ostrých hřbetů skládají se ze zelenokamu, údolí pak jich jsou palaeozoického útvaru, kdežto některé z nejvyšších vrcholů tvoří křemenec a syenit; tak složeny jsou obě nejvyšší hory Tasmanie, Ben Lomond na východě (přes 1670 m.) a Cradle Mountain na západě (přes 1680 m.). S příkrého cimbuří Ben Lomonda přehledneme ona prazvláštně zauzlená a rozvětvená pohoří. Tu vidíme je vybíhati ze společného středu a zvolna se skláněti v plochá údolí, onde vypínají boky své téměř v kolmém směru, tak že vypadají ostré sierry jako přírodní silou roztrženy. Temnými propastmi a roklemi, jež uzavírají, razí si rozčeřené bystrice s rachotem dráhu. Plochý, rovinatý povrch nejvyšší z hor tasmanických pokryt je tisíci ohromných hranolových sloupů zelenokamu, jež, majíce někdy 8 až 10 stop v průřezu, vynívají nad bezednými propastmi. Na některých místech stkví se pole sněhu, kterýž netaje někdy ani za parna letního. Na nižších zdviženinách nalézáme horniny mesozoické, které zde hojněji se vyskytují než na pevnině. Pískovec triasový tvoří u Hobarta hory, jichž vrcholy jsou čedičové. Vrstvy třetihorní zaujímají značnou část větších údolí a rovin, z nichž některé jsou čedičové; vápenec sladkovodní pak nachází se na jihu. Vápenec tvoří též údolí Derventa a část pobřeží severního, kdež nacházíme četné jeskyně. Hornin sopečných

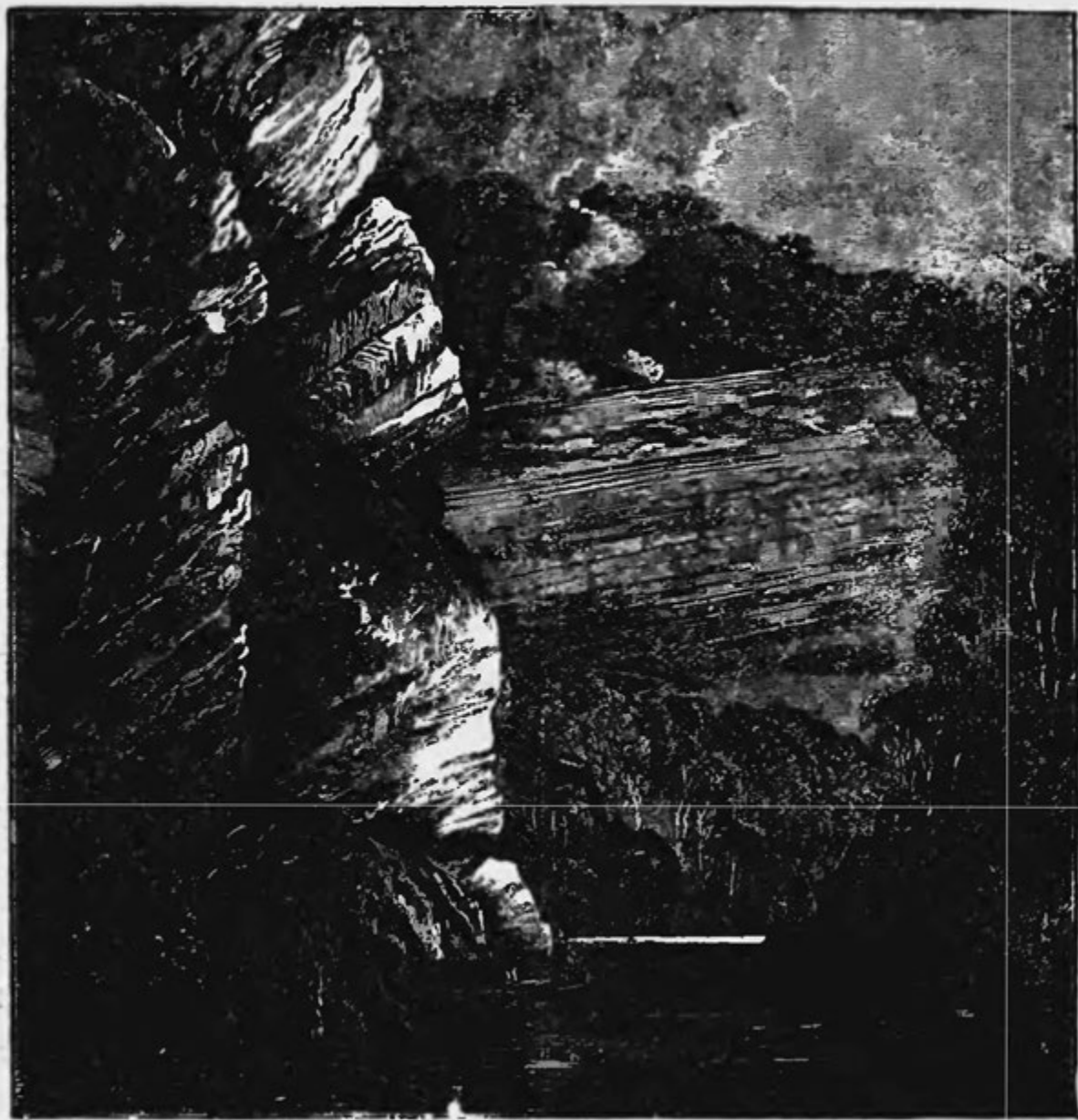
jest všude, porfyr a zelenokam na vysočinách i vrcholech hor; přes hráze zelenokamů valí se četné vodopády. Ale sopečných kuželů neb lávových proudů nenacházíme.

Dle úsudku geologů byla Tasmanie kdysi rozsáhlou, vlnitou planinou, jejíž dřívější povrch naznačují nejvyšší vrcholy hor. Deště, ledy a mrazy odstranily měkčí, snáze zrušitelné kamení, čímž povstala hluboká údolí, jež ostrov prorývají. Ostrov bezpochyby pak se k jihovýchodu snížil, kamž také směřují veliká údolí; kdežto na severovýchodě a v střední západní části zůstaly ony veliké planiny, z nichž vystupují nejvyšší hory.

Množstvím jezer, která jsou východištěm řek, má věru Tasmanie ráz alpský. V planině vnitrozemské Veliké Jezero a St. Clair zásobuje vodou Derwent a jeho přítoky. Ono jest 20 km. dlouhé a pokrývá 11.000 hektarů, toto 16 km. dlouhé a má 4000 hekt. v objemu; z jich břehů vyčnívají drsné, klikaté hory v malebné divokosti. Jiná veliká jezera jsou Arthur a Echo, jež leží jako mnohá jiná hluboko mezi skalami, vytvořena byvše týmiž přirozenými změnami jako koryta švýcarská a skotská.

Řeky tasmanické jsou docela jiného rázu než v Australii. Napájeny jsouce prameny a plnými jezery horskými odnášejí hojné vody mohutnými lesy a krásnými lučinami, někdy přes stupňovité hráze k úzkému zálivu, jež pravidelně tvoří ještě daleko před mořem. Takové zálivy jsou na severním pomorí: přístav Frederick, do něhož vtéká řeka Mersey, lesklými skalami kamencovými obroubená; dále Sorell, Dalrymple, do něhož se Tamar vlévá; na západě: Macquarie Harbour; jenž Gordon přijímá a mn. j. Tím způsobem jsou mnohé řeky daleko od moře splavnými; po Derwentu plují parníky až k New Norfolku, po Tamaru až ku Launcestonu. Vůbec připouští většina velmi četných řek pobřežním plavcům příjezdu na větší neb menší vzdálenost.

Jsouc ostrovem a majíc vysokou hornatinu a hojnosť vody, Tasmanie má podnebí tak rozdílné od australského, že považována je za léčební místo australských osadníků. Ovšem

Obr. 64. Kamencové skály nad Merseyem.

dorážejí někdy i sem horké větry australské a parno stoupá v létě někdy (ač zřídka) až na 38°C .; avšak pro vysoké hory a blízké jižní moře jsou noci vždy chladné a příjemné. Průměrná teplota v Hobartu obnáší v létě 17° , v zimě 8°C .

avšak v zimě klesá teplo i pod bod mrazu a ve vysočině objevují se v zimě pravidelně led a sníh. Množství pršek je značné a je po celý rok souměrně rozděleno. Tasmanský vzduch obsahuje mnoho ozonu a je zdraví velmi prospěšný; úmrtnost jednorokých dětí je zde menší než kdekoli jinde, a nemoci epidemické jsou téměř úplně neznámy.

Flora Tasmanie jest skoro úplně australská, zejména příbuzna je květeně na hornatinách Viktorie. Z 1063 druhů kvetoucích rostlin jsou jen 280 neaustralské; Tasmanii jsou vlastní jen 22 rodův a 267 druhů. Jest podivuhodno, že ostrov, kterýž přec od ostatních zemí mimo Australii tak je vzdálen, má více evropských rodův a druhů jakož i takových rostlin, které jsou domovem v Novém Zélandě a v jižních krajinách než sama pevnina australská. Polohou zjednodušena byla Flora, tak že z 950 druhů, jež dosahují 30 stop, nacházíme v Tasmanii jen 66; mezi nimi ovšem též mohutné velikány lesní. Stráně Wellingtona pokrývá vysoký temný les, v němž dosahuje *Eucalyptus globulus* 100 i více metrů; tu rostou ve vlhkých úžlabích též nádherné stromy kapradinové. Na západních pak řekách pobřežních zvedají se mohutné (až 33 m. vysoké) kmeny Huonova smrku (*Dacrydium Franklinii*), poskytující výborné dříví pro stavbu lodí. Nádherných květin je hojnost; epacris, složnokvětné, routičkovité a luštinaté mají množství druhů; vstavačovitých pak je téměř 80 rozličných druhů, jichž květy jsou krásné a podivné.

Zvířena vyznamenává se několika velice pozoruhodnými tvary, jež pouze v Tasmanii nacházíme; nalézaly se ovšem ještě v nedávné době i na pevnině, jak nám dokazují nálezy v potřetihorských vrstvách a v několika jeskyních. Avšak nyní žijí podivní ssavci: vakovec psohlavý (*Thylacenus cynocephalus*) a šlakol medvědovitý (*Sarcophilus ursinus*), jež oba tvoří zvláštní rod, pouze na ostrově. Vakovec psohlavý č. vlk vačnatý je největší ze všech masožravých vačnatců a jest

délky šakala. Osadníkům byl velice obtížným, neboť slídl v noci po stádech a kurnících. *Sarcophilus n. diabolus ursinus*, kolonisty native devil, domácí dábel, řečený, je neobyčejně divoký a nezkrotitelný a dlouho krvelačně vraždil v kurnících. Nyní jsou oba druhy značně vyhubeny. Ostatní ssavci — celkem 26 — jsou titěž jako na pevnině; jenom ptakopysk ježatý (*Echidna*) a wombat liší se od australských jmenovců. Ptactvo je však téměř totěž jako v Australii, ze 170 rozličných druhů má jen 15 Tasmanii jediným domovem. Hadů jsou 3 druhy, všechny velmi jedovaté.

3. Orba, chov dobytka, hornictví.

Užitečnost a výnosnost půdy je velmi rozličná. Tu neposkytuje povrchní naplavenina ani dostatečné hloubky ku vzdělání, onde setkává se i nedbalá práce v bohaté a hluboké prsti se stkvělou žní. Na vnitrozemské planině jsou tučná pastviska, v nízkých rovinách a údolích je orbě příhodná půda, rozkladem trapu povstala. Čedičové vrstvy pokrývají veliký díl ostrova a poskytují suchou půdu, jež snadno užití se dá ku pěstování obilí i ku pastvě. Pro orbu příhodnější jest naplavená jílová půda na březích řek, pokrývá však zde onde i návrší a homole. Nejlepší pšenice dobývá rolník z pískovcového jílu, jež snadno může zdělati; v této půdě nelze ovšem system loupežného hospodářství na dlouho prováděti. Silnice z Hobarta do Launcestonu ovroubena je úhlednými vesnicemi, jež mají ráz úplně anglický. Všude jsou příjemné domy venkovské prostřed rozsáhlých sadů, obklopeny úrodnými poli, za nimiž vystupují vrchy lesy pokryté. Tu bublavé potoky, onde šumné vodopády; všude občerstvující svěžest, pravý opak suché, opálené Austrálie.

Žádná kolonie australská (mimo Nový Zéland) nemá takové plodiny jako Tasmanie. Mimo výtečnou pšenici vyváží se též chmel; zvláštností ostrova je rozsáhlé pěstování

ovoce: jablka, hrušky, třešně, švestky i broskve, merunky, fíky a datle daří se znamenitě. Toto ovoce, též vinné hrozny zasílají se buď čerstvé, buď konservované nebo jako odvar vyvážejí se na trhy Nového Jižn. Walesa, Viktorie a j. Roční vývoz obnáší více než tři milliony mark. Mimo to důležit je vývoz pšenice a mouky, ovsa, ječmene, otrub a zeleniny.

Mezi výrobky chovu dobytka jsou nejpřednější vlna a koně. Chov ovcí provozuje se již po mnohá léta s dobrým výsledkem a to způsobem intensivním, ježto není tu jako v širé Australii území neobmezeno. Malí, ale silní koňové tažní jsou proslulí a v Jižní Australii a Viktorii velice vážení. Také ovce a prasata s výhodou se vyvážejí. Nejvíce však vyváží se výrobků chovu ovcí; r. 1881. přivezeno bylo 24.307 balíků vlny z Hobarta a Launcestonu na trh londýnský. Mimo to důležitá je výroba másla a sýra, ovšem též koží a usní. Spracování vlny počato bylo před několika lety přádelnou a tkárnou.

Hornictví dlouho bylo zanedbáváno, ačkoli již za zlatých objevů ve Viktorii známo bylo bohatství Tasmanie na rozličné kovy. Avšak při ohromném výtěžku z nalezišť kolonie sousední nepomýšlelo se na bližší prozkoumání pokladů domácí půdy. Nyní je známo, že půda zlatonosná pokrývá velikou část ostrova i dobývá se drahého kovu i z naplavenin i z útesů křemencových. V r. 1880. bylo na 13 rozličných místech zaměstnáno 1653 zlatokopův a to 794 v naplaveninách, 859 v dolech křemencových; z oněch vytěženo bylo 1,413.500, z těchto 2,612.440 mark. Mnohem důležitější jsou ložiska cínu r. 1872. u hory Bischoff (na severozápadě) objevená, záhy však nalezen byl tento kov i v ostatních částech ostrova. Cínová ruda z hory Bischoffu dává 70 až 80% cínového balvanu; výroba cínu tak rychle se množila, že r. 1880. vyvezeno bylo ho již za 6,834.720 mark. Týmž časem, kdy objeven byl cín, nalezena byla též rozsáhlá ložiska rudy železné, zejména na březích Tamara; protože však kov je smísen s barvíkem, zanecháno

bylo po několika pokusech jeho spracování, ačkoli vyrobená ocel rovnala se kujností a tvrdostí švédské. Mimo to nalezen byl velice bohatý dol na wismut, pak měď, olovo a antimon. Hutě zásobovány jsou z mohutných ložisk kamenného uhlí, živičnatého i anthracitového. V r. 1880. vytěženo bylo 12.219 tun uhlí. Výborné kamení stavební, jehož se většinou užívá k veřejným budovám Melbournu, břidlice a j. nachází se v hojnosti.

Průmysl je posud v nepatrných počátcích. Důležitější jsou jen pivovary, jejichž výrobky dovážejí se též do Viktorie a Nového Jižn. Walesa; dále mlýny, pily, koželužny, továrny na mýdlo, svíčky a j.

4. Obchod.

Předními odběrateli tasmanických výrobků jsou Anglie a Nový Jižní Wales; pak následuje Viktorie, Nový Zéland, Jižní Austrálie a Queensland. Největší část potřeb svých odváží však kolonie z Viktorie, kdežto přímo z Anglie jen asi polovici toho co z Viktorie, z ostatních pak zemí část nepatrnou. Tasmanie vyvází uvedené výrobky chovu dobytka, hospodářství a hornictví, přiváží pak rozličné tovary. Přívoz páčil se r. 1880. na 27,384.480 mark, vývoz na 30,238.620 mark. Dle celního tarifu (ze dne 14. ledna 1880.) má mnohé zboží volný příchod, od jiného nežádá se více než 10% odhadní ceny.

Tasmanie měla 1. ledna 1880. již 207 plachetních lodí o 18.820 tunách a 15 parníkův o 4596 tunách. Nejdůležitější společnosti paroplavební jsou:

Tasmanian Steam Navigation, která pluje mezi Hobartem, Launcestonem, Sydney-em a Melbournem, a Union Steamship, jež vysílá parníky z Hobarta do Melbournu a novozélandských přístavů. Nejdůležitější místa, v nichž se obchod soustřeďuje, jsou Hobart a Launceston, z nichžto je též přímé spojení s Londýnem. Druhdy provozován byl z Hobarta i Launcestonu značný lov velryb, nyní však zaměstnává se jím ještě

jen 10 lodí se 300 muži, kteří r. 1880. dobyli 219 tun velrybího tuku v ceně 240.900 mark.

Spojení na ostrově mezi důležitějšími osadami je dosti dobré, ještě výsledek to laciné práce trestanců, jimiž provedeny byly mnohé cesty, jako na př. krásná silnice z Hobarta do Launcestonu. Podél této silnice, 213 km. dlouhé, vede nyní železnice vystavěná anglickou společností. Jiná anglická společnost zřídila trať z Launcestonu na západ do Deloraine nákladem 10,200.000 mark; vláda, kterážto zaručila se za úroky téměř celé této jistiny, převzala konečně tuto železnici ve svou správu. Pokus spojití tuto trať s Torquay-em (nad ústím Mersey-e) zůstal nedokončen. Na jihu vede od hlavní trati poboční dráha do Nového Norfolk, kteráž dostavěna má býti k jiným důležitým místům. Délka veškerých tratí obnáší 474 km. Bohužel nebyly stavěny dle jednotného plánu, neboť šířka kolejí na západní dráze je téměř o dvě stopy větší než na dráze hlavní.

Obchod poštovní, jež na souši mimo dráhy sprostředkují vozy a jezdci, připojuje se k evropskému zvláštními parníky společnosti P. and O., i jest tak čilý, že připadá na jednoho obyvatele 17·3 poštovních zásylek. Také peněžní poukázky nedávno zavedené jsou oblíbeny. Telegraf spojuje všechna důležitá místa, tak že je 64 telegrafních stanic a 1541 kilometrů linií. Na počátku r. 1869. zřízen byl společností Eastern Extension Telegraph podmořský telegraf mezi Point Nepeanem (přístavem Phillipským) a Low Headem (přístavem Darlymplem), jímž spojena Tasmanie s Evropou. Plat za telegramm do Londýna obnáší mimo adressy příjemcovu a odesylatelovu, kteréžto zvlášť se počítají, 10 šilinků 8 penceů za každé slovo. Celkem bylo r. 1880. dopraveno 108.739 telegrammů.

Ku povznesení obchodu jsou v Hobartu a Launcestoně obchodní komory; tamtéž je pět bank s mnohými filialkami na venkově. Vláda zřídila v Hobartu a Launcestonu banky

spořitelní, jichž jmění udáno bylo 28. února 1880. na 6,201.620 mark.

5. Města.

Hlavní město Hobart (do 1. června 1881. Hobarttown) leží v malebné krajině na úpatí Wellingtona a na pravém břehu Derwenta, asi 20 km. od jeho ústí. Derwent, jenž tu dosahuje přes 3 km. šířky, je dosti hluboký i pro největší lodi a s jeho břehů možno rychle zboží skládati a ukládati do lodí. Město je na vlnité půdě velmi pravidelně stavěno a ozdobeno několika krásnými veřejnými budovami, mezi nimiž uvéstí sluší zejména radnici s knihovnou o 8200 svazcích, poštovní úřad, museum a několik kostelů. Asi 2 km. za městem vypíná se palác gouverneurův, snad nejstkvostnější obydlí, které má zástupce britské koruny. Všechny tyto stavby jsou ještě z doby trestanců. Uvnitř města je hezká veřejná zahrada, jejíž střed zdobí bronzová socha slavného ale nešťastného polárního zkoumatele a dřívějšího gouverneura Tasmanie, Sira Johna Franklina. Velikolepá botanická zahrada založena byla královskou společností tasmanickou (Royal Society of Tasmania), jejížto každoroční publikace vztahují se k fyzickým poměrům ostrova. Město zásobováno je vodou z pramenů na hoře Wellingtonu. Hobart navštěvují v létě četní hosté z Adelaidy, Melbourne a Sydney-e, zejména v době velikých závodů veslařských. Dle sčítání 3. března 1881. měl 21.118 obyvatelů. Druhé město Tasmanie je Launceston (12.753 obyv.) nad Tamarem, asi 60 km. před jeho ústím, tam, kde spojují se Severní a Jižní Esk. Tamar je tu 80 km. široký a dovoluje námořním lodím příchodu až k městu samu. Parníky plují do Melbourne dvakrát za týden, do přístavů ostrova v neurčitých dobách. Město je souměrně stavěno, má plynové osvětlení a vodovod, dvě veřejné knihovny, jednu o 8000, druhou o 6000 svazcích, několik hezkých kostelův

Obr. 65. Brisbaneská ulice v Launcestoně.

a veliké veřejné zahrady. Westbury, na jihozápad od Launcestonu, s 1600 obyvateli, je středem nejlepšího rolnického okresu ostrova. Beaconsfield nad Tamarem s 1500 obyv. má v okolí bohaté zlaté doly. Nový Norfolk, na severozápad od Hobarta, má 870 obyvatelův, a je středem značného ovocnářství a chmelařství. Stanley na severním pomorí, s 500 obyv., provozuje stkvělý vývoz zemčat do Viktorie.

III.

Melanesie.

Ú v o d.

Ostrovům Tichého moře byly dány v rozličných dobách od rozličných národů různé názvy. Ani nyní ještě není pojmenování dlouhé řady ostrovů mezi malayským souostrovím a břehy americkými ustáleno. Jméno Polynesie, jímž nejprve Portugalec Barros nazval ostrovy indické a blízké Papuanské dává se nyní často veškerému ostroví, kteréž Malte Brun a Lesson nazvali Oceaníí; tento název přijat byl hlavně francouzskými a americkými zeměpisci. Angličané nazývají Australíí nejen pevninu australskou s ostrovy Velikého oceanu, nýbrž i ostrovy indické. Však ostrovy indické, vodní Indii, jak je starý zeměpisec pojmenoval, sluší počítati k Asii rovněž jako souostroví, jež táhnou se na východním pobřeží Asie od Filipinského ostrova Luzonu až k americké Alasce. Tomu svědčí důvody zeměpisné i národopisné. A také ostrovy na západním břehu Ameriky třeba k této pevnině z týchž důvodů čítati a zároveň i proto, že jsou s ní politicky spojeny.

Proto chceme-li se držeti rozdělení veškerého povrchu země na pět dílů, k Australii mimo pevninu počítáme plochu, již určují na severu mys Crespo na $32^{\circ} 46'$ sev. šířky, na jihu ostrovy Bishop and his Clerk na $55^{\circ} 15'$ jižní šířky, na západě ostrovy Boh na $129^{\circ} 12'$ vých. délky a na východě skalnatý ostrov Sala y Gomez na $115^{\circ} 20'$ záp. délky. Ohromná to plocha, na níž jsou četné ostrovy a souostroví nepravidelně roztroušeny, tu vystupující ze spousty vod jednotlivě, osamotněle, onde zase řadí se v menší neb větší souostroví anebo nabývajíce poněkud rázu pevniny, jako na př. Nová Guinea

a Nový Zeland. Veškeré tyto ostrovy a ostrůvky zaujímají 1,257.129 □ km. č. 22.830 □ mil. S národopisného stanoviska rozděleno je toto množství ostrovů na tři díly: Melanesie, Polynesie a Mikronesie; vyloučen byl pak Nový Zeland, jehož původní polyneské obyvatelstvo úplně ustupuje osadníkům evropským.

O b j e v e n í .

Papež Alexander VI. ustanovil bullou, aby veškeré země, ležící na západ od jeho demarkační čáry, náležely Španělům, východní pak Portugalcům. Tímto rozdělením zůstalo však nerozhodnuto, komu by měly náležeti bohaté na rozličné koření Molukky, objevené Albuquerquem. Jich bohatství lákalo Španěly; poněvadž pak od východu k nim se dostat nemohli, vyhledávali dráhu od západu. Již tehdy, když Balboa překročil úžinu Panamskou, bylo poznáno, kterak mylně Kolumbus se domníval, že připlul k východnímu břehu Asie. Za velení Albuquerqueva účastnil se Fernando Magelhaens dobytí Malakky a vyznamenal se srdnatostí. Když pak jeho zásluhy nebyly Emanuelem portugalským uznány, rozmrzev se proto, nabídl služby své Karlu V. Tvrdil, že Molukky nenáležejí Portugalcům, nýbrž Španělům, a chtěl k nim západním směrem připlouti na důkaz, že leží na západ od demarkační čáry papežovy. Vypraven byv od císaře pěti lodmi, veplul Magelhaens průlivem, jenž nyní jeho jméno má, do nového oceanu, kterýž nazval Tichým. Pluje ohromným vodstvem za passatních větrů, nespátril Magelhaens žádné země, až přistal v březnu 1521. k souostroví Ladron č. Marian a odtud ku Filipinám; ale zde v boji s domorodci byl zavražděn. Jeho druhům však podařilo se dosíci ostrovů Moluckých.

Výsledek ten vedl k novým výpravám na ostrovy kořením bohaté a to směrem od západního břehu Ameriky. Věda

zeměpisná byla však tím jen nepatrně obohacena; bylyť poznány jen některé severní a západní ostrovy Karolinské. Mnohem důležitější byly plavby podnikané z Moluk na východ; jimi podány byly první spolehlivé zprávy o severním pomorí Nové Guineje, již dříve od Portugalcův odkryté. Ale všichni plavci drželi se téměř téže staré dráhy, tak že nové objevy nebyly značné.

K dalšímu zkoumání zavdala příčinu snaha rozluštit otázku, je-li jaká země jižní č. austrální, která by vyplňovala jižní část zeměkoule. Za tím účelem Mendana, vypraviv se r. 1568. z Peru, odhalil ostrovy Šalamounovy, jež pokládal za část hledané země jižní. Na druhé plavbě r. 1595. odkryl poněkud jižněji jiné souostroví, které pojmenoval po místokráli peruanském Markesas; Krusenstern dal jim později název po jich objeviteli a nazval je souostrovím Mendanovým. Pluje dále, odhalil Mendana veliký ostrov Santacruz, dle kterého se nyní celé souostroví nazývá. Na tomto ostrově zemřel zasloužilý cestovatel; jeho kormidelník Quiros plul až k Filipínám a objevil největší ostrov Karolin, řečený Ponape.

Quiros odebral se pak do Španěl, kde přijat byl od krále Filipa III. Z rozkazu královského byly vypraveny z pobřeží peruanského tři lodi na další výzkumy. Účelem této výpravy bylo založiti kolonie na odkrytých zemích a získati je jakožto skutečnou državu pro korunu španělskou. Quiros vyplul r. 1605., přistal nejprve u jakéhos ostrova, bezpochyby Tahiti-a, jež nazval Sagittaria, pak u malého souostroví Wilsonova č. Duffova, a dostal se, veden jsa domorodci, k největšímu ostrovu v Nových Hebridách, kterýž nazval „Australia del Esperitu Santo“, domnívaje se, že našel část hledané veliké země australské. S tím přesvědčením vrátil se do Ameriky, kdežto kapitán Torres, bouří od něho byv odloučen, plul na jediné lodi dále na západ i odkryl jižní břehy Louisiady a Nové Guineje, jakož i průplav nyní po něm nazvaný.

Ku známosti o kraji posud málo prozkoumaném značně přispěli Hollandané Maire a Schouten, kteří pluli r. 1616. z Amsterdamu kolem jižního cípu Ameriky k Molukkám, aby tím obešli monopol východoindické společnosti obchodní. Shledalif, že země Ohnivá není, jak se posud za to mělo, počátkem veliké země australské, a dopluli konečně k východnímu pomorí Nové Britannie, kterou však ještě pokládali za část Nové Guineje.

Jako prozkoumáním Austrálie, taktéž objevem východních ostrovů dobyl si velikých zásluh činný Tasman. Pluje r. 1642. z Mauritia na východ, odkryl nejprve ostrov, jenž nyní po něm jest nazván, tehdy však za část pevniny australské byl pokládán; plul pak podél západního břehu Nového Zelandu od průlivu Cookova až ku severnímu cípu, ohledal ostroví Tonga a vraceje se do Indie proplul souostrovím Viti. Tím zvráceny byly mylné domněnky, Mendanou i Quirosem pronesené, o rozsáhlosti země australské v končinách, jež mají nyní jméno Polynésie.

Po všech těch výpravách vědělo se nyní aspoň o všech téměř souostrovích v Tichém oceanu; neznámy byly jen Nová Kaledonie, ostrovy Samoa, Hervey a Sandwichské ostrovy. Vědomosti ty byly ovšem ještě velmi chudé, i záleželo na pozdějších plavcích, aby je doplnili a mylná mínění opravili. V té příčině znamenitě působil Angličan James Dampier, jenž vyslán byl r. 1700. Vilémem III. anglickým, aby prozkoumal Australii a Tichý ocean. Týž ohledal západní část australské pevniny a severní pomorí Nové Guineje i dokázal, že Nová Britannie, Schoutenem a le Mairem dříve navštívená, je samostatným souostrovím; průplav, jenž ji dělí od Nové Guineje, má odtud Dampierovo jméno. Roggeveen, jenž veplul od východu do Tichého oceanu, přistal r. 1722. na 27° 8' j. š. na ostrov Rapanui a nazval jej dle svátků právě nastalých „Paschen“, t. j. ostrov Velikonoční; dostal se pak ku ně-

kterým z ostrovů zvaných Tuamotu a objevil téměř veškeré souostroví Samoa. Podniky Angličanů pod Byronem, Wallisem a Carteretem, Francouzů pod Bougainvillem ovšem rozšířily známosti zemí již objevených, ale nové země nebyly jimi odhaleny. Výpravou Wallisovou nastal však nový obrat v zeměpisném badání o Tichém oceanu, neboť on první určil délku dle vzdálenosti měsíce; tím bylo nyní možno, jednotlivé členy ve velikém řetězu ostrovů pevně na mapě určit.

Mimo to byla též pohnutka k výpravě Wallisově a jeho vrstevníků zcela jiná; nebylať to vypočítavost kupců, kteří chtějí vykořistiti nové země, ani výbojnost panovačných vládařů, nýbrž jen snaha, obohatiti vědu důkladným prozkoumáním země a její obyvatelů. Za tímto účelem podnikl Cook první svou cestu. Londýnská královská společnost věd požádala totiž vládu, aby vypravila loď na některý ostrov Velikého oceanu, na kterémž by byla pozorována Venuše (čili Krasopaní) ve svém „přechodu přes slunce“, t. j. v jedné z těch dob, kdy se obyvatelům země objevuje v projekci jakožto kruhová ploška před sluncem.

Za vůdce výpravy zvolen byl mladý poručík James Cook, jemuž přiděleni přírodopytci Banks a Solander. Cook vyplul 30. července 1768. z Plymoutha a přistal 10. dubna 1769. u ostrova Tahiti-a, kdež hodlal vykonati svá astronomická pozorování. Rozřešiv tuto první svou úlohu, změřil celé souostroví Společenské, jež tak nazval na počest královské společnosti věd. Potom obeplul a ohledal úplně Nový Zeland a zjistil, že tato země, jež dosud byla pokládána za celistvou, skládá se ze dvou velikých ostrovů, mezi nimiž je průplav, nyní po něm nazvaný. Odtud plul k Novému Hollandu, objevil jeho východní pobřeží, jež nazval Novým Jižním Walesem, a odkryl průplav Endeavourský, který dělí Novou Guineji od pevniny. Zde byl by téměř zahynul na úskalích zrádně v moři se skrývajících a jen s největším úsilím podařilo se mu za-

chrániti loď značně poškozenou. Na druhé cestě (r. 1772. až 1775.), jejíž hlavním cílem bylo dokázati, je-li nějaká veliká jižní pevnina, provázen byl přírodozpytci Janem Reinholdem Forsterem a synem jeho Jiřím. Cook zakotvil nejprve v zátoce Dusky řečené na břehu Nového Zelandu, podaroval domorodce kozami a vepři a zasil v malé ohradě evropské zeleniny. Navštívil pak ostrovy Tuamotu a Společenské, našel zase souostroví Tonga, Tasmanem prve objevené, a prozkoumal potom jižní moře polární. Odtud pluje r. 1774. k Rapanui, pak ku Markesám, k ostrovům Společenským a Tongaským, úplně ohledal Nové Hebridy. Potom objevil Novou Kaledonii, a navštívil ještě Nový Zeland, vrátil se kolem jižního cípu Ameriky do Evropy. Třetí cesta Cookova r. 1777. a 1778. byla, bohužel, též jeho poslední. Prozkoumav důkladně souostroví Tonga, odkryl na plavbě k průplavu Beringovu tři ostrovy archipelů, jež nazval po Lordu Sandwichovi, a přistal u ostrova Atowai č. Tauai. Přijat byl s největší úctou, a když vracel se od severu navštívil Mani a Havaii, byl ve pravém slova smyslu zbožňován; domorodci pokládali jej za boha Rono, kterýž dávno byl ostrov opustil a jehož návratu toužebně očekávali. Cook sám vyvrátil svým příkrým jednáním domněnku tu a když pak bouří přinucen byl z otevřeného moře se vrátiti, přijat byl již s nevolí; brzy potom byl slavný plavec 14. února 1779. u zátoky Kearakekua na Havaii ve sporu zavražděn.

Z jeho četných následovníků sluší zejména jmenovati žáka jeho Vancouvera a francouze Lapérouse-a. Vancouver ovšem největších zásluh si dobyl o známost severozápadní Ameriky; spolu však zavděčil se vědě pečlivým vyměřením a důkladným popisem souostroví Sandwichského. Vlastní úlohou Lapérouse-ovou bylo prozkoumati pomorí severní Ameriky a pomorí Asie; na této plavbě přistal r. 1786. u Rapanui a vracel se pak z Kamčatky, zdržel se na ostrovech Samoa i Tonga. Odtud plul do zálivu Rostlinného, kdež několik dní

před tím zakotvilo anglické loďstvo s prvními osadníky. Z této zátoky poslal 7. února 1788. poslední zprávu do Evropy; od té doby zmizel a nedostávalo se spolehlivých zpráv o osudu jeho i mužstva oněch dvou lodí, jimž velel. D'Entrecasteux, vyslaný r. 1792. Ludvíkem XVI., nemohl po něm nalézt ani stopy. Teprve r. 1825. našel Dumont d'Urville na pobřeží ostrova Vanikora (ze souostroví Santacruzského) úskalí, na němž obě lodi se strozkotaly. Někteří z nešťastníků snažili se zajisté dostat se k Molukkám, zahynuli však v moři plném úskalí. D'Urville prý v hlubině mořské ve průplavu táhnoucím se útesy, jež obklopují Vanikoro, rozeznal kotvy, děla a kusy olova porostlé houštím korálů. Na osudném tom ostrově zřídil pak nešťastnému zkoumateli a jeho druhům pyramidu z balvanů koralových; ovšem že neupevnil pomník ten ani hřeby, ani železnými sponami, neboť takové věci neodolaly by zálibě domorodců.

Z ostatních četných výprav jen nejdůležitější jmenujeme: Roku 1816. byla podniknuta výprava ruská Kotzebuem, jež provázal německý básník Chamisso; rovněž důležitá byla výprava anglického kapitána Fitzroy-e se slavným přírodopytcem Darwinem (r. 1835.), kteřížto navštívili ostrovy Tuamotu, Společenské a Nový Zeland; konečně Severoameričana Wilke-a, jenž si dobyt velkých zásluh o důkladnější výzkum četných ostrovův a souostroví.

M e l a n e s i e

Melanesií, t. j. černým ostrovím, nazývá se nyní podle kmenů tmavé pleti řada ostrovův a souostroví, které od Nové Guineje až k Nové Kaledonii táhnou se velikým obloukem kolem severovýchodní pevniny australské. Jsou to souostroví Nové Guineje a Nové Britannie, ostrovy Šalamounské a Santacruzské (čili ostrovy sv. Kříže), Nové Hebridy a Nová Kaledonie.

Také ostrovy Viti náleželo by podle rázu obyvatelstva k nim počítati, avšak povaha těchto ostrovů jest úplně polyneská. Veškerá Melanesie obnáší 933.010 □ km. č. 16.9444 □ mil, tedy o 308.966 □ km. více než mocnářství rakousko-uherské.

Ostrovy melaneské jsou téměř vesměs vysoké a sopečné, a bývají obklopeny korálovými útesy. V Nové Guineji, Nové Britanii a Hebridách nalézáme vápno madreporové i na vrcholích dosti vysokých hor, známka to, že ony krajiny se vyvyšují. Jsou však ostrovy ty zbytkem veliké zapadlé pevniny, o čemž svědčí korálové jespy, z ohromných hlubin se zdvihající, které zajisté již v nejstarších dobách se tvořily na pobřežích původní pevniny. Zdvihání a klesání nepochybně způsobeno bylo sopečnou činností, která se ještě zde onde ohlašuje zemětřesením, výbuchem lávy a popelu, sirnými sopkami a horkými prameny, zanechavši i jiné zřetelné stopy, jakož jsou vyhaslé sopky se sopečnými horninami na všech ostrovech. Z veškerých posud známých 29 sopek na ostrovech Tichého moře připadá na Melanesii 13, na Mikronesii 6, na Polynesii 8 a na Nový Zeland 2. V Nové Guineji přesahují nejvyšší hory čáru sněžnou, v Nové Britanii a na ostrovech Šalamounských mají i 3000 m. zvýší; ale čím dále na jih, tím nižší jest horstvo a snižuje se konečně až na nepatrné kopce.

Vzhledem ku geologické povaze půdy liší se Melanesie patrně od odstatních ostrovů Velikého oceanu. Nacházíme tu starší útvary vrstvité (usazené): žulu, drob, břidlici, pískovec, které v Polynesii vůbec se nevyskytujíce, ukazují na příbuznost Melanesie s východní Australií. Starší útvary usadily se na vnější straně náspu kol ostrova, mladší jsou vedle nich na straně vnitřní. Také nálezy zlata v Nové Guineji a Kaledonii dotvrzují podobu s Australií; avšak v tom spatřuje se veliký rozdíl, že v Australii proryty jsou zvláště staré skály horninami plutonickými, kdežto zde vyskytují se sopečné horniny

hlavně v útvarech doby nejnovější. Jenom Nová Kaledonie, která rovněž nemá živých sopek, jest výjimkou a jeví tedy v té příčině větší shodu s pevninou australskou.

Rostlinstvo tohoto ostroví podobá se docela indickému; jen Nová Guinea a Kaledonie mají mnohé tvary australské. Mimo tento nejjižnější ostrov je všude v Melanesii bohaté stromoví, které v mocných pralesích pokrývá půdu mimo úzký pruh na pomoří. Tato bohatost rostlinstva plyne z podivuhodné plodnosti rozložených hornin sopečných a z hojného deště, kterýž ovšem s tropickým horkem — Melanesie leží mezi jižním obratníkem a rovníkem — způsobuje povětrnost mnohdy nesnesitelnou. Zimnice, jež po těchto krajích řádívají, jsou zhoubny nejen Evropanům, ale i východním Polynesianům. Po celém kraji od severního pobřeží Nové Guineje až ku Novým Hebridám velmi prudce dují západní monsuny, přinášejíce dešťová mračna, která se pak vylévají na ostrovy. Zároveň i palčivý slunce žár ve vlhkých, neproniknutelných lesích způsobuje záhubné výpary. Celou Melanesii zasahují jihovýchodní passáty, v zimních měsících pak van u prudké a nepravidelné větry západní a jižní, které, provázeny jsouce někdy strašnými vichřicemi, nejen všecku vegetaci zničují, nýbrž i na půdě samé pohromy způsobují.

Jak rostlinstvo je bohato, tak je chuda zvířena. Zejména ssavců jest málo; jen Nová Guinea a ostrovy Šalamounovy mají některé větší ssavce; ale jsou to většinou vačnatí neb noční ssavci, jichžto člověk nemohl užiti ke svým službám. Ani dobytek vepřový a myši, jež se téměř všude jinde nacházejí, nevyskytují se v chudé Nové Kaledonii. Jediné domácí zvíře jest zde slepice, k němuž druží se v Melanesii polodivoký vepř. Psa mají pouze ostrovy Šalamounské; ale všude nalézáme netopýry, mezi nimiž i veliké kaloně bejlo-žravé. Rozmanitější je ptactvo. Nádhernými barvami a podivnými tvary vyznamenávají se zejména rozličné druhy rájovek

na Nové Guineji. Kasuaři žijí v Nové Guineji a Nové Británii, tallegallus na Nové Guineji, taboni na Nové Guineji, na ostrovech Šalamounových, na Nových Hebridách a j. Z větších ještěřů vyskytuje se krokodil (*crocodilus biporcatus*) na Nové Guineji, Karolinách a až k ostrovům Šalamounským: nimo to rozličné větší ještěrky na všech téměř ostrovech a hadi až tří metrů zdělí, které však jsou většinou neškodny. Z hmyzu jest nejvíce brouků, kdežto motýlové jen řídce jsou zastoupeni. Kobylky bývají někdy na Nové Kaledonii podobnou útrapou země jako housenky na Norfolku.

Zvířena mořská má ráz indický. Ve vodách Nové Guineje, zejména v průlivu Torresově a u Karolin, nachází se moroň čili dugong (*Halicore*); sumýš jedlý (*Holothuria edulis*) jest pak důležitým zbožím obchodním. Dovážejí sumýše, kteréž uvařili a potom usušili, do Číny, kdež jsou oblíbeným pokrmem, trepang zvaným. Cent sumýšů takto připravených stojí až i 200 zlatých. Evropanům sumýš nechutná, ač po dva dni vařen byv, poskytuje vydatnou třešť. Želv a mořských hadů všude je hojnost.

Melanesané.

Veškeří obyvatelé Melanesie náležejí k onomu tmavému plemeni, jež nazýváno tu australskými negry dle jich podoby a prý i příbuzenství s africkými černochoy, tu negritos dle jména podobného národa na Filipinách, neb Papuany dle zvláštního jim tvaru vlasů. Nesmíšené nacházíme je pouze na Nové Guineji, však i tam směšovali se odedávna na západě s Malaji, na východě s kmeny polyneskými. Vliv polyneský pozorovati ještě u větší míře na ostatních ostrovech zejména v řeči a mravech.

Papú, papúa neb papúvah znamená v malajštině kudrnatý, a věru je připloštělý, dlouhý vlas charakteristickou

známkou plemene odtud nazvaného. Do nedávna bylo rozšířeno domnění, že jsou vlasy jejich kartáčovité, tu řidší tu hustší; novějším pozorováním, jako na př. „Gazelly“ v Novém Irsku a Británii, bylo však dokázáno, že vlasy Papuanů ovšem spojují se v kosmatý chumáč, jako u Hottentottů, ale že nevyrůstají jako u oněch, nestejnou houstkou. Z pravidla načechrávají si je hřebenem troj- neb vícezubým u vysokou korunu, která obtáčí se kol hlavy jako paruka. Taktéž kudrnatý vous vroubí obličej a samo tělo jest hojně zarostlé.

Nad Malaje vyniká Papuan tělesnou velikostí; přece však sluší řaditi ho mezi lidi vzrůstu prostředního. Tělesná síla jest ovšem rozdílná; spatřujeme tu svalnaté, onde hubené a slabé muže, jakž už samo z rozsáhlosti krajiny a z rozličného způsobu života na rozum jde. Také barva těla není u všech táž; dle většiny pozorovatelů je typický Papuan barvy, která se mění od osmáhlé hnědosti do modravého černa, která však nikdy nedostihuje temné pleti černochů.

Tvář není nikterak příjemná. Obličej jest ovalní, čelo ploské a nad oči vyčnívající; široký, veliký nos sklání se špičkou dolů, tak že jsou chřípí zakryty, což dává tváři ráz židovský, kterýž posud neušel pozornosti žádného cestovatele. Ústa jsou veliká, pysky tlusté, vyhrnuté, uši pak bývají těžkými okrasami nehezky roztaženy. Široká prsa jsou značně klenutá, údy celkem silné, ale nohy bývají nepoměrně dlouhé a tenké. Ženy jsou z mládí dosti hezké, záhy však dospívají v šerednost odpornou, kteráž ovšem velikou nečistotou a z ní povstávajícími nemocemi kožními ještě se zvyšuje.

Tato šerednost jeví se nám úplně nezahalena. Nebot o vlastním oděvu jakémsi nemůže býti řeči, ačkoli kroj Adamův zachoval se snad již jen na souostroví novobritanském. Jinde však záleží i oděv žen, jež ve stáří nejvíce se zahalují, pouze v řasnatém pasu č. liku, a mužové spokojují se pláštěm přes bedra. Naproti tomu ozdobují Melanesané tělo své roz-

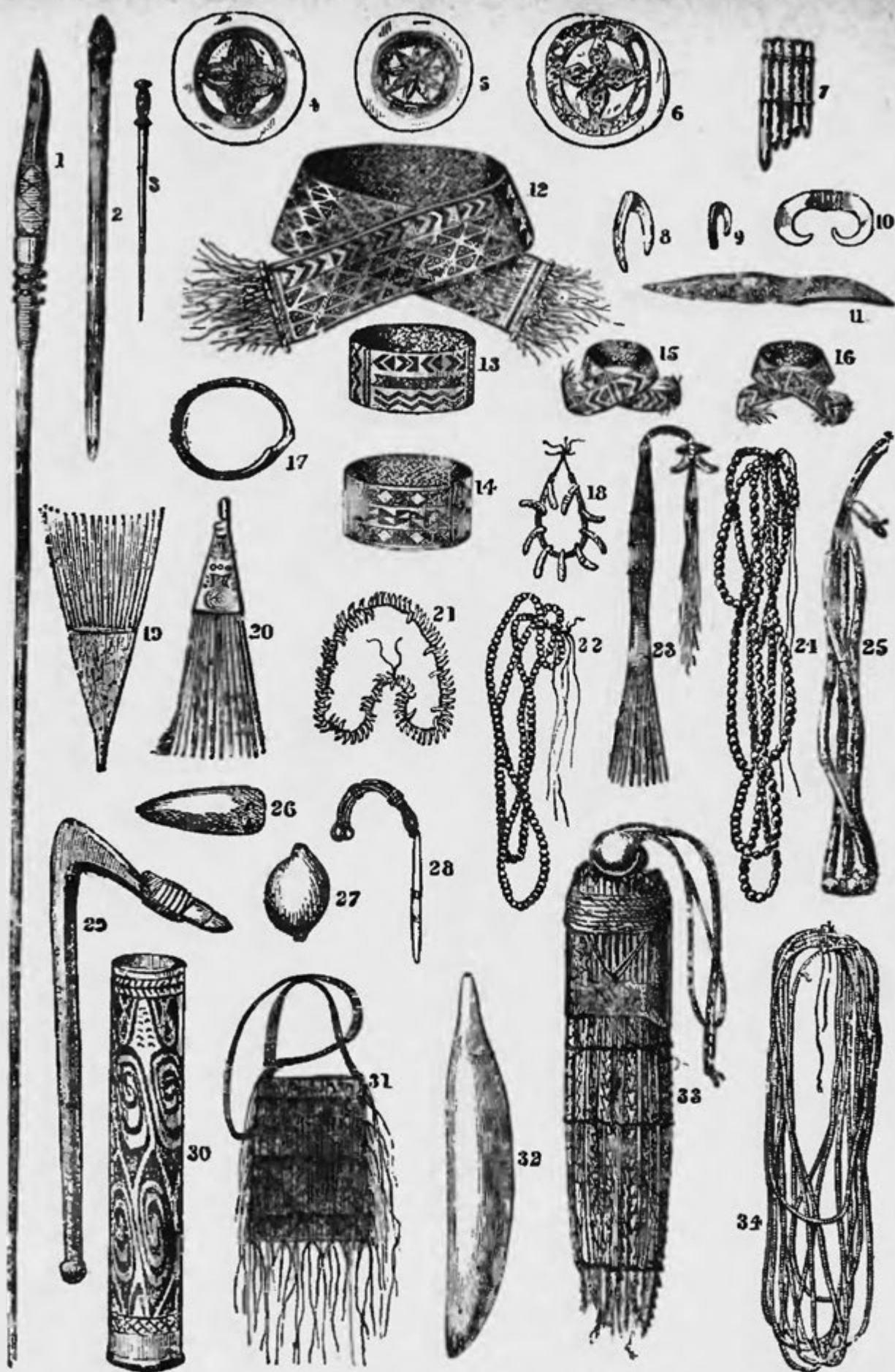
manitým způsobem. Tak vesměs barví vlasy červeně neb bíle, kůži mažou olejem kokosovým a natírají červenou, bílou neb černou barvou. Také znají polyneské taetovování a po australsku zdobí se naduřelými jizvami. Všude váží si vonné ozdoby květin a rádi okrašlují vlasy své pestrým peřím.

Papuan liší se od sousedního Malaje nejen vnější podobou, ale ještě více povahou. Jest čilý a popudlivý, v řeči i v jednání je zjevný a rázný, své city vyjadřuje smíchem, křikem a čilým pohybem. Při tom je nedůvěřivý a podezřívavý, často zrádný, ukrutný a krvelačný, ale též zmužilý a bojovný. Ku špatným vlastnostem svým byl mnohdy sveden ústrky, jež snášel od Evropanů. Dle Wallace-a jest Papuana výše ceniti než Malaje, ač mnozí Malajové nyní ze styku s pokročilými národy dosáhli jistého stupně vzdělanosti, k němuž Papuan dosud nedospěl.

Lidojedství zachovalo se na všech ostrovech Melanesie. Jest možno, ba pravděpodobno, že tento hrozný obyčej souvisel jako u Polynesianů s nábožensko-politickými představami, nyní však nic nedohání Papuana k lidojedství než ohavná, zvířecká chuť. Příroda neposkytuje mu sice vždy bohatých zásob, ale nouze není nikdy taková, aby Papuan nucen byl tímto způsobem hlad svůj ukájet. Tím nepravíme, že by si Melanesané mohli v masité potravě vybírat, ano dosvědčuje se, že v Nové Kaledonii požívají též rozličné druhy hmyzu a že rostlinstvo samo nedává často výživy s dostatek, avšak pomoc kyne z orby. Orba provozuje se téměř všude, na mnohých ostrovech i s velikou pečlivostí a v míře značné. Nejmilejší plodinou jest jim kořen jamu (yamsu). Obyvatelé Nových Hebrid, ostrovů Santacruzských a Nové Kaledonie věnují zvláštní péči úhledným sadům, obratně ploty ovroubeným. Na některých ostrovech pěstuje se nyní působením zkvétajícího obchodu značnou měrou též palma kokosová.

V stavbě svých příbytků, zřízených většinou na sloupích jako předhistorické stavby kolové, ve výrobě lodic a zbraní,

Obr. 66. Výklad na stránce následující.

Obraz 66.

Ozdoby a zbraně z Nové Guineje a z ostrovův Admirálních.**a) Z ostrovův Admirálních:**

1. 2. kopí s hrotem obsidianovým,
3. jehlice do vlasů,
4. 5. 6. náčelky z lastur a ze želvoviny,
7. multánky,
8. 9. udice z lastury,
10. kostěná ozdoba nosu,
11. nůž z obsidianu,
12. pás pletený z trávy,
13. 14. náramky pletené z trávy,
15. 16. obvojky na nohy rovněž upletené z trávy,
17. náramek z lastury,
18. ozdoba na nos urobená ze zubů psích a kuskusích,
19. 20. hřebeny,
21. nákrční ozdoba ze psích zubů,
27. lastura přináležející k odění slavnostnímu,
28. kostěná ozdoba nosu,
29. kopáč ze dřeva a lastury,
30. 32. schránky na betel,
31. pytlík, pletený z trávy,
33. ozdoba zhotovená z kostí lidských a peří kasuařího.
34. pás z malých lastur.

b) Z Nové Guineje:

22. 24. 25. nákrční ozdoba z bobulí, z lastur, z kostí,
23. hřeben,
26. kamenná palice bez topůrka.

které záleží hlavně z luku a šípů, daleko nejsou Melanesové tak důvtipní a zruční, jako Polynesiané. Ale ve shotovování okras a rozličného náčiní jeví nemalou obratnost; mnohé jsou, jak z obrazce vidno, velmi úhledné a hezkými vzory ozdobené.

O náboženských představách tohoto plemene víme jen málo; ale tolik je známo, že všude mají pevnou víru v život nový, který nastává po smrti. Dle víry Melanesanů nastává v jiném světě obnovení života, kterýžto vedl člověk zde na zemi. Proto pochovávají na Nové Guineji a na Hebridách starce za živa; zemře-li dítě, musí buď matka, buď některá teta jeho podstoupiti smrt, aby mu mohla býti průvodkyní na onom světě, a s mužem musí i ženy odebrati se na věčnost. Pieta k zemřelým jest tak vřelá, že mrtvoly zbožňují. Tomu nasvědčuje uctívání lebek, kteréž jest rozšířeno po všech ostrovech; teprve však nedávno bylo důvodně poznáno a zjištěno. Lebky zemřelých po několika měsících zas vykopávají, čistí je a masité částky nahrazují tmelem, oči víčkem z mořských ulit. Lebky takto upravené vystavují v chrámech ku veřejnému vzývání. Zejména vynikajícím mužům dostává se této cti, protože se pokládá za to, že duch zemřelého přechází na ctitele a schopným ho činí ke skutkům rovněž hrdinným.

Též učení dualistické (o bytosti zlé a bytosti dobré) jest všeobecně rozšířeno. Zajímavým zjevem jest pak, že spoléhají v rozepřích na rozsudek bohů; mají totiž soudy podobné očistám starých, pohanských Germanů.

Působením polyneským vyvinuly se státy s náčelníky; v Nové Kaledonii byla třída nemajetná vedle majetné. Kde však nejsou Papuaní podrobeni cizímu vlivu, tu je všeobecná svoboda i rovnost, a moc náčelníků je pak jen nepatrná. Podrobené a zajatce berou ovšem do otroctví, jako na př. na Nové Guineji, kde dříve byli prodáváni moluckým kupcům; ale poroba ta je snesitelnější než u jiných kmenův, otroctví žen pak sotva se liší od svobody.

Obchodníci se sandálovým dřevem a otrokáři.

Domorodci melanesští seznali Evropana ve dvojí podobě. Jednak shledali v něm apoštola míru, missionáře, jenž usadil se mezi nimi, aby je zbavil starých mravův anebo správněji řečeno — nemravův a přiučil je víře a novým obyčejům. S druhé strany však poznali Evropana jakožto kupčíka a lupiče, který kácel jich lesy, který při směně plodin za tovary evropské je šidil, na své koráby je lákal a lehkověrné zrádně na daleké ostrovy odvážel k nenáviděné práci. Proto byli Evropané od tamních kmenů brzy za dobré lidi pokládáni, brzy za zlé. Není však divu, když u divokých těch kmenův ovšem bývala vděčnost za dobrodiní vždy záhy zatlačena vědomím utrpeného bezpráví, pročež často nesvědomitý čin jednotlivce zmařil všecky dobré snahy, a z pravidla nevinný pykal za vinníka svým životem. Proto nebyly nikdy styky Evropanů s domorodci přátelské a posud docházejí zprávy o zavraždění missionářů, cestujících a námořníků přibylých na tyto ostrovy.

Dlouho si ani plavci, ani obchodníci hrubě nevšímali ostrovů Melanesie, protože žádná plodina oněch světa končin nehověla jejich hrabivosti. Teprve když r. 1828. bylo na ostrově řečeném Eromanga objeveno dřevo sandálové, po němž na čínských tržištích bývala veliká poptávka, vyvinul se obchod s jižními ostrovy novohebridskými. Bohužel provozován byl od Evropanů se surovostí k víře nepodobnou. Z počátku byli dosti skromní; zakotvovali se na blízku pomoří a dávali si od domorodců dříví přivážeti. Ale brzy vystoupili sami na břeh, káceli za pomoci polyneských dělníků lesy a neptali se o svolení domorodců aniž jim dávali náhrady; když pak se ostrované bránili takovému rušení svých práv, byli od dobře ozbrojeného mužstva evropského postříleni.

Na konci r. 1842. zajely tři anglické koráby na ostrov Fate čili Sandwich pro sandálové dříví. Mužstvo skládalo se

dílem z bělochů, dílem z Tonganů, a jedni i druzí závodili, uchvacující při svém zaměstnání vše, co se jim zdálo býti poněkud užitečným a cenným. Více než 200 kusů vepřového dobytka a veliké zásoby yamsu byly uloupeny, a s bezměrnou zlomyslností chýše a sady domorodců zpustošeny. Rozhořčení domorodci chopili se zbraní, musili však utéci před střelnou zbraní a skrýti se v jeskyni, když bylo v nerovném boji tom 26 soudruhů jejich padlo. Nedosti na tom; Tongané vyslídili jich ochranný úkryt, nahromadili přede vchodem chrástí, zapálili je a vydali všechny uprchlíky hrozně smrti. A také tenkrát nevinný strpěl pomstu za vinníka: brzy potom přistala totiž loď „Cape Packet“ a mužstvo její bylo do jednoho povražděno, sotva se ocitlo na břehu.

Jiná loď poslána byla pro sandálové dřevo na ostrov Mare; tři domorodci příplavali ode břehu k ní, aby vyjednávali. Sotva však vystoupili na palubu, bylo po nich střeleno. Dva byli hned mrtvi, třetí skočil do moře, ale i toho dobili novou ranou. V prosinci téhož roku přistala tu loď „Lady Anne“ a pozbyla téměř všeho lodnictva; domorodci vykonali odvetu. Příklady podobných událostí nejsou nic neobyčejného; ale snad postačují, aby ukázaly, kterak lakota zneužívá vzdělanosti a přesily.

Obchod se sandálovým dřívím, jímž před dvaceti lety zaměstnávalo se 10 až 14 anglických lodí, nyní již pro nesmýslné vyhubení lesů vzal za své, a stanice, které byly zřízeny zejména na jižních Hebridách, úplně zanikly. Tím skončila se také řada ukrutností a pominul i zhoubný vliv vývrhele anglického na melaneské obyvatele. V opuštěných osadách usídlili se křesťanští misijníci, jimž oni bídící krví pokálení blahodárné působení zprvu činili téměř nemožným. Avšak na místo jednoho zla nastoupilo jiné, větší.

Když osadníci britští na východním břehu Austrálie a na ostrovech řečených Viti počali pěstovati cukrovou třtinu a

bavlnu, ohlíželi se, odkud by se jim dostalo laciných dělníků. Mezi bělochy australskými jich nenalézali, a tamější domorodci nebyli schopni trvalého namáhání; obyvatelé vitiští jsou sice silní a ku práci schopní, ale nebyli ochotni den co den se trápiti a namáhati, když příroda sama hová skrovným potřebám jejich, a učiniti násilí tomuto bojovnému národu — toho se ani nejsurovější výbojníci nechtěli odvážiti. Ale chudší obyvatelé melaneských ostrovů, od vitiského na severozápad ležících, zdáli se vhodnými dělníky. Že pak nebyli ochotni opustiti vlast svou s muži, kteří jim byli vždy úhlavními nepřátely, nebylo docela na překážku. Nešli-li dobrovolně, bylo užito lsti a násilí.

Již r. 1856. bylo odvezeno deset mladých mužů z Lifua do Sydney-e. Přišliť na loď, aby prodali domácí výrobky, ale byli vlákáni dovnitř a uvězněni. Nejprve zavezli je na Espiritu Santo, aby sekali dříví sandálové; zde je koupil Sydneyský kapitán za vepře a za yams. Šest jich však uprchlo na loď, plující do Hongkongu, ale jen jeden z nich zbyl na živu. Ostatní čtyři dostali se pomocí amerických missionářů na Honolulu, odtud do Rarotongy a konečně po třech letech zase do své vlasti. Jest ovšem patrné, že tito mužové zachovali bílé plavce v neblahé paměti a že krajany své v nepřátelství utvrdili. Takové únosy všude se opakovaly, jen že musilo býti užito vždy nových léček na ostrovany již nedůvěřivé. Tmaví domorodci blížili se bez ostychu konečně jen missionářským lodím, které je občas navštěvovaly; zejména oblíbeni byli zasloužilí biskupové Selwyn a Patteson. Jich jména často zneužívali otrokáři, aby dosáhli mrzkého cíle. Počínali si asi tímto způsobem. Loď, na způsob missionářské bíle natřená, vpluje do přístavu ostrova, na palubě stojí kapitán s knihou v ruce a zpívá v průvodu námořníků píseň dle melodie, domorodcům již od missionářů známé. Tím důvěra domorodců na břehu shromážděných získána je tou měrou,

že vsedají do loděk neb přeplavou k lodi a vyšplhají na palubu, odkudž je námořníci pod zámínkou obchodu vedou dovnitř lodi, kde je spoutají a rychle do otroctví odvezou. Jsou-li domorodci již nedůvěřiví a plaší, užije se jiné lsti.

Když veplula loď do přístavu, vyšle lodici s člověkem, kterýž oblečen jsa černým šatem a bílým nákrčníkem, s modrými skly před očima, se slunečníkem v ruce představuje missionáře, máje pod paží i knihu, jež podobá se bibli. Rychle jak oheň rozlétně se zvěst: „Biskup přichází!“ Mužové, ženy i děti v radostném očekávání běží ku břehu. Ale není to biskup, nýbrž cizí missionář, který jim přináší smutnou zprávu, že dobrý biskup je sice na lodi, ale nemůže ven vyjít, protože má zlomenou nohu. Nežli však odjede do Sydney-e, by se vyléčil, přeje prý si spatřiti své staré, milené přátele a prosí je, aby ho navštívili u bolestného lože. Tu se ženy rozběhnou, aby přinesly kokosové ořechy, yams a banany, muži pak vstupují do lodic, aby přirazili k lodi. Cizí missionář zůstane na ostrově a činí geologická pozorování. Záhy naplněna jest paluba domorodci, ale dovoluje se vždy jen dvěma, aby navštívili nemocného biskupa, jenž leží v malé kajutě. Ale jakmile který sestoupí dolů, nepřivítá ho milovaný přítel, nýbrž několik silných námořníků s nabitými bambitkami, kteří mu ukážou cestu do lodní prostory, kde mu hned jiní svážou ruce na hřbet. Jeden nebožák jde tam za druhým, a všechny otvory jsou pevně uzavřeny. Na ostrově nemají tušení o zradě, nýbrž nad to ještě lodice, štědře vybavené plodinami ostrova, přinášejí dary missionářské lodi. Konečně se rozloučí i lži-missionář se ženami a dětmi, jej obklopujícími, a vystoupí na loď. Pozdě poznávají oklamání pravý stav věcí, když loď pluje již do širého moře. Na srdcervoucí pláč a nárek opuštěných žen a dětí, na zuřivý ale marný hněv mužů, odpovídá jen hnusný výsměch surových lupičův a vrahů duší lidských. Jak asi přivítají příští loď, i kdyby přibyla

s úmysly lidumilnými? Proto čteme stále v australských novinách o zavraždění bílých lodníků, neboť hanebnosti tyto ještě docela nevymizely, ačkoli malé anglické loďstvo, neustále křižující v těchto vodách, koná služby námořní policie, a přísná nařízení, zejména pro ostrovy Vitiské, zlo co možná nejvíce obmezují.

Bohužel jsou evropští osadníci na ostrovech Vitiských a v Queenslandě jen z části odpůrci tohoto otrokářství, a spravedlnost jen zřídka trestá porušení zákonů, vydaných na ochranu polyneských dělníků. Když proslulá loď, jíž queenslandská vláda povolila obchod s dělníky, jménem „Young Australian“, objížděla u Nových Hebrid, našla kocábku se třemi domorodci. Ihned spuštěny byly lodní čluny, učiněna na ony ostrovany honba, a všichni tři byli chyceni; jeden z nich dokonce zasažen byl za tvář lodním hákem a tím způsobem byl na palubu vytažen. Když pak tito zajatci, kteří shledali se ještě se 70 nešťastníky v lodi, se protivili a ze svého žaláře snažili se prchnouti, tu zapálen v noci chumáč koudelky, na železné tyči upevněný a petrolejem politý, a osvětlován tím vnitřek lodi, aby z paluby původcové vzpoury mohli býti snáze postříleni. Jich mrtvolky hozeny do moře. Když pak snahou několika neohrožených mužů vrahové konečně před soud v Sydney-i byli přivedeni, byli by málem ušli odsouzení. A porotci doporučili je gouverneurovi, aby je vzal na milost; týž zaměnil jim trest smrti za doživotní žalář, ale i tento trest byl jim později prominut.

O smutném stavu anglicko-australského zákonodárství pro případy takové svědčí ta událost, že kapitán britského loďstva, byv vyslán, aby slídl po otrokářích v moři Jižním, nemohl provést, aby jeden z nich byl v Sydney-i odsouzen, ačkoli důkazy byly zjevné. Ano, týž kapitán musil sám útraty zaplatiti, a byl ještě ohrožován protižalobou od otrokáře a jiných

lodníkův. Anglická vláda ovšem mu pak dala náhradu i povýšení.

Někdy stihl však vinníky zasloužený trest. Tak vzbouřilo se 280 otroků stěsnaných v úzkém podpalubí lodi řečené „Mary Anne Christiana“, a ti zavraždili kapitána i s otrokáři a skočili do moře, aby přeplavali ku blízkému ostrovu, Potu nazvanému. Ale ze 280 jen 30 dosáhlo břehu, ostatní zahynuli ve vlnách; pomsta tudíž mnoho žádala obětí. O lodi však nezbylo ani památky.

V novější době jsou poměry ovšem poněkud již lepší. Zejména na Vitiích přísně se hledí k dodržení smlouvy od té doby, co toto souostroví náleží koruně britské. Avšak jako dozvuky dřívějších hanebností slýcháme posud o vraždách, spáchaných na běloších od divokých ostrovanův, a pomstách, vykonávaných loďmi válečnými. Že tento obchod s otroky posud se provozuje, ač způsobem mírnějším, než na březích afrických, dovídáme se zase v době nejnovější. Dřívější způsob, domorodce na výdělek zjednávati a v přístavech pak vydražovati, opatrností vlád byl již zamezen. Mnoho-li však ještě zbývá vykonati na Queenslandě, ukázali jsme na jiném místě.

Kterak dovoz melaneských ostrovanů ku práci mezi Evropany působí na mravy divokých a polodivokých těchto lidí, o tom jsou domněnky různé. Někteří, jako anglický cestovatel Trollope, jenž viděl takové dělníky v Queenslandě, pokládá působení takové za výhodné. Ale Trollopovo pozorování bylo asi velmi povrchní, neboť praví, že nakládají páni s ostrovany velmi dobře, vskutku byl zatím pravý opak. Campbell, který pozoroval dělníka po jeho návratu do vlasti, zcela jinak soudí. Tvrdí o domorodcích novohebridských, mezi nimiž po delší dobu žil, že jim ona tři léta pracovní v Queenslandě, v Nové Kaledonii, na Tahiti-u neb na Vitiích nejen neprospívají, nýbrž i velice škodí. Dělník, navrátil se do vlasti, rozdá svůj výdělek mezi přátely, odhodí šaty, a je blažen, že může zase

choditi v rajském stavu, maje tělo natřené tukem a barvou. Jedno umění přináší s sebou vždy a užívá ho velmi často s nemalým sebevědomím, totiž po anglicku klíti ve všech možných formách. Avšak dělníci nenaučili se jediné této nepravosti, neboť špatné vlastnosti svého anglického druha, ne právě zjemnělého, mnohem jim byly srozumitelnější a poutavější než vlastnosti dobré. Možno by bylo uvést ještě jiné důvody proti zavádění dělníků na cizí půdu, aspoň proti způsobu, jehož někde užívají, přijímajíce pouze muže a ne celé rodiny. Sterndale, jenž seznal dělnické poměry na ostrově řečeném Samoa, tvrdí, že největší dobrodiní prokáže se ostrovanům za nynějších poměrů, když je uvádějí v osady, třebaš i na vždy, a tam je nechají žíti za spravedlivých a lidských zákonů. Divocha nelze civilisovati, urveme-li ho rodné půdě a nepřipravena vtěsnati ho chceme v poměry, jež mu jsou nepřirozené a nesrozumitelné. Nejlepší způsob, jej povznést, zdá se býti Pattesonův: utvořiti osadu poctivých Evropanů mezi ostrovany, kteří by se přiučili orbě a průmyslu. Úplné vyloučení všelikých kupčíchův a dobrodruhů by ovšem bylo nezbytnou podmínkou.

M i s s i o n á ř i .

Missie obrátila svou činnost neohroženě k zemím posud málo známým, ano přímo odstrašujícím. Na Nové Guineji usadili se nejprve roku 1855. dva missionáři, Ottov a Geissler, a to na ostrově Manaswari při malé zátocce u Doreha na severozápadním břehu velikého zálivu Geelvinského, kde založili u vsi Mansinamy a pak na pevnině u Doreha stanici. Později přibyl k nim Jaesrich, který dříve u Batavie působil; když pak Ottov r. 1862. zemřel, vysláni byli Utrechtští missionáři van Hasselt, Klaassen a Otterspoor. Hasselt působil s Jaesrichem v Dorehu, ostatní v Mansinamě. Misse byla roku

1864. těžce poškozena zemětřesením, které všechny budovy zničilo; missionáři stěží zachránili život, a trápení jsouce zimnicí, opustili Novou Guineu, aby se v Ternate zotavili. Jen Geissler setrval; záhy vrátil se i Hasselt a jiní čtyři missionáři němečtí. R. 1866. založeny nové stanice: na ostrově Meoswar, 15 mil na jih od Doreha, a na pobřeží Jaôru. Osady ty velice byly užitečny, poskytovalyť námořníkům podpory na ostrově, kde by jinak jistě byli zahynuli. Proto vyslovila nizozemská vláda missionářům díky a slíbila, že bude každoročně posýlati k Dorehu parník. Mezitím sepsal van Hasselt maforskou mluvnici, a Geissler přeložil biblické dějepravy a některé školní knihy. Domorodci počali choditi do škol a kostelů, mnoho jich se dalo pokřtiti, a r. 1869. založena byla v kraji Arfaku stanice u Andaje, několik mil na jih od Doreha. Sice později byly Doreh i Meoswar opuštěny, ale za to otevřeny stanice v Moomu a v Monokwari na ostrově Maforu. Pokus, převésti kolonisty ze starších křesťanských obcí souostroví, zejména z ostrovů Sangiri, se sice nepodařil, a výsledek veškeré dvacetipětileté činnosti missionářské není stkvělý, ale nenáhlé působení křesťanství na pohanské zvyky divochů jest utěšené.

Mnohem později pokusila se missie o získání jižního pobřeží. Podnět k tomu dalo vypovězení polyneských učitelů ze souostroví Lifua, které r. 1864. obsadila Francie. Ale teprve po sedmi letech, 1. července 1871., přistali missionáři Murray, jenž prve na ostrově Samoa působil, a Mac Farlane z Lifua s pěti domorodými učiteli a jich rodinami, celkem s 20 domorodci, na ostrově Darnleyi neb Errubu ve východní části průplavu Torresova. Zde a na ostrovech řečených Warrior, Tauan a Sabai zůstaveni byli učitelé, a zároveň byla u Somersetu, osadě to vlády queenslandské na mysu Yorku, zřízena hlavní stanice. V příštím roce přivedli Murray a Gill šest domorodých učitelů z Rarotongy a sedm z ostrovů Loyalty na mys York, odkudž byly pak založeny missijní stanice na ostrovech Mur-

rayových, v Katau-i a ve vsi Torotoramu, na ostrovech Yorku a Bamptonu. Také na Nové Guineji samé založena byla osada u veliké vesnice jménem Manumanu při zálivu Redscarském, a tam bylo ustanoveno oněch šest rarotonganských učitelů. Missionář Murray usadiv se v Somersetu řídil odtud missii. Ale podnebí v bažinatém pomoří jižní Nové Guineje bylo rarotonganským učitelům zhoubné, pročež odstěhovali se do Tauanu a na mys York; záliv Redscarský byl opuštěn a zvolen Port Moresby právě objevený. Zde usadil se mezi vesnicemi Anuapatou a Elewarou missionář Lawes. Domorodci na ostrovech Darnleyských a Murrayských dobře prospívali, avšak na Bamptonu oba učitelé pro svou přílišnou horlivost zhynuli pod kyji divochů. Důležité pro úspěch missie bylo, že získán jest malý parník „Ellengowan“, který slečna Baxterová k tomu účelu za 63.000 mark koupila a darovala. Nyní mohlo býti udržováno pravidelné spojení s jednotlivými stanicemi, které nezřídka zakoušely nedostatek potravin, neboť větší jich zásoba byla by budila lakotnost domorodců. Mimo to bylo možno prozkoumati pobřeží a řeky vnitrozemské a naléztí příhodnější půdu, než byla bažinatá pomoří. Objevena pak řeka Maikassa č. Baxter, a Fly, po němž plul Mac Farlane s Vlachem d'Albertis v „Ellengowanu“. Hlavní stanice musila býti r. 1877. položena na ostrov Murray, protože queenslandská vládní osada v Somersetu přestěhovala se na Thursday. Bylo nyní 11 stanic na ostrovech a dvě na pevnině, záhy pak ještě třetí u vsi Kerepunu v zátoce Hoodské. Zimnice však zle řádila mezi učiteli na ostrovech, a proto vydali se Chalmers a Mac Farlane r. 1877. na východní pobřeží, aby vyhledali místa zdravější. Protože „Ellengowan“ byl v Sydney-i spravován, zjednali si loď řečenou „Bertha“. Výsledkem cesty té bylo založení tří stanic: na ostrově Teste-u u Kellertonpointu poblíž východního mysu a na ostrově Stacey-i, kdež usadil se Chalmers. Když pak r. 1878. missionářská loď „John Williams“

zase přivezla 20 polyneských a melaneských učitelů, rozšířeno bylo působíště missie. Při zátocě Milneské založeny byly dvě stanice, též na ostrovech Hayteru, Heathu a Dinneru. Také u vnitrozemí zařízena stanice Keniumu. Posud ovšem dosaženo nebylo úspěchů velikých, přece však již dle nynějšího stavu missí lze nadíti se všeho zdaru do budoucnosti.

Ku sousednímu souostroví Nové Britannie obrátila se missie teprve před nedávnem. Roku 1874. určila australsko-asijská konference wesleyanských methodistů toto souostroví za nové pole své činnosti. Rok po tom vyslán byl zkušený missionář Jiří Brown s osmi učiteli z Vitií a s dvěma ze Samoy, a zakotvil s missionářskou lodí „John Wesley“ dne 15. srpna 1875. ve přístavu Hunteru na severním pobřeží ostrova Duke of York (vévody Yorského). Zde byla zřízena hlavní stanice, a později ustanoveni učitelé v Kalilu, Tombaře, v Nodupu a Matupi v zátocě Blancheské. Roku 1876. přišli ještě jiní učitelé; působilo jich celkem 17, totiž čtyři na ostrově Duke of York, čtyři na Tombaře, devět na Biraře. Již někteří učitelé kázali v řeči domorodců, již byly kostelíky vystavěny, a školy dobře navštěvovány, avšak tu ten utěšený stav blahodárného díla velice byl rozrušen. Čtyři učitelé byli totiž od jednoho z nepřátelských kmenův u vnitrozemí zabiti a snědeni. Na neštěstí missionář Brown s několika bílými osadníky, učiteli a obyvateli pobřežními učinil výpravu na viníky, z nichž as 50 neb 60 mužů bylo smrtí ztrestáno. Takovéto jednání oproti národu, jemuž je krevní pomsta svatým zákonem, nebylo arci s prospěchem pro podniky missionářské.

O vzdělání a pokřestění obyvatelův ostrovů Šalamounských a Santacruzských, jakož i Novohebridských a Loyalských, pečovala již od r. 1849. missie melaneská. Založena byla obětovným anglikanským biskupem Selwynem na Novém Zelandě, jemuž vyměřena byla dioecese o 300.000 □ mil.

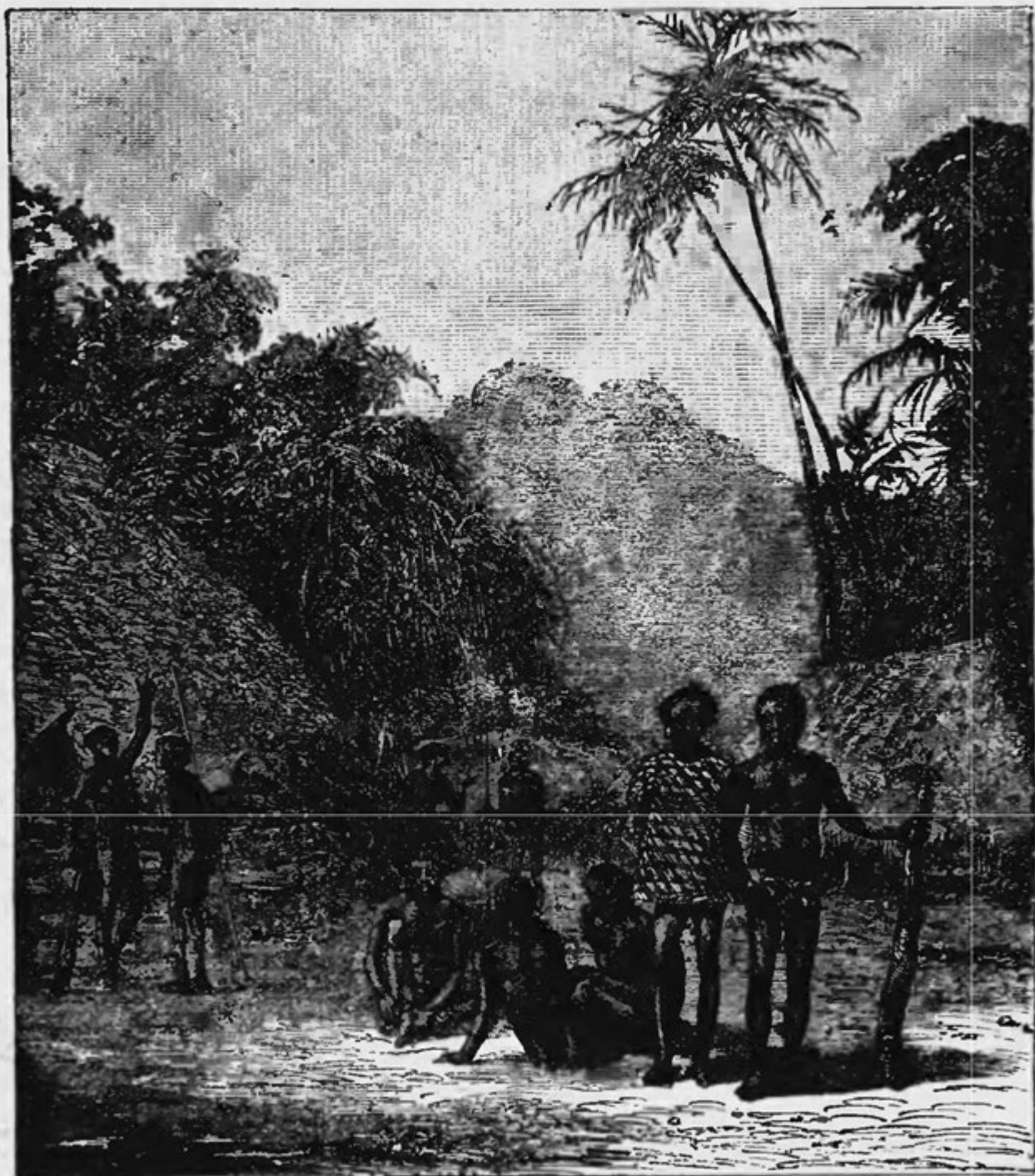
Selwyn s podivuhodnou vřelostí oddal se svému úkolu, kterýž mu nemálo ztěžovali australští kupci a lidokrádci. Ale osobní vlastnosti biskupovy napomáhaly, aby spíše než kdo jiný provedl velikolepý podnik. Vypravuje se o něm, že jsa dokonalým námořníkem, vyslídil kdysi ze spodního rahna záhubné úskalí mořské, v bouři uchopil se kormidla, silnými pažemi svými pomáhal veslem hnáti loď skrze příboj rozpěněných vln a pádnou pěstí odrážel dotěravé divochy. Plováním vyrovnával prý se obojživelným domorodcům a pátraje po nepříteli v houští skrytém, po ruce, držící v záloze luk nebo kopí, nic nezadával divochům. On zamýšlel všechny jednotlivé ostrovy melaneské navštívit, beze zbraně obcovati s domorodci, jež hleděl získati dary, aby ho následovali na Nový Zeland, kde by je vychoval za učitele jejich krajanů. Aby však u domorodců nevznikla pochybnost o poctivých úmyslech jeho a zároveň aby zdraví chovanců netrpělo novozelandskou zimou, podržel je u sebe jen v létě a než nastala zima, posýlal je vždy domů k rodičům. Tím způsobem vydobyl si tolik pevné důvěry, že mu svěřovali děti své i na delší dobu. Ovšem byly mu r. 1854. ostrovy Loyalty londýnskou missijní společností odňaty. Ale téhož roku podařilo se mu získati výtečnou pomoc v Johnu Coleridge-i Pattesonovi, mladém to knězi ze vznešené a bohaté rodiny, který vzdav se příjemného života, obětoval veškeré své síly pracím missionářským. Příznivci angličtí darovali missii novou větší loď „Southern Cross“, která v novější době štědrostí jisté dámy zaměněna byla za jiný, pohodlnější parník. Selwyn a Patteson vydali se hned na delší cestu, navštívili neméně než 60 ostrovů a zavedli 33 chovanců, většinou ze Šalamounských ostrovů Banroa a Maranna, na Nový Zeland. Tam zřízen byl záhy, zejména z podpor anglické spisovatelky Miss Yonge, zvláštní ústav chovanců v Kohimaře (1½ míle na východ od Aucklanda), v němžto se chovanci zaměstnávali ve škole i na poli a v zahradě. „Ve škole sedí

asi 30 jinochů od 10 do 24 let při čtyřech stolech. Někteří píší, jiní počítají. Koupím-li 80 lib. yamsu za sekeru, mnoho-li dostanu za sedm seker? Za tři udice mohu koupiti čtyři kokosové ořechy, kolik za 15? Asi takové jsou jejich úlohy. Jiní pracně slabikují z několika listů, prvních to, které v jejich řeči byly sepsány.“ Zároveň bylo jim navykati pravidelné činnosti. Každému oddělení vykázano na týden určité zaměstnání: jedni sekají dříví, jiní vaří, jiní mají dohled na dobytek. Každé oddělení mělo svého dozorce, který byl odpověden nejen z jejich práce, ale i z pořádku, z oděvu a vší čistoty. Avšak pobyt za drsné zimy na Aucklandě byl oněm chovancům, přivyklým teplému podnebí otčiny, přes všechnu prozřetelnost velice škodliv, a proto ohlížel se Patteson, jenž mezitím zvolen byl za biskupa Melanesie, po krajinách pro svou školu příhodnějších. K zamýšlenému přestěhování sice nedošlo, ale zřízeny byly zimní stanice na Motě a na ostrovech Šalamounských a severo-hebridských: na Bauru při zátocě Makira, na Malantě, Anudě, Sawo-u a na Isabelle. Obyvatelé ostrovů Santacruzských zůstali však vždy nespolehlivými, ať nedím že byli rozhodní nepřátelé, ačkoliv i odtamtud mnozí chovanci byli získáni; když pak Patteson navštívil v srpnu 1864. s několika ostrovany Pitcairnskými hlavní ostrov Santacruz, zabiti byli dva jeho průvodcové jedovatými šípy při náhlém útoku, učiněném beze vší záviny missionářův. Ostatní ostrované setrvali však v poměrech stále přátelských, a později neostýchali se ani Santacruzané přijíti na loď Pattesonovu. Roku 1867. přeložen byl konečně ústav z Nového Zelandu na Norfolk, který jednak podnebím, jednak plodinami — zejména yamsem a banány — Melanesanům mnohem byl příhodnější a milejší. Do zimních stanic záhy pak přibýlo dostatek sil vzdělavatelských z Evropy.

Bohužel byly tyto snahy namnoze rušeny hanebným prodáváním dělníků; tím byla důvěra v missionáře velice osla-

bená, neboť kapitáni i s otrokáři vydávali se, jak shora jsme vylíčili, za missionáře. Pro tuto hanebnost padl i Patteson za

Obr. 67. Místo na ostrově Nukapu, kde Patteson byl zavražděn.

oběť a to na týchž ostrovech Santacruzských, na nichž byl prve ztratil dva z nejlepších svých průvodců.

Roku 1871. přistal totiž Patteson na ostrůvku Nukapu, kde mluví se polyneským nářečím; chtěl si tam vyhledati tlumočníka, který by ho provázel při návštěvách jeho na hlavním ostrově. Tam byl od domorodců zavražděn; mrtvolu jeho našli jeho druzi, ona plula po laguně v lodi, pečlivě jsouc zahalena rohožemi; vedle ní našli větev palmovou s pěti uzly na znamení, že zesnulý stal se obětí odvetnou za pět ostrovanů, kteří od domorodců pokládáni za zabité, ale zatím jen odvezeni byli na ostrovy Vitiské. Úsměv míru zračil se ve tváři ctného mučedníka, jemuž roztržena byla lebka kyjem. Dva z jeho průvodců skonali teprve za několik dní ve strašných bolestech, způsobených jedovatými šípy. Za zrádnou tuto vraždu pomstila se britská vláda; dalaf z válečné lodi stríleti do vesnice, kde skutek byl spáchán, při čemž, jak se později zjistilo, pravý vrah Pattesonův byl usmrcen. V odvetu novou zabili pak domorodci roku 1875. commodora Goodenougha na hlavním ostrově. Ovšem i se strany Evropanů činěny byly zase nové trestné útoky, aby řada násilných skutků vzájemného nepřátelství nedošla konce.

Na místo Pattesona, který veškeré značné své jmění odkázal melaneské missii, vstoupil Selwyn, syn shora jmenovaného zakladatele missie v těchto mořích. Na Norfolku zřídili ctitelé šlechtnému mučedníkovi na památku chrám, pěknou to tichou budovu vkusného slohu, ozdobenou nádhernými malbami na skle a pod. Ve škole, jím zařízené, vyučuje se 180 Melanesanův, a zvláštní tiskárna šíří spisy v neméně než 40 melaneských řečech. Staří žáci, opouštějíce ostrov Norfolk, vracejí se jakožto učitelé do své vlasti a mnozí putují i do krajin cizích. Již nyní je 34 škol na rozličných souostrovích. Ve středních Nových Hebridách jsou dvě na Opě (Leperu) a jedna na Araghu (Pentecost) a na Maivu (Auroře). Na Mai-i a Ambrynu meškají evropští missionáři často po mnoho měsíců. V těchto krajích působí ovšem anglikani a presbyteriani

svorně vedle sebe; presbyteriani vysílají sem pravidelně svou missionářskou loď „Dayspring“. V souostroví Banksově jsou obyvatelé Moty vesměs získáni učením křesťanskému, a odtud vysláni byli učitelé na Santa Marii, Ababu (ostrov Torresův), na Arau a Waluu. Také mezi divokými obyvateli Santacruzskými podařilo se konečně roku 1878. missii nabyti půdy a zaříditi školu na malém útesovém ostrově zvaném Nujiloli; též obyvatelé Nukapua a hlavního ostrova projevují nyní nové stanici úplnou svou příchyllost a oddanost. Pokusy missionářské na ostrovech Šalamounských zdařily se stkvěle, a nyní již je pět škol na Anudě (Floridě), dvě ve Wangou a Haanen na Bauru, dále v Saa-u na Malantě, v Bungotu a Tenga na Isabelle; někteří učitelé jsou i na Sawo-u.

Melaneská missie má bohaté prostředky; mimo dědictví Pattesonovo dostala i jiné příspěvky. Od Society for the Propagation of the Gospel dostává roční podporu 6000 mark, též příznivci angličtí a missijní spolek australsko-asijský štědře ji podporují. Na Norfolku zakoupeno 400 ha. půdy a velká část její byla mladými Banksany a Pitcairny ohrazena a zdělána. Žně ovšem nejsou dobré, protože bývají ničeny hmyzem, ale pro potřebu missie dostačují. Mnohem lépe daří se chovu dobytka, zejména vlna z 1000 ovcí přispívá ku samostatnému vydržování osady.

Střední Nové Hebridy vzala si, jak praveno, melaneská missie anglikanská za úkol své činnosti; ale největší zásluhu o civilisaci těchto krásných ostrovův a jich surových obyvatelů získaly si missie londýnská a presbyterianská. První uchopil se práce r. 1839. neunavný John Williams z ostrovů Samoaských. Bohužel, výtečný ten muž, jenž stkvělým byl vzorem činnosti, oddanosti, čistoty a lásky, sotva se pustil do předsevzatého šlechetného díla, sešel smrtí mučednickou. Na Fotuně i Tanně přijat byl laskavě, i plul s missionářskou lodí „Camden“ dále ku většímu ostrovu Eromanga. I zde

zdálo se, že se mu dostane přijetí přátelského, neboť domorodci staří i mladí ochotně přijímali dary, jež jim missionář a průvodci jeho nabízeli. Ale rázem změnilo se chování zrádných divochův, a Williams klesl se svým druhem, váženým občanem anglickým, pod kyji a šípy zuřící chátvy, mezi níž pozorováni byli i chlupci, kteří s dospělými závodili v hanození mrtvol. Když pak po truchlivé o tom zprávě „Camdenem“ do Sydneye učiněné vyslána byla válečná loď na nešťastné místo, dostal kapitán od domorodců jen několik kostí a lebky zavražděných; maso jejich mrtvol bylo zatím lidojedům poskytlo pochoutku. Ostatky, mezi nimiž však, jak se později ukázalo, nebyly Williamsovy, dovezeny na Samou a byly slavnostně pohřbeny. Pomník nad nimi zřízený hlásá čestnou památku statečného missionáře. Bohužel, nebyla to poslední ztráta, již utrpěla missie na nehostinných těch ostrovech.

„Camden“ zůstavil i v jiném místě na ostrově Eromangy missionáře; aby bylo postaráno o jejich bezpečnost, zajížděla anglická válečná loď do stanice a hrozila domorodcům nejtěžšími tresty, kdyby sáhli na život učitelů. Tu odepřeli jim domorodci všelikých potravin a přinutili je k odjezdu. Osada na Tanně utěšeně vzkvétala, ale záhy obrátili se pověreční a nedůvěřiví divoši proti týmž missionářům, jimž byli z počátku všecku přízeň na jevo dávali; missionáři i s přistěhovanými samoanskými křesťany, celkem 16 osob dospělých a čtyři děti, nuceni byli utéci se v nekrytém člunu na rozbouřené moře, kde je v pravý čas zachránila evropská loď. Příčina tohoto náhlého obratu byla epidemie, která domorodce hubila, a za jejíž původce pokládali missionáře. Ve Fotuně udály se věci podobné, ale s horším ještě koncem; zde byli veškerí učitelé a jejich ženy a děti zavražděni a při kannibalských hodech snědeni. Londýnská missie nyní ustala ve své činnosti po několik let; mezitím navštívil biskup Selwyn

z Nového Zelanda krví potřísněné břehy zálivu Dillonova na Eromanze a získal několik mladých chovanců.

Zatím londýnská missie opatřila si ze sbírek novou velikou loď, nazvanou po Johnu Williamsovi. Ze Samoy pluli s ní missionáři Murray a Turner r. 1846. ku rozličným ostrovům Nových Hebrid. Na Aneytumu, Tanně i Fate-u zůstaveni byli sice učitelé, a obyvatelé Eromangy chovali se při této návštěvě jakož i k pozdějším missionářům, Gillovi a Nisbetovi, přátelsky, ale záhy byli na Fate-u a Tanně missionáři i pokřestění zabiti a snědeni; na Fate-u sešlo takou smrtí r. 1848. dvaadvacet lidí. Na Aneytumu však stal se po příchodu Geddie-a, vyslaného od presbyterianů z Nového Skotska, úplný obrat. Geddie s Powellem získali si zcela přízeň ostrovanův, odstranili zabíjení vdov, ode dávna obvyklé, a shromáždili kol sebe několik žáků. Též byla vystavěna kaple, a v hlavní stanici jakož i na šesti jiných místech mohly býti konány služby boží. Ani příchod osmi katolických kněží a tolikéž řeholních bratrů poměry ty na dlouho nerušil, neboť titi vidouce, že na jiných místech jest činnosti jejich mnohem více třeba, brzy se vzdálili. Mnohem větší překážkou byli zde i jinde obchodníci s dřevem sandálovým a lodníci. Přes to missionáři rychle a s úspěchem pokračovali ve svém díle, tak že již roku 1857. bylo veškeré obyvatelstvo Aneytumu, celkem 3000 duší, získáno víře křesťanské. Tu byly ponenáhlu překládány Geddiem a Inglisem části bible do řeči domorodců; na vytištění Inglisova překladu starého testamentu věnovali domorodci 24.000 mark, jež získali z arrowrootu, kterýž pěstovali ve svých plantážích. Oba mužové starali se též o to, aby domorodci zvykali si přesnosti a svědomitosti, pročez učili je rozličným řemeslům a ručním pracím. Pohříchu velice ztenčuje se počet obyvatelstva tohoto ostrova epidemickými nemocmi. Na počátku missie bydlelo v Aneytumu 3500 lidí, r. 1878. již jen 1279, a to 792 mužského a jen 487 ženského pohlaví.

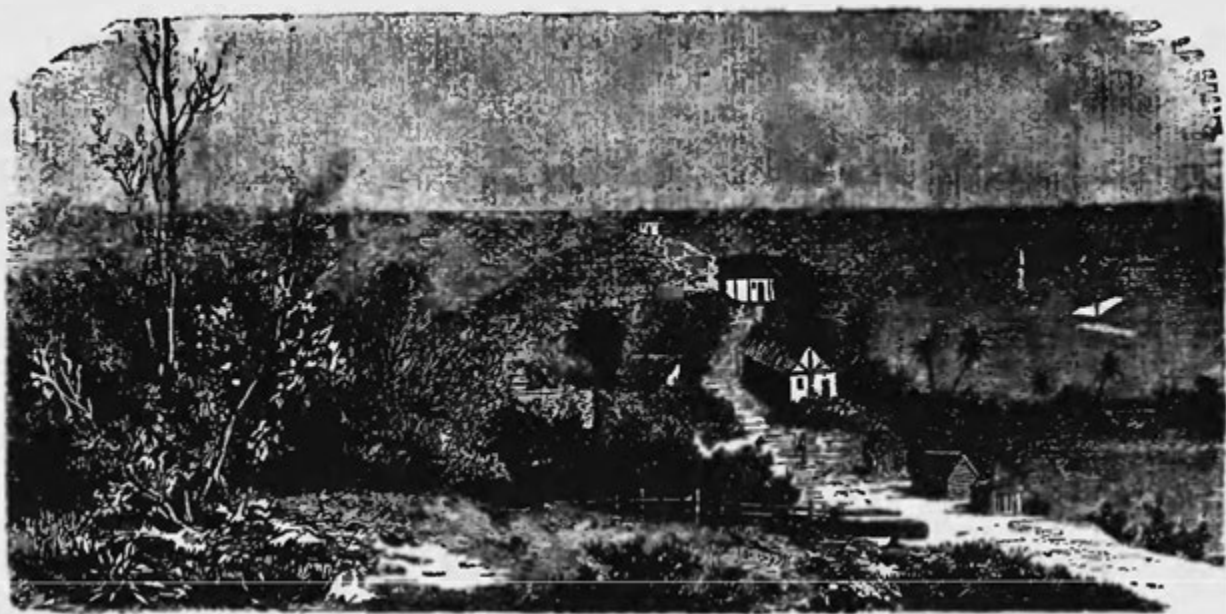
Na jiných ostrovech nebylo tak snadno nabyti půdy. R. 1857. přistal presbyterianský duchovní Gordon se svou manželkou na Eromanze, i dařilo se mu z počátku dobře. Když však r. 1861. hrozné bouře řádily na ostrově a zároveň nakažlivé osypky znepokojovaly domorodce, byli Gordon i s chotí svou, jakožto domnělí původcové všech těch pohrom, od rozzuřených divochův ukrutným způsobem zavražděni. Jeho bratr, jenž ihned v opuštěném místě se usadil, podlehl témuž osudu. Jemu podařilo se sice shromáždit kolem sebe malou obec, pro kterouž přeložil několik biblických knih a vypracoval malou čítanku, ale zase to byly nemoci za velmi mokrého léta vzniklé, které popudily zaslepené domorodce tak, že i jeho zabili. Avšak když bílí obchodníci vyčerpali zásoby sandálového dřeva, pak ovšem již nepřijížděli sem oni lidé, kteří mnohých zločinů se byli dopouštěli na domorodcích, a nelidské jednání jejich poněkud vešlo v zapomenutí. Tu teprve missie nabyla volného působiště. Nyní jsou vystavěny kostely při zátocě Portinijské, Cookově a Dillonské, a 22 domorodých missionářů působí na ostrově.

Také na Fate-u ve stanici Erakoru se věc dařila; missionáři polynesští byli na mnohých místech usedlí. Avšak domorodci brzy jich mnoho snědli, jiné zhubila epidemie a ostatní vrátili se na Samou. Teprve r. 1854. byli zase tři rarotonganští křesťané na Fate-u usazeni, a působili tak účinně, že r. 1860., když tam přibyl Turner, veškeré okolní obyvatelstvo Erakoru přiznávalo se — aspoň dle jména — ku křesťanství. R. 1864. přišel missionář Morrison a po něm Cosh, jenž usadil se v Ebangu neb Pangu, od obchodníků zátokou Jihozápadní nazvaném. Avšak i on přinucen byl podnebím ostrov r. 1870. opustiti; po dvou letech přišel pak Mackenzie do Panga a působením jeho zřízeny byly zde a v Erakoru pevné a výstavné kostely. Týž obrátil na víru i nejstrašnějšího známého lidojeda, který r. 1863. při slav-

nosti dal 13 lidí upéci, kannibal to, který i své ženy a děti tomu osudu vydával, vzbudily-li jeho nevoli. U přístavu Havanny na severozápadním pomorí usadil se presbyterian Macdonald, jemužto však znesnadňovali práci bílí osadníci, kteří tu pěstovali bavlnu a prodávali domorodcům kořalku v míře neobmezené. R. 1873. rozšířila missie své působení též na ostrov Eri č. Iriririki v přístavu zvaném Efil č. Fila; zde ovšem bylo nesnadno hlásati víru, neboť domorodci, z nichž mnozí byli pracovali v Queenslandě neb na Vitiských ostrovech, missionáři Annandu docela nedůvěřovali. Najímání dělníků, jež často rovnalo se lidokupectví, překáželo missii také na Engunu čili Nguna-u, od Cooka Hinchinbrook nazvaném. Když missionář Milne, který se tu od r. 1870. s několika učiteli z Rarotongy byl usadil, meškal v Aneytumu, pobili domorodci téměř veškeré mužstvo takového dělnického korábu a jen kapitán byl přičiněním učitelů zachráněn. Jiné, z části šťastné pokusy missionářské učiněny též na ostrovech Pele-u, Mataso-u, Makuru-u, na ostrovech Shepherdských, na Api-u a Merena-u č. Espiritu Santo (t. j. na ostrově Ducha svatého). Na tomto ostrově zdržoval se některý čas missionář Gordon a obcoval s domorodci zcela přátelsky. Goodwill, r. 1871. sem vyslaný, nezvolil si Nogogu na severozápadním pobřeží jako Gordon, nýbrž krajinu u mysu Lisburna. Ale již po třech letech byl nemocí přinucen ostrov opustiti, byv před tím ještě svědkem hrozných lidojedských slavností. Celkem nebylo u divokých kmenů na oněch ostrovech mnoho docíleno, ač tam bylo prolito nejvíce mučednické krve.

Na ostrovech Loyaltských započala evangelická missie svou činnost od r. 1841., kdy tam zavítal Murray. Ne bez překážek získány byly učení křesťanskému ostrovy Mare, Lifu, Nuwea působením rarotonganských učitelův a pak anglických missionářův, ale mnozí kmenové obyvatelů vnitrozemních setrvali ještě v pohanství, pročez byly často svedeny boje mezi

nimi a křesťanskými obyvateli krajin pobřežních. Na Lifu-u vystavěli si domorodci veliký a široký kostel z kamene s úhlednou kazatelnou a četnými lavicemi; v kostele tom mělo 1000 lidí místa a každou neděli býval naplněn. Z 8000 obyvatelů přiznávalo se ku křesťanství neméně než 3000 duší, kdežto ostatní část oddána byla lidojedství. Na Mare-u zřízen byl ústav pro vychovávání domácích učitelův, a na Lifu-u byla zřízena knihtiskárna, která vydávala katechismy, zpěvníky a některé texty nového zákona. Na obou ostrovech jakož i na

Obr. 68. Missijní stanice La Conception na Nové Kaledonii.

ostrově řečeném Uea působili evropští missionáři vedle polyneských.

Tak urovnané poměry byly na Lifu-u, ale brzy byly násilně porušeny přehmaty francouzskými. Když katoličtí kněží, kteří sem byli přišli z Numey, marně snažili se nabyti působiště, bylo francouzskou vládou z jejich návodu r. 1864. celé souostroví vzato v držení. Při tom počínali si francouzští vojáci a s nimi zároveň i katoličtí domorodci velmi surově. Když byli zpustošili vesnici, od protestantův opuštěnou, udeřili

drahého dne na obec v kostele shromážděnou, svázali učitele, domorodce zbraní vyhnali a mnohé z nich venku zabili. Kostel byl proměněn v kasárny, vesnice zapálena a kokosové palmy byly pokáceny. Podobně počínali si v jiných vesnicích toho okresu. Evangelická bohoslužba byla zakázána a zároveň byly učitelům veškeré styky s domorodci překaženy. Zpráva o těchto činech vzbudila spravedlivou nevoli ve všech protestantských zemích, a Napoleon III. viděl se konečně nucen, evangelické missii na ostrovech slíbiti úplnou svobodu; však slib nestal se skutkem. R. 1870. však změnily se poměry úplně. Vojsko bylo odvoláno a dosavadní gouverneur ustoupil méně fanatickému, který uznal pořádnost, čistotnost a vzdělání protestantského obyvatelstva. Ještě jednou byli (r. 1872.—1873.) protestantští domorodci na Uve-i od katolíků krutě pronásledováni; vesnice zbořeny, tisíce ovocných stromů skáceno a i ženy byly pobíjeny nebo postrženy. Teprve když francouzské úřady upozorněny byly vládami na tyto hrozné výjevy, nastal zase mír. Na Mare-u došlo r. 1880. k boji mezi přívrženci obou vyznání; katolíci byli od protestantův obklopeni a přinuceni nahraditi škodu. Když však ponoukáni jsouce kněžími, kteří slibovali pomoc francouzských vojáků, zdráhali se dostáti slibu svému, táhly tlupy protestantské po ostrově, pálice a vraždíce ještě hůře než prve jich katoličtí odpůrci.

Protestantů je na ostrově Loyaltě mnohem více než katolíků; dle sčítání z roku 1878. bylo oněch 10.925, těchto jen 2075. Naproti tomu na Nové Kaledonii a malém ostrovu Smrčinovém přiznávají se domorodci všude, kdekoli se odříkali modloslužby, jen k náboženství katolickému. Na ostrově Smrkovém učiněny byly sice evangelickými polyneskými učiteli v letech čtyřicátých pokusy missionářské, ale bez výsledku. Katoličtí missionáři však zařídili na 13 rozličných místech Nové Kaledonie stanice a působí s velikým úspěchem duševním i hmotným. Neboť nabyli cenných pozemků, mají rozsáhlé

sady a vyrábějí cukr. Také na ostrově Smrkovém založili stanici. Podařilo se jim též přesvědčiti domorodce, že jest pro ně s prospěchem připojení se k missii a pro ni pracovati, aby mohli býti účastni všech výhod evropského života. Tím způsobem získali si oddané spoluobčany a všude missionář duševní převahou vítězí nad lidem méně vzdělaným a řídí jej dle své libovůle.

Nová Guinea.

1. Objevy a výzkumy.

Nová Guinea, veliký to ostrov, jenž se rozprostírá na severu Austrálie od severozápadu na jihovýchod v podivných tvarech, náleží k oněm územím, která jsou jen velmi málo prozkoumána. Uplynulo již přes půl čtvrtá století od prvního jeho objevení, a nesčíslné pokusy byly podniknuty na obohacení našich vědomostí; stateční a zkušené mužové všech národů s veškerou odvahou pracovali, a přece známe jen úzký pruh pobřežní. Vnitrozemí je posud zahaleno rouškou tajemství.

Objevení Nové Guineje stalo se, podobně jako nalezení jiných ostrovů, nehodou námořníků. R. 1526. vyslán byl Don Jorge de Meneses od gouverneura portugalské osady Goy, aby vzal v držení Ternate. Byv bouří zanesen na pobřeží Nové Guineje, pobyl tu celý měsíc; objevenou zemi nazval Papua dle kudrnatých vlasův obyvatelů. Dvě léta potom přistal tu Portugalec Alvarez de Saavedra a dal ostrovu zvučné jméno „Isla del Oro“ (Zlatý ostrov), kterýžto název však přes všeliká zkoumání půdy nebyl shledán případným. Ostatně dle zlatonosné země má nová Guinea i nyní své jméno, které jí dal r. 1545. Španěl Ynigo Ortiz de Retz, jenž pluje podél severního pobřeží, nacházel v něm podobu s břehy západoafrickými.

Hollandané, neunavnní plavci a zkoumatelé jihomořských krajin, vyslali již r. 1605. loď „de Duifhen“ (holubice) a našli jihovýchodní cíp, nepravý mys. V následujícím roce proplul Torres úžinou, po něm nazvanou, již oddělen jest ostrov od Austrálie; přistal na několika místech jižního pobřeží, a jeho líčení domorodců srovnává se podstatně s novějším pozorováním. Potom následovaly výpravy hollandsko-východoindické společnosti, jichžto důležité objevy vyžadovaly vždy značné ztráty lidských životů. Willem Schouten a Jacob le Maire, plující z Hollanda kolem předhoří Horna na západ, plavili se podél severního pobřeží, viděli několik živých sopek a přistali k několika ostrovům, jako ku Dschobie, Misoře a j. Když však vystoupili na hlavní ostrov, aby se zásobili čerstvou vodou, byli náhle přepadeni od domorodců, kteří šípy 18 mužů zabili. Nelépe vedlo se kapitánům Carstensovi a Poolovi. Carstens r. 1623. chtěl vystoupiti na jižním břehu, při čemž osm lidí ztratil, potom však záliv Karpentarský objevil. Pool pak zhynul r. 1636. na západním břehu Nové Guineje. R. 1643. prozkoumal Tasman část jižního pobřeží. Potom však ochladla již podnikavost Hollandanů, zajisté proto, že byli odstrašeni tolikerými nehodami, k nimž se přidružila ještě výprava kupce Keyta r. 1678., který pluje se třemi loďmi na jižní pobřeží, zrádně byl přepaden na ostrově Namatoto-u blíže zátoky Tritonské.

Hlavní výsledek Dampierovy cesty r. 1700. bylo nalezení severovýchodního cípu, mysu King William (krále Viléma); styky s domorodci nebyly však přátelské, nýbrž domorodci všude se rozhodně protivili příchozím Angličanům. Od Dampiera pochází zpráva posud neúplně vysvětlená, že Papuané z dutých holí, tedy snad ze třtin, metali oheň na útočníky. Hollandané vyslali teprve r. 1705. zase velikou výpravu na severní pobřeží, jehož veliký chobot nazván po lodi „Geelvink“. Angličané neustali ve svých výzkumech, Dampierem

začatých. Cook proplul r. 1770. průlivem Torresovým a přistal na západním pobřeží (u $6^{\circ} 15'$), ale nepřátelství domorodců záhy jej přimělo, aby odplul. R. 1767. Carteret a pak Bougainville přistali na některých místech severního pobřeží, a Forreat navštívil r. 1774., vyslán byv anglicko-východo-indickou společností, ostrov Waigeu a dorazil až k přístavu Dorehu. Zdali francouzská výprava, která s přírodopycem Sonneratem prozkoumala Molukky, skutečně se k Nové Guineji dostala, jest ještě pochybno, ač mnohé knihy za pravdu to vydávají. Další cesty výzkumné podnikli Mac Cluer r. 1791. na pobřeží západním a Bamptona Alt r. 1793. na východním. Oba však zakusili nepřátelství Papuanů. Mac Cluer ztratil lodního lékaře a čtyři námořníky; když totiž Cluerovi průvodci plavci líčeným přátelstvím divochů se dali svést a na zemi přenocovali, byli se všech stran přepadeni a pět z nich zabito.

Posavadními podniky byla poněkud určena podoba země hlavně na západní straně a seznáno několik příslušných ostrovů. Ale o bydlitelích a o zvířeně nezvědělo se nic spolehlivého. V tomto směru dobyli si velikých zásluh francouzští přírodopytce Lasson a Garnot, kteří v letech 1822.—1825. provázeli Duperrey-e na cestě kolem světa a vylíčili výzkumy své o severním břehu Nové Guineje v nádherném díle. Jich pozorování vztahovala se zejména na mnohá podivná, zajímavá zvířata, avšak i geografická jich udání jsou velmi důležitá. Neméně přispěli ku poznání obyvatelstva a zvířeny zoologové Quoy a Gaimard, kteří provázeli r. 1826.—1829. Dumonta d'Urville na „Astrolabe“ a již osm let před tím ohledali s Freycinetem ostrov Waigeu.

Nyní počali Hollandané zase býti činnými. Kolff odhalil r. 1826. řeku jménem Durga, která však, jak se po desíti letech shledalo, je vlastně mořskou úžinou. R. 1828. chtěla nizozemsko-indická vláda založiti na Nové Guineji osadu;

výprava ta s dvěma válečnými lodmi měla však zároveň účel vědecký, proto účastnili se jí učencové Müller, Macklot a Zippelius a spolu několik kreslířů. Zoologické a botanické sbírky a nákresy krajin od těchto mužů podaly hned nový obraz tohoto území. Zároveň vzal kapitán Steenboom jménem nizozemské vlády v držení veškerou zemi ležící na západ od 141. stupně délky. K osazení vyvolen byl západní břeh zátoky Tritonské a zřízena tu tvrz Du Bus. Že pak musily sem býti dováženy z Batavie potraviny a jiné potřeby, učiněny jsou nové objevy. Západní pobřeží lépe ohledali a r. 1835., plující po domnělé řece Durga-u od jednoho konce ke druhému, poznali, že jest to vlastně průliv, a nazvali jej Průlivem princezny Marianny, a veliký ostrov na západ ležící pojmenovali dle prince Bedřicha Jindřicha (Fredrik - Hendrik). Ale osada při tvrzi Du Bus řečené musila býti již r. 1835. opuštěna; zhoubné podnebí na vlhkém chobotu pohltilo mnoho lidských životů. Osada záhy upadla ve zkázu a v zapomenutí, pročez lodníci korábu „Etny“, který r. 1858. tam zavítal, nenalezli po ní ani stopy, ba ani kočující domorodci o ní neměli povědomosti.

R. 1839. navštívil Dumont d'Urville na své pamětihodné cestě k jižní točně ostrov ten podruhé, přistal na jižním a jihozápadním břehu a podal nám skrze průvodce své, přírodopytce Hombrona a Jacquinota, velmi cenné zprávy o zvířeně. V následujícím roce plul Angličan Belcher podél celého pobřeží severního a r. 1845. učinil Blackwood některé výzkumy, aniž však podali co nového.

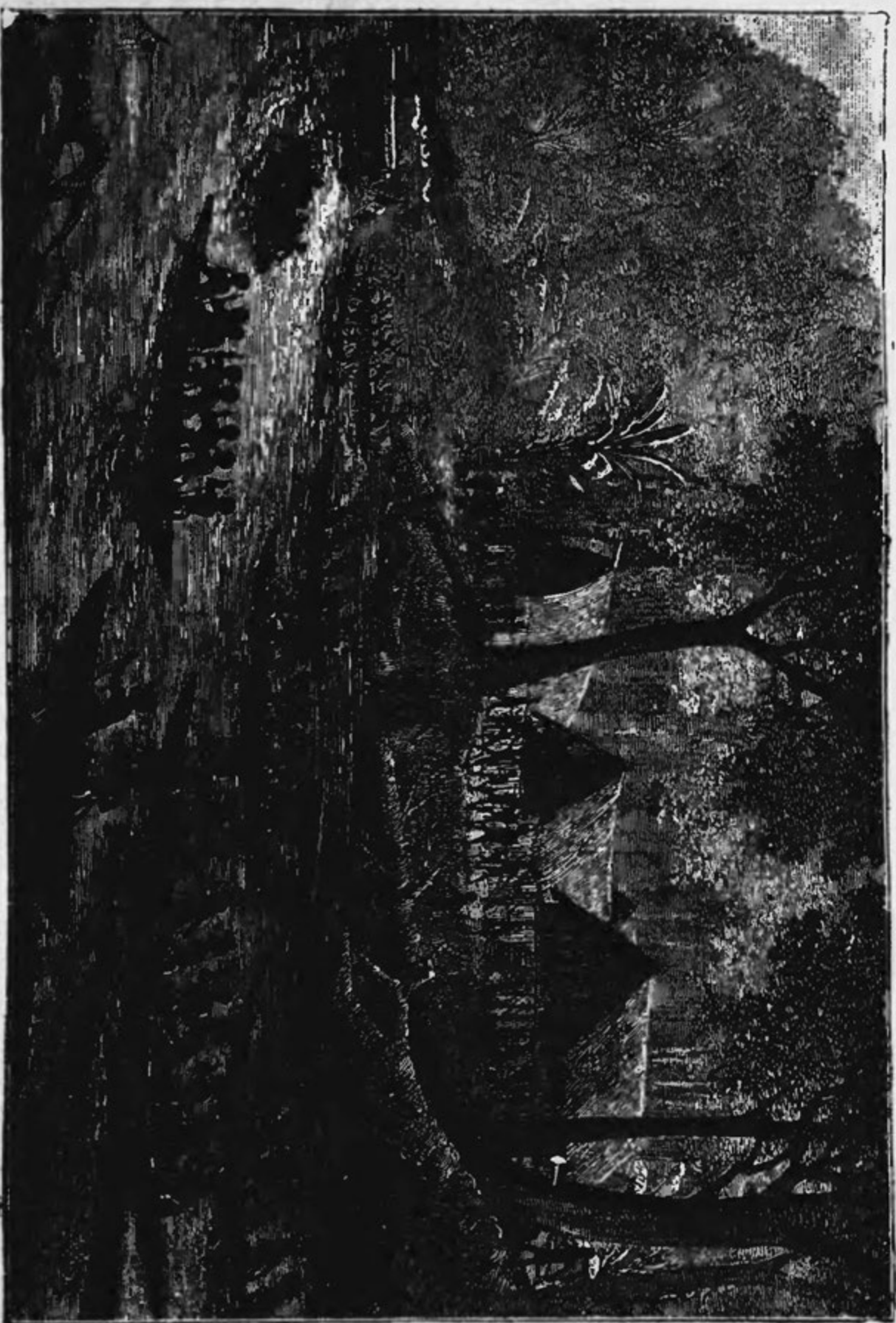
Veledůležitá byla výprava r. 1846. vyslaná za velením kapitána Owena Stanley-e. Stanley zaměstnával se nejprve v severovýchodu Austrálie a připlul r. 1849. s lodí „Rattlesnake“ ku množství ostrovů na jihovýchodním cípu Nové Guineje, které byly dříve pokládány za prodloužení její a Bougainvillem byly nazvány „Lousiada“. Stanley změřil pobřeží

jižní a objevil horu, po něm nazvanou a kromě té ještě 15 jiných, menších. Průvodce jeho Macgillivray seznal několik až do oné doby neznámých zvířat a zároveň vypátral, po kterých územích jsou rozšířena jiná zvířata, která již dříve byla poznána.

R. 1849. vyslali též Hollandané na prozkoumání severního pobřeží loď, jež veplula zejména v záliv Geelvink. R. 1858. vyplula „Etna“, aby ještě jednou vyhledala místo k osazení příhodné, však nenalezla ho. Ale výpravou tou byl velmi obohacen zeměpis a národopis, menší měrou pak i geologie, neboť bylo ohledáno západní pomorí a severní od Doreha až ku zátoce Humboldtově, pohoří Arfak poprvé bylo překročeno a všude byla konána přesná vědecká pozorování.

První skutečný důkaz, že možno je déle pobytu mezi barbarskými obyvateli, podal anglický cestovatel a přírodovědec Wallace, jenž r. 1858. meškal v Dorehu se čtyřmi malajskými sluhy po 3½ měsíce. Dále na pevninu však nemohl proniknouti. Tři léta potom podařilo se však jeho pomocníku Allenovi, jehož poslal do Sorongu na severozápadním konci ostrova, postoupiti as na 30 kilometrů až ku vesnici ležící mezi lesnatými horami, kde strávil beze všeho nebezpečení čtyři neděle. Wallace vrátil se r. 1863. do Londýna s bohatou sbírkou přírodovědeckou, kteráž se skládala z více než 125.000 exemplářů. Jím seznána byla důkladně zejména flora a fauna, on přinesl též první živé exempláře nádherných rájovek do Evropy.

Tímto úspěchem jsouc pobádána, podporovala i nizozemská vláda vědecké prozkoumání krajin jí příslušných. Na Molukách od r. 1859. do r. 1866. a některý čas i na Nové Guineji zkoumal a sbíral z rozkazu jejího Němec Rosenberg a r. 1869. vydal se na rok na pobřeží severozápadní; jeho badání bylo zejména pro zoogeografii důležitě. Podobně Bernstein působil na pěti cestách ve krajině té, podlehl však r. 1865. na jednom ostrově moluckém nebezpečnému podnebí.

Obz. 69. Útok Papuanů na „Nevu“.

I Vlaši účastnili se podniků výzkumných. Již r. 1869. vedl Cerrutti výpravu na Molukky a Novou Guineu a r. 1872. zkoumali dr. Beccari a Luigi Maria d'Albertis u Soronga a Doreha, když se byly jich pokusy na jihozápadním pobřeží u Teloka, Kapaoru a na ostrově Karasu minuly s účinkem. D'Albertis šťastně pronikl na 30 kilometrů do vnitrozemí až ku vesnici Hatamu, jež leží 1000 m. nad hladinou mořskou, a za svého pobytu učinil si za jeden měsíc výtečné sbírky. Beccari prozkoumal r. 1875. ostrov Aru a Ké a pak hornatiny na východ od Soronga, vzlezl pohoří Arfak až do výše 2200 m. (dle něho přesahují 3000 m.) a meškal též delší dobu v Hatamu. Jeho cesta jest jedna z nejzajímavějších a nejdůležitějších nejen bohatými sbírkami, ale i tím, že nabyl vědomostí o velikých a zajímavých hornatinách vnitrozemí dosud málo známého.

D'Albertis byl nemocí přinucen navrátiti se do vlasti; r. 1875. připlul však opět s Tomasinellim a usadil se na ostrově Yule-u, odkudž podnikal po dvě léta výzkumy do vnitrozemí. S missionářem Macem Farlanem, kterýž byl prve objevil řeku Maikassu č. Baxter, plul po řece Fly-u, r. 1843. odhalené, s missionářským parníkem „Ellengowan“. Na této cestě nepronikl ani na 30 km.; za to však podařilo se mu r. 1878. dostoupiti ku $5^{\circ} 36'$ j. š. a $141^{\circ} 27'$ vých. délky. Dostal se tedy poněkud na sever od středu Nové Guineje a celkem urazil cestu 800 kilometrů. Osadnická vláda Nového Jižního Walesa ochotně mu poskytla loď „Newu“ k volnému použití a přidala mu za průvodce Hargrave-a. Také přítok Fly-a byl z části sledován. V roce následujícím podnikl d'Albertis třetí cestu a nedal se odstrašiti nepřátelstvím domorodců, kteří v ohromném množství jsouce shromážděni, pokusili se na svých lodích o náhlý útok, jenž však odražen odhodlaností a vhodným použitím dynamitu. Těmito cestami naznačeny směry od pomorí nížinami do vnitrozemí; avšak posud obmezeny byly výzkumy jenom na nejbližší krajiny pobřežní.

A. B. Meyer ohledal r. 1872. pohoří Arfak a břehy zátoky Geelvinské, překročil úzký převlak mezi zátokou a chobotem Macclure a pobyl delší dobu na ostrovech Mafooru, Jobiu a Misoru. Ku zátoce Astrolabe-i připlul r. 1871. kol Jižní Ameriky, Tahitia a Samoy Rus Miklucho Maclay a prozkoumal s dvěma průvodci, z nichž jeden byl Švéd a druhý Polynesian, tamější krajinu a jihozápadní pobřeží na jihu od zátoky Geelvinské. Avšak smrt jednoho a nemoc druhého průvodce, jakož i vlastní nebezpečnoství přinutily jej již po roce, aby upustil od svého podniku. Roku 1876. však zase se vrátil a navštívil ostrovy Palanské a Admiralské, zůstal 17 měsíců na severním pobřeží v domech, jež si byl sám zbudoval, a obcoval přátelsky s několika kmeny papuanskými. Pobyt pak na krátko v Singapuru, spojil se s rytířem Brunem a kapitánem Leemanem, nedospěl však ani za ostrov Moresby.

Severní pobřeží též ohledal Francouz Raffray r. 1876.—1877. vyslán byv ministrem veřejného vyučování. Raffray navštívil ostrovy Mafor a Misor v zátoce Geelvinské a pobřeží od Ainberkaki až k Andai i všude činil bohaté sbírky. Současně prozkoumali Laglaire a Brujin jiné díly severního břehu.

Kapitán Moresby vyměřil r. 1873. a 1874. jihovýchodní cíp ostrova, čímž nejjižnější bod Nové Guineje pošinut byl o 40 mil na západ. Zároveň objevil několik velmi dobrých přístavů, jako jsou Fairfax Harbor a Moresby Harbor, a mezi jihovýchodním koncem Nové Guineje a řadou malých ostrovů široký průplav, kterýž nazval Čínským, protože jím ukrácena je plavba z Anglie do Číny o 300 mořských mil. On též shledal, že Nová Guinea na jihovýchod nevybíhá v klín, jak posud bylo na mapách naznačováno, nýbrž ve vidlicovité dvouramení, které uzavírá zátoku Milne. Cesty po jižním pomorí konal r. 1877. Lawes a Goddie. Chester s Jardinem a Summersem pronikl po Maikasse č. Baxteru do vnitrozemí a Chalmers navštívil r. 1878. východní část Papuanského

zálivu, ostrovy v průlivu Torresově a krajiny více na východ ležící.

Ku známosti této země a jejích obyvatelů značnou měrou přispěli též missionáři, kteří se usadili v Dorehu a na několika sousedních ostrovech jakož i na pobřeží jihovýchodním. Podniky však australských osadníků, zejména zlatokopů, podaly vědě materiál nevalně užitečný.

2. Území.

Dlouho byl o tom spor, je-li Borneo větší než Nová Guinea, vubec však dávala se přednost Borneu. Nejnovějším planimetrickým měřením (Perthesova ústavu) bylo zjištěno, že je Nová Guinea o více než 900 □ mil větší než ostrov Borneo. Nová Guinea zaujímá i s velikým ostrovem prince Bedřicha Jindřicha, který od ní je oddělen průlivem princezny Marie, plochu 785.362 □ km. č. 14.263 □ m l. Připočteme-li však ku hlavnímu ostrovu ještě ostrovy Papuanské, pak ostrovy ležící v zátoce Geelvinské a při jihovýchodním cípu položené ostrovy Moresby, d'Entrecasteaux, Kirwirai a Mudšu se souostrovím Louisiad, obnáší celé souostroví 807.956 □ km. č. 14.673·3 □ mil.

Hlavní ostrov prostírá se od západoseverozápadu k východjihovýchodu; tím směrem má největší délku 2380 km. a největší šířku asi 660 km. Nejsevernějším bodem je mys Dobré Naděje na 19' j. š. a 132° 25' v. d., nejjižnějším mys Jižní (South) na 10° 43' j. š. a 150° 14' v. d., nejzápadnějším mys Salu na 1° 27' j. š. a 130° 45' v. d. a nejvýchodnějším mys East na 10° 14' j. š. a 150° 48' z. d. Nová Guinea tvoří velikou hráz mezi souostrovím malajským a polyneským. Příslušné ostrovy odděleny jsou od ní mořskými průlivy; průliv Džilolo dělí Molukky od ostrovů Papuanských, na jihu je průplav prince Walesského (Prince of Wales) mezi Australie

a na východě oddělena je Nová Britannie průlivem Dampierovým.

Ostrový Papuanské, na severozápadním konci, jsou po většině vysoké a hornaté, příkře vystupující a hustě lesy porostlé. Nejdůležitější jsou Waigiu č. Vodní ostrov (2632 □ km.), Salwatti (1960 □ km.) a Misol (1740 □ km.); celé souostroví to obnáší 7788 □ km. č. 141·4 □ mil. Z ostrovů, v zálivu Geelvinském a před ním ležících, jmenovati dlužno Jobi (3480 □ km.) a Korido (2257 □ km.) a z ostrovů na jihovýchodním cípu nejdůležitější: Fergusson (1320 □ km.), Woodlark (1087 □ km.), ostrov Jihovýchodní (990 □ km.), Goodenough a Normanby (oba 880 □ km.) a Rossel (770 □ km.). Ostrový východní a jihovýchodní jsou vesměs obklíčeny jespý a skládají se z útvarů korálových, západní ostrový jsou částečně prosty jespů. Všechny však tvoří — soudíme-li se stanoviska zeměpisu i národopisu — s hlavním ostrovem jediný celek.

Tvar Nové Guineje jest podivný. Z celistvé středové souše vybíhají na severozápad a jihovýchod dva značné poloostrovy, které mají mnoho vrubův a zářezů. Poloostrov severozápadní, Wonim di Bawa, souvisí jen úzkým převlakem mezi zátokou Geelvinskou a Lakahijskou s hlavní zemí, Wonim di Atas, a jest rozdělen zálivem Maca Cluera téměř na dva díly. Poloostrov ten známe posud nejdůkladněji: jest velmi rozčleněný vybíhajícími mysy a četnými choboty. Před ním rozloženy jsou buď jednotlivé ostrový, buď souostroví; zejména na severozápadě ostrový Papuanské, jiné před chobotem Geelvinským, třetí na jižní a západní části. Poloostrov jihovýchodní je dlouhý a súžuje se i vybíhá konečně ve dva díly, z nichž severní jest užší, jižní okrouhlý; mezi nimi je zátoka Milne. V celku je pobřeží jednotvárné, má však přece dobré přístavy: Doreh, chobot Humboldtův, Astrolabe, záliv Huon, choboty Collingwood a Goodenough na straně severní, svrchu zmíněný chobot Milne na jihovýchodu, chobot Hoodův, Port

Moresby, Redscar, Hall Sund a široké ústí Fly-a na východ od průlivu Torresova, konečně choboty Triton, Sabekor a Kampaner na západním poloostrově. Čínský průliv dělí od jihovýchodního konce četné ostrovy a úskalí, která naznačují asi směr bývalého prodloužení země, kdežto ostrovy z malé hloubky se zdvihaající a korálové skupiny v průplavě Torresském svědčí o podmořském spojení s pevninou australskou. Doposud však jsou známosti naše o břehu velikého ostrova a menších jeho příslušníků dosti chudé.

Ještě nedostatečnější jsou zprávy rozličných cestovatelův o vnitrozemí. Mimo d'Albertisa, který po řece Fly-u dorazil za střed ostrova, byli všichni zkoumatelé nuceni obmeziti se na pobřeží. Pokud můžeme souditi, prostírá se středem hlavní země od západu k východu velké pohoří. Západní část tohoto pohoří počíná se na jižním pobřeží na východ od ostrova Lakahia na mysu Tanjong-Buru. Majíce s počátku asi 1600 m. výšky, zdvihaají se hory Karla Ludvíka (Wonim di Atas) na východ víc a více a dosahují u 136° v. d. přes 3000 metrů výšky. Zdá se, že i potom ještě stoupají a mají vrcholy sněhem pokryté. Bylo-li dobře hádáno na výši 5000—6000 metrů, byly by tu nejvyšší hory mezi Himalayí a Andenami. Dělí-li později toto pohoří od východních pásem „Victor Emanuel“ a „Finisterre“ nížina, ostrov od severu k jihu prostupující, je neznámo. Na jihu zajisté prostírá se rozsáhlá planina, neboť řeka Fly ještě na 4° 30' ovroubena jest nepatrnými vrchy. Severní kraje mají asi půdu rozdílnou, pobřeží není ploché. Nýbrž vystupuje téměř hned od moře nevysoká planina, na níž se ihned zdvihá množství vrchův a kup. Výjimkou jest krajina u mysu d'Urville a odtud k jihozápadu při chobotu Geelvinském, kde tvoří Rochussen č. Amberno ohromné ústí.

Oba velké výběžky na severozápadu a jihovýchodu zdají se býti naskrze hornaté. Na severním kraji poloostrova na sever od chobotu Maca Cluera zdvihaají se stupňovité horna-

tiny, z nichž nejvyšším se podobá pohoří Arfak na jihu od přístavu Doreha, mající přes 3000 m. Úžina, která dělí chobot Mac Cluer od velikého Geelvinku, má pohoří 400 m. vysoké, a také jižní část Wonimu di Bawa zdá se býti všude hornatou. Také táhlý jihovýchodní výběžek je zcela hornatý. Kdežto má chobot Papuanský na západě nízké a bahnité břehy, zdvihá se na východní straně pásma velmi klikaté, které se táhne až na poslední jihovýchodní cíp. Na západní straně dosahuje vrch Yule 3300, dále na jihovýchod hora Owen Stanley 4400 m.; k těmto horám druží se řada vrcholů ve výši 3300 až 2000 m.

3. Půda a vodstvo.

O geologických vlastnostech Nové Guineje víme posud jen málo. Z rozmanité podoby země tak rozsáhlé lze hádati na rozličné horniny. Hory skládají se větším dílem ze starších sedimentárních hornin, zejména ze břidlice, která je prolomena staršími horninami sopečnými. Na jihozápadním pobřeží nachází se téměř všude vápenec jurový nebo pískovec; však ostrovy při tomto pobřeží a větší ostrovy při pobřeží severním jsou korálové. Korálové vápno nacházíme i v pohoří Arfak ve výši 100 m.; zde jest i žula, která se vyskytuje též na pobřeží severním. S břidlicí zelencovou stýkáme se u Dorehu, svor objevuje se u zátoky Humboldtovy a místy i hadec. Na jihovýchodě pokrývá hrubý písek křemencový se zrnky zlata tamní pískovec. Živých sopek nyní zajisté již není, ač bylo leckdy pozorovati mírná otřesení země.

Přes hojnost dešťů a sněhu na vrcholech hor není v Nové Guineji velikého vodstva; zejména neznáme rozsáhlých jezer. Z řek posud vyzkoumaných nejdůležitější jest Fly, jež se vlévá v chobot Papuanský. Pramení se ve středu Nové Guineje mezi vysokými horami, které se táhnou po ostrově od západu na východ. V nesčíslných oklikách vine se nejprve hrbolatou, pak plochou krajinou a tvoří u 8° 45' j. š. a 44° v. d. roz-

sáhlou deltu. Husté, neprostupné rostlinstvo pokrývá břehy jeho a spolu ostrůvky, jež jsou na dolním jeho toku, zejména pak Kiwai, ostrov ležící v jeho ústí. Na horním toku přiléhá splavnou řeku Alice, o ostatních jeho přítocích posud nic není známo. Rovněž nevíme, není-li Baxter č. Maikassa, jenž má své ústí blíž ostrova Boigua č. Talbota, jeho ramenem.

Na pobřeží jihozápadním tvoří velikou deltu Utanata, stékající s hor Karla Ludvíka; ústí je sice vyhrazeno plavbě člunů, ale řeka je výše splavnou. Mimo to známe ještě řeku jménem Karufu. Řečiště její záhy se sужuje a pak zataraseno je skalami; na březích je nepřehledný prales.

Z pohoří Arfaku stéká hojné vodstvo. Řeka Prafi a přítok její Warmari známy jsou jen na horním toku. O jiné řece z těchto hor podává zprávu Beccari; jak mu domorodci vypravovali, teče dlouhým, neširokým a hlubokým řečištěm k moři, do něhož vpadá vyhloubeným tunelem s veliké výšky.

Na východním konci zálivu Geelvinského je řeka, která pokládána byla za největší na Nové Guineji a snad není mnohem menší než Fly, neboť ji známe jediné při ústí. Kde Amberno čili Rochussen vzniká, nelze s určitostí udati, ale bezpochyby pramení se v horách vnitrozemských. Velmi široké ústí jeho chová četné ostrovy rozličné velikosti, které jsou pokryty lesy mangrovovými.

4. Podnebí a rostlinstvo.

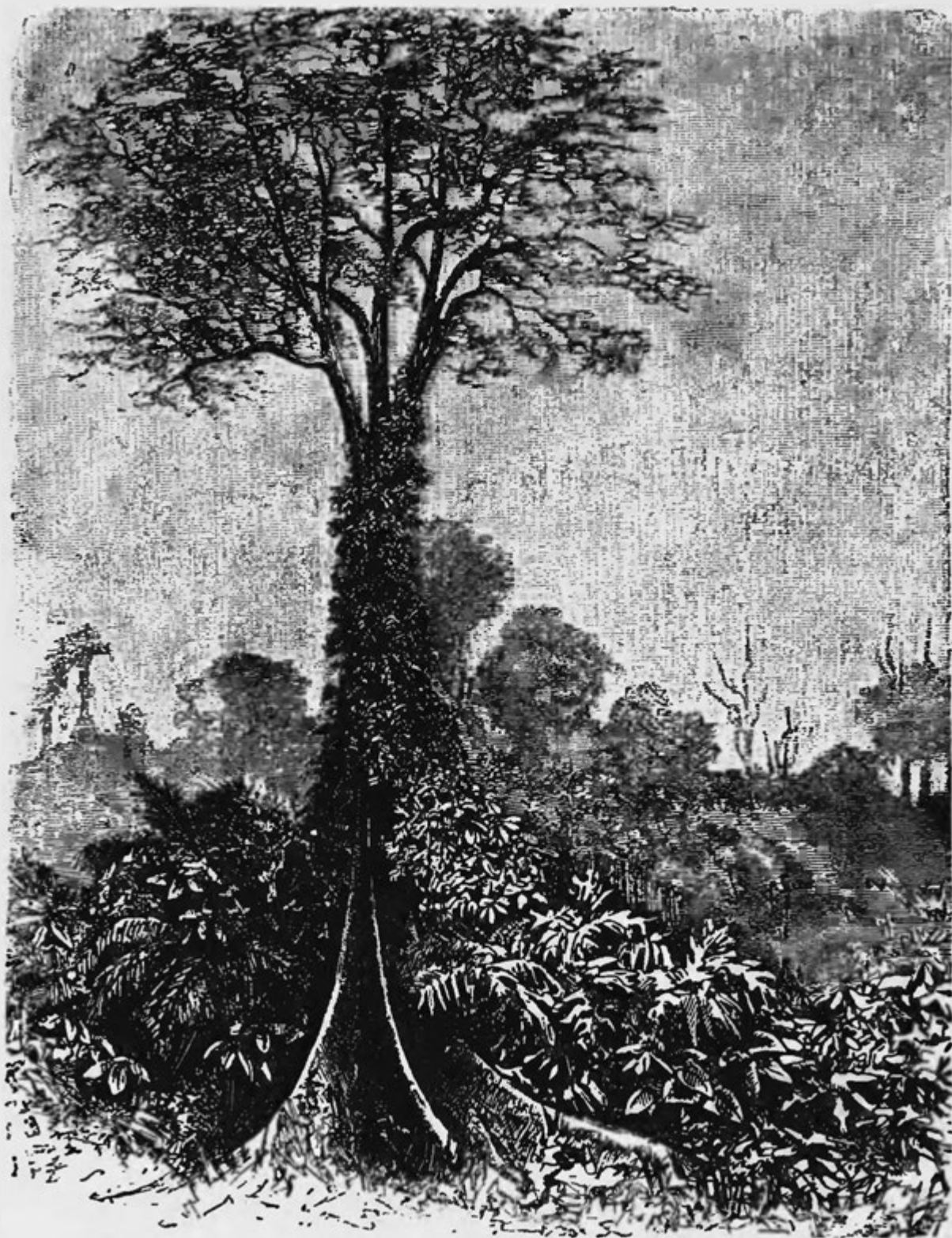
Podnebí Nové Guineje úplně se liší od australského. Tam veliká suchota, zde hojnost dešťů, jichž účinky za parného slunce, vyhřívajícího neproniknutelné lesy a rozsáhlé močály, bývají ovšem zhoubné. Suchá doba roční jest sice Evropanům přízniva, nastane-li však počasí dešťové a celá země zahaluje se mlhou, jež zabraňuje paprskům tropického slunce, tu zahostuje se zde zimnice, jež málo koho ušetří.

Nemoc ta ničí nejen Evropany a jihomořské ostrovany, nýbrž zhoubnými výpary trpí též domorodci na bahnitém pomorí.

Počasí v ročních obdobích závisí na monsunech. Na severním pobřeží duje jihovýchodní vítr monsun od dubna do září. a to je doba suchá; od listopadu do března přináší severozápadní monsun prudké a stálé deště. Na jižním pobřeží je podobné rozdělení. Od května do září provádí vládu svoji vítr jihovýchodní. od října do května severozápadní; ale zde jest onen deštivý, tento suchý.

Teplota jest ovšem veliká, střední zajisté není menší než 26° C. Při tom nejsou rozdíly v obou ročních počasích příliš velké. Na „Newě“ zaznamenal d'Albertis od května do srpna maximum 30°, minimum 24° C., od září do listopadu 31°, zřídka jen 35° C., jednou v noci jen 21° C.

Při této teplotě a vlhkosti jest ovšem rostlinstvo velmi bujné i na vysokých horách. Rozsáhlá, bažinatá poříčí pokryta jsou ohromnými pralesy, hlavně rhizophoreí, kasuarin, caviss a sonneratií. Rozličné druhy cukrové třtiny pokrývají půdu často na míle. Ku převládajícím čeledím náležejí rozmanité stromy kapradinové, aroidee, cyperee a travnaté. Palmy, jimiž všude jsou pohoří vyzdobena, vyskytují se zde ve více než desaterém druhu; mnohé z nich prospívají potravinami jako areca a palma ságová. Nejkrásnější pohled poskytují však některé druhy palmy vějířovité. Mezi nimi jsou nespočetně roztroušeny pandany, myristicee, sterculie; též fíkovník rozličných druhův a canarium, v jichž větvích se šíří až ku vrcholku calami, aleyxie, hippokratee, loranthee, orchidee a mnohé jiné rostliny plazivé a přípasné, a poskytují v době květu obraz rozkošný. Rostlinstvo je povahou svou celkem indické; akacie a jiné rostliny v jižní části svědčí sice o blízkosti Austrálie, ale ostrovy, jež leží na jihu průlivu Torresova a příslušejí ku Nové Guineji, pokryty jsou lesy, jichž husté stíny různí se od světlých eukalypt na souostroví Prince

Obr. 70. Eukalypt železný.

Walesského. Na Arfaku nacházíme araucarie, rhododendron, vaccinium a j. rostliny subalpínské; vyskytuje se zde jižní druh *Drinys*.

Domorodci pěstují rýži, kukuřici, jam, palmy kokosové, ságo, cukrovou třtinu, banany, tabák a jiné tropické plodiny. Mimo to dávají potravu chlebovník, mango a některé druhy velikých kaštanů. Pro obchod důležité jsou posud jen sago, muskátové ořechy a bambus, byliny to, jež se zhusta vyvážejí. Doposud víme o 15 druzích stromů; mezi nimi jest též eben a dřevo sandálové, výtečná to hmota na skvostné práce truhlářské a ku stavbě lodí. Z cenných nerostů nalézá se zde jen něco zlata.

5. Živočišstvo.

Více než říše nerostův a bylinstvo bylo prozkoumáno živočišstvo Nové Guineje. Záslužné ty výzkumy provedli Lesson a Garnot, Quoy a Gaimard, Hombron a Jacquinet, nejhorlivější však byli Šalamoun Müller a Angličan Wallace.

Ssaviců je celkem 20 až 30 druhů. Na sousedních Molukách nacházíme ještě jeleny, ale na Nové Guineji je z kopytníků pouze vepř papuanský (*sus papuensis*), jak divoký, tak též ochočený. Mimo to známe několik podivných druhů myší. Vyjímaje tato zvířata, některé veverky a několik druhů netopýrů, náležejí všichni ssavci k vačnatcům, oněm prapodivným, předpotopním tvorům, jichž vlastním domovem jest Austrálie. Ostatní buď dlužno vřaditi mezi molucké kuskusy, buď tvoří zvláštní čeledi. K této patří medvěd kanguruový (*dendralogus ursinus*), jenž má čtyři stopy délky, z čehož připadá něco přes polovici na ocas. Tito klokanové jsou zejména tím pozoruhodni, že skáčou se země vysoko na stromy, na jichž větvích se s největší lehkostí pohybují. Protivou těchto čilých zvířat jsou dva druhy kuskusův č. kuskutův (*cuscus*), skvrnitá zvířata velikosti kočky, jež ne neprávem nazvána

jsou lenochy indického souostrovní. Dvě zvířátka, myším podobná (*Phascogale melas* a *Perameles Doreyanus*), malý vačnatec létavý a dva čtyřnožci (*Myioictes Wallacei* a *Dactylopsia trivirgata*) náležejí taktéž ku vačnatým. Čtyři z těchto druhů v Australii vůbec nežijí, pátý jen v území severním. Z masožravců je tu jen *Paradoxurus hermaphroditus*, téměř na všech indických ostrovech žijící zvíře, které jest cibetce velmi podobno, živí se však nejvíce plodinami. Taktéž nacházíme létací psy čili netopýry a prstoletce hmyzožravé. Ssavci, patřící výhradně Nové Guineji, jsou pouze dva. Možno však očekávati, že dalšími výzkumy vnitrozemí posavadní výsledky značně se poopraví, protože zejména noční zvířata, k nimž náleží většina posud známých, až dosud všemu téměř pozorování unikla.

Ptactvo je velmi četné a nádherné. Jest ho ovšem jen asi 220 druhů, z nichž jest jen 58 takých, kterých nenalézáme mimo Novou Guineji; za to má Nová Guinea několik krásných a nádherně zbarvených ptáků, jako málokterá země. Mezi těmi vynikají rájovky (*paradiseae*); jsou to krkavci, kteřížto se velikostí rovnají sojce, jiní však dosahují toliko velikosti našeho skřivana, ale všichni mají nejen krásně zbarvené peří, ale i tělo ozdobné se zvláštním tvarem peří. Dlouho se vypravovalo, že nemají noh, a stalo prý se nejednou, že vskutku beznohé rájovky zaváželi do našich zemí. Však jest to pouhá pohádka; pocházejíce z ráje, zdržují se jen ve vzduchovém moři a jen na několik okamžiků odpočívají, zavěsující se dlouhým, nitovitým perím ocasním na větve. Jsouce jaksi bytostí vyššího řádu, nedotýkaly se prý nikdy země a živily se jen ranní rosou. Linné chtěje zachovati na věčnou paměť onu starou pověst, nazval ptáka toho beznohým (*Paradisea apoda*). Rájovky v nejužším smyslu vyznamenávají se zvláště tím, že mají samečkové chumáče dlouhých, měkkých per na pohled jako draných, která jsou zapevněna v ohybu kůže pod

prvním článkem křídla a mohou býti ptákem libovolně rozprostírána a skládána. Doposud známo jest asi 20 rozličných druhů rájovek, mezi nimiž za nejkrásnější uznávány: *Paradisea rubra*, *apoda* a *raggiana*, *Lophorina atra*, *Parotia sexpennis*, *Drepanormis Albertisii*, *Astrapia gularis*. *Cinnamolegus magnus*, *Cicinnurus regius*. Poslední z těch, které zde jmenujeme, jest také znám jménem *Manucodiata* jakožto báječný pták starších spisovatelův, o němž vypravují, že ustavičně létá ve vzduchu, že se živí rosou a že samička snáší vejce na hřbet samečkův a tamtéž na nich sedá. První živé rájovky přivezl do Evropy Wallace a prodal je londýnské zoologické zahradě za 7000 mark.

Mimo rájovky hojně vyskytují se papouškové a holubové. Z oněch je typickým veliký, černý *casmalos* (*Microglossus aterrimus*); holubovití jsou tvaru prazvláštních. Malá *Ptilinopus nana* rovná se velikostí křepelce, nádherný modrý holub korunatý (*Goura coronata*) rovná se kohoutu. Všichni jsou krásně zbarveni, barva zelená však převládá. O plachých obrovských kasuarech v pralesích žijících (*Casuarius Beccarii*) víme posud velmi málo; bylo jich jen málo nalezeno. Dále jmenovati sluší kurovitě (*Tallegallus* a *Megapodius*), kteří nechávají vejce svá vylíhnouti ve velikých kuželovitých hromádách listí a pod., medojedky, kukačkovité ptáky a menší druhy krahujcův a jestřábů. Z vlaštovek má Nová Guinea více druhů, ale jen jeden zvláštní druh, podobný našim domácím vlaštovkám, a kromě toho též malé salangany (*collacalia nidificia*), připravující ze svých slin jedlá hnízda, lahůdku to Číňanů.

O plazích nejsme úplně zpraveni. Hadů není mnoho druhů. Obyčejný indický krokodil (*Crocodilus biporcatus*) nachází se též v ústích řek novoguinejských. Zcela nevinnými jsou smaragdoví ještěrkovití slepyši, kteřížto, hrozí-li nebezpečností, rychle se zahrabávají do písku. Specialitou těchto

Obr. 71. Rájovka červená. (*Paradisea rubra*.)

krajin jest centropilites, šeredná ještěrka s ostnatým ocasem, a *Hyla cyanea*, rosníčka, jejíž křehot podobá se krákání vrány.

Ze hmyzů známe nesčíslné druhy podivných tvarův a pestrých i zářících barev, jimiž se vyznamenávají zvláště motýlové a brouci. V moři pohybují se mezi fantastickými tvary korálovými ryby rozmanitých tvarův a barev, posud však nebyly vědecky prozkoumány. Jen jedna plodina mořská posud stala se důležitou: *Holothuria edulis*, sumýš, z něhož připravuje se způsobem již dříve vypsáním proslulý trepang. Na Nové Guineji mají dvacet rozličných druhů trepangu. Také odtud vyváží se výnosné to zboží do Číny.

6. Obyvatelé.

Vědomosti naše o obyvatelích tohoto velikého ostrova jsou sice posud neúplné, ale z dosavadních výzkumů můžeme souditi, že všichni přes mnohé místní rozdíly náležejí k Papuanům. Dříve počítáni byli k negrům; francouz Lesson pokládal Novoguineany za totožné s Madagassany a mluvil o kaфро-madagasském plemeni. Až do nejnovější doby se myslelo, že uvnitř ostrova žije obyvatelstvo s vlasem obyčejným, rovným, které nazýváno Alfuros neb Harafuros. Jména ta znamenají však v nizozemské Indii vůbec jen divochy. I jiná mylná mínění byla v novější době odstraněna, ale zprávy rozličných cestovatelů nejsou posud shodné.

Meyer, který prozkoumal severozápadní pobřeží od ostrova Waigen až za chobot Geelvink, domnívá se, že všichni domorodci, jež pozoroval, náležejí témuž plemeni. Beccari, jenž procestoval mnohem větší kraj, rozeznává tři typy: malý kmen pobřežní s krátkým vlasem vlnatým, pravé Papuany a konečně Mafu-Papuany na zálivu Geelvinském a přilehlých ostrovech. Rus Micklucho-Maclay dospěl po důkladném pozorování k úsudku, že Papuané se rozdělují na četné větve, které sice od sebe se různí, ale nikterak nejsou přesnými hranicemi odděleny.

Dle zpráv d'Albertisových, Stoneových a Turnerových žijí lidé podobní na celém jižním pobřeží na východě až ke průlivu Torresovu a také až k východní části zálivu Papuanského; ale od Robert-Hall-Sundu a zátoky Redscar řečené kol před-

Obr. 72. *Lophorina atra*.

hoří východního až ku chobotu Traitorskému na severu spatřujeme obyvatelstvo barvy světlejší, jiných mravův a většího vzdělání. Díe Maca Farlane-a jsou obyvatelé pobřeží, ležícího naproti mysu Yorku, smíšenci z Malajův, Arabův, Číňanův, a Papuanův, obyvatelé pak vnitrozemí ryzí Papuáni. Z Tur-

nerova a Stoneova líčení kmenů bydlících kolem Portu Moresby-a seznáváme jich příbuznost s Polynesany nejen po stránce duševních schopností, nýbrž i mravem a způsobem života. Také řeč jejich ku podivu se liší měkkými zvuky od hrubých zvuků vnitrozemských Papuanů. Na východním poloostrově zajisté usadili se hnědí Polynesané, na západě a na severním kraji však smísili se Malajové s domorodým obyvatelstvem. Mezi vlastními Papuany nemůžeme asi rozeznávat jako Bār dva zvláštní typy; u všech praobyvatelů pozorujeme tytéž základní rysy, které přes místní rozdíly svědčí o příslušnosti k jedinému plemeni.

O původě Papuanů novoguinejských vypravuje se v Dorehu pěkná pověst. V nejstarší době žil na Biaku, ostrově misorském, Mangundi, t. j. Jediný. Protože se cítil osamotnělým, přestěhoval se na ostrov Meiokowondi a připravoval si tam ze šťávy palmového stromu oblíbený posud nápoj sagneer. Avšak bambusové láhve, do nichž uschovával šťávu, starému muži tomu pravidelně každou noc se ztrácely. Mangundi, rozmrzev se nad tím, skryl se ve větvích stromu a číhal v noci na zloděje. Když se právě svítalo, přišla Sampari, dennice, aby naplněnou láhev odnesla. Sotva však k ní vztáhla ruku, uchopena byla silným Mangundim. Marně se snažila vyprostiti se, i nezbylo jí než vyjednávat. Slibovala všelike věci, konečně i čarovnou hůl, která měla moc pouhým dotknutím prsou učiniti z panny matku. Tuto hůl stařec přijal a zkoušel ihned její čarovnou sílu, skryl se za stromem a hodil ji kolem jdoucímu mladému děvčeti, nejkrásnějšímu na Meiokowondi, na prsa. Děvče stalo se matkou syna, který na důkaz podivného svého původu ihned jmenoval otce. Nyní se Mangundi zasnoubil s mladou matkou, ale když jim vzešly mnohé nepříjemnosti, usnesli se, že se odstěhují. Mangundi nakreslil do písku člun a proměnil jej čarovným prutem ve skutečný, na němž odplul se ženou a synem na Mafor. Zde

utvořil ze čtyř tyčí do země zaražených čtyři domy. Mangundi žil na tom ostrově ještě dlouho jako praotec četných potomků; konečně odešel na Mesru, na sever od Mafora, a upálil se sám na hranici. Pověst tu nacházíme ve formě poněkud změněné i jinde.

Jméno Papua, které dává se celému kmeni melaneskému, pochází z Nové Guineje, kde ho bylo poprvé užito. Obzvláštní kudrnatý vlas je tu ještě více pěstován než kde jinde. Ženy pletou si vlasy rozličným způsobem, nebo je na krátko uštíhují; muži však libují si v pečlivé úpravě vlasů. Na západě hledí vlasy co možná nejvíce načechrati a tím hlavu zvětšiti. Proto nosí s sebou stále hřeben, kterýž jim ostatně i k tomu dobře pomáhá, aby se mohli zbavovati četných malých dotěravců. Dělají si také pevné závitky, na jichž konci upevňují kuličky; v pohoří nosí ve vlasech péra, a tož tolik, kolik nepřátel který zabil; v nížinách pletou si copy nebo podvazují vlasy v uzel; na průlivu Torreském si je stříhají a nahrazují parukami nebo si pletou množství čupků, kdežto ve krajinách přilehlých ke zálivu Redscarskému rozšířena je móda, upravovati vlasy na točence.

Jinak hodí se úplně popis Melanesana na obyvatele Nové Guineje. Jenom kde smísili se s Malaji neb Polynesany, nabývá odporný jinak zevnějšek jejich poněkud úhlednějšího vzezření. Oděv jest ovšem nedostatečný, avšak na východě a v krajinách vnitrozemí nosí ženy dlouhá roucha. Velmi rádi ozdobují tělo své, více než jiní příbuzní kmenové. Do proražené přehrádky nosní zastrkují dva spojené, ostrým koncem dolů obrácené zuby kančí, a do svislého boltce zastrkují mušle, listí, kousky kovu, rotang a jiné ozdoby; zuby své v některých krajinách si zaostřují do špičky. Stůžkami kolem krku, paží i nohou ozdobuje se oboje pohlaví. Užívají k tomu zubů, mušlí, korálů, semen, peří a třtin velmi hezky vyřezávaných; na západě přijali od Malajů měděné a stříbrné

kruhy, na Louisiadách nosí náramky z lidských čelistí. Obyvatelé při zátocě Geelvinské zavěšují si na krk dřevěné amulety podivných podob lidských a na západním pobřeží zavedeny byly islamem zde onde též turbany. Ostatek nosí čepice z listí, péry ozdobené; kolem Doreha mívají na hlavě ozdobu z kůže kasuaří a z mušlí a také kolem čela opasky mušlové.

Obr. 73. Taetovované děvče od zálivu Moresby-a.

Jako Australané vytvářejí si Papuané novo-guinejští na kůži vysoké jizvy žhavým uhlím; nejvíce jich mívají sice na prsou a na pažích, ale též na čele; ostrované v úžině Torreské mívají je též na ramenech. Na jihovýchodě jest obvyklé taetovování obličeje a horní části těla. Také rádi natírají tělo červenou a černou barvou, když se byli dříve hojně namazali kokosovým olejem. Příjemně se Evropanů dotýká jich záliba ve vonných květinových neb listnatých ozdobách, jimiž okrašlují si zejména vlasy a krk, paže i nohy.

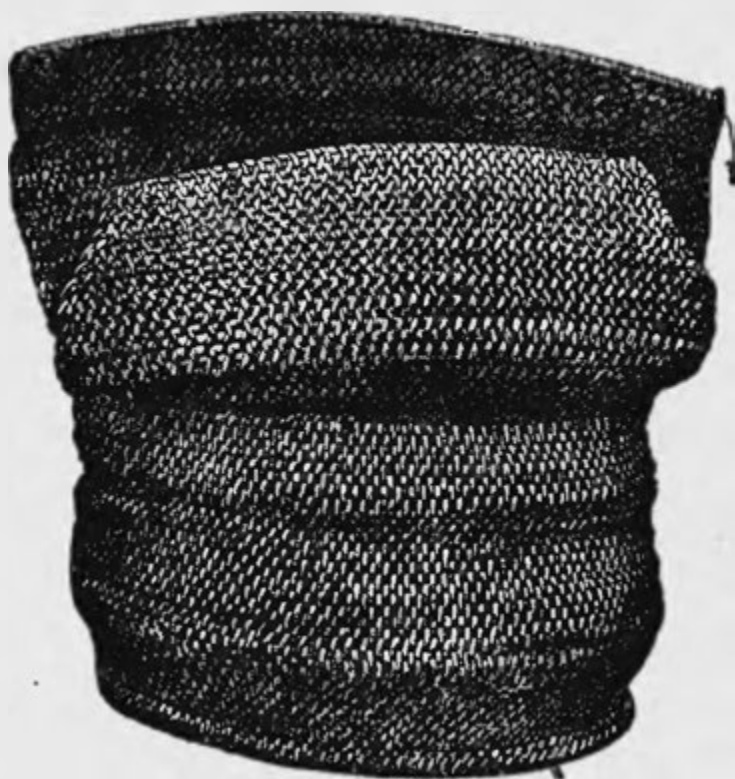
Velikou obratnost projevují výrobou věcí ozdobných, zbraní a rozličných druhů hrncířského nádobí. Hlavní zbraní jsou jim luk a šípy, řidčeji nacházíme kopí ze dřeva a ze třtiny bambusu, a toliko na západ přineseny byly od sousedních Malajů železné hroty. Tu mají též molucké nože, parang neb klewang zvané. Při průlivu Torresově užívají kamenných burdýřů, dále na východ dílem kamenných, dílem i dřevěných kyjů; zde shotovují si též nebezpečné dýky ze zubů pilouna.

Obyvatelé Louisiady mají praky; štítuv užívá se téměř všude na obranu. Na řece Fly-u našel d'Albertis brnění pletené z rákosí.

Bydliště svá nikde neopevňují, ale na Wonomu di Bawa zarážejí po způsobu ostrovanův indických kolem vesnic do země ostré tyče bambusové, aby jimi bosému nepříteli přístup zabránili. Toho prostředku též užili, chtějíce překážeti druhům

Raffrayovým sbírajícím zajímavé přírodniny. Skrze Evropany seznámení byli též se střelnou zbraní; ale Hollandané jim z úmysla žádných neprodávají, obávající se zlých s nimi sporů, kterých by se pak sotva mohli vystříci. Papuané sami raději volí při lovu tichý luk a šíp, který vyhlídnutou zvěř beze hluku zabíjí, aniž ostatní vyplašuje.

Na západní straně ostrova pozorovati jest vliv molucký i na průmyslovou činnost obyvatelů. Původně vyráběli Novo-

Obr. 74. Odění z rákosí.

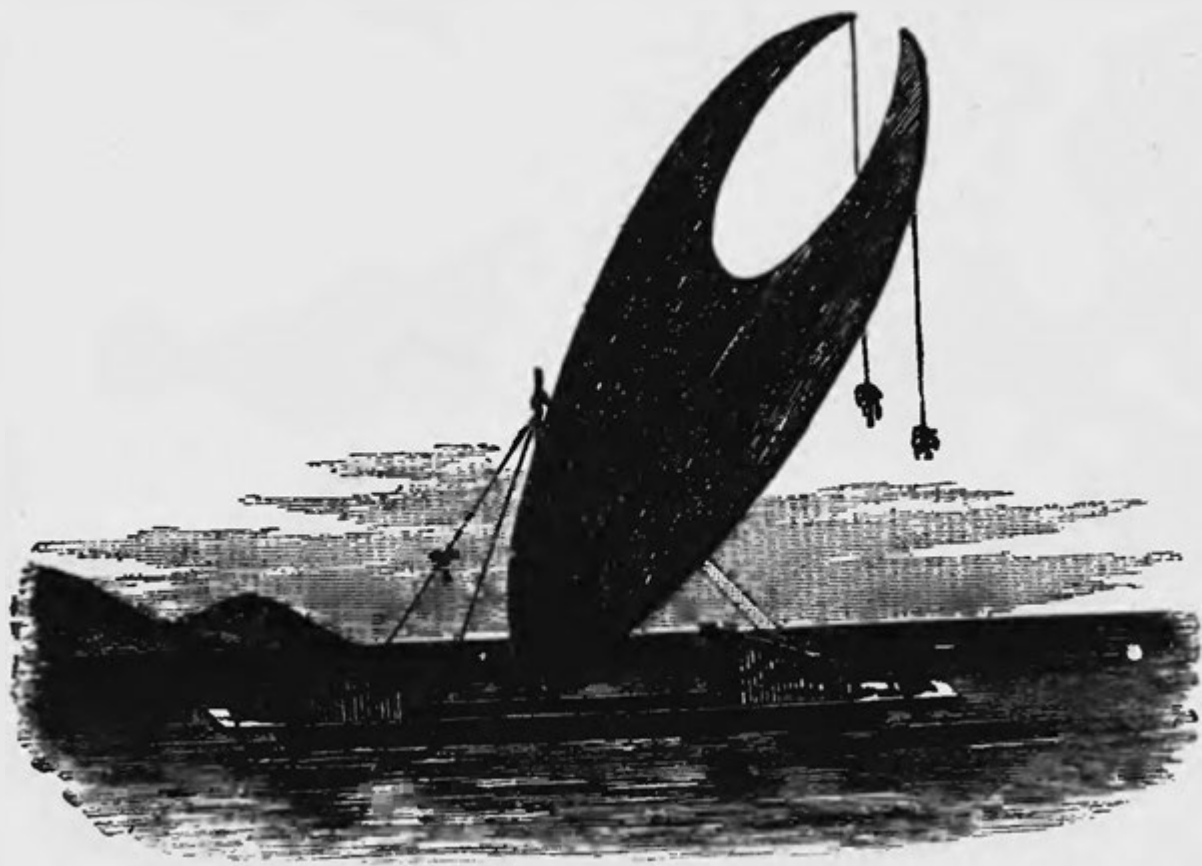
Guineané leda zbraně, úhledné koše a torby, dřevěné podhlavnice a hliněné nádoby, dosti vkusně ozdobené. Hledíce k nedostatečným nástrojům, musíme jich důvtipu a robivé obratnosti se podiviti. Neméně úhledné jsou výrobky obyvatelů západních, kteří naučili se od malajských sousedů robiti ze železa a ze stříbra. U kovářů v Dorehu, kteří tvoří takořka zvláštní kastu, je zvykem dávatí učedníku rozličná kouzla, bez kterých nemohl by se státi řádným kovářem. Mimo to musí každý, kdo se tomu řemeslu vyučiti chce, slíbiti, že nebude požívati masa vepřového.

Na západním břehu mají papuanští mořští loupežníci čluny, které jsou v indickém souostroví známy jménem „kora-kora“. Již ode dávna činili loupežné plavby až k Molukkám, a posud znepokojují obyvatelé zálivu Geelvinského a Papuan-ských ostrovů svými piratskými lodicemi příslušné krajiny mořské. Jinde mají lodi způsobilé jen ku plavbě pobřežní, kteréžto jsou shotoveny z dutých kmenův a opatřeny dlouhou oporou, totiž prknem, po jedné straně lodi příčnými dřevy spojeným, jež přesahuje sice šířku lodi, však nicméně nemůže zcela zameziti, aby se loď nepřekotila. Však toto nebezpečství lidí ve plavání velmi vycvičené zcela nic neznepokojuje. Někdy vyvýšeny jsou okraje lodi prkennými boky, a konce nezřídka vysoko vyčnívající bývají ozdobeny řezbami anebo skvostnými péry. Téměř všude mají lodi plachetní; na jihovýchodním pomoří jsou plachty třírohé, na Louisiádách vejčité (na hořejším konci též vykrojené), na chobotu Geelvinském a Redscarském bývá plachta čtyřhranná. U zálivu Moresby-a na jižním pobřeží mají též dvojité lodi, které jsou spojeny plochatinou. Zde onde nemají ani stožárů, jichž bývá na jiných lodích i po šesti, ani plachet, tak že loď jest hnána pouze vesly.

Obydlí jsou všude spojena ve větší vesnice: ve stavbě jednotlivých budov jsou však veliké rozdíly. Domy na zemi

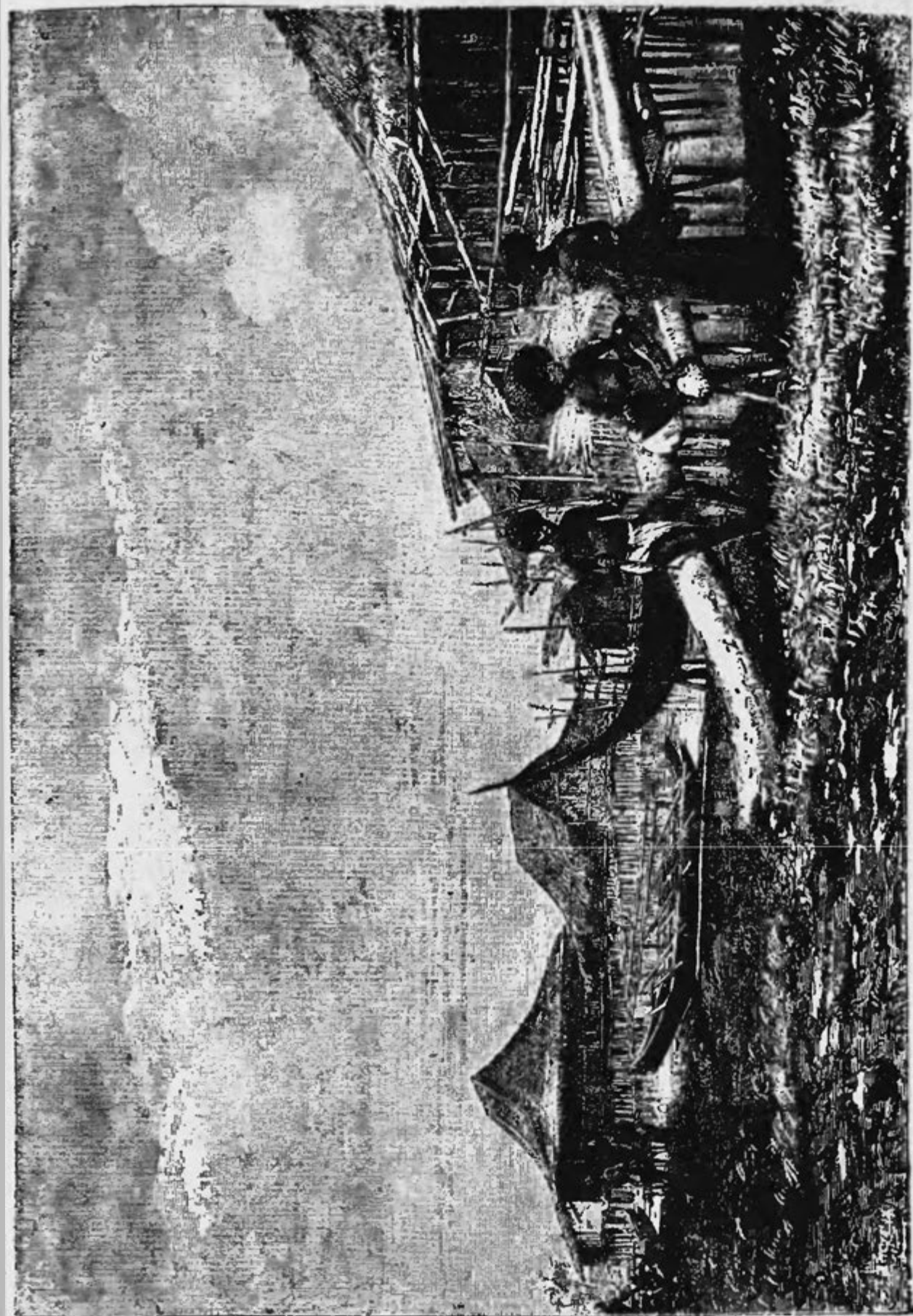
nacházíme u zátok Astrolabské a Tritonské jakož i nad řekou Utanatou (na jižním pomoří); jinde jsou domy zřízeny vesměs na kolích vysoko nad zemí nebo i ve vodě, na př. v zálivu Humboldtově a v Geelvinském. Stěny, shotovené z rohoží a z kury, jsou nízké, střecha však bývá vysoká. Tvar střechy je rozdílný; při zálivu Geelvink, na Lousiadách a jinde podobají se střechy obráceným člunům nebo želvině, v průlivu

Obr. 75. Loď od jihovýchodního pomoří Nové Guineje.

Torresově kupám sena a nad Utanatou střechám našim, jen že jsou vyšší než naše. Pokrývají je buď travou, buď listy palmovými. Mimo to spatřujeme domy o dvou poschodích se širokými besídkami (na př. v Saibai-i), pak veliké budovy, v nichž obývají všechny rodiny jednoho kmene, jako na zálivu Geelvinském, nad Utanatou a v Dundai-i. V prostředku takové budovy, až 100 m. dlouhé, bývá široká chodba, z níž vedou dvěře do bytů jednotlivých rodin. Oken nemají, světlo

vníká pouze skrze otvory z obou konců, tak že malé světničky, neboli případněji řečeno, komory jsou skoro zcela tmavé. Když d'Albertis v komůrce sobě vykázané chtěl odstraniti jednu část stěny, aby získal něco světla, bylo mu to zabráněno. Zlí duchové mohli by prý se tudy dostat do stavení. Avšak dovolili mu, aby dal udělati otvor ve střeše, kterýmž ovšem nevníkali zlí duchové, ale mnohem horší bytosti s masem a krví, které odnášeli cestujícímu z jeho majetku, co jim do rukou padlo. Podivuhodnou zvláštností jest, že v oněch rodinných domech neobývají mladí chlapci; jim vykázána je zvláštní budova. Pohříchu nikde, ani v největších a možno-li slova toho užiti — nejvýstavnějších budovách nejeví se ani stopa záliby v pořádku a v čistotě, nad tož v jakési ozdobné úpravě. Místo schodů je tu šikmo přistaven strom opatřený hrubými vruby; jest tedy třeba obratnosti tělocvičné, chce-li kdo vylézt na takové nebezpečné schody. Obyvatelé pohoří Arfaku lezouce užívají žebříku z bambusu a vytahují jej vždy k sobě nahoru, aby jisti byli od přepadnutí. Dostaneme-li se touto nebo jinou cestou do budovy, nenaskytá se nám pohled právě půvabný. Na nerovné podlaze, utvořené z hrubých tyčí, povalují se v nepořádku kusy dříví a bambusu, kůra a rohože, jen napolo zakrývající široké díry, jimiž neopatrný pozorovatel, novo-guinejského stavitelství neznalý, propadl by v lázeň nevalně příjemnou. Stolů nebo stolic jakéhokoli druhu neznají; Papuan sedá nejraději na holé půdě a zajisté by opovrhl seslí. Dvě nebo tři latě, kokosovými rohožemi pokryté, jsou mu postelí, dřevo nebo tlustá třtina bambusová na vyřezávaných nohách jsou mu poduškou; některé nádoby z bambusu nebo hlíny, pletené pytle a rozličné zbraně doplňují skrovnou výpravu papuanského obydlí. V některém koutě zřízeno jest na rohoži, hlinou pokryté, ohnisko, na němž zapalují si oheň, aby na horkém popelu připravili své bídne pokrmy; v noci pak hustý kouř zapuzuje trapné moskity.

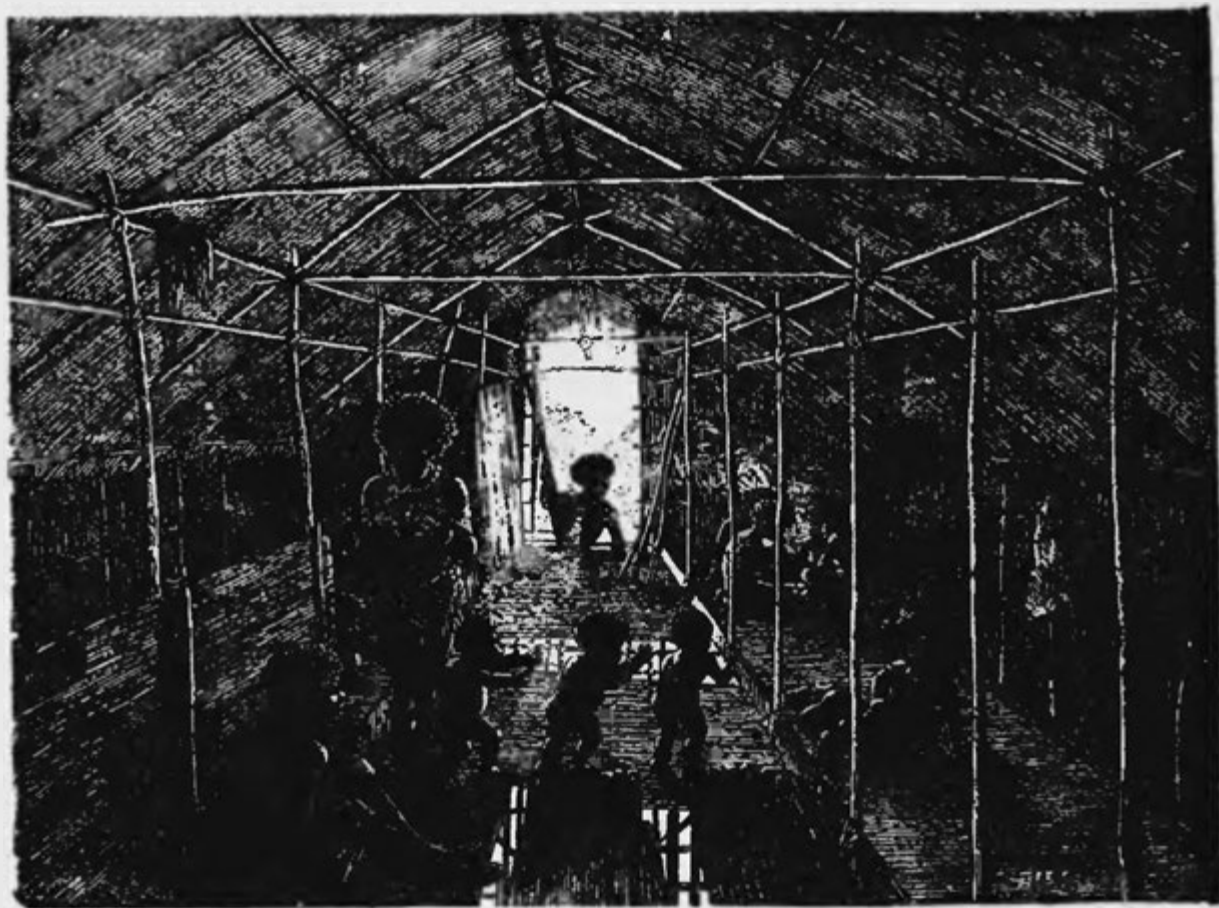

Obr. 76. Vesnice Salvattski.

Umění kuchařské jest zde tak nedokonalé jako v samé Australii; neznají ani polyneských kamen; užívání železných pánví a hliněných hrnců, které tu a tam se vyskytuje, jest původu cizinského. Hlavní potravinou jsou jim sago, kokosové ořechy a rozličné kořeny. Ze zvířat málokterého ušetří, ale masa vepřového u některých kmenů nejí, leda chytí-li vepřika ve svých vlastních sadech. Umějí vepřové maso též udit; avšak soli neužívají nikde, nahrazují ji leda vodou mořskou. Téměř všichni Novoguineané jsou lidojedi, na východním břehu zálivu Geelvink pojídají i mrtvoly vlastních soukmenovců. V létě r. 1858. ztroskotala se na východním břehu ostrova Rosselu (v Louisiádách) loď „sv. Pavel“, která vezla 317 čínských dělníků do Austrálie. Když pak 5. ledna 1859. kapitán s francouzskou válečnou lodí se vrátil ku pomoci nešťastníkům, našel jen čtyři na živě, ostatní pohřbeni byli v žaludcích domorodců. Týž osud stihl některé muže hamburské lodi řečené „František“ na Mac Cluer Inletu; jich mrtvoly byly z části prodány sousedním kmenům. Na hrozný ten zlozvyk upomínají nás obyvatelé při průlivu princezny Marianny, kteří vyceňují zuby na způsob kousavých psů. Mimo to panuje tu starý malajský zvyk loupení lebek. Vedou často boje, aby dobyli hlav nepřátel, jež nad ohněm usušivše, omalují a jako vítězná znamení vyvěšují nade dveřmi, nebo jak d'Albertis u vnitrozemí shledal, v domě samém. Byla-li ukořistěna na takových výpravách lebka jediná, rozdělí se po kusech mezi náčelníky, a spolu ten, kdo nepřítel zabil, dostane část. Kdo však několika nepřátelům hlavu srazil, nabývá v Dorehu vznešené hodnosti: smí v boji první zápasiti, při slavnostech jest prvním tanečníkem a nosí peří z bílého kakadua. Také pokrývají lebky voskovou maskou, ozdobují semeny a mušlemi a opatřují držadlem ze třtiny. Do dutiny dávají několik tvrdých jader nebo kamení a užívají pak jich při slavnostních tancích jako nástroje hudebního.

Rozčilující požitky Novoguineané měli již prve, než je seznámili Evropané s kořalkou, nyní velice oblíbenou. Na severním pobřeží připravovali si ze šťávy palmové a ze cukrové třtiny opojný nápoj. Žvýkati betel je zvykem všeobecně oblíbeným; součástky k tomu potřebné uschovávají v bambusových krabicích, někdy velmi úhledně vyřezávaných. Tabák

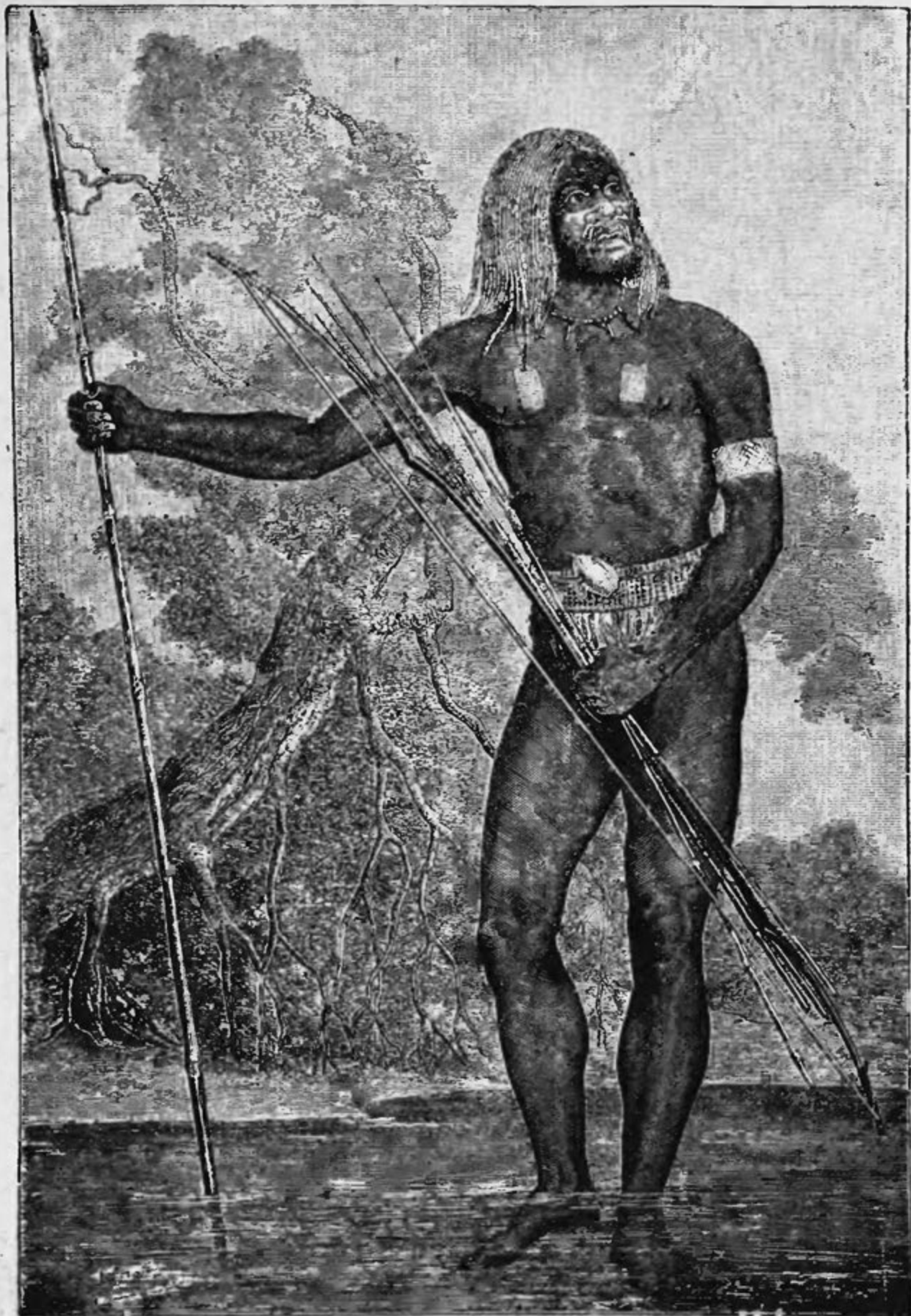

Obr. 77. Vnitřek chýže novo-guinejské.

je všem domorodcům znám; na pomorí ho nepěstují, ale u vnitrozemí našel jej d'Albertis všude; bezpochyby vede se s ním obchod mezi jednotlivými kmeny. Kde nepřijali domorodci od Evropanův užívání dýmek, kouří tabák v podobě velikých cigar.

Ve mnohých krajinách Nové Guineje domorodci vedou život lovecký a rybářský. Z části přinuceni byli k tomuto

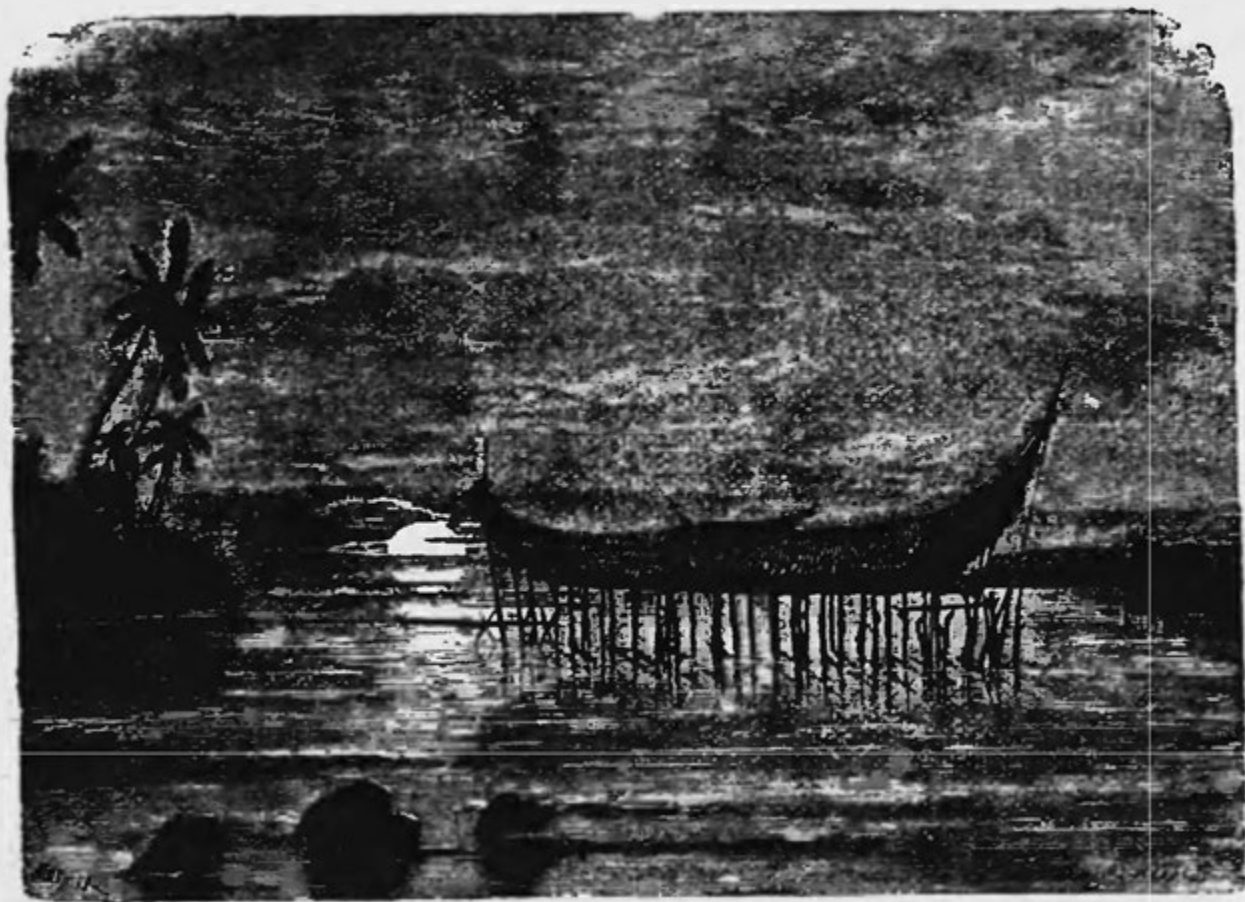
Obr. 78. Domoroдец od průlivu Mariánského.

způsobu života obyvatelé západního pomoří častými přepady mořských loupežníků, kteří jim ve vzdělávání půdy překáželi. Také na Louisiádách, na Mudšu a na ostrovech při průlivu Torresově provozují orbu v míře nepatrné. Ale v krajinách hornatých, při zátocě Humboldtově, na ostrovech Schoutenových, hlavně v Markatu a na celém jižním pobřeží věnují rolnictví velikou péči a pozornost. Vršky kolem přístavu Moresby pokryty jsou sady banánův a yamsu. Mimo to pěstují rýži, sago, cukrovou třtinu, kokosovou palmu a jiné tropické plodiny, na západě pak též něco bavlny.

O náboženství a politickém zřízení Novoguineanů máme posud zprávy neúplné. Na západě přidali se někteří kmenové na oko k islamu, kterýž dochází většího rozšíření než křesťanství. Ale mimo formální přijetí, zdrženlivost od vepřového masa a mohamedanský způsob přísahy jest jen nepatrně pozorovati působení islamu. Přisahají také ku svým zbraním, jež před sebe kladou, ke slunci, ku vysoké hoře; hora je má zasypati, zbraně probodnouti, nedodrží-li slibu svého. Zdá se, že všichni Novoguineané věří v bytost dobrou a bytost zlou; ale té zlé bytosti valně nedbají, hledíce si jen dobrou bytost získati obětmi. Obětující Papuan postaví se s pytlém rýže neb ovoce pod vysoký strom, kde obrátí na se křikem pozornost ducha. Pak ukouří kus cigara a čeká, až se Narwoje v kouři k němu snese a zjeví mu, jak se skončí některé dílo předsevzaté, jak nemoc milovaného přítele. Obrazy bohů nebyly nikdy pozorovány; d'Albertis nemohl se ani dopátrati, jsou-li jednotlivé kosti, jež pečlivě uschovávají v malém pytlíčku, pokládány za amulety. Domorodci totiž o všem, co se týká jich náboženství, jsou velmi nesdílní a s počátku zamezovali Evropanům přístup do svých chrámů, které spatřujeme na severním a severozápadním pobřeží.

Takový chrám, rumsram řečený, jest vystavěn u Doreha; spočívá na 24 jehlách ve vodě dosti daleko od země. Má

28 m. do délky a 5 m. do šířky. Podlaha skládá se z hrubých větví, stěny jsou asi metr vysoké a nad nimi zřízeny jsou dvě střechy podobné člunům. Trámy u vchodu i vnitř budovy pokryty jsou rozličnými řezbami, které představují lidské postavy nevelmi cudné, krokodily a hady. Vysvětlení těchto obrazů Papuané nechtějí podati. Mimo to jsou vystaveny

Obr. 79. Chrám u Doreha.

amulety, malé figury. Ztratí-li Papuan otce, vyřeže sošku, postaví ji do chrámu a tam ji vzývá; zemře-li pak sám, tu se soška hodí jako nepotřebná do vody, a syn vyrobí novou za nového zesnulého. Jakou důležitost domorodci přikládají svým chrámům, seznáváme z výpravy korábu „Etny“. Když Hollandané na jedné z těchto budov v zátoce Humboldtově vztyčili vlajku, rozuměli asi domorodci významu tohoto činu,

ale ochotně pomáhali mužstvu, a když prapor ve větru vlál, počalo asi 20 mladých Papuanů hráti na píšťaly a bubny a provozovati jakýs náboženský tanec. Takový nástroj byl jednomu z oněch mladíkův odkoupen, ale jen ve vší tajnosti a za velikou cenu. Do chrámů těch ženské vstoupiti nesmějí, neženatí mladíci mají tam svůj noční příbytek.

Pověřiví jsou Papuané u veliké míře. Při stavbě domu nebo i člunu dbají letu a hlasu ptáků, plody rozřezávají na kusy a řídí se dle podoby řezu. Také se středověkými očistami se tu shledáváme. Při očištění vodou musí oba soupeřové strčiti ruce až po loket do horké vody; komu z toho naběhnou puchýře, je vinníkem. Nebo zarazí se do moře dva sloupy, z nichž oba odpurci na dané znamení do vody se spustí; kdo vydrží déle pod vodou, jest vítězem. Ostatek možno míti při těch očištěch zástupce, a výsledek nebývá vždy rozhodný, nepodrobí-li se jednotlivec dobrovolně vyšší moci.

Téměř všude provozují nejvyšší moc hlavy rodin; jiné nadvlády tam neznají, o politické organisaci není nikde řeči, jenom v Mudšu je vyšší, zvláštními právy obdařená třída, guyau-ové. Na západě rozšířeno je též otroctví. Druhdy provozován byl čilý obchod s mladými otroky a s otrokyněmi, jež dováželi na Molukky; sice vláda nizozemská vydala přísná nařízení, ale přece nebyla s to, aby zlořád ten úplně zamezila. Ostatek nakládá se s otroky jako se členy vlastní rodiny.

Tím nepravíme, že by se soucitně nakládalo s ubožáky svobody zbavenými. Jest zejména osud otrokyň trudný, jakož vůbec u všech nevzdělaných národů. Žena musí konati skoro všechny práce v domě i na sadech a nosí na cestách veškerý náklad. A přece jsou vdané ženy mužům svým věrny a oddány, kdežto muž, stačí-li na to jeho živnost, nahrazuje ženu ženou, jakmile vnada první družky odkvetla. Mnohoženství je mimo Doreh a průplav Torresův všude pravidlem a ženy se prodávají a kupují. Na západní straně rovná se cena ženy

ceně šesti až desíti otroků, nebo ceně 30 až 60 kusů modrého kartounu. Vyjednávání odbude se obyčejně beze svolení osob, jichž se týče, a zasnoubení koná se již v dětství. Někdy však vzbudí se pravá náklonnost a tu v krajinách západních, zvláště pohorských, přechají milující do lesů; záhy však bývají vyslíděni a zpět přivedeni, aby se vyjednávalo o cenu kupní.

Obr. 80. Bubny: 1. 5. od Hall-Soundu, 2. 3. 4. od řeky Fly-a.

Zaplacena-li, poraní se zasnoubenci vzájemně na čele do krve a podobně učiní ostatní příbuzní; tím uzavřen jest mezi všemi pevný svazek.

S dětmi nakládá se všude velmi laskavě; ale nevšecky dožijí se té něžnosti rodičů, neboť veliká jich část bývá hned po narození zabita. Tento hrozný, všeobecně rozšířený zlořád odtud pochází, že jsou ženy pracemi přetíženy a že by se

nemohly o všechny děti starati. Proto bývá zřídka více než dvě děti z jednoho manželství a ty různí se věkem nejméně o tři nebo čtyři léta. Děti na živě ponechané milují upřímně, a smrt dítěte, zejména prvorozence, želí hluboce. Umře-li jinoch v Dorehu, vloží jeho mrtvolu na člunek, jejž postaví na lešení; pod ním matka postíc se, udržuje oheň, pokud se hlava od těla neoddělí. Tělo pak zakopají, hlavu však odnesou do obydlí rodičů a tam ji usuší; uši a nos nahradí vyřezáváním ze dřeva, oči pestrými jádry plodů. Také jiným členům rodiny prokazují tuto čest. To jsou pak „korwary“, domácí bůžkové, kteří na vždy v domě zůstanou a při každé příležitosti bývají tázáni o radu; jim však činí též trpké výčitky, zemře-li statečný bojovník. Na hroby u Doreha kladou namnoze slavný náhrobek, do něhož postaví modlu; na jiných místech ozdobují hroby lebkami zabitých nepřátel anebo pohřbívají mrtvé v rakvi do velikých slují. Pravé, upřímné úcty k tělesným pozůstatkům svých soukmenovců však přese všechny ty obřady nechovají. O tom svědčí následující událost. Raffray snadno shromáždil si bohatou sbírku lebek, které mu domorodci přinášeli, dozvědévše se, že za ně mohou něco dostat. Jednou přivezli mu člun plný lebek, jichž nabyli krádeží; ovšem Raffray ani za levnou cenu nemohl jich koupiti, nechtěl-li za ně několikrát platiti.

Neboť domorodci ve výdělkářství výborně se znají a poctivost necení právě vysoko. Většina krade, kde může, jen málokterý kmen činí čestnou výjimku. D'Albertis použil dynamitu, raket a jiných důkazů své převahy, aby mu zastrašení domorodci, kteří byli chýži jeho úplně vyloupili, ukradené věci zase vrátili. Zrádnými, lstivými a ukrutnými objevili se Novoguineané často, jsou však též srdnatí a bojovní. Jich nemalá rozumnost objevuje se zejména v písních, v přirozené zručnosti v kreslení; mnozí nakreslili tužkou na papíru, ač pisadel nikdy předtím nebyli viděli, hbitě a bez rozmýšlení

rozličná zvířata. Počítají na prstech u rukou a nohou až do sta. Rok obyčejně rozdělují dle monsunů, v Dorehu však i dle měsíců. Mimo to mají jakési lékařské vědomosti, přece však léčíce se, raději užívají všelikých kouzel, aby zahnali původce nemoci, zlé duchy. Pozdravujíce se dotýkají se navzájem nosem, polívají též hlavu vodou na znamení přátelského úmyslu a potřásají si navzájem rukou. Původu polyneského je také zvyk, že si sdělují na setkání jméno s přátely.

Cizí vliv pozorujeme zejména na straně západní. Již po staletí provozován byl obchod s Molukkami. Kupci z Ternatea, Tidorea a Ceramu odváželi plodiny ostrovů Papuanských a krajin u zálivu Geelvinského; k nim se přidali také Číňané, Buggisové a Arabové. Odváželi ořechy muškátové, kůru stromů, z níž připravují Malajové masť, dále sago, perly, trepang, rájovky a druhy též veliký počet otroků. Za to přiváželi látky, nápoje, nože a jiné nástroje železné, ručnice a mnohé jiné výrobky. Tím obchodem rozšířil se islam, protože nyní všude na západním pobřeží mohamedánské vesnice jsou střediskem obchodu.

7. Pokusy kolonisační.

Novou Guineji rozděluje 141. poledník na dva téměř rovné díly. Západní osobují si Holanďané, východní je posud evropské moci prost. Ale nizozemská vláda neučinila ničeho, čím by si upevnila svá práva k této državě, leda že založila na zátocě Tritonské osady, záhy opuštěné, že vysílá někdy válečné lodi na pobřeží a že zřizuje sloupy se lvem domu Nassavského.

Sultán v Tidore-u měl druhy s jinými moluckými vládci právo na západní Novou Guineji. Toto právo nizozemská vláda uznává jen u panovníka Tidorského, který stal se vasallem nizozemsko-východoindické společnosti obchodní, jejíž práva přešla pak na vládu nizozemskou. Sultan Tidorský ustanovuje

na pobřeží a ostrovech rozličné úředníky, jichž jedinou úlohou jest, vybírat a do Tidore-a posílají poplatky. Tyto skládají se z plodin země; Salawati na př. odvádí ročně sto rájovek a sto pytlů rýže. Vyšší i nižší úředníci ovšem též o sebe se starají, užívajíce surového násilí. Někdy nebylo domorodcům možno odvésti poplatku, pročež opřeli se potlačovatelům. Tu vysláno bylo loďstvo na exekuci, které pustošilo vesnice, zničilo sady, obyvatele pobilo neb zajalo a kde co bylo pobratí, odvezlo. Obyvatelé pobřežní tudíž rychle se skrývali, jakmile se dovídali, že se blíží lodi, jichž se tolik báli. Vláda nizozemská musila tyto hanebnosti po dlouhý čas trpěti; konečně uzavřela se sultánem tidorským smlouvu, jíž vysílání takých lodí exekučních bylo zakázáno. Ale starý zlořád trval tajně až do nejnovější doby, kde přestal zajisté jen proto, že tidorský vladař neměl peněz, aby vydíračům vystrojil lodi. Domorodci, zakusivše jeho moci, obávají se tudíž jen jeho, ale Hollandanů zhola nedbají. Od té doby, co vydíravé loďstvo tidorské neukazuje se již na pobřeží, jsou kmenové ti skutečně nezávislí jako kmenové vnitrozemští.

Na východní polovici Nové Guineje vztyčil jen na ostrovech Moresby-u, Murilyanu a Hayteru kapitán Moresby r. 1873. vlajku anglickou. Již r. 1864. utvořila se v Sydney-i společnost pro kolonisaci ostrova; avšak vláda londýnská nepřivolila ku založení britské kolonie. Mínění, že je Nová Guinea bohatá zlatem, přivábilo sem r. 1872. několik zlatokopův a dobrodruhův; ale loď s nimi se na korálových útesech ztroskotala a mnoho lidí zbaveno bylo života. Ani výprava, kterou zřídil vlastním nákladem bohatý Australan William Macleay, nezbudila naděje na výhodnou kolonisaci na Nové Guineji. Macleay vyplul na „Chevertu“ r. 1875. ze Sydney-e, sebral za několik měsíců hojnost zajímavých přírodnin, ale vrátil se jako rozhodný odpůrce kolonisace ostrova. Anglická vláda přidavši se k jeho mínění, odpovídala k návrhům australských

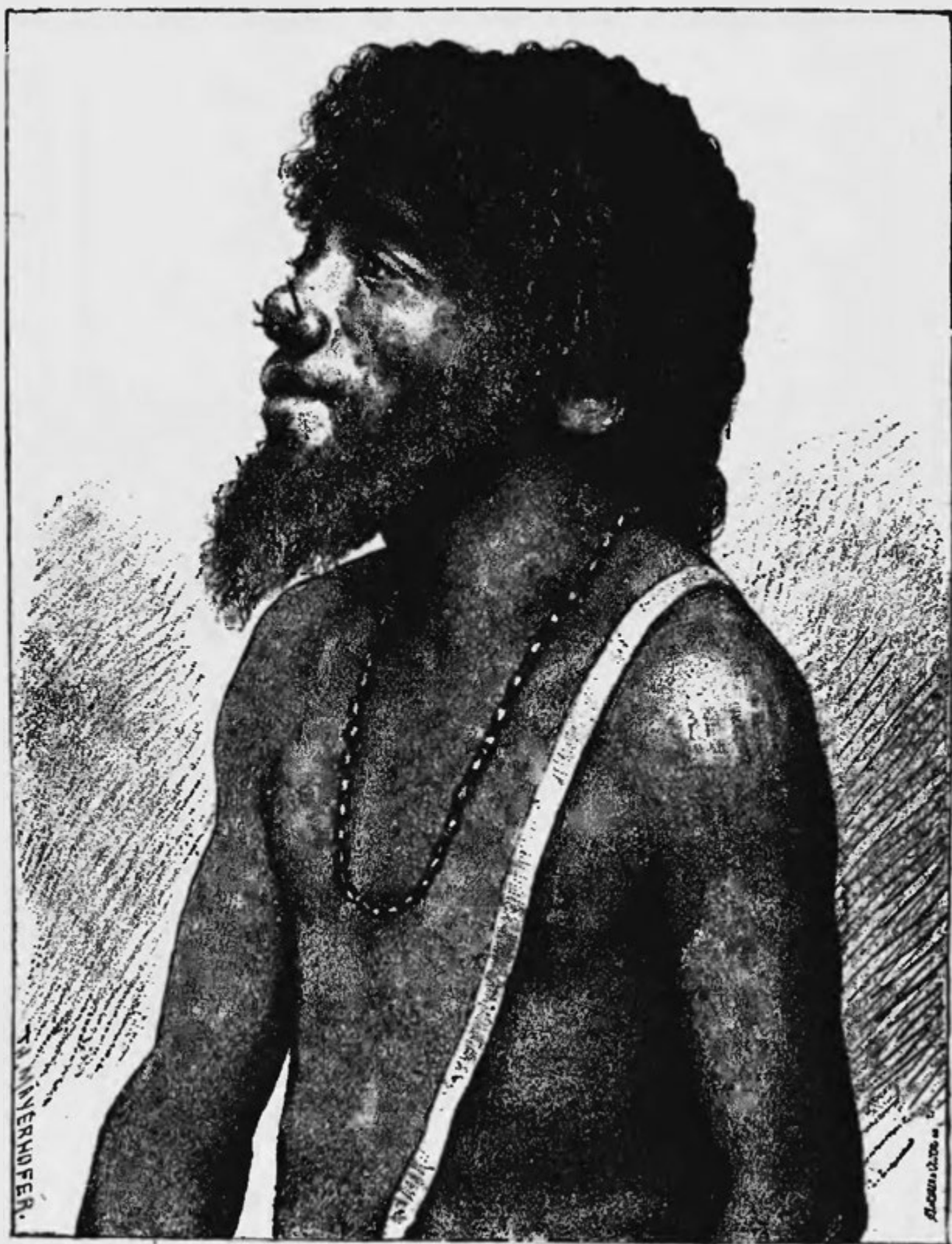
osadníkův a anglických společností, jako Royal Colonial Institute a New Guinea Colonisation Association, zcela záporně. Výpravy z Austrálie učiněné r. 1878., za vyhledáním zlatých ložisk, byly buď zcela marné, aneb měly výsledek zcela nepatrný; konečně pro finanční nehody bylo zcela od dalších pokusův upuštěno.

Souostroví Nové Britannie.

Doba, kdy toto souostroví poprvé bylo odhaleno, není určité známa. Dle Tasmana byl již v šestnáctém století východní mys Nové Britannie, dlouho pokládán za část Nové Guineje, od španělských plavců nazýván Cabo de Santa Maria. Teprv o Nizozemčanech Schoutenu a le Maire-u víme s určitostí, že pluli r. 1616. podél východního a severního pobřeží, a že Tasman r. 1643. touž cestu vykonal a z Nového Hannoveranska plul na Novou Guineji. Že Nová Britannie nesouvisí s Novou Guinejí, dokázal r. 1699. Dampier, propluv průplavem, jenž má nyní jeho jméno. Carteret, hledaje ostrovy Šalamounovy, připlul r. 1767. na břehy Nové Britannie a rozdělil ji na dvě části, oddělené průlivem, kterýž po něm jest nazván; jižní část nazval Novou Britannií, severní Novým Irskem. Další výzkumy v tomto souostroví podnikli Bougainville, Hunter, d'Entrecasteaux, d'Urville a Simpson. Bližších zpráv o obyvatelích některých ostrovů dostalo se v novější době výpravou lodi „Challenger“ (r. 1875.) skrze Wesleyana Browna, pak skrze prvního poručíka na „Gazelle“ Straucha, a konečně skrze Hübnera a Kleinschmidta. Zde onde byly založeny kupecké osady, jimiž zároveň mnohé vědomosti se získaly.

Jméno Nová Britannie dal Dampier vlastně jen západnímu velikému ostrovu; ale užívá se ho nyní o celém souostroví, obsahujícím hlavní ostrov Novou Britannií, pak Nové

Obr. 81. Domorodec z Mioka v ostroví Prince Yorského.

Irsko, N. Hannoveransko, ostrovy Admirální, ostrovy Francouzské, Matthiasovy a mnohé ostrůvky mezi nimi ležící.

Veškerý povrch obnáší 47.100 □ km. č. 855.4 □ mil, tedy jest asi o 100 □ mil menší nežli Čechy. Obyvatelstvo páchí se asi na 220.000 duší; mimo některé korálové jespy jsou veškeré ostrovy velmi úrodné a uživily by četné obyvatelstvo.

Ostrovy jsou téměř vesměs hornaté, ale jich složení jest úplně neznámo. Ze splaveného kamení můžeme hádati na příbuznost s Novou Guinejí. Činnost sopečná je posud velmi značná, a ještě před nedávnem bylo pozorovati sopečné výbuchy a veliké změny na půdě i pod ní. Daleko od břehu počalo moře vríti a tisíce mrtvých ryb pokrývaly vřelou hladinu.

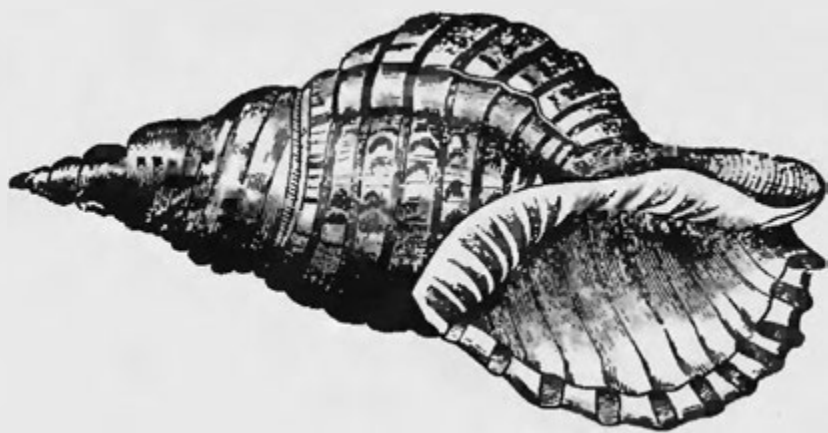
Flora i fauna jest novoguinejské příbuzná. Mezi vysokými stromy, jež pokryty jsou mocnými rostlinami úponkovými, nacházíme mimo druhy australské též molucké, a mezi rozličnými druhy palmových stromů vyskytuje se skutečná palma sagová a *Cycas circinalis*. Ticho temných lesů zřídka bývá porušeno; na vlhké půdě, k níž slunce nemá přístupu pro husté koruny stromů, roste bujné rostlinstvo, pokrývající zvrácené, hnijící kmeny. Domorodci pěstují banány, yams, taro a sladké brambory; mango a palma kokosová rostou divoce, pěstují se však od té doby, co se na úrodném pomorí usadili Evropané.

Zvěř novoguinejskou spatřujeme také zde; jenom rájovky nebyly posud nalezeny, ale husté, neproniknuté lesy, jich nejmilejší obydlí, skrývají zajisté tyto nádherné druhy ptáků. Z vačnatců známe mimo jiné kangurua, též psa, kterýž je příbuzným australského dinga, a několik druhů kuskusů; pak krotkého i divokého vepře a babirusu. Z četných druhů ptáků nacházíme zvláštního kasuara (*Casuarus Bennettii*), pak ledňáčky, papoušky, holuby a mnohé jiné ptáky, kteří se též na

Nové Guinei vyskytují. V ústích řek žijí krokodilové (*Crocodilus biporcatus*), v moři želvy, mořští hadi, měkkýši a kamenožilci. Na zemi jest hojnost hmyzův a nádherných motýlů.

Obyvatelé veškerého souostroví patří k melaneskému kmeni; o tom svědčí jich podivně kudrnaté vlasy a tmavá pleť, ačkoli jsou někteří barvy světle mědihnědé, jako: na Amakatě, v se-

verní Tombaře, na ostrovech Samotářských a ve Squalley-i, a jiní barvy leskle černé. Jest často vůbec nesnadno rozeznati pravou pleť, neboť domorodci malují se

Obr. 82. Oliva růžoustá. *Oliva erythrostoma*.

bílou, černou neb červenou barvou; červená je zvláště oblíbená. Při návštěvě „Gazelly“ jeden Novo-Irčan, jež k jeho prosbě na červeno obarvili, vzbudil pravý obdiv u svých krajanů, kteří lakotně chtěli část jeho ozdoby prsty svými převést na vlastní tělo. Průřezem jsou tu domorodci postavy střední, v Novém Irsku však vysoké. Oděvu někde ani ženy nemají;

jinde nosí muži mezi nohama kus plátna, na pasu ze šňůr připevněný, a ženské pokrývají se barevnou zástěrou z vláken. Za to ozdobují tělo své na krku, ruce, čele, nose a vlasech. Za okrasu na krk nosí nejraději perly, pásky, rozmanitými zuby vykládané, články z brouků, pletiva s malými mušlemi a perleť; ruce zdobí kruhy ze želvoviny a mušlí. Na prsou nosí veliké, kulaté lastury, na širokých šňůrách kolem krku

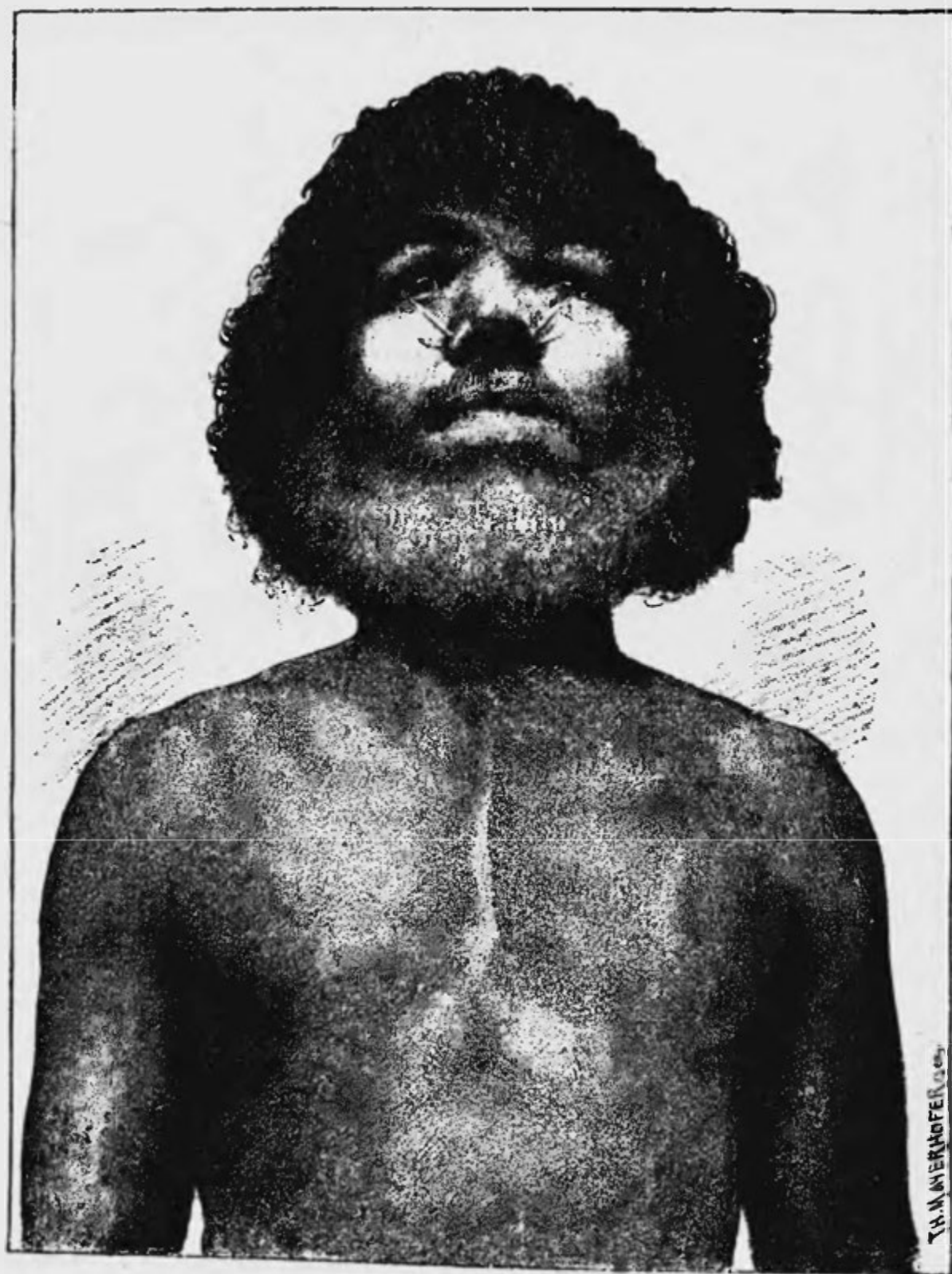

Obr. 83. Tritonka velká.

zavěšené. Uši si prorážejí a nepoměrně rozšiřují, ano i natrhují a zavěšují na ně za dřívka malé plíšky, které jim sahají až téměř po ramena. Vlasy barví na žluto nebo je bělí vápnem, často jen na jedné straně, druhá pak bývá ostríhána. Taetovování bylo jen velmi zřídka pozorováno, ale za to častěji australské nádory jizev a těla pomalovaná. Při zvláštních příležitostech zavěšují si v Novo-Hannoversku zvonečky vyrobené ze skořepin mušle, oliv zvané (*Oliva erythrostoma*). do nichž dávají zub místo paličky; tamtéž jakož i v Novo-Irsku berou na sebe podivné, hnědé, bílé a černě omalované masky při tancích buď náboženských, buď zábavných. Hudbu k nim dělají drnkačkami, troubami a bambusovými bubny; trubka urobená z mušle, tritonky řečené, oznamuje příchod nepřítele neb zahání zlé duchy.

Patříce na ozdobné řezby na člunech. obdivujeme se zručnosti domorodců. Teprve po delším zkoumání rozeznáváme z rozličných závitkův arabeskovité propletení ptáků, ryb, krokodilův a j. A přec mají nástroje nejjednodušší: kameny s topůrkem i bez něho a mušle. Podobně ozdobují zbraně své: oštěpy, praky a kyje. V Novém Irsku nemají lukův ani šípův. ale v Nové Britanii je mají; Dampier našel tam i štíty. Jich úzké, až 30 m. dlouhé lodice pohybují se veslovím ku podivu rychle. Užívání plachet však neznají; jenom na ostrovech Admirálních mají kromě vesel čtverhranné rohožové plachty, někdy dvě v jednom člunu; takový člun bývá však u nich poněkud vyšší.

Domy jejich jsou zpravidla velmi jednoduché; zde onde vyskytují se však i příbytky velmi úhledné, zdělané ze třtiny bambusové, již pokrývají listím z palmy kokosové. Některé takové domky stojí ve stinném háji kokosovém volně vedle sebe, jinde z ohledů na vzájemnou pomoc těsněji jsou spojeny a silnou ohradou s úzkými vchody obklíčeny. Na Nové Britanii stavějí po způsobu papuanském na jehlicích. V Novém Hanno-

Obr. 84. Novobritský domorodec. (Nos ozdoben dřevěnými hřeby.)

versku zpozorován byl u vnitrozemí vršek, kamennými valy opatřený, jenž sloužil bezpochyby v nebezpečí za útulek.

Kolem čistých vesnic rozkládají se na návrších sady pečlivě vzdělávané. Úhledné ploty obmezují pole, na nichž pěstují se hlavně yams, banány a palma kokosová. Obyvatelé neštítí se žádného namáhání, kácení lesy, aby dobyli orné půdy. Ku potravným plodinám svrchu jmenovaným druží se ještě divoce rostoucí třtina cukrová; mnoho ku výživě přispívá také chov vepřového dobytka a slepic a rybolov, k němuž moře podává hojné zásoby. Ořech kokosový jest jim oblíbeným nápojem, a čím dále na jih, tím více žvýkají betel, při němž užívají, jako jinde, vápna. K uchování potřebných součástí mají malé lýkové váčky.

O náboženství Novobritů přinesli v nejnovější době zajímavé zprávy Hübner a Kleinschmidt. Dampier našel u Portu Montaguea modly, ale nedostalo se posud určitějších zpráv o bohoslužbě novobritské.

Zdá se, že jest tu jako ve veškeré Melanesii rozšířeno uctívání lebek, což záleží na zbožňování předků. Zajímavým zjevem tohoto kultu je slavnost „Duk-Duk“. K tancům, jež při ní provádějí, užívají zvláště připravovaných a omalovaných lebních mask, které drží v ústech za příčku, u hlávky kloubové v dolní čelisti upevněnou. Lebku snaží se připodobiti zemřelému hrdinovi, jemuž náležela, napodobující masité části plastikou i malbou. Slavnost Duk-Duka koná se každý rok, a pokaždé užívají těch škrabošek.

Domorodci nad Duk-Duka neznají vyšší bytosti. Představují si ho v obrovské postavě, zároveň jako ducha, který putuje od ostrova k ostrovu a na každém byv pohostěn, umírá a pohřben bývá, aby na nejbližším ostrově opět se objevil. V určitou dobu prohlásí pohlavár k tomu oprávněný, že přijde Duk-Duk. Tu připravují zasvěcenci v domě Duk-Dukově masky. Do posvátné místnosti vstoupiti smejí jen členové tajného

spolku. Kdo by prozradil některý z obvyklých obřadů, na toho vynesou ortel smrti. Ano tanečník, jemuž by pádem nebo pro jinou příčinu upadla škraboška, propadá ihned smrti. Týž osud stihl by vetřelce, který by chtěl pozorovati zasvěcence spolku, když konají přípravy ku slavnosti. Osoby, které jsou při slavnosti zaměstnány, oblékají na sebe sukni upletenou z listí bodlinaté třtiny. kterou přivázejí ze západní strany ostrova Ba Ula řečeného. Na ohbí, jímž se prostrčí ruce, visí sukně volně na těle. Na něm poklopena je veliká homolovitá maska z palmových vláken, fantasticky pomalovaná a vyzdobená listím dracaenovým nebo chocholem, věnci vláknovými a mušlemi. Tuto hořejší část musí odětec stále rukama držeti.

Když jest všecko připraveno, plují účastníci ve vyzdobeném člunu od ostrova k ostrovu, přijímajíce všude mušlové peníze, jimž říkají „dewaro“, na třtinových bidélkách připravené. Pak vracejí se do budovy Duk-Duka, kde provádějí tance a statně hodují. Asi za 14 dní Duk-Duk nabaživ se světa, musí zemřítí. Zásoba potravin se rozdělí a předloží před věžovité masky: Duk-Duk má jísti. Čekají nějakou chvíli, pak uchopí mladí lidé masky, aby je spálili. Tím slavnost Duk-Duka pro tento rok je skončena.

O politickém zřízení Novobritů víme jen málo. Dampier a po něm i jiní tvrdí, že domorodci dělí se na malé kmeny pod jednotlivými náčelníky, kteří mají sice skutečnou moc, ale od ostatních ničím se neliší. I zde bylo pozorováno, že se obyvatelstvo dělí ve dvě třídy zcela od sebe odloučené, ale že jest zakázáno manželství mezi členy téže třídy. Podivným jest obyčej, mladé, šesti- až desítileté dívky zavíratí ve veliké kuželovité schránky z listí, z nichž je pouštějí jen jednou neb dvakrát za den, ale ne dále, než do obvodu chýže, v níž jest ta jejich klec, a tato chýže jest obklopena vysokým plotem třtinovým. Tak zůstávají pod dozorem starých žen, až dospějí a provdáním svobody nabudou. Muž nabývá ženy

koupí; železné nástroje, kartoun a podobné věci jsou kupní cenou, a kdo má čím platiti, dostane i dvě družky. Stav žen jest ostatek lepší než u jiných nevzdělaných národů; „Gazella“ aspoň pozorovala, že při prodeji ženy vždy je třeba svolení jejího, a že jí přísluší právo nositi šarlatové roucho,

Obr. 85. Novo-irský domorodec s parukou ze vláken rostlinných.

v krajinách těch velice oblíbené, což pokládati lze za jakýsi důkaz úcty k ženám.

O povaze Novobritů soudilo se rozdílně; jevíť se na rozličných ostrovech tu příjemnou, tu odpornou. Zejména obyvatelé ostrovův Admirálních byli k cizincům vždy přátelskými, ač i při nich třeba jest největší opatrnosti. Jest i jim jako ostatním Melanésanům lidské maso pochoutkou. Naresovi a průvodcům jeho dali neklamnými posuňky na jevo, že i zemřelé krajany rozkrajují a vaří. Král Balick na

Novém Irsku zjevil prvnímu poručíkovi Strauchovi po krátkém otálení, že maso jeho krajanů je velmi chutné. Zrádní, lstiví a nedůvěřiví jsou ostrované po velké většině, a Novo-Hannoverané ukázali se při návštěvě „Gazelly“ docela prohnánými zloději. Neschází jim však ani odvahy ani bojovnosti. Sezná-

mivše se blíže, jsou veselí a bodří. Nicméně vraždí nezřídka bělochy, a před nedávnem zabit byl Kleinschmidt na Mioku v souostroví vévody Yorského.

Evropané již dlouho jsou v obchodních stycích s ostrovy, plavci však neodvažovali se vystoupiti na zem, nejsouce jisti od náhlých útoků zrádných. Ale mnozí obchodníci zařídili si na některých místech osady, kteréž jsou středem obchodního spojení.

Hlavní ostrov Nová Britannie nebo Birara (vlastně jen název východní části) jest úzký, od východu na západ se šířící ostrov, o 24900 □ km. č. 452·3 □ mílích, pokrytý vysokými vrchy a hustými lesy. Půvabná, dobře ovlažovaná údolí jsou velice úrodná, ale na severu vypínají se tři sopečné vrchy, které nazval Carteret matkou s dvěma dcerami, a nedaleko nich menší kratery, které pokrývají okolí lavou. Jich žár doposud nevyhasl, jakož v novější době se ukázalo. Průplav sv. Jiří dělí Novou Britannii od Nového Irska č. Tombary, dlouhého to úzkého ostrova (12950 □ km. č. 225·2 □ mil). Jest vysoký a hornatý, zvláště v části jižní, velice úrodný a hustými lesy porostlý. Má dobré přístavy: Gower č. Praslin a Carteret. V průplavu mezi těmito velkými ostrovy leží krásný ostrov vévody Yorského (Duke of York), jenž má 58 □ km. Na západ od západního konce Nového Irska nachází se Nové Hannoversko (1467 □ km. č. 26·8 □ mil); jest téhož rázu jako oba veliké ostrovy předešlé. Dále na severozápad nachází se osamoceně souostroví Admirální (2276 □ km. = 41·3 □ mil), z nichž je největší vlastní ostrov Admirální (1952 □ km. = 35·4 □ mil). Jest celkem nízký, má však vrchy zvýší 500 m. a jest, jako téměř celé souostroví, vlhký a hustými lesy porostlý. Podivuhodny jsou ostrovy francouzské (na severním břehu Birary) s horkými prameny, které metají vřelou vodu proudem do výše až šesti metrů, na jednom místě dokonce až na 50 metrů.

Ostrový Šalomounovy.

Toto krásné souostroví odhalil Alvaro Mendana de Neyra na výzkumné cestě z Callaa r. 1561. Spatřil ostrový Ysabel, Malanta, Guadalkanar a San Cristobal, i poznal poněkud tmavobarevné, nahé lidojedy s kudrnatými vlasy. Mendana pokládal ostrový ty za velmi bohaté na zlato a proto dal jim jméno, kteréž nám připomíná biblického Šalomouna jakožto původce cest do záhadné země „Ophir“ zvané, kde prý rovněž byla veliká ložiska zlata.

Právě tato domněnka byla příčinou četných plaveb do Jižního Moře; ale žádnému plavci nepodařilo se ostrový ty vyhledati, ba ani Mendanovi na druhé cestě r. 1595. Mnozí domnívali se již, že jich vůbec ani není, an tu dne 28. června roku 1768. Bougainville znova objevil souostroví dávno hledané a po delší dobu prodlel ve přístavu Praslinském v průplavu mezi ostrový Choiseulským a Bougainvilleským. V roce následujícím plul Surville podél východního pobřeží. Ale teprve zeměpisci Buache a Fleurieu dokázali, že to jsou ostrový Mendanou objevené. Západní pobřeží ohledal r. 1788. Shortland a r. 1792. D'Entrecasteaux. Důkladnějších vědomostí nabyli jsme teprve od D'Urville-a r. 1838. a později od missonářův a skrze válečné lodi anglické.

Souostroví Šalomounovo rozkládá se od severozápadu k jihovýchodu mezi 5 a 10° 54' j. šířky a mezi 154° 40' a 162° 30' vých. délky. Četné ostrový, z nichž je sedm větších a množství malých, tvoří dvě souběžné řady. K východní náležejí ostrový Bougainville, Choiseul, Ysabel a Malanta, k západní pak Nová Georgie, Guadalkanar a San Cristobal. Veškeré ostrový zaujímají povrch 43.900 □ km. č. 797·2 □ mil; obvod mnohých ostrovů však není posud přesně určen.

Téměř všechny ostrový jsou dlouhé, úzké a vysoké; některé hory dosahují značných výšek: na Guadalkanaru 2600,

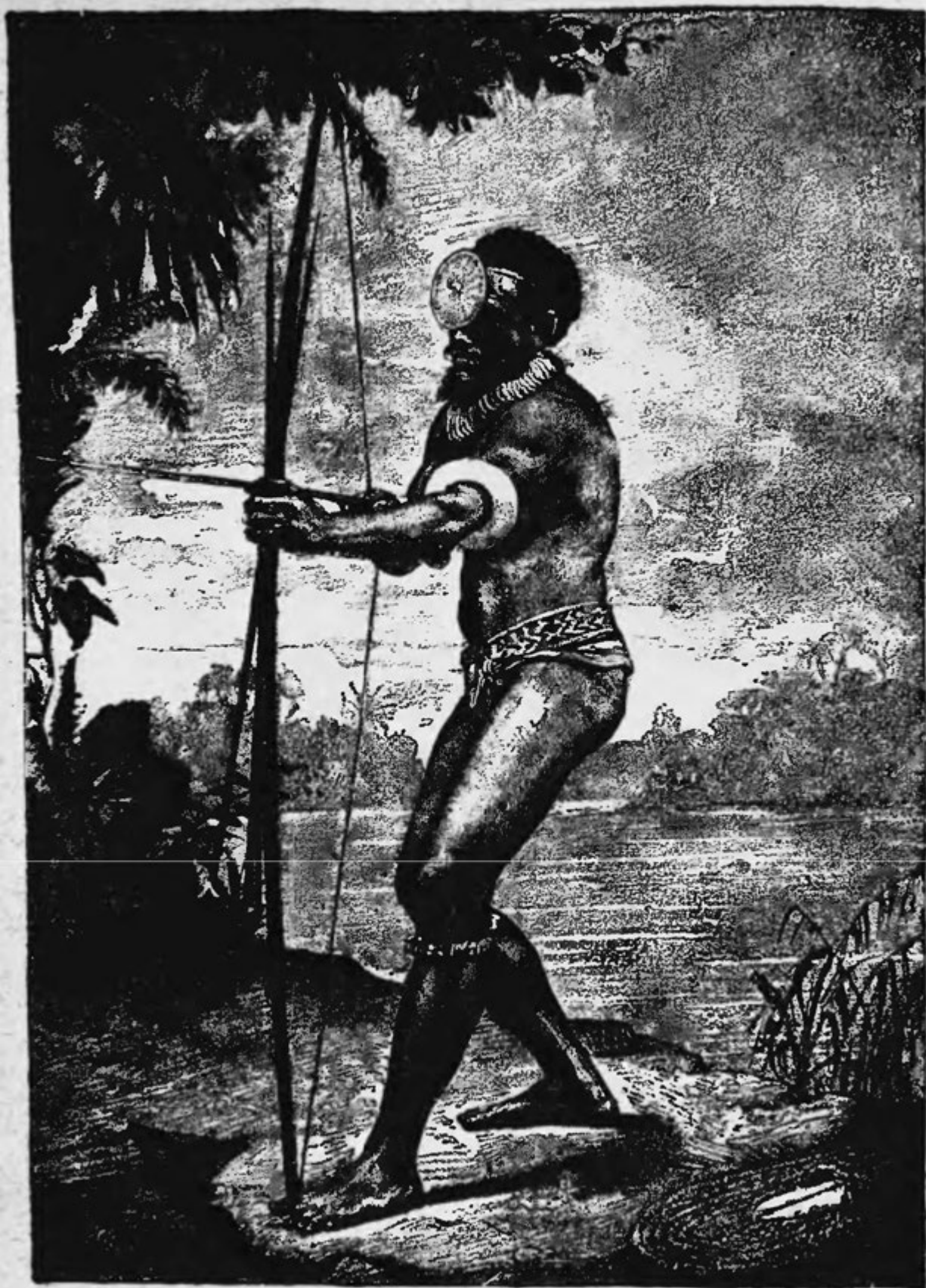
Obr. 86. Domorodec z ostrovů Šalomounových se zvláštním kyjem, pleteným štítem, s ozdobami na hlavě, v nosu, na krku, pažích a nohou.

na Cristobalu 1300 metrů. Jako na Nové Britanii, jsou i zde živé sopky; hory skládají se většinou z hornin usazených (vrstvitých). Hustý prales v bujně náplni tropických přírodnin pokrývá půdu, která by zajisté hojný mohla poskytovat užitek. Z nádherných stromů lesních spatřujeme strom sandálový, ebenový a lignum vitae; stromy kapradové dosahují výše 10 až 13 metrů. Vůbec podobá se rostlinstvo i zvířena novoguinejské. Žijí tu kuskusy, červení lorisové, papouškové, megapodius, rallus; také krokodily zde onde nacházíme a mnoho druhů zvířat, která na východních ostrovech již vyhynula. Podnebí je horké, vlhké a podobá se parnému pomorí Nové Guineje.

Obyvatelé Šalomounových ostrovů jsou Melanesané, jakž tomu nasvědčuje pleť jejich i tvar obličeje a těla i vlasy. Vlasy nečešou jako praví Papuané do výšky, nýbrž je ostřihují, anebo je nosí splývající neb v chochol svázané, nebo je pletou v malé copy; zpravidla barví si je vápnem na žluto neb na červeno. Na ostatních částech těla však vlasy pečlivě vytrhávají. Postavy jsou spíše malé než velké, údy a tělo jsou však mocné a silné. Také oni rádi se vyšňořují. Do vlasů zastrkují si péra a květiny, jichž vůbec si váží i pro barevnost i pro vůni. Krk a čelo ozdobují pasy z mušlí, zejména bílých, a také na rukou a nohou nosí pásy ze zubů, korálů, listů a p., často dosti uměle zhotovené. Umělé vytvořování jizev spatřujeme na Ysabele, a taetovování na jižních ostrovech; všude barví tělo černě, červeně neb bíle. Šatův ovšem ani ženy neznají; nosí leda krátkou zástěru z listů nebo ze tkaniny. Obydlí svá zařizují s velikou pečlivostí. Jich čtverhranné chýže pokryty jsou vysokou střechou z palmových listů nebo z trávy, která daleko vyčnívá nad rákosové stěny. Obecní domy a byty náčelníkův ozdobují malbami a řezbami i lebkami. Velmi krásné jsou jich lodi; oba konce jsou bohatě vyřezávány a jako boky a vesla peřím a perleťovými skořepinami ozdobeny. Tyto lehké,

z tenkých prken zbudované čluny předčí rychlostí i nad tahitiánské a samoanské. Také ve zhotovování jiných předmětů, jako bambusových krabic, perletí vykládaných, kalvasek a p., jsou velmi obratní a zruční. A přec měli za nástroje jen zaostřené kameny a skořepiny, než seznámili se se železem a sklem. Hlavní jich zbraní jsou oštěpy, luk a šípy. Také mají hezky vyřezávané kyje a štíty z bambusové třtiny, nezřídka úhledně perletí a želvinou vykládané. Hroty šípů napouštějí jedem z mrtvol a rozličných rostlin, a připevňují je nepevně k šipišti, tak že v ráně uváznou, a nemožno jich vytáhnouti. Je-li bojovník takto smrtelně poraněn, vrhá se s jedovatými šípy mezi nepřátely, aby jim ještě před smrtí veliké ztráty způsobil. V odporu s touto zprávou jest, že hlavním účelem válečných tažení, často daleko podnikaných, jest ukořistiti lidské mrtvoly, které tito vášniví lidojedi jako pochoutku požívají. Když přistal Mendana r. 1567. na ostrově řečeném Santa Ysabel, nabízeli mu ostrované kusy „Indiánů“, jako „velmi chutný a jim vzácný pokrm“. Anglický kapitán Simpson, který navštívil týž ostrov r. 1872., shledal na domě náčelníkově přibitých 25 hlav, zbytky to nepřátel, kteří byli tři neděle před tím přepadeni a snědeni. Kapitán Redlich našel v zátoce Markira (na Banru č. San Cristobalu) ve člunu lidskou mrtvolu úplně uvařenou. A přece byli tito lidojedi celkem dosti mírumilovní. Že i podivné náboženské představy přispívají ku zachování zmíněného zlořádu, tomu nasvědčuje zpívání posvátných písní při lidojedských slavnostech na Ysabele. Mimo to pojídají vepře, slepice, želvy, ryby a mušle, živí se však hlavně stravou rostlinnou. Proto věnují téměř všude všelikou péči rolnictví a pěstují yam a jiné kořeny, zejména však kokosové palmy, banány a palmy arekové. Vaří pokrmy své na kamnech jako Polynésané. Také mají rozličné požitky; betel hojně žvýkají, připravují též jakési víno palmové, na jižních ostrovech i nápoj „kawa“ řečený. I kouření tabáku brzy se od Evropanů přiučili.

Obr. 87. Domoroдец z ostrovů Šalomounových s náčelní ozdobou z perleti a s nákrčním pasem ze zubů morvaních.

O politických a společenských poměrech víme jen málo. Obyvatelé všude se dělí ve více kmenů, které uznávají nad sebou náčelníka. Je-li tato hodnost dědičnou, jest nejisto; náčelníku prokazují však úctu velikou. Také kupují a prodávají otroky, ale jich postavení jest, jako u jiných kmenů melaneských, rovněž zcela nesitelné, alespoň v poměru k osudu žen. Nakládáť se tu se ženami zcela bezohledně, nelépe nežli s tažným dobyt看kem; na Bauru smí muž ženu i zabiti. Při tom všude panuje mnohoženství, ale zřídka mívají po více než dvou ženách.

Mnohem neurčitější máme zprávy o náboženských představách. Zdá se, že ještě všude jest rozšířeno modlářství: ale mnohým modlám, které spatřujeme ve chrámech, jen mužům přístupných, nebývá prokazována nižádná úcta. Snad podle

Obr. 88. Modla s ozdobou na hlavě a s nákrčníkem z perly.

náboženského učení ty modly pozbyly své moci a byly zatlačeny novými. Domorodci ostrovů Šalomounských utvořili si totiž celou třídu bohův, altaro řečených, z duší svých předků, kteří prý přebývají ve vyřezaných obrazech. Tímto vzýváním předků přibližují se Polynesianům; ještě větší podoba jeví se však

na ostrovech jižních vírou v „tabu“, tajuplnou moc to, již mají jen zvláštní vyvolenci. Na Bauru i tohoto slova užívají. Aby si naklonili bohy, přinášejí oběti, které házejí do moře. a konají slavnosti bohům na počest. Věří-li v život po smrti.

Obr. 89. Vyřezávaná modla.

a jak si jej představují. o tom nemáme zpráv. Mrtvoly ukládají na lešení, aby setlely, až z nich zbudou jen kosti, kteréž pak na společném pohřebišti pochovávají.

Dle posavadních známostí jsou tito ostrované duševně velmi nadaní. Jich divokost a bojovnost byla tudíž Evropanům velmi nebezpečná. Nedůvěřivostí, nevěrou a lstivostí, všem Melanesanům společnou, předčí prý obyvatelé ostrovů Šalomounských nad ostatní soukmenovce. Proto teprve pozdě odvážili se Evropané zde obchod provozovati, ač jsou domorodci obchodův i výdělku chtiví, a jakkoli

dřevo sandálové vábilo lakotné kupce. Nyní přistávají hlavně k jižním ostrovům lodi ze Sydney-e a odvázejí plodiny, želvinu a ze Simbo-a též síru. Zde onde usadili se jednatelé německé obchodní a osadnické společnosti. Ale nepřátelské smýšlení domorodců zhoršilo se ještě od té doby, jelikož bývají

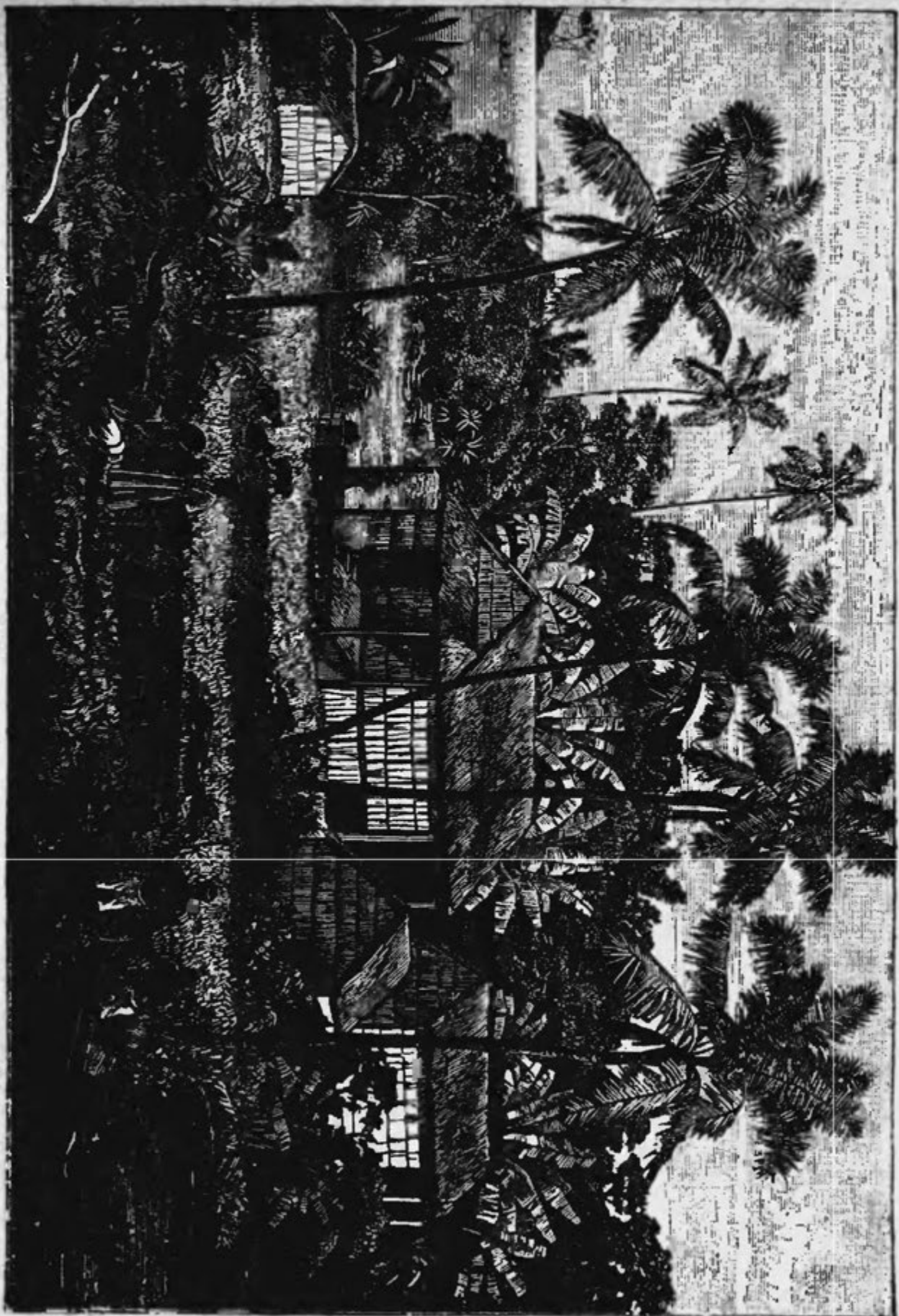
zhusta dělníci unášeni a do otroctví prodáváni, zášť domo-
rodců nezřídka propuká — přes mnohá opatření — ve krvavou
vzpoudu. Za to však missie, zařídívši na Anudě, Bauru, Ma-
lantě a Ysabele stanice, hledí nakloniti ostrovany k mravům
mírnějším.

Ostrový sv. Kříže.

Mendana, pluje od Markes, právě objevených, spatřil
dne 8. září r. 1595. sopky ostrovů sv. Kříže, oné doby ještě
nevyhaslé. Na největším z nich hodlal založiti osadu, ale po
smrti jeho 18. října upustil nástupce jeho Quiros od pokusu
toho, a ostrovy po 3 nedělích byly zas opuštěny. Potom uply-
nulo téměř 200 let, než je Carteret, hledaje ostrovy Šalomou-
novy, dne 12. srpna 1767. zase objevil; týž nazval je „Ostrový
královny Charlotty“. Lapérouse-a stihlo r. 1788. na úskalích
nejjižnějšího ostrova Vanikoro-a neštěstí, a pátrání po osudu
jeho přivedlo sem D'Entrecasteaux-a r. 1793., Dillona 1827..
D'Urville-a roku 1828., tak že aspoň tento ostrov blíže byl
ohledán. Ostrový severní vyobrazil r. 1869. Tilly. Nejnovější
zprávy o souostroví sv. Kříže a spolu o Nových Hebridách
podal poručík Markham, který přistal na každém větším ostrově
obou souostroví.

Souostroví táhne se směrem od severozápadu na jihovýchod
mezi $10^{\circ} 4'$ a $11^{\circ} 45'$ j. š. a $165^{\circ} 05'$ a $166^{\circ} 52'$ v. d.; zaujímá
pak plochu 17 □ mil. Nejdůležitější jsou Santacruz (ostrov
sv. Kříže) a Vanikoro. Většina ostatních ostrovů jsou malé,
nízké útvary korálové; ostrový nekorálové jsou vysoké a so-
pečné. Vrchy nepřesahují asi výšky 1000 m. Útesy korálové
obklopují ostrový jihovýchodní, kdežto u ostatních nejsou úskalí
pobřežní tak častá, a moře je tu hned u země značně hluboké.

Rostlinstvo je totéž jako na severnějších ostrovech mela-
neských, ale nacházíme na Vanikoru již dlouhojehličnou jedli

Obr. 90. Evropská osada na ostrovech Salomounových.

dammarovou (*Dammara macrophylla*); z rostlin potravních pěstují zde tytéž druhy jako na Nové Britanii. Zvířena však je, pokud známo, velmi chuda. Ze ssavců nacházíme divokého vepře a myš, i ptactvo je málo zastoupeno. Hmyzů nenalézá se tam veliké množství, leda mravenci velikou v těch krajinách rozšířeností obtěžují člověka. Ale mořských zvířat je tu za to hojnost. Podnebí je nad míru vlhké a horké, a proto tam strašně rádívají zimnice bařinné, pro kteréž zvláště ostrov Vanikoro jest vykřičen.

Z ostrovanů známe poněkud lépe jen obyvatele Vanikoro-a. Tito jsou lidé duchem i tělem sešlí, čehož asi hlavní příčinou je podnebí. Na Vanikoronech jeví se působení Polynesianů bydlících na blízkém ostrově Tukopii; ostatní ostrované řadí se určitě k Melanesanům i tvarem těla i duševním nadáním, bojovností a lstivostí neméně než ukrutností. Při slušném s nimi obcování a správném jednání jeví se však při nich i vlastnosti zcela dobré. Počet jich udává Goodenough na 5000 duší.

Ozdobami a oděvem podobají se úplně svým severním kmenovcům, užívají však u větší míře zástěry bederní. Na Vanikoru rozčesávají si vlasy na dlouho a připlétají k nim vlasy zemřelých podvazující je v cop, kterýž obtočen jsa červeným sukнем nebo listím, splývá jim na hřbet. Ženy však si ustřihují vlasy na krátko. Všude mají obyčej malovati si tělo, ale jenom záda taetovovují. Ozdobou zvláště oblíbenou jsou jim náprsní štítky z lesklých broušených lastur. Ve zhotovování rozličného náradí nejsou tak vtipní a obratní jako ve výrobě věcí ozdobných a malých krabic bambusových, do kterých ukrývají součástky betelu. Kopí ani kyjů prý na Vanikoru nemají; nejvíce užívají silných, tři metry dlouhých lukův a šípů ze třtiny, jichž kostěný neb želvový hrot bývá jedem napuštěn. Domky stavějí čtverrohé a kryjí je palmovým listím. Budovy ty, celkem dosti úhledné, spojují se ve vesnice,

jichž ulice, palmami ovroubené, zhusta pravým úhlem se protínají; jinde bývají domy obehnané kamennou zdí čtyř stop zvýší, kudy vede několiký vchod do nádvoří. Kolem vesnic prostírají se sady; na ostrově sv. Kříže bývají pečlivě ohrazeny na ochranu proti divokému dobytku vepřovému, jehož jest tam hojně, ano se krotkých zvířat nedostává. Více nežli vzděláváním půdy zanášejí se domorodci rybářstvím, užívajíce kromě sítě i luku. Čluny jsou z kmenů vyhloubeny a velmi úzké, pročež je opatřují velikými pavezami, aby se nepřevrhovaly. Malé ty lodky pohybují vesly, však lodi válečné a koráby obchodní opatřeny jsou velikými plachtami. Ostrované provozují obchod s velikou zálibou a plují až ku Toumaku, Tukopii, ba i k ostrovům Banksovým.

Ženy zaujímají ovšem postavení velmi nízké; mnohoženství je dovoleno sice, ale jenom vznešení mají více žen. Děvčata již v útlém mládí se zaslibují, při sňatku není pak mimo hostinu žádných obřadů. Politické jich poměry jsou velmi rozervané; moc a vláda náčelníkova spočívající na osobních vlastnostech nesáhá za obvod nemnohých vesnic.

Kusé jsou zprávy o náboženských představách ostrovanův Svatokřížských. I zde mají chrámy s modlami, kde ukládají lebky zabitých; tyto budovy jsou však i zde zároveň noclehárnou neženatým jinochům a místem poradním.

Evropané nechovají ostrovy sv. Kříže v dobré paměti. Na pobřeží jižních ostrovů zahynul Lapérouse, na Nukapu-u zavražděn byl biskup Patteson a na hlavním ostrově sv. Kříže commodore Goodenough. Byliť domorodci popuzeni unášením krajanů, kteří byli odváženi jakožto „svobodní“ dělníci do cizích končin. Nyní usadili se missionáři mezi těmito velmi divokými Melanesany, kteří mají před jinými svého kmene tu vzácnou přednost, že jim posud nebylo lidojedství dokázáno.

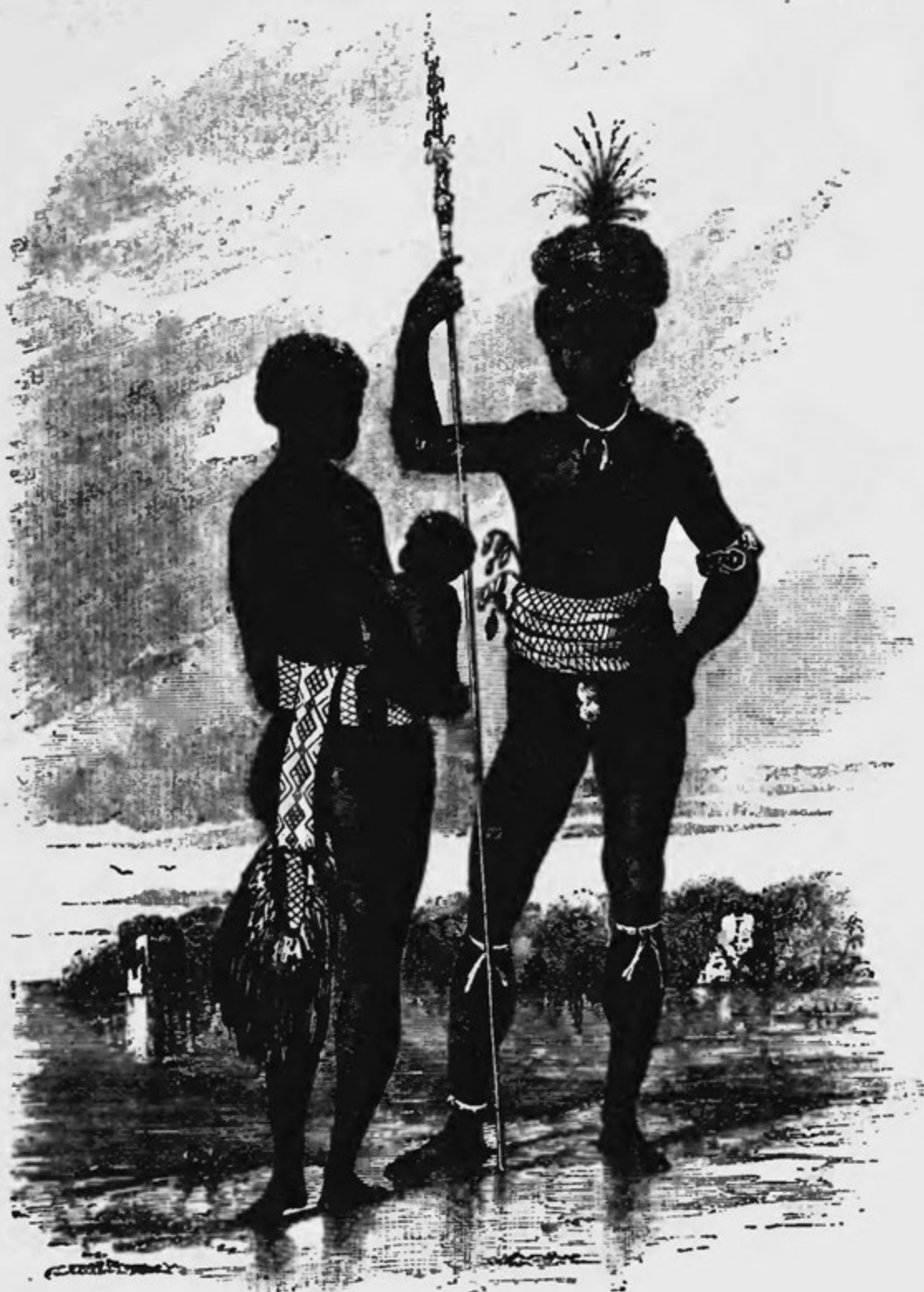
Nové Hebridy.

Španěl Pedro Fernandez de Quiros, pluje z Callaa, zakotvil dne 30. dubna roku 1606. ve prostranném přístavě San Felipe a Santiago (na ostrově Espiritu Santo) a pokládal nalezené pobřeží za část hledané pevniny australské. Tyto španělské ostrovy sv. Ducha byly půl druhého století zanedbávány, neboť teprve r. 1768. Bougainville spatřil severní jich část a nazval je Velikými Cycladami. Vhodné toto jméno zatlačeno bylo autoritou Jamesa Cooka, kterýž jim dal jméno, jež posud mají. Bylť Cook jediný, jenž podal spolehlivé zprávy zeměpisné o souostroví, posud velmi málo prozkoumaném. Výzkumy rozličných plavců, zejména Tillyho, jakož i missionářův a z nejnovější doby zprávy poručíka Markhama vyžadují ještě značných oprav a doplňků.

Nové Hebridy rozkládají se od Ababy ($13^{\circ} 4'$ j. š.) až k sopečnému kuželu Fearn ($22^{\circ} 24'$ j. š.) a od $166^{\circ} 30'$ ku $169^{\circ} 53'$ v. délky. Zahrnují množství velkých i malých ostrovů, které zaujímají dohromady na $13227 \square$ km. č. $240.2 \square$ mil. Souostroví jest odděleno mořským průlivem ve dvě skupiny: severní, k níž náleží asi 32 ostrovův a četné skalnaté útesy a ostrůvky, a jižní s pěti ostrovy; z oné nejčastěji bývají jmenovány Espiritu Santo, Mallicollo, Aurora, Pentecost a Ambrym, z této Eromango, Tanna a Aneityum.

Veškeré tyto ostrovy jsou původu sopečného, jakož do svědčuje množství vyhaslých sopek. Živé sopky spatřujeme na Ambrymu, na Lopewi-u a na Tanně. Na Tanně popelový kužel Yasowa řečený v obdobích pěti až desíti minut vyhazuje kusy lávy a síru; ze zálivu Sirného vyvází se veliké množství té síry. Na Tanně, a tož na západní straně přístavu Erupabo vyskytují se četné horké prameny mineralní s horkými vřídly a výpary sirnatými. Také na Wanualawě prýští se na svazích Nordpika sirnaté prameny, které z jícnu vypouštějí horké páry

Obr. 91. Novo-hebridská rodina.

a sirnaté potoky vlévají se do moře. Roku 1872. byla pozorována téměř všude (mimo Lopewi) veliká činnost sopečná. Vnitrozemí je všude vysoké, hory však nepřesahují výšky 1650 metrů. Často vystupuje půda příkře z moře a sklání se náhle ve srázné nížiny. Útvary korálové jsou řídké a vyskytují se jen jako pobřežní úskalí; celé souostroví má málo dobrých přístavů.

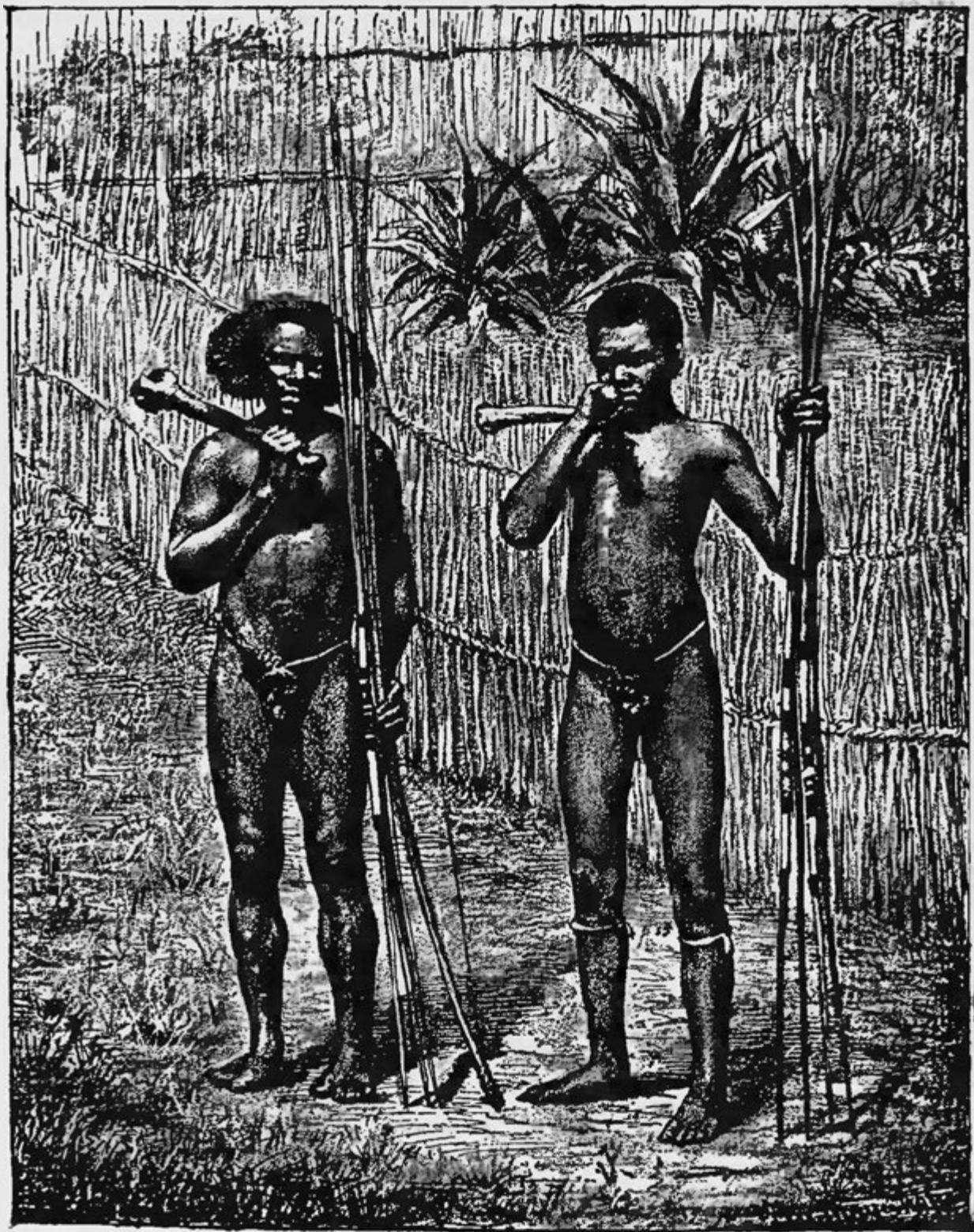
Jak zajímavá a jak úhledná je půda, tak bujné je rostlinstvo, jež pokrývá tam hory a roviny. Palmy kokosové vroubí břehy a tvoří na úrodné půdě daleké stinné háje. Nacházíme tu indickou a novozelandskou Floru. Indická převládá s palmou arekovou a sagovou na severních ostrovech, ale na jižních ostrovech mísí se již dammara a podocarpus mezi indické rostlinstvo. Kasuariny upomínají na Australii a druhy fíkovníků bují ve vlhkých pralesích. Přes to nespatřujeme tu již rozmanitosti melanesských druhů. Zvířena je chuda. Ze ssavců nacházíme jen vepře, psa a myš. Ptáků je sice dosti, není tu však kakaduův ani červených loriů; za to dva druhy lori-*ketů* (*Trichoglossus*) a druh *tabonů*. Ryby, plazi, hmyz i měkkýši jsou vesměs rázu indického. Hadi prý nejsou jedovatí, ale za to některé druhy ryb bývají prý — aspoň ob čas — jedovaté. Podnebí je horké a vlhké a v době pršek (od listopadu do března) nezdravé; v té době rádívalí pak nebezpečné zimnice a touž dobou pustoší také zhoubné vichřice.

Ostrované, jichž počet udává se na 70000, náležejí ku kmeni melanesskému, ačkoli jest i vliv polynesský zcela zřejmý. Jevíť se zejména v řeči, jakož i v dosti příjemných rysech tváře. Obyvatelstva, jež druhdy bylo mnohem četnější, stálými válkami, nezdravým podnebím a nemocmi značně ubývá.

Zcela melanesskou zvláštností jest podivná úprava vlasů, jež zde vysoko načesávají, onde v copy splétají; také si nejen vlasy, ale i celé tělo natírají bílou, černou a červenou barvou. Polynesského původu je taetovování na ostrovech Banksových

a na Eromangu, jinde dělají si na tělo jizvy jako na pevnině australské. Také tito ostrované libují si v rozličných ozdobách na krk, na paže, na nos i na uši, ale šatu na těle netrpí. U mužů spatřujeme toliko pás, u žen krátkou zástěrku. Na zhotovování ozdobných tretek mnoho péče a práce vynakládají, ale ve výrobě náradí, sítí, košů, plachet a jiných věcí potřebných nejsou tuze obratní. Hrubé čluny vydlabány jsou ze stromův a opatřeny oporami, čtyřrohé bambusové chalupy jejich mají vysoké střechy z palmového listí, a jen chrámy jsou výstavnější. Zbraně mají však úhledné; hlavní zbraní jsou luky půl druhého metru dlouhé ze dřeva kasuarin a delší než metr šípy třtinové s tvrdým dřevěným hrotem. Na severních ostrovech napouštějí šípy, často zuby opatřené, rostlinným jedem. Mimo to mají praky a dosti ostré dřevěné kyje. Na ochranu proti přepadům obtácejí zde onde vesnice náspy a plochými, listím pokrytými příkopy, do nichž zarážejí hroty neb ostré tříšťky bambusové, aby odstrašovali bosé vetřelce od nevítaných návštěv.

Mužové zaměstnávají se téměř jediné válkou, která vede se s velikou divokostí. Zabitý nepřítel bývá hned sněden, neboť ostrované tito jsou náruživí lidojedi. Lodníky bouří sem zanesené stihl vždy tento osud; ba ani vlastních kmenovců nešetří ostrované novo-hebridští. Když missionář Turner jednomu z nich proto domlouval, že lidské maso jedí, odpověděl mu divoch s hrubým smíchem: „Vepřové maso je Vám dobré, ale pro nás je toto.“ Labužníci mezi lidojedy váží prý si masa z černochoů více než z bělochoů; maso bílých je prý jim „příliš slané“. Podivný jest jejich právnícký důvod, kterýmž omlouvají svoji ukrutnost: pokládají vše, co k nim přichází, za „rybu“, a vetřelce, kde mohou, ubíjejí. Celkem však živí se potravou rostlinnou, i mají proto pečlivě a pravidelně vzdělávaná pole, úhlednými ploty ohrazená. Pokrmy připravují si jako Polynesiané v kamnech, požívají též nápoje „kawa“ řečeného, ale

Obr. 92. Lidojedi.

betel žvýkají jen na ostrovech Banksových. Večerních pitek kawových nesmějí se však účastniti ženy, jimž ani není dovoleno jísti společně s muži, nýbrž mají zvláštní jídelny.

Vůbec pokládají ženy za nižší bytosti, jimž nepřísluší hodovati s pokolením bytostí vyšších — mužů. Jest i zde osud všeho pohlaví ženského velmi krutý; práce a nic než práce jak v domě, tak i na plantážích jest jejich údělem. Kupují je od příbuzných — tři kusy vepřového dobytka jsou obyčejná kupní cena za vtělený ideal novo-hebridský — a po několika slavných obřadech je sňatek uzavřen. Z této neváznosti k ženám pochází též vraždění dítek, a zvláště pohlaví ženského. Na Fate-u pohřbívají novorozence za živa. Přes to suroví tito lidé jeví velikou lásku k dětem svým. Umřelo-li dítě, bývá s ním i matka neb nejbližší příbuzná pochována, aby nebylo samotno. Proto nosívala každá žena ode sňatku svého na krku provaz, jehož by jí při ztrátě dítěte bylo třeba.

Na jižních ostrovech bývalo zvykem zemřelým dávatí několik lidí za průvod. Manžela následovala vdova, vznešenému pohlaváru bývali kladeni do hrobu lidé buď živí, buď usmrcení. Ale pochovávali též, jako na Vitiích, starce k jich přání za živa, což spojeno bývalo zvláště při náčelnících se slavnými obřady, neboť bylo velikou ctí starému muži, sestoupiti za živa do hrobu. Mrtvoly však tam házeli do moře, jen zde onde do země pochovávali na zvláštních pobřežích; byli-li to vznešení, byli pohřbíváni do bud kolkolem ohrazených, z nichž jen hlava vyčnívala. Když pak maso se rozpadlo byla lebka vyndána a v obecných staveních vzývána.

Zejména duše zemřelých náčelníků byly za bohy uctívány. Přinášení jim byli v oběť i lidé, kteří po kusech bývali házeni do moře; k bohům těm volávali o pomoc, hlavně proti nemocem. Vedle nich klaněli se však i kamenům a pařezům, ale obrazů bůžků svých, jak se podobá, neměli. K jich božstvům radí se některá, jež od Polynesianů přijali. Po smrti stěhují

Obr. 93. Náčelník z ostrova Tanny, dohlížitel nad sady vitskými.

se podle jejich mínění duše na západ, neboť tam jest podsvětí. I novo-hebridští ostrované mají při vši své víře v bohy strach ze čarodějů, kteří tvoří jaksi stav kněžský. Tito strašliví mužové umějí prý lidi trápiti nemocmi, dešti a nepohodami; všeliké odporné živočišstvo jest prý jejich dílem.

Tito kněží bývají někdy zároveň náčelníky kmene a požívají pak dvojnásobné úcty. Zdá se, že jest moc pohlavářů rozdílná, tak že někteří podřadění jsou společnému náčelníku. Avšak mimo onu nadvládu osobní, kterážto plyne z vynikajících vlastností osobních, nemají jiné skutečné moci, a neliší se ani zevnějškem od svých poddaných. Proto zřídka podaří se autoritě náčelníkově urovnati spory mezi jednotlivci, a každý spíše na sebe sama spoléhá. Jsouť vůbec politická opatření ve stavu velice primitivním. Zdá se, že půda každému kmeni příslušná jest úplně majetkem společným, jenom obydlí a palmy kokosové jsou vlastnictvím soukromým. Na způsob tahitského zařízení rozdělení jsou mužové na třídy, do nichž postupně se vřaďují, mladí mužové pak společně jídají ve zvláštních budovách.

Jednotlivé kmeny žijí mezi sebou v stálém nepřátelství a často se na vzájem úkladně přepadávají; proto ostrované téměř zbraní ani neodkládají, nýbrž i spíce vždy po ruce je mají. Uzavře-li se mír, podají si palmové větve nebo kořen kawový, polévají si hlavu mořskou vodou, nebo zasazují mladé stromky.

Duševní vlohy Novohebridanů nejsou nepatrné; jsouť příbuzní s Polynesany. Že dříve tito dva kmenové byli ve spojení, dokazuje Gabelentz, jenž zkoumal četná nářečí, ve která se dělí řeč ostrovanů. V těchto jazycích složili jednoduché písně, které zpívají pěknými melodiemi, provázejíce je zvukem nástroje podobného fletně a hlaholem bubnu z vydutého dřeva. Při této hudbě se zpěvy provozují své tance a všecky slav-

Obr. 94. Domorodec z ostrova Tanny, dělník v sadech vitských.

nosti. Nový rok počítají ode žní yamsu, noc pak dělí dle hvězd, jež si sami seřadili v souhvězdí.

Před ostatními Melanesany vyznamenávají se tím, že mají i jistý druh peněz. Na ostrově Eromanga-u mají totiž mimo mušle peníze, jimž říkají nawalae, kruhy živcové 5 až 6 palců tlusté, 2 až 40 liber těžké. Evropanům, kteří sem zprvu přijížděli pro dřevo sandálové, prodávají potraviny, arrowroot, pomoranče, na Tanně vepře a kokosové ořechy, v Aneytumu bavlnu, ovšem i náčiní a zbraně sběratelům a vyměňují za ně železné nástroje, látky, tabák a ručnice. V tomto obchodě, provozovaném ponejvíce loďmi Sydneyskými, osvědčili se zejména ostrované z Tanny poctivými a zároveň obratnými kupci. Ale přátelský styk ten vinou obchodníků se dřevem sandálovým a ještě více darebnostmi otrokářů proměněn byl v nenávisť, pro niž pak život mnohého Evropana byl na těchto ostrovech nemilosrdně utracen. Missie, která po mnohých nesnázích se usadila mezi divokými ostrovany, zařídila nyní několik stanic ku velikému prospěchu ostrovanů.

Nová Kaledonie.

1. Území.

Francouzové, kteří se usadili v Nové Kaledonii, rozumějí názvem „Nová Kaledonie“ nejen hlavní ostrov, nýbrž i ostrovy Lifu, na východ ležící, malý ostrov Jedlový a ostrovy Chesterfieldské. Všechny tyto ostrovy a souostroví byly velmi pozdě objeveny. Cook objevil dne 4. září roku 1744. východní břeh hlavního ostrova a celý jej obeplul. Dle hornaté povahy severovýchodního břehu dal mu jméno, jež posud má. Určitějších zpráv o tom ostrově nabyli jsme teprve, když jej zabrali Francouzové r. 1853., jakož i z pozdějších výzkumův a cest.

Ostrov Loyalty nalezl roku 1795. Raven, ale až do času d'Urvilleových nevědělo se nic více, nežli že v oněch mořských končinách jest něco souše. D'Urville na první cestě r. 1827. prozkoumal východní, na druhé pak výpravě r. 1840. břehy západní; pozdější, bližší zprávy podali hlavně Erskine r. 1849., missionáři, někteří Francouzové a Angličan Cheyne.

Souostroví prostírá se od severozápadu na jihovýchod mezi $17^{\circ} 53'$ a $22^{\circ} 38'$ a zaujímá 19823 $\square$ km. čili 360 $\square$ mil. z čehož připadá na hlavní ostrov 303·5 $\square$ mil. Roku 1878. počítalo se obyvatelstva jen 54.868 duší. Země je ku kolonizaci velmi příhodná a také podnebí příznivé. Východní pobřeží je vlhké a velmi úrodné; než i na západní straně má hlavní ostrov téměř všude úrodnou půdu. Ovšem nejsou přímořní roviny v době letní vždy příjemné; mezi vyprahlým rostlinstvem zachovávají si jenom nepotřebné kapradiny a jednotlivé zakrnělé stromy svěží barvu listí; i stráně hor, nedaleko od moře vystupujících, jsou holé a suché. Ale jdouce poněkud dále do kraje, shledáváme rostlinstvo nad míru bujné; staleté mohutné stromy propleteny jsou lianami, vysokou travou a hustým křovím.

Příbuznost Nové Kaledonie s Australií shledáváme v mnohých věcech. Hory, které se táhnou po celé délce ostrova, jsou svým vložem patrně podobny australským. I v nich nachází se zlato, měď, nikl, antimon a jiné kovy. Pohoří nedosahují veliké výšky; Pic Humboldt (1650 m.) a Pic St. Vincent (1547) v jižní části jsou, pokud je známo, nejvyšší hory. Jako řeky australské, tak i novo-kaledonské vysýchají v době letní zejména v jižní části břehu západního. Mají jen krátký běh; výjimku činí pouze Diahot, jenž jest po 30 moř. mil splavným. V jihovýchodní části dopouští Yate na dolním toku, kde se značně rozšiřuje, přístup i velikým lodím; na řece zvané Foa (v západní části) plují bárky až na 30 km. od ústí. Některé řeky se řítí šumným vodopádem přes skalnaté

Obr. 95. Vodopád v zátocce Lebréské.

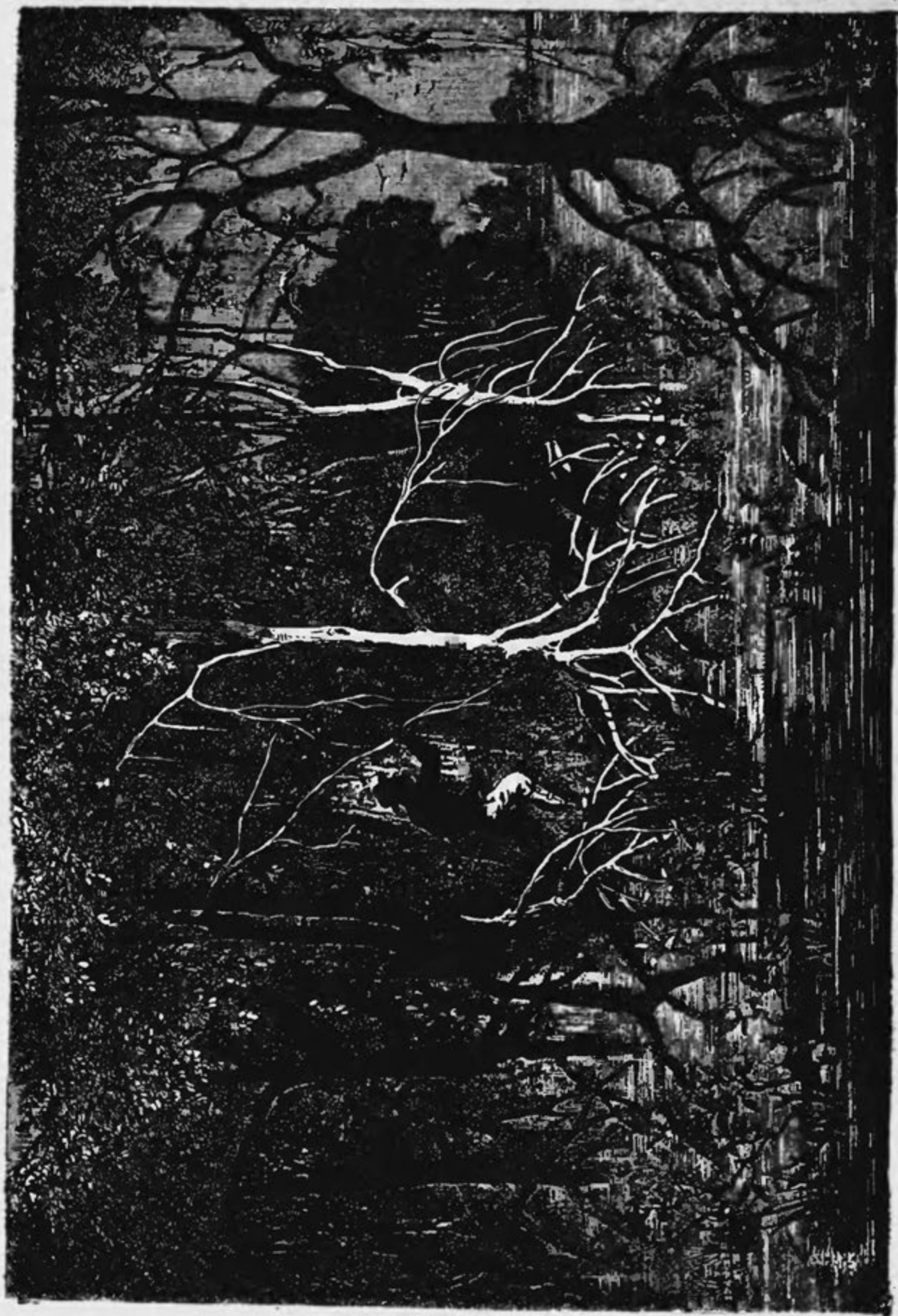
Ubr. 96. Zátoka Yengen (Tours Notredame).

pobřeží k moři, tak v zátoce Lebréské, na mysu Colnettu a j. Na jihu od tohoto mysu otvírá se zátoka Yengen (Tours Notre-dame, Gates of Yengen) mezi vysokými a nevlídnými skalnatými vrcholy, až do výše 300 metrů příkře se pnoucími; jest to jedna z nejkrásnějších a nejpmětnějších krajin ostrova.

Rostlinstvo je většinou australské, ač se přimísily druhy indické a novozelandské. Indické rostlinstvo převládá na východním severu, australské na jižním západu. Nacházíme kokosové palmy, chlebovníky a banány vedle novozelandských dammar, arek a kapradin; druhy australské, mezi nimi vzácné aromatické mauli (*Melaleuca viridiflora*) a nádherné araukarie, které tvoří úhledné lesy, rozšířeny jsou po celém ostrově. Jmenujeme dále dřevo sandálové (*Santalum austro-caledonicum*), téměř docela vypleněné, a palmu zvanou *Kentia exorhiza*. Veliké části krajin pobřežních ovroubeny jsou sukovatými rhizophorami, přes jejichž kořeny, vysoko nad tichou, bahnitou vodou mořskou vyčnívající, cestovatelé s velikým námáháním si proklestují dráhu.

Zvířena jest nad míru chuda; domorodci neznali ani psův ani vepřového dobytka, až je tam Evropané zanesli. Zdá se, že jenom myš a létaví vačnatci jsou domorodá zvířata novo-kaledonská. Ovce a dobytek našly ovšem na praerích západu dosti příhodnou krajinu. Ptáků, které by bylo lze pokládati za speciality Nové Guineje, docela nenacházíme; ze 70 druhů, jež popsal Verreaux, náleží původem 18 Australii, 13 Polynesii a 45 druhů Nové Kaledonii. Nejpodivnějšími tvary jsou zajisté kagu (*Rhinocetus jubatus*) a notu (*Carpophage Goliath*). Onen patří mezi běžce; jeho zakrnělá křídla nedopouštějí mu létati. Notu je druh holubů obrovské velikosti; vyráží podivné, bučení vola podobné zvuky, skrývá se však mezi listím tak, že jen vycvičené oko domorodce jej může vyslíditi. Obojživelníků není mnoho, za to však hemží se tu četní brouci a škodlivý hmyz; moskity jsou na velikou

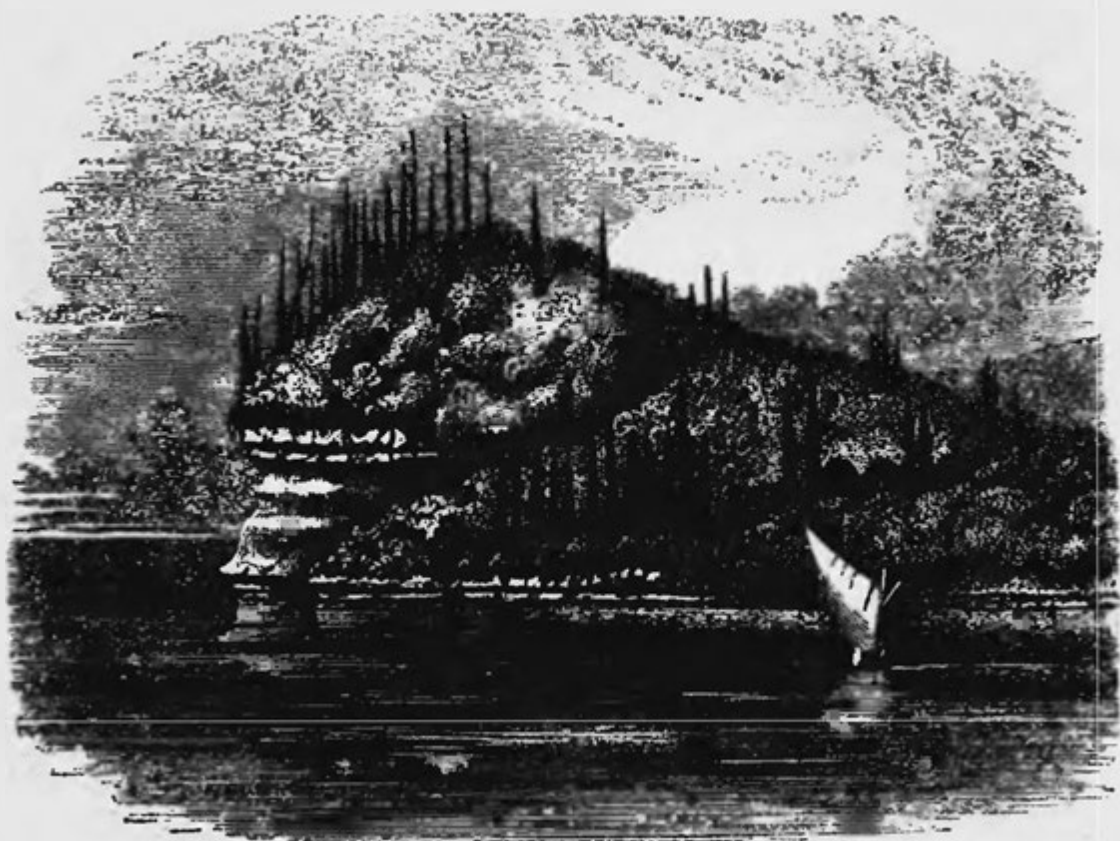

Obr. 97. Rhizophory na pobřeží.

obtíž, hejna kobylek bývají pak rolníkovi často skutečnou útrapou. Z mořských zvířat jmenujeme jen dugonga a sumýše, kteréžto jako trepang vyvážejí. Na mnohých neobydlených ostrovech jsou cenná ložiska guana, tak zejména na souostroví Huonu a na ostrovech Chesterfieldských.

Již dlouho soudilo se z příbuznosti ostrova s Australií, že se zde nalezne zlato; avšak mimo nepatrné kousky nebylo

Obr. 98. Araukarie na ostrově Lifu.

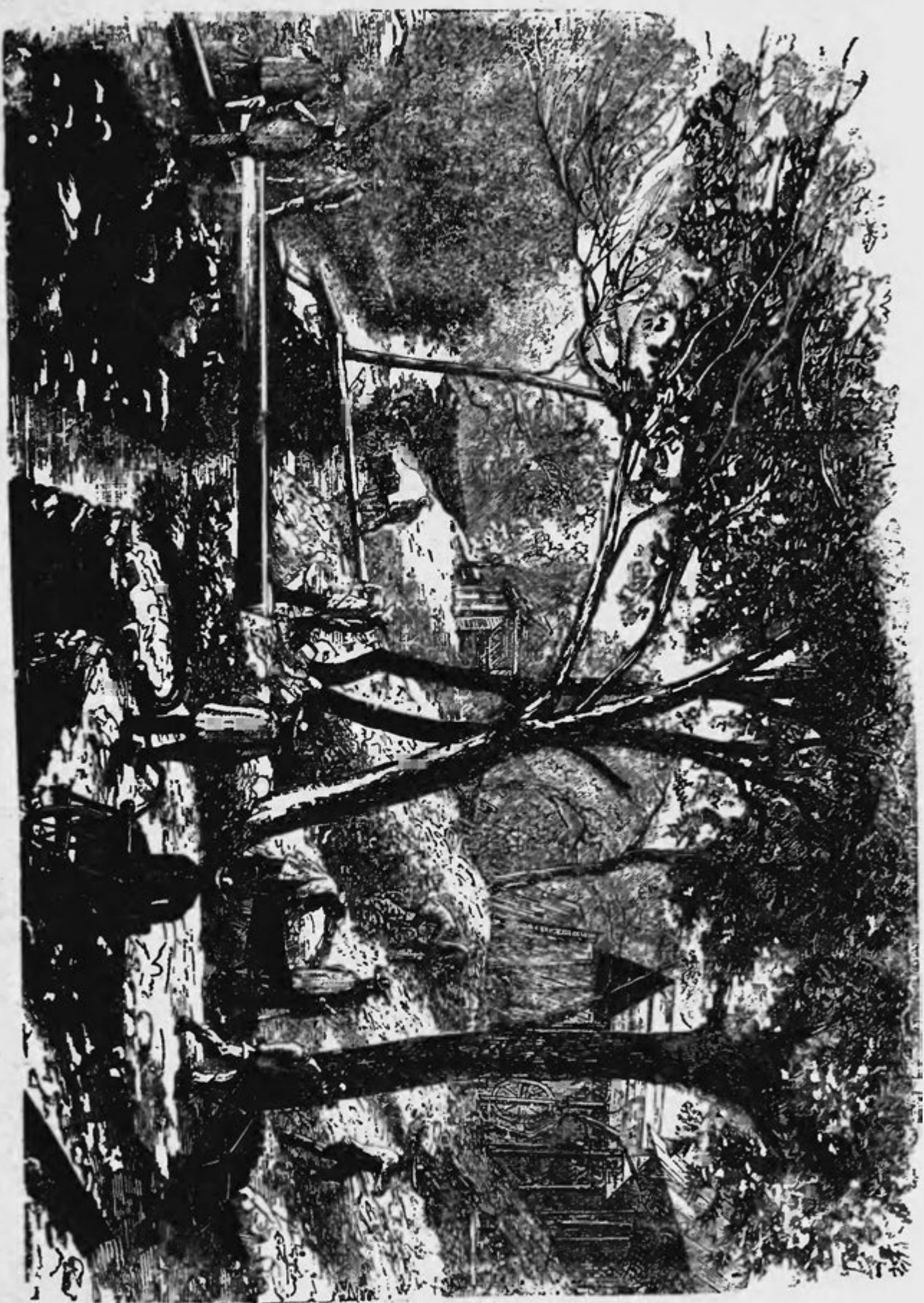
po dlouhý čas zhola nic dobyto. Přece však se nyní doluje na zlato na mnohých místech. Nejdůležitější doly jsou nad Diahotem, z něhož vytěženo bylo od r. 1872.—1878. za million franků zlata. V údolí této řeky jsou též četné doly mědi. Velice bohata jest Nová Kaledonie niklem; nejhlavnější doly, jichž ruda dává 15—17% čistého kovu, jsou v okolí Huailu, pak u Yate-a, Naketi-a, Čio-a, Uaraï-e a j. Výroba uhlí je posud nedostatečná, pročež rudy netaveny musí býti vyváženy.

Ostrov Loyalty skládají se z vápna madreporového, kteréž sopečnou silou vyzdviženo bylo do výše několika set stop. Kolem planin vnitrozemských táhne se úzký, úrodný pruh země obydlené. Zvířena i rostlinstvo rovná se úplně novokaledonskému; niuali se tu sice nevyskytuje, za to však dřevo sandálové a nádherné araukarie, které často na suchých skalách pomořských bují. Podnebí jest naskrze zdravé. Ku souostroví náleží hlavní ostrov Lifu, menší ostrovy Maré, Uea a ostrovy Beaupréské; zaujímá plochu 2743 □ km. č. 40·8 □ m.

2. Praobyvatelé.

Obyvatelé Nové Kaledonie patří zajisté k Melanesanům, mezi které zde onde, hlavně na březích východních přimísili se Polynesiané. Tyto snadno poznati lze dle světlejší pleti a hladkých vlasů, kdežto Novokaledoňané jsou barvy mědihnědé a vlasů kudrnatých. Zevnějšek jejich není příjemný. Tvář mají šerednou, zvláště ženské, které brzy po dospělosti všelikého pozbývají půvabu. Mezi muži ovšem setkáváme se často se silnými, mnohdy obrovskými postavami, jichž údy dobře vyvinuté hodí se ku každé práci, která vyžaduje síly sloučené s obratností. Mužové nosí často jen tenký provaz kolem těla, ženy pak úzkou zástěru z korových vláken, na žluto neb černo barvenou, někdy též mušlemi pokrytou. Vlasy ustrihují si ženy na krátko, mužové však je nechávají růsti, svazují je v chochol, prostrkují je bambusovou třtinou nebo kruhem z mušlí a obtácejí je černým sukem neb listím; zde onde vyzdobují je ještě dlouhými péry. Zcela melanesský je také způsob prorážeti a vytahovati boltce, propichovati přehrádku nosní, ozdobovati krk, paže a nohy. Zřídka však vyskytuje se vytvořování jizev na hořejší části těla; taetovování spatřujeme jen zde onde u ženských. Rádi však natírají tělo své lojem a uhlím, nastává-li slavnost nějaká neb válka.

Obr. 99. Zlaté doly nad řekou Diahotem.

Při obou těchto příležitostech nejlépe poznáváme povahu národa. Pilu-pilu jsou slavnostní shromáždění, k nimž přicházejí zdaleka členové národů sousedních, přinášejíce dary yamsu a p.; tu provádějí pak po celé dni a noci tance, při nichž se rozčilují jako kdysi bacchanti, aniž jim k tomu třeba dráždivých nápojů. Boj jest těmto silným lidem nejmilejším zaměstnáním; o své odvaze a srdnatosti podali Francouzům stkvělé důkazy. Umějí se výborně kryti a unikají, posměšně nepříteli popuzující, za strom, jakmile spatřili kouř z ručnice, tak že kule neškodny letí kolem nich.

Nyní mají mnozí z nich střelnou zbraň, již dobře umějí užívat; vlastní jich zbraní jsou dlouhá dřevěná kopí, podlouhlé vyřezávané a vyzdobené kyje, praky s uhlazenými kameny a sekery hadcové, jež nyní zhusta nahrazují železnými. Luku a šípů původně neměli, seznali je teprve v době novější, ale užívají jich pouze při lovu ryb. Mimo to loví ryby kopím a sítí, zřídka udicí; dělají též hráze, přes něž proud unáší ryby, které pak opojují jakousi šťavou rostlinnou.

Ryby buď čerstvé, buď uzené jsou hlavní jich výživou; mimo to jídají netopýry a ptáky, jež velmi obratně chytají smyčkou, nepohrdávají však ani myšmi, pavouky, kobylkami, larvami broukův a hmyzem všelikým. Želvy jsou vyhrazeny za lahůdku jedině náčelníkům. Masa lidského požívati bývalo dříve zakázáno ženám a dětem, od některé doby však všeobecně ho požívají. Zprvu bývali jenom zabítí nepřátelé pojídáni; ale nepřestávali jen na tak vzácné pochoutce, nýbrž mnohý Evropan i v době míru byl zavražděn, vzbudil-li laskominy domorodcům, a začasť dával náčelník některé kmenovce zabiti, aby svou žádost po mase ukojil. Rozčilujících požitků Novokaledoňané před příchodem Evropanů vůbec neznali; ani nežvýkají betelu, jako jich severní soukmenovci, ani nepřipravují si kawového nápoje jako východní Polynésané. Kořalku, která záhy mezi divochy rádí, nikdy si neoblíbili; za

to jsou náruživí kuřáci tabáku, s nímž je osadníci seznámili. Je to vždy první, čeho si žádají; spatřujeme i malé děti s krátkou dýmku. naplněnou těžkým anglickým tabákem, neboť lehkými druhy povrhují. Zvláštní jest pojídání jakési hlíny, jíž užívají ženy v nemocech; nepožívají však jí více, než co by obsáhl lískový oříšek. Tato hlína, druh mastku, od domorodců „payut“ zvaná, je barvy zelenavé. snad od příměsku mědi. Hlavní potravinou však jsou jim plodiny polí a plantáží.

Ostrované ode dávna půdu vzdělávali s podivuhodnou pílí a obratností; v tom směru předčí nade všechny Melanesany i nad polynesské sousedy. Kdežto jinde divoši provozují orbu loupežnou a lesy spalují, aby na získané půdě seli a žali, pokud není půda vyčerpána, provedli domorodci v krajinách, kde příroda je štědře neobdařila, znamenité práce, by zvýšili úrodnost půdy, jež nevyhovovala jejich potřebám s dostatek. Tak zřídili na stráních tarasy, podepřeli je kamennými zděmi, v koších přenášeli prst na půdu neplodnou a zároveň umělými průplavy zavlažovali svá pole. Mušlemi a hnijícími ostatky rostlinnými hnojili půdu, již ostrými tyčemi rozrývali. Na polích a sadech pěstují se hlavně jam, taro, bataty, cukrová třtina, banany, chlebovníky, palmy kokosové. tabák a melouny.

Ve stínu ovocných stromů rozkládají se chatrče, podivné to stavby ze dřeva a slámy, které podobají se velikánským oulům. Prostřední pilíř, nad chýži vynikající, z pravidla ozdoben bývá vyřezávanými modlami nebo lebkami. Nízkými úzkými dveřmi vchází se dovnitř, kde hoří neustále oheň, aby odpuzovány byly trapné moskity. Chatrče bývají ohrazeny plotem. Budovy ku pohostění cizinců mívají zde onde ještě hořejší patro; chrámy jsou právě tak stavěny jako jiná obydlí, jsou však bohatě vyzdobeny vyřezávanými obrazy na sloupích dveřních a na sloupořadí, které vede ke vchodu. Uvnitř domu spatřujeme jen rohože a dřevěné podušky ku spaní, kamenné

Obr. 100. Obydlí náčelníkovu u Kanaly.

palice a nože z mušlí a křemene, ve dřívějších dobách lidodjedství byly tu zvláštní nástroje ku rozřezávání mrtvol.

Malá obratnost jeví se ve výrobě lodí; jsou to většinou jenom vyduté stromy; na východním pomorí mají též dvojité čluny se stožáry a trojhrannými plachtami.

Podobu s Polynesany pozorujeme v jich politickém zřízení a v rozličných bájích, z nichž ovšem těžko je vybrati jádro jich náboženských náhledů. Vypravují o bohu Diaua řečeném, k němuž se dostávají duše zemřelých, aby požívaly všech možných radostí. Ale duše nemohou zdržeti se krádeží, proto je Diaua zabíjí a proměňuje ve stíny. I vracejí se zase na zemi a požívali tu božské úcty. Největší úcty dostává se zemřelým náčelníkům, kteří již za živa jsou váženi jako bytosti vyšší. Modlárství u nich zajisté nikdy nebylo, nemáme alespoň důkazů, že by vyřezávané obrazy v obydlí pokládali za bůžky; uctívají však ostatky mrtvých, jich vlasy a zuby. Mrtvoly obyčejně slavnostně pochovávali, jenom lebku zemřelého stále uschovávali. Na hrobech vztyčují bidla, ozdobená mušlemi, a navěšují na ně barevné šátky a jiné dary. Smutek za zemřelým vyjadřují tím, že si tělo popalují, vlasy nabarvují a uši nařezávají.

Vliv polynesský ještě více pozorujeme ve státním a společenském řádu. Národ dělí se na množství kmenů, z nichž každý jest veden náčelníkem. Někteří kmenové spojení jsou zase ve spolek na odboj i výboj. Náčelník, na severu Teamač. Tea, na jihu Akati zvaný, požívá božské úcty, jemu směřují se přibližovati jen s hlavou nakloněnou, zevnějškem však se nijak od ostatních kmenovců neliší, leda že při velikých slavnostech nosí za znak své hodnosti krásně ozdobenou sekýru. Téměř téže pocty dostává se synu jeho nebo bratru, za nástupce určeného; hodnost ta je totiž dědičná. Vedle náčelníka bývá jiný pohlavár, který vládne za nezletilosti nástupce trůnu, jemu nejbližší jest jakási šlechta, jíž patří veškeré pozemky

kmene, konečně jsou prostí nemajetní, kteří jsou tak podružnou částí společnosti, že při slavnostech lidojedských z nich vybírali ubohé oběti.

Poměry rodinné jsou více způsobu melanesského. Žena jest i tu souženou pracovnící. Mnohoženství je dovoleno a zvláště mezi vznešenými zvykem, ale žena prostá nemůže býti právní manželkou vznešeného, a žena vznešená, provdává-li se za prostého, sestupuje ve stav jeho. Mnohoženství je zřídka jen možné. Garnier shledal, že v kmeni Baladském byli téměř všichni z narozených chlapci, a dívek téměř ani nespatriil; proto mladí mužové, aby nebyli nuceni k doživotnímu bezženství, raději stěhují se k jiným kmenům, ačkoli lnou ku své otčině láskou velikou. Na Uenu byly dle Chapuis-e sňatky vůbec nečetné, a při tom úmrtnost nepoměrně veliká. Vymírání domorodců pozoruje se všude, kde se Evropané usadili. Kmen v Poebo-u (na severovýchodním břehu) měl r. 1856; ještě 1500 duší, když pak r. 1864. Garnier tuto krajinu navštívil, napočítal jen 7—800 obyvatelů kmene toho, tedy sotva polovičku. U Numey zříme stopy bývalých obyvatelů pouze ve zbytku rozsáhlého hospodářství. Domorodci ovšem trpí mnohými nemocmi plicními, osypkami a nákazou tajnou; avšak i v krajinách, kde nemoci tyto neřádily, ubývalo obyvatelstva jako všude, kde přišel běloch do styku s tmavým domorodcem. Kolik obyvatelstva celkem ubylo, nemůžeme ani udati, protože o kmenech u vnitrozemí posud jen málo víme. Ze kmenů pobřežních počítalo se r. 1877. na více než 21.500 duší, můžeme tedy analogicky souditi, že bylo obyvatelstvo dřívejší nejméně dvakrát tak četné. Jest to počet dosti malý na půdu tak rozsáhlou a úrodnou.

Neúrodné souostroví Loyalty, jehož půda zaujímá přes $\frac{1}{6}$ Nové Kaledonie, mělo r. 1877. na ostrovech Lifu a Maré a na ostrově Uea přes 13.000 obyvatelů, mezi nimiž bylo jen 63 osadníků. Tito domorodci náležejí ještě k Melanesanům,

ale jsou patrně smíšení s Polynesany. Jsou větší, hezké postavy a světlejší barvy. Povahou svou i jazykem, jež Gabelentz zkoumal, jsou praví Melanesané; mluví ovšem obyvatelé severní Uey, nepochybně přistěhovalci od východu, nářečím polynesským. Co se týče jich potrawy, k níž patří též lidské maso. jich oděvu a ozdob, stavby chýží a lodí, platí vše, co bylo řečeno o Novokaledoňanech. I jejich náboženské představy a politické zásady jsou těmto velice příbuzny; však možno je s určitostí dokázat, že se klanějí modlám z kamene. Jejich práce řezbářské jsou podivuhodné; důležité příhody naznačují vyřezávanými aneb černou barvou provedenými obrazy na třtině bambusové. Rok rozdělují na 12 měsíců, měsíc na 4 týdny a užívají mušlí jako peněz. Polynesský vliv pozorujeme též ve větší úctě, s jakou se chovají k ženám. Mnohoženství však tu bylo velice rozšířeno, i nejprostší muž míval 3—4, náčelníci často 20—40 žen. Ženské na tomto souostroví jsou mnohem příjemnějšího zevnějšku než-li na Nové Kaledonii. Jsouť tak úhledné, že dovolení, aby směli stavěti lodi na pobřežích novokaledonských, na dříví bohatých, získáno bylo hezkými dívkami, které náčelníkům byly přivedeny. Do Nové Kaledonie tito ostrované často se stěhovali, nenacházejíce výživy v chudé otčině. Neúrodnost půdy učinila však ostrovany Loyaltské pilnými a činnými lidmi. Evropané stýkali se s nimi, jdouce za obchodem se dřevem sandálovým, jemuž se dobře daří i na suché vápenné půdě ostrova. Přehmaty, jichž se kupci často dopouštěli, nezůstaly ovšem beze smutných následků. Dřevo sandálové je však i zde nyní vyčerpáno, a působením missie nabyli domorodci povahy mírnější.

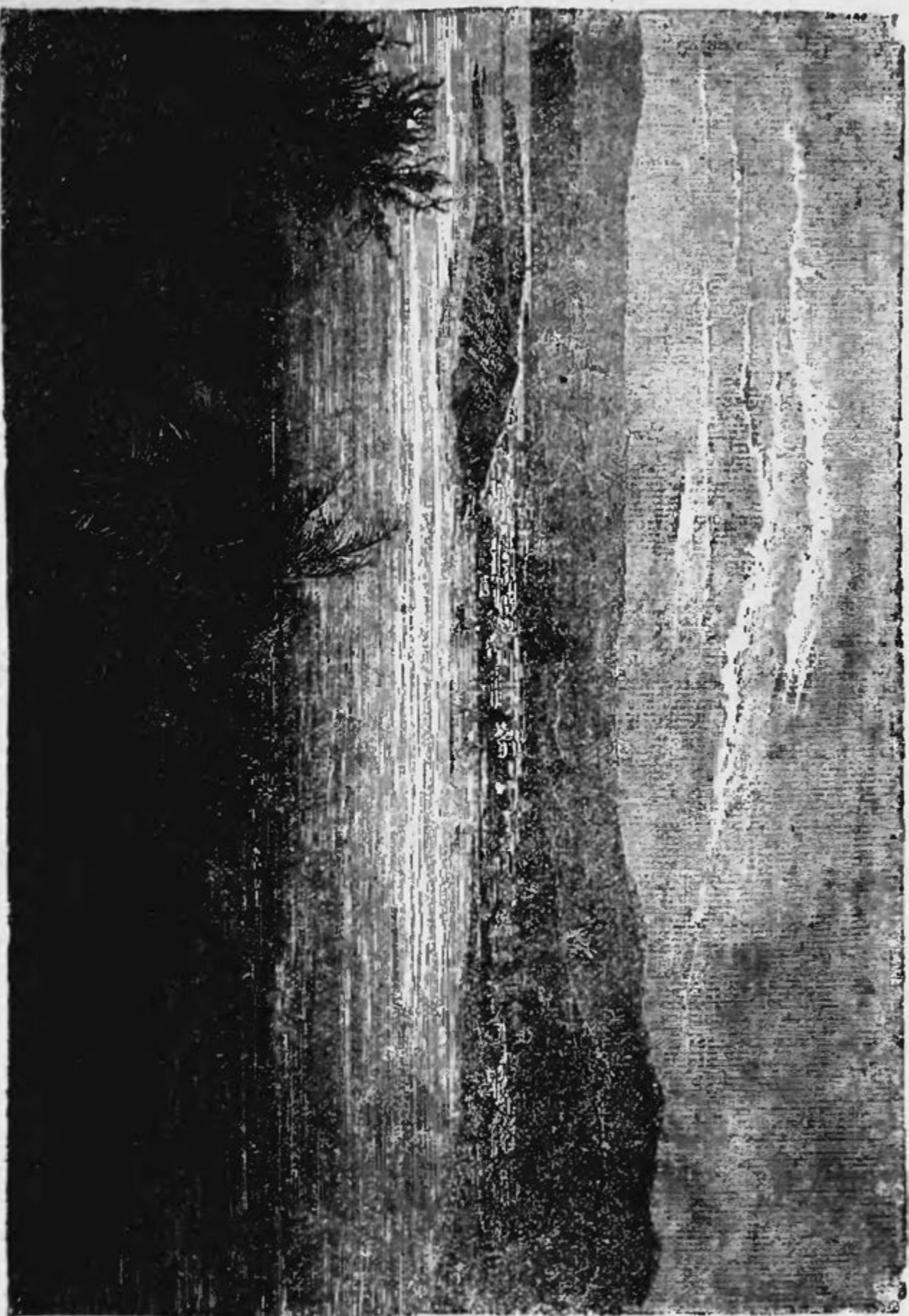
3. Osadníci.

První osady na Nové Kaledonii zřízeny byly anglickými obchodníky a missionáři; ony zejména přivábilo dřevo sandálové. Ale francouzští missionáři, kteří tu po nějaký čas půso-

bili, obrátili pozornost Ludvíka Napoleona k těmto krajům, jichžto získání tím bylo výhodnější, čím nepříznivěji pohlíženo bylo na šíření se moci anglické po Oceanii. Tu prohlásil admirál Despointes v září r. 1853. Novou Kaledonii za majetek francouzský a ustanovil v Baladu na severovýchodním pomoří vojenskou posádku, která však roku příštího přeložena byla v kraj zcela onomu opačný. Místo nazýváno Port de France, později Numea, jakž domorodci nazývali krajinu okolní. Krajina byla v ohledu válečném výhodně volena, ale pro rozvoj města suchá a neúrodná krajina úplně se nehodila. Přes to Numea značně rozkvetla, zvláště v době novější. Pokrývá nyní 200 ha. půdy a má 8000 obyvatelstva. Ulice jsou souměrné, domy pak po většině kamenné. Vodojem přivádí městu vodu z Pontu des Français, 10 km. vzdáleného. Numea je středem obchodu s Australií a Francií. Každý měsíc přijíždí sem parník ze Sydney-e, kamž po 8 dnech se zase vrací. V novější době posílá sem parníky společnost Messageries maritimes z Mauritia kol Melbourne a Sydney-e. Živobytí je v Numeji poměrně drahé, neboť maso hovězí, vepřové a telecí se většinou přiváží.

Naproti Numeji leží ostrov Nu, na němž je stanice odsouzců k práci; r. 1878. bylo jich zde a ve stanicích vedlejších přes 6000. Na ostrůvku Amide, ležícímu proti úžině Bulari, jest maják, jehož světlo zříti je z dálky 21 mořských mil.

Druhým místem ostrova je Kanala, dříve Napoleonville, na východním pobřeží a na jižním konci příhodné zátoky téhož jména. Břehy jsou úrodné a krásnými lesy pokryty, vodohojná řeka vtéká do zátoky, ovlaživši nádhernou krajinu; zde usadili se četní osadníci, kteří pěstují kávu, rýži a tabák a provozují chov dobytka. Odtud vede silnice do Uaraï na břehu západním. Odtud na sever spatřujeme na řece Nevě Buraï, nejdůležitější stanici trestanců; zde provozují též mnozí propuštěnci orbu. Mimo to usadili se kolonisté poblíž posádek

Obr. 101. Pohled na Numeu z ostrova Nua.

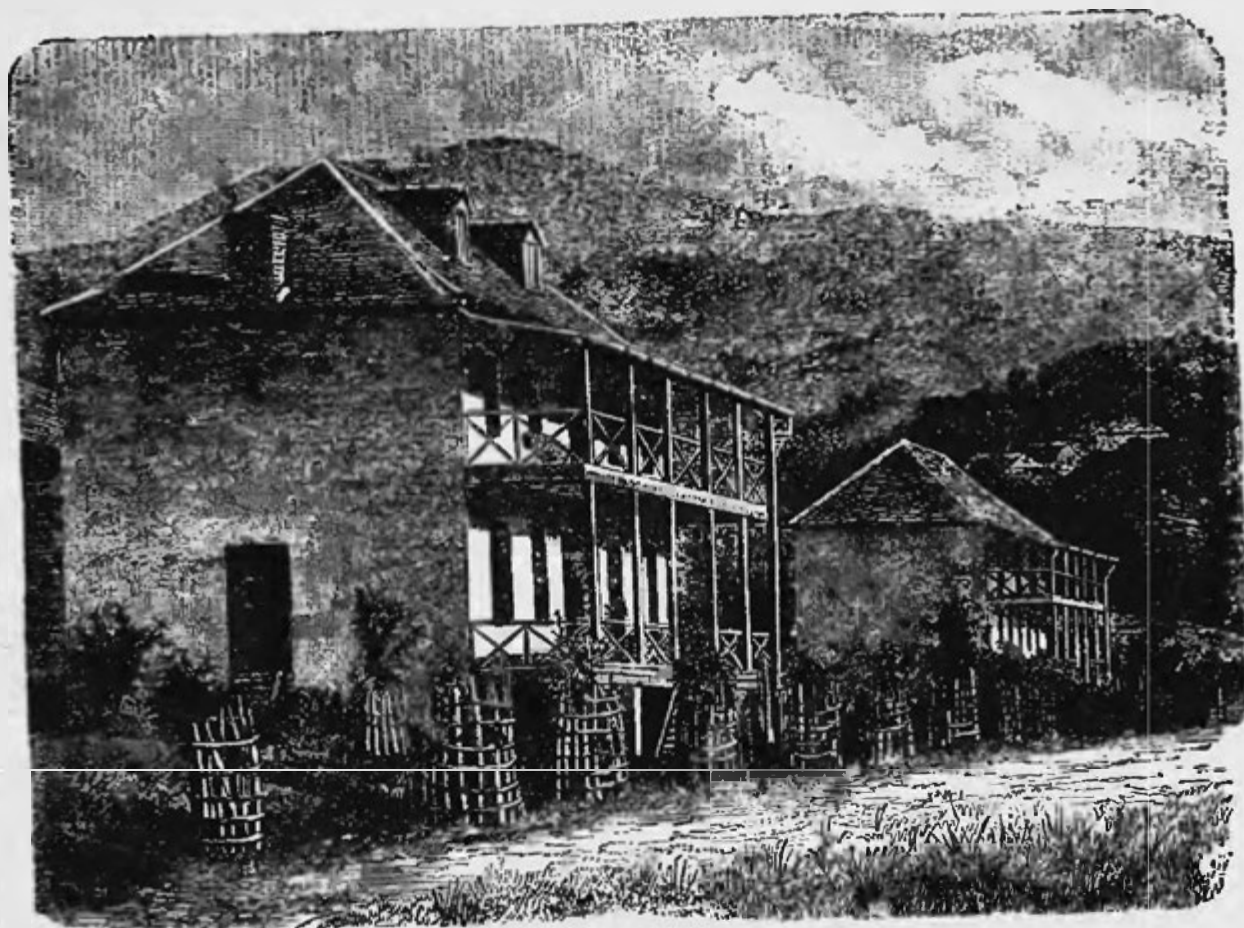
vojenských, které zde onde na břehu byly zřízeny, a u stanic missionářských, jakož jsou St. Louis, Conception, Yate, Naketi, Čio, Huagap, Hienguen, Pueblo, Balad, Banda, Arama, na ostrově Belep-u, u Paity a na Koniěi. Katoličtí missionáři mají tudíž velmi cenné pozemky, jež pilně vzdělávají; v Paité mají i cukrovar.

Až do r. 1860. byla Nová Kaledonie pod správou gouverneura Tahitského, a téhož roku prohlášena byla za samostatnou kolonii. Sousední souostroví Loyalské vždy bylo pokládáno za příslušenství N. Kaledonie; ale Francouzové posílali jen ob čas náčelníkům dary, které ovšem vždy byly vítány. Když však mezi obyvatelstvem vypukly vážné nepokoje dílem pro konkurující protestantské a katolické missionáře, dílem pro rozepře politické, uchopil se tehdejší gouverneur této příležitosti, aby vzal souostroví ve skutečné držení. Vyslal 25 vojáků na Lifu, kteří tu při zátoce Wide 2. května 1864. vztyčili vlajku francouzskou. Aby obyvatelstvo, jež se vzbouřilo, podrobena bylo vládě francouzské, zůstavena tu vojenská posádka, která však r. 1870. byla zrušena. Totéž se stalo na Ueji a Nengone-i až konečně zlomen byl odpor svobodymilovného obyvatelstva.

S většími obtížemi setkávali se Francouzové na Nové Kaledonii. Domorodci stále snažili se setřásti nenáviděné jho a prudce útočili na opevněná místa v Pueblu, Wagapu, Gatou a Koniěi. Větší osady evropské jsou posud jen na břehu severozápadním od přístavu St. Vincence až ku jižnímu cípu. Že právě tato chudá část ostrova se vyhledává, možno si jen vysvětliti z nevýhodné polohy hlavního města, kteréž jediné silnou posádkou může větší bezpečnost pojistiti.

Část domorodců záhy se přidala k Francouzům; při neustálých bojích kmenů mezi sebou není čemu se diviti. Náčelníkům za nadvládu bojujícím nebo pomstu vyhledávajícím byl každý spojenec vítaným, a ručnice wiwis-ů, jak domorodci na-

zývali vetřelce, přinášely vítězství. Bratr zradil bratra a zohavil v ďábelské radosti bezduché tělo, jen když měl naději, že touto zradou dojde žádané moci. Francouzové odměňovali takové služby svým způsobem. Ovšem poznali asi pozdě náčelníci, zlatými medaillemi ozdobení, že ani nejhorlivější služby novým pánům, ani nejčernější zrada na soukmenovcích nechrání

Obr. 102. Silnice v Kanale.

je od osudu, kterýž byl určen všem. Jich pozemky byly právě tak dány Evropanům jako půda jejich soků, k jichž záhubě byli přispěli.

Poslední vzpoura r. 1878. propukla, jak vyšetřování zavedené ukázalo, ne bez viny vládních úředníků, kteří domorodce přímo popouzeali. Byla to vzpoura, k níž se spojilo neméně než 3000 domorodců, což bylo proti 1150 francouzským vojákům

přesilou hroznou; byloť některých nezbytně třeba k dohlídce na odsouzence, jiní byli roztroušeni v jednotlivých posádkách. Ale vláda francouzská záhy poslala pomoc, takže gouverneur novokaledonský se 4000 vojáky vzpouru již r. 1879. potlačil a spiklence, již počtem seřídle, zavedl na malé území Konië, ležící na jihovýchodním cípu hlavního ostrova. Od té doby mír nebyl porušen.

Na západní části hodí se půda výborně ku chovu dobytka, z plodin zvláště rýže, kukuřice, káva, kakao, maniok, vanilka a tabák daří se velmi dobře. K tomu se řadí výrobky hornictví: měď, nikl, zlato, antimon a kobalt. Také odtud, jakož i ze souostroví Lifuského hojně se vyváží trepang a yams; obojí druh zboží má dobrou cenu. Avšak maso a jiné potraviny posud jest třeba přivážeti. Do přístavů, z nichž jediný Numejský jest důležitý, vplulo 101 lodí o 29.500 tunách, a vyplulo 94 lodí o 28.800 tunách, sotva třetina francouzských. Na 22 místech jsou úřady poštovní, jichž výlohy jsou ovšem mnohem větší než příjmy.

Obyvatelstvo skládalo se dle sčítání r. 1876. z 2983 evropských soukromých osob, 3032 vojínů, úředníkův atd. s rodinami, tedy ze 6015 svobodných bělochů, dále z 2983 deportovaných (čili internovaných), 6080 transportovaných, t. j. takových, kteří byvše vůbec z vlasti vypovězeni, sem se dali zavézt, a jich 735 žen a dětí a pak 1532 propuštěnců, takže veškeré evropské obyvatelstvo páčilo se na 17.345 duší. Připočteme-li k tomu 35.301 domorodců, 1909 přistěhovalců z jiných ostrovů Tichého moře a 313 Asiátův a Afričanů, jest počet veškerého obyvatelstva 54.868.

Oněch 2983 Evropanů většinou se přistěhovalo z pevniny australské, převládá pak na Nové Kaledonii řeč anglická, takže domorodci spíše mluví anglicky než francouzsky. Deportace počala se r. 1871; potlačení komunity v Paříži mělo za následek vypovězení mnoha tisíc lidí. Rozeznávaly se dvě třídy.

Jedna s těžším trestem odkázána byla na určitou část půl-ostrova Ducos naproti ostrovu Nu-u, druhá byla na ostrově Konië-i. Onino zaměstnávali se všelikými pracemi řemeslníckými, tito provozovali většinou orbu a drubežnictví, a jim bylo dovoleno ostrov opustiti a na hlavním ostrově se usaditi. Počet deportovaných sklesl na malý zbytek; Mac Mahon a Grévy dovolili mnohým návrat do Francie, amnestií pak ze dne 10. července 1880. dána byla všem komunardům, vyjímajíc 17 z nich, úplná svoboda.

Transportování přivezení sem již r. 1864. Zdravá Kaledonie nahraditi měla Guianu, pověstnou záhubným podnebím. První osada zločinců založena na ostrově Nu, vedlejší stanice zřízeny pak v Bouraï, Uaraï, Kanale a při zátoce Prony. Trestníci, jimž možno za jistých podmínek státi se svobodnými osadníky, zaměstnávají se hlavně rolnictvím; mimo to užívá se jich při zřizování vodojemů, telegrafů, cest, mostův a při jiných veřejných pracích.

IV.

Polynesie.

Všeobecná povaha.

Při výměře území Polynésie nehledíme ku rozdílným národopisným. Tu musili bychom vyloučiti papuanské ostrovy Viti a přibrati souostroví novozelandské. Takové rozdělení odporovalo by však přirozené povaze země. Pokládáme tudíž ostrovy Tukopijské za nejzápadnější část Polynésie, jejíž nej-
krajnější výběžky jsou na východ ostrov Velkonoční a Sala y Gomez, na sever souostroví Hawaii a na jih holé skalnaté ostrovy Morotiri, které Angličané po jich objeviteli Baszrocks pojmenovali. Polynésie skládá se tedy z 15 souostroví a několika malých ostrovů. Tato souostroví mimo uvedená již Tucopijské a Vitiské jsou Tonga, Samoa, Ellice, Union, ostrovy Phönix, Manihiki a Fanning, ostrovy Cookovy nebo Herveyské, Tubuai a ostrovy Společenské, Tuamotu čili ostrovy Nízké, Markesas, konečně Hawaii. Tato Polynésie zabírá dle výpočtu Behma a Wagnera 866·7 □ mil č. 47.666 □ km., neboli asi dvakrát tolik co Morava. Na těchto ostrovech, místy neobyčejně krásných a úrodných, obývá něco více než 300.000 lidí.

Ovšem nemohou všechny ostrovy poskytovat četnějšímu obyvatelstvu s dostatek výživy. Na nízkých ostrovech lagunových pravidelně se objevuje po velikém suchu a neúrodě nouze, již nezřídka podlehá značná část obyvatelstva. Avšak i za časů dobrých žijí obyvatelé na těchto ostrovech velmi nuzně, i ochotni jsou téměř vždy vlast svou opustiti a za dělníky se najímati.

Ale též ony ostrovy, líčené barvami nejskvělejšími, bující tropickou vegetací, jichž sopečná půda chová nekonečný pramen

síly tvořivé, při bližším ohledání neukazují se způsobilými ku vzdělávání a k osazení. Zde jen úzký pruh pobřežní nebo údolí poskytuje člověku příhodné bydliště, vnitrozemí pak bývá skupinou příkrých homolí nebo špičáků, zbytků vyhaslých sopek. Ode táhnou se, kde síla sopečná posud nevyhasla, od jíchův až k moři nesmírné opálené plochy, hlubokými propastmi rozervané; pokrývají-li se pak časem tyto lávové pouště zeleným kobercem, padá zajisté jiná úrodná půda zhoubnému podzemskému ohni za oběť.

Žádný z těchto ostrovů není sice veliký a větry mořské odevšad k nim mají přístup, ale přece nacházíme mnohé kraje, jimž se nedostává ovlažujících pršek. Proto čilí Hawaiiové již záhy vymyslili podivuhodnou metodu ovlažovací, kterouž chtěli vyprahlým rovinám Honolulu-a získati zúrodnující vláhu.

Bohatství Polynesie záleží v její rostlinstvu; nikde snad na světě není chudšího živočišstva, a ni říše nerostná neposkytuje nic cenného. Nález kovů na Markesách je zcela osamocený. Za to moře poskytuje přehojných pokladů, které již nyní obchod silně oživují.

Polypi Jižního moře.

Korály Jižního moře nepatří mezi pravé, červené korály, které jen v moři Středozezemním se vyskytují a k nám se dovážejí za zboží ozdobné. Obchodní cenu mají korály oněch končin jen pro sbírky přírodovědecké nebo jako zvláštnost pro neobyčejné tvary. Červené barvy jsou jen varhanice (Tubiporida), ostatní druhy, mezi nimiž nejdůležitější jsou větevníky (Madrepora), jsou většinou šedivé nebo bělavé. Všechny skládají se z množství vápenitých buněk, v pevné útvary spojených. Vápenitou hmotu vylučují polypové z mořské vody; proto nikdy nenacházíme korálů poblíž ústí řek. Polypové bydlí jen

v mořích, kde teplota neklesá pod 12.8° R., nejčinnějšími jsou v pásmu horkém. Mohou však žít jen v hořejších vrstvách moře; Quoy a Gaimard, Darwin a jiní dokázali, že polypové, kteří vytvářejí trsy korálové (číšníci, větevníci a j.), mohou žít nejvýš ve hloubce 20 až 30 sáhů.

Na této vlastnosti polypů spočívá důvtipná Darwinova domněnka, že útesy z ohromných hlubin moře vystupující povstaly pozvolným snižováním se ostrovů, jimi obklíčených. Quoy a Gaimard, průvodci Freycinetovi na plavbě kolem světa, domnívali se, že stavby korálové zřízeny jsou na hřbetech podmořských hor nebo na okrajích podmořských jícnů sopečných. Ale neznáme krateru tak velikého, jako jsou na př. atoly v moři Radaskském, mezi nimiž jest jeden 80 km. dlouhý a 30 km. široký. Chamisso, jenž s Kotzebuem proplul Tichým oceanem, tvrdil, že veliké lagunovité prostory, z jejichž středu zase zdvihají se malé atoly, táhnou původ svůj ze silnějšího vzrůstu a množení se oněch polypů, kteří jsou v otevřeném moři. Tato theorie, prve zamítnutá, dochází v novější době zase uznání. Theorie, dle které polypové své kruhové stavby budují z instinktu, aby částkám do vnitř obráceným podali ochranu, spočívá na nedostatečných vědomostech o přirozenosti těchto tvorů.

Tuto geologickou záhadu rozřešil Darwin způsobem velmi uspokojujícím. V díle svém „Cesta přírodovědce kolem světa“, výsledku to jeho pozorování na výpravě Fitzroyově, podal myšlenky zcela nové a překvapující. Dle jeho názoru podmíněno bylo tvoření se útesů oscillacemi mořského dna, periodickým jeho stoupáním a klesáním. Nauka Darwinova, jak později ukážeme, byla novými výzkumy v některém směru opravena.

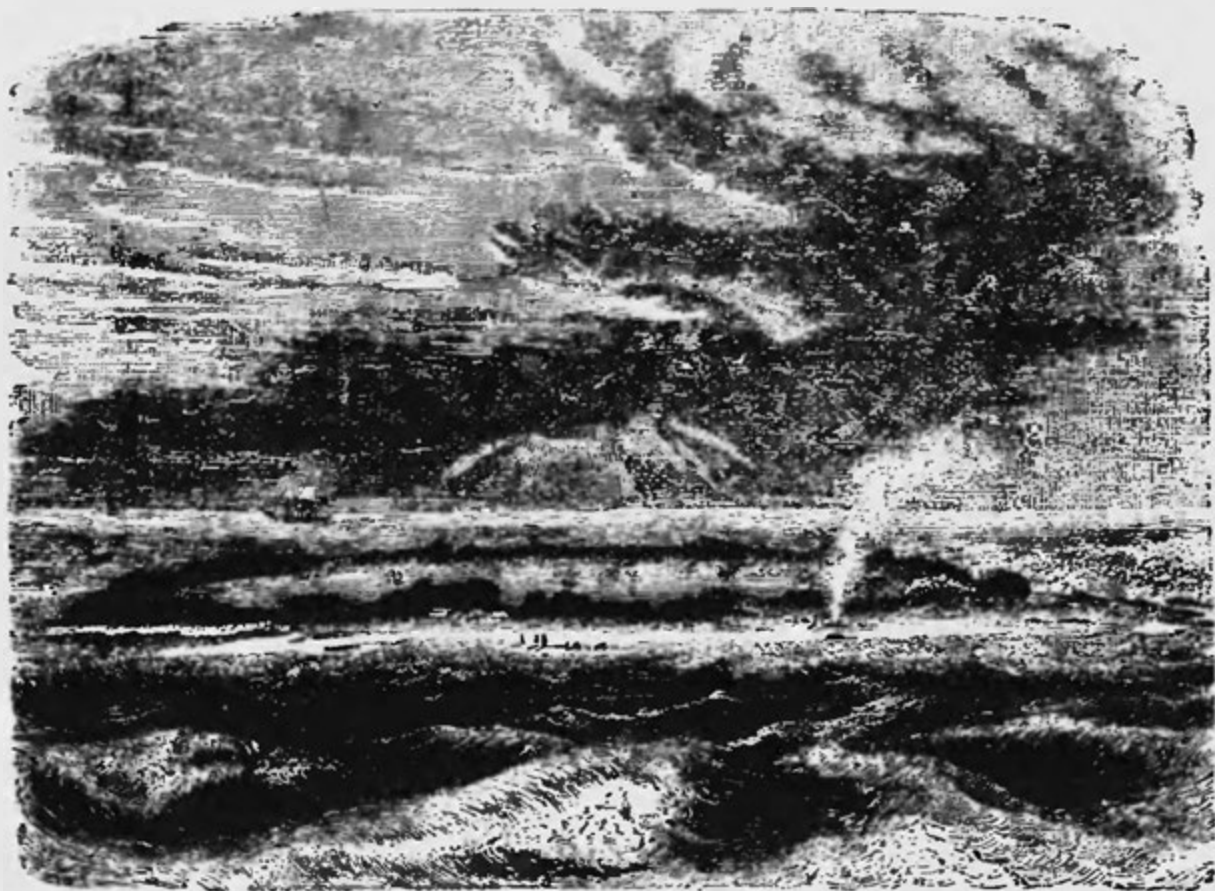
Darwin rozeznává tři třídy korálových útesů: atoly čili útesy lagunové, útesy průplavní č. přehradní, a útesy pobřežní. Pobřežní, Darwinem shore reefs č. fringing reefs nazvané, jsou

důležitosti nejmenší. Táhnou se těsně po kraji země, kterou oddělují od moře, propouštějíce jen zde onde úzkým průplavem malé čluny do mělkého moře pobřežního. Útes bývá většinou neširoký, a neutvořují se tudíž na něm ostrůvky. Útesy průplavní č. hřbetové (nádorové) táhnou se buď ve přímém směru před břehy pevniny neb velikého ostrova (barrier reefs), buď obklopují v kruhu malé ostrovy (encircling reefs). V obojím případě oddělen jest útes širokým a hlubokým průlivem od země: tato země bývá obyčejně jediný ostrov, ale znám jest i případ, že dvanáct jednotlivých ostrovů tím způsobem je uzavřeno. Útes obklopuje ostrov do vzdálenosti jedné míle, jako v moři ostrovů Společenských, však u ostrova Ruku v Karolinách ve vzdálenosti 14 i 20 mil. Dovnitř sklání se útes buď ponenáhlu v tichý průplav nebo strmě spadá do velikých hloubek, jako na př. u Vanikora do hloubky 56 sáhů; na straně vnější však vystupuje vždy příkře z nezměrných hlubin mořských. „Což je nad tyto útvary podivnějšího? Vidíme ostrov, kterýž přirovnati můžeme zámku na vrcholu podmořské hory vystavěnému, chráněnému velikou zdí korálovou, zde onde úzkým vchodem opatřenou, jímž mohou největší lodi vplouti jako do širokého a hlubokého příkopu.“

Útesy, které neobklopují zemi, nýbrž jen uzavírají hladké jezero, nazýváme indickým jménem atoly. V Korálovém moři, v souostroví Tuamotu a Marshallově jest jich hojnost.

Polypové mohou žíti jen v mořské vodě; proto nikdy nedosahují ani nejnižší výšky vody. Hořejší část útesu leží ne zřídka pod hladinou tak hluboko, že mohou přes ně lodi plouti do koryta, které přece silným náspem jest odloučeno od hlubin mořských. Povznesení útesu nad hladinu může se státi buď zvýšením dna mořského, buď mocí příboje, který na příkré náspy ohromnou silou neustále naráží. Valící se vlny urývají z bokův útesu velké balvany a vyhodí je nad povrch. Menšími kusy vyplňují se mezery, a tvoří se půda,

která neustálou činností vln se pozdvihuje; parné paprsky sluneční ponenáhlu veliké balvany v menší kousky rozkládají. Mořské proudy zanášejí sem zrna a plody, které na půdě nově povstale vzrůstají a lesklou půdu korálovou čerstvým zelením pokrývají. Příboj přivalí na břeh stromy, které se rozkládajíce tvoří novou úrodnou půdu; přinášejí též ve svých

Obr. 103. Ostrov Velkonoční v souostroví Tuamotském.

větvích, v kůře, malé živočichy: ještěrky a hmyzy, mořští ptáci se tu usazují, zahnaní ptáci pozemní nacházejí tam útočiště, a za vzájemné podpory daří se rostlinstvu i živočišstvu. Kokosové palmy vroubí ostrov a vábí sem člověka, který se konečně v bydlišti, pozvolna připravovaném usadí.

Tím způsobem vznikly kraje ohromné. Atoly Radacké jsou nepravidelný čtyřúhelník 250 mil zdělí a 240 mil zšíří, ellip-

tické souostroví Tuamotu má delší osu 840 mil dlouhou, kratší jest o polovici menší. Mezi těmito dvěma souostrovími jsou ještě jiná malá a jednotlivé nízké ostrovy, které dohromady mají přes 4000 mil zdělí.

Do vody, útesy uzavřené, vedou užší a širší průplavy, obyčejně na stranách proti větrům chráněných. V těchto průlivech prudký proud pravidelně odporuje plavbě lodí, neboť vlny moře valí se přes útesy a lagunu zvyšují nad hladinu vod je obklopujících.

Zřídka se vyskytuje, aby útesy lagunové na vrchu vůbec žádné země neměly; nejčastěji ještě v moři Korálovém, kde jenom příboj nebo jednotlivé vyčnívající trsy dosvědčují, že jsou tam útesy. Ale právě tak zřídka obklopuje souvislý pruh země vnitřní jezero; většinou malé neb i větší ostrovy, hustě vedle sebe seřazené neb jednotlivě daleko od sebe vzdálené, zaujímají velikou část náspu. Někdy vyplňují se malé a mělké laguny, tak že jenom nížina u vnitrozemí potomního ostrova korálového naznačuje místo zmizelého jezera. Také na útesech průplavních tvoří se jednotlivé malé ostrovy, anebo se celý útes, jako u Borabory, promění v zelený věnec palem, který obklopuje pevnou zemi, uvnitř ležící.

Mimo tyto nízké ostrovy máme však též korálové ostrovy, které vyčnívají z moře až do výše 100 metrů. Zde onde prohlubenina u vnitrozemí nebo rozsedliny svědčí o bývalé laguně a průlivech, k ní z moře vedoucích, kdežto kamení sopečné, prostupující vápno korálové, ukazuje k sopečnému původu zvýšení. V Nové Guineji, N. Britannii a na N. Hebridách nacházíme vápno madreporové na kraji hor, složených ze starších hornin, a to ve výškách velmi značných.

Theorie Darwinovy, ač pojaly správně jádro těchto zjevů, nevykloučily mnohé nesnáze. Hlavní z nich je předpokládání stálého snižování se dna mořského. Ovšem bylo výměry hloubek ze *Challenger*a a *Tuscarory* dokázáno, že na některých mí-

stech sklání se půda ve velikých mořských korytech na straně sopečných ostrovův a atolův, avšak místa, kde jsou ostrovy sopečné a korálové, bezpochyby vždy byla dějištěm povlovného zdvihu. První pochybnosti o velikolepé Darwinově domněnce projevil K. Semper a po něm Rein. Pozorování onoho na ostrovech Palau, tohoto na Bermudách zcela se přičila této theorii. Další doklady sebral Murray, přírodovědec na výpravě Challengerské. Týž jasně dokázal, že hlavní ráz útesů průplavních a atolů jest nezávislý na snižování se, že mohou býti na půdě pevné i na půdě, která se pomalu buď zvyšuje nebo klesá, a že hlavní činnost při vzniku rozličných útesů má rušící síla mořské vody.

Myslíme-li si velikou čeleď polypů, kteří zároveň stavějí na skále, dosáhnou oni, kteří na zevní straně pracují, povrchu nejdříve, dostávající stále hojné potravy. Je-li osada malá nebo dlouhá a úzká, vyplní se vnitřek a neutvoří se žádná laguna. Při stavbách rozsáhlejších byly vnitřní části v postavení nepříznivějším, i utvořila se laguna, která rozkladnou silou mořské vody byla prohloubena a rozšířena, kdežto atol rozšířil se na stranu zevní. Týmž rozkladným účinkem mořské vody utvořily se asi lagunové průlivy, čímž proměněny byly útesy pobřežní ve průplavní. Kde podmořské vyvýšeniny nebyly příhodny vzniku korálových jespů, mohly se později vrstvami, časem z odumírajících globigerin, mušlí a p. utvořenými, státi k tomu způsobilými. Tím je theorie o rozsáhlém klesání půdy, jímž Darwin vysvětloval povstání daleko široko rozvětvených staveb korálových, valně změněna. Žádným vysvětlením nezmění se však podivení nad těmito nepřekonatelnými zjevy. „S úžasem nasloucháme,“ můžeme zvolati s Darwinem, „vypravují-li nám cestovatelé o nesmírných rozměrech pyramid a jiných velikých zřícenin; jak nepatrné jsou však největší z nich, srovnáme-li je s těmito kamennými horami, které naneseny byly neunavnou činností rozličných malých a útlých

zvírátek!“ Kolik století bylo třeba ku provedení těchto ohromných staveb! D'Urville našel u Vanikora, kde 40 let před tím Lapérouse byl zhytnul, ve hloubce 15 stop kotvu z jeho lodi pokrytou korálovým obalem, jen málo palců tlustým; sotva tlustší vrstvou pokryli neunavní polypové v době dvakrát tak dlouhé kotvu, kterou Anson pluje kolem světa zanechal u ostrova Tinianu (v Marianách) ve hloubce 22 sáhů. Žádný cestovatel, který plul Tichým oceanem, neubráníl se úžasu nad těmito podivnými stavbami. Pyrard de Laval psal již v r. 1605.: „Pravý div to patřiti na kterýkoli z oněch atolův. obklíčených kol kolem velikou řadou skal, pomyslíme-li, že umění ruky lidské nemělo v díle tom nižádného účastenství.“

R o s t l i n s t v o .

Tropická souostroví Tichého oceanu mají rostlinstvo nápadně podobné indickému, zejména moluckému. Amerických čeledí nacházíme nejvíce na Havaii, australské druhy však vůbec velmi zřídka se vyskytují. Domácí rostlinstvo závisí na činnosti sopečné; ostrovy Sandwichské mají poměrně nejvíce rostlin domácích. Čím dále na východ, tím více ubývá vynikajících čeledí, rostlinstvo je chudší a jednodušší, ráz indický však trvá, tak že i na Rapanui mimo některé tvary novozelandské je rostlinstvo rázu indického. Na Havaii ovšem nejsou epifytické orchidee aniž mezi stromovým fikusy, ale jednoděložné keře a stromy jsou většinou indické. V údolích Tahiti-a převládá rod pisangů, na příkrých stránkách jsou ozdobné stromy přesličníkové otočeny propletenými přesličníky, které výše tvoří neschůdné houští. Husté tropické lesy, vyplněné lianami a epifytami, pokrývají souostroví Viti a Samoa; i zde jsou přesličníky ve společnosti palem, pandanů a banianů. Nezřídka v bujně prsti dosahují tyto stromy ohromných

rozměrů. V údolí ostrova Nukuhivy, kterým vtéká příjemný potok do zátoky Taiohaë, vypíná se ohromný banian, jehož kmen má ve výši dvou metrů nad zemí objem 26 metrův, a tuto tloušťku drží až do výše 13 metrů, kde se rozděluje v četné větve, tvoře mocnou korunu, jejíž stín padá na plochu více než 100 m. v průměru.

K této velikosti druží se zároveň leposť, jež okouzluje každého cestovatele. Štíhlá palma kokosová všude zdobí břehy; nízká palma nipa pokrývá tu svými ohromnými listy močálovou půdu, na vysokém pomoří prostírá své mohutné kořeny podivný strom pandanus. Nádherné rostliny cizopasně, pnouce se od stromu ke stromu v nesčíslných barvách, šperkují stromy i jich koruny. Na okraji lesa jsou krásné stromy huťa (Barringtonia), z jichž lesklých listů prosvítají veliké hrozny bílých květů s červenou obrubou; bílé a světle červené květiny zdobí též hvězdové myrty (Sonneratia) s hladkými lesklými listy, až šest palců dlouhými, ze světle zeleného listů stkvějí se červené motýlové květy erythrin, a palma majestátně zdvihá svou korunu nad utěšenými lesy. Žádné dravé zvíře, žádný jedovatý had neohrožuje kroky cestovatele, ovšem mu překázejí téměř neodolatelně sta rozličných rostlin, které zrádně pokrývají skalné balvany, zvrácené kmeny a veliké jámy; další překážkou jsou pak liany, které se na všechny strany vinou a chodcům při každém kroku se kolem prsou a krku, rukou a nohou otáčejí a dávno shnilé velikány odívají zelenou rouškou, až malý náraz je proměňuje v hromadu shnilého dříví. Takové lesy mají však některé velmi vzácné dříví a poskytují šťastným obyvatelům Polynésie též hojnost výživy.

Nejdůležitější zástupci polyneského rostlinstva jsou palmy kokosové, chlebovník, pisang, pandanus, yams, taro a batát. Jsou vesměs užitečné, ba na nízkých ostrovech korálových bývá kokosová palma stromem jediným; ostrovanům poskytuje pokrm i nápoj, materiál k nářadím, provazům a sítím, k lodím

Obr. 104. Obrovský banian při zátoci Taiohaëské.

a chýžím. Pro obchod důležitým jest jen sušené jádro a vlákna. Kopra neboli kopperá dobývá se z rozřezaného a sušeného jádra, které se tak snáze dováží na místa, kde z něho vytlačují olej. Vývoz kopry jest velmi značný.

Jiné rostliny, olej poskytující, jsou *Aleurites triloba*, *tiairi*, *tutui* č. *kukui*, a *Calophyllum inophyllum*, jinak *tamanu*, *ati* nebo *dilo* zvané.

Chlebovník roste většinou jen na ostrovech vysokých a bývá přední rostlinou potravnou. Plod tohoto nádherného stromu má sněhobílou, kyprou moučnatou dřev. Pečeno byvši mezi horkými kameny, nabývá chuti pšeničného chleba; surové není k jídlu. Aby plody uchovali, kladou je do jam, kde kysají. Zápach takové konzervy podobá se smíšenině shnilého sýra a zeleniny, a chuť je podobná. Na mnohých ostrovech otcové sázejí novorozeňátkům chlebovník, kterýž pak je všem ostatním „tabu“. *Pisang* (*Musa paradisiaca* a *M. sapientium*), též banánem a jablkem Adamovým zvaný, nacházíme v 50 odrůdách. Jeho plodnost je taková, že na stejné půdě dává 44krát více potravné látky než zemčata a 133krát více než pšenice. *Pandanus* (*Pandanus odoratissimus*) poskytuje plody, které Eyropané prohlašují sice za nechutné neb nejedlé, ale ostrované je přece pojídají, a na ostrovech Gilbertových a Marshallových bývají jim často jedinou potravou. Mimo to dává *pandanus* olejnatou šťávu a silná vlákna; z jeho listí umějí Polynésané vyráběti podivuhodně jemný a měkký oděv.

Yamsu (*Dioscorea alata*), všeobecně pěstovaného, je 80, *tara* (*Arum esculentum*) přes 30 odrůd. Jiné potravné rostliny jsou skromný batát (*Convolvulus batatas*, *chrysorrhizus*), četný arrowroot (*Tacca pinnatifida*), třtina cukrová, divoká i pěstovaná, dále nesčíslné citroníky, oranžovníky, ananas, mangivy, guavy, houba *Excidia auricula judae*, nejvíce do San Franciska a Hongkongu prodávaná a j. K těm druží se otáčivý druh pe-

přovněka (*Piper methysticum*), z něhož připravují za mysticko-náboženských obřadův oblíbený nápoj kawa.

Mimo listí pisangu a pandanu hodil by se ku výrobě papíru ještě strom řečený *Broussonetia papyrifera*, jehož kůra dává látku pro oděv Polynesianů, známá to „tapa“. Také z kůry chlebovníka, *Paritium tiliaceum*, Böhmerie a kopřivy uměli domorodci připravovati krásné látky a z jich listí plésti umělé rohože.

Ž i v o č i š s t v o.

Jako rostlinstvo, tak i živočišstvo jeví příbuznost s indickým, zejména moluckým; živočišstva také ubývá směrem na východ. Vepř, pes a kohout nejsou zajisté zvířaty domácími, nýbrž byli sem zavedeni až později. Z dravců nacházíme jenom netopýry, z hlodavců myši, které jediné jsou všem ostrovům společné.

Ptactvo je čteněji zastoupeno; dravci žijí jen na západním souostroví Viti, sovy však vyskytují se i na Tonze a Havaii. Z drůbežnatých vyznamenávají se holubi počtem, velikostí a krásou; nacházíme je až k ostrovům Tuamotu, také vrabcovití až sem jsou rozšířeni, jednotlivé druhy papouškův až k Havaii, Markesám a Tuamotu. *Tallegallus* žije na Samoi a Tonze, *rallus* na Viti, Tonze, Samoi a na ostrovech polo-koule severní.

Hadi vyskytují se na východ až k Tonze, jen východní Rapa chová slepáka. Žáby znají jen na Viti. Ještěrky však jsou všude, i na malých atolech. Na hmyz jsou všechna souostroví chuda, vyjímajíc Viti, které se vyznamenává však spíše rozmanitostí druhů než množstvím. Mouchy, moskity, šváby, mravence a jiná zvířátka mají ovšem všechny ostrovy v počtu velmi nepříjemném. Motýlů přibývá směrem na východ; na

malém korálovém ostrovu Tikei v souostroví Tuamotu byli motýlové jediný hmyz, který Chamisso našel.

Zvířena mořská zahrnuje tvory indické, mírnopásné i polární. Nejdůležitější zvířata jsou vorvani, perlonosky, želvy, ryby, měkkýši a zoofyti, všechna mimo zoofyty jsou výživou Polynesianův a cenným předmětem obchodu; zoofyti jsou pak tvůrcové ostrovův a mocných ochranných náspů, spolu však i zrádných úskalí.

Dle ceny obchodní jsou hlavní plodiny Jižního moře perleť, perle a trepang, pak velrybí tuk, želvovina a guano. Perlorodka (*Meleagrina* a *Avicula margaritifera*) nalézá se na mnohých místech Tichého moře; nejvíce se jich loví u Tuamotu (as 200 tun lastur ročně). Trepang č. Beche de Mer loví se výhradně pro trh čínský (též pro San Francisco); je to sušený a nasolený sumýš jedlý (*Holothuria edulis*), jehož jsou čtyři druhy. Lov sumýšů provozují oni bělochové, kteří putují z ostrova na ostrov, aby získali peněz na živobytí; usadí-li se kde stále, nazývají je Beachcombers. Jakožto perlolovci provozují svou živnost pomocí domorodců, s nimiž uzavírají smlouvy o práci, stravě atd. Roční přívoz trepangu do Číny obnáší přes tři miliony mark.

Lov velryb stále nyní klesá. Loví se tu vorvaň (*Physeter macrocephalus*); v severních a jižních studených částech jsou *Balaena mysticetus* a *B. australis*. Honolulu je střediskem lovu, jehož se ročně účastní as 30 amerických, anglických a australských velrybolovců.

Želva karetová (*Chelonia imbricata*) dává vzácnou želvovinu; želva obrovská (*Ch. Midas*) připravuje se do polévky.

Guano, jehož dobývají Angličané a Američané z neobydlených ostrovů korálových, je dešti propláchnuto a proto nemá valné ceny. Přece vyváží se z ostrovů Fanninga, Maldena, Starbucka a j. guana ročně za 1 milion mark přímo do Londýna; ostrovy Tuamotu vyvážejí ročně 428.000 kilogrammů.

Polynesiané.

Polynesiané patří k veliké čeledi, která obsahuje všechny národy podobné Mongolům. Jisté tělesné znaky, jako zvláštní vzrůst vlasů, nedostatek vousů, barva těla, položení očí a kost jarmová jsou všem příslušníkům této veliké čeledi znaky příbuzenství.

Určujíce Polynesany blíže, spojujeme je s Malaji v jeden kmen. Z pravlasti své v jihovýchodní Asii, snad na velikých ostrovech Sundaských, stěhovala se část Malajův, a jsouce směli plavci, pluli dalekým mořem až ku souostroví Hawaii a k ostrovu Velkonočnímu.

Proudy a větry snadno mohli býti plavci zaneseni do ohromných končin, v nichž nyní roztroušeni bytují; passáty východní a proudy západní nepřekážely šíření se jich od západu na východ, neboť působí též větry a proudy opačné. Tyto plavby byly z části dobrovolné, z části nucené; pro oboje máme důkazy velice pozoruhodné.

Kadu, přítel Chamissův, zahrán byv z ostrova Uley (v Karolínách), bloudil ve člunu po pět měsíců na otevřeném moři, nuzně se vyživuje se třemi soudruhy sbíráním dešťové vody a chytáním mořských ryb, až konečně přibyl k Auru v souostroví Radaku (v ostrovech Maršalových). Cook seznal na Tahitiu tři domorodce z vitské Vatoy, kteří zaneseni byli na 550 mořských mil. Williams vypravuje, že jistý domorodec z Rurutu po šestinedělním bloudění zahrán byl až ku Manihiki-u. Že jest možno na několikaměsíční plavbě živiti se jen rybami a dešťovou vodou, dokázal Lyell, sestaviv vylíčení podivných a ověřených toho příkladů.

Polynesiané, jsouce v plavbě zběhlí, podnikali sami daleké plavby. Hojností ostrovů v Tichém moři byly podniky ty podporovány; Humboldt nám dosvědčuje, že možna je plavba z Japanu do Ameriky, aniž třeba plavci býti déle dvou dní

od suché země vzdálenou. Karoliňané pluli k ostrovům Marianským, Rotumané na Viti a Samou, Tahitiané navštěvovali ostrovy Cookovy a Tuamotu, a dle novozelandské báje pluli přistěhovalci často k staré otčině Hawaiki, za niž někteří pokládají samoanský ostrov Sawaii, jiní docela souostroví Hawaii.

Na svých poutích na východ Polynesiané zajisté přišli ve styky s Papuanou, a z těchto styků povstali na třech severozápadních souostrovích míšenci, jež nazýváme Mikronesany. Polynesiané a Mikronesané jsou si však tak blízko příbuzní, že můžeme oba kmeny líčiti zároveň.

Vitiané jsou řečí a tělem národ melanesský, který se arcí s Polynesiany smísil a těsně spojil; proto je z tohoto líčení vylučujeme, ač se na ně v mnohém hodí. Musíme však při všeobecném popisu míti na zřeteli i Maory na Novém Zelandě, kteří jsou praví, nesmíšení Polynesiané.

Polynesiané jsou hezkého, velkého vzrůstu, pravidelných tahů v obličeji, černých vlasů nezřídka kadeřnatých, čela vysoko klenutého, lícních kostí poněkud vyčnívajících; oči mají lesklé, nos ohnutý, zředu splosklý, plné pysky a hezké zuby, uši malé a bradu okrouhlou. Lebka je široká jako u Malajů; to pozorujeme zejména na Tonze a Samoji, kdež každá matka snad vzhledem k úzkolebým Papuanům, chtěc svému dítěti hlavu ušlechtiti, stlačuje mu ji čtyřmi střepinami ztvrdlé lávy. „Ó, jaká šiškatá hlava!“ pokřikují na vzrostlého člověka, který má lebku jiného tvaru, „což neměl ten člověk matky, která by mu hlavu upravila?“ Nejméně hezkými ale nejstatnějšími jsou obyvatelé lagunových ostrovů, kteří se též různí tmavší pletí. Vůbec odstiňuje se pleť od světlohnědé barvy ku tmavohnědé, někdy s tonem do žluta. Protože pak světlá pleť, jsouc sloučena s krásným, často obrovským vzrůstem, vždy se vyskytuje u vznešených, kdežto ostatní bývají šerední a postavy prostřední, domnívali se dřívější pozorovatelé, že jsou tu dvě

plemena; lidé barvy tmavější a kudrnatých vlasů, upomínající na Papuany, pokládáni byli za obyvatelstvo původní, které prý podrobena bylo světlejšími přistěhovalci. Ale úkaz, že pohodlný život oněch stavů, které mají rozličné výhody, tělesnému vývoji značně jest na prospěch, kdežto trudné poměry opačně působí na nižší třídy obyvatelstva, pozorujeme i v krajinách jiných. Jak nyní jest přesvědčení, náležejí obyvatelé polyneských ostrovů společně jedinému kmeni.

Obr. 105. Taetovovaná ruka královny markesské Valken.

Obr. 106. Taetovovaná hlava domorodce z Hiwa Oy.

Kůže Polynesianů je měkká a hladká, kdežto u Melanesanů je vždy jaksi hrubá. Zvláštní Polynesianům ozdoba jest taetovování, které ovšem, čím větší jsou styky s Evropany, tím více vychází z obyčeje. Neboť taetovování mělo původně význam náboženský a vztahovalo se i na části zakryté; vypálené kresby byly znaky bůžat. Na některých ostrovech prováděno bylo taetovování způsobem tak dokonalým, že tělo bývalo jako pokryto úzce přilehlým oděvem; zejména obyvatelé Markes, Man-

garevy, Rapanui, ostrovů Marshallových a Gilbertových a Nového Zelandu v té příčině vynikali. Za to byla tato ozdoba u Hawajanů, Tuamotuanův a j. nepatrná a hrubě provedena. Na některých ostrovech Vitiských byly druhdy ženy náčelníků taetovovány, a to na obou koutcích retních, muži pak vůbec nikdy.

Taetovování spojeno bylo s velkými bolestmi, takže ti, na nichž bylo konáno, upadali do mdlob; záněty, jež pak následovaly, bývaly často smrtonosné. Proto dalo se jenom poněmáhlu, na některých ostrovech od osmého roku počínajíc trvalo až do pozdního stáří. Ostrý hřeben z lastury s jemnými zuby namočen byl do černé barvy, na příslušné místo přiložen a tam určitou holí zarážen. Za ctnost bylo pokládáno, nebylo-li slyšeti bolestného výkřiku. Často kněží zpívali k tomuto výkonu nábožné písně. Nejbolestnější bylo taetovování na špičce jazyku, na znamení smutku žen: „Větší než bolest jest má láska,“ zvolala hawajská kněžna, když se při smrti své tchyně podrobovala této operaci.

Oděv Polynesianů záleží nyní z tolika evropských výrobků, že s původním jen zřídka se shledáváme. Pestrým látkám bavlněným dává se čím dále tím více přednost před látkami domácími, které zdělávají z kor rozličných stromův a vláken rostlinných, zvláště z papírové moruše. Přípravování látky „tapa“ děje se takto: u klády, na kamenech spočívající, sedí 2—3 ženy,

Obr. 107. Taetovovaná noha domorodce z Nukukivy.

mající před sebou kusy kůry. Kůra ta byla v pruzích velmi dlouhých a do 20 centimetrů širokých po několik dní ve vodě máčena, a potom ji pilně proklepávají čtyřrohými paličkami z tvrdého a těžkého dřeva, na jehož čtyřech stranách jsou rozličné zářezy; to se děje dotud, až se kůra náležitě ztenčí, k čemuž třeba asi půl hodiny času. Více pruhů spojují pak neustálým klepáním; buď je štáva tkaniva pojátkem, anebo je též sešívají. Mnohé z vyrobených látek jsou ku po divu jemné jako nejkrásnější mušelin. Užívají jich buď bílých, buď barvených; k barvení látek, jež bývají až 50 m. dlouhé a 20 m. široké, užívají vyřezávaných nebo pletených razítek, aneb i obratně zrobených skruží (šablon) a rozličných barev, zejména červenohnědé, již dobývají ze šťavy stromu tui-tui. Za tichého dne je příjemno slyšeti, jak ženy kde která do taktu klepají. Odměřený klepot je pro vesnici Vitiskou právě tak zvláštním a příjemným zjevem jako u nás ve vesnicích na podzim mlácení. Starý průmysl posud pilně provozují, ačkoli jsou evropské látky v oblibě; domácí práce má cenu snad i proto, že cestující rádi kousek prohlášeného výrobku draze zaplatí. Ohledně jídel svých a jich přípravy zůstali Polynesiané starým zvykům zcela věrnými. Posud rádi vaří ve svých kamnech obzvláštního způsobu, totiž v okrouhlých, nehlubokých jamách, na jichž dně, plochými kameny pokrytém, zapalují suché chrastí. Jsou-li kameny dosti rozpáleny, položí se na ně pokrm, v listy banánové zabalený, větší zvířata naplňují též horkými kameny, pokryjí pak je listím a zase horkými kameny, konečně zemí. Maso takto pečené je velice chutné a šťavnaté; tím způsobem připravují však též ovoce. Ovšem snědí Polynesiané též mnoho syrového a nejsou vůbec vyběračnými. Nejmilejším jich pokrmem jest kyselé, knihařskému lepu podobné poi z mouky taroové, jež nabírají, jako všecka jiná jídla, jen prsty. Ryby, které v lagunách loví kopím a udicí, anebo v čas přílivu na útesích obratně umějí

vháněti do košů, buď syrové, buď vařené, bývaly jindy hlavní částí polynesské stravy, jakož u ostrovanů bývá vůbec.

Polynesské ostrovy jsou téměř vesměs bohaté, a přece řádil na nejbohatších z nich nedostatek potravin, ba i hlad, druhdy též následkem nesmyslné marnotratnosti. Na tyto okolnosti sváděla se příčina lidojedství, na všech ostrovech polynesských rozšířeného; vlastní původ však byl jiný. Na Tuamotu jídali ovšem lidské maso zhola pro pochoutku, nestydíce se za hrozný nemrav právě jako na ostrovech Herveyských nebo Mangarevě. Na ostatních ostrovech však lidojedství při příchodu Evropanů téměř vymizelo, nyní pak posud trvá jen na některých ostrovech Tuamotu. Lidojedstvím patrně přinášeli oběti bohům, a krom toho i věřili, že vlastnosti snědeného přecházejí na lidojeda. Požitek tento zakázán byl všude ženám a dětem, namnoze i mužům z nejnižších tříd, z kterých brány byly ubohé oběti.

S náboženskými představami bývalo spojeno a slavnostními obřady provázeno požívání rozčilujícího nápoje, který připravovali z kořenů byliny řečené *Piper methysticum*. Tento nápoj, kawa, ava, na Viti-u ýangona zvaný, znají všichni Polynesiané, vyjímajíc Maory. Připravují si jej, žvýkajíce kořen na kousky rozřezaný; žvýkání jest prací dívek, na Viti-u též mladých mužů. Podle našeho mínění nebyla by hrubě lahodná taká příprava, ale dodává prý nápoji jakési příchuti, neboť i Evropané na Viti-u tvrdí, že kawa takto připravená je mnohem příjemnější než ona, kterouž vaří uvnitř Viti-Levu-a z rozetřeného kořene. Odkud tato „říznost“ pochází, ukázal vládní lékař Macgregor v Levuce, jenž vážením se přesvědčil, že 6 uncí kawového kořene nabude o 11 uncí, projde-li mezi zuby vitiského děvčete! Bylo dříve tvrzeno, že je při tom důležité kysání; však třeba jest k tomu přihlížeti, že je kawa prostý náliv, při němž asi málo škroboviny kořene proměňuje

se slinami v cukr, a že kvašení vždy delší doby potřebuje, kdežto připravená kawa pije se hned.

Způsob přípravy jest tento. Děvčata nebo mladíci, jimž se ukládá žvýkati kořen, vyčistí si pečlivě ústa a dají se do kořene, jim odevzdaného a rozsekaného. Uprostřed jich stojí na čtyřech nohách veliká dřevěná nádoba, jejíž vnitřek od častého upotřebení nabyl takového lesku, jako by byl emaillovaný. Je-li kus kořene rozežvýkán, hodí se do nádoby, muž pak

Obr. 108. Polyneská pec na Tonze.

k tomu určený vlévá na to vodu z kokosových skořepin, promichuje smíšeninu prsty a odděluje dřevnaté zbytky kořene, namáčeje ve smíšenině vlákna hibisku, která pak v ruce vyždimuje. To vše se děje určitými pohyby rukou. Za přípravování nápoje neustále zpívají se písně.

Kawa takto připravená jest kalná, žlutá tekutina, jejíž chuť Buchner přirovnává smíšenině vody mýdlové s tanninem, kawa však příjemně chladí v krku a mimo to zajisté vzbuzuje

pot. Ovšem se tvrdí, že častým jí požíváním povstávají ochrnutí, vyrážky a zánět oční. Jest popouzející, a evropští osadníci záhy navykli jí píti. Následek nemírného požitku je zvláštní, svaly, však nikoli mozek, se tím dojímají, tak že opilý leží bezvládný s plným vědomím všeho, co se kolem něho děje. Evropané na Viti-u nazývají kawu obyčejně anglickým slovem grog, i rozeznávají „Fiji grog“ a „White Mans Grog“, rozumějící posledním názvem obyčejnou kořalku.

Požitek kawy zprvu dovolen byl jenom náčelníkům a jich příbuzným, na Tukopii pouze kněžím, ponenáhlu přešel však na celý národ. Nyní jsou opojné nápoje evropské zavedeny — na Havaii jsou ovšem přísně zakázány — mimo to naučili se páliti z kořenů *Cordyline australis*, ze šťávy pomorančů a j. nápoje líhové.

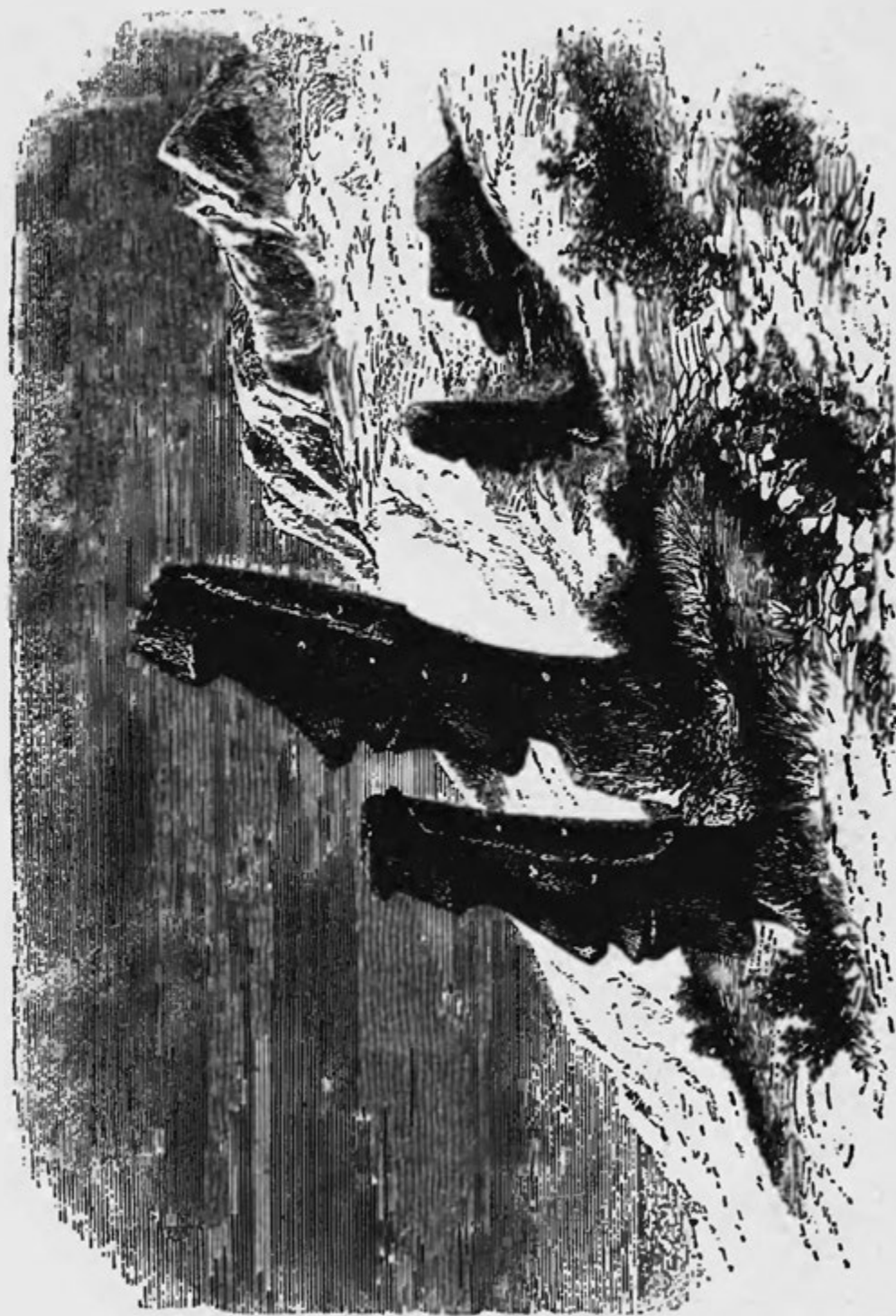
Povahu Polynesianů vyličovali Evropané, kteří první s nimi přišli ve styky, téměř všichni velmi příznivě. Ovšem často opominuli nemravnosti věru děsné a neukrotitelné náklonnosti ku krádeži; byliť všichni dojati jich srdečností a přítulností, s jakou se družili k cizincům. Proto byli ostrované záhy ochotni, zanechat svých starých, arci již skleslých institucí.

Mezi těmito pronikalo celým státním, náboženským a společenským životem tapu č. tabu, zvláštní síla, již opatření byli bohové a vznešení lidé s božskou přirozeností. Věcí, kterých příslušníci této přední třídy se dotekli, ostatní nesměli užívat, mimo to byly jiné věci již samy sebou pokládány za „tapu“. Bylo-li vloženo tapu od oprávněných, mohlo zase jen těmito za jistých obřadů býti zrušeno. Na porušení jeho byl neodvolatelný trest smrti. Tapu tvořilo tudíž propast mezi vznešenými a nízkými, a na jeho posvátnosti spočívá větším dílem též dřívější feudální ústava Polynesianů. Ale již dlouho před příchodem Evropanů stará zařízení a staré zvyky mizely, a všechny polynesské státy nacházely se v úpadku.

Obř. 109. Lovení ryb na útesích ostrova Divochů (Niue).

I v jiném směru pozorujeme klesání domorodé vzdělanosti. Polynesiané octnuvše se během času v oceanské samotě a ne-

Obr. 110. Kamenné sochy na Rapanui.

majíce podnětu, pozbyli svých původních schopností; tomu nasvědčují především četné zbytky někdejších kamenných

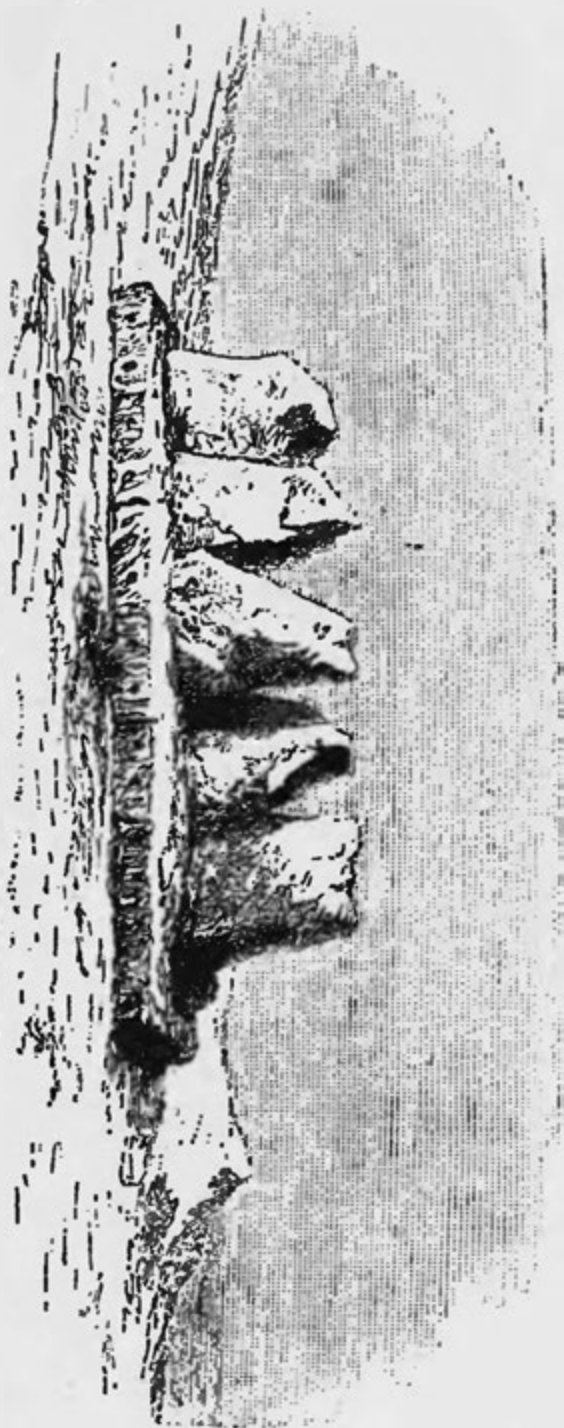
staveb, které nacházíme na některých ostrovech. Největší výkony toho druhu spatřujeme na Rapanui, kde Roggeveen na-

lezl mohutné balvany s lidskou hlavou, která měla věnec jako mosaikou ozdobený. Tyto sochy, 10—13 m. vysoké obkličovaly celý ostrov jako znamení bohů-ochránců. Také na Tongatabu a Tahitiu jsou mnohé ohromné stavby a veliké kamenné tarasy. Že rozsáhlé budovy z kamenných desk na Rapanui, které jsou nyní zpustlé, ještě před 150 lety byly obydleny, vysvítá z vyobrazení ovcí, koní a lodí, provedených na stěnách v bílé, černé a červené barvě.

Právem očekáváme hojnost ústních podání, neboť polynesský obor myšlenkový jest vedle buddhistického vůbec nejširší. Mnohé však vymizelo, z velké části proto, že mnozí missionáři pokládali za svůj cíl, vyhubiti domácí tradice. Proto byly nám zachovány jen jednotlivé zmatené báje; z hlubšího významu jejich vlastního ná-

boženství nacházíme pouze nesouvislé a téměř nesrozumitelné úryvky.

Obr. 111. Zříceniny na ostrově Rapanui.

Činnost missionářů.

První podnět ku rozšíření křesťanské víry a vzdělanosti nevyšel vlastně z náboženské třídy evropské. Cookovými objevy a líčením jeho průvodců stalo se Jižní moře předmětem mocné romantické snahy. Mnozí hledali v prosté přirozenosti dalekých ostrovů, aspoň v myšlénkách svých, útočiště před přesycenou vzdělaností. Byla to doba robinsonad. Toto pohnutí nebylo ovšem bez účinku na křesťanský život, a ona touha po cizině vedla sama ku podnikům missionářským.

Blouznivé záměry spojily anglikány, independenty a presbyteriány ku společné činnosti. Jimi byla založena v září r. 1795. v Londýně „Missionary Society“, *) která později změnila jméno dle názvu sídla svého. Za účel prohlášeno bylo rozšíření základních pravd křesťanských; žádné z oněch vyznání však nemělo býti závazným pro nové osady. Během času stala se londýnská společnost ústavem anglických independentů; ona missie bez vyznání ukázala se totiž býti nemožnou.

Za působiště vyvolila si společnost Tahiti, ostrovy Samoa, Tonga, Markesy, Hawaii a Mikronésy. Pomocí velikých příspěvků zakoupena a vypravena byla missionářská loď „Duff“, která 10. srpna 1796. za nadšeného jásotu vyplula z loděnice Towerské. Na lodi vlál missionářský prapor: tři stříbrné holubice s ratolestí olivovou na šarlatovém rouše. Vedení svěřeno bylo zkušenému kapitánu Wilsonovi, jenž stal se po bouřlivém životě horlivým křesťanem; na palubě byli čtyři svěcení kněží, lékař a 24 jiných mužů, nejvíce řemeslníků.

„Duff“ zakotvila 6. března 1797. v zátoce Matavě na Tahiti-u. Začátek byl příznivý, neboť král i královna byli ochotní. Wilson zůstavil na Tahiti-u velkou část missionářů, ostatní

---

*) Missionářská společnost.

zavezl na Eimeo, Marquesy a Tongu. Missionářům však nikde se nedařilo. Z Marques musili býti záhy odvezeni, na Tonze někteří byli zabiti, a i Tahitiané takým nepřátelstvím zanevřeli, že missionáři uprchli většinou do N. J. Walesa. Teprve když Pomare II. dal se pokřtiti a panství své šťastnými boji sesílil, nabyla missie pevné půdy. Horlivý král dal v krajině nynější Papeety vystavěti velikou „královskou kapli missionářskou“, budovu to 230 m. dlouhou a 18 m. širokou, jež měla uvnitř 36 pilířů z chlebovníkův a 280 sloupů vnějších, 133 oken a 29 dveří. Na třech kazatelnách, 80 m. od sebe vzdálených, kázali při zasvěcení missionáři 6000 posluchačům. Založeny byly četné školy, zřízeny tiskárny, a na znamení vítězství křesťanského poslány byly zavržené modly do Londýna. Hlavním činitelem při této missii byl „apoštol Jižního moře“ John Williams, o němž jsme již dříve se zmínili (srovnej str. 274.).

Útokem Francouzů na neodvislost ostrovů, zavedením francouzských jesuitů, kteří nejprve zřídili missii na ostrovech Gambierových a odtud přišli na Tahiti, konečně pak i pronásledováním anglických missionářův obmezila se činnost londýnské missie. Pařížská missionářská společnost, taktéž protestantská, z části na její místo nastoupila; londýnská missie však přes to má na Tahiti-u a Mooreji 13 kazatelů, více než 2500 vyznavačův a 40 škol s 1000 žáky a žákyněmi, na západních ostrovech pak jsou 3 domácí pastory a 138 kazatelův a skoro 1700 věřících.

Na ostrovech Tuamotu měli dříve angličtí missionáři stanice; nyní mají je katolíci na Anaa, Makemo a Takume; zde však mají missionáři zlé odpůrce v Mormonech, jichž učení o mnohoženství je pro domorodce svůdným.

Na souostroví Tonga byla missionářská činnost r. 1826. opět počata, ale teprv po dvou letech, když byli sem posláni Turner a Gross z Austrálie, křesťanství se ujímalo zprvu na

Tongatabu, pak na všech ostatních ostrovech. Král Jiří stal se nejhorlivějším jeho přívržencem. Všem svým otrokům vrátil svobodu a dal vystavěti kapli 38 m. dlouhou a 15 m. širokou. Missionářem Wilsonem otevřen byl r. 1841. v Neiafu theologický ústav.

Týmž časem přibyl sem katolický biskup Pompallier z Nového Zelandu. Na Wawau-u jej ovšem král Jiří nepřijal, ale náčelníci z Bey a Muy (na Tongatabu) přijali papežství s tou podmínkou, že nevzdají se svých žen ani tanců neb jiných starých zvyků. Katolíci mají asi 2000 přívrženců na stanicích v Mokofanze, kde nedávno vystavěn byl nádherný kostel, pak v Mua-u a Hibifo-u. Ostatní Tongané jsou protestanti a tvoří zvláštní distrikt australsko-asijské konference wesleyanských methodistů.

Sousední ostrovy Uea a Futuna jsou katolické. Řízením missionářů stal se ostrov Uea vzorným státem, v němž není třeba zákonníku, neboť vzešlé rozepře rozhodují missionáři, a zločiny téměř se nevyskytují. Obyvatelé Niue-a (ostrov Divochů) jsou však horlivými protestanty.

Z Tongy podnikla wesleyanská missie pokřestění Vitianů. První missionáři přibyli r. 1835. na Lakembu, kdež byly tongaské osady. Odtud obsadila Vivu, Newu a Mbuu; missionářský pokus na Somo-somu nezdařil se pro hroznou divokost obyvatelů. Od těchto prvních počátků rozšířilo se křesťanství, zejména obětavou horlivostí Crossa a Williamse, po všech ostrovech, takže z obyvatelstva (120.000 duší) navštěvuje přes 102.000 wesleyanské kostely; ostatní jsou po většině vyzna-vači jiných církví, někteří jsou ještě pohané. Katolická církev založila tu r. 1844. missii a má asi 8000 přívrženců.

Na jihozápad od Tahiti-a jsou ostrovy Cookovy č. Herveyské. Zde učinil neunavný John Williams pokusy obrátiti domorodce, vyslav z Raiatey dva členy této obce na Aitutaki. Odsud rozšířilo se křesťanství do Mangaiy, Atiu a Rarotongy,

kterýž ostrov později vyslal mnoho missionářů do krajín jiných. V malých obcích zavládl nyní velmi čilý život bohoslužebný. Písmo sv. jest tu více rozšířeno než kde jinde ve světě, a návštěva škol je všeobecná. Nemalé důležitosti byl seminář v Avaruji, kdež připravují se kazatelé a učitelé.

Ale Williamsovi byla činnost „v úzkých mezích jednoho útesu“ příliš malou; se svou lodí „Messenger of Peace“ (posel míru) opustil r. 1830. Raiateu a odplul na ostrovy Samoa, kde našel již pole připravené, i docílil za krátkou dobu značných úspěchů. Bohužel byl neunavný, obětavý muž, navštívil otčinu svou, již r. 1839. na Erromanze zavražděn. Missie mezi Samoany přes to činila pokroky, v Maluji zřízen seminář, a dokončen byl překlad Nového Zákona. Dle výkazu z r. 1878. měla londýnská missie 8 hlavních stanic a přes 27.300 vyznavačů. Školy všech ostrovů navštěvovalo 4500 chlapců a více než 4000 děvčat. Mimo to mají tu missionářské stanice Wesleyanové a katolíci. Onino měli asi 7600 přívrženců; počet katolíků jest menší, mají však hojně sil účinných, a tož 2 biskupy, 14 kněží a několik milosrdných sester. Tato konkurrence rozličných vyznání ovšem věci málo prospívá, a každý vzdorovitý náčelník, který by rád si osoboval působení ve věcech církevních, hrozí jednoduše, že přistoupí k jinému vyznání, neučiní-li se mu po vůli.

V souostroví hawajském mělo křesťanství snazší přístup hnutím, zde náhle povstalým, které chtělo tapu zrušiti a modly odstraniti. O křesťanství nebo náklonnosti k němu nebylo posud ani zdání, ač tu bylo mnoho osadníkův, a ač na lodi Freycinetově byl královským vdovám Kaahumanu a Keopulani udělen křest. Vznešené novokřesťanky neměly zajisté ani tušení o významu onoho obřadu.

Ale Hawajané častěji zavítali do Ameriky, mnozí z nich byli tam i vychováni v missionářské škole v Cornwallu (ve státu Connecticut). R. 1819. vyslala pak americká společnost

missionářská Bingham a Thurstona s několika pomocníky do Havaii. Křesťanství rychle se ujímalo; r. 1825. bylo již 6 stanic: Honolulu, Waimea, Lahaina, Kailua, Waiakea (Hilo) a Kaowalea při zátocce Kealakekua. Dvě léta potom přistal na Honolulu jesuita Bachelot s dvěma knězi a 6 řeholníky přes všecken protest vladařky; r. 1832. byli však vypověděni a do Kalifornie odvezeni. Ale již r. 1836. vrátili se někteří z nich; Dupetit-Thouars a (r. 1839.) Laplace vynutili úplnou svobodu katolické bohoslužby a právní rovnost katolíků s protestanty. Katolická církev dělala rychlé pokroky; již v letech šedesátých bylo na Havajských ostrovech činně 18 kněží a 12 domorodých katechistů. Mimo veliký chrám v Honolulu měli 58 kaplí. 50 škol, seminář a klášter jeptišek a 23.000 vyznavačů. Za to vyznavačů protestantských patrně ubývá. Americká missie ovšem usilovně pracovala; r. 1831. zřídila v Lanaiholuně na Maui-u seminář, vydávala náboženský časopis: „Lo Kama Hawaii“ (Havajský učitel), a vytiskla v Honolulu již r. 1838. překlad písma sv. a zpěvník v řeči domácí. Ale dle nejnovějších zpráv má jen 7—8000 členů v 56 obcích. Spojení s americkou missionářskou společností bylo r. 1853. zrušeno a samostatná společnost nazvala se Hawaiian Evangelical Association.

Vedle ní působí ještě jedna protestantská missie, reformovaná katolická s anglikanským biskupem v čele, založená anglikanskou státní církví a Societou of the Propagation of the Gospel. Jest sice malá, ale hlásí se k ní i dvůr i mnozí vznešení Havajané a četní Angličané. Také pro přistěhovalé Číňany vystavěn je v Honolulu kostel; většina z nich jsou ovšem ještě pohané.

Z Havaii konány byly missionářské pokusy v Mikronesii, o čemž později promluvíme. Hawaiian Evangelical Association obrátila činnost svou k Markesám. Protestantští missionáři z Tahitia již záhy sem přibyli, musili však ustoupiti katolickým missionářům, francouzskou vládou podporovaným. Tato

katolická missie zastoupena je nyní biskupem v Nukuhivě, 8 kněžími a třemi sestrami na rozličných ostrovech. Hawajánům přes to podařilo se založiti na Futuhivě, Hivaoji, Uahuce

Obr. 112. Modla z ostrova Rapanui.

a Uapou-u malé stanice. Ale velikých výsledků nedocílila žádná missie; Markesané jsou téměř vesměs pohané a vzývají posud velké dřevěné sochy s velikými rozšklebenými ústy, jako by po oběti toužícími, s vypoulenýma očima, s rukama

na břichu složenýma, i obětují jim plody, potraviny a při slavnostech i lidi.

V jiných částech Polynesie dařilo se missii velmi dobře, tak že nyní asi jsou mimo Markesy pohané pouze ještě na východních ostrovech Tuamotu a na Rapanui. Posud modlí se tu k dřevěným modlám s obrovskou hlavou a s očima z kosti neb obsidianu vyrobenýma.

Byli a jsou asi mnozí, kteří missií a její sluhy opovrhují a je tupí. V mnohé příčině ovšem i missie ubíraly se bludnou cestou; byly i mezi hlasateli víry ovce prašivé. Nejvíce stížností pronesl Kotzebue. Darwin, jehož přec nikdo nebude viniti z nábožnůstkářství, odpovídá k tomu vzhledem k Tahitiu a zároveň k ostatním krajům velmi trefně: „Jsou mnozí,“ praví ve svém díle *‘Cesta kolem světa’*, „kteří jsou ještě více roztrpčení nad missionáři a jich jednáním než sám Kotzebue. Tito kritikové nikdy nesrovnávají stav nynějšího Tahitia s dobou, jaká bývala před 20 lety, nýbrž měří jej nepříslušným měřítkem křesťanské dokonalosti. Činí-li to cestující, je to holý nevděk. Neboť kdyby ho stihla na neznámém břehu bouře mořská a ztroskotání lodi, modlil by se vroucně: kéž by činnost missionářův až sem byla zasáhla!“ Ovšem nedodělali se missionáři všude nejlepších účinků, ale zajisté zavedli všude lepší stav na místo horšího.

Snahy evropské.

Ani Portugalci ani Španělové, kteří pluli oceanem objeveným, ani pozdější Hollandané, Angličané a Francouzové docela nebyli ochotni, vztyčiti vlajku na jednom z oněch ostrovů, které vracející se cestovatelé popisovali jako pravé ráje. Příčinou takovéto zdržlivosti nebyla však nechť rozšířiti osady novými krajinami, tím méně šetrnost ku právům domorodců;

spíše úplný nedostatek všeho toho, co láká zisťnost: drahé kovy, vzácné koření a bohaté látky, způsobil, že Polynesané nebyli rušeni ve svém vlastnictví.

Francouzové první zmocnili se části Polynesie. Ludvík Filip chtěl zalichotiti ctižádosti svých poddaných a spolu upevniti své postavení výboji v Africe a získáním zemí v Tichém oceanu. Za Tahitiem a Mooreou, jež byly přijaty r. 1842. pod jakýs protektorát, následovaly záhy Markesy, některé ostrovy Tubuaiské, souostroví Tuamotu s ostrovy Gambierovými a malý neobydlený ostrov Clipperton, tak že má Francie nyní 3667·5 □ km. č. 66·64 □ mil Polynesie v držení. Ostrovy prvních dvou souostroví jsou přímo majetkem republiky, ostatní jsou v poměru ochranném. Obsazením souostroví Viti vláda anglická Francii předešla. Tím získala v Polynesii pevné postavení, neboť malé ostrovy Karolina, Starbuck, Malden a Fanning, z nichž jen dva první jsou obydleny, zaujímají málo přes dvě □ míle a mají pouze 230 obyvatelů. Co však anglická vlajka zdvižena na onom nejdůležitějším souostroví, a co milostivě vyhověno žádosti rotumahnských náčelníků za annexi, vládne královna anglická územím 20.974·5 □ km. č. 380·9 □ mil, na němž bydlí asi 128.000 lidí.

Majíce zřetel též ku Mikronesii, spatřujeme, že ještě jiná moc nároky činí na velikou část její. Španělsko osobuje si nadvládu nad Marianami, ostrovy Palau a Karolinami, t. j. nad 2590 □ km. č. 47 □ mílemi s 45.000 obyvateli. Mariany jsou skutečně již po dlouhou dobu spravovány od španělské vlády, ač dosti bídne; její práva na Karoliny a Palaury jsou však jen na papíře.

Američanům patří jenom některé malé ostrovy skalnaté, které obsadili pro těžení z tamějších ložisk guana. Stálé usazení není tu ani možno; jsou-li ložiska vyčerpány, jsou zas ostrovy opuštěny, jako stalo se s ostrovem Bakerem v souostroví Fönixu, kde r. 1858. United States Guano Company

v Novém Yorku počala těžiti, a později do Howlanda se přesídlila. Americká společnost, Phönix Company v Honolulu, zřídila osadu na Mac Keanu, pak na Birney-i, které však později zrušila a novou zřídila na Enderbury. Také na Jervisu v souostroví Fanning má tato společnost dělníky k vytěžení ložisk guanových; na korálových ostrůvcích Nukunono a Olo-senga č. Solitaria v souostroví Tokelau vyrábí americký podnikatel se samoanskými dělníky olej kokosový. To vše není však kolonisace, po níž Američané podle výroku ministra Sewarda: „We want only trade, no dominion“ snad ani netouží. Pokus ctižádostivého dobrodruha Steinbergera a později amerického konsula Griffina v Apii, podrobiti souostroví Samoa hvězdové vlajce, byl vládou ve Washingtonu ihned odvolán, a jenom krásný přístav Pago Pago na Tutuile jest americkým vlastnictvím. Ovšem je království Hawaii úplně pod působením americkým a zajisté v čase nedalekém bude se ucházeti o spojení s Unii. Také Němci hledí zde nabyti vlády.

H a w a i i.

1. Země a plodiny její.

Podobá se k pravdě, že Španěl Gaetano spatřil toto souostroví již v polovici 16. století, neboť staré mapky španělské naznačují v místech, kdež Hawaii jest, veliký ostrov la Mesa a dále na severozápad souostroví los Monjes nazvané. Objevení to Španělové asi tajili. Pravým objevitelem je Cook, jenž připluv (19. ledna 1778.) před Kauai a Nihau uvedl ve všeobecnou známost nové souostroví. Bohužel, slavný plavec tu zahynul. Zprvu pokládán byl za boha Rono, i vzdávána mu pocta božská, ale r. 1779. byl zavražděn. Mrtvolu jeho odvěkli a jen část ostatků byla Angličanům vydána; ostatní zanesli Hawajané na vzdálený cíp ostrova, kde je v chrámu Ronově

uložili a každoročně v slavném průvodu po ostrově nosili. Až do nedávna naznačovala měděná deska v palmě kokosové místo, kde Cook zahynul, nyní vypíná se tu pomník.

Po Cookovi Vancouver v letech 1792. a 1793. ostrovy pozorněji ohledal. V nejnovější době cestovali na nich Wilkes a Dana, Brigham pak důkladněji prozkoumal geologii, Mann rostlinstvo souostroví.

Cook nazval souostroví po svém příznivci hraběti ze Sandwiche; pojmenování to zatlačeno bylo nyní úředním názvem stanoveným dle největšího ostrova Hawaii. Na sever dosahuje souostroví až k $22^{\circ} 16'$ (mys Kauai), na jih k $18^{\circ} 52'$ s. š. (mys Kalae na Hawaii), na východ až k $154^{\circ} 43'$ z. d. (vrch Kapoho na Hawaii) a na západ k $160^{\circ} 32'$ z. d. (skalný ostrov Kaula). V těchto mezích rozkládá se osm největších ostrovů: Hawaii, Maui, Kahului, Lanai, Molokai, Oahu, Kauai a Niihau (s Kaulou). Směrem severozápadním roztroušeno je sedm skalnatých ostrovů, patřících ještě k Hawaii, jediné bydliště nesčetných ptáků mořských. Celé souostroví zaujímá $17.008 \square$ km. č. $308.9 \square$ mil, je tedy menší než ostrovy Viti a Nová Kaledonie, a rovná se asi třetině Čech.

Zdá se, že jsou všechny ostrovy původu sopečného; láva je velmi rozličná, z části porovatá, z části tufová, většinou však čedičová. Hory chovají uvnitř trachyt a phonolith, zde onde nacházíme též vrstvy vápence madreporového. Kde láva pochází z doby staré, vyvinulo se hojné rostlinstvo; země však není vůbec tak vábná, jako byla v dobách objevu, a mnohé kraje, tehdy vzdělávané, jsou nyní pusté a holé.

Zemětřesení a soptění vyskytuje se časem na všech téměř ostrovech; 30. září 1881. stihlo Honolulu a jiné ostrovy velmi prudké zemětřesení, které způsobilo nesmírné škody.

Nejvyšší sopečné kužely jsou na Hawaii Mauna Kea (Bílá hora, 4253 m.), Mauna Loa (Veliká hora, 4194) Mauna Hualalai (2522) a Kilauea (1210 m.); na Lahaině jsou nejvyšší

hory Mauna Haleakala (3100) a Mauna o Eka (1868 m.). Hory na ostrovech ostatních jsou daleko nižší, jen na Kanai-i dosahuje Waialeale 1900 m. Jest podivno, že ostrovy, ač jsou sopečné, nemají žádných pramenů mineralních.

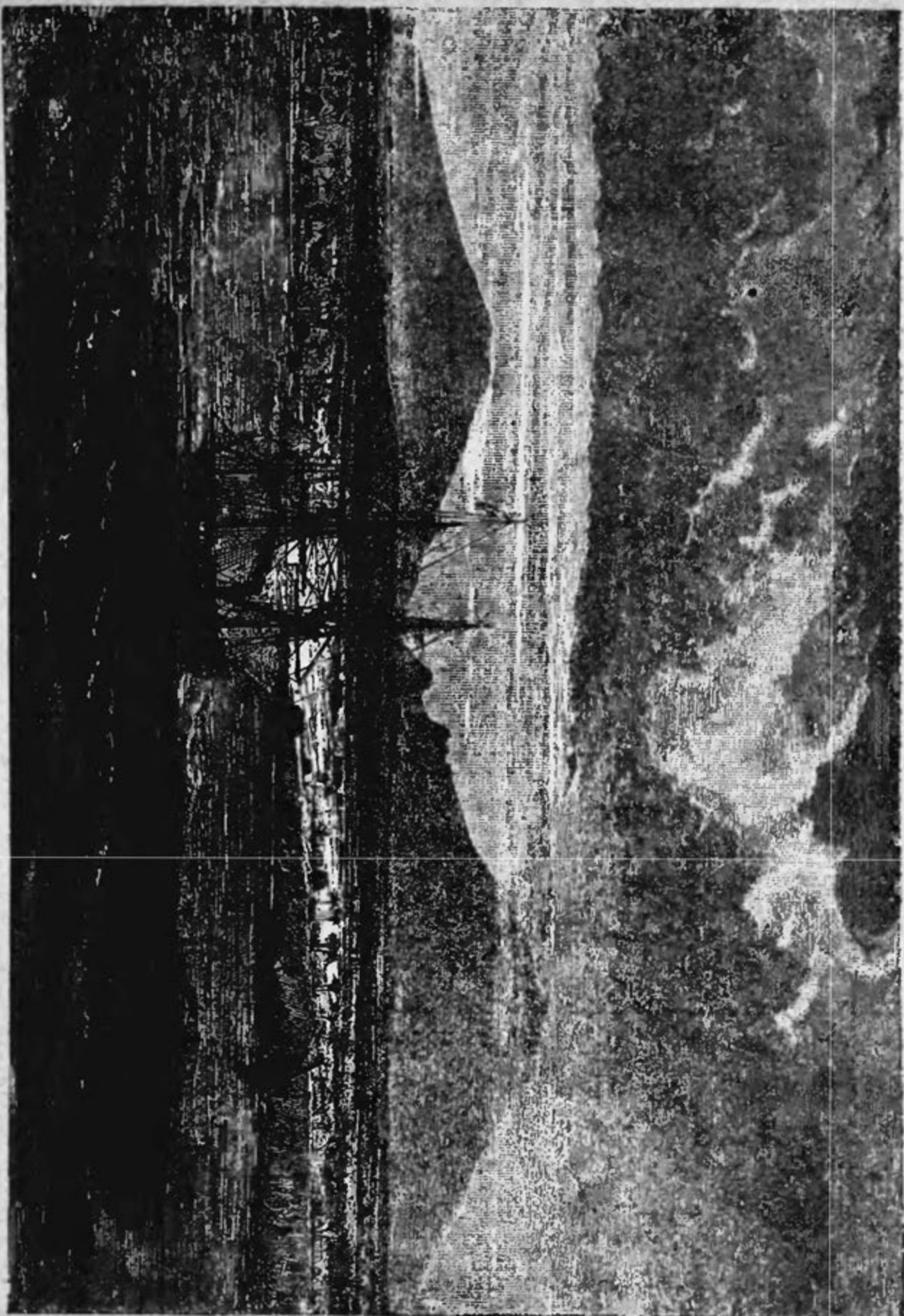
Mezi horami rozkládají se četná údolí velice pŕvabná a úrodná, ovlažovaná říčkami a potoky, které přes balvany a stráně se šumotem pospíchají k moři; ale mnohé nedosahují ho, nýbrž zanikají již před pobřežím. Proto bývá krajina pomorň suchá a pustá.

Všude pozorujeme veliký rozdíl mezi pobřežními krajinami západními, které po dlouhou dobu v roce jsou téměř pustinami, a svahnatými krajinami východními, jež mají velmi krásné lesy. Příčinou toho rozdílu jsou poměry klimatické, neboť východní passát přivádí vlhké mraky a častější pršky; nejvíce pak rozhoduje tu vyšší, tu nižší poloha kraje. Na rovinách pomorň bývá horko a sucho, dále na stráních hor vlhko a horko, a ještě výše počasí mírné a suché. V Honolulu je průměrná teplota 24°, a teploměr zřídka vystupuje přes 35° C., neboť téměř nepřetržitě vane chladivý passát přes skalní hřbet Oahu-a a údolím Nuanu, parno letní umírněno bývá častými občerstvujícími prškami; podnebí je tudíž zdraví zcela příznivo.

Již na hodinu do kraje spatřujeme rostlinstvo velmi bohaté. Sady palem kokosových a chleboňů střídají se s poli cukrovými, a nad úrodnou nížinou prostírá se les kolem nečinných sopek. Můžeme rozeznávat tři kraje: pomoří a nížiny, pás lesů pod 2000 m. a kraje výše položené, kde jen zakrnělé křoví roste aneb hrubá rozeklaná půda pokryta jest chudým mechem a lišejníkem.

Ve vysokých horách vypíná koa (*Acacia Koa*) korunu svou nad hustým, vždy zeleným roštím, z její kmenů domorodci druhdy vyráběli veliké čluny. Mezi stromovím nacházíme mnohé druhy australské. *Boehmeria stipularis*, *Carex Comersoniana*, *Metrosideros*, *Myoporum*, *Santalum*, kterého však

Obv. 113. Mauna Kea & Mauna Loa.

stálými vývozy do Číny již značně ubylo. Že se tak stalo, jest chudému, utiskovanému lidu událostí velevítanou; neboť jindy bývali nuceni vláčet na holých plecích dříví z neschůdných lesů ku břehům mořským, pročež tisíce jich umíralo, jiní pak opouštěli svá obydlí a potulovali se v lesích, aby zbavili se nenáviděné práce.

Krajina nad lesy jest na rostlinstvo velmi chuda; na Mauna Loji mizí ve výši 2200 m. koberec rostlinný téměř všude, a ve výši 2800 m. živí se ještě jen mech vlhkostí sopečných par. Ale Mauna Kea, nesestávající z tvrdých trusek, nýbrž ze drobné hmoty sopečné, jest porostlá ve větších výškách nejen travinami a keři, ale až do výše 2800 m. nacházíme 3 m. vysoký strom manati (*Edwardsia grandiflora*) a jiné rostliny i ještě 600 m. výše.

Rostlinstvo hawajské valně různí se od ostatních ostrovů Jižního moře. Fíkovníků, které dosahují v Polynesii obrovských rozměrů, vůbec tu není, chleboň spatřujeme téměř jenom na Hilu, orchidee jsou velice vzácné, a cizopasně druhy této podivné čeledi vůbec se nevyskytují, kdežto složnokvětne mnohem jsou častější než na souostrovích polynesských. Za to mají nejvíce rostlin domácích; jen 20 druhů nacházíme též jinde. Mezi rostlinami přenesenými jest asi polovička tropických, čtvrtina pochází z Indie, osmina je společná s ostatními ostrovy jihomořskými a osmina s americkými. Mezi domácími čeledmi vynikají především synantheree a lobeliacee, pak mořenovité, routovité a břechtanovité.

Hawaii má mnoho užitečných rostlin, jako *Pandanus*, *Broussonetia*, *Dracaena*, *Hibiscus*, *Curcuma*, *Tacea*, *Amomum*, *Saccharum*, kteréž nalézáme i na jiných ostrovech polynesských. Evroptí přistěhovalci zavedli sem: yams, batát, zemčata, tabák, kávu, révu vinnou, citronníky, čočku a boby, mimo to pěstované rostliny Číny a Japana. Vedle domácí palmy kokosové stojí královská palma ze Západní Indie, datlová palma z Afriky.

Východoindické papayy a stromy mangové, čínské bambusy a brasílské araukarie, banány a jiné rostliny, jichž vlast ani neznáme, zde zdomácněly. Ovšem veliká část půdy je vzdělávání vůbec neschopna, ale kde zvětralá půda dostává dosti vláhy, buďsi prškami, buďsi způsobem umělým, dává výtěžek bohatý.

Pěstování cukrové třtiny nadmíru rozkvetlo smlouvou se Spojenými státy, dle níž plodiny hawajské nepodléhají tam clo: r. 1881. vyvezeno bylo 94,789.483 liber cukru. U větší ještě míře rozšířilo se pěstování rýže, tak že téhož roku bylo jí vyvezeno 7,785.070 liber; méně daří se sadům kávovým. Však i domácí rostlinstvo dává mnohé důležité předměty vývozu.

Je to předem pulu, rostlinná vlna barvy nahnědlé, která nachází se na listové stopce kapradí (*Cibotium glaucum*), zvláště na Havaii divoce rostoucího; užívá se jí k vycpávání. ve San Francisku dělají z ní klobouky. Na hniјících kmenech zvrácených stromů roste ve vlhkých lesích druh houby, která se jako oblíbený pokrm vyváží do Číny a Kalifornie. Mimo to v Americe malíři rádi kupují místo oleje lněného výborný olej z ořechů stříbrolesklého stromu kukui (*Aleurites triloba*), který dává i domorodcům pohodlné svítivo, a též arrowroot z takky (*Tacca pinnatifida*) má v cizině odbyt.

Zvířena je na souostroví Havaii právě tak chudá jako na ostatní Polynesii. První objevitelé našli ze ssavců jen netopýra (*Lasiurus Grayi*), též v Chile žijícího, myš, vepře a psa. Domácí pes, malý, líný zvíře s liščí hlavou, dlouhým hřbetem, křivýma předníma nohama a srstí hnědou, býval živen jedině tarovou moukou a byl pochoutkou náčelníků; nyní je vzácným. Importovaní psi se však rozmnožili tou měrou, že jsou téměř útrapou obyvatelů; zdivočilé smečky pobíhají v horách a napadají stáda ovcí a koz. Krásní koňové, pocházející z chilských a kalifornských hřebců, jsou nadmíru vytrvalí a všude rozšířeni. Pravý Hawajan, buďsi hnědý nebo

bílý, vsedá na ně, má-li vykonati sebe menší cestu. Hovězí dobytek zaveden byl Vancouverem a v polodivokém stavu tak se rozmnožil, že někteří osadníci zaměstnávají se jen lovem jich; loví je buď ručnicí, nebo je chytají lassem nebo do jam. V takové jámě bídně zahynul r. 1833. Skot Douglais; sbíraje rostliny, padnul do ní, kde od býka, již před ním chyceného, byl rohama probodnut. Kůže a lůj jsou nyní důležitým zbožím vývozu hawajského.

Zavezeny byly též ovce, a to hnědé, kalifornské, však nedaří se tou měrou jako hovězí dobytek, ale přece se silně rozmnožily; vlna vyváží se do San Franciska. Koz je nyní veliké množství, podobně zdivočilých koček, které v lesích po ptactvu slídí. Ptáci. vypuzeni byvše osadníky od pomorí, ustupují stále do vnitrozemských neobydlených krajín.

Tam nacházíme posud nádherné černé mohoy (*Melithreptes pacificia*), jichž dvě žlutá péra křídelní zdobívala krásné pláště vysokých náčelníků, a posud jsou vznešeným dámám nejoblíbenější ozdobou hlavy; platívá mnohá 60 až 100 dollarů za takou okrasu vlasů. Z nejlepších per, která mimo čistou barvu mají zcela zvláštní, krásný lesk kovový, zhotoveny jsou plášť, nákrčník a pás Kamehamehů, jichž užívá se jen při korunovaci a křtu; tento plášť má $3\frac{1}{2}$ m. délky a $1\frac{1}{2}$ m. šířky. Jiní vynikající ptáci jsou šarlatová *Certhia* s černým peřím ocasním, olivově zelená *Certhia peregrina* a malý papoušek horský se šarlatovým rouchem. Holubů znám jest jediný druh, kukaček, lednáčkův a divokých kur vůbec není. Krotkou drůbež Hawajané chovají však u velikém množství; tichými ulicemi Honolulu-a v noci neustále se rozléhá kokrhání kohoutů. Ze ptáků dravých žije tu sokol a sova; slípek (*Rallus ecaudatus*), divokých kachen a kulíků je dosti. Zvláštní husa (*Bernicla sandvicensis*), veliký to, hezký pták, našla již v Anglii novou otčinu. Z plazů spatřujeme pouze ještěrky; nečetný domácí hmyz velice podobá se tahitskému. Nejméně příjemné zavezeny byly

lodmi, tak šváb a blecha; stonožka, škorpiion domácí a moskity pocházejí prý z Mazatlana.

Moře chová množství ryb a měkkýšů, zejména mnoho eretací a zoophytů. S ubýváním velryb klesl též čilý obchod, jenž se s velrybolovem spojoval. Malé perlové mušle loví se v zátoce Oahu-a, jich perly jsou však ceny malé. Ústřice jedlá ani se nevyskytuje, ale ovšem šášeň, a to tak hojně, že loď v jediné noci může jím značně býti poškozena.

2. Hlavní ostrovy.

Největší a nejdále na východ ležící ostrov je Hawai, podobný rovnoramennému trojúhelníku, jenž zabírá 11.356 □ km. č. 206·4 □ mil. Vystupuje někde příkře z moře, jehož pěnivé vlny se odrážejí na holých skalách lávových a s hukotem vtékají do pobřežních jeskyň. Klokotem a jekotem vrací se zase voda z hlubokých jícňů nebo vytryskuje průlomem mezi kapradinami a plazivými rostlinami vysoko do vzduchu. Útesy korálové u břehů jen zřídka se nacházejí a nejsou plavci s nebezpečím, ale nedostává se také dobrých přístavů. Nejlepší jest na východním břehu zátoky Hilo, též Waiakea nazvané, kteráž velikým útesem poněkud je chráněna. Na západní straně poskytuje zátoka Kealakeakua, proslulá smrtí Cookovou, jakés takés útočiště.

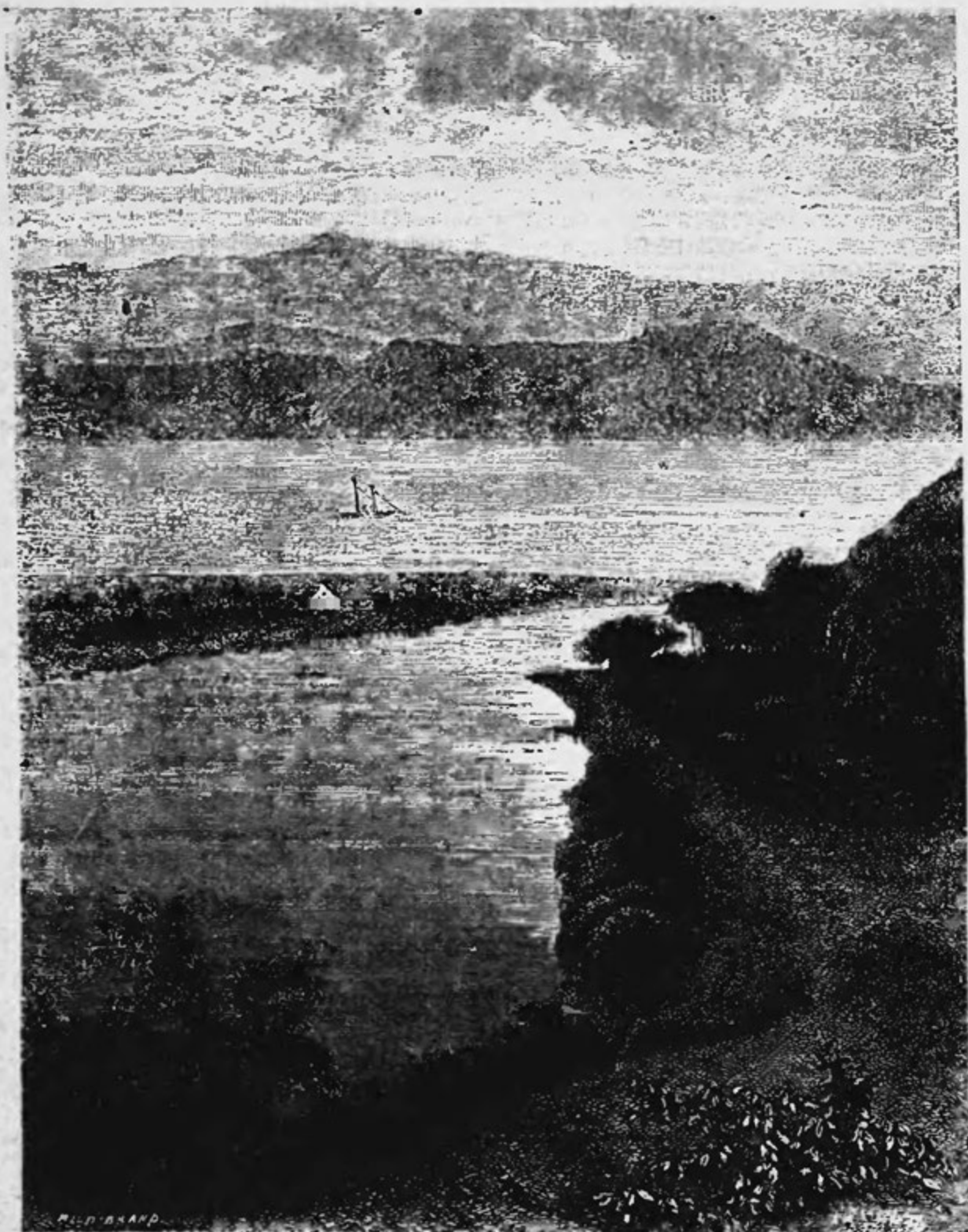
Západní část ostrova, chráněná vysokým vnitrozemím od vlhkých větrů východních, jest úplně pustá. Úzké pomorí z holých skal lávových, zde onde sopečnými kužely přetržených, je hrozně neplodné, neboť všechen déšť rychle stéká mnohými trhlinami do veliké hloubky, voda pak je hořká a slaná; přes to je i tento nehostinný kraj obydlen. Skromná palma kokosová roste i zde, a moře poskytuje rozličnou potravu, doplněnou plodinami zahrad a polí, které ovšem teprv ve výši 230 m. na stráních a za hojnějších průsek jsou výnosnými. Východní strana mnohem štědřeji jest obdařena.

Plavec, pluje od severu podél pobřeží, tu strmého, tu půvabného, téměř neustále zří některý z bojných vodopádů, které se stěn, 20 až 200 m. vysokých, se řítí k moři. Na půdě, zvolna vystupující, táhnou se tmavé lesy koy, ohinie, mainany, střídající se se světlými cukrovišti, k oběma velikánům, Mauna Loa a Mauna Kea. Ze zelenavých údolí vykukují malé osady s obílenými kostelíky.

Na jižní straně krásné, palmami kokosovými a jinými tropickými rostlinami ovroubené zátoky Byronovy (č. Waiakea) je hlavní město ostrova a sídlo gouverneura, Hilo, rozkošné místo s 1000 obyvatelů. Byvši v létě r. 1877. velikým zemětřesením téměř úplně sbořeno, při čemž 100 lidí zahynulo, rychle zas rozkvétalo a má nyní dva vysoké kostely. Mezi stinnými stromy zpola ukryty jsou chýže domorodců, ale na pomorí, kdež soustřeďuje se veškerý obchod, spatřujeme několik bílých budov dřevěných; mezi nimi největší a nejpoutavější stavbu na celém ostrově, budovu soudní, loubím a nádhernými cizozemskými stromy obklíčenou. Ostatní budovy poutají nás dlouhými slaměnými střechami a fantasticky zamřížovanými besídkami, jasmínem, barvínkem a mučenkou vyzdobenými a ochlazovanými.

Vedle Hila vtéká Wailuku do moře. Jako horská bystrina řítí se úžlabinami skal lávových, romanticky prorvaných, z Mauna Key; mezi vysokými černými balvany se v několik ramen rozděluje, pak zase spojuje, zde vrhaje se vodopádem, onde rozčeřené vlnky unášeje po široké ploše, kamením pokryté. Je to divadlo velkolepé a divoké, jako vůbec vše na tomto ostrově. Vedle prudké řeky naplnily se tichou vodou prostranné tůně, v nichž ostrované se koupají. Podivné pandany, upevněny jsouce na skalách rozvětvenými kořeny, visí ve výšce a houpají šumné chumáče v teplém větru passatním. U města rozděluje se řeka ve tři ramena, úzké to průplavy, mohutnými balvany lávovými utvořené, které střelhbitě se ženou a pak

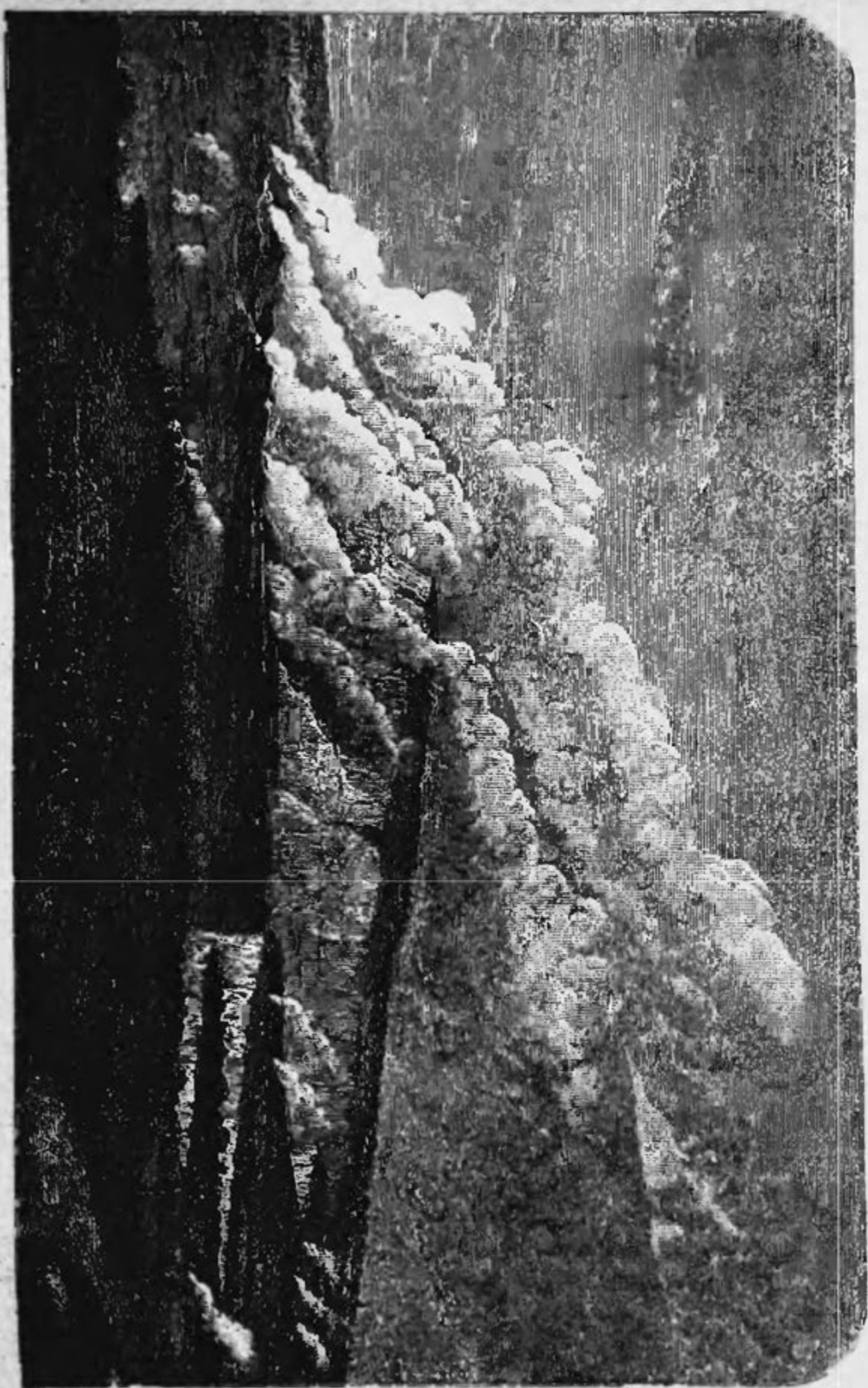

Obr. 114. Pobřeží Hawajské.

vrhají se vodopádem, deseti metrů zvýší do koryta, strmými skalami uzavřeného. Jest to hlavní zábavou domorodců, takorča obojživelných, podniknouti divokou, nebezpečnou plavbu prudkými průplavy a hučivým vodopádem. Majíce ruce vábně nad hlavou sepjaty, dívky z Hila dávají se unášeti prudkou ručejí, objevují se na okamžik na vrcholu vodopádu, a v okamžiku zase jako víly z víru se vynořují.

Jedouce asi půl hodiny hezkými zahradami, octneme se u nádherného vodopádu Rainbow (duhového). Wailuku řítí se tu dvěma rameny se skály 20 m. vysoké do okrouhlého koryta. Paprsky sluneční lámcu se v páře, z rozčeřené vody vystupující, v nesčíslné duhy. Proti vodopádu vystupuje 30 m. vysoká skalní zeď, s jejíž výběžku odvážili se mladí mužové nebezpečného skoku do hlubiny, když Mrs. Brassey navštívila ostrov. V závratné výši nad hlavami žasnoucích diváků bylo zříti statné postavy; dlouhé černé vlasy sepjaty byly věnci z květín a listů, a touž ozdobou pokryty byly jich hnědé boky. Orlím zrakem změřili vzdálenost, prudký rozběh, skok, několikrát obrát ve vzduchu a zmizeli ve vodě, na jejíž povrch zase jako korek vyplavali, a vylézali na stěnu, jakoby nebyli vykonali nic neobyčejného.

Mauna Loa vystupuje zvolna od roviny Hila v plochou kupli, která zaujímá svým úpatím celou jižní část ostrova. Na vrcholu táhne se od severu na jih řada sopečných jícňů; nejčinnější z nich a největší div souostroví je Kilauea na straně východní, vzdálený od Hila 44 km. Je to obtížná cesta přes balvany tvrdé lávy, na úzké pěšince mezi kapradími a kmeny kukuie a množstvím otáčivých rostlin. Ale žádný cestovatel neopomine Kilaueu navštívit, a již v polovici cesty je nyní zřízen čistý, bílý hostinec ze dřeva na místě, kde dříve stála hrubá bouda z trávy, a nahoře na severním kraji jícnu pohodlný volcano-hotel přijme cestujícího, který s radostí vítá toto pohodlí ve výši 1210 m. nad mořem.

Obt. 115. Jicn Kilauey za dne.

Právě u místa, kde je hostinec, sřítla se 180 m. vysoká stráň, a odtud vede klikatá cesta, ovroubená zeleným kapradím a borůvkám s velkými růžovými jahodami, dolů ke duu jícnu. Láva, jež se tu jako kov třpytí, má rozličnou podobu. Tu vystupují kopce a kužele, onde zdvihají se vysoké vlny, jinde spatřujeme píšťaly varhanové; na některých místech podobá se ustydlá láva nesčetným propleteným provazům, na jiných zdá se nám, že patříme do ohromného kotla, v němž láva právě za varu zkameněla. Široké a hluboké rozsedliny zejí z černého, zelenavého proudu lávového. Čím dále kráčíme, tím půda je teplejší a z otvorů vystupují sírové plyny. Krystaly síry, kamence a j. blyští se duhovými barvami v žáru slunce, a v záhybech proudu pozorujeme ve skelné průhledné půdě dlouhé pruhy vypředených trusek, vlasy bohyně Pely, zvláštní to nerost, též pelenit nazvaný, jenž úplně se podobá škvárům hutnickým. Větrej jsouce zaneseny, věšejí se vlasy Peliny na křoví a pokrývají půdu jako jemnou pavučinou.

Mrs. Brassey, která nynější jícn vzlezla, při čemž vůdce její častěji bořil se v tenké vrstvě a rychle unikati musil vyražejícím horkým parám, popisuje nám velikolepý, hrozný výjev. „Do sto stop pod námi vlnilo se ohnivé jezero, asi jednu míli široké. Rozežhavené proudy lámaly se s rachotem rozrušeného moře na břehu. Nesmírné vlny červené lávy valily se divokým jekem na vyčnívající úskalí, vzepjaly se a vrhaly plamennou pěnu vysoko vzhůru. Příboj nejvíce bouřil kolem malého ostrova. Stále a stále hrnuly se na něj hrozné proudy, jakoby nechtěly ustati, dokud by nestrhly ostrov ve propast, příšerně se vařící. Na druhé straně hrnou se vlny k veliké jeskyni; s hromovým rachotem do ní vrážejí, strhají ohromné stalaktity, u vchodu visící, a vyvrhly hořící látku vzhůru k utvoření nových. Každým okamžikem měnil se obraz: brzy to byla řeka, jako tekoucí zlato se skvoucí, která majestátně se valila, pak zas čtyři nebo pět žhavých proudů roz-

Obr. 116. Ohnivé jezero Kilauey v noci.

dělovalo tmavočervenou hmotu, pokrytou šedou pěnou. Bez ustání to klokotalo a syčelo, hned zase vřelo a bouřilo silněji, ohnivé vlny zdvihaly se a klesaly, a pak náhle jako z bezedného jícnu vystoupily mohutné červené a žluté ohnivé sloupy, metly a snopy zde — tam — všude!“

Roztavená láva zřídka z kráteru vytéká přes okraj nebo stěnami, nýbrž odtéká pod zemí jeskyněmi sopečných hor; doleji, není-li povrch již dosti tlustý, otvírají se nezřídka rozsedliny, na jichž dně spatřujeme odtékající lávu. Časem však prodere se stranami hory, a pak ohnivý proud ničí vše, co mu je v cestě: lesy, sady, obydlí a živočichy. V červnu r. 1840. vyvalil se z postranní rozsedliny Kilauey lávový proud, jenž stékaje až k moři, valil se s děsným hlomozem přes propast 16 metrů vysokou do hlubiny; po tři neděle proud neustával. Někde byl 3 až 30 m. hluboký, pobřeží se rozšířilo a povstal písčný břeh s novou ostrožnou. Od té doby událo se neméně než šest prudkých výbuchů.

Od Mauna Loy na sever, oddělena od ní velikou rovinou lávovou, jest nejvyšší hora hawajská, Mauna Kea (bílá hora) zvaná, protože vrchol v zimě daleko pokryt bývá sněhovým rubášem; v létě vydrží sníh však jenom na místech chráněných. Vrchol je veliká plocha; snad je to bývalé dno jícnu, jehož ohrada časem úplně byla zničena. Na jihozápadě nachází se vyhaslá sopka Hualalai, v jehož 20 jícnech živoří nyní rostlinstvo.

Těmito třemi sopkami, které se mírně a pomalu zdvihají, jest planina na severozápadě a jihovýchodě obmezena. Jenom severozápadní část, okres Waimea jest obydlen a vzděláván; na této chladné a zdravé planině byly staré lesy vymýtěny a zřízeny pastvy pro dobytek. Cukrová třtina pěstuje se na mnohých místech ostrova se zdarem, tak v okolí Hila, v Kohale, rozsáhlé vesnici na severním výběžku, a jinde. Počet obyvatelstva udává se na více než 17.000 duší.

Na severozápadu od Hawaii leží za nebezpečným průlivem Alenuihaha ostrov Maui o 1268 □ km. č. 23 □ mílích. Skládá se ze dvou vysokých hornatých půlostrovů, které spojuje písečný násep úzké šíje Waikapské. Větší půlostrov jihovýchodní s vyhaslou sopkou Heleakalou, „domem slunce“, podobá se kuželové hoře hawajské. Stráně západní a jižní mírně k vrcholu vystupují, kdežto na severu a východu nesmírné hvězdové sloupy hory příkře a ostře se z moře zdvihají. Vrchol obkličuje největší jícen země, mající 7—8 mil v objemu a 848 m. hloubky. Z jeho dna vystupuje 16 kuželů, 200 m. vysokých, z nichž některé jsou jícný prorvány. Ale sopka již dlouho jest vyhaslá, tak že ani v podáních domorodců nenalézáme stopy o její výbuchu; ovšem se bájí, že Pele, která nyní trůní na Kilaueji, kdysi bydlela na Haleakale, až ji strach před vystupujícím mořem zahnal na Hawaii.

Na severozápadním, mnohem menším půlostrově leží Lahaina, po Honolulu nejdůležitější přístav v souostroví, na zelené ostrožně, která vybíhá z bílých a holých hor do moře. Malé domy malebně jsou skryty mezi palmami a banány. Za Kamehamehy III., dokud Lahaina byla sídlem královským, měla 3000 obyvatelů, nyní však asi 500, hlavně Kanaků, jen několik bělochův a Číňanů. U přístavu je stará věž, zbytek pevnůstky, která byla k ochraně přístavu; nedaleko odtud nachází se veliká dvoupatrová budova vládní, obklopená loubím, bývalý to palác královský. Z Lahainy veden jest telegraf do Wailuku, 64 km. vzdáleného. Na Maui počítalo se v r. 1878. přes 12100 obyvatelů.

Kohulaui (143 □ km. = 2·6 □ míle), na jih od Maui, od něhož oddělen je průlivem, v kterém leží skalnatý ostrůvek Molokini, je suchoparný; provozuje se však nyní na něm značný chov ovcí, moře pak je velmi bohaté na ryby. Poněkud lepší je Lanai (301 □ km. = 5·5 □ mil), v jehož vzdělávaných údolích bydlí přes 200 lidí. Daleko úrodnější a místy

hustými lesy pokryt jest ostrov Molokai (491 □ km. č. 8·9 čtv. mil), oddělený od Maui průlivem Pailolo. Nej hustěji obydleno jest jižní, mnohdy velmi půvabné pobřeží a na severním břehu daleké údolí Halawa, nejkrásnější a nejúrodnější na ostrově. Pohorí dosahuje největší výšky v 760 m. vysokém Olokuji, hustými lesy porostlém. Molokai jest smutným vyhnanstvím pro ty, kdož jsou stíženi nezhojitelnou nemocí leprou; tito zavedeni jsou policií v uzavřené a nepřístupné údolí ostrova, kde se jim neposkytne ani řádné stravy; hynou tu bídně vzdáleni jsouce přátel a příbuzných. Francouzský kněz věnuje se s podivuhodnou obětavostí duchovní péči o nešťastníky; i on jest odsouzen zde žíti a umříti, neboť, byť i nestihla ho nákaza, nemůže se již vrátiti z hrobu, ježž byl si sám zvolil. Tvrdí se, že nezhojitelná nemoc zanesena byla Číňany, a při neštovicích, kde nejen lékaři, ale i missionáři o překot vše očkovali, jed leprosy přenesen byl na množství lidí.

Z celého souostroví jest Oahu, ač menší sice než Hawaii (1680 □ km. = 30·5 □ mil), přece nejdůležitější jakožto sídlo vlády, středisko obchodu a nad jiné části království vynikajícího průmyslu. Na jiných ostrovech zdvihá se půda od břehu obyčejně vysokého zvolna k jednomu neb více vrcholům; na Oahu však táhnou se od severozápadu na jihovýchod dvě horská pásma, se břehy souběžná, a uzavírají velikou nížinu, která prostírá se po celé délce západního, širšího vnitrozemí. Obě pohoří jsou sopečná, ale stop jícňů v jižním pásmu vůbec nenacházíme a v severním jenom na straně přímořské. Jižní pomorí, okres Waianae jest, protože ho passátní vítr nezasaňuje, velmi suché a hodí se tudíž jen chovu dobytka. Odtud zdvihá se pásmo Waianae č. Kaala, úzký hřeben s mnohými špičáky a roklemi, příkře do výše 1186 metrů. Na severní straně je svah mírnější, a pohoří se více rozvětjuje. Za ním pak prostírá se suchá krajina od východu na západ až ku bažinatému pomorí, na sever až k pásmu Konahuanui; dříve

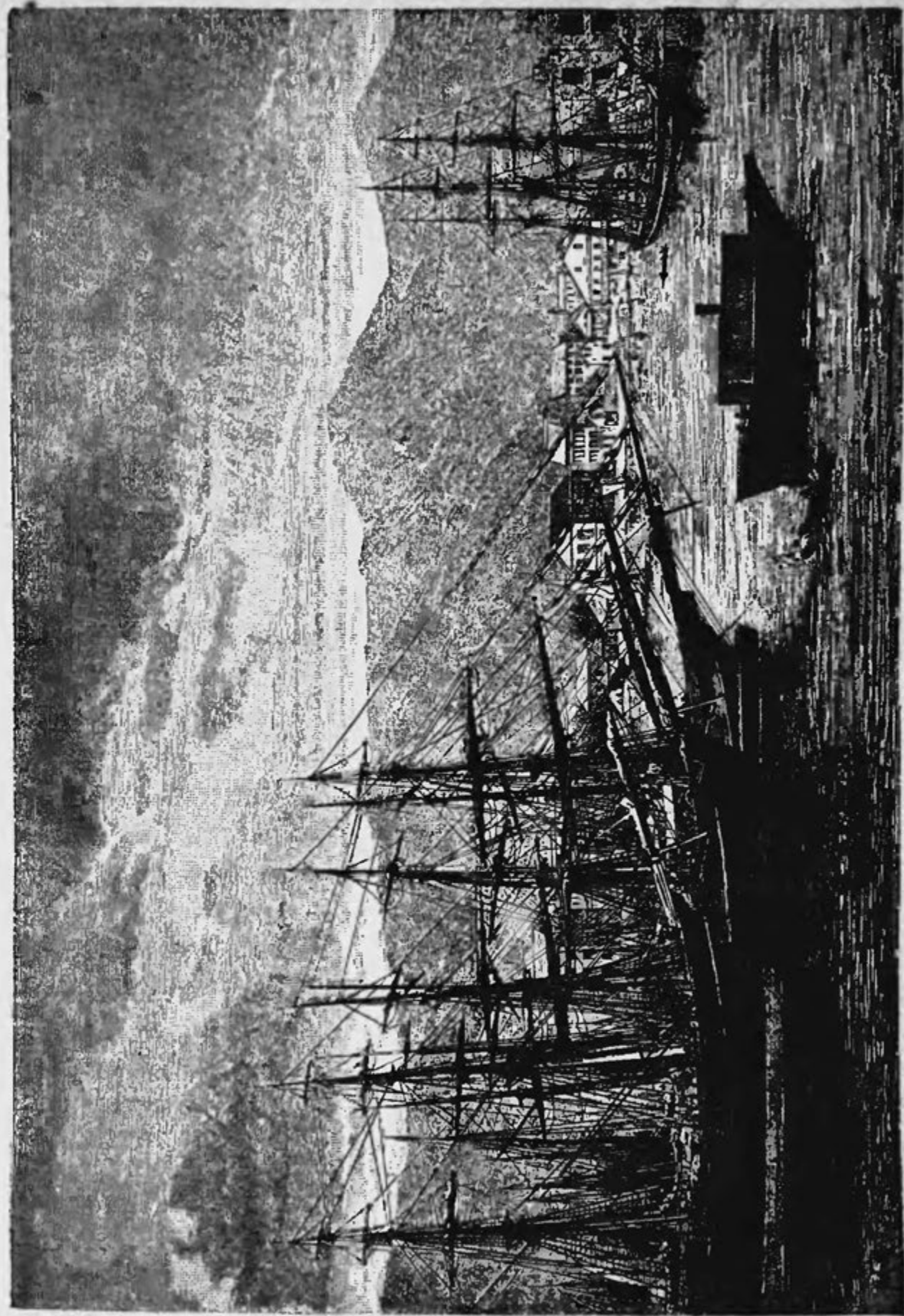
byla uměle ovlažována a vzdělávána, nyní však užívá se jí jen za pastvu ovcí a hovězího dobytka. Na této rovině vyčnívají však zde onde jícny, naplněné z části vyměsenou vodou, z níž se dobývá sůl, z části vodou deštovou. Veliká laguna Ewa, zvaná též jezerem perlovým, na západě od Honolulu, byla by velmi krásným přístavem, kdyby spojení její s mořem nebylo tak mělké.

Severní pásma Konahuanui jest příkré a úzké, i má bahnitou půdu na vrších, lesem porostlých. Příkré stěny lávové a čedičové obkličují zde onde krásná a úrodná údolí, která často se končí ve starých, vyhaslých jícnech, jako na př. utěšené údolí Nuanu ve střední části pásma.

Z Honolulu vede cesta stínem letohrádků a krásných zahrad „bílé čtvrti“, pak podél hřbitovů, v dolině ležících, a kolem mausolea pěti Kamehamehů. Údolí se zužuje; několikráte ubíhá přes cestu točivý potok Nuanu; užito ho bylo ke službám rozličným: zvláště ovlažuje tarové močály, které se po obou stranách cesty rozkládají. Výš a výše stoupáme rozkošným samorostlým parkem, příkré hory rozervány jsou v podivné tvary a klesají náhle v příkré propasti, zde „pali“ nazvané. Po obou stranách průsmyku vystupují nesmírné skály čedičové Konahuanui-e a Waolani-a, a půda bujným rostlinstvem pokrytá náhle spadá v děsnou propast, 400 m. hlubokou. Teprve před nedávnem vytesána byla do příkré skály cesta pro koně. Zde byly dříve kamenné obrazy bohů propastí, akua no ka pali, před nimiž domorodec, jenž s namáháním vylezl po nebezpečné pěšině chytaje se lián, skládal v oběť zelené větve, věnce a květiny. Zde bojována též rozhodná bitva, kterouž slavný Kamehameha dobyl si nadvlády nad celým Hawaiim.

Honolulu, hlavní město hawajského království a nejdůležitější obchodní město Polynesie, leží na jižním břehu Oahu-a. Korálové útesy a písečné, za odlivu suché mělčiny (náspy) daleko se táhnou do moře a nechávají jen úzký vchod, v němž

Obr. 117. Honolulu.

stále bouří vysoký příboj. Za náspy jest přístav úplně klidný. Město vystavěno jest na úzkém pruhu země, nevysoko nad hladinou moře vyčnívajícím; ale z města sama, v hustém tropickém zelení zahrad skrytého, spatřujeme od moře jen vyšší budovy, věže a tyče k vlajkám.

Mezi veřejnými budovami jest vládní palác nejkrásnější; jest vystavěn v renaissančním slohu dle plánů jistého architekta sydneyského; jest jen ze dřeva, ano i sloupy, zdánlivě tak solidní, ale vše jen obratně natřeno cementem a barvou s pískem smíšenou, že se domníváme zřítí kámen, nejkrásněji tesaný. V přízemku mívá parlament hawajský sezení. Na stěnách prostě obílených visí obrazy pěti Kamehamehů, Lunalila a Kalakauy, jakož i královen a princezen v šatech, hluboko vystřižených. Dřívější panovníci zobrazení jsou domácími umělci, první Kamehameha ve svém červeném plášti z peří, pozdější v oděvu evropském, buď v uniformě generalské, buď ve fraku. Obrazy krále Kamehamehy II. a jeho manželky zhotoveny byly v Anglii. V zasedacím sále nejvyššího soudu spatřujeme obrazy Ludvíka Filippa, Napoleona III., Bedřicha Viléma III. a zesnulého císaře ruského. V budově jest mimo to bohatá knihovna a museum se starožitnostmi hawajskými a p.

Naproti je sídlo krále, palác Jolaniův, jenž skládá se posud z více nízkých domů; nyní však staví se budova větší. Vnitřek skrovného obydlí je vyzdoben skvostnými tapetami; budova obklopena je několikerým stinným stromořadím a zahradami, a vše jest obeháno vysokou kamennou zdí se čtyřmi vraty, jež vedou na silnici. Vysoký stožár, na jehož konci za přítomnosti královny vlaje prapor, jest vše, nač patřiti lze cizinci.

V Honolulu je sedm kostelů: anglikánský, katolický, weslevanský, ostatní patří kongregationalistům. Když v neděli zazvučí zvony, objevují se odevšad pěší, jezdci i mnohé vozy, a u stromů před kostelem spatříš uvázané koně. Dámy pu-

tují, pyšně se vztyčenou hlavou a s nepřekonatelnou vznešeností v černých neupjatých talárech, s černými slunečnisky a černými rukavičkami, za nimi nesou služby veliké knihy modlitební se zlatým křížkem. Vedle kostela Kavaiahao je mausoleum posledního ze zemřelých králů. „Lunalilo ka Moi † 1877“ jest nápis na gothické stavbě, kolem je 6 kahili-ů, veliké to chumáče z peří a květin nastrčené na tyčích; železné mříže obražují pomník.

Na cestě k Pali, nade vchodem do údolí Nuanu leží královské mausoleum, malá, ale hezká kamenná budova v slohu gothickém. Odtud je krásný rozhled na zem i moře, a mírné vánky zanášejí vůni květin do ložnice zemřelých. Tu odpočívají hawajští králové a jich manželky i děti. Rakve jsou většinou zhotoveny ze dřeva koa, hezky leštěného, některé zahaleny v červený, sametový koberec, zlatem protkávaný. Ostatky Kamehamehy I. odpočívají v čtyrrohé dubové bedně. Dva ohromné, 4 m. vysoké kahily, jeden z růžových, druhý z černých per na hezké rukojeti ze želvoviny, stojí u nohou Kamehamehy IV. V předsíni je postavena rakev bývalého ministra Wylie-a, „onoho Evropana, jenž byl největším dobrodincem hawajského národa“.

Z ostatních budov jmenovati sluší vězení a úhlednou, dobře zařízenou nemocnici. I zde pozorujeme velikou zálibu Hawajanů ve květinách; kam jen možno, dávají květiny, ano i nápisy v jednotlivých odděleních dělají z malých květin, na bílé látce upevněných. Věnce a kytice zdobí pozdravující se, na loži těžce nemocného leží květiny, jimiž by se těšilo oko jeho.

V městě je několik značných skladišť a krámů, pak slévárny, ledárny, velká prádelna a j., dále dvě veliké knihovny, několik dobrovolných sborů hasičských, divadlo a jiné zábavné místnosti. Vychází tu šest časopisů (4 týdenní, 2 měsíční), jimž arci ledakdy nedostává se vhodného předmětu.

Pozoruhoden je trh na ryby, zde panuje zvláště před nedělí čilý život, neboť ze všech stran přijíždějí jezdci a jezdyně, aby kupovali a prodávali, aneb aby se aspoň se svými známými setkali. Ve množství budek prodávají se mořské ryby: červené, modré, žluhé, podivně kropenaté, skvrnité a žíhané. Vedle raků mořských a říčních, zvláštních růžových medús nahromaděny jsou v koších mušle a hlemýždi, hvězdice, mořští ježkové a sumýši. Za každým stánkem visí veliké svazky úzkých listů z cordyliny, do nichž zboží rychle zavazují.

Tu spatříš muže, který s podivuhodnou obratností rybám stahuje kůži, kromě svých zubů jiného nástroje k tomu neuvžívá; jinde hezké, velkooké dívky štíhlého vzrůstu vijí barevné věnce a vonné pletence z pandanu. Poj stojí ve velikých mísách tykvových na stolech a mezi nimi a pod nimi sedí malé společnosti a s chutí nabírají rukou kyselé krmě. Gardové vojáci ve světle modrých kabátcích chodí od budky k budce a pyšně si vyšlapují před hezkými prodavačkami; z blízké laguny přivenou se nazí hoši do zástupu, který je s křikem i pěstí odhání, uprostřed veselého zástupu spatřujeme tváře čínské, v místech skrytých polodivoké psy, pravzory omrzelců. S vážným pohledem stojí opodál policista, jehož poznati lze dle plechového štítu na kabátě, dbaje o pořádek na trhu.

Honolulu mělo dle posledního sčítání (1877) 14.114 obyvatelů, mezi nimiž vedle domorodých Kanaků byli Angličané, Američané, Číňané, Němci a j.

V přístavě Honolulském soustřeďuje se téměř veškerý obchod souostroví. Zde zakotvují každý měsíc parníky společnosti Pacific Mail, plující mezi San Franciskem, Aucklandem a Sydneyem, jakož i lodi společnosti Shanghaiské China Merchants Steam Navigation. Třináct rozličných států je zde zastoupeno svými konsuly.

Na západ od Honolulua za solnými pánvemi, v nichž dobývají mořské soli, leží Waikiki, dříve pobyt hawajských králů,

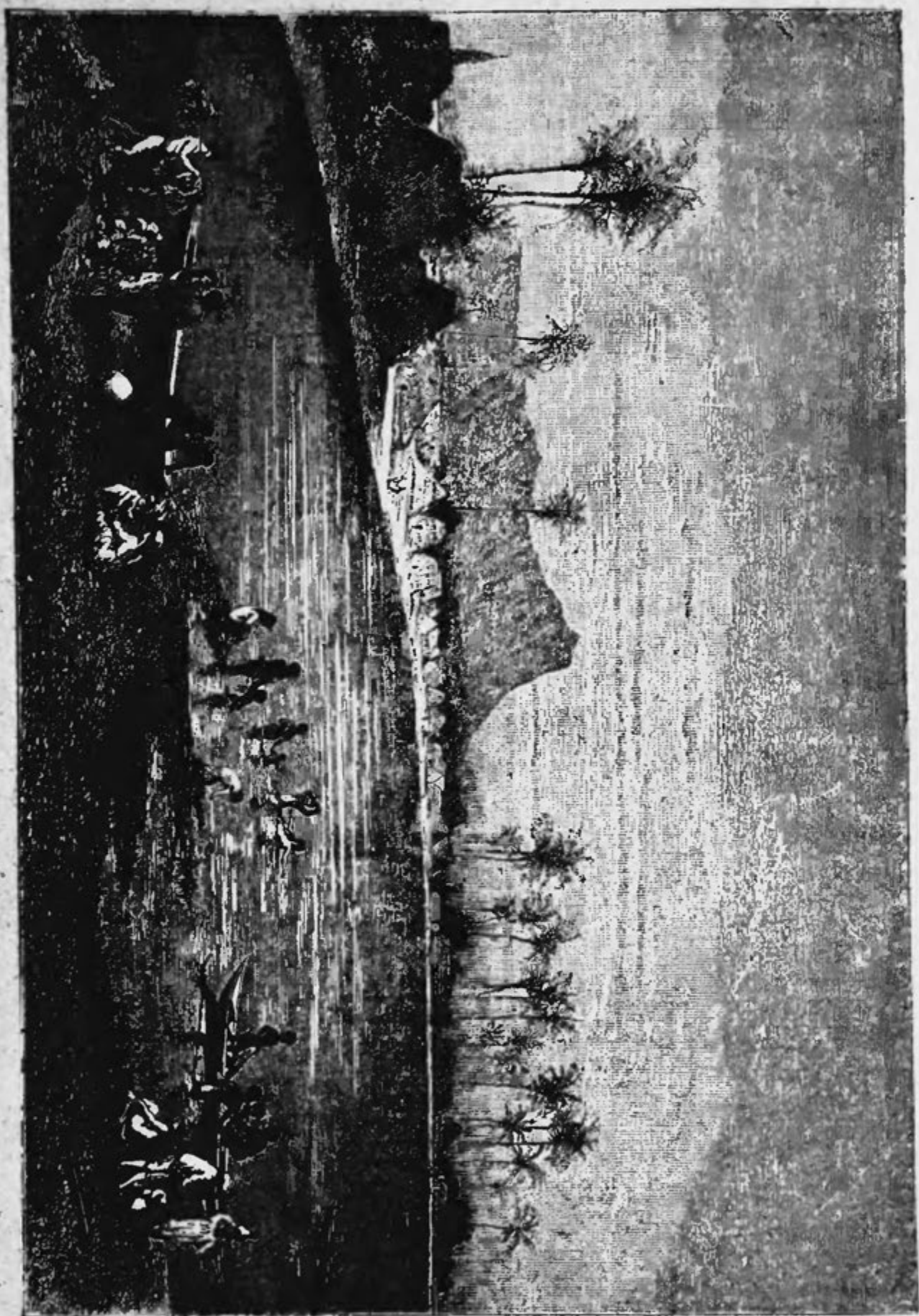

nyní oblíbené výletní místo obyvatelů Honolulských. Král, princ Leleiohoku a jedna sestra Kalakauova posud zde žijí prostě v úpravných domech, zřízených z rohoží. Kaple, několik dřevěných domkův a slaměných chýží tvoří malou osadu. Za řídkou lesinou palmy kokosové zříme Diamond Head, známku Honolulua. Na sedle, jež spojuje horu 230 m. vysokou s ostrovem, je stanice telegrafní do Honolulua, 3 km. vzdáleného, oznamující příchod lodi.

Veškeré obyvatelstvo ostrova čítalo se v r. 1878. na více než 20.200 duší.

Na severozápad od Oahu, odděleno jsouc širokým průplavem Jeiewaho, leží souostroví, záležející ze čtyř ostrovů, z nichž největší, téměř okrouhlý, Kauai má 1418 □ km. č. 25·7 □ mil. a 5634 obyvatelů. Kauai právem nazývá se pro svou svěžest a úrodnost zahradou Hawaii. Z nejvyšší hory (ve středu ostrova) Waialely stékají četné potoky divokoromantickými roklemi, řítíce se pěnivými vodopády s čedičových zdí, sloupovitě rourkovaných, jako v rozkošném údolí Hanapepe, a vinouce se travnatým pomořím, padají téměř kolmo do moře s příkrého břehu. Veliké nadmuté vrstvy lávové tvoří u mořského břehu široké a vysoké jeskyně, do nichž vlny vrážejí a děravým klenutím mocnými proudy vytryskují. Nánosem řek utvořily se často u pomoří bohaté nivy, jako krásné údolí Hanalei na severu, kdežto na suchém jihu prostírá se široká rovina Waimea, kudy protéká Hanapepe. Zde je též zátoka Waimeská, již lodi čteněji navštěvují než lepší přístav Hanaleiský na severu. Od Kauaie na západ je malý, z části sopečný, z části korálový ostrov Niihau, jehož obyvatelé (r. 1878. asi 180) dobývají soli z jezer na straně západní; dříve však pilně vzdělávali půdu, kteráž jim pak nesla značný užitek. Malé ostrovy Kaula a Lehua jsou neobydleny; na Kaulu zavítává člověk jen za tím účelem, aby vybral vejce mořských ptáků, do Lehu proto, aby lovil králíky.

Obt. 118. Waikiki.

3. Hawajané.

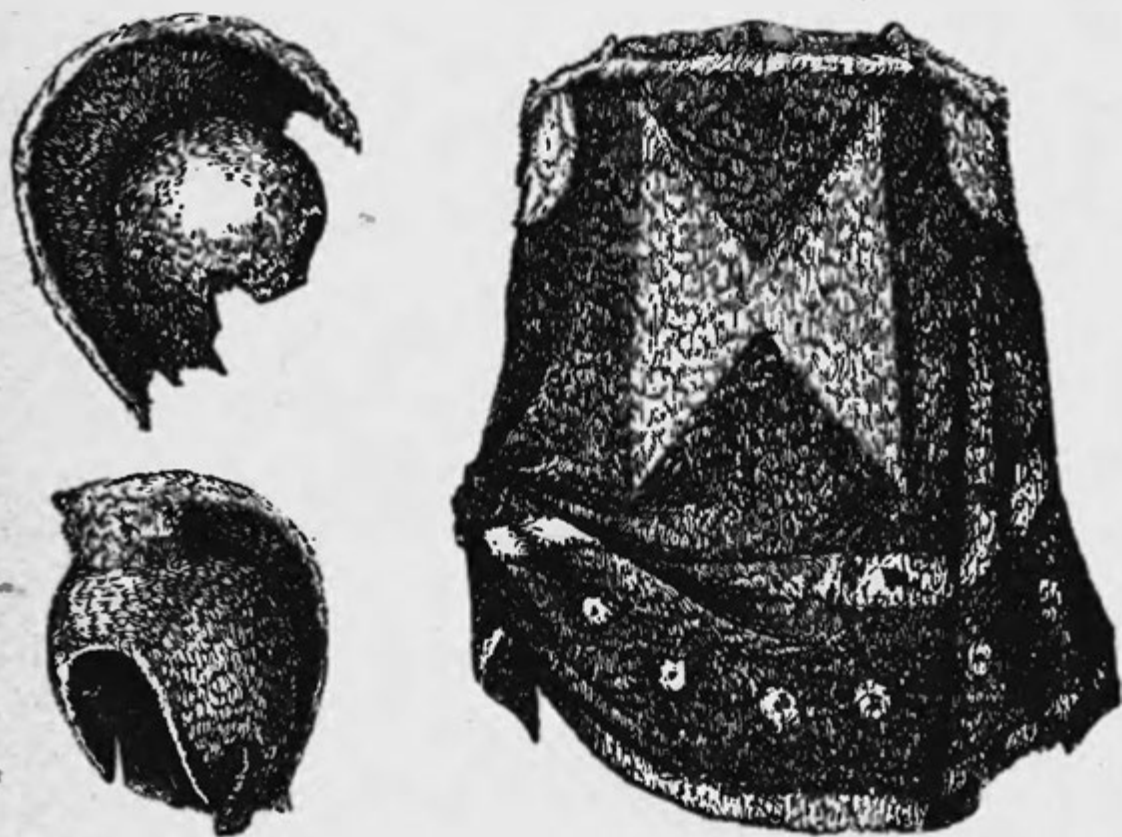
Jako Maorové nejjižnějších ostrovů novozelandských, přišli též obyvatelé tohoto nejsevernějšího souostroví polynesského ze společné vlasti Samoa; neboť jména tamějších ostrovů nacházíme i zde, jako Hawaii, Upolu a Lehua. Vystěhovalci brali se snad přes Markesy a Tahiti, o nichž ve svých zpěvech se zmiňují, a odtud již v dávné době přišli ku vzdálenému bydlišti.

Hawajané dvojím různí se od ostatních Polynesianů, zvláštěním tvarem úst, tak že bořejší pysk jako pravoúhelný trojúhelník visí, a nápadně ploským týlem při nepoměrně široké spodině lební. Toto sploštění pokládáno bylo za hezké a dětem bývalo uměle způsobeno. Taetovování na pažích, nohou a hrudi nebylo tak úhledné jako jinde v Polynesii, a nyní úplně vymizelo.

Mužové odívali se obyčejně pasem bederním „maro“, ženy otáčely si kolem kyčlí dlouhý kus látky, sáhající nad kolena. K tomu nosili pláště, náčelníci při slavnostech a ve válce drahocenné červené a žluté pláště „mamo“ z peří; jen králové mívali žlutý plášť ze vzácného peří moha. Takový plášť, jež daroval Liloliho na cestě do Evropy císaři brasilskému, měl cenu as 24.000 mark. Přílbice, z pletiva zrobené a hustě peřím pokryté, podobaly se řeckým; nositi je měli právo jen králové a pohlaváři. Nyní odívají se mužové skrovným šatem evropským, ženy volnými dlouhými taláry. Všechny ženské, i staré babičky, ověňčují se za jitra čerstvými květinami a listím.

Hawajané jsou národ lehkomyšlný, zábavě náruživě oddaný. Však mnohé starší zvyky u nich hynou. Tance hula hula, u staršího pokolení ještě velmi oblíbené, jsou mladším pokolením zanedbávány neb opovrhovány. Podobně jenom někteří ještě znají se v plavbě v příboji, druhdy náruživě provozované; užívají přitom velmi tenkých ostrohranných prken,

as $1\frac{1}{2}$ sáhu dlouhých a $\frac{1}{3}$ sáhu širokých. Potápějíce se, kdykoli se blíží rozpěněná vlna, dílem plovou, dílem nohama od mělkého dna se odrážejí a vzdalují se s podivuhodnou rychlostí od břehu, až se oku jeví jen jako černé body v pěnivých vlnách. Pak vyšvihnou se na prkna a klikatým směrem plují k zemi, s vlnami závodíce. Ležíce nataženi na prkně, vrhají se do sváru vln, vynořujíce se pak na zpěněný povrch vlny, vyskakují a tak okamžik vznášejí se nad vodou.

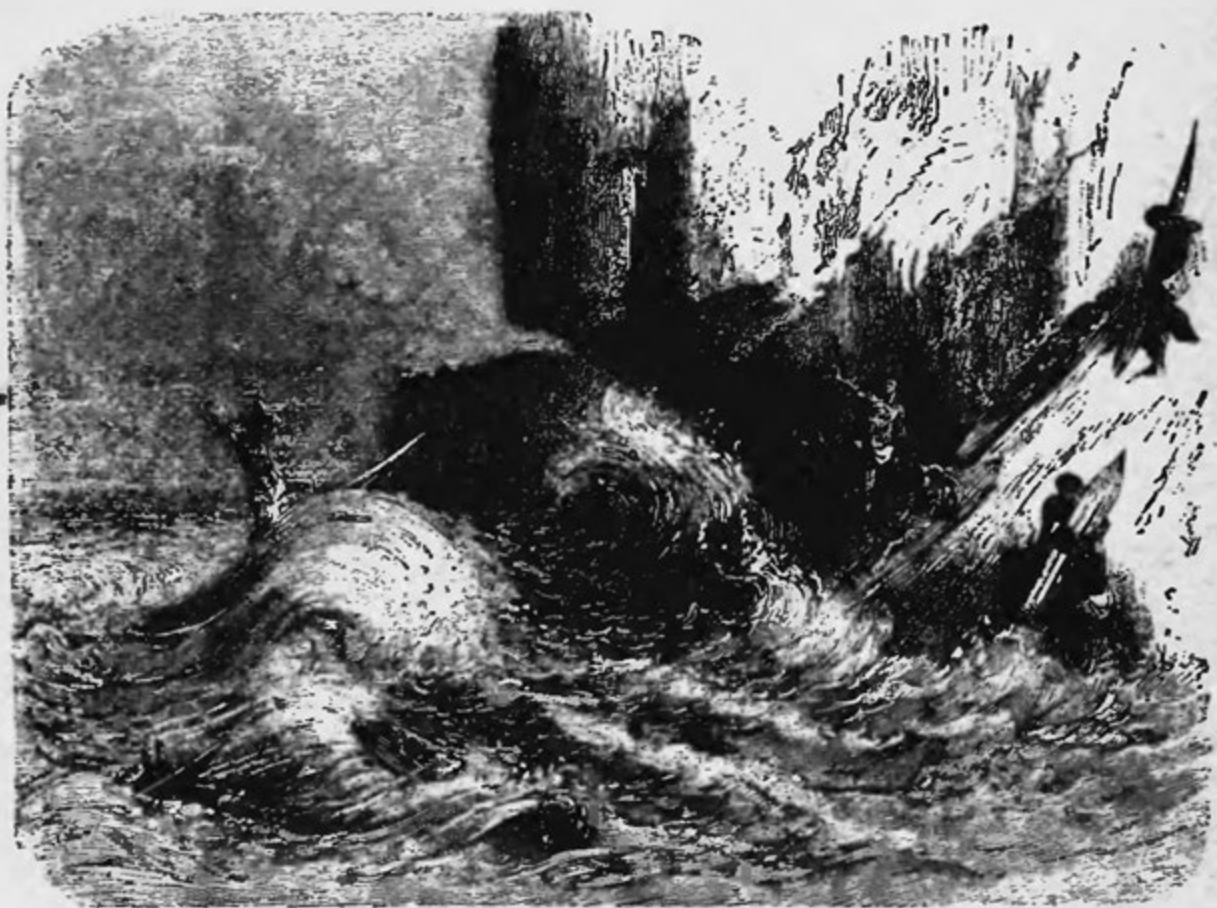
Obr. 119. Plášť a přilbice z peří.

Když běloši importovali koně, Hawajané stali se náruživými jezdci. S hrubým sedlovím, s mexickými ostruhami a širokým koženým střemením uhánějí tryskem jezdci, neméně četně i hnědé jezdkyňe, které právě tak sedí v sedle jako mužové.

Obydlí ve vesnicích a na samotách jsou posud bídne chýže ze slámy; ve městech ovšem budovy jsou většinou rázu evrop-

ského, ale sám král a rodina jeho bydlí raději ve vzdušných rohožových domcích ve Waikiki než v moderních, uzavřených budovách Honolulu. Neméně zůstali Hawajané věrni své stravě. I princezna Keelikolani a gouverneur hawajský, slušný starý pán v evropském oděvu, dle zprávy Buchnerovy nakyslému poi, jež si dvěma prsty půvabně nabírali, a syrovým rybám se solí dávali přednost před hostinou v palubě parníku

Obr. 120. Plování v příboji.

„Kilauea“. Požívání soli Hawajanům je zvláštní; připravují si ji vypařováním mořské vody. Pokrmy nejedli však zpravidla za syrova, nýbrž je pekli ve známých polynesských kamnech. Také pijí kawu, zde awa nazvanou; k výrobě a prodeji její třeba je svolení vlády, což stojí měsíčně 25 cents. Líhoviny a pivo jsou mimo Honolulu zakázány v celém království.

Obr. 121. Jizda Hawajanek.

Hlavní potravou Hawajanů je posud taro; i vedli s velikým namáháním malé potůčky a řeky na pole, která zřídili na svazích hor. V rovině Niihau byla vytesána v tvrdé hornině veliká koryta, jimiž ovlažují okolní pole; nyní téměř úplně zašla. Mimo taro pěstovali hlavně sladké batáty, yams, banány a třtinu cukrovou; menší pozornost věnovali kokosovníkům a chlebovníkům, kterým vůbec tak se nedaří jako dále na jihu.

Ryby a jiná mořská zvířata jsou výživou chudého lidu, a rybolov je oblíbeným zaměstnáním vznešených i prostých. Na pomorí mívali dříve vznešení mezi útesy velké rybníky, zřízené hrázemi z korálového kamene a opatřené stavidly. Při lovu ryb velmi jim prospívala podivná obratnost v plování a potápění. Zprávy o tom jsou téměř neuvěřitelné; úplně spolehlivý Meares vypravuje, že z osmi potápěčů královských zůstali kdysi čtyři jen čtyři minuty pod vodou, pátý, jenž vytažen byl již bez vědomí, pět minut, šestý, jenž vynesena na břeh taktéž bez vědomí a krvácející z úst a nosu, vydržel sedm a půl minuty ve hloubce 30 sáhů! Ký div, že mohly býti ze zpodu lodi Cookovy ukradeny hřebíky. Hawajané jsou takorba obojživelníci; kolik hodin za sebou vyleží na vodě a v líném klidu pohodlně se pohybují. Stalo se, že při ztroskotání lodi pluli 25 mořských mil, aby se dostali ke břehu.

Byli proto též dobrými námořníky a konají posud dobré služby na lodích evropských. Nemají však již takých úzkých člunů z vyhloubených kmenův a přivázaných trámů s rohožovými plachtami, nýbrž lodky evropského složení i tvaru. Také staré nářadí, jako ozdobné misky kawové s lidskými soškami místo nohou, vkusně vyřezávané láhve tykvicové, kamenné sekery, nože a nůžky z bambusu a mušlí, veliké vějíře (kahili) z pestrých per s rukojetí vyřezávanou a perletí ozdobenou, dřevěné palice a dýky, ozubené oštěpy a praky, válečné masky a kroje doby dřívější náležejí nyní s mnohými jinými věcmi časům dávno zapomenutým, a ethnologická sbírka

tohoto souostroví byla by na něm pokládána za cizozemskou zvláštnost právě jako u nás.

Jako tyto vnější známky dřívější vzdělanosti vymizely, tak rozpadly se i staré společenské řády. Zřízení absolutně monarchické, ba despotické, jež dal první Kamehameha svému státu, zřízení, které velice různilo se od ústav ostatních Polynesianů, spíše k republikánství se klonících, bylo zákonodárstvím od roku 1839. značně změněno.

Obr. 122. Válečné masky a kroje v museu Honolulském.

Tak příkrého rozdílu mezi vznešenými, zde alii řečenými, a prostými, jaký panoval jinde, zde nikdy nebylo, a zbytky rozdílu nyní téměř zcela vymizely. Odstraněním tapu-a po smrti prvního samovládce Hawajanů odpadla mocná hráz mezi vznešenými a prostými, a zároveň urvána jim záštita jejich nadvlády. Mnohoženství bylo odstraněno a vražda dítěte prohlášena za zločin, ale posud se asi tak nebo onak v tajnosti páše, a obyvatelstva úžasně ubývá. Přes mnohé evropské mravy a zařízení, jež byly přijaty, nevymizelo posud mnohé zlo, jež hubí jádro národa.

K úzkému a vroucnému přilnutí Hawajanů k Evropanům vedla jich veliká náklonnost k obchodu, jevící se ode dávna ve vzájemné výměně rozličných výrobků jednotlivých ostrovů na trzích. Tak scházeli se obyvatelé Hawaii od severu a jihu na březích Wailuku-a u Hila a vykládali zboží své na ploché skále v řece. Zvláštní úředník vedl dozor nad trhem a vybíral od každého prodávajícího poplatek. Hawaii dováželo západním ostrovům ryby a sůl ze solných polí v Kowaihae, Oahu vyváželo výrobky sadův a látky na Kauai a ostrovy východní, Kauai pak čluny a vesla na Oahu.

Náboženské názory Hawajanů jsou celkem tytéž jako jižních příbuzných jejich. Dějiny stvoření, jak nám praví Bastian ve svaté pověsti Polynesianů, počínají povstáním nového světa ze stínu zašlého, všecko obklopeno Poem, temnotou tiché pranoi. Z ní vystupují zjevy. Tak počíná se stará theogonie, chrámová píseň, již recitovali o velikých svátcích:

Časův obrat spěje ku světa vyhaslině,
Zpět časův obrat vzhůru zase do výše,
Bezeslunný ještě čas světla zakrytého;
A mihaje se ve mdlém luny kmitu,
Z noční mrakoroušky Mokalie
Vychvívá ze stínů praobraz příštího světa.
Počátek temna v kořenech propasti,
Prapůvod noci v noci,
Z nejdálnějších končin, z nejdálnějších končin,
Daleko z končin slunce, daleko z končin noci.

Pak byly v sedmi rozličných periodách, připojujících se ku předešlému konci světa, stvořeny všecky organismy, konečně v osmé

Narozen člověk jako list,
Zrození bohové skryti:
Šedovousý, šedovlasý člověk,
A rudě plane čelo bohů.

Tvořivé síly, jež do té doby bez ustání a prudce přírodě vládly, nabývají shody a ztišují se. Rozšíří se radostný mír

(lailai) a v lesku, svět odtud ozařujícím, vzala původ svůj žena, a proto nazvána lailai. Sloupy se zdvihnou a tím upevněn je svět.

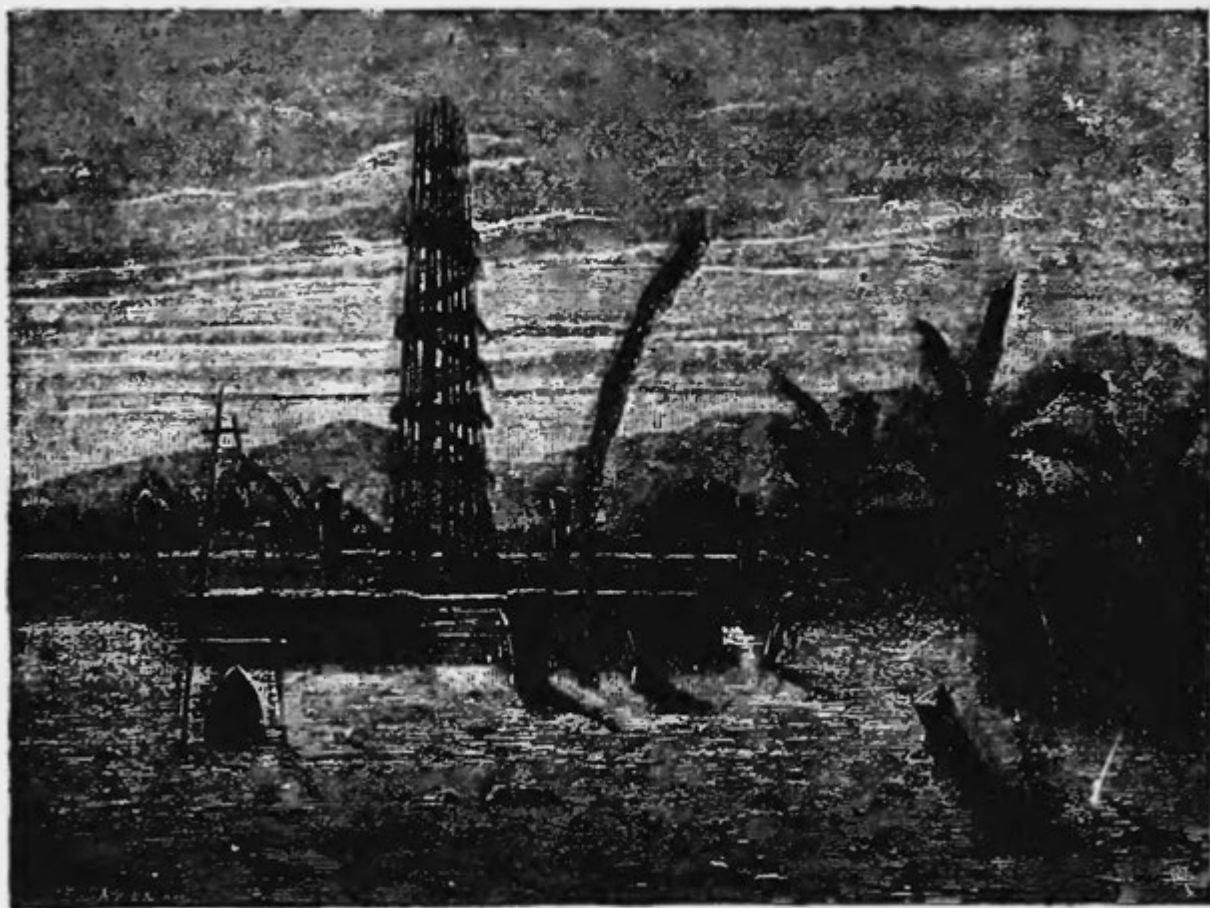
I zde nacházíme báji o Mauiovi, po celé Polynesii rozšířenou. Dle staré písně „Mo' ooelelo Hawaii“ panoval před nepamětným časem na Hawaii král Atalanga, jehož nejmladší syn Maui-atalanga vystoupil ke slunci, aby zachytil jeho paprsky. Pak chtěl souostroví spojit v ostrov jediný, a proto je naložil na člun, jež svorem za sebou vlekl. Ale svor se přelomil, a ostrovy zůstaly zase odděleny. Kane, Kanaloa (Tongaloa) a Maui tvořily křesťanskou trojici, když sem přišli misijnáři. Kane nebo Maui přinesli zase z Tahiti-a slunce, jež bylo ve válce ztraceno, neboť tam bydlel Kahoa-alii, zhotovitel slunce.

Tato tři božstva a Kaili, Ku a Lono čili Rono byli na souostroví všeobecně přijati. Rono, za kterého Cook byl s počátku pokládán, opustil ostrovy, ale jeho návrat stále byl očekáván. Za těmito nejvyššími bohy, atua, následovali aumakua, povstali z duší zemřelých náčelníkův a vznešených. Mezi četnými bohy, kteří byli původci a vládci sopečných zjevů, byla strašlivá Pele, královna „Veliké hory“, trůnící na Kilaueji, největší a nejmocnější; mince a jiné klenoty, kozy a vepře házeli jako smířčí oběť rozzlobené vládkyni podzemních mocností do ohnivého jícnu.

Měli též obrazy těchto božstev z kamene a ze dřeva, ozdobené vzácným červeným peřím; ale jen potud věřilo se v jejich svatost a moc, pokud se bůh v obrazu zdržoval. Tyto bůžky stavěli ve chrámech, heiau-ích; byla to čtyrhranná, zdí nebo plotem ohražená prostranství na návrších nebo blíže moře. Nahoru vedly schody, kolem pak byly palmy, anuu, obelisky z rohoží na kamenech pro augurie kněží, oltáře, dům s modlami, obydlí pro kněze Heiau, jež věnoval Kamehameha I. bohu války Kailiovi, bylo 70 m. dlouhé, 30 m. široké, a ob-

klíčeno vysokými a širokými zdmi, mezi nimiž vedl úzký vchod k posvátné místnosti. Ohavné modly šklebily se na zdech, ale modla boha chrámu stála v nejsvětějším místě, na němž bylo při zasvěcení chrámu obětováno jedenáct lidí.

Lidské oběti byly druhdy pojídány, ale již za Cooka lidojedství na hawajských ostrovech mizelo nebo zcela přestalo.

Obr. 123. Zříceniny heiau-a na Oahu.

Přes to dlouho udržel se obyčej při smrti knížete a vznešených zabíjetí lidí z nejnižší třídy, aby zemřelým pánům i na onom světě dále sloužili. Zákony přesně ustanovovaly, koho zastihne osud při takových úmrtích. Měl-li býti člověk obětován bohu, zabil kněz oběť na oltáři a podal modle to nejlepší, oko zavražděného na listu banánovém. Ale nesměl každý obětovati člověka, to bylo vyhrazeno rodině královské; i bylo

znamení vzpoury, kdo si toto právo osvojoval. A jenom nejvyšší kněz, kuhuna, mohl obět bohům přináseti. Kaulo, hodností druhý, dostav v anuu chrámů vnuknutí, prohlašoval vůli bohů; kilo, jenž náležel do nejnižší třídy kněží, tropil kouzla.

Příští život končil se v noci, Po-u; tam zavedl bůh Kao-nohiokala, oko sluneční, duše vznešených — prostí neměli duše — a zde je bohové pohltili. V tomto pou. této pranoci, vše se končilo, právě jako bylo z něho pošlo, ve věčném oběhu věcí.

Jazyk ukazuje blízké příbuzenství s tahitským a novozelandským. Přes vzdálenost 4000 moř. mil, jež dělí nejsevernější souostroví polyneské od nejjižnějšího, mají řeči obou tolik společného, že Maori a Kanaka by se i nyní dorozuměli. Kdežto však maorština je velmi zvučná, zní hawajština hrubě a barbarsky. Má-li se psáti *l* či *r*, *t* či *k*, není z výřecnosti zcela patrno; Cook psal Honoruru na místě Honolulu, a Tamehameha čteme právě tak často jako Kamehameha.

Písmo zavedli teprve missionáři; Hawajané vůbec psaní neznali, a proto jsou zbytky jich posvátných písní tak nepatrné. Z kuhuny přecházely na kuhunu; ale toto podání křesťanstvím zaniklo, neboť missionáři nepřáli jich zachování, a jednotlivci, již dříve požívali hodností a znali stará podání, znenáhla vymírali. Posud jich žije několik a ti vědomosti své sepsali; ty pak nám dosvědčují, na jakém stupni vzdělanosti byli staří Hawajané.

Byloť to veliké nadání, kterým tak rychle poznali přednosti evropské vzdělanosti, s ní se sprátelili a starých zvyků brzy se vzdali. Byla však to i milá povaha, která dovolila, že se přizpůsobili k cizímu tak rychle a úplně. Krásný a nejvyšší poetický jest jejich pozdrav: aloha oe, miluji tě! Proto jen s teskností a zármutkem pozorujeme vymírání kmene, který úžasně rychle nahražován jest odpornými Čínany a nehezkými Portugalci z Azor. Však podivná je lhostejnost, s jakou král

a jeho rádcové pozorují hynutí plemene, jemuž přece sami přináležejí.

4. Dějiny souostroví.

Vše, co víme o dějinách hawajských před objevením souostrovní Cookem, má ráz legendy. V té době měl každý ostrov jednoho neb více vládců, kteří se často potýkali. Teprve slavnému Kamehamehovi podařilo se vládu, jež původně sáhala na polovinu ostrova, rozšířiti po celém souostroví.

Nejlepšími jeho pomocníky byli při tom dva Evropané, prostí námořníci, hodní důvěry královy, neboť ozbrojením a vycvičením vojska v evropské zbraní, a tož ručnicích i dělech, prokázali mu výborné služby a přivedli jej k vrcholu moci a slávy. Young, jeden z nich, byl sňatkem povýšen mezi nejpřednější v zemi, a jeho potomci posud mají velikou moc i vážnost. Na náhrobku jeho vytesán je čestný název „přítel a druh Kamehamehy“.

Rozhodná bitva svedena byla na Oahu. Zde král Kalanikupuli se svými spojenci ohradil se zdánlivě nedobytnou zdí v údolí Nuanu. Ale Youngova děla rozvalila kamennou hradbu a Kamehameha se svým vojskem vrazil v uděšené nepřátely. Tu rozzuřil se zoufalý boj na kraji propasti Pali, jež příkře se rozvírá ve hroznou hloubku. Zatlačeni byvše až k pokrajní skále, poražení znova se vzmužili, aby draho smrt svou pomstili, než houfně sřítí se do děsné propasti. Posud ukazují domorodci skálu, na níž padl poslední král Oahu-a.

Kamehameha stal se pánem veškerého souostrovní i pomýšlel již na to, aby vítězné zbraně zanesl i na Tahiti, když r. 1796. vypuklo na Hawaii povstání. Zjednal však záhy pokoj, který až do smrti jeho (r. 1819.) nebyl porušen.

S vládou tohoto slavného a rázného Polynesana nastala nová doba hawajským ostrovům. Utvořena byla říše jednotná, vnitřní správa přiměřeně zřízena, a pečováno o hmotný blaho-

byt a rozkvět obchodu. Ale právě cizinci, kteří králi prokázali mnohé služby, zanesli símě k rozkladu starých řádů. Kamehameha ovšem objevoval se posud svým hnědým poddaným jako vládce bohorovný, jemuž příslušela otrocká úcta, i zůstal věren starým podáním a starým bohům. „Jsou to naši bohové, jimž se klaním,“ pravil ke Kotzebuovi. „Činím-li tak dobře či zle, nevím, ale jsem poslušen své víry, která zajisté není špatná, neboť mi káže, bych nikdy nečinil bezpráví.“ Nad jeho hrobem nepadly sice již lidské oběti, ale hrozné orgie posud svědčily o surovosti lidu. Že však cizinci, které každým způsobem podporoval, přispěli k brzkému rozkladu národních názorů náboženských a mravův, ukázalo se, když Liholiho (Kamehameha II.) dosedl po něm na trůn. Nejprve okázalým způsobem porušil posvátné tabu, nutě ženy účastniti se veřejné hostiny a pojídati vepřové maso, které jísti jim dříve bylo zakázáno. Když pak nenásledoval trest bohů, vyrazili s králem v čele, aby zničili heiau a jich modly. Posud však byla silná strana, která skutky ty pokládala za bezbožné a ohavné, v její čele stál Kekuokalani, strýc králův. Došlo ke vzpouře a krutému boji na Havaii. Královské vojsko vedl Kareimoku, potomek královského domu Maui, jehož byl Kamehameha I. ušetřil, vychoval a později za prvního ministra povýšil; Angličané nazývali jej Billy Pitt dle svého slavného státníka. Rozhodná bitva svedena r. 1819.; smrtí Kekuokalanio, vedle něhož hrdinně padla žena jeho Manona, rozhodnut byl osud povstalcův, a utvrzena moc králova.

Zatím navštěvována byla souostroví lodmi rozličných národností, zde onde projevujících touhu, zabrati je navždy. Hawajané obávali se hlavně Ruska a Severní Ameriky a domnívali se, zajisté po domluvách prvních osadníků anglických, že dobudou si ochrany proti takovým snahám, jestliže se těsněji připojí k Anglii. Proto mladý král se svou manželkou Kamamalu r. 1823. cestovali do Anglie, kde tito zajímaví královští

manželé přijati byli králem Jiřím III. a ministrem Canningem velmi přívětivě. Pohřichu podlehli královští manželé osypkám, kteréžto stihly všechny Hawajany. Mrtvoly jich odvezla britská vláda kapitánem Byronem zpět do vlasti; nyní odpočívají v rodném mausoleu.

Bratru a spolu nástupci zemřelého krále, Kanikeaouli bylo teprve 9 let; za nezletilosti jeho spravovala stát hrdovládná Kohumana, manželka slavného Kamehamehy, a jeho starý, věrný sluha Kareimoku. V té době rozšířilo se křesťanství misijnáři, kteří stále nabývali moci. Jich působením vypracoval misijnář Richards ústavu, která r. 1840. byla prohlášena; je to podivná směs starých feudálních řádů s anglo-americkým parlamentárním zřízením. Ministři byli téměř všichni cizinci; Richards stal se ministrem osvěty, Wylie, skotský lékař, ministrem zahraničních záležitostí, lékař Judd ministrem financí, a předseda ministerstva byl syn Younga, přítele prvního Kamehamehy. Judd obratnou správou ryzmnožil státní příjmy ze 41.000 dollarů v r. 1842. na 284.000 dollarů v r. 1852.

Evropské mravy a škrobené dvorní obřady byly zavedeny, ale prostým Hawajanům dokonce neslušely. Královna a její průvodkyně žvýkaly cukrovou třtinu na ulici, a malíř expedice podniknuté Steenem Billem našel sluhu, kterého byl pro špatnou práci vystrčil ze dveří, hned potom hráti v kulečnick s hawajským veličenstvím, které chtělo býti vyobrazeno.

Ústava z r. 1840. byla v letech 1852. a 1864. změněna, tak že se podobá ústavním formám evropským. Král opatřen jest tajnou radou, složenou z ministrův a členů králem jmenovaných. Kabinet skládá se ze čtyř členů: ministra vnitřních a zevnějších záležitostí, financí a vrchního státního zástupce. Jiní vznešení úředníci jsou královský kancléř, maršál hawajských ostrovův a generalní výběrčí cla. Skoro všechny tyto úřady obsazeny jsou Američany neb Angličany. Sněmovna

záleží z panské sněmovny (house of nobles) o 20 členech, doživotně jmenovaných, a sněmovny poslanecké o 24 až 42 členech, kteří se volí na 2 léta. Dle ústavy musí dolní sněmovna ob rok svolána býti. Třetina poslanců jsou běloši; mluví pak se hawajskou materštinou i angličtinou. Na interpellaci hawajskou často následuje odpověď anglicky, často mluví dva řečníci zároveň, Hawajan zuřivě, Angličan chladně a posměšně.

Vrchní soud sestává z královského kancléře a dvou soudců: vrchní státní zástupce jest zároveň správcem policie.

Král má právo povolati veškeré domorodce do zbraně, ale stálé vojsko je velmi skrovné a skládá se ze sboru hudebního a asi 30 dvorních gardistů. Onino mají tmavomodré kabáty, tito světle modré husarské kabátce s bílými šňůrami, oba sbory bílé kalhoty a bílé čapky. Po většině zaměstnává se toto vojsko potulkou na ulicích a náměstích. Hudebníci, mladí Kanakové, hrají každou sobotu na Queen Emmas Squaru, místu s hezkými sady, v nichž se pak veškeré krásné a vznešené třídy Honolulu procházejí. Za městem, na holém jícnu Punsch-bowlu stojí šest starých lodních děl u velikého praporu, připravených k pozdravu, vedle pak vystaven je z lávových balvanů domek pro strážníka.

Vedle oněch gardistů a hudebníkův utvořil se sbor 400 dobrovolníků, pěších, jízdních a dělostřelců, kteří se občas v Honolulu scházejí. Předešlý král měl více vojenského ducha a zřídil značnější sbor pěších a jízdních, ale vojenské cvičení, jež pořádal, vypadlo nešťastně, ať nedím příliš dobře. Jízdectvo udeřilo na pěchotu, jakoby to byli skuteční nepřátelé, a pěší pomstili svou porážku, neboť při návratu napadli vítěze od zadu bajonetty, což mělo za následek smrt dvaceti jezdcův a čtyřiceti koní a rychlý útěk ostatních.

Válečného námořnictva není; vláda má nyní jen obstarlý parník, jenž obstarává poštu z Honolulua do Hila. Kameha-

meha III., který náruživě miloval moře, měl zcela slušné loďstvo, skládající se z lodi o 14 dělech, brigy a několika schoonrů; ale vydržování této námořní moci nebylo se silami malého státu, a tudíž pomalu zašlo.

Zemské barvy jsou bílá, červená a modrá ve vodorovných pruzích, vlajka totiž má osm pruhů; dvakrát bílé, červené a modré za sebou a na konci bílý a červený pruh. V levém rohu je anglický, modrý Union Jack se třemi křížky svatého Jiřího, Ondřeje a Patricka, červené pruhy jsou však užší. Znakem království je štít o čtyřech polích, ze kterých vždy dvě proti sobě ležící mají stejnou barvu; v jedněch jsou barvy praporu, ale bez Union Jacku, ve druhých je ve zlatém poli černá koule na stříbrné holi, znak hawajského království. Uprostřed přiložen jest malý zelený štít se stříbrným kahilim, přes něj přeložena jsou křížem černá kopí se stříbrným hrotem. Veliký znak ovrouben je zeleným, arabeskovým okrajem. Nad štítem je zlatá koruna, po obou stranách stojí na červené ploše dva hawajští bojovníci s červenou, černou a žlutou přilbou a pláští z perí, držíce znak; jeden z nich má v ruce kopí, druhý kahili. Kolem plošiny otočena je žlutá stužka, na níž černými písmeny jsou slova: Ua Mau Ke Ea Oka Aina Ka Pono, t. j. Krátký život, usilující o počestnost.

Domácí řád Kamehamehy I. záleží z bílého emailovaného kříže se zlatou obrubou a zlatými paprsky v koutcích, na bílém štítku uprostřed je zlaté písmeno K, a na tmavě modrém okraji zlatý nápis Kamehameha. Nad křížem nachází se zlatá královská koruna na stužce se sedmi červenými a bílými pruhy.

V Honolulu zastoupeno jest mnoho států. Spojené Státy mají zde ministerského residenta, Anglie generalního konsula, jenž je zároveň vládním kommissařem, podobně Francie; ostatní mocnosti: Belgie, Dánsko, Chile, Italie, Německo, Nizozemsko, Peru, Rakousko-Uhersko, Rusko, Švédsko a Norvéžsko zřídily tu jen obchodní konsuly.

Hawajané zcela kloní se ke Spojeným státům, od jichž občanů přijali nynější svou civilisaci. Byly sice s rozličnými státy uzavřeny obchodní smlouvy, ale království vešlo s Unií v těsný svazek smlouvou o reciprocitě z r. 1876., dle kteréž hlavní výrobky hawajských ostrovů: cukr, rýže a j. beze cla se přivážejí do Ameriky, a naopak plodiny a výrobky americké volně na Hawaii.

Státní finance jsou spořádané. Dvouroční rozpočet do 31. března 1884. obnáší $3\frac{1}{2}$ mill. dollarů. Příjmů počítá se jen $1\frac{1}{2}$ mill. dollarů; třetina plyne ze cla, druhá třetina ze přímých daní, ostatek z rozličných poplatků. Daň platí se z pozemku, jmění, koní, psů, mezků, vozů; vybírá se i daň z hlavy a z cest. Líhoviny jsou domorodcům úplně zakázány a jenom cizincům v Honolulu jest povolen přívoz ku vlastní spotřebě. Daň z cest málo vynáší, neboť jednotlivci je volno, daň prací odčiniti; výsledek toho pak jest, že jsou cesty téměř všude hanebné, protože se dělníci tím spokojují, každý měsíc sehrabati hromádku prsti a nasypati ji na cestu.

Na útraty členům královského domu vyměřeno je 90.025 dollarů. Státní dluh obnáší 444.800 dollarů.

Obchod v poslední době podivuhodně rozkvetl. R. 1881. páčil se přívoz na 4,548.000, vývoz na 6,855.000 dollarů; vyváží se hlavně cukr, rýže, káva, lůj, pulu, vlna, kůže, ovoce, trochu soli a velrybího tuku.

Obchodní loďstvo hawajské skládá se ze 45 lodí o 6753 tunách, mezi nimiž jest jeden parník, ona přistárlá poštovní loď „Kilauea“, o 414 tunách.

Dráha vede z přístavu Mahukona k cukrovištím Kohala na Hawaii, a má 32 km. délky; koňské dráhy budou vystavěny v okolí Honolulu. Telegrafní drát (64 km.) je mezi Wailukuem a Lahainou; záhy spojovati bude podmořský telegraf hlavní město s ostatními ostrovy.

Poštovní spojení s Amerikou a Australií obstarávají každý měsíc parníky společnosti Pacific Mail; spojení s ostatními ostrovy, Hilo vyjímajíc, není zcela pravidelné.

Obyvatelstvo souostroví obnášelo dle sčítání ze 27. prosince 1878. téměř 58.000 duší, přes 34.000 mužův a méně než 24.000 žen. Kanaků hroznou měrou ubývá, kdežto přistěhovalci se množí. Dlouholetým pozorováním byl dokázán ustavičný úmor domorodců.

Roku	Domorodců	Smíšenců	Cizinců	Úhrnem	Ubylo domorodců
1823	—	—	—	142.050	—
1832	—	—	—	130.315	11.735
1836	—	—	—	108.579	21.736
1850	82.203	—	1.912	84.165	24.414
1853	71.019	—	2.119	73.138	11.194
1860	67.084	—	2.716	69.800	4.035
1866	58.765	—	4.194	62.959	8.319
1872	49.044	2.487	5.366	56.897	9.721
1878	44.088	3.420	10.477	57.985	4.956

Dle toho není doba úplného vymření Hawajanů daleka. Zejména mezi vznešenými nalézáme jen málo dětí; v královské rodině Mrs. Brassey spatřila jediné dítě, tříletou princeznu Kauilani, kteráž bezpochyby bude nástupkyní trůnu. Smíšenců však je dosti; běloši všech stavů uzavírali sňatky s Kanakami, ale i Číňané, kteří jen málo žen z vlasti převezli, pojímali Hawajanky. Dle posledního sčítání bylo 4561 bělochů, a to 1276 Američanů, 883 Angličanů, 436 Portugalců, 81 Francouzův a 938 jiných cizinců. Číňanů stále přibývá; bylo jich třeba na rozsáhlá cukroviště, i byli houfně sem přiváženi, tak že r. 1881. počet jich udával se na 10.807. Zaměstnávají se však též jako obuvníci, kramáři a hostinští ve špinavých jídelnách; v každém větším místě hawajském vyskytuje se některý Mongol. Ale vláda pozoruje již, že domácí krásné plémě může snadno zatlačeno býti šerednými Číňany, kteří přinesli již ostrovům osudnou nemoc lepru. Proto chtěla na

jich místo zavést východoindické Kuli, kdyby dala Velká Britannie a Nizozemsko svolení k najímání dělníků v Indii a Javě. Za tím účelem vydal se král Kalakaua s ministrem Armstrongem r. 1881. na cestu do Evropy. Za devět měsíců vrátil se domů. Armstrong prohlásil se rozhodně proti zavedení Číňanů, Kuliův a Malajů, přimlouval se však za přivezení obyvatelův azorských, kteří podnebím i mravy jsou nej-
schopnějšími dělníky na cukrovištích. Skutečně 4000 vystěhovalců ze San Miguela r. 1880. a 1882. domněnku tuto potvrdzovalo. Vyslán tudíž ministr Carter jako mimořádný poslanec do Lissabonu, aby uzavřel s portugalskou vládou smlouvu o vystěhování.

Nynější král není Kamehamehovec. Již po smrti pátého člena tohoto rodu zvolen byl za krále Lunalino. Po jeho smrti r. 1874. ucházela se o trůn Emma, vdova po Kamehamehovi IV. a pohlavár Kalakaua, jenž také 12. února 1874. od parlamentu 39 hlasy proti 6 byl zvolen. Eminini přívrženci zosnovali vzpouru, která však pomocí anglických a amerických námořních vojáků rychle byla potlačena. Na Hawaii není trůn dědičný, nástupce ustanovuje král anebo parlament. Nástupkyní bude asi. starší sestra králova. Lydia Kamakaeha, provdaná za amerického kupce, v Honolulu usedlého.

Král Kalakaua jest veliký silný muž výrazu spíše dobrotivého než duchaplného, je příjemný a vznešený jako pravý gentleman a mluví anglicky velmi plynně a správně. Úředníky své rád vídá ve skvostných uniformách, ale sám šatí se prostě. Při návštěvě „Challengeru“ objevil se král v jednoduchém společenském obleku se hvězdou řádu Kamehamehy na prsou, kdežto jeho průvodci, gouverneuri, ministři a jiní hodnostáři stkvěli se nádhernými uniformami se zlatými límci. V takové nádheře objevují se tito páni jen při mimořádných příležitostech, neboť vlastní jejich povolání vykazuje jim prostší oblek. Tak na př. mladý Američan, jenž při slavnostech jakožto po-

bočník ve zlatotkaném obleku se širokým pasem, kordem a kloboukem generalů jezdí vedle veličenstva, zaměstnává se ve všední dny v kanceláři některé větší společnosti obchodní.

Po příkladu evropských dvorů konají se někdy veliké slavnosti, a to v zasedací síni parlamentu, protože komnaty královské k tomu nepostačují. Na trůně pak rozestřen je královský plášť, zhotovený z nejlepších, zlatých perí moha. Po obou stranách stojí hlasatelé odění černým frakem, na hlavě mají vysoké cylindry, šíjí zdobí límec z černých, žlutých a červených per. v rukou drží ohromné, asi tři metry vysoké kahili z černého perí „oo-a“ s rukojetí se želvoviny a slonoviny. Ostatní pak objeví se v evropských oblecích, jenom stará Ruth Keelikolani, nevlastní sestra posledních Kamehamehův a vladařka za nepřítomnosti královny, jest i tu věrna domácímu taláru.

Neodvislost souostroví je pro tu dobu zajištěna. V listopadu roku 1843. uznán byl hawajský stát Anglií, Francií a Spojenými státy za neodvislý. Ale svým časem zajisté připadne Spojeným státům. Působení americké jeví se všude; amerického původu i rázu jsou šaty i příbytek, pokrmy a nápoje, náčiní a nářadí, míry a váhy i soustava mincovní.

Malá souostroví v západní Polynesii.

Ostrovny Fanningské čili Americké.

Na jihu od souostroví hawajského je několik korálových ostrovů, které zahrnujeme společným jménem. Ostrovny: Jarvis, Christmas, Fanning, Washington čili Newyork a Palmyra (úhrnem 668 □ km. = 12·1 □ míle) vynikají nad jiné podobné ostrovny. Rostlinstvo je bohaté; vedle rostlin na lagunových ostrovech obyčejných nacházíme i jiné druhy, jako

tahitskou *Erithalys polygama* a hawajskou *Sida rotundifolia*. Ssavců však docela zde není. Za to je ptáků hojně: jestřáb, *Coryphus Kuhli* s červeným peřím na prsou, zeleným na hřbetu, černým ve křídlech a ocasu, pak křepelka a druh vrabců. První objevitelé (Cook, Fanning a j.) našli ostrovy neobydleny; ale základy domů z korálových skal, hroby s vydlabanými okrasami, kamenné sekery a jiné zbytky svědčí o dřívějším vymizelém obyvatelstvu. Nynější obyvatelstvo, asi 200 lidí na Fanningu, Palmyře a Jarvisi bylo sem převezeno anglickými a americkými podnikateli z jiných ostrovů. Na Fanningu (40 □ km.) usadili se již před 50 lety Angličané, aby lovíli hawajskými dělníky trepang, roku 1847. zřídil tu jistý kupec osadu k dobývání kokosového oleje. Ostrov má dobrou vodu k pití; důležitý je velikými ložisky guana. Od roku 1859. jest ostrov v držení britském, guano pak těží londýnská firma, která vyváží ročně až 12 lodí po 1000 tunách guana. Dělníci (asi 150) pocházejí z ostrovů Cookových, jsou křesťané a umějí čísti a psát. Palmyra je korálový útes, na němž nachází se 58 malých ostrůvků, zabírá však jen 1 □ km. Obývalo na něm roku 1869. jen pět rybářů trepangu, ustanovených tu vládou hawajskou, kteráž byla roku 1861. ostrov obsadila. Na Jarvisi zřídila honolulská společnost osadu k dobývání guana, které však je smíšeno se sádrrou.

Ostrový Phönixovy.

Na jihozápadu od Fanningských ostrovův a po obou stranách rovníku je deset plochých korálových ostrůvků (dohromady zabírají 42 □ km.) pokrytých jen travou a nízkými bylinami; zřídka spatřujeme osamělé palmy na těchto nehostinných ostrovech, kde hnízdí nepočetní ptáci mořští. Poskytují tudíž jediné guana, jehož dobývaly dvě americké společnosti: United States Guano Cy. v New Yorku a Phönix Guano Cy. v Honolulu. Ona obsadila Baker a Howland, tato Mac Kean,

později Birney. Osady tyto byly po vyčerpání ložisk opuštěny a nyní jest jen Enderbury, 8 □ km. veliká kórálová skála, obydlena; těží tu od roku 1870. společnost posléze jmenovaná z dobrých ložisk guanových pomocí osmi bělochův a 55 Hawajanů.

I tyto světa končiny bývaly dříve zajisté lidmi obydleny. Na ostrově Swallow spatřujeme čtyřhranné zříceniny z velikých kórálových balvanů, na Howlandu prohlubeniny, tři až pět metrů hluboké, zdmi obklíčené, hroby s kostmi, dlážděné cesty, vedoucí k pobřeží a m. j. Oba ostrovy mají sice na některých místech skupiny stromů, jsou však neplodny jako ostatní, takže nevíme, z čeho mohlo jeho obyvatelstvo se živiti.

Ostrovny Unionské čili Tokelauské.

Na severu od Samoa nacházíme čtyři lagunové ostrůvky, na jichž půdě, složené z kórálových zrn a písku a nuzně ovlažované, daří se rostlinstvo dosti četné. Američan Hudson, navštívil roku 1841. ostrovy, našel 19 druhů stromů, mnohé velmi mohutné. Mimo kokosové palmy, na všech lagunových ostrovech se nacházející, a pandanus, vyskytuje se tu *Morinda citrifolia*, krásný druh smokvoně a vonný jasmín tahitský (*Gardenia taitensis*), jakož i palma vějířová, již pěstují Samoané a Tongané. *Pisonia*, 40 stop vysoká, měla nad kořeny více než 20 stop v objemu, a veliké, kapradím porostlé *tournefortie* byly zjevem zajisté ctihodným. Domorodci snažili se též domácí rostlinstvo obohatiti, pěstující rostliny ze semen mořem zanesených; tak vypěstili obyvatelé Fakaafa keř z plodu *Hernandia sonora*. Ze zvířat jsou tu jen myš, pes a žlutí holubové se šarlatovým chocholem. Celé souostroví zaujímá jen 14 □ km. čili $\frac{1}{4}$ □ míle a má 514 obyvatelů kmene samoanského; na Oatafu a Nukunonu žije jich po 140, na Fakaafu čili Bowditchi 207 a na Olosenze čili Swainu 27. Všichni jsou již křesťané; Oatafu je protestantské, Nukunono katolické a

Fakaafo z větší části (162) protestantské, z menší (45) katolické. Vládu nad tímto malým souostrovím vždy měl náčelník z Fakaafa, kde byla druhdy veliká modlárna a studně korálovými balvany vyzděná; tato byla pečlivě chráněna, neboť měla jediná na ostrově sladkou vodu, kdežto jinde odkázáni jsou ostrované na vodu dešťovou. Na Olosenze usadil se jakýs Američan a připravuje tam samoanskými dělníky kokosový olej.

Ostrový Ellicejské,

kteréžto leží na západě od předešlých, nazývají se druhdy, ač málo přesně, ostrový Lagunovými. Těchto devět ostrovů má 37 □ km. a jsou většinou ostrový lagunové, všecky pak korálové, a nerůzní se ničím od jiných četných ostrovů Tichého moře. Rostlinstvo mají bohatší než ostrový Unionské; mimo kokosové palmy a pandanus rostou zde i chlebovníky, banány a arum. Zvířena obohacena je vepři a drůbeží. Obyvatelé jsou původu samoanského, od missonářů byli z větší části pokřtěni. Dle Turnera měly jednotlivé ostrový roku 1876. obyvatelstva:

ostrov:	obyvatelů:	z nich protestantů:
Funafuti (o. Ellice)	146	146
Nukulailai (Mitchell)	106	106
Vaitupu (Oaitupu)	441	333
Nukufetau	440	116
Lynx (Speiden)	460	197
Nanomea (Sv. Augustina)	440	229
Hudson	236	11
Nui Eeg (Nizozemský o.)	233	225
Úhrnem 2502		1373

Funafuti, největší z nich, měl roku 1878. obyvatelů 156; mohl by však uživiti počet mnohem značnější, neboť má nadbytek potravin. Nyní vyváží se odtud as 50 tun kopry ročně, a 200—300 tun kokosových ořechů přichází úplně na zmar.

Ostrový Tukopia

nejdále na západě, na jihovýchod od Wanikora, jsou tak blízko u melanesského souostroví sv. Kříže, že by k němu zajisté byly počítány, kdyby obyvatelstvo nebylo tělem, mravy a řečí zcela polynesské. Jsou to tři sopečné ostrůvky: Tukopia, Anuda čili Cherry a Fataka čili Mitre, zabírajíce celkem 66 □ km. Jenom ostrový Tukopia a Anuda mají (dohromady 650) obyvatelů, příbuzných se Samoany a Tongany. Missie již po delší dobu působí na Anudě.

Ostrový Tonga.

1. Území.

Souostroví toto první objevil slavný holandský plavec Tasman; týž 19. ledna 1643. odkryl vysoký a skalnatý ostrov Ata, jež nazval po množství fáetonů Pylstaartem, a druhý den našel jiné dva ostrový, jež nazval Middelburg a Amsterdam. Jsou to bezpochyby Kattow a Eua. Nálezy tyto byly však v době Cookově úplně zapomenuty. Cook navštívil souostroví na druhé (r. 1773.) i třetí cestě (1777.) a delší dobu tam prodlel. Dle vlídného přijetí, jakéhož se mu dostalo, pojmenoval souostroví Friendly Islands (ostrový Přátelské), kterýž název nyní ustoupil jménu domácímu. Severní ostrový objeveny byly r. 1781. Španělem Maurellem. Známost ostrovův a jich obyvatelů, již se nám dostalo anglickým námořníkem Marinerem, který byl od r. 1806. do 1811. na Tonze zajatcem, doplněna byla výzkumy d'Urville-a, Wilkesa a Erskinea a missionáři Lawrym a Westem.

Souostroví skládá se sice z více než 150 ostrovův, ale zabírá jen 997 □ km. (= 18·1 □ míle); království tonganské jest tedy desetkrát menší než Krajina.

Tonga dělí se na dvě souběžné řady; západní skládá se ze mnoha vysokých, hornatých ostrovů, východní má vesměs ostrovy nízké z vápna madreporového. Ostrovy vysoké jsou z pravidla pouhé sopečné kužele, které z ohromné hloubky příkře vystupují z moře. Kde sopky doposud činné nezničily bujné rostlinstvo, jsou úbočí pokryta nádhernými lesy. Po hříchu hrozné výbuchy sopek na Tofoji, Kau, Late a Fonualei půdu kolem hlubokých jíců pokryly popelem, truskami a lávou; zahrady domorodců byly zničeny, a domorodci sami se utekli do Wawaua. Jenom vyhaslý sopečný kužel Kao, 1524 m. vysoký, jest obydlen, ostatní jsou opuštěny. Chrlíce neustále husté mraky páry, nezřídka i plameny, jsou plavcům přirozenými majáky.

Korálové ostrovy tonganské velice různí se od jiných podobných útvarů. Nejsou nízké, nýbrž zdvihají se průměrně do výše 13—14 m. nad mořem; u vnitrozemí dosahují až 200 m. Mimo to nejsou skalnaté, suché a neplodné; ze silné a bohaté prsti vyrůstá bujné rostlinstvo.

Rostlinstvo souostroví má spíše ráz indický, obsahuje však všechny druhy, na východních ostrovech rostoucí, a druhy, jichž na východních nenalézáme. Ze čtyř druhů palmy jest nejdůležitější palma kokosová, která v nesčetných sadech sklání svou korunu nad křovinami, pokrývajícími ploché přímoří; kapradí na vyšších ostrovech dosahuje mohutnosti stromů. Tongané obratně uměli rozmnožovati plodnost půdy; nevěděli sice nic o mrvení, ale dopřáli půdě přiměřeného odpočinku a provozovali hospodářství střídavé. D'Urville se divil čistotě polí, úhlednými ploty ohraničených, a pravil, že v tom směru vynikají tonganské sady daleko nad evropské veřejné zahrady. Na polích pěstují hlavně yams a to pravidelně vždy ob dvě až i tři léta; v určité vzdálenosti sázejí pak řady banánů (*Musa sapientium*), jež dávají po 30—80 librách ovoce. Když bylo ovoce sebráno, usekávají měkké kmeny, ale z ko-

řenů rychle vyrážejí nové pupence. Protože však děsné orkány často veliké zpousty způsobovaly mezi stromy. 4—5 m. vysokými, zavedeny byly v novější době čínské banány, jež dosahují jen 1 1/3 m. výšky, tak že vichřicemi tou měrou netrpí. Široké a dlouhé listy banánů chrání yams, pod nimi rostoucí; yams pěstuje se dříve ve zvláštních záhoncích a pak teprv se přesazuje na vlastní pole. Na něm vykopávají jámy 2—4 stopy v průměru a 3—7 stop hloubky; vykopaná půda vydána jest delší dobu působení vzduchu, a pak se nazpět nahází. Yams tím způsobem velmi zmohutní; nejmenší druhy váží asi 7 liber, největší jsou však 5 až 6 stop dlouhé a mívají 70—80 liber váhy. S největší pečlivostí hubí veškerý plevel a rovněž opatrně počínají si při žnících, neboť nejmenším poškozením povrchu záhy kořenová hlíza hnije. Mimo yams daří se zemčata, chlebovník, cukrová třtina, guavo, jablka mangová, bavlník a kávovník.

Zvířena jest, jako v Polynesii vůbec, velmi chuda. Před příchodem Evropanů žili tu ze ssavců malý druh myší, zvláštní obrovský netopýr (*Pteropus tonganus*) a vepř, jež chovají v domácnosti. Pes byl sem zavezen z Vitia, osadníci evropští pak převezli svá zvířata domácí. Ptactvo a ryby jsou četnější a jsou tytéž jako na ostrovech vitiských a samoanských. Kromě toho žijí tu někteří hadové zemní a malé ještěrky, ale žádné žáby a jen málo druhů hmyzu; za to jsou mnohé z nich, jako mravenci a moskyty, tím nepříjemnější.

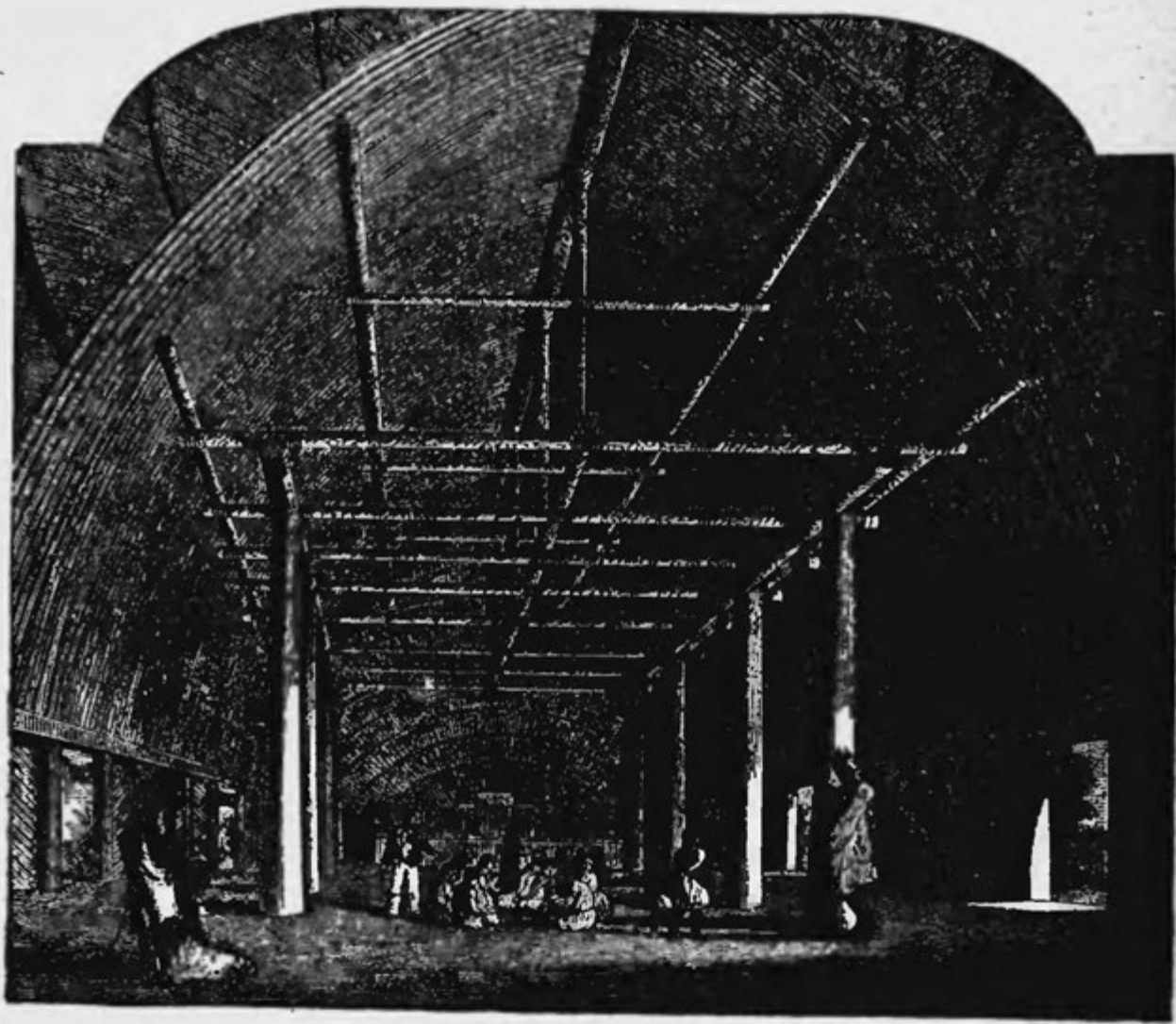
Podnebí na souostroví nebývá vždy zdravé, neboť horko je značné (průměrná teplota 24—25° C.) a silné pršky a noční rosa jsou časté; na štěstí není tu močálů se zhoubnými výpary, tak že se nevyskytují úmorné zimnice melanesské. V době pršek (od prosince do února) zuřívají náhlé vichřice. Při takové bouři zdá se, jakoby nebe i země se byly otráslly; nejvelikolepější však je vlnící se moře. Jekot větru, lomožítí se stromů, praskot větví, kokosové ořechy s hukotem

poletující jako dělové koule, hrozný liják, neobyčejná temnota, bortící se domy — toť jest nejděsnější zjev, který vytvořiti mohou síly přírodní. Nedávno tomu, co hnala se vichřice přes souostroví; nejvíce utrpělo Tongatabu. Všech 13 kostelů na Tongatabu, missionářský chrám na Niafu a asi 1500 domů, lodi a čluny domorodců byly zničeny. Rozbouřené moře vyneslo škonar na břehy, německá loď s 500 tunami kopry rozbita byla o korálové skály. V sadech zničena byla čtvrtina kokosového palmoví a třetina pomorančovníků, takže souostroví bylo všecko zpustošeno.

Tongatabu, t. j. svaté Tonga, jest největší a nejdůležitější ostrov tonganský; zaujímá 422 □ km. č. 7·7 □ mil. Podobá se poněkud nepravidelnému půlměsíci, mezi jehož konci otvírá se na severu veliká laguna. Nesmírné korálové náspy táhnou se podél celého severního pobřeží, uzavírajíce bezpečnou rejdu, k níž lodi mají několik vjezdů. Úzké útesy pobřežní mimo to všude pomoří obkličují; ploché ostrůvky, lesy pokryté, vystupují na severu z útesů. Ostrov zde onde zdvihá se k nízkým kopcům, které však 20 m. nepřesahují, a pokryt jest úrodnou prstí. Ale vody není s dostatek; voda ze studnic a tuní není ani chutná ani zdravá.

Na severním pobřeží jest hlavní město Nukalofa mezi palmami kokosovými a chlebovníky. U břehu jest vládní budova, sídlo královské, budovy gouverneura, cizích obchodníkův a j. Dále v příjemném údolí skrývají se chýže domorodců ze třtiny bambusové a palmových listů v zeleni chleboňův a jiných tropických rostlin. Jsou tak rozloženy na stinných místech háje, že cizinec zprvu marně pátrá po obydlích. Na nejvyšším vrcholu ostrova, malém to kopci, na němž bylo dříve kolo neboli pevnost, stojí nyní kostel, hezká budova s lodí a dvěma křídly. Střecha ze trámův a krokví kokosových pokryta je palmovým listím a spočívá na sloupcích z tvrdého dříví. Kostel může pojmuti 800 osob, a má hezkou

kazatelnu a veliké varhany. Tongané sami ke stavbě této přispěli, platíce koprou; mimo tento jsou na ostrově ještě jiné kostely, i katolické i protestantské. Důležitější místa jsou Mua v jižní části, Foshall a Bea na cípu jihozápadním. Ves Hifo-

Obr. 124. Ve velikém kostele na Tonze.

hifo na severozápadním konci ostrova a j. obydlena je pouze domorodci.

Na jihovýchodě od Tongatabua leží Eua (171 □ km. = 3·1 □ míle) s malými horami, krásnými lesy a zelenými lučinami, jimiž přes balvany, mechem pokryté, malý potok spěchá

k tiché laguně. Eua jest krásnější a půvabnější než ostatní ostrovy, jest však méně vzdělána a nemá přístavu.

Plující z Tongatabua kolem Nomuky, Kotua a Hapaie, staneme brzy u ostrova Wawauu (rozměru 145 □ km.), dle něhož nazývá se nejsevernější ostrov, též Haafuluhao řečené. Jest to krásný a úrodný ostrov, jehož vlnitý povrch všude pokryt jest rostlinstvem. Z hlubokého moře vystupují příkré stěny korálové, na nichž uložena jest tlustá vrstva hlíny a

Obr. 125. Ves Bea na Tongatabu.

prsti. V těchto vápenných skalách jsou často veliké jeskyně, v nichž bývá čistá voda, kterou domorodci v době sucha vybírají, neboť ostrov má velmi málo dobré vody k pití. Takové jeskyně jsou i na jiných ostrovech; na severozápadní straně ostrůvku Ninatabu nachází se jeskyně, krásnou romancí Byronovou „The Island“ oslavená, jejíž otvor zakryt je mořem, takže jen potápěčům možno do ní vniknouti. Zde prý mladý náčelník dlouho skrýval svou milenku, která byla s celou rodinou k smrti odsouzena, až mohl se svými přátely vlast

opustiti a usaditi se na ostrovech Vitiských. Také ostrůvek Falewaj má pozoruhodnou jeskyni krápníkovou, do níž možno vplouti se člunem. Neméně krásná jest jeskyně na Ninafu, na severozápadu od Wawau-a; vjezd nízkým otvorem je možný jen za odlivu, za přílivu je zcela uzavřena. Překrásné jsou barvy, jaké vyluzují vnikající paprsky světla v prostranné jeskyni; podobají se modré jeskyni na Capri.

Niafu jest ostrov zcela sopečný. Z hlubin moře, útesů

Obr. 126. Na ostrově Nomuka.

prostého, příkře vystupují černé skaliny lávové do výše 200 m., tvoříce úzký, velmi úrodný pruh, jenž obkličuje veliký, dávno vyhaslý jícen; tiché, modré jezero vyplňuje hlubinu, ale voda jeho jest braková a neživí ryb. Není tomu dávno, co vyplnilo jezero žhavé ohniště, neboť ještě v první polovici tohoto století chrlil tento jícen proudy lávové; sopečná činnost doposud zúplna neustala. Na březích jezera prýští se horké sírové prameny, a ještě r. 1867. udál se mocný výbuch z devatenácti tehdy povstalých malých jícnů; žhavé proudy lávové

jižní stranu ostrova hrozně zpustošily, až se konečně vrhly přes příkré skaliny do moře, daleko vroucího a kлокotajícího. Niafu jest sídlem korunního prince tonganského a bydlištěm mnoha bílých osadníků. Počet domorodců páčí se na 1200 až 1500.

S Tongou politicky spojeny jsou dva ostrovy Niua, mezi Samoou a Wawau-em. I tyto ostrovy jsou sopečné, ačkoli podzemní oheň již dávno vyhasl; nyní pokrývá hustý les příkré kužele. Z obyvatelů, jichž počítá se na tisíc, obývají tři čtvrtiny na menším Niuatobutabu, čtvrtina na vysokém Tafahi-u.

2. Tongané.

Obyvatelé Tongy jsou blízcí příbuzní Samoanů. Jsou to velicí a silní, krásní lidé s pravidelnými rysy, evropským podobnými, světlé kaštanové pleti, černých, kadeřnatých vlasův a tmavých, živých očí; vlídným, ale mužným chováním vždy dobyli si přízně navštěvovatelů souostroví. Mariner ovšem tvrdí, že by Cook nebyl ostrovy nazval Friendly Islands, kdyby byl věděl, že jen nesvár mezi pohlaváry zachránil jej a průvodce jeho od smrti, kterou jim domorodci zrádně chystali. Tongané skutečně nezřídka osvědčili své nepřátelství Evropanům, kteří přicházeli na jich břehy za obchodem nebo za výzkumy vědeckými; ale tyto skutky byly jen odplatou za bezpráví dříve spáchaná.

Počestným smýšlením, hrdostí a láskou k svobodě, spojenou s velikou odvahou a tělesní silou, vyznamenávají se obyvatelé tohoto souostroví nade všechny Polynesany. V době Cookově odváželi z ostrovů Vitiských dřevo sandálové, ale vedle tohoto zaměstnání rádi se účastnili neustálých bojů, které vedli pohlaváři jednotlivých ostrovů. Od Vitianů naučili se zhotovovati lepší kopí, než jaká mívali dříve, a poznali u nich papuanský luk a šípy. Před tím měli jen kyje ze dřeva kasuarin se hrotem kostěným, kopí a praky. Z Vitia přivezli

si větší lodi, neboť ve své otčině měli málo příhodného staviva. Na velikých, dvojitých člunech, na nichž mohlo se umístiti více než 150 bojovníků, s vesly a plachtami podnikali válečné výpravy do daleké ciziny. Všude byli na postrach; nebyli však tak ukrutní jako jejich sousedé, a odnášeli sice hlavy zabitých nepřátel na znamení vítězství, ale masa lidského, aspoň za časů Cookových, nepožívali. Ve dřívějších dobách donuceni bývali k této ohavnosti hladem, snad i ze msty a na potupu tak činili, čemuž nasvědčují proklínání, Marinerem nám sepsaná, jako: „Uvař svého dědečka!“ nebo „Vykopej otce svého za svitu měsíce a sněz ho!“ Maso bělochů pokládáno bylo však za škodlivé. Lidojedství však již na Tonze dávno vymizelo. V bojích na Vituu tonganští bojovníci účastnili se sice hrozného tohoto nemravu svých spojenců, ale na Tonze samé příklad ten nebyl následován.

Potrava Tonganů byla z větší části vždy rostlinná; ovšem pojídali též ryby, žraloky, drůbež, psy, myši, netopýry a jiná zvířátka, nám nechutná. Vepře pekli jen při slavnostech, želvy pak vyhrazeny byly toliko vznešeným. Druhdy vařili vždy v polynesských kamnech, nyní užívají však hrnců hliněných a železných. Ve vaření dobře se znají, podobně i v jídle, neboť někdy s chutí pojídají veliké zásoby; oběd i snídaně jsou sice pravidlem, ale krom toho pojídají, kdykoli hrdlo ráčí. K tomu pijí velmi oblíbenou kawu, nyní nezřídka smísenou se šťavou citronovou.

Mužové dříve odívali se marem nebo nosili na pasu kusy látky, několikrátě kolem těla obtočené. Tento šat byl všeobecným krojem a jenom děti rády běhaly uvnitř obydlí v rajské nahotě. Křesťanstvím a zvláště přičiněním krále Jiřího zaváděn byl s civilisací též oděv evropský.

Látku k oděvům poskytovala hlavně kůra stromu tapy; ale nošení a zhotovování tapy bylo zakázáno, aby bylo pěstování bavlny rozšířeno a blahobyť ostrova zveleben. Ale tento

zákaz byl r. 1879. zase odvolán, a nyní šatí se každý, jak chce a jak může. Pouze do kostela v Nukualofě mohou vstoupiti ti, kdož oděni jsou šatem evropským, ostatní poslouchají bohoslužby za otevřenými dveřmi. Král, ministři, bohatí obyvatelé rádi šatí se nádherně; ale jádro lidu posud raději užívá starého, lehkého oděvu z látek domácích.

Obr. 127. Jinoch tonganský.

Látky tonganské jsou velmi krásné; nejjemnější jsou z Wawau-a. Nejlepším, ano nedostiženým výrobkem jsou však jejich nádherné rohože, sítě a košíky; zejména obyvatelé Hapaie jeví v pletení zvláštní umělost. Neméně úhledno jest dřevěné náčiní, jež nezřídka velmi vkusně vykládají velrybími zuby. Ze dřeva vyráběli nádoby kawové a číšky; košíkův užívali místo mís, a banánových listů místo talířů; žraločí zuby sloužili jim za nebozez, sopečné kamení dávalo látku k nožům, jež mimo to zho-

tovovali ze třtiny bambusové. Hliněné hrnce přinášeli si dříve od Vitianů, kteří se naučili papuanskému hrnčířství a velmi obratně je provozovali.

Obydlí Tonganů jsou však nízká a nepohodlná, aspoň byla taková prve než missionáři působiti počali. Do dlouhé chýže, pokryté střechou z listů palmových nebo bambusových, vedly dvěře, jimiž bylo možno proléztí jen po čtyřech. Třti-

nové rohože rozdělovaly nízkou chýží v rozličné oddíly. Vaření a vyrábění látek nedálo se v obydlích, kteráž určena byla výhradně pro spaní, nýbrž ve zvláštních chýžích; nocleh mívali však též na vysokých sloupích, aby unikli trapným moskytům. Mezi budovami, ve stínu stromů rozloženými, byla malae, tržiště, v němž byly prostranné budovy ke schůzím a ku přijímání cizinců.

Budovy náčelníků lišily se od obydlí ostatních domorodců velikostí, úhledností a rozličnými ozdobami; bývaly uprostřed velikých dvorců, hezkými ploty uzavřených. Ve vsi všude hleděli si největší čistoty, a tož i na cestách kokosovníky ovroubených, jež vedou vesnicí.

Nyní král a jeho gouverneur obývají v letohrádcích, stavěných ve slohu anglicko-australské architektury. Byt gouverneura wawauského snad předčí nad královský; vystavěn je z přivezeného

staviva, stěny z drahého deskování, podlaha jest parketovaná, nábytek pak, z Nov. Jižního Walesa přivezený, jest vkusně ozdobený. Prostřed budovy jest jídelna, mající na obou koncích okna z barevného skla. Dává-li tu gouverneur dvorní hostinu, bývají stoly pokryty nejjemnějšími koberci, stříbrem a sklem; Číňan bývá výmyslným kuchařem, číšníkem rozumný černochoch.

Obr. 128. Tonganské děvče.

V jednom směru Tongané vždy se vyznamenávali: v úctě k ženskému pohlaví. Mnohoženství arci bylo dovoleno, ale mimo náčelníky nemíval nikdo více než jednu ženu. Ženy staraly se o vychování dětí, zhotovovaly látky a sbíraly mušle; vaření příslušelo mužům, kteří vůbec všechny těžší práce, jako zejména vzdělávání půdy, sami na se brali. Tonganky různě se od svých polynesských sester mravností. Při uzaví-

rání manželství konali jakési slavné obřady, hlavní věci byly však hody. Rozvedení dalo se bez velikých překážek.

S dětmi zacházeli láskyplně, ale přec je obětovali druhdy bohům. V pohan-ských dobách až do počátku tohoto století byla hlavní manželka náčelní- kova po smrti jeho s ním zahrabána.

Pohřeb vznešených bý- val vždy velmi slavný. Roz- šířila-li se zvěst o smrti muže vznešeného, veškeré obyvatelstvo — muži i ženy

i děti — oholilo si hlavu a shromáždilo se u příbytku zemřelého. Zde Matabulové, třetí třída vznešených, vykopali na pohřebišti „feitoka“ hrob; byl to nasypaný, 6—8 m. vysoký rov, pokrytý po stranách kameny korálovými, na kterýž se po stupních stoupalo. Ale prst nesměla se dotknouti mrtvoly; proto truchlící dlouhou řadou přinášeli od břehu v koších mořský písek, kterým pokryli zemřelého. Na vršku byl hrob uměle pokryt černými a bílými oblázky, a nad hrobem vy-

Obr. 129. Dívče z Tongy.

stavěn pak malý dům, chrám to zemřelému, nyní za boha povýšenému. Vůkol nasázeny byly na znamení obecné strasti smutečné kasuariny. Smutek za náčelníkem trval 10 dní, za vrchním pohlavárem na Tonze 4 neděle. V této době projevovali truchlící svou úctu k zemřelému, zraňující se doutnajícími látkami anebo zuby žraločími, ale přes to horlivě účastnili se také slavnostních hodů. Kdo mimo matabule, k tomu určené, ~~dotekl~~ se mrtvoly ~~nebo~~ něčeho, co měla na sobě, byl aspoň po osm měsíců tabu.

Tabu mohlo se státi vše, co vznešení chtěli tím učiniti; vždy byly to chrámy, pohřebiště, vše, co bylo ve spojení s bohy a s náčelníky. Náčelníci sami sebou byli tabu; kdo se jich svévolně dotekl, propadl trestu smrti za porušení posvátnosti tabua; kdož učinil tak nevědomky, tomu bylo očistiti se moemoem, t. j. dotknouti se svojí hlavou nohy vznešeného. Byl-li kdo tabu, nesměl jísti vlastníma rukama. Tyto názory zakládaly se na vznešeném postavení, jakéhož požívaly vyšší třídy nad ostatním národem, postavení, v němžto již za živa jim náležela bohorovná pocta, po smrti pak skutečné božství. Náčelníci po smrti měli místo své mezi nižšími bohy, jichž ovšem bylo pak množství. Nacházíme tudíž u Tonganů bohoslužebné uctívání předků jako jinde u polynesských i me-

Obr. 130. Vznešený jinoch tonganský.

lanesských národů. Prabohů měli do tří set; některým z nich stavěny byly chrámy, vlastně obyčejné chýže, jenže poněkud pečlivěji. Nejvyšší bohové byli: Tali y Tubo, ochránce králů tonganských a též bůh války, Tui fua Bolótuh, bůh společenských tříd, Tubo Totai, ochránce lodí, Alo Alo, bůh větrův a počasí, žní a rostlinstva, Tongaloa, bůh řemesel a umění.

bOr. 131. Vznešené děvče tonganské.

Po nejvyšších bozích původních následují duše vznešených, egi-ŭv a matabule-ŭ. Všichni tyto bohové, hotuah, podle jejich učení bydlí v Bolótuhu, velikém ostrovu na severozápadě, na němž kvetou nesmrtelné rostliny s líbeznou vůní. Ptáci nádherných barev švitoří ve větvích, a lesy mají hojnost vepřů, kteří — rovněž jako ptáci — jsou nesmrtelní; zabijí-li se však za potravu bohům, nahrazení jsou ihned jinými.

Před dávnými časy byl prý zanesen tonganský člun k tomuto dalekému ostrovu. Když však mužstvo chtělo trhati lahodné plody se stromů, nemohlo prý jich uchopiti, jakoby to stíny byly. Tongané chodili skrze stromy, zdi domů, podobných jich vlastním, a necítili odporu. Konečně spozorovali několik hotuahů, kteří ubírali se skrz jejich těla, jakoby jim nic nestálo v cestě. Tito bohové prý jim řekli, aby hned zase rychle se vrátili, protože tu není příhodné potravy pro smrtelníky. Tongané

pak, vrátivše se s příznivým větrem do vlasti, všichni zemřeli, ne snad za trest, že byli v Bolótuhu, nýbrž proto, že požíli vzduchu toho ostrova, který smrtelným tělům jest zhoubný.

Z části na Bolótuhu, z části na Tonze žijí četní bohové zlí. Rozličné nepříjemnosti posílají prý oni schvalně na lidi, kdežto veliké nehody jsou trestem od bohů. Tito Hotuah-Pau zavádějí cizince na bezcestí, štípou je, skáčou jim ve tmě na záda a způsobují zlé úzkostlivé sny, však není jich nikdy viděti.

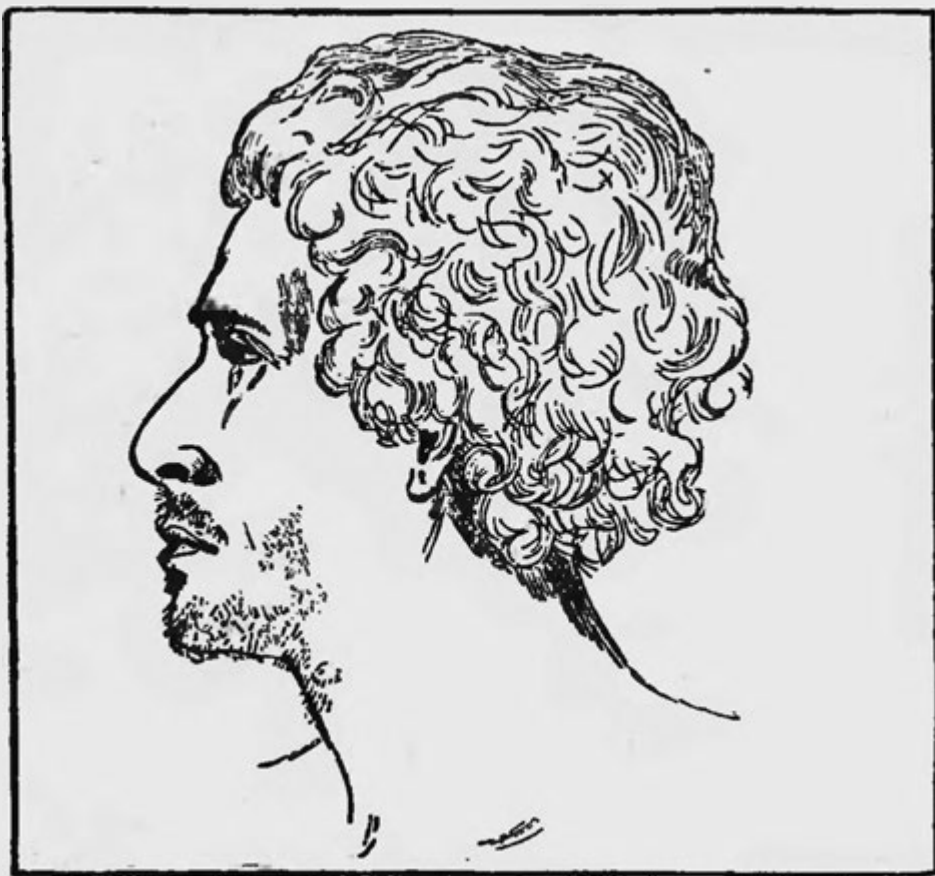
Muoi, bůh obrovské postavy, leže drží zemi: je-li mu to časem nepohodlné, otočí se, a pak nastane zemětřesení. Tu Tongané velice křičívali a tloukli na zemi, čímž přiměli boha, aby tiše ležel.

Na počátku vystupoval z vody jedině Bolótuh. Jednoho dne spustil Tongaloa s nebe udici, chtěje v moři loviti. Najednou pocítil silný odpor; i tahal vši silou, a na udici, jež se byla zachytila na skalnatém dně mořském, vynořilo se nejdříve několik hor, pak celé ostrovy, z nichž by byla zajisté povstala velká pevnina. Ale šňůra se přetrhla, a jen ostrovy zůstaly na hladině. Posud lze zříti na ostrově Hunga skálu, za kterou se udice zachytila.

Duše — jenom Tuahové nemají života po smrti, jich duše sní pták lota — má se k tělu jako vůně květiny k její pevné podstatě; podrží v Bolótuhu totéž jméno a postavení, které měla za živa. Trestů po smrti není, vše odpyká se za živa. „V Bolótuhu jsou všichni bohové a vidí jasným rozumem, co je dobré, a neproviňují se již pošetilostí boje“ — tak jedna jich píseň. Dojde-li však ku hádce, s božskou mírností vedené, hučí nad Tongou bouře a hrom i blesky.

Ústava tonganská nejvíce zachovala základní rysy původní polynesské ústavy. Říše Tonga, k níž dříve náležely též Futuna a Uia, měla zřízení dle stavů přesně rozdělené. V čele stál Tuitonga, vládce a velekněz zároveň, s neobmezenou mocí

nad lidmi a statky, osobnost svatá, bohum rovná. Proto nebyl ani tettatován ani obřezán jako jeho poddaní; neboť obřady tyto, jež měly člověka přivést ve styky s božstvem, nemohly provedeny býti na zástupci božstva. Jemu vážností a svatostí roven byl Tui Ardeo, jemuž i Tuitonga musil prokazovati úctu; neměl však politické moci i byl snad potomek svržené rodiny panovnické.

Obr. 132. Hlava jistého náčelníka.

Národ dělil se ve šlechtu a prostý lid. Šlechta záležela ze tří tříd: Hau, Eiki a Matabule. K Hau-ům patřil král s rodinou. Z Eiki-ů bráni byli představení okresů, na které království bylo rozděleno; usazováni byli sice králem, ale jejich hodnost byla dědičnou. Jich titul byl Tui, t. j. pán. K Eiki-ům náleželi též rádcové panovníkovi: ministr vnitra, Tui Hatakalawa, ministr války, Tui Kanakubolu a ministr vzdělání, Lavaka. Po nich následovali Matabule: služebníci a úředníci

Eiki-ŭ, také zástupcové řemesla v některých čestných odvětvích, jako jsou stavba člunů, zhotovování zbraní a náradí, uměle kostmi vykládaného. Měli též dohled nad mladými Eiki-y, a na nich bylo, naučiti a zachovati novému pokolení vědomosti národa. Matabulové pocházeli od mladších, neoprávněných Eiki-ŭ, ale i zasloužilí mužové z lidu mohli povýšeni býti za dědičné Matabule. Tyto tři třídy byly jedinými vlastníky pozemků.

Ze dvou tříd prostých, Mua a Tua, byli onino řemeslníky, tito nájemci pozemků šlechtických. Tua mimo orbu provozovali řemesla nejméně čestná a vařili, neboť kuchaři byli ve veškeré Polynesii nejnižší třídou lidu. Tua ovšem neměli postavení otroků ve válce zajatých, ale jich osud byl velmi trapný. Snášeli jej však bez reptání, spoléhající na náboženské představy, dle nichž pokládána byla šlechta za božím blízkou. Tak veliká byla tato úcta, že nikdo nesměl před vyšším státi; kdo tohoto potkal, musil se posaditi, byl-li to Tuitonga, vrhl se před ním na zem a položil nohu jeho na svůj krk.

Stav určoval se dle matky; děti krále ze ženy nižší náležely tudíž její stavu, a tito nejraději bráni byli k obětem. Protože stav a hodnost i majetek: sady, domy, čluny a j. dědil se od žen, byly sestry nebo tety Tuitongovy světejší než on sám. Ovšem hodnost královská přecházela na mužské pokolení; nejstarší syn hlavní manželky královny, Fohatabu čili svatý syn, nastupoval po otci. Ale dcera této hlavní manželky byla světejší ještě než její matka, nemohla se státi řádnou manželkou muže, a měla-li jinak dceru, tož byla tato, Tumaha, ze všech nejsvětejší. Poslední žena této hodnosti zemřela roku 1852. majíc 80 let a s ní hodnost ta zmizela.

Tuitonga byl sice vládcem neobmezeným, ale jeho moc patriarchálně-theokratická později obmezena byla zvykem a mocí knížat; usnesením, jež učinili šlechtici na shromážděních,

sotva mohl odporovati. Skutečně lid vydán byl moci představených okresův a jiných šlechticů, neboť zákonů nebylo. Těmto představeným určeny byly rozličné dávky, polovice rybolovu, všechny želvy a j. Za pozemek Tua platili roční nájemné vlastníkům. Králi pak příslušely pololetní dávky, které vybíral představený a které záležely z rohoží, tapy, yamsu, ryb, ptákův a j.

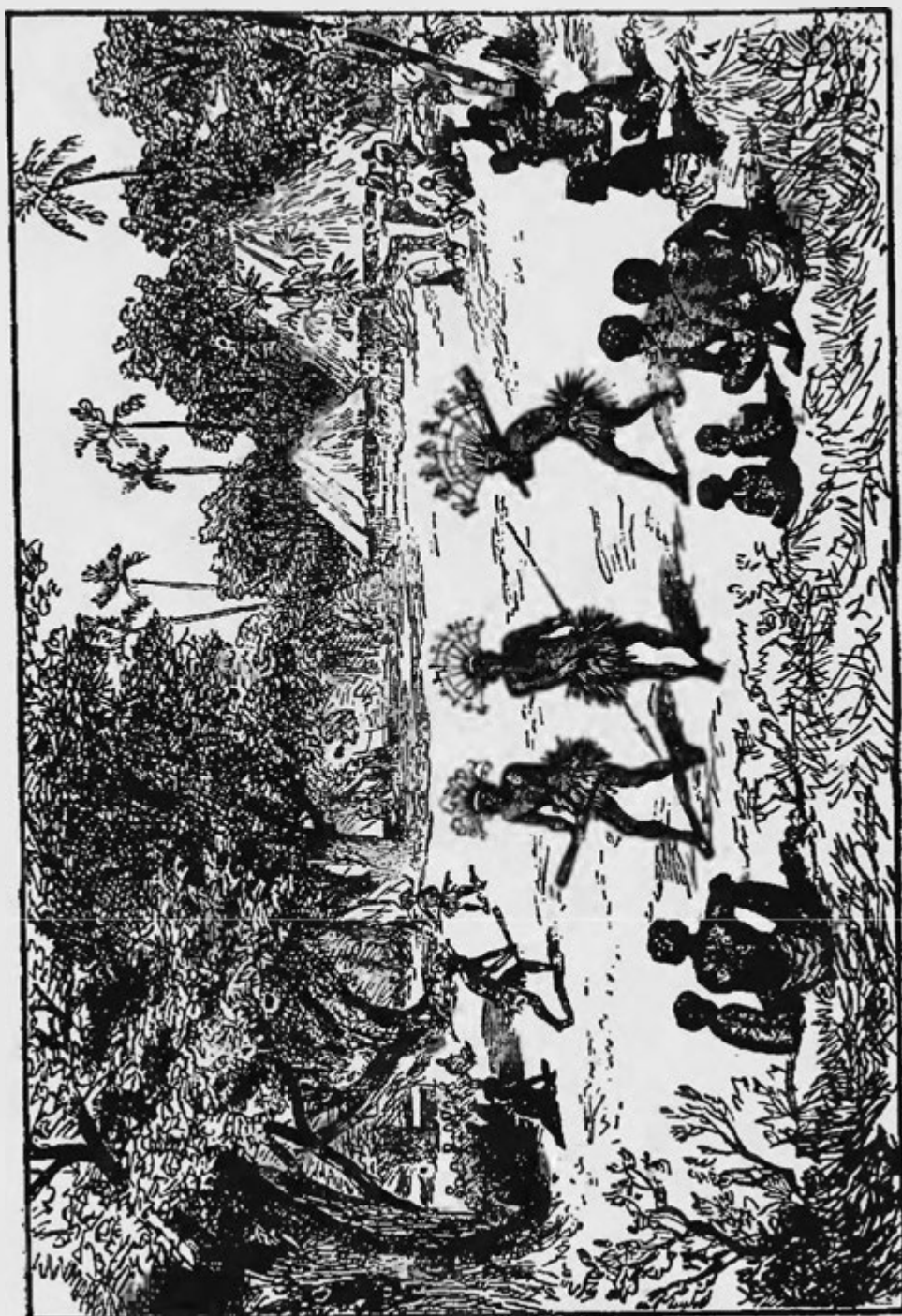
Při obydlí a sadech šlechticů byla družina, kau nofo, z nižších náčelníkův a matabule-ů, někdy i tělesná stráž viti-ských bojovníků. Menší náčelníci měli též kolem sebe mužstvo, kau tangata, t. j. tlupu zápasníků. Brannou povinností byl každý Tongan vázán; uvedli jsme již, že boje milovali.

Byloť válčení hlavním zaměstnáním šlechticů. Mimo to rádi se zanášeli lovem ptáků, k čemuž obratně vycvičovali malé ptáky za vábníky; bohatí lidé měli pro každý párek zvláštního strážce. Této zábavy mohli se účastniti jen šlechtici, ale k národní honbě myší připuštění byli i mua. Honební společnost, luky a šípy ozbrojená, rozdělila se na dvě strany; která z nich ulovila nejdříve deset myší, zvítězila v zápase, jenž pak se skončil slavnou hostinou.

Tance ode dávna byly a jsou velmi oblíbeny; chtějí-li hosta potěšiti, dají před ním prováděti tance mladých dívek. Nejpodivnější tanec představuje dva bojující kohouty, upomínku to na zábavu, již missionáři odstranili. Ale nástroje, při těchto tancích užívané, vzala církev ve své služby. Veliký buben z dutých kmenů, lali řečený, svolává nyní k bohoslužbě jako druhdy k pohanským slavnostem, a flétna, na níž se píská nosem, jakož i flétna ze 5—10 kousků bambusových doprovází nábožné zpěvy křesťanů.

Řeč Tonganů jest nářečí polynesské, různící se od ostatních zhměžděnými hláskami *dž* a *tš*. Nosovka *ng* píše se prostým *g*; píše se tedy Toga, ne Tonga. *R* nahrazeno jest jako

u Číňanů hláskou *l*. V této řeči zachovány nám mnohé hezké legendy a něžné písně.

Obr. 133. Válečný tanec Tonganů.

Básníci všech stavů byli velmi ctěni. Jedni brali si látku vážnější, jiní veselejší; zároveň skládali melodii, v jaké jich básně měly se zpívati. Aby nebyli vyrušováni, často se uchý-

lili do osamocených a krásných krajín, neboť Tongany velmi dojímalý půvaby přírody; vraceli pak se s plody svými zpět. Mnohé básně byly rýmované a rhythmické. Jednu tu podáváme:

Seděli jsme hovoříce o Wawau Tua Liku, tu pravily k nám ženy:

Putujme na Liku spatřit západ slunce; naslouchejme cvrlikání ptákův a žalobám hrdličky!

Trhejme květy na stráních u Matata. Zůstaňme a rozdělme pokrmy přinesené nám z Liku One.

Koupejme se v moři, pak se umývejme ve sladké vodě Wau Aky, mažme se vonným olejem; pleťme věnce a kytky, jež bychom natrhaly na Matatu.

Stojíce nehybně na stráni u Ana Manu hledíme se zatajeným dechem dolů do dálky moře.

Srdce naše přemítá, z vysokých stromů toa na rovinách této země vane k nám mocný vítr.

Moje mysl se šíří, zřím-li ve hlubině příboj, jenž touží, nesmyslný, prorazití pevnou skálu.

Jak šťastným je náš pobyt zde proti pobytu na Mue!

Jest večer, jděme k místu! Slyš! zaznívá sem zpěv! Připravuji tanec, chtějí strávití noc na hrobech v Taneji?

Tam putujme!

Neměli bychom se rozpomínati svého dřívějšího stavu, kdy válka ještě nerozrývala naši zemi?

Běda! strašná věc je válka. Pohleďte! Pusta je země a krutě zabito množství lidí.

Bez přístřeší jsou náčelníci; neplíží se již za svitu luny ke svým milenkám.

Zanechte takých myšlének! Jest to přání! Válkou stísněna je naše země.

Země Viti zanesla sem válku v naši zemi Tongu; jednejme nyní jako oni!

Nechme trudného přemítání! Zítřka budeme snad mezi mrtvými. Odějeme se čikulou, oblečeme tapu, čelo ozdobíme plnými věnci jaleovými a krk obtočíme bílými květy huni, abychom ukázali své osmahlé tváře.

Slyšte velebení lidu!

Tanec chýlí se ku konci a rozdělují pochoutku naší slavnosti. Vraťme se ráno na Muu!

Jak dotěraví jsou tito muži! Prosí nás za naše věnce květinové, jich slova úlisná zní takto:

Hezké jsou naše ženy z Liku-a, půvabná je tmavá jich kůže, jich vůně podobá se květné stráni Mataloka a Weilu-y; chce se mi jíti na Liku, zítra, zítra pojďme tam!

Nacházíme pak pověsti a legendy o stvoření světa, o vystěhování z otčiny Hawaiki a činech slavných reků. Několik ukázek:

Dříve než obývali na Tonze lidé přirozené velikosti, byl ostrov sídlem dvou obrů. Tito rozzlobili kdysi bohy, za trest pak stížení byli hladem, i musili se z ostrovu vystěhovati. Majíce ohromné tělo, mohli překročovati průplavy a brodit se mořem. Konečně spatřili v dálce malý ostrov Alofi. Jeden z obrů, domnívaje se, že tam asi nebude dosti pro oba potrav, zabil svého soudruha. Došel pak na Alofi, byl tak zemdlen, že přes všecken hlad si chtěl chvíli odpočinouti. Ale ostrov neměl dosti místa pro takového velikána, proto roztáhl obr nohy své na blízkou Futunu. Záhy zachvěly se oba ostrovy pod chrápajícím obrem, a ustrašení obyvatelé Alofia spěchali se dívat na hrozného hosta. Bojíce se ho, chtěli jej ve spaní zavraždit; ozbrojeni jsouce sekerami, postavili se u jeho hlavy a na znamení všichni do ní uhodili. Zařvav obr vyskočil, ale ihned nazpět se skácel do moře, a jen nohy mu na břehu uvázly. Do nedávna ukazovali na důkaz pravdivosti této povídky dvě kosti neobyčejné velikosti.

V nebi bydlel Langi s krásnými dcerami. Jednou musil jíti do schůze bohů do Bolótuhu a zůstaviti dcery samotny. To jej velmi znepokojovalo, neboť věděl, že ze zvědavosti by snad sestoupily na Tongu, uvidět krásná knížata, i varoval je zlých následků takové vycházky. Sotva však otec odešel, pravily si: „V nebi nikdo se nediví naší kráse, neboť zde jsou všichni krásní, jděme na Tongu, tam budou žasnouti nad nebešťankami.“ Přišedše na Tongu, ozdobily se krásnými věnci a

šly k místu, kde náčelníci byli shromážděni, pijíce kawu. Stydlivě zastavily se opodál. Sotva však mužové spatřili překrásné panny, hned zmocnila se jich touha po nich. „Má je tato dívka,“ zvolal jeden, a „ne, má jest“ křičel druhý. Z toho povstala hrozná hádka, tak že křik rozlehl se až na Bolótuh. Bohové rozzlobení poslali Langi-a na Tongu, aby odvedl dcery. Nežli však přišel, byla jedna mrtva, požilať ovoce ostrova, on sám pak ve vášnivém hněvu utrl druhé hlavu a hodil ji do moře. Ale hlava plavala na vodě, i utvořila se z ní želva; to je příčina, proč prostí dopouštěli se požíváním želv hříchu proti bohům.

Tongané znali se do jisté míry v lékařství; uměli léčiti rány, zlámaniny, pouštěti žilou a též amputovati. Pro vnitřní nemoci užívali šťav z rozličných rostlin. Ovšem jich lékaři, kau faitoo, dědičná to zvláštní třída, často spoléhali také na oběti a výroky kněží.

Rok dědili na 12 měsíců, i měli přestupný měsíc; nový rok vítali velkou slavností.

Dle tohoto líčení zajisté jest nám pokládati Tongany za národ, nad ostatní Polynesany duševním nadáním a vzděláním vynikající.

3. Dějiny říše tonganské.

O dějinách souostroví před příchodem Cookovým udržely se nám jen pověsti, jichž obsah podobá se však tomu, co Cook a nástupci jeho nám zachovali. Bylyť vedeny dříve války mezi knížaty jako později.

Několik let po návštěvě Cookově Tui Hala Fatai s 250 muži odplul na vitiský ostrov Lakembu; zde bojoval půl třetího roku tu pomáhaje tomu, tu onomu knížeti, a vrátil se pak na Tongu. Tehdá panoval zde král Toga Ahu, tyran nejkrutější. Jednou kázal svým dvanácti kuchařům, kteří vždy

musili býti přítomni slavnému obřadu pití kawy, utnouti levou ruku, aby měl něco zvláštního.

Výstřednosti tonganské Výsosti pobouřily jeho knížata, takže dva z nich, Tubu Neuha a bratr jeho Finau se usnesli, že jej zavraždí. Z večera oba bratři s četným průvodem přišli k Toga Ahu-ovi, nesouce mu, dle starého mravu dary kawy, tapy, yamsu a vepře; že se pak uložili před domem královým, nebylo nikomu s podivením. O půlnoci obklíčili jeho dům mužstvem, které mělo každého prokláti, kdo by chtěl uniknouti. Finau postavil se u dveří, kdežto Tubu Neuha vstoupil do domu a připlížil se řadami spících žen k loži králově. Políčkem probudil jej ze sna; král uděšen vyskočil.

„Já, Tubu Neuha, tě usmrcuji,“ zvolal strašný náčelník a hluboko vrazil kamennou sekeru v lebku despotovu.

Přívrženci zavražděného krále však se zdvihli a v boji úplně pokořili buřiče. Tu přišel Hala Fatai s bojovníky z Viti-a na bojiště, přidal se k Finau-ovi a po tříhodinném boji pomohl mu k vítězství. Finau prohlášen pak za krále souostroví Hapai, Tubu Neuha za místodržitele na Wawau-i; tento později usmrcen byl Tubu Toa-em, synem zavražděného krále. Tubu Toa panoval potom na Tonze.

Finau byl muž velmi rázný a ctižádostivý. „Kdybych byl králem Anglie,“ zvolal kdysi, „vše by se mně podrobilo, všechny ostrovy světa. Na Tongu nepřišel bych prosit o vepře a yams, ale s děly. Jenom podnikavým měla by děla náležeti, ostatní musili by se podrobiti mým dělostřelcům.“ Byl také muž výmluvný; nabízejí ostrovu Wawau mír, mluvil plnou hodinu s úchvatným zápalem.

O křesťanství nechtěl ani slyšeti. „Křesťanské nauky,“ říkával, „jsou v odporu s mým názorem o neobmezené vládě.“ Většina prvních missionářů, kteří přistali na Tongu, byli z rozkazu jeho zabiti.

Synové Finauovi, kteří vládli po sobě až do r. 1823., obmezili panování své na Wawau, a to připadlo po smrti posledního z nich r. 1845. králi hapajskému. Jím byl Jiří Tubou, nynější vládce veškerého souostrovní. Na Tonze však tehda vládl jeho prastrýc Josiah Tubou. Oba byli již záhy přestoupili na křesťanství, z čehož povstaly dlouhé boje mezi jich přívrženci a pohanskými náčelníky, kteří chtěli stát se samostatnými. Ale král Jiří v bojích vítězil, tělesní silou a opatrností zastrásoval nepřátele a získal si lásku přívrženců.

Po smrti Josiahově r. 1845. stal se král Jiří jeho nástupcem, i vládl celému souostrovní. Ovšem nechtěli ho na Tonze všude uznati. Sliby francouzských missonářů povzbuzeni jsouce, počali tamější náčelníci novou válku r. 1851., ale byli po pěti měsících pokořeni. Opevněná místa Houma a Bea se vzdala, náčelníci pak se skloněnou hlavou, majíce věnec z listí ifiových na krku na znamení hluboké pokory, přišli před krále. Tento však hlasatelem jim kázal sníti věnce ifiové, což znamenalo úplné odpuštění, vykázal jim při obřadu pití kawy bývalá jich místa a ponechal jim takto dřívější úřady a hodnosti. Touto mírností král Jiří panství své úplně upevnil.

Potom usilovně se zasazoval o vnitřní úpravu své říše. Dříve nebylo vlastně žádného práva, každý náčelník rozsuzoval dle svého zdání. Ani soudní dvůr ze čtyř členů, r. 1839. ustanovený, a sepsání krátkého zákonníka nedostačovalo. K radě missonářů král Jiří obrátil se k soudním úředníkům novozelandským; tito doporučili mu zavedení zákonníka tahitského, přizpůsobeného poměrům tonganským. Král zachoval se dle jejich rady, ale snažil se obmeziti práva náčelníků a vybaviti lid z jejich moci.

V červnu r. 1862. ukončil ve shromáždění 57 náčelníků ústavu. Jí byli prohlášeni nevolníci za svobodné nájemce pozemku, z něhož nemohli býti vypuzeni, pokud platili nájemné. Král vzdal se práva žádati bezplatné služby od svých podda-

ných, a všechny daně byly uloženy veškerým mužským obyvatelům, kteří dokonali šestnáctý rok. Tato daň obnáší 6 dolarů ročně.

Tonganské zákony svědčí o působení, za kterého vznikly; mají příznak puritanský. Jest ovšem lépe, že domorodci mají o svěcení neděle pojem dle našeho názoru příliš přísný, než aby modlám děti přinášeli. Domorodci shromažďují se v kostelích nejen ve svátek a v neděli, ale i z večera schází se naslouchat modlitbám missionářů. Ve své pobožnosti nedají se ničím vyrušiti. Jistý novější cestovatel vypravuje, že domorodec při bohoslužbě kdysi malého chlapce, který po něm házel papírovými kuličkami, na místě uchopil a řádně mu vybil, aniž vzbudil nejmenší pohnutí mezi modlícími se; ba ani duchovní od knihy své zraku neodvrátil. Ale vznešený svět tonganský hledí již napodobovati mravy anglického high life. „Byl jsem ráno v kostele,“ odpověděl gouverneur wawauský David, „mnoho se modliti není dobře. Slyším, že angličtí gentlemani účastní se bohoslužby jen jednou v neděli. Máme náboženství své od Angličanů, proč bychom se jich příkladem neřídili ve věcech církevních?“

Tongané seznali, že všude, kde se běloši usazují, domorodci jsou zatlačováni, a kde toho sami nepoznali, bylo jim to řečeno wesleyanskými missionáři. Na radu missionáře Bakera bylo tudíž zákony tonganskými zakázáno, prodávati pozemky Evropanům. Chtějí-li Tongané půdu cizincům pronajati, musí to dříve oznámiti vládě, aby, jak ústava významně praví, Tongané nebyli zahrnání do moře. Všechna půda je posud v rukou náčelníků, u nichž je totéž právo dědičné jako v rodině královské.

Působením Bakera uzavřel král Jiří r. 1876. přátelskou smlouvu s Německem; před tím byl r. 1855. uzavřel smlouvu s Francií a r. 1878. obchodní a přátelskou smlouvu s Anglií. Baker byl pro pletichy, jimiž dosáhl smlouvy s Německem,

wesleyanskou konferencí v Australii prohlášen za tajného agenta německého, obžalován z velezrady proti anglické vládě a odsouzen ku přesazení z trestu. Ale Baker složil svůj úřad jako wesleyanský duchovní, a posud požívá přízně krále Jiřího.

Ostrovky za stálého míru utěšeně vzkvétají, sady kokosové se množí, takže se hojně vyváží kopra, ořechy a něco bavlny. Všechny ostrovy mají široké silnice, které upravují trestanci. Ve své snaze, uděliti poddaným vzdělanost evropskou, král Jiří často daleko zabíhal; proto v nové době vrátily se staré mravy. Ústava byla vysokým a nízkým úplně nesrozumitelnou, proto měla nahrazena býti jinou, srovnávající se s názory národními.

Nynější ústava pochází ze dne 4. listopadu 1875., byla později změněna a roku 1877. v anglické řeči tiskem uveřejněna. Vzorem byla zřízení anglická. Král musí přísahati na ústavu. Jest nejvyšším vojevůdcem, o válce a míru rozhoduje jen se svolením komory a má právo udělovati milost. Dle dědičského práva připuštěna je ženská posloupnost až ve druhé linii, nástupcem trůnu bude tedy vnuk králův, generál princ Wellington Gu, gouverneur wawauský. Vydá-li se král na cesty, musí se ustanoviti vláda, a vymře-li rod královský, má šlechtická část zákonodárného sboru voliti nového krále. Králi přidělena jest kabinetní rada z gouverneurů provincií, ministrův a vrchního soudního úředníka. Jsou čtyři provincie: Haabai, Wawau, Niaufu a Niautobutabu; hlavní ostrov Tongatabu spravuje přímo král. Ze tří ministrů má první ministr zahraniční, vnitřní, válečné a námořní záležitosti, ministr policie vykonává spravedlnost a ministr zemský bdí nad velkostatkami a veřejnými pracemi. O veřejné vyučování starají se missionáři, kteří zřídili na všech ostrovech školy, jež navštěvuje asi 5500 dítek. Také založena byla dvě vyšší učiliště: škola průmyslová

a seminář, Tubow College, který měl roku 1871. v pěti třídách skoro sto studujících, kteří mimochodem se živí rolnictvím.

Soudnictví svěřeno je nejvyššímu soudnímu dvoru, jmenovanému králem, porotě a soudům policejním. Zákonodárná komora má 40 členů, z polovice králem jmenovaných pánů, z polovice každých pět let volených z poplatníků, majících přes 21 let. Daně platí se od 16. roku, ovšem že v přírodninách, ale stáří a chudoba od nich osvobozuje. Hodnost sněmovního pána je dědičná a souvisí s pozemkem; případně-li však na paní, musí tato, nemá-li syna nebo muže, voliti si do sněmovny zástupce. Komora schází se v hlavním městě Nukulofě, král jmenuje předsedu, nyní jest jím Uiliami Tupi, a má právo ji rozpustiti; shromáždění se může usnášeti za přítomnosti 10 členů. Její práva vztahují se hlavně na záležitosti peněžní. Komora sama si ustanovuje jednací řád a může na jistá provinění: neuctivé řeči, nepřítomnost po vyzvání, závadné články časopisecké, určiti trest vězení až do 30 dnů. Je-li však pán pohnán před soud, nemá komora žádného působení.

Právo voliti a volenu býti nemají ti, kdož dopustili se zločinu, byť i trest již byli přestáli. Ústavou slíbena je všem rovnost před zákonem, osobní, církevní, tisková a petiční svoboda; jenom Číňané jsou z těchto výsad vyloučeni.

Stálé vojsko, 500 mužů gardistův a dělostřelců, jest dosti vycvičeno. Na větších pochodech jest jim však dovoleno boty nésti v rukou. Oblek má garda červený, dělostřelci modrý, a bílé přilbice. Zbraní jsou ručnice starších systémů s bajonettem, dělostřelectvo má šest bronzových a dvě železná děla, jichž prozatím užívá se jen k ranám na pozdrav. Každý Tongan je vázán povinností brannou; o skládání této povinnosti rozhoduje se mezi neženatými losem, doba služební u praporu je sedm let. Zemské barvy tonganské jsou červená a bílá. V čas války možno veškeré muže svolati do zbraně; o šat musil by

se pak postarati každý sám, a zbroj záležela by asi většinou ze starých kyjův a oštěpů. Policisté, modře odění, jsou právě tak ozbrojeni jako vojsko.

Král Jiří I. nosí při velikých slavnostech šarlatovou, zlatoprýmkovou uniformu generála tonganské gardy s hedvábnou stužkou přes prsa, někdy i modrý stejnokroj dělostřelců, podobný oděvu anglického admirála. Takto oděn jsa, zahajuje v sále nejvyššího soudu sněm. Jeho úředníci nosí pak modrou uniformu, určenou pro služby civilní. Když král odchází k této slavnosti a pak ze sálu vyjde, pozdravován je 21 ranami z děl. Koruna, v Sydney-i zhotovená, je zlatá bez drahokamův a stojí 5000 mark. Říšský znak má na poli, ve čtyři díly rozděleném, korunu, holubici, tři hvězdy a tři meče, narážka na ona tři souostroví. Nad tím jest ověncená královská koruna, a celý znak jest mezi dvěma červenobílými prapory. Pod znakem nápis: Koe otua mo Toga ko Hoka Tofia, t. j. Bůh tonganský je bohem všech.

Král Jiří jest ctihodný pán, s pronikavým zrakem a důstojnou postavou. ač má již věku svého více než 80 let. Mluví málo, ale slova vybraná. Váží si Evropanův a má je rád ve svém okolí. Jeho privátní sekretář jest Evropan, podobně zeměměřič, lékař, též je mnoho řemeslníků ve službách vlády.

Tonga nemá vlastních peněz; zákonně užívá se všech zlatých mincí a všech mincí anglických, francouzských a amerických. Hojně obíhají chilské piastry malé ceny a jiné peníze stříbrné. Zákonem jest oběh těchto mincí jistou měrou obmezen, protože kupci v obchodu s jinými zeměmi než Samoou, odkudž ony mince přicházejí, při výplatách bývají značně zkráceni.

Ostrový Samoaanské.

1. Území.

Téměř všechny ostrovy tohoto souostroví byly objeveny Hollandanem Jakubem Roggeveenem, jenž r. 1722. poslán byv vyhledat veliké země australské, proplul Tichým oceanem od východu na západ. Bougainville přistál u souostroví r. 1760. a dal mu jméno ostrovů Plaveckých. Ne snad proto, že by vynikali obyvatelé jich jako velmi smělí plavci, neboť oni dle vlastního udání nepřišli daleko od vlasti, kdežto jiní Polynésané podnikali daleké cesty do cizích krajů; Bougainville je tak pojmenoval, protože se v této krajině stýkaly směry dřívějších plavců. Po něm ohledali souostroví r. 1787. Lapérouse, r. 1794. Edwards a r. 1824. Kotzebue; ale mimo přesnější udání jeho polohy zeměpisné nebylo o souostroví nic určitého známo. Teprve v době novější byly ostrovy důkladně prozkoumány, zejména londýnskou missií, jež r. 1830. zřídila na Upolu stanici, Wilkes-em, jenž vyslán byl vládou Spojených států, a cestovatelem Gräffem. Pojmenování „ostrovy Plavecké“ bylo zatlačeno názvem Samoa u domorodcův obvyklým, kteří odvozovali jej od báječného náčelníka Moa, jenž prý přivedl sem první přistěhovalce.

Souostroví Samoa rozkládá se mezi $13^{\circ} 31'$ j. š. a $172^{\circ} 45'$ z. d. (mys Falealupo na Sawaii) a $14^{\circ} 32'$ j. š. a $168^{\circ} 9'$ z. d. (ostrov Rosa) na severu od souostroví Tonga směrem západoseverozápadním. Jest to celkem deset obydlených ostrovův, a to od východu na západ: Tau ($50\cdot5$ □ km.), Olosenga, Ofu, Annuu, Tutuila (139 □ km.), Nutele, Manono, Upolu s vedlejšími ostrůvky (881 □ km. = 16 □ mil), Apolima a Sawaii (1707 □ km. = 31 □ mil), a zaujímají 2787 □ km. čili $50\cdot6$ □ mil.

Veškeré ostrovy mimo osamocený ostrov Rosa, na východě ležící, jsou společné. Ještě r. 1866. udál se podivu-

hodný podmořský výbuch mezi ostrovy východními. Dne 12. září téhož roku vyvalil se dvě mořské míle od Olosengy z moře hustý mrak popelu do výše 8—900 metrů. Výbuch trval čtyři neděle a zbarvil moře daleko vroucí, v němž zhynulo nesčíslné množství ryb. Na ostrově samém činnost sopečná již dávno vyhasla, ale jest zřejmě znatelná. Na Sawaii skládá se pohoří buď z řady sopek, buď z jednotlivých jícnů. U nejvyšší vyhaslé sopky, hory Mua u vsi Aopo, jest vrstva popelu, snad teprve sto let stará. U domorodců posud nevyhasla upomínka na dřívější výbuchy, o čemž svědčí název, který dali rozsáhlým polím lávovým, zejména na severozápadním pobřeží, neboť je jmenují Olemu, t. j. žhoucí. Zde onde prýští se též horké prameny, a druhdy podzemskou činnost lze pozorovati v mírném zemětřesení.

Břehy ostrovů jsou většinou příkré, obyčejně nemají zátok, bezpečných pak přístavišť pro lodi jen poskrovnu. Větší ostrovy odděleny jsou širokými průplavy, prostými skal, mělčin a útesů. Útesy pobřežní jen tam se vyskytují, kde pohoří jest od plochého pomorí vzdáleno.

Z dálky podobají se ostrovy dlouhé řadě hor, jichž kuželovitý vrchol nepřesahuje 1300 metrů. Blížíce se spatřujeme malebné hory s hlubokým údolím a mírným svahem, pokrytým od vrcholu až k moři bujným rostlinstvem. Také roviny, vlnící se ve smaragdové zeleni, poskytují rozkošný obraz vedle statných vrchů, zvláště objeví-li se pozorovateli krajina ve vonné ranní svěžesti. Pěstované rostliny, jako velebné háje kokosové, sady bavlníku a pole banánová zatlačují původní rostlinstvo, méně užitečné.

Vodstva jest všude hojnost; na Sawaii ovšem porosní tufová půda vyšších krajín pohlcuje pršky tou měrou, že teprve u pomorí zase vystupují v čistých pramenech. Ale všude jinde s hor, hustými lesy porostlých, četné potoky stékají k moři, tu s vysoké stráně v hlubiny padajíce, tam zase

ztrativše se v hustém tmavozeleném loubí, vystupují znova na světlo. Podzemní řeky se šumotem se valí skrytými jeskyňmi sopečných hornin, na nižších místech vyrážejí ze země a spěšně ubíhají k tiché zelené laguně, na níž houpají se čluny pobřežních obyvatelů.

K této přírodní kráse druží se velmi mírné podnebí. V Apii nestoupá teplo nad $32\cdot2^{\circ}$ C. a neklesá pod $15\cdot6^{\circ}$ C., střední teplota pak jest $21\text{—}26^{\circ}$ C. Nejchladněji jest mezi 3. a 4., nejtepleji mezi 8. a 9. hodinou ranní. Horko velice jest zmírněno blízkým oceanem a občerstvujícími větry, jež téměř ustavičně dují. Červen a červenec jsou měsíce nejchladnější, září a říjen nejteplejší. Po nich nastává doba pršek, jejíž počátek oznamují mraky, v listopadu kolem hor se hromadí. Pršky trvají až do dubna, potom nastává doba suchá, nejpríjemnější v roce, která však není prosta přeháněk. V té době vane vítr jihovýchodní, nejpatrnější na jižní straně ostrovů; od října do března dují na krátko větry západní. V lednu nebo březnu přicházejí po několika letech zuřivé orkány, často však ženou se západně podél ostrovů a pak zhusta řadí na ostrovech Tonga a Viti.

Tak příhodným jest podnebí Evropanům, že beze strachu mohou pod nebem vykonávati všechny práce. Výborné zdraví a značné stáří, jemuž těší se Evropané střídme žijící, jsou toho nejlepším důkazem. Krajinných nemocí jest málo; arci bývají četné za doby pršek zimnice, katarrhy a chřipka. A mimo ostrůvek Anuu (na východ od Pago-Paga na Tutuile) není žádný ostrov prost oblitiny (elephantiasis); ani Evropané nebývají od ní ušetřeni, zvláště osadníci, kteří na ostrovech žijí déle než 12 let, jí podléhají. Nemírné pití kawy zhoršuje symptomy této nemoci, jakož vůbec velikou část nemocí přičítí dlužno nemírnému požívání rozčilujících nápojů.

Rostlinstvo ostroví Samoa jest celkem příbuzno s tonganským, ale má ještě více indických druhů. Hlavní čeledí jsou

kapradiny se 150 druhy, mezi nimiž stromovité, které nejsou sice tak četné jako na Tahiti, ale dosahují značnějších výšek. Kapradí obkličuje dole mohutné stromy, jichž přímé kmeny a vysoká koruna pokryta jest množstvím otáčivých rostlin; tyto však přece propouštějí něco paprsků slunečních na nižší květeny, různé to rostliny širokolisté a květiny s vysokou lodyhou, obyčejně bílé nebo šedé barvy. Druh cerberu s nádhernými hrozny bílých vonných květů chová mléčnou šťávu kaučukovou, kopřivy pak bojí se Samoané, neboť dotknutím, zejména na mokré těle, způsobuje bolestnou vyrážku. Rozmanité loubí palem dává krajině zvláštní ráz, ale v lesích jen porůznu vyrůstají mezi křovím palmy kokosové. Ohiva, druh banánů, zapouští do země tisíce kořenů, které pak ve výši 25 metrů spojují se se kmenem a tvoří takto ohromný štít, jenž zastíňuje rostlinstvo pod ním bující. Mimo to divoce tu rostou stromy muškátové s větvemi přeslenovitě vyrůstajícími, zázvor a třtina cukrová, bambus a rotang.

Samoa má hojnost stromů, poskytujících cenné dříví ku pracím truhlářským a soustružnickým. Mimo obal ořechů kokosových jest dostatek vláknitých látek, potřebných na lanová a přízi; mimo moruši papírovou, z jejíž kůry zhotovují domorodci tapu, sluší zvláště jmenovati banány a ananas. Banány, ananas a chleboň, yams a taro pěstují se hlavně pro potravu.

Mimo to výborně se tu daří plodiny od Evropanů zavezené. Že se daří všelike zeleniny, dokazuje zahrada katolických kněží, jež má karfiol, chřest, boby, hrách a okurky. Ovšem brambory a cibule v nížinách se velmi scvrkají, ale zajisté na planinách by prospívaly.

Vůbec jest porósní půda velice vydatná, i na příkrých stránkách, kdežto údolí mají hlubokou vrstvu naplaveniny se shnilými látkami rostlinnými a s lávou, jen málo rozrušenou. U pomoří smíšená jest prst s pískem a odpadky korálovými, a zde trpí rostlinstvo v době sucha nedostatkem vláhy. Ale

ostrovy Upolu a Tutuila jsou tak úrodné, že se na nich všude dařiti mohou všeliké plodiny; podobně na Sawaii, kde však některé kraje pokryty jsou nezvětralou lávou.

Na ostrově Samoa jest přes 400.000 hektarův orné půdy, doposud jest však jen asi 2000 ha. vzděláváno.

Rýže pěstuje se s dobrým výsledkem. Tabák roste divoce, ale též se seje; jest silný, má výbornou chuť, ale domorodci neumějí jej řádně přizpůsobovati. O pěstování kávovníku, kterýžto zde roste rovněž na plano, také se již pokusili, a to se zdarem. Cukrové třtině jest i půda tak příhodná a podnebí tak příznivo jako na Hawaii a Viti.

Nad všechny tyto plodiny jest však důležitější bavlník a palma kokosová. Bavlník bylinný poskytuje krásnou, sněhobílou dlouhou bavlnu; nejlépe se daří bavlník kidneyský, sea-islandský a peruanský. Pěstování bavlníku nevyžaduje mnoho práce a dává do roka dvojí žeň, takže se pácí výnos z akreu (0·4 ha.) na 500 liber. Nad ostatní daleko vyniká palma kokosová, zejména hlavní svou plodinou, koprou.

Neméně daří se tamarinda, vanilka, arrowroot, zázvor a skořice; také s čajem učiněny byly zdařilé začátky.

Ale živočišstvo jest i zde velmi chudé. Domorodci měli před příchodem Evropanů jen vepře a psa. Z Austrálie přivezeny byly koně, hovězí dobytek a ovce. Z jiných ssavců vyskytují se tu mimo myši jen *Pteropus Samoënsis* a dva jiné druhy netopýrů. Ptactvo však jest bohatěji zastoupeno než na ostatních ostrovech; nejpodivnější jest vymírající již manu-me (Didunculus strigirostris) a zvláštní druh megapodia. Mimo to nacházíme několik druhů hadů, též ještěrky a hmyz. Bohatá zvířena mořská podobá se indické.

Největší z ostrovů samoanských je Sawaii, jenž leží nejdále na západě. Kolem ostrova táhne se široký pruh rovinaté, velmi úrodné země; jižní pobřeží, o jehož lávové balvany se moře odráží, je skalnaté a příkré, severní pobřeží není tak

hrubé a má jediné přístaviště ostrova, zátoku Matautu, kdež větší lodi za passátních větrů bezpečně mohou zakotviti blízko země.

Na pobřeží jsou většinou chýže domorodců, tvořící téměř nepřetržitou řadu vesnic. Nejčetněji obydleno je pobřeží jižní; zde je též Safotulafai, dávné sídlo předních náčelníků.

Od moře půda zdvihá se zvolna k velikým planinám, z nichž zde onde vyčnívají vyhaslé kuželovité sopky. Vnitrozemí pokryto je hustým pralesem a je zcela neobydleno. Palmy, platány, citroníky, mangoe a chleboně tvoří s četnými rostlinami otáčivými neprostupné houští. Dvě veliká jezera vyplňují hluboká koryta, četné potoky se řinou se strání, a dvě značné řeky vpadají na jižní straně do moře.

V průplavě mezi Hawaiem a Upoluem jsou skalné ostrůvky Apolima a Manono, jichž obyvatelé pokládají se za elitu Samoanskou. Apolima, „dlaň“, je kraj starého jícnu, jenž příkře vystupuje z moře do výše 144 m. Na západě pokrajní hradba se sřítla, i možno odtud dostat se do starého korytového dna jícnu, jež nyní vyzdobeno je krásným rostlinstvem. Zde jsou vystavěny lehké budovy domorodců prostřed bujných hájů palmových. Jenom dům náčelníkův je z kamene; před ním postaveny jsou dvě staré houfnice. Dříve byla Apolima útočištěm přívrženců krále Malietoy proti jeho odpůrcům sawajským; průtrž jícnu uzavřeli zdí a tak učinili z ostrova silnou pevnost. Jsouce smělymi plavci a udatnými bojovníky, nabyli tamější Samoané ve dřívějších dobách jakési nadvlády nad sousedními většími ostrovy, ta však byla jim odňata ve válkách od r. 1847. do 1854. Německá korvetta odňala jim a obyvatelům Upola, Sawaii a Tutuily veškeré střelné zbraně, „aby zamezila nové boje“. Na Apolimě není posud bílých osadníků. Na východ ležící Manono jest nízké a podobá se trojúhelníku; ve středu ostrova vypíná se kopec, z něhož je

rozkošný rozhled na břehy okolních ostrovů. Manono je velice úrodné a hustě obydleno.

Vzhledem k osadám Evropanů nejdůležitějším jest ostrov Upolu, jenž má tvar eliptický. Břehy všude jsou obklopeny korálovými útesy, v nichž jsou otvory k několika dobrým přístavům. Na severním břehu je přístav Apia a zátoka Fanga-loa, na jižním břehu Falealili a zátoka Safata. Upolu prostoupeno je pohořím, které na jih příkrě se sklání, na sever však zvolna se snižuje. Na západě Aany, nejplodnějšího okresu ostrova, vyčnívá vyhaslá sopka Tofua do výše 612 metrů; její strmé stěny pokryty jsou hustým rostlinstvem. Širokou rovinnou oddělena jest od hřebenu, až na východní konec prodlouženého, na němž zdvihá se množství vrchů v rozmanitých tvarech; příkré skály střídají se s basaltovými homolemi a sopečnými špičáky. Tyto vrchy dosahují výše 600 metrů; Lanutoo však 783, Malata 914 metrů. Lanutoo, stará sopka, uzavírá překrásné okrouhlé jezero. Tmavomodrá tichá hladina obklíčena je věncem skal 30 m. vysokých, které zastíňují široké koruny stromovitého kapradí a úhledné listy horské palmy. O tomto jezeru bájí pověra, že obývají v něm zlí duchové v podobě mohutných, sáhodlouhých úhořů; jezeru prý nesmí nikdo se přiblížiti, neboť oni duchové prý by mohli silným chrupem člověku nohu ukousnouti. Když Dana po ostrově cestoval, utekli mu průvodčí, jakmile přicházel k jezeru; nenašel však ani úhořův ani jiných ryb. Kraj, v němž Lanutoo se vypíná, zove se Tuamasanga; zde vede pohořím průsmyk, kterým jde silnice z Apie do Lafaty.

Nejvýchodnější okres Atua jest dosti drsný; hory jsou blíže u moře a zúžují pás pobřežní. Jako na Sawaii, tak i zde pohlcuje porósní půda vodu, a tím tvoří se veliké podzemní jeskyně a chodby; taková klenba sáhá na 300 m. až k moři, majíc šířku 5 m. a výšku 2—3 m. Žlutavé koroviny pokrývají stěny, a na všech výstupcích vlaštovky upevnilly mechová

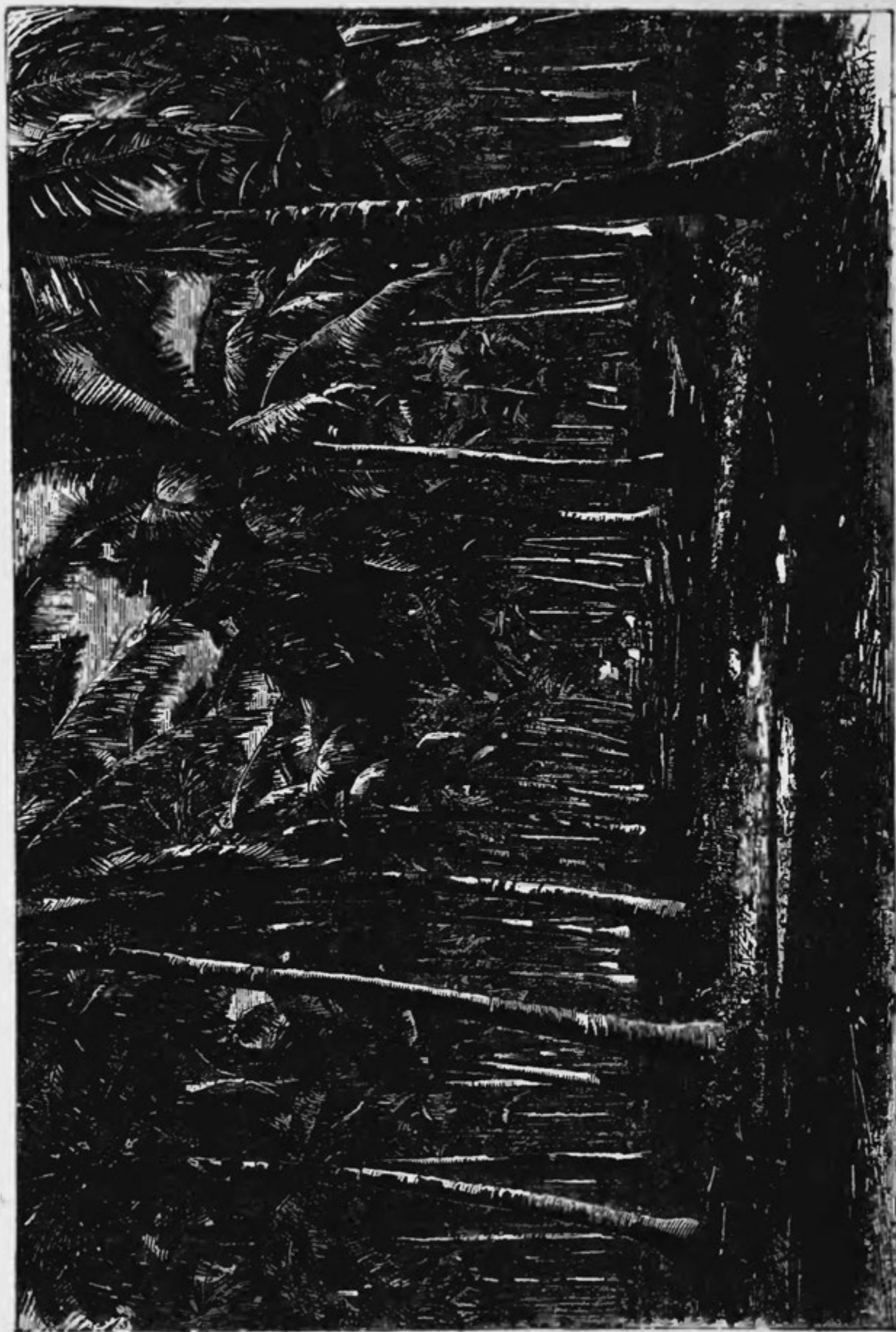
svá hnízda. I tímto krajem vede horská silnice, a to ze Salani-a na jihu do Falefy na břehu severním.

Upolu dostává stálou vláhu z mraků, které hromadí se u nejvyšších vrcholův a bohatý déšť sesylají na rostlinný ko-berec. Tu tvoří se prameny četných potoků.

Nejdůležitějším místem ostrova jest Apia na severním břehu Upola. Zátoka Apijská má podobu půlměsíce, břehy však ovroubeny jsou širokými útesy, buď výše buď níže pod hladinou ležícími, které někde sáhnají až do prostřed zátoky; proto není všude pro větší lodi dostatečná hloubka. Mimo to neposkytuje přístav za větrů severních dostatečné ochrany, a není tu dobrých přístavišť pro čluny. V době vichrů začasté nejen lodi a náklad, ale i mužstvo zhynulo ve přístavu Apijském. Přes to Apia jest tak důležitým přístavem, že obchod jeho rovná se téměř Honolulskému, Papeetskému a Levuckému, neboť vztahuje se na všechna souostroví Jižního moře.

Ploché břehy zátoky jsou porostlé chlebovníky, banány, pomorančovníky a kokosovníky; mezi nimi prosvítají šedé chýže domorodcův a červené střechy domův a chýží bílých osadníků.

Apia skládá se ze tří částí, vedle sebe u pomorí ležících. Západní cíp, dlouhý půlostrov, Molinu, obydlen jest jen domorodci a je sídlem krále Malietoy, vládce ostrovův samoanských. Před půlostrovem rozkládá se daleko do moře útes, jenž za odlivu je vody prost. Dále na východ je Sowalalo, a k němu připojuje se Matafele s anglickým konsulem a katolickým kostelem, jehož věž a hodiny z daleka lze zříti, za ním pak obydlí biskupovo a několika kněží. Na východním kraji zátoky jest anglický kostel, bílá kamenná budova, a kolkolem několik stavení. To je vlastní Apia; zde a ve svrchu jmenovaných dvou částech usadily se nejvíce živly cizí: kramáři a hospodští počtem k obyvatelstvu nepoměrným. Poblíž anglického kostela ústí Sigágo (v. Sigango), téměř vždy mělký.

Obr. 134. Kokosový sad na Upolu.

Jiných přístavů pro větší lodi na severním břehu není, hluboká zátoka Fangaloa má příkré břehy a na severu není chráněna.

Na jižní straně je zátoka Safata, v níž mohou zakotvovati i větší lodi; břehy jsou sice nízké a močálovité, ale dobře obydleny. Dále na východ rozkládá se největší místo ostrova Falealili, mající as 4000 obyvatelů; leží při ploché, korálovými útesy ovroubené zátoce, na jejíž břehu táhnou se četné chýže nepřívětivých obyvatelů.

Dále na východ je záliv Saluafata, dobré přístaviště s příjemným okolím.

Od Upolu 62 mořské míle na jihovýchod nalézá se sopečný ostrov Tutuila; jest nejdivočejší a nejmalebnější z celého souostrovi. Prostoupen jest horami nevysokými, které však srázností svahů jsou velkolepé. Na severu stráně příkře spadají k moři, ale všude pokryty jsou bujným rostlinstvem; jenom na pomoří jsou v tichých zátokách holá, černá úskalí, mezi nimiž vinou se zelená údolí. Pobřeží je hojně rozekláno; skalnatý břeh severní tvoří mnoho zátok s dobrými přístavy a bezpečnými kotvišti, na jihu pak zabíhá daleko do ostrova přístav Pago-Pago (vysl. Pango).

Jeho známkami jsou štíhlý, homolovitý vrch na západě a čtyřhranná hora s vysokým vrcholem na východě. Ať přijíždíme odkudkoli, spatříme úzký vchod teprve, když jsme před ním, a spatřujeme pak veliký přístav zevní. Hned u západního břehu je Goat Island a za ním přístav vnitřní. Táhne se zprvu směrem jihoseverním, pak obrací se v pravém úhlu k západu, i podobá se pravoúhelné retortě. Zátoka všude obklíčena je příkrými stěnami, podél tiché hladiny táhne se úzký pruh země s krásnými háji kokosovými a úrodnými sady. Přístav je dosti rozsáhlý pro loďstvo veliké, jest úplně bezpečný a možno v něj vždy za dne i v noci bez nebezpečí vplouti; ovšem výjezd v době východního passátu jest obtížný.

Američané dali si tento přístav odstoupiti k založení osady plavební a uhelné.

Na severu, proti Pago-Pagu je zátoka Ofu čili zátoka krveprolití, v níž zahynulo deset mužů Lapérouse-a. Hlavním obchodním místem ostrova a sídlem několika Američanů jest Leoni při zátoce téhož jména, která však přístupna jest

Obr. 135. Kostel na ostrově Tauu.

pouze pobřežním škonařům a mimo to nemá dobré kotviště. Za Leonim rozkládá se krásná kopcovitá krajina, nejúrodnější část Tutuily.

Souostroví Manua leží asi jeden stupeň délky na východ od Tutuily. Jsou to tři ostrovy: Tau, Olosenga a Ofu, všechny vysoké a hornaté. Největší z nich Tau jest jediná, asi 1000 m.

vysoká hora s ploským vrcholem a příkrými svahy. Ostrov nemá přístavu, a lodi mohou zakotviti jen za passátu na severním nebo západním břehu. Zde bydlí nejvznešenější náčelník a zdržují se tu obyčejně jednatelé, kteří pro společnosti kupují plodiny ostrovů.

Asi 70 mořských mil na východ vystupuje osamocený lagunový útes Rosa, nazvaný tak dle manželky Freycinetovy, která jej na cestě provázela. Na útesu jsou dva ostrůvky, z části pokryté kokosovníky. Laguna má hojnost ryb, mimo to přichází sem v srpnu a září mnoho želv klást vejce. Konsul Weber na Apii koupil ostrov za 100 dollarů na provozování rybolovu; ale pokus nebyl s užitkem, tak že zjednaní dělníci zase byli odvezeni. Jenom jeden domorodec tu zůstal s rodinou, a může se tento nový Robinson pokládati za pána ostrova.

2. Samoané.

Samoané jsou polynesský krásný národ, podobný Tonganům, velicí, silní, ale štíhlí lidé pleti olivově hnědé, vlasů černých, kadeřavých, tmavých očí a příjemných rysů tváře. Ovšem mají dle našeho pojmu o kráse nos příliš široký, ústa tlustá a kosti lícní poněkud vysedlé. Ženské nejsou tak hezké jako mužové, jsou postavy příliš zavalité; mile však nás dojíímá jich stydlivost, kterouž na jiných ostrovech polynesských zřídka nalézáme. Neméně vynikají všechny třídy samoanské velikou čistotou tělesní i nad národy civilisované. Každý den zříme koupati se celé zástupy.

Samoané vůbec jsou dbalí svého zevnějšku. Zavedením křesťanství arci mnohé staré zvyky vymizely anebo se udržely jen u starého pokolení. Dříve ženy vlasy si krátce ustríhovaly, muži však nosili je dlouhé; nyní tomu naopak. Jako Tongané barvili si je žlutou hlinkou. Taetovování byl mrav dříve všeobecně rozšířený; u žen však nebylo konáno tou

měrou jako u mužů, kteří tělo své taetovovali od prsou až ke kolenu. Tento obyčej však rychle mizí, za to posud rádi mažou se vonným olejem kokosovým, jemuž druhdy přidávají kurkumy.

Obyčejný oděv prve skládal se ze zástěry na pasu zavěšené, která u žen celé tělo kryla, a posud jest „lava lava“ z tapy nebo barveného kartounu i u vznešených osob jediným oděvem. Sám král Malietoa nosíval jen tapu, dosahující až k pažím, kolem těla ci-ci, pás pletený z tenkých větví s vonnými listy, z lýčí a červených semenic. Košile a kalhoty posud pokládají za předmět zbytečný, a na punčochy a boty nikdo ani nemyslí. Missionáři zavedli však pro ženy tiputu, svrchní šat na Tahiti-u obvyklý, z kusu látky s otvorem, kterým se prostrčí hlava. Téměř všeobecně nosí muži i ženy slaměné klobouky rozličných tvarů.

Obr. 136. Náčelník Moeona s tapou.

Okрасy ode dávna oblíbené Samoané podrželi. Vznešení nosí při slavnostech sítě skořepinami loděnek ozdobené, ženy pak hřebeny ze žeber kokosových listů, milují vonné, pestré květiny, rády nosí náramky a nákrčníky z červeného peří, želvořiny, zubů žraločích a kančích a po příchodu Evropanů též skleněné korálky.

Budovy zřizují si po většině dle starého vzoru. Někteří náčelníci arci mají již domy opatřené nábytkem po způsobu evropském; ale vůbec stavějí chýže, které podobají se převrácenému člunu, se strany pak oulu, právě jak popisuje Lapérouse. Vyvýšenou podlahu tvoří malé oblázky, které pokrývají jemnými, úhlednými rohožemi, kteréž chrání takto před vlhkem a zároveň slouží k noclehu. Prostranný vnitřek domu je všude velmi čistý. Stěny jsou z fošen, 4—5 stop vysokých, mezi nimi jsou rohože, které za dne obyčejně vytahují do výše. Střecha skládá se z listí kokosovníka nebo třtiny cukrové. Vše upevňují provazy z lýčí kokosového, jehož barva dodává celku úhlednosti. Chýže jsou nepravidelně roztroušeny mezi kokosovníky; na malae-u, okrouhlém trávníku, krásnými stromy zastíněném, je větší a pečlivěji stavěná budova faletele, jíž užívá se k veřejným schůzím a slavnostem, k přijímání cizincův a druhdy i k bohoslužbě.

Rohože, jež zdobí vnitřek obydlí anebo jichž užívají za oděv, plachty a m. j., jsou vesměs výrobkem žen. Jsou to druhdy mistrovská díla pletení; nejjemnější jsou jetonga z listí pandanu a posázená červeným perím, jesina z kůry hibisku. Samoané jsou hrdi na tyto vzory své dovednosti a cení některé z nich výše než podobné výrobky evropské. Rohože ty přecházejí v rodině z pokolení na pokolení jako nescizitelná posvátná věc, jejíž cena stářím vzrůstá. Jednotlivé kusy známy jsou po veškerém souostroví; moe-e-fui fui, t. j. rohožka, jež spala pod rostlinami otáčivými, nazývá se jedna z nejstarších, protože dlouho skryta byla v divokém houští. Takové rohože, ať si nesou známky stáří a opotřebení, jsou velmi váženy a dopomáhají k hodnostem i jmění. Vzorky jsou úhledně černě, červeně a jinak zbarveny.

Ostatek je domácí nábytek velmi jednoduchý. Krátké, tlusté kusy bambusu na dvou nohách jsou poduškou; ze žeber listů kokosových velmi obratně vyrábějí vějíře a koše, koko-

Obr. 137. Člun s mužstvem.

sové skořepiny jsou mísou a sklenicí, velikých dřevěných mis užívají ku vyrábění kawového nápoje. Listy zastupují místo talířů při jídle, u něhožto jen za večera členové rodiny se shromažďují.

Potrava je většinou rostlinná, neboť živočišstvo je velmi chudé. Lahůdkou bylo prve maso psů, při slavnostech pojídali maso vepřů divokých i domácích, proti nimž chrání sady své kamennými zdmi. Připravování jídel jest úplně, jako na Tonze, úlohou mužů; děje se to v polynesském krbu s horkými kameny. Pojídají však i maso a ryby syrové; dovedou však připravovati jídla z rozličných součástí. Velmi oblíbeny jsou plody chlebovníka, které zahrabují do země a po několik měsíců je tu nechávají, až zkysají.

Dle Turnera a mladšího Pritcharda nemůžeme asi viniti Samoany lidojedstvím. Byl-li tento skutek kdy spáchán, nestal se z choutky, ale z pomsty. Proto někdy uvařili nepříteli, ukrutností proslulého. „Upeku tě,“ byla největší urážka, již bylo možno komu způsobiti. Z té příčiny pyšní náčelníci byli uraženi, když kazatelé mluvili o pekelném ohni. Jako upomínkou na starou ohavnost přemoženého nepříteli snísti, poražení náčelníci na znamení podrobení se drživali palivo a listí nad hlavou svou, chtějí vyjádřiti: „Zabij a upec mě, chceš-li!“

Obyčejným nápojem jest voda a mléko z ořechu kokosového a velmi oblíbená kawa. Jest s potěšením, že Samoané neuvykli si kořalce tou měrou, jako jiní Polynesiané a jich bílí sousedé.

Místo soli užívali mořské vody a z moře vůbec brali velikou část své potravy: ryby, mušle, sumýše a j. Ryby chytají velmi obratně udicí, sítí, též při světle pochodní a omamováním jich semenem barringtonie. K rybolovu mají malé čluny pro 1 až 6 osob; mimo to mají veliké lodi,

10—16 metrů dlouhé a dvojité lodi i pro 300 mužů. Ale lodi domácí stavby zatlačeny jsou lodmi vzorů evropských.

Duševní nadání Samoanů nebylo dlouhý čas náležitě oceněno; po ukrutenství na mužích Lapérousea spáchaném pokládáni byli za nebezpečné divochy a kruté lidojedy. Blížším poznáním však opak toho se ukázal. Samoané jsou zcela bezstarostní, přívětiví a stále veselí. Missionářův ochotně poslouchali a ani ve spojení se špatnými živly evropskými nezanechali své úslužnosti, slušnosti, štědrosti a poctivosti. Jakási vážnost všech tříd velmi dobře jim sluší. Jsou též mezi Polynesany jediní, kteří mají výraz pro „díky“; děkujíce kladou dar na svou hlavu; dar odmítnouti je velikou urážkou. Potkávající se pozdravují se přívětivým „talofa“ a potřásají si dle anglického způsobu srdečně rukama, neboť starý pozdrav tlačení nosu záhy byl odstraněn missionáři. Blížil-li se vznešený, musil se nižší posaditi na znamení úcty; vždy sedávali s nohama přeloženýma. Z tohoto zvyku udrželo se jen tolik, že za bohoslužby buď klečí nebo sedí, ale nikdy nestojí.

Jsouce myslí veselé, měli mnohé tance a hry; o jich duševním vzdělání svědčí jich popěvky, báje a nadání řečnické. Písně byly obsahu buď mravního, buď milostného, někdy plny perné satiry, kteráž pak bývala příčinou bojů. V tom směru prominulo se vše pouze dvornímu šaškovi náčelníků, který sám jsa tabu, mohl bez trestu porušiti tabu svého pána.

Samoané měli bohatou zásobu hádanek. Stůjtež tu některé z nich. Stojí muž mezi dvěma žravými rybami — jazyk mezi zuby. Čtyři bratři nesou otce — poduška na čtyřech nohou. Kdo opouští les malý a přichází velký na pomoří? Moruš papírová, z jejíž kůry vyrábí se tapa.

O stvoření světa, o činech svých hrdinův, o bojích měli všeliké pověsti a báje. Jednu vypravuje Walpole. Před lety žil na Samoji muž, jenž, jako běloši, vždy byl nespokojen

s tím, co měl. Poi mu stále nevyhovoval, i trápil svou rodinu novými napády. Konečně mu chýže nevystačovala, i chtěl si vystavěti novou. „Musí býti,“ pravil, „z velikých kamenův a věčně musí trvati.“ I vstal časně z rána a pracoval až do noci, ale kameny byly těžké a vzdálené, tak že mnoho neurobil. Tak namáhal se několik dní. Jednou večer mu připadlo, aby slunce, které vždy touže cestou se ubíralo, zadržel, až by s prací svou byl hotov. Vstal tudíž před úsvitem, vyjel si na moře a hodil slunci provaz kolem krku; ale marně! I naličil tam, kde vycházelo, sítě; ale to slunci zcela nepřešlo, i ztrestalo jej horkými větry. Zatím stavba nepokračovala a muž téměř zoufal. Konečně smiloval se nad ním Itu obtáčeující stromy a dal mu své dlouhé pevné ostny k pevné smyčce. S touto pak vydal se v člunu na širé moře. Byla právě doba, kdy je slunce temné a ospalé; líně vylezlo nahoru, neohlédlo se a strčilo hlavu do smyčky. Tahalo a škuřalo, ale Itův provaz byl velmi pevný, i nemohlo dále. Nyní muž dostavoval svůj dům; slunce křičelo a již tonulo, ale nebylo puštěno, až poslední kámen byl postaven. „Provaz Itua nemůže nikdo roztrhnouti,“ dodal samoanský vůdce k poučení Walpole-a, jenž právě byl se marně pokoušel zlomit úponku Itua.

Jinou pověst vypravuje Turner. Talanga byl přítel Mafuika, podzemního boha zemětřesení. Chodíval k němu skrze skálu, již uměl zaříkáním otvírati a zavírat. Jednou se vplížil za ním syn jeho Tiitii, aby si vzal ohně Mafuikeova. Již se ho zmocnil, a již vařil si pokrm, tu ho Mafuike napadl; ale nemohl mu oheň odníti, neboť ztratil jednu ruku. Od té doby Mafuike nese Samou jen v jedné ruce. „Je štěstí,“ říkávají Samoané při zemětřesení, „že má Mafuike jen jednu ruku, sic by s námi zle bylo.“

Písňe, velmi oblíbené, doprovázejí nástroji velmi jednoduchými: duté kmeny, napjaté rohože, bambusové hůlky roz-

ličné velikosti. Při hudbě, souměrném tleskání rukama a při zpěvu provozují, nejraději za svitu měsíce, své tance.

Vášnivě oddáni jsou hrám. Při timuri sedí proti sobě dvě strany a hledí ostrými tyčemi nabodnouti citron, na provazu zavěšený a dokola kroužící; ta strana zvítězí, která má

Obr. 138. Vznešená Samoanka ve svatební úpravě.

prvních 50 tref. Mnohdy hrají o vepře, kterýž pak upeče se ku společným hodům. Při hře litia závodí celé vesnice, házejíce lehkými oštěpy ze dřeva hibisku do dálky 25 metrů.

Lov holubů vyhrazen jest náčelníkům. Na volném, okrouhlém místě, v jehož křovinatém okraji jsou mnohé úkryty,

shromažďují se majíce každý vycvičeného vábivce, jehož nyní pustí. Holubi vábivci poletují nad lovištěm, přivábí divoké holuby, kteréž lovci z úkrytu chytají smyčkou, upevněnou na 10—12 metrů dlouhé třtině bambusové.

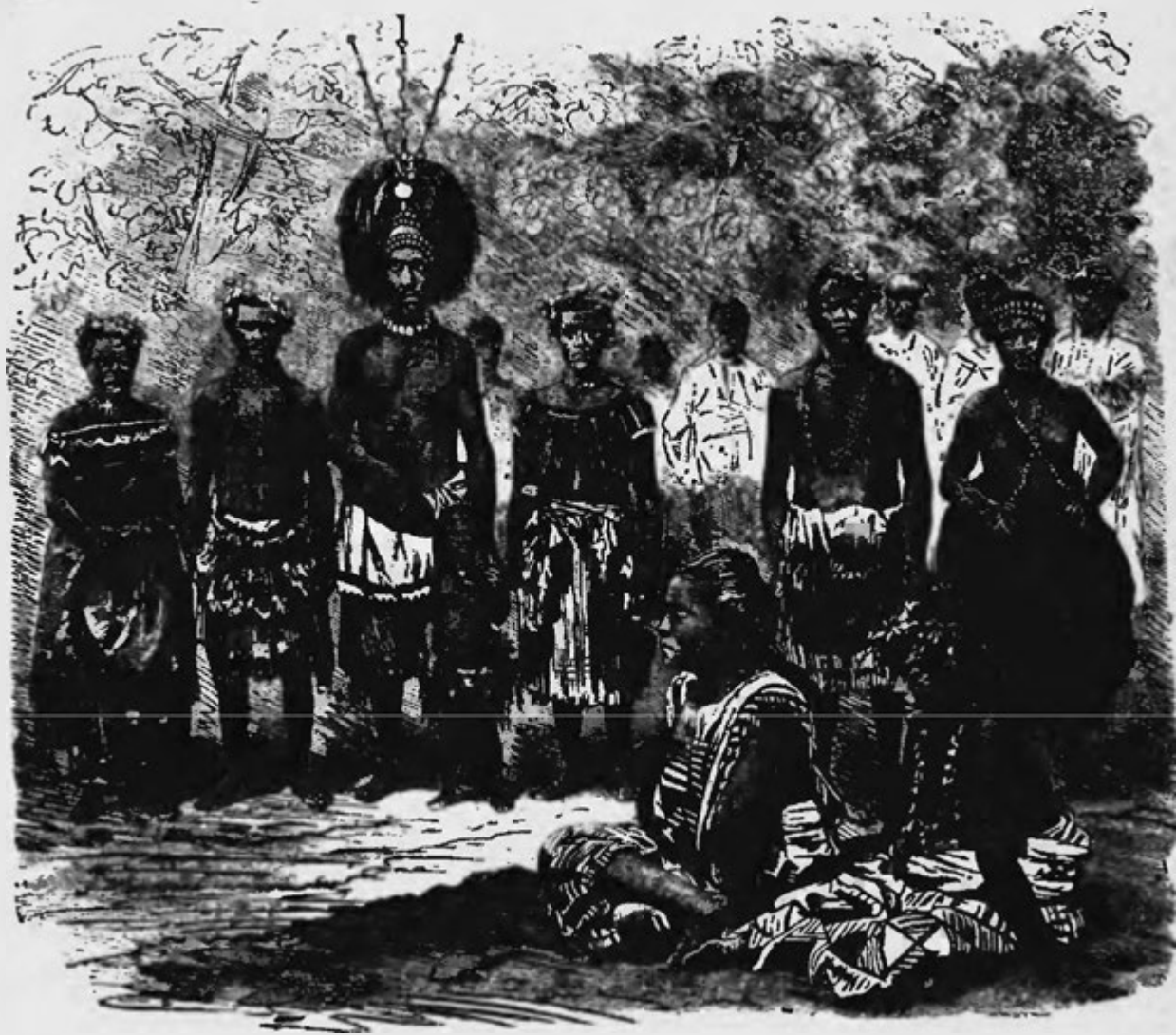
Řeč Samoanů je blízce příbuzna s tonganskou. Místo *r* říkají *l*, místo *s* mají *h*, a místo slabého nádechu hlásku *k*; *g* je vždy nosové a vyslovuje se jako *ng*. Jest to řeč velmi plyná a jemná. „Tahitiané nenaučí se naší řeči,“ říkají Samoané, „mají příliš tuhé čelisti.“

Ženy, jichžto vůbec si váží, nejsou tak stíženy pracemi, jako na jiných ostrovech. Sňatek ovšem i Samoané uzavírali koupí, a příslušné obřady nikterak nebyly rázu náboženského.

Ženil-li se Malietoa, vrchní náčelník souostroví, byly při tom obřady velmi slavné. V určitý den přišla nevěsta na Faletele, prostranství uprostřed vesnice, kteréž k tomu konci pokryto bylo rohožemi. Majíc okrasu na čele, jen pro dcery náčelníkovy určenou, a vonné věnce a perlové pásy na krku, splývající po celém horním těle obnaženém a kokosovým olejem natřeném, boky a nohy až po kolena majíc zahaleny jemným šátkem tapovým, usadila se u paty chlebovníka, bohatě ozdobeného. Proti ní, ve stínu jiného vzácného stromu shromáždil se sbor žen, které opěvovaly v slavnostní hymně činy Malietoy a předků jeho. Pak provádělo osm dívek, květinami ozdobených, ve dvou řadách úhledný tanec. K němu pak nevěsta zpívala slavnou píseň o činech svých otců, kdežto tři staré ženy tloukly souměrně krátkými holmi o rohože. Tyto tance i zpěvy byly zcela slušné a prosty nemravné rozpustilosti, s jakou jiné slavnosti byly konány. Na konec slavnosti zavedena byla nevěsta do bytu manželova.

Vznešení obyčejně na jediné ženě nepřestávali; nýbrž volili si z prostých — lid se dělil ve dvě třídy — tolik, kolik chtěli, mohli však je zase propustiti. Propuštěným byl opět sňatek zakázán.

Rodiče k dětem chovali se velmi něžně a vraždění dítek, jinde v Polynesii obvyklého, nikdy se nedopustili. Hned po narození dítěte vzývání byli bohové, a z nich děcku byl zvolen ochránce. Děti vychovávali laskavě, ale nehleděli k jich zdraví, tak že i nyní jest úmrtnost mládeže veliká. Neboť proti četným děckým nemocem neužívali léku.

Obr. 139. Náčelník s rodinou.

Lékařské vědomosti vůbec byly nepatrné; přes to každá nemoc měla zvláštního lékaře. Protože však každé zlo přisouvali zlobě bohů, nezáleželo přátelům nemocného na lécích, ale na příčině zla. I hledali tudíž rady u vrchního kněze ve vsi, jenž pak žádal obět, na př. člun, kus země a j.

Někdy též svolal rodinu, jež pak musila se zpovídati a „vyplivnouti“. Při tomto obřadu každý své hříchy musil oznámiti, zejména, přál-li nemocnému zlého, a musil na znamení odvolání vzíti trochu vody do úst a ji proti nemocnému vyplivnouti. Ostatek byli k nemocnému velmi pozorliví a hleděli mu všemožně vyhověti.

Blížila-li se smrt, vysláni byli poslové k přátelům a příbuzným, kteříž pak s dary přišli s nemocným se rozloučit. Po smrti pak dary ty rozděleny mezi příslušníky rodiny. U lože zemřelého ozýval se hlasitý nářek; truchlící roztrhali své šaty, zranili se na hlavě, tváři a těle rukama, ohněm a kameny. Obličej mrtvoly pomalovali kurkumou, tělo natřeli olejem, zabalili v několik šatův a vložili takto do země. Jenom náčelníky pohřbívali v rakvích; nyní však užívají k pohřbení malých člunů, jichž konce uríznou a vše pak látkami zahalí. Hlavu mrtvoly kladli směrem k východu, nohy na západ. Zemřelému dán do hrobu pohár k pití, dřevěná poduška a šaty, jež nosil v poslední nemoci, neboť báli se, aby nemoc a smrt nepřešla na toho, kdo by šatů těch užil.

Pokud byla mrtvola v domě, nesmělo se tam nic jísti; dům i ti, kdož byli nemocného ošetřovali, byli tabu. Nesměli se vlastníma rukama dotknouti jídel i musili se dáti krmiti; teprve pátým dnem byli očištěni, když byli prve unyli si hlavu a ruce. Kdo nechoval se dle těchto předpisů, toho ztrestal domácí bůh ztrátou vlasův a zubův.

Nebylo-li tělo pochováno, neměla duše pokoje; ve dne i v noci zoufale pobíhala a bědovala: „Jest zima, zima!“ Aby ji vysvobodili, shromáždili se přátelé zesnulého u zátoky mořské, kdež byl utonul, nebo na bojišti, kde padl, a hleděli zmocniti se duše, kteráž vzala na se podobu zvířete. Maje kus tapy před sebou na zemi jeden z nich se posadil a vzýval bohy o pomoc. První věc, myslili, která se na šátek dostane, je bludná duše. Neobjevilo-li se po chvílce nic, usedl druhý,

třetí atd., až konečně snad na plátno zalezl nějaký brouk, ježž pak ihned zaobalili, rodině zpět přinesli a s obvyklými obřady pochovali.

Tím duše mohla se dostat do nové vlasti. Vchod do podsvětí byl na západním konci Sawaii ve veliké skalní jeskyni. Tam byli zemřelí doprovoděni zástupem duchů; kdo patřil k jinému ostrovu, běžel na západní konec domova, vrhl se tu do moře se „skákadla“, a bylo-li mezi ním a Šawaií několik ostrovů, musil totéž učiniti s každého skákadla. V oné jeskyni, Fafa nazvané, rostla palma kokosová; mohla-li se duše jí dotknouti, vrátila se na svět. Ale vchod na Sawaii byl jen pro vznešené, prostí i po smrti byli od nich odděleni a ubírali se jinou cestou do podsvětí.

Duše vznešených bydlily v Polutu, kdež panoval mocný bůh Laveasuileo, který zpola byl člověk, zpola had nebo ryba; vznešení byli bohy druhé třídy. Mezi vyšším božstvem byl Tangaloa, tvůrce světa, nejvznešenějším, po něm dcera jeho Sina, jež byla prostřednicí mezi ním a lidstvem, pak Mafuike, původce zemětřesení, bohové války Moso a Sepo, bohyně rolnictví Lesaa a m. j. Každý okres, každá rodina, každá ves, ba téměř každý jednotlivec měl zvláštní božstvo. Vyšších bohů však jen málo si všímali a ctili pouze nízké.

Věřili, že každý bůh může libovolný předmět zvoliti za dočasný příbytek. Tyto schránky bohů: náčiní, kameny, rostliny, zvířata, ba i jednotlivé údy těchto, jako na př. pravá noha neb ocas psa, byly „etu“ pro domorodce, kterýž pečlivě se střehl, byla-li to rostlina nebo zvíře, je pojísti, neboť by takový přestupek potrestán byl smrtí.

Obrazy bohů neměli, ale kostely neb aspoň posvátné háje; mimo to zajisté „faletele“ zastupovalo svatyni. Posud vidíme u Apie na břehu Sigaga zříceniny po starém božstvu „fala of Lefee“ nazvané.

Každý bůh měl zvláštního kněze. Ale i náčelníci vesnice byli knězi příslušného boha, a hlavy rodiny knězi boha rodinného. Otcové rodin při večeři konali dle předepsaného způsobu domácí bohoslužbu, při níž byla pita kawa, nebo když jí nebylo, oheň rozdmýchán. Kdy konána býti měla bohům oběť, určovali vlastní kněží; obětovali hlavně potraviny a kawu, ale pak je snědli sami. Všechny obřady konány byly přesně dle předpisů.

Státní poměry byly za příchodu Evropanů zcela nezřízené. Prve byla ústava bezpochyby monarchickou, neboť nejváženější a nejbohatší náčelník měl zvláštní titul; ale moc, kterou snad kdysi měl, úplně přestala. Hodnost duchovního „tamafaingy“, v němž bydlil „duch bohů“ vzala za své zabitím posledního její držitele v r. 1830.

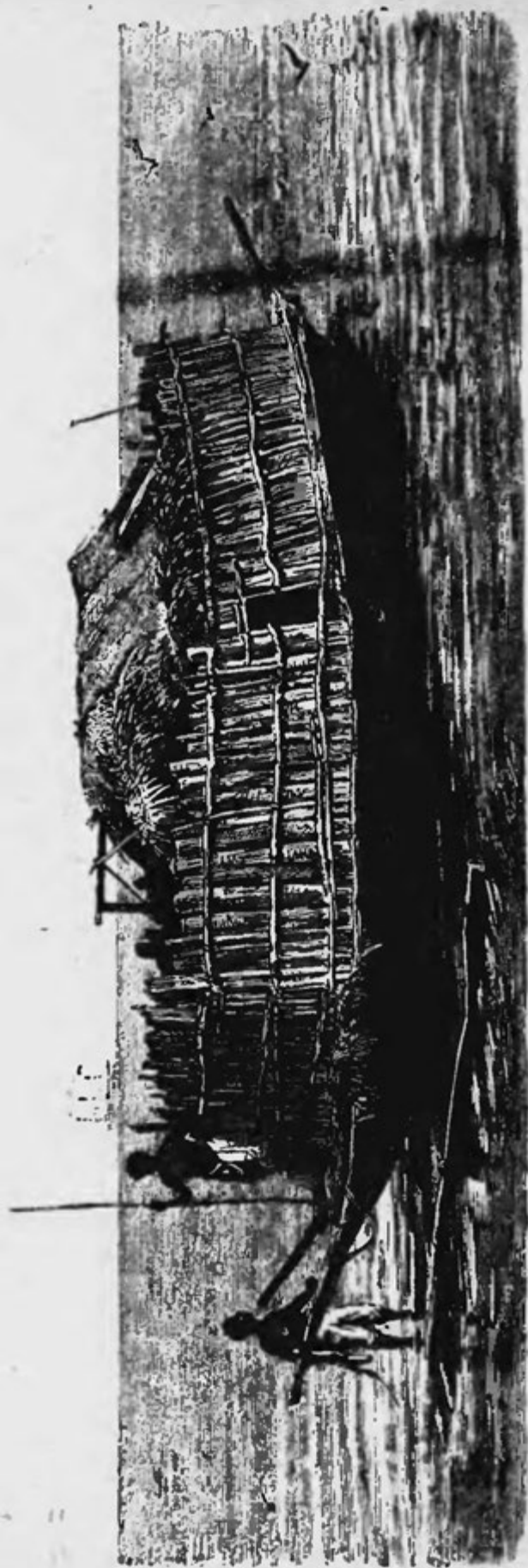
V dřívější době neměl stát společenského středu. Souostroví rozděleno bylo v 10 žup, které však byly druhdy od sebe zcela neodvislé. Až do nejnovější doby byla rodina s hlavou svou, „tulafale“, základem státního zřízení. Nad tulafaly stál „alii“, mající jakési dědičné přednosti a svobody; několik vesnic tvořilo pak okres, v jehož čele byl tupu, a okresy spojeny zas byly v župu, nad kterou vládl tui. Nej přednější tuiové sawajští měli ještě vyšší hodnosti s tituli Tamofainga a Maliteoa; tyto pokládali můžeme za zástupce národu. V žádném okresu nerozhodoval představený sám, nýbrž shromáždění zástupcův obcí, a to po důkladném rokování, upraveném přesnými řády. Náčelníci neměli tudíž značné moci, ale požívali veliké úcty. Nejvyšší z nich sprostěn byl všech dávek a obýval v domě, od obce vystavěném, i prokazována mu pocta bohorovná a obětovány mu prvotiny plodů; jemu blížiti se bylo pro svatost jeho nebezpečno.

Po náčelnících byla druhá třída tulafale-ů, kteří tvořili jádro lidu, po nich pak lidé bez práv.

Poměr mezi vládcem a poddaným zmírněn byl stálými boji dvou stran; byli to maló a waiwai, t. j. vítězi a poražení, kmenové totiž, kteří se oněm za mnohých obřadů pokořili. Tyto boje přiměly náčelníky waiwaiů, že s poddanými mírně zacházeli, aby od nich neodpadli a k protivníkům se nepřipojili.

Nyní jsou na Samoji dvě královské rodiny: stará rodina Tupua a Malietoa. Jméno Malietoa jest původu novějšího a pochází z války mezi Samojí a Tongou; tehdy udatný samoanský náčelník zahnal loupeživé Tongany z Upola od jednoho konce ostrova ku druhému, i dostalo se mu za to od vděčných krajanů názvu Malietoa, t. j. statečný bojovník. Přívrženci rodiny Malietoů byli náčelníci v Sawaji, Manonu, Apolimě a ve střední části Upola, kdežto rodina Tupua opírala se o Atuu a Aanu na Upolu. Ná-

Obr. 140. Válečný člun ze Soluafaty.

stupce slavného Malietoy zinočil se těchto dvou malých krajův i panoval pak nad Upolem, Manonem, Apolimou a Sawají. Byl však záhy úkladně zavražděn; ale nástupce jeho Tawita († 1840.) vládl delší čas nad celou Samoou. Od té doby neměl nikdo všech pět titulů souostroví najednou. Nynější král má titul sawajský: Malietoa. Ony čtyry, z Upola pocházející: Tui Atua, Tui Aana, Natoaitela a Tamasoali, nebyly v poslední době nikomu uděleny.

Když r. 1859. zemřel syn a nástupce Tavitův, dána hodnost královská synu jeho Laupepovi a strýci tohoto Pea-ovi č. Talavu; tato vláda dvou mužů trvala bez překážky až do r. 1868. Týmž rokem zavedena byla působením kolonistů ústava dle cizích vzorův a určeno, aby v čele státu byl jediný vladař. Shromáždění nekonala se pak na Manonu, nýbrž v Molinu u Apie. Ale obyvatelé Manona opřeli se tomuto rozhodnutí a zvolili si Peu za krále. Ve válce, která z toho vzešla a do nedávna trvala, z obou stran provolána byla hesla válečná. Samoa ua tasi, t. j. Samoa jest jednotná. Přívrženci Laupepovi byli poraženi i rozprchli se přes hory na jižní část Upola, z části spasili se na lodích. Asi 20 vesnic bylo zničeno, při čemž však ušetřeno útočišť pro ženy, děti a raněné, rovněž i kostelův a kazatelův i jich majetku. Pozemky bílých osadníků prohlášeny byly za neutrální. Válka byla po většině vedena s dávnou divokostí; padlým odřezávali hlavy a na znamení vítězství je přinášeli vůdci, ale posílali je též hned po bitvě příbuzným zabitého.

Konečně v listopadu r. 1873. působením konsulů došlo k míru obou stran, a vladařství svěřeno bylo sedmi mužům, taimua (t. j. ti, kdož nahoru jdou ukazující cestu). Tato ústava v lednu r. 1875. byla změněna povýšením Laupepy z rodiny Malietoa a Pulapula z rodiny Tupua za krále, zároveň pak ustanoveno bylo 14 Taimuů. Vedle toho posud trvala shromáždění faipulů, představených vesnic. Až do dubna r. 1875.

na Samoji panoval mír a pokoj, který znova přerušen působením vnějším.

V r. 1873. poslán byl Američan Steinberger jako vládní kommissař na Samou, aby zkoumal bohatství země. Steinberger však při té příležitosti přemluvil Samoany, aby žádali za protektorát Spojených Států. I vrátil se téhož roku do Ameriky, maje žádost k praesidentu Grantovi za podporu při opravě formy vládní. Vláda Spojených Států dala si sice již 17. února 1872. postoupiti krásný přístav Pago-Pago na Tutuile, ale k obsazení souostroví nebyla ochotna. Steinberger v dubnu r. 1875. vrátil se na americké válečné lodi „Tuscarora“, maje odporučení Grantovo, a odevzdal Samoanům čtyři děla a Gatlingovu mitrailleusu jako dary vlády Washingtonské. Jeho působením dána byla nová ústava, a za krále dosazen Malietoa Laupepa; Steinberger byl prvním ministrem, ve skutečnosti však diktátorem Samoy. Když vypukly na Tutuile nepokoje, rychle je potlačil americkým škonařem „Peerless“. Aby moc svou pojistil, povolával Američany a dával jim úřady, takže získal záhy hojně přívrženců.

Král však, jenž stal se jeho pouhým stínem, záhy se opřel Steinbergrovi, jenž i u Evropanů, zejména u missionářů, svým pustým životem vzbudil nevoli. Proto když 12. prosince r. 1875. anglická válečná loď „Barracoota“ vplula do přístavu Apijského, žádali konsulové americký a anglický za odstranění nebezpečného Steinbergera. Král zbavil Steinbergera úřadu, ale on dal Malietou zajati a dovézti na Sawaii. „Barracoota“ však krále ihned osvobodila, i povstal boj, který skončen zajetím Steinbergera a odvezením jeho na Nový Zeland, odkudž vrátil se do vlasti.

V roku 1877. Le Mamea, vyslanec Taimuů, vydal se do Washingtonu, aby vládě americké nabídl protektorát, ale docílil jen, že 17. ledna 1878. uzavřena byla přátelská smlouva. Ale Německo, opírajíc se o smlouvu ze dne 3. června 1877.,

Obr. 141. „Ariadne“ v přístavě Apijském.

zmocnilo se válečnou lodí přístavů Saluafaty a **Falealili** na Upolu, a vydalo je teprve v lednu r. 1879., kdy uzavřena byla smlouva nová.

Od té doby rušen byl mír ještě vnitřními boji stran, ale působením anglických, amerických a německých lodí válečných zajištěn byl konečně pokoj na dobu příští.

Malá souostrovní.

Mezi Viti, Tongou a Samojí, jakož i na východ od Tongy jest několik neodvislých ostrovův a ostrůvků. Jsou to souostrovní Futuna s Alofou (159 □ km. a 2560 obyv.), Uea čili Wallis (96 □ km. a 3500 obyv.) a ostrov Niue čili Savage (94 čtv. km., 5124 obyv.); všechny ty ostrovy vyjímajíc Niue jsou původu sopečného. Posud jsou staré jícny, na Ueji jezery naplněné, zřejmě znatelný, a ze skalných roklí Alofských vystupují horké prameny a pára. Niue jest ostrov korálový, jenž od břehu příkře se zdvihá; rostlinstvo dosti bohaté na vnitrozemské vysočině není arci tak hojné jako na ostrovech sopečných. Řízením missionářů pěstují ostrované v míře rozsáhlé kokosovníky a bavlníky, mimo to vyváží se na trhy čínské kopra, bavlna, arrowroot a fungus. Domorodci Niuy a Uey příbuzní jsou nejen tělem, ale i mravy a zřízením Tonganům a Samoanům; obyvatelé Futuny smísili se s Vitiany, podobajíce se však ostatně nejvíce Samoanům. Obyvatelé ostrova Niue, jež Cook r. 1774. objevil, zprvu prosluli svou divokostí, takže dle Cooka podobali se spíše divokým medvědům než lidem; proto nazval jich ostrov Savage, t. j. Divokým. Byli to statní, bojovní lidé, kteří dělili se ve dva nebo tři kmeny, kteří stále byli ve sporu mezi sebou. K ochraně proti přepadům a za útočiště poraženým upevňovali zde onde příhodná místa korálovými zdmi.

Obr. 142. Hájení opevněného místa na ostrově Niue.

Obyvatelé Niue jsou nyní vesměs náboženství protestantského, Ueané a Futunané jsou katolíci. Právě tito Niuané, kteří ve své divokosti kladli missii největší překážky, jsou horlivými podporovateli její v krajinách jiných. Bývalý „ostrov divoký“ má nyní vlastní tiskárnu, v níž tiskne se i časopis, ovšem že skromný.

Ostrovny Manihiki

roztroušeny jsou mezi Tokelauly a Markesy a na severu od ostrovů Společenských; jsou vesměs korálové, některé z nich ostrovy lagunové. Souostroví, sestávající z 10 ostrůvků, rozkládá se mezi 150° a 165° z. d. a 4° až 14° j. š. Rostlinstvo jest většinou velmi chudé, ale větší ostrovy mají přece háje kokosové, a damana (*Calophyllum*), jež dává cenné dříví pro lodí a práce truhlářské, dosahuje až 70 m. výšky a 4 m. v průřezu. Jiné vzácné druhy stromů jsou pandanus a nangia. Zvířena je zcela chuda. Vepřů dříve nebylo ani na obydlých ostrovech, ptactva mimo ptáky mořské není, za to četně se tu zdržují želvy, moře pak má hojnost ryb. Souostroví zabírá 137 □ km. čili 2·5 □ míle, z čehož připadá 89 □ km. na ostrov Malden, důležitý guanem. Malden byl v r. 1825, kdy jej Byron objevil, zcela neobydlen, ale nalezeny tu stopy bývalého obyvatelstva, čtyřhranné terrassy z otesaných balvanů korálových, bezpochyby bývalé to marae, ve skalách studnice a hroby s kostmi a ozdobami z lastur. Jistý obchodník z Melbourne zřídil tu r. 1864. osadu k těžení guana, jež však smícháno je s korálovým pískem. R. 1866. pak Anglie tento ostrov a dále na jihozápadě Starbuck vzala v držení. Jižní ostrov Karolina má dosti hojně palem kokosových; osazen byl před více než 30 lety anglickým kupcem v Papeete, jenžto zavedl sem několik tahitských rodin na dobývání oleje kokosového. Anglie obsadila ostrov r. 1868. Mimo tyto obydlé jest ostrov Pukapuka (350), Manihiki (380), Rakaeanga (400),

a Penrhyn čili Tongarewa (300 obyvatelů), také Nassau je prý obydlen; obyvatelstvo souostroví páčí se tudíž asi na 1600 duší.

Pukapuka, jež počítají někteří k ostrovům tokelau-
ským, je lesnatý, palmami bohatý ostrov, jenž uživiti by mohl
četné obyvatelstvo; byl dříve mnohem hustěji zalidněn, ale
peruanští otrokáři většinu obyvatelstva zavezli v otroctví. Ny-
nější obyvatelé jsou vesměs křesťany. Hlavní jich stravou jsou
trepang a ořechy kokosové, jichž dávají krásné háje koko-
sové asi 100 tun ročně; ostrované však je marnotratně spo-
třebují. Na jihovýchod od předešlého leží menší ostrov Nas-
sau nebo Lydra, na jehož velmi úrodné půdě daří se bavlník
a kokosovník; na ostrově nacházejí se též studnice s čerstvou
vodou.

Manihiki jest důležitý perlonosnou lagunou. Tahitská
společnost vytěžila tu za 18 měsíců více než sto tun perlefo-
vých skořepin; ale podniku toho zanecháno pro četné únosy
žen, při potápění zaměstnaných, jihomořskými otrokáři. Ostro-
vané velmi obratně budují lodi a kamenné domy. Odívají se
bavlněnými šaty, jež od Evropanů si opatřují; jsou vesměs
křesťany a umějí většinou čísti a psáti.

Rakāanga čili Rakahanga, Bellingshausenem (jenž jej
r. 1820. objevil) ostrov velkoknížete Alexandra zvaný, vyniká
bujnými háji kokosovníkův a poměrně vysokou vzdělaností
svých rarotonganských obyvatelů. Vesnice na jihozápadním
břehu je souměrná, domy kamenné jsou korálovým vápnem
obmítnuty a mají hezké dvěře a okna, podlaha pak pokryta
jest úhlednými rohožemi. Prostřed vsi je kostel, jehož dře-
věné sloupy a trámy všude jsou bohatě vykládány perletí.
Manihikiané umějí vyráběti rozličné dřevěné náčiní, stavěti
velmi dobré rybářské čluny a plésti výborné klobouky, jež
velmi jsou podobny panamským. Jsou všichni křesťané; oproti
cizincům vždy byli velmi přívětiví.

Ostrový Cookovy čili Herveyské.

Mezi Tongou a souostrovím Společenským, mezi 18 a 22° j. š. a 157° a 163° z. d. nachází se toto malé, hezké souostroví. Skládá se z 9 ostrovův a ostrůvků, z nichž jeden je hornatý a sopečný, dva jsou ostrovy lagunové, ostatní pak korálové. Vyšší ostrovy jsou velmi půvabné, zejména hlavní ostrov Rarotonga je malebný. Kolem ostrova na úzkém pomoří vede široká cesta, ara medua zvaná, ovroubená banány, horskými platány, barringtoniemi a jinými stinnými stromy. Mezi ohromným tarem a dračinci vinou se čisté, ploché kameny pokryté stezky k obydlím domorodců. Před chýžemi jsou zřízena sedátka k odpočívání ze dvou hladkých kamenů, z nichž jeden ku podepření zad do země je zaražen. V tomto úrodném pomoří až k úpatí pohoří pěstují se v pravidelných řadách nádherné kaštany jihomořské (*Inocarpus edulis*), taro a chleboň. S čedičového pohoří, v němž se vypíná Tuputea do výše 890 m., řinou se četné potoky, udržující úrodné doliny ve stálé kráse a svěžesti. Ostatní ostrovy, z nichž Atiu a Mangaia jsou pozoruhodny pro nádherné jeskyně krápníkové, nemají půdy tak úrodné. Výšiny bývají často pokryty jen travou, kapradím a křovím, čerstvá pak voda je v době sucha velmi vzácná.

Jako rostlinstvo tak i zvířena je podobna tahitské. Původně nacházeli se tu jen vepři a myši; missionáři však zavedli nyní téměř všechna domácí zvířata evropská. Papoušek tu není, za to tři druhy holubů, na Rarotonze pak, jakož Pritchard udává, kivi (*apteryx*). Mezi hmyzem uvést dlužno kudlanku, kteráž na rostlinstvu rarotonganském způsobuje veliké škody.

Podnebí ostrovů je dosti příjemné; východní vítr, jenž vane v zimě, působí jasné počasí, ale západní vítr přináší veliké lijáky, a v té době občasné prudké vichřice v krátkém

časе pustoší celé ostrovy. V prosinci r. 1831. vichřice zničila za tři dni téměř všechny stromy rarotonganské; z tisíců banánů, chleboňův a statných kaštanů, jež po dlouhá léta vzdorovaly bouřím, byly přemnohé vyvráceny, a na rovinách i na horách zůstalo jen několik bezlistých kmenů. Přes tisíc chatrčí bylo bouří zničeno. Rozčeřeně moře zatopilo roviny a vyvrhlo missionářskou loď daleko do kraje.

Souostroví objímá 368 □ km. (= 6·7 □ mil) a má 7400 obyvatelů, jichž připadá na Rarotongu (87 □ km.) 2000, na Mangaju (67 □ km.) 2266, na Aitutaki (50 □ km.) 1550. na Munuae č. Hervey (50 □ km.) 10, na Atiu (70 □ km.) 900, na Mitiaro (20 □ km.) 200 a na Mauki (10 □ km.) 434 obyvatelů; Palmerston, nejdále na sever ležící, je neobydlen.

Domorodci, nazývaní vůbec dle hlavního ostrova Rarotongany, jsou blízcе příbuzni s Tahitiany; mají všechny jich přednosti, ale nejsou poskvrněni znemravnělostí. Dle staré pověsti pocházejí z části z Tahitia, z části z Manuky. Odtud pocházel mocný bojovník a slavný plavec Karika, praotec posud panující rodiny Makeů. Z Tahitia byl náčelník Tangiia, jež od bratra svého Tutabu-a byl stále pronásledován, že usekl zalíbený jemu strom, i musil prchnouti na moře. Karika a Tangiia usadili se na Rarotonze a společně porazili pomstychtivého Tutabua, jež byl se až sem odvážil. O správnosti této legendy svědčí povaha i řeč Rarotonganů. Tělem podobají se na severních ostrovech Tahitianům, na Mangaji Novozelandanům. Jich řeč je sloučena s tahitskou a novozelandskou; zvláštním jest, že chybí hláska *f* a *h*, a že často vyskytuje se *k* a *ng*.

Rarotongané jsou lid velmi nadaný a působením missionářů vynikají nyní vzděláním téměř nade všechny Polynešany. S počátku byli však velmi suroví, jakož ukazuje se v jich krutém nakládání se ženami. Mimo to oddáni byli nemalou měrou lidojedství; pojídali v bitvě zabité, ano i pří-

slušníky vlastního kmene, často též zabíjeli zajaté ženy a malým dětem proráželi kopí ušima, aby je takto odnesli do marae. Přemoženému nepříteli rozbili lebku, vyňali část mozku a předložili ji na listech chleboně modlám. Při obecných pohromách přinášeli bohům oběti lidí; to byla tarangaaera čili

Obr. 143. Domoroдец z ostrovů Herveyských v námořním kroji evropském s domácí ozdobou nákrční.

smíření. Dva nebo tři nejhorší mužové z vlastního nebo cizího kmene byli totiž svázáni, odvedeni do marae a zde položeni do jámy palivem naplněné na horké kameny. Také při narození královského syna byli dva lidé obětováni. Nyní jsou všichni ostrované křesťany a přijali všude mravy evropské. Obvyklé jindy oddělení žen od mužů při hostinách vymizelo,

a vůbec žena dosáhla stejného postavení s muži. Na místě maroňův a rohožových kabátců, kuželovitých bílých čepic, ozdobných u náčelníků lasturami a červeným peřím, nosí nyní bavlněné šaty evropské a tahitské klobouky a čepice. Na rozdíl od ostatních Polynesianů nosili trepky, z trávy pletené, na ochranu proti ostrým skalám korálovým. Ozdoby ze škeblí, peří, květin a vlasů posud do uší, na krk a ruce rádi zavěšují. Jindy malovali tělo okrem, uhlím, kurkumou a zázvorem a mazali olejem. Úhledné, čistotné domky kamenné zaujaly místo nízkých chýží z palmových listův a združily se v příjemné vesničky, jako Oneroa na severozápadním, Iwirua na východním cípu Mangaje, Awarua a Arorangi na Rarotonze. Že na cesty velikou píli vynakládají, již z předu bylo uvedeno; v Ajtutaki zřídili 200 m. dlouhou hráz z korálového kamene ku přistání lodí, neboť jako v Rarotonze, ročně přistává zde asi sto lodí obchodních a velrybářských. Čilí obyvatelé rádi provozují obchod, jenž upraven je zvláštním řádem; určité osoby prodávají zboží u přístavišť nahromaděné: arrowroot, kokosový olej, citrony, kávu, bavlnu a jiné plodiny pěstované nad vlastní potřebu na výdělek. Rarotongané byli ode dávna pečliví a obratní rolníci; na svazích mangajských zřídili tarrassová pole tarová, na něž vedli vodu provrtanými stromy. Dříve vzdělávali půdu jen ko-em, přiostranou holí z tvrdého dřeva; i jiné jich nástroje byly ze dřeva nebo z kamene a škeblí, ale nyní mají všeliké nářadí a výrobky evropské. Jsou též dobrými kováři a tesaři a vůbec obratnými řemeslníky. Dřevěné své nářadí dovedně ozdobovali krásnými řezbami, v pletení pak rohoží a košů, ve shotovování provazův a sítí byli ku podivu zruční.

Příbuznost Rarotonganů s Tahitiany zračí se i ve stejných náboženských představách. Měli dřevěné bůžky ozdobené červeným peřím a pletencem kousků perleťových, duší to boží. Tyto modly vzývali jen tehdy, zvolil-li si bůh je za příbytek,

jímž mu byly ostatně i želvy, žraloci a i náradí. O přízeň bohův ucházeli se obětmi, jež přinášeli při slavnostech kněží-čarodějníci; bohům zaslibovali též děti své.

Lid dělil se na čtyři třídy, z nichž první tři vládly veškerým pozemkem a měly moc tabu-a, čtvrtá skládala se z prostých, kteří pronajímali a vzdělávali pole vznešených. V první době příchodu missionářů bylo souostroví rozděleno ve čtyři státy: Mangaia, Rarotonga, Aitutaki a Katutia; tyto pak sestávaly z částí mnohdy úplně samostatných. O zákonodárství nevěděli ničeho, rozhodovali náčelníci libovolně dle vlastního rozumu; ale i zde zavedlo křesťanství zřízení evropská: zákony, soudní dvory, poroty, policii. Křesťanství odstranilo též mnohé dávné nemravy, jako mnohoženství a vraždění nemluvňat; zvláště tento zvyk byl rozšířen, zabíjeny však hlavně děti pohlaví ženského.

Rarotongané jsou sice k Evropanům přívětivi a hledají výživu jako lodníci na evropských lodích nebo jako dělníci na jiných ostrovech, ale osadám evropským na svých ostrovech nepřejí. Příklad na sousedním Tahitiu dal jim dosti poučení. Zákony brání Evropanům vůbec nabývání pozemků, na Mangaii docela i najímání jich; zákony ty dány zajisté k návrhu protestantských missionářů, kteří se tu jediní usadili. Obchod provozuje se hlavně s Novým Jižním Walesem a Novým Zelandem; hlavní část dovozu tvoří látky bavlněné, které jsou tu vůbec za nedostatku oběžných peněz prostředkem výměnným. Bohužel i sem zavezena byla kořalka; v Aitutaki ovšem jest zakázána, ale obyvatelstvo naučilo se ze šťávy citroníku kytajského a z rozmačkaných čínských banánů připravovati nápoj, který obsahuje něco líhoviny. Rarotongané nejsou sice vydáni zhoubnému působení, pocházejícímu ze styku s Evropany, ale přes to počet jich se velmi zmenšil. Hlavní toho příčinou jsou zanesené nemoci. K domácím, ač

*

řídkým nemocem kožním přidružily se osypky, chřípka a j., kteréž v některých letech obyvatelstvo značně ztenčily.

Tahiti a jeho součásti.

1. Země a plodiny.

Ostrov Společenské, k nimž náleží Tahiti a s tímto politicky souvislá Moorea, snad již r. 1606. Quiros našel, zůstaly však Evropě úplně neznámy, takže můžeme pokládati anglického kapitána Wallise za vlastního jich objevitele. Týž 18. června 1767. ušel vysoký vrch tahitský a našel pak ostatní součástky souostroví. V roce potomním připlul Bougainville a nazval ostrov Nouvelle Cythère, a rokem později dlel tu Cook, chtěje pozorovati průchod Venuše. Těmito výzkumy nabyla Evropa o souostroví a jeho obyvatelích dosti obsáhlé známosti, kteráž doplněna byla druhou výpravou, jižto podnikl Cook v září roku 1773. Roku 1789. přibyl sem Bligh, r. 1797. Wilson, jenž přivedl protestantské missionáře, a od těch dob byly ostrovy několikráte prozkoumány, takže je známe lépe než kteroukoli část Polynésie. Nejlepší obraz jejich území i zároveň obyvatelstva vylíčil nám missionář Ellis.

Ostrov Společenské pojmenoval Cook dle královské společnosti londýnské; název ten vztahoval se původně jenom na část západní, byl však později rozšířen na celé souostroví. Tato část, zvaná „Ostrov za větrem“, oddělena je širokým průlivem od části východní ostrovů podvětrných. Ona skládá se z 10 ostrůvků, k této přísluší hlavní ostrov Tahiti, Moorea, lagunové souostroví Tetuaroa a Maitia, hora 435 m. vysoká.

Tato východní část jest pod vládou francouzskou a má s Marquesami, se souostrovím Mangarewským, Tuamotským a třemi ostrovy Tubuanskými společného gouverneura, sídlícího na Tahitiu.

Francouzské osady:	□ km.	□ mil	obyvatelů
Tahiti a Moorea	1179	21.40	11.172
Markesy	1274	23.14	5.754
Tubuai, Vavita, Rapa . . .	209	3.80	793
Souostrovi Tuamotu	1000	18.20	7.300
Mangareva	17	0.30	
Clippertonův ostrov	5.5	0.10	—
Francouzské osady:	3684.5	66.94	25.019

Ostrov, Francii nepřislušející, jsou si tvarem tou měrou podobny, že popis hlavního ostrova hodí se též na ostatní. Ostrov rozkládají se mezi 148° a 155° z. d. a 16° a 18° jižní šířky a mají podnebí velmi příjemné a zdravé. Parné mírněno jest působením mořských větrův a vysokých hor. „Stále vystupují,“ praví Forster, „páry z moře na hory a jako ranní rosa kanou do údolí. Mořský vítr ochlazuje roviny a mírní parné paprsky sluneční, v noci pak přináší vnitrozemský vánek chladnou rosou z hor.“ Průměrná teplota je 25° C., maximum 31°, minimum 17° C. Nejvíce pršek padá v horké roční době: od prosince do března; pak střídá se passát s prudkými větry severními, jež někdy i zhoubně působívají.

Zemětřesení velmi zřídka bývá pozorováno, a stopy sopečné činnosti nacházíme jen v nečetných vyhaslých jícnech. Horniny jsou však všude sopečné: trachyt, dolerit, čedič a láva tvoří příkré špičáky, dosahující výšky až 2000 m. Pohří prorváno je roklovými údolími, která se obracejí směrem k pomorí. Na hřbetech skalních usazena je červená hlína, povstálá zvětráním hornin; údolí však mají půdu namnoze velmi úrodnou, která vznikla nahromaděním se látek rostlinných. Jest nemožno proniknouti těmito údolími ku vrcholu hor, neboť každé z nich končí se před vysokými skalními stěnami, které vystupují ku společnému vrcholu. Kolem příkré hornatiny ostrova rozkládá se široká, velmi úrodná a jediné obydlenná rovina, která zde onde prorvána je skalními výběžky. S hor řinou se z jeskyní a roklí hojné potoky, které jako by-

střiny naplňují údolí a s jekotem valí se přese stráně a balvany, potom se vinou klidně k tiché laguně, kteráž odloučena jest od příboje mořského korálovým náspem.

Údolí a stráně pokryty jsou bujným lesem, a kde strom nemá výživy, vyrůstá keř a kapradí. Rostlinstvo tahitské není tak bohaté jako na ostrovech západních, aniž tu je mnoho rostlin nádherných; z rodů mají nejvíce druhů kapradiny, luštinaté, řasovité a mechy, palmy však mají jen dva druhy: kokosovník a areku. Vůbec je rostlinstvo rázu indického, jenom některé rostliny jsou příbuzny s novozelandskými, jiné s jihoamerickými.

Živných rostlin měly Společenské ostrovy s dostatek již před tím, než Evropané přivezli cizí stromy ovocné a byliny obilné. Mimo kokosovník hojně asi ve 13 odrůdách byl pěstován banán, dále batata se sladkými hlízkami, smldinec křídlatý (*Dioscorea alata*, jam), užovník (tarro), úhledný strom vi (*Spondias dulcis*), který v letní době mění listí jako *Erythrina corallodendrum*. Plodů uzrávajících v květnu bylo vždy nad potřebu. Růžové plody vysokých jambusů (*Eugenia malacensis*), které opatřeny jsou hustým, tmavozeleným listím a květem šarlatovým, mají sladkou bílou dřev. Ve tmavozeleném listí kaštanu jihomořského (*Inocarpus edulis*) skrývá se vonný, žlutý květ a ledvinitý plod, podobný našemu kaštanu. Liliovitá *Dracaena terminalis* má sladký, jedlý kořen. Cukrovník žvýkají domorodci pro sladkou šťávu. Tmavozelené, hrbolaté kmeny pepře opojného (*Piper methysticum*) nacházíme jen v odlehlých roklích, neboť misiónáři zakázali vyrábění awy čili kawy a strom ten po většině vyhubili.

Tykev hruškovitou (*Cucurbita lagenaria*) a tykev koulovitou (*Cucurbita pruriens*) pěstují netoliko pro požitky, nýbrž i za tím účelem, aby jim poskytovaly nádob na olej a na jiné tekutiny. Z lýčí chlebovníka, smokvoně a moruše papírodajné

(*Broussonetia papyrifera*) vyrábějí látku tapa, z palmovitých listů pandanu a buraa (*Hibiscus tiliaceus*) pletou rohože. K budování chýží výborným stavivem je zásobuje bambus rákosovitý (*Bambusa arundinacea*), *Tacca pinnatifida*; pevné a trvanlivé látky dává banán (*Musa paradisiaca*), smokvoň, *Pipturus velutinus*, *Asclepias gigantea*. Z bambusu rákosového shotovují rozličné nože a udice, z přepevného dřeva aito (*Casuarina equisetifolia*) vyráběli zbraně. Dříví chleboně užívají ku stavbě člunů, červenavého dříví tamanu (*Calophyllum inophyllum*) k rozličným náčiním a plodu jeho za žluté barvivo. Stolařům dává výborné dříví miro (*Thespisia populnea*), lodářům *Spondias dulcis*, *Rhus tahitensis*; velmi tvrdé dřevo má *Phyllanthus tahitensis* a *Pomaderris zizyphoides*, od domorodců „mahame“ a „toī“ zvané. Užitečný je též statný pobřežní strom hutu (*Barringtonia speciosa*) s velikými vejčitými listy a bílými květy, v nichžto jsou růžové prašníky. U moře i na svahu hor snadno poznáme kukui (*Aleurites triloba*) po jeho širokých, laločnatých listech, na líci šedě lesklých, na rubu hnědě srstnatých; oleje z jeho tvrdých ořechů zde upotřebují ku svícení. Druhdy hojný santalový strom (*Santalum insulare*) roste již jen ve vnitrozemí ve výši 700 až 1000 metrů; žlutým jeho dřevem dávají kokosovému oleji vůni podobně jako korou, již dává *Alyxia stellata*, na Tuamotu velmi rozšířená, a ze 13 jiných divoce rostoucích rostlin. Dobrého barviva červeného dobývají ze stonků matia, smokvoně barvířské (*Ficus tinctoria*), žlutého z kořenův a dřeva nono-a (*Morinda citrifolia*), z kůry *Peperomia rhomboïdeae*, z listů *Cordia subcordatae* a j. Mnohé rostliny jsou léčivé, jako *Wickstroemia Forsteri*, *Hernandia peltata*, *napata* a *paketa*; těchto dvou užívají zejména na otevřené rány. Dobrou pryskyřici poskytují kokosovník, tamanu, kapinice nikotová a kukui; ze všech těchto užitečných stromů vyváží se hlavně jen tamanu a miro. Z hub v obchodě důležitá jest *Excidia auricula judae*, rostoucí

hojně na kmenech starých tamanů; dováží se hlavně přes San Francisco do Číny jménem fungus.

Opojných rostlin užívali domorodci k omámení a chytání ryb; házeli rozmačkané plody *Barringtoniae speciosae* do vody, užívali páchnoucího lýkovce (*Daphne foetida*), jedovaté řeřichy (*Lepidium piscidium*) a skvrnitého býlí (*Tephrosia piscatoria*).

Evropané přivezli tam rozličné rostliny, jako ananas, citroníky a čínské pomoranče, peruanskou chirimoyi, kávu, bavlník, kakao a vanilku; jiné však se tak rozmnožily, že jsou útrapou rolníkům, jako z Ameriky přivezená guava (*Psidium pyrifera*), keř s malinovými plody, jenž na rovinách tahitských ostatní rostlinstvo potlačuje.

Na francouzských ostrovech polynesských daří se velmi bílá, jemná a čistá bavlna; pěstuje se na rozsáhlých sadech na Tahiti-u, Mooreji, Mangarevě a Rurutu. Cena nečištěné bavlny počítá se v Papeěti-u 50 až 60 centimů za kilogramm. Káva pěstuje se na Tahiti-u a zvláště na Mooreji. Také pěstování vanilky nabývá důležitosti, vyžaduje však veliké péče, neboť je třeba jí chrániti před sluncem, držeti ve vlhku; luštiny před úplným uzráním natrhané musí se opatrně mezi peřinami a přikrývkami sušiti, aby nepopukaly a nevyčíchly. Nemálo důležitý je cukrovník, jehož výtěžek zpracovávají na Tahiti-u čtyři továrny. Mimo to destillují něco rumu; ve větším množství vyrábějí líhové nápoje z pomoranců. Také ze stromů evi-a (*Spondias cytherea*) a z pepře opojného pálí kořalku.

Zvířena pozemní je na druhy velmi chuda, ale mořská dosti bohata. Ze ssavců našli první evropští plavci jen myš, vepře se špičatýma ušima a psa, živícího se pouze rostlinami; oba tyto druhy však vymizely a zavedena byla domácí zvířata evropská, koně z Jižní Ameriky, hovězí dobytek z Nového J. Walesa. Ovcím nedaří se tu tak dobře jako kozám.

K masu kozímu domorodci mají nepřekonatelnou nechuť, kdežto předsudkův o masu hovězím a mléku kravím záhy se zhostili. Nejvíce chovají vepře, dle něhož pak nazvali téměř všechna větší domácí zvířata. Buaa toro (vepř s dlouhým krkem) nazývají krávu; buaa horofenua (vepř rychle po zemi běžící) nazývá se kůň; buaa niho (vepř se zuby na hlavě) jest domácí jméno kozy.

Ptáků je pouze 20 druhů, jsou však některé druhy zvláštní. Nejúčinnějším jest ovšem domácí kour, který bývá též obchodním zbožím. Zde onde usazeny jsou i krocani a kachny. Dravých ptáků vůbec tu není. Zdá se, že někteří ptáci, druhdy dosti četní byvše, nyní vymizeli, jako červený medossávek (*Melithreptes coccineus*), zelený dlouhoocasý papoušek a modrý holub. Veliký v Nové Kaledonii rozšířený holub chocholatý (*Serresius galeatus*) nemá v těchto krajích peří tak nádherného jako jinde; zejména purpurový chochol jest velmi bledý. Z papoušků nachází se *Coryphilus taitianus* a dryas, na Markesách obecný. Evini, malí, modří papouškové velikosti vrabce, s bílým peřím na prsou, červenými nohami a zobákem, prohánějí se ve vysokých kokosovnicích a ssají z jich květů sladkou šťávu.

Vodních ptáků je hojně; na pomoří hnízdí se rackové, buřňáci (*Procellaria fuliginosa*), kropenatí lednáčkové (*Alcedo rudis*) a snadno krotnoucí mořské vlaštovky (*Sterna stolida*). Na zevních útesech loví modrá volavka (*Ardea caerulea*), na skalách pomořských hnízdí se korábník, jehož dlouhá, černá péra ocasní zdobívala oděv náčelníků. Vzácná jsou též péra faetona (*Phaëton aethereus*) a šarlatová péra *Phaëtonis phae-nicuri*, jež nositi směli jenom náčelníci. Překvapovali ptáka v hnízdě, vytáhli mu péra a nechali jej na živu, by znova mohli jej olupovati. Ostrůvky Tetuaroa, Tubuai a jiné pokládány byly za soukromé loviště královských náčelníků tahitských.

Z obojživelníků známe několik druhů ještěrek; veliký, žlutě skvrnitý geko leze na štenách chýží a zbavuje střechy hmyzů. Hadi vůbec nevyskytují se, druh štírů není nebezpečný. Za to je much, moskytův a švábů, evropskými loděmi zanesených, ohromné množství. Moskyti hemží se nejen ve vlhkých houštinách, nýbrž přilétají v noci do domů, pronikající nejmenšími otvory záclon; k tomu běhají sta a sta švábů po zemi a na stěnách, odkudž se spouštějí na postel a takto utrpiteli ujímají toužený spánek.

Moře u souostroví jsou na živočichy velmi bohata; již Banks poznal 150 rozličných druhů. Žije tu několik druhů žraloků, patřících po většině mezi hnědé nebo bílé (*Squalus carcharias*); ostrované je rádi pojídají, zejména jich játra pokládají za pochoutku. Podivné ryby jsou rejnoci, jichžto hrubé kůže užívají jako pily, červená, černě pruhovaná skorpaena (*Scorpaena antennata*), podobná mořskému ježku, tři druhy klipek, *Chalcedon Imperator*, *Zeus ciliaris* a j. Želvy přicházejí hlavně na břehy nízkých ostrovův a do lagun; nacházíme želvy karetové (*Chelonia imbricata*) i obrovské (*Chelonia Midas*). Mezi četnými korýši je pozoruhodná hyas, která skrývá se v písku a bahnu, a jen očima, na dlouhých násadách umístěnými, slídí po kořisti. Druh krabů (*Calappa tuberculata*) skrývá nohy pod štítem tak, že na pohled jest jako podivný kámen. Velicí raci poustevničtí zalézají do skořepin donek (*Turbo setosus*), malý, černý, pobřežní krab (*Gelasimus Duperreyi*) na pobřeží vyvrtává hluboké díry; jiné druhy bývají v kraji nebezpečnými škůdci v sadech cukrovníků. Na útesích nacházíme při odlivu překrásné ulity hlavně ze zavinutců, nachovců, čepicovek, jehlanek a j., ale i z druhů, v evropských mořích obecných, jako jsou srdcovky, zévnatky, donky. Domo-rodci mnohé z těchto měkkýšů pojídají.

Důležité jsou perlorodky (*Meleagrina margaritifera*). Nejvíce loví se na Tuamotu a ostrovech Gambierových; mnohá

místa však, zejména mělké laguny, byly perlolovci úplně vykořistěna. Pokusy s umělým pěstováním perlorodek u Tuamotů měly zdárného výsledku. Perleť od ostrovů Tuamotu je černá, vyjímaje onu lovenou při ostrovu Maruteji, který je nedaleko ostrovů Gambierových. Tento černý druh prodává se nyní po 1 franku 25 centimech za kilogramm. Perly zde vylovené jsou krásnější nežli ceylonské. Nejvíce perel nachází se u ostrovů Tuamotských: Arutea, Kaukura, Fakarava, Aratika a Toau. Perlorodka r. 1876. u Toau-u vylovená měla 115 perel. Z ostrovů Gambierových jsou největší loviště perel Tokaai, Te Aria, Tokaerero a Te Arai. Výnos lovu perel z obou těchto souostroví páchá se na 2 mill. kilogrammů perleti a černých a bílých perel v ceně 5—600.000 franků. Téměř všechny perly dovážejí se do Petrohradu, Amsterodamu, Hamburku a Londýna.

2. Tahiti a Moorea.

Ostrov Tahiti, Cookem Otaheite zvaný, střed francouzských osad ve východní Oceanii, skládá se ze dvou okrouhlých částí: severozápadní Porinui čili Tahiti-nui (velké Tahiti) a jihovýchodní Taiarapu neboli Tahiti-iti (malé Tahiti) spojeny jsou úžinou Taravao, 2200 m. širokou, kteráž při stejnojmenné tvrzi dostupuje výše 14 m. nad mořem.

Obě části mají jen úzký pruh rovné půdy vyčnívající z lagun, mohutnými útesy ohrazených; ostatek vyplněn jest příkrou, divoce rozervanou hornatinou. Na Tahiti-nui dostupuje Aorai výšky 2064, Orohena 2236, na Tahiti-iti vypíná se Niu do výšky 1324 metrů.

Aorai a Orohena tvoří s několika menšími špičáky překrásné souhoří, podobné valům vyhaslého kráteru. Z tohoto věnce hor paprskovitě vybíhají hřebeny, které zvolna se zužující sklánějí se k pomoří. Mezi nimi protékají úzkými údolími bystřiny, jež od příkré skalní stěny šumnými vodopády v bujném rostlinstvu si razí cestu k laguně.

Nejkrásnější vodopád spatřujeme nedaleko hlavního města Papeiti. Cestou, která vede cukrovými poli a dále zužuje se v úzkou pěšinu mezi palmami, pomoranči a guavami, které purpurové mučenky, a jiné otáčivé rostliny spletly v neprostupné houští, přicházíme k nádherné vyhlídce. „Mysleme si švýcarský vodopád Štaubbašský ve větších rozměrech, představme si k tomu v pozadí hory s nejbujnějším rostlinstvem, množství palem, širokolistých banánů, hustou směs rostlin otáčivých a kapradin, pak máme jakýsi pojem o překrásném vodopádu Faatauy.“ Vysoko na hřebenu vrchu zakrývají vonné růže rozpadávající se valy z poslední tvrže Tahitianů, která po krutém boji zradou přišla v moc Francouzů. Na tomto místě, 430 m. nad mořem ležícím, je posádka francouzská.

Nejsevernější cíp ostrova je Point Venus, nazvaný tak Cookem, jenž tu r. 1769. pozoroval průchod Venuše před sluncem. Z Papeiti vede tam cesta rozkošnými hájky kokosovníkův a chlebovníků, mezi nimiž zde onde vyrůstají citroníky, banány a guajavy; stromovité bobkovnice a nádherné, červenokvěté proskurníky zvyšují půvab krajiny. Point Venus má maják, jehož světlo zříti lze do 14 moř. mil; nedaleko prostým plotem ohrazen je tamarind, jež tu Cook vsadil, kde ukončil svá proslulá pozorování.

Podél pomoří Tahiti-nui až k úžině Taravao zřízena jest přes nízké pásmo dobrá silnice; práci tu vykonali trestanci, jakož posud je všeobecným trestem za opilství, že vinník musí část cesty, svému obydlí nejbližší, mésti, po případě opravit.

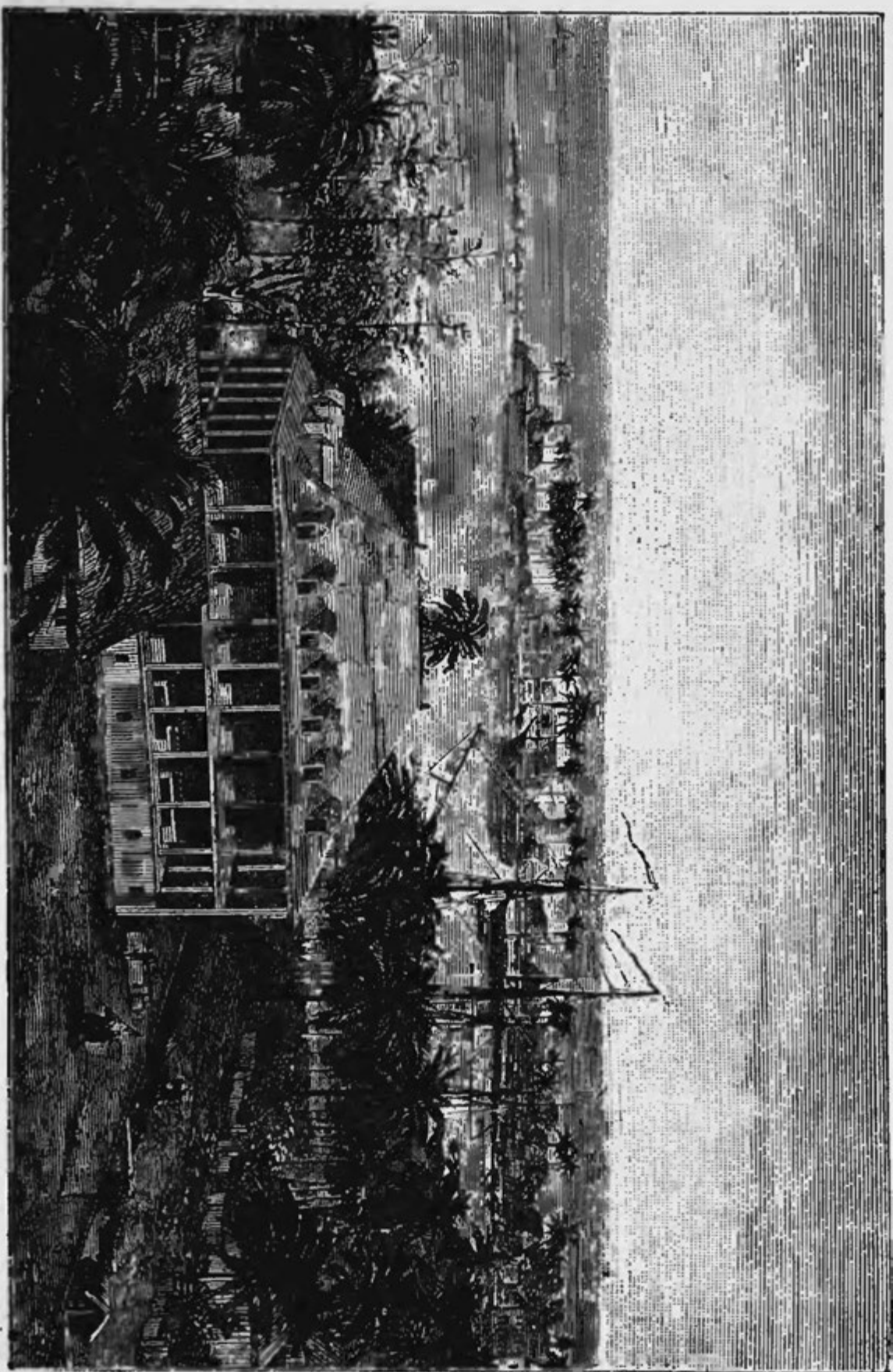
O zaopatření cestujícího jest na této silnici znamenitě postaráno. V Hôtelu de l'Isthme je sice jen velmi málo pokojů, které nemají skla v oknech a od sebe odděleny jsou pouhými latěmi, ale jídelní lístek dvou bývalých francouzských lodníků, kteří závod řídí, mohl by Epikureovce uspokojiti.

Půda tahitská na vrcholích hor je tvrdá a kamenitá, na planinách skládá se z chudé hlíny; ale v údolích a na pomorí je tlustá vrstva úrodné prsti. Tento pomoršský pruh je plochý, někde velmi úzký, jinde i tři km. široký; je bydlištěm téměř všech ostrovanů, jichž nízké větrné chýže ovšem v bujném rostlinstvu často zcela oku unikají.

Kolem ostrova táhne se útes, který jen na několika místech nechává lodím průchodu; často však s pobřežním útesem se spojuje a ztrácí tak povahu vlastního útesu hrázového a plavbu mezi jednotlivými místy pomorními zamezuje. Jediné důležitým jest přístav Papeiti na severozápadní straně ostrova, mimo to Pueu, Papeuriri, Vairao, Taravao (Port Phaeton) a Papeari, odkudž vyvázejí se hlavně pomoranče.

Papeiti, t. j. vak vody, hlavní město bývalého tahitského státu, sídlo krále Pomare a, gouverneura francouzských východoceanských osad, sídlo anglického, severoamerického, německého a chilského konsula, jest skladiště ostrovů Společenských, Tuamotských, Tubaiských a Cookových; zde soustředí se veškerý obchod. Přes to Papeiti jest dle evropských názorů pouze velikou vesnicí, kteráž arci od tropické přírody všemi půvaby jest obdařena. Od moře je pohled rozkošný. Zdá se nám, že patříme na zemi báječnou. „Nádherné stromy šacholánovité, žlutý a šarlatový prosvirník obráží se v jasné vodní hladině; sametový zelený koberec rozprostírá se až k zátocce; po obou stranách silnice sotva vykukují z bohaté zahradní květeny řady úhledných nízkých domků. Muži a ženy oděni jsou pestrými rouchy a ozdobeni květinami; na trávě nakupeny jsou celé pyramidy ovoce, jež připraveno k nákladu lodnímu; za rozkošnou krajinou výčnívají půvabné vrchy, bohatě porostlé.“

Město je vystavěno úplně souměrně. Ulice, souběžné a v pravém úhlu se protínající, mají názvy velmi zvučné, jako Rue de Rivoli, Rue de Paris a j. Dlouhé řady chleboňův a

Obr. 144. Obydli krále Pomare-a.

citroníkův a palem klenou se v husté besídky, jimiž vanou občerstvující větry mořské. Podél moře, rovnoběžně s nábřežím Napoleonovým, loděnicemi a skladišti, vyčnívají budovy kupců, nemocnice a soudu. V rozsáhlé budově uprostřed přístavu je pekárna a sklady pro francouzskou posádku. Na veliké planině, již užívá se ku cvičení vojska, spatřujeme hezkou, jednoduchou budovu francouzského gouverneura s velikým vodotryskem. Právě naproti jest jednoduchý dům královský se širokou verandou, na niž vedou vysoké skleněné dveře z pokojů. V městě jsou dva dobré hostince, několik kaváren, všelike krámy, po většině zřízené ze dřeva a pokryté palmovým listím. V Rue de Pologne, v čínské čtvrti, s čínskými budami čajovými, je bambus jediným stavivem. Chýže domorodců, které skládají se z bambusových a prosvirníkůvých tyčí, do země na několik palcův od sebe zaražených, podobají se velikým klecím. Na katolický chrám věnovala vláda mnoho peněz; kostel protestantský je mnohem prostší. Mají však vždy dosti navštěvovatelů. Často sedí nábožní posluchači před otevřenými dveřmi a okny, na ulici a trávníku, nádherným prosvirníkem zastíněném, a pozorně naslouchají kázání, kteréž mnozí starší mužové a ženy, jež dělají si zápisky, potom s jakýmsi sebevědomím a hrdostí opakují. Při rozdělování svátosti oltářní užívá se plodů chlebovníka místo chleba, kokosového mléka místo vína, neboť druhdy se stávalo, že první dva nebo tři komunikanti pohár vína až na dno vyprázdnili.

V neděli okolní obyvatelé přijíždějí do města buď jízdo nebo po lodích, neboť časně z rána je trh. Mnozí přicházejí již o den dříve a zřídí si nocleh z rohoží a houní v obou velikých tržnicích, které jsou ve městě zřízeny. Na příčných provazích zavěšeno je množství citroníků, banánův a různé zeleniny. Mnozí nosí zboží své na bambusových tyčích na ramenou. Zde přinášejí ženy v zeleném listovém koši pstruha, několik garnátů, raka, jedno nebo dvě vejce, onde mužové

ke koupi nabízejí několik mangasů nebo malé ryby, jež hou-pají se na tlustém bidle. Kolem tržnice jsou stinné banány, skupiny jasmínův a šarlatových prosvírníků, pomorančových stromův a mangio; i zde usadili se prodavači s rybami, ovocem a květinami, kteréž jsou velmi oblíbeny. Každý má na klobouce, ve vlasech, kolem krku i prsou květiny, takže celá společnost činí dojem veselé maškarády. Oděvy z barevných látek bavlněných: červených a bílých, tmavomodrých s bílými nebo žlutými pruhy, červených žlutě tečkovaných a modrých se žlutými kříži, volně visí od ramenou až k nohám, hojný černý vlas s nádhernými květinami pokryt je stříbrolesklou reva-revou nebo malým kloboukem námořnickým — to je kroj žen. I mužové ovinují věnce kolem klobouku nebo hlavy, již někteří zavinují v červené a žluté hedvábné šátky; barevné košile a krátké pestré kalhoty hodí se k malebnému příjemnému obrazu.

Na Královnině náměstí občas za tichého chladného večera, hraje-li hudba na válečné lodi právě zakotvivší, shromažďuje se pestrá společnost: francouzští důstojníci, úředníci, kupci a domorodci, ženy a dívky, tmavohnědé Tahitianky i Angličanky a Francouzky. Malé skupiny sedí na přinesených rohožích, naslouchajíce hudbě, vesele hovoříce a žertující, až koncert se skončí, a rohože, košíčky a děti se seberou, a společnost se k svému obydlí rozchází.

Na východě od města při výběžku Farauti jest loděnice, v níž opravují se lodi o 500 tunách. Zde francouzská vláda založila zásobárnu, ač-li tak jmenovati chceme několik kolen, kovárnu a j.

Papeiti je přístavem svobodným; lodi platí zde určité, mírné poplatky za přistání v loděnicích a lodivodné. Obchod je téměř výhradně v rukou anglických, amerických a německých velkoobchodníků. Francouzové obstarávají jen obchody malé. Předměty vývozu jsou hlavně perleť, kopra, pomoranče

Obr. 145. Tahitští mužové z lidu.

a guano; na ně není uloženo clo vývozné. Ale za perleť, která vytěžena byla na ostrovech Tuamotu a sousedních souostrovích a odtud do Papeiti k vývozu byla poslána, jest určen poplatek 40 franků za tunu. Přívozní clo 12% z opověděné ceny uloženo je na všechno zboží mimo dobytek, stroje, školní knihy a potřeby vládní a z líhovin, na něž je přirážka 75 centimů za litr. Z Papeiti bylo r. 1881. vyvezeno: perleti za 346.000 zl., bavlny za 480.000 zl., kopry za 228.100 zl., dále citronové šťávy, pomorančů, hub, vanilky, semen bavlníku a j., úhrnem za 1,097.210 zl. Pomoranče vyvázejí se do San Franciska, kdež je prodávají za cenu 8- až 12násobnou. Tahitané zabalují plody neuzralé do listů pandanu a ukládají je po 500 až 1000 kusech v bednách, shotovených z oloupaných větví puraua (*Hibiscus tiliaceus*). Hlavním zbožím přívozu jsou látky bavlněné (*Indiennes*), pak mouka a suchary a veliké konzervy. Z Ameriky a Nového Zelandu přiváží se solené a v krabicích uschované maso hovězí a skopové, z ostrovů Jižního moře maso vepřové, z Ameriky zavařená ovoce a zelenina. Z Valparaisa přiváží se také seno pro koně, neboť domácí seno není výživné.

Papeiti a tudy i francouzské osady jsou čtvrtým způsobem spojeny s ostatními díly světa. Předkem plují lodi francouzského námořnictva kolem země a dvakráte do roka u Tahitia přistanou; plachetní lodi závodu Tandonnet v Bordeaux dle smlouvy s vládou uzavřené konají ročně 6 plaveb a u Tahitia přistávají; dále plují pravidelně lodi Sociéty commerciale de l'Océanie, a konečně každý měsíc přijíždějí sem plachetní lodi ze San Franciska. Při plavbě ze San Franciska přistane loď v přístavu Taiohaë v Markesách, zpáteční plavba je však přímá. Dovozy z Francie přímo na Tahiti obnáší 80 až 100 franků za tunu.

V Papeiti obývá asi 3000 lidí, z nichž jest asi 500 Francouzů, několik Angličanů, Němců, Severoameričanův a Číňanů.

Pro pole bavlníková a cukrovníková a pro tři cukrovary zavezení byli ostrované Kingsmillští, jichž podivné chýže jsou v sadech roztroušeny. Dle sčítání z r. 1879. žilo na Tahiti-u 9745 lidí, totiž 6820 Tahitanů, 982 Ostrovanů, 830 Francouzů, 600 Číňanů, 263 Angličanů, 144 Američanův a 40 příslušníků národností jiných.

Prve byly v oběhu mince kovové, kteréž missionáři dali v Anglii raziti za 3000 liber šterlinků. Na jedné straně vytlačena byla loď, na druhé: Copper preferable to paper, t. j. měď lepší než papír. Měly cenu půl penny. Francouzové, přišedše na ostrov, tyto peníze zabavili a do moře hodili, jich pak rozšiřovatele tresty shrožovali, a zavedli franky jako peníz oběžný. Dříve počítali domorodci dle piastrů nebo dollarů, i kolovaly mince španělské, mexické, středo- a jihoamerické, i severoamerické a východoindické mince stříbrné; mnohé z nich domorodci posud přijímají, ale při úřadech francouzských platí se jen franky, kteréž jsou nyní všeobecně rozšířeny. Tahitané nazývají frank toata, půlfrank rena.

Míry a váhy jsou francouzské, ale i anglické jsou posud z části užívány; tak obnáší tuna 2000 liber angl. avoirdupoidů.

Banky zde není, francouzský úřad prodává své směnky do Paříže, splatné 20 neb 30 dní po vidění (a vista) průměrně s třípercentovou praemií. Vůbec pak vydávají se směnky proti zaslání výrobků do Londýna na lhůtu tříměsíční, do San Franciska na dobu 15 neb 30 dnů po vidění.

Na východě od Taïarapu je malý (3 □ km.) ostrov Matia čili Maitea, pouhý vrch 435 m. zvýší s ploským vrcholem; ostrov má na východním konci útesy, ale není tu místa pro zakotvení příhodného. Chýže domorodců skrývají se mezi kokosovníky, banány a j. na úzkém pomoří. Bujné rostlinstvo vysoko pokrývá rozervané stěny skalní, ba i na plochem temeni ostrova vyrůstají mohutné stromy. Domorodci, nesmíšení Tahitané, jsou přátelští, pohostinní a dobří obchodníci. Když

tu loď „Sunbeam“ přistala nakoupit nějaké zvláštnosti, dovedli ostrované správně uvážiti cenu jednotlivých mincí; peněz brasílských odmítli, ale čílské a severoamerické dollary ochotně přijímali. Náčelník uvítal cestující přívětivě, ale vážně a s důstojností, i nepřijal odměny za předměty cizincům darované.

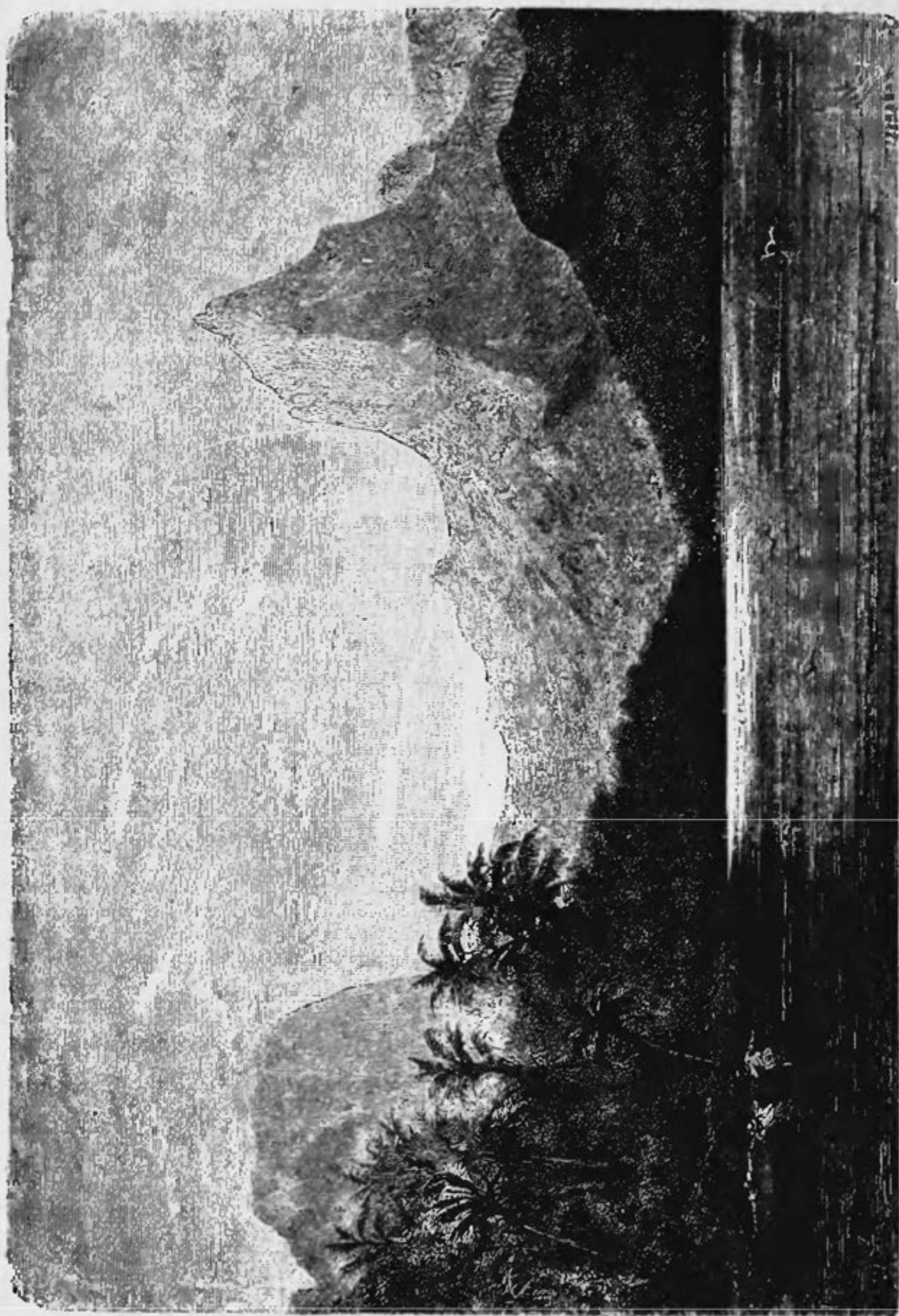
Asi 18 km. na západ od Tahitia je téměř tříhranný, ostrým k jihu směřující ostrov Moorea, kterýž půvabnou a romantickou krásou předčí snad i nad Tahiti. Vidličnaté, divoobrazné hory, podobné zašlým hradům a obeliskům, rozkládají se

Obr. 146. Maitea.

u vnitrozemí a dostupují největší výše v hoře Tohinea (1212 m.), jejíž hořejší část je na způsob tunelu prorvána. Pověst vypravuje, že bůh Oro ve hněvu na malého boha moorejského z Tahitia mrštil oštěpem a horu prorazil. Pohoří jsou tam úrodná, hojně ovlažovaná údolí, jimižto spěchají potoky k moři. Na severním břehu, kde moře dále do země zasáhá, je při krásném zálivu Opunohu, pro četné muskyty též Baie des moustiques zvaném, veliká vesnice Papetoai, středisko obchodu. Chobotový přístav jest asi 5 km. zdělí, po obou stranách uzavřen je kolmými až 600 m. vysokými stěnami skalními;

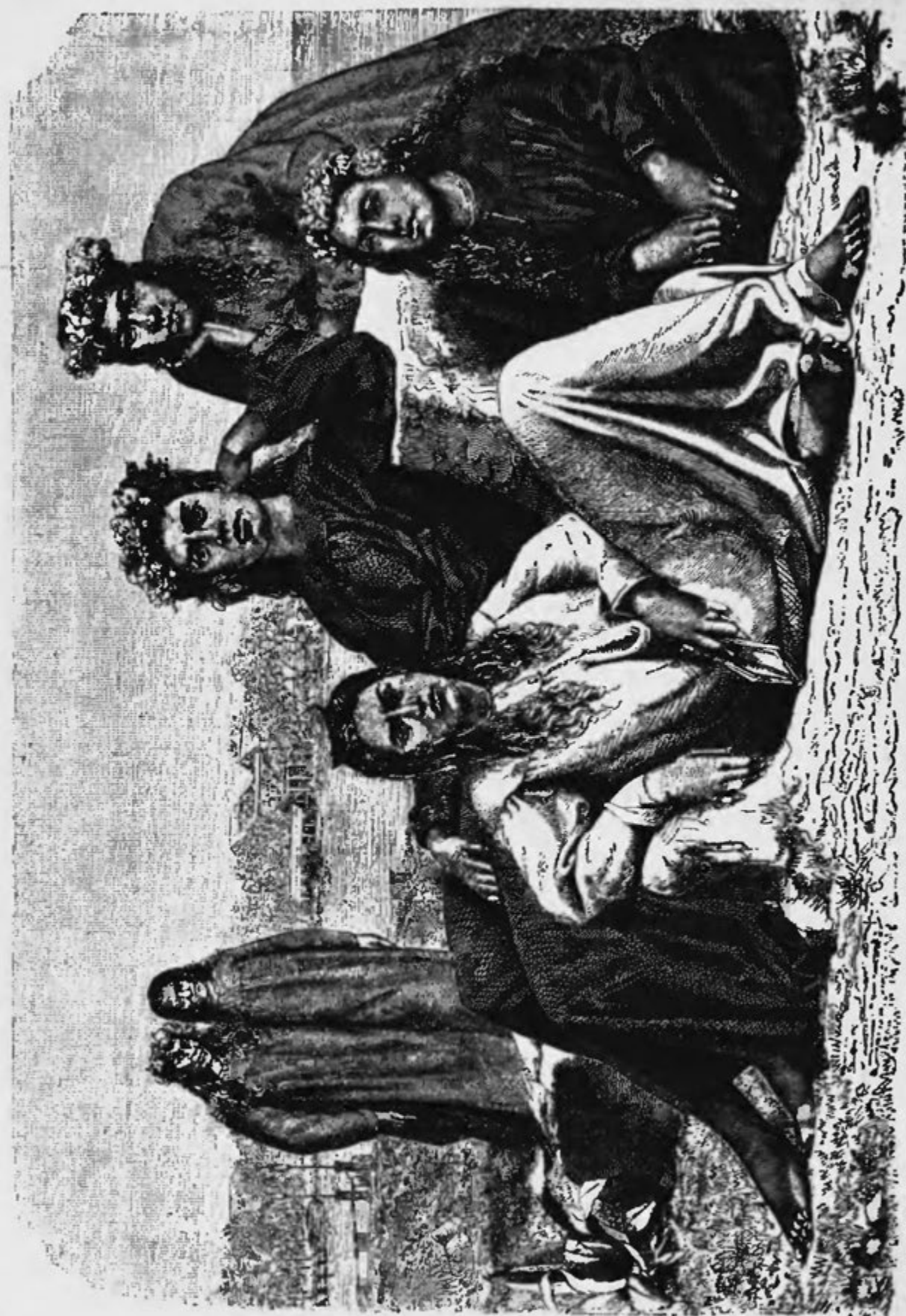
Obr. 147. Moorca.

úrodná půda pobřežní zvolna se zvyšuje a vzadu ovroubena jest holými, podivnými skalami. Naproti přístavu vypíná se ohromná skála, jejíž ostrý vrchol mizí v oblacích. Moorea zabírá 132 □ km. čili 13.237 ha. a měla r. 1879. celkem 1427 obyvatelů, totiž 1203 Tahitanů, 113 jiných Polynesianů, 77 Číňanův a 34 Evropanů.

3. Tahitané.

Obyvatelé Tahitia vždy byli pokládáni za nejkrásnější národ Jižního moře, a věru posud jim tato chvála přísluší; nesmíme však z líčení přemnohých cestovatelů souditi, že toto plémě snad předčí nad ostatní národy světa. Zejména ženské pokládány za neobyčejně příjemné krasotiny; všeobecnou však je zkušeností, že u národů přírodních ženy vůbec nevynikají nad muže. Nicméně vzbuzuje v nás obdiv toto hezké plémě s vysokou a silnou, při tom pravidelnou postavou a tvarem. Zejména vynikají členové rodin vznešených; mužové bývali většinou dva metry zvýší, ženy pak ne o mnoho menší. Vyšší třídy vždy se lišily od nižších světlejší pletí, jakož vyplývá z bohatšího odění a pohodlnějšího života; barva pleti vůbec kolísala mezi světle žlutohnědou a tmavohnědou, již měli třídy chudší, dělníci. Přes to byla tmavá pleť oblíbena, spatřováno v ní znamení síly; missionář Ellis nejednou slyšel Tahitany volati: „Jak tmavý je ten člověk. ten má silné kosti!“

V dřívějších dobách ovšem nebylo tak snadno poznati vlastní pleť ostrovanů. Neboť již dětem osmi- neb desítiletým vypichovali na celém těle mimo obličej rozličné figury. V roce třicátém bylo taetovování ukončeno, i bylo tím hojnější, čím většího důstojenství kdo požíval. Výkresy pokrývaly celé tělo, takže vypadalo jako oděno v těsně přilehlý šat, a to tím spíše, protože většina obyvatelstva mívala oděv velmi jednoduchý. Mužové nosili jen máro, vznešení jakési poncho, kus látky

Obr. 148. Mladé ženy tahitské.

v prostředku rozříznuté, kterýmž otvorem se prostrčila hlava. Tato „tiputa“ byla též krojem žen, kteréž raději oblékaly pestré, ozdobené ahubuu, z něhož jim pravá ruka volně vyčnívala. Vlastním jejich oděvem bylo však pareu, dlouhý kus látky, kolem pasu několikrátě otočený, jehož cípy buď přehozeny byly na záda anebo na lokti noseny. Nyní však odívají se ženy dlouhými, volnými šaty, které zavedli missionáři, hlavu pokrývají slaměnými klobouky nebo raději věnci z vonných listův a květin. „Jest to malebný pohled,“ praví cestovatel Roughi, jenž r. 1869. navštívil Tahiti, „na jejich hedvábné a lehké, pestré šaty, když o svátku císařově užívají radováněk, vládou jim připravených.“ Vznešené třídy jen nerády oblékají se v nepohodlné šaty evropské. Bývalá královna Pomare nosila při slavných příležitostech nádherný sametový šat a diadem drahokamy posázený. Když Ida Pfeifferová na svých cestách r. 1846.—48. Tahiti navštívila, pozvána byla k velikému plesu. Mezi četnými hosty, Francouzi i domorodci, byla též královna, veliká, tělnatá dáma v modré atlasové bluse, na níž přišity byly ve dvojích řadách nádherné černé krajky hedvábné. V uších měla velké květy domácího jasmínu, v černých vlasech věnec, v ruce držela velmi způsobně jemný, vyšívaný a širokými krajkami ovroubený kapesní šátek. Na nohy oblékla s patrnou nelibostí punčochy a střevíce. Tomu sebezapření nepodrobil se „kanárožlutý král“, jemuž více záleželo na vlastním pohodlí nežli na evropských modách; procházel se bos. Vznešená jeho osoba oblečena byla v bílé kalhoty a kabát ze žlutého kartounu. Bylo tancováno, ale královna neúčastnila se této zábavy, nýbrž kouřila ve vedlejším pokoji několik doutníků. Při stole jí tak chutnalo, že si nabrala plný talíř zákusků, aby si je odnesla domů. Někteří páni a dámy, kteří snad neznali účinky šampaňského vína, musili býti něžně nuceni, aby sklenice příliš často nevyprazdňovali. V celku však ukončena hostina dosti slušně, a kanárožlutý král, jako

soused paní Pfeifferové, snažil se ctěné cestovatelce prokázati co možná nejvíce pozorností.

Nyní zvolna evropské mravy zdomácněly, a ony malé hříchy proti etiketě jsou řídkými. Když tu loď „Challenger“ na cestě kolem světa přistala, byli důstojníci v paláci se vši formalitou představeni královně, kteráž pak navštívila ples na lodi pořádaný. Projíždky kolem útesů účastnila se Moa, královna Raiatejská, korunní princezna tahitská, kněžna z Moorey, nyní paní Branderová. mezi pány vynikal král z Raiatey.

Mrs. Brassey byla u oné paní Branderové velmi vlídně přijata. Ku slavnosti na rozloučenou, na statku Fataua nedaleko Papeiti konané. sešli se všichni tahitští členové královské rodiny, mezi nimi následník trůnus bratrem a sestrou. Všichni dostavili se v kroji národním a s věnci kolem hlavy a šíje. Na břehu bystriny zřízena byla v banánovém háji jídelna. Dvě řady štíhlých kmenů spojeny byly bambusovými tyčemi a pokryty rohožemi z listů kokosových. Kolem této zelené střechy a mezi zelenými sloupy byly navěšeny věnce ze hnědých a žlutých listů thevy, na zemi pak prostřeny byly hezké rohože. Široké listy byly místo ubrouskův, a nádoby a koše, utvořené ze sešitých listů, obsahovaly všelike domácí lahůdky: ústřice, homary, dušená kuřata, vařené sele, banány, plody chleboně, pomoranče a angrešt. Před každým hostem byla skořápka z kokosového ořechu s čerstvou vodou, jiná s kousky kokosových jader a třetí s mlékem, dále dvě bambusové tyčky, košík s poi, půl plodu chleboně a několik zelených listů, které po každé krmi se vyměnily. Slanou vodou polívali kokosová jádra a v ní jídla omáčeli, prázdná pak skořepina naplněna čistou vodou k umytí úst a prstů, neboť nožů a vidliček v Tahitiu ani nyní neužívají. Po jídle pak vykouřily mnohé dámy několik cigarret.

Jesti tabák velmi oblíben, jakož vůbec i jiné požitky. Pití kawy, zde awa zvané, arcí působením missionářův odstra-

něno. Zato vyráběli z kořenů *Cordyline australis* a z cukrovníku kořalku, později též ze chleboně, ananasu a ze šťávy pomorančů. Vláda francouzská zakázala sice na ostrovech pálení

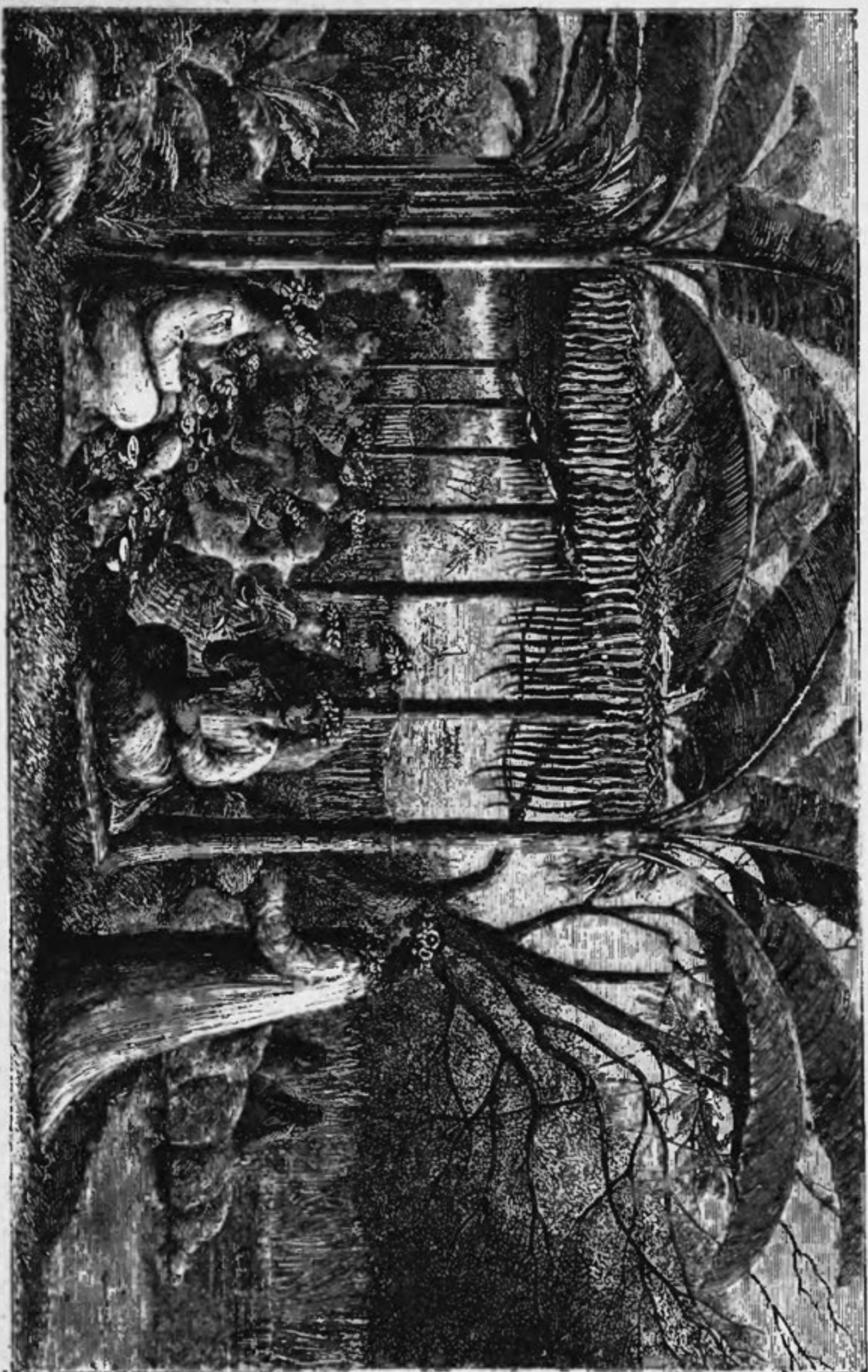

Obr. 149. Královna Pomare.

kořalky, ale to se stalo spíše z ohledu k dovážejícím obchodníkům nežli z péče o blaho národa; zákaz ten tudíž nechrání Tahitany před nepravostí opilství.

Obydlí tahitská byla vždy velmi jednoduchá, tvaru vejčitého neb elliptického; některá byla velmi rozsáhlá i bydlelo v nich několik rodin. Veliká střecha z listů pandanů hluboko dolů zasahovala, místo pak mezi kůly bylo buď bambusovými tyčemi nebo rohožemi zakryto, bývalo však často i zcela neohrazeno. Vnitřní prostory bývaly bambusovými stěnami rozděleny ve více pokojů, mimo to vykázano zde bylo místo pro vepře. Nábytek měli velmi jednoduchý. Sedávali sice většinou se skříženými nohama na rohožích, měli však přece jedno nebo dvě iri čili nohoroa, sesle, podobné poduškám shora již popsaným; byly z tvrdého dřeva tamanu, nahoře v prostředku vyhloubeny a pečlivě uhlazeny. Dle hodnosti hosta nabídli mu větší nebo menší iri. Z tamanu shotovovali také mělké nádoby o čtyřech nohách, sloužící k přípravě popoi-e; byly až 2½ m. dlouhé a ⅓ m. hluboké, podobající se pak neckám. Na místě hmoždíře sloužilo papahia, kulatý, čtyřnohý špalek z tvrdého dřeva, na jehožto hlazeném povrchu roztloukány byly kořeny a ovoce penu-em, jakýmsi kyjem z černého čediče. Uprostřed domu stálo fata, kmen s větvemi vidlicovitě uťatými, na něž navěšovali rozličné koše na potraviny, láhve a misky bambusové a kokosové, lampy z kokosových skořepin s bavlenným knotem a p. Dole položen byl kolem kmene kulatý talíř, jehož dolejší vypouklá část bránila myším přístupu. Za lože sloužily jim rohože, jiné pak, ahu taoeto, byly pokrývkou; hlava kladena na dřevěné tuaurua, nízkou, nahoře vyhloubenou stoličku, často uměle vyřezávanou. Nyní však mají namnoze výrobky evropské.

Dům náčelníka z Papeiti a švakra královny Pomare IV. při návštěvě Mrs. Brassey-ovy měl dvě postele, čtyři žínovky na zemi rozložené, dva nebo tři kufry a stůl s psacími potřebami a několika knihami. Vepř a jedenáct selat, která dámě nabízel, nebyla s vysokým hodnostářem pod touže střechou, nýbrž jim vykázano místa oddělená.

Obr. 150. Slavnost ve Fatauji.

Všichni cestovatelé vychvalují čistotu celého příbytku i všech předmětů. Tahifané umývali se vždy před i po jídle a třikrát denně se koupali v řece nebo v laguně. Ale s přijmáním civilisace odložili tento dobrý obyčej a vůbec mnohou svou dobrou vlastnost ztratili.

Neobyčejně obratní byli v pletení rohoží, košův a látky tapa. Jich rohože z listů pandana, kůry paritia, z kopřiv, kokosových listů, z trávy a třtiny vynikaly nad podobné výrobky evropské. Tapu i zde shotovovaly ženy z lýka rozličných rostlin; z moruše papírodajné vyráběny látky nejjemnější, z chleboně látky hrubší pro nízké třídy obyvatelstva, smokvoň podivná poskytovala látku hrubou, kteráž však nepropouštěla vodu a tudíž dlouho vytrvala. Měkké látky chránili proti vlhkosti, natírajíce je klejoprskyřicovou šťavou z maranty třtinovité nebo z maukeše (*Aleurites triloba*). Látky barvili na žluto kořeny z morindy, plody a listím *callophylla*, stopkami *Thespesiae populneae*, listím *amomu* (*Amomum obuhi*) a kurkumou, hnědě korou maukeše a kasuariny. Barvu červenou si připravovali, polévajíce mlékově bílou šťavou plodu smokvoně (*Ficus prolixa*) listí *Cordia* *sebestinae*. Jako vzorků užívali listů kapradin, prosvirníkův a bambusů.

Tahifané mají nyní lodi evropské, s nimiž plují k ostrovům sousedním. Dříve měli válečné čluny 20 ba i 36 metrů dlouhé; přední a zadní jich konec býval vzhůru ohnut až do výše 3 metrů. Dva čluny spojovali dřevy, na něž položili plochatinu, opatřenou často chýzí. Konce lodi byly uměle vyřezávány a ozdobeny, se stožárů vlály dlouhé praporce, takže toto loďstvo a bojovníci v barevných pláštích bylo velice malebné. Měli však též jednoduché čluny s ochranným okrajem; užívali plachet i vesel. Již v době Cookově Tahifané měli pozoruhodné známosti plavecké. Dovedli předpovídati změnu větrů mnohem lépe než Evropané a neznajíce kompasu výborně se vyznali ve směru dle slunce a hvězd; určitě vě-

děli, kdy jednotlivé hvězdy v rozličných ročních dobách vycházejí a zapadají.

Doposud jsou výbornými a téměř vášnivými rybáři. Každý večer zátoka Papeiti osvětlena jest pochodněmi rybařících domorodců. V každé lodičce jsou aspoň tři muži; jeden jest u vesel, druhý mává pochodní pryskyřicí napuštěnou a třetí má připraveno kopí, na konci v několik hrotů vybíhající. Touto zbraní umějí velmi obratně házeti. Mimo to užívají též sítí a udic ze dřeva, lastur nebo kostí. Také chytávali ryby omamující je plody *Barringtonie*, listím *tephrosie* rybářské, lýkovcem smrdutým a řeřichou rybářskou (*Lepidium piscidium*). Na mělkých místech stavěli hráze, přes něž příliv ryby zanášel, a v nich též uchovávali ryby a želvy.

Vzdělávání půdy však málo péče věnovali, neboť půda sama jim hojnost plodů nesla. Nejvíce pěstovali chlebovník a plodiny v Polynesii rozšířené. Přivezené rostliny, jako tabák, bavlník, vanilku, ananas, pomoranče, pěstují většinou pouze cizinci.

Příchodem Evropanův a rozšířením víry křesťanské úplně změněny byly společenské poměry Tahitanů. Jich mravy nebyly příznivy životu rodinnému; ani otec ani matka ani děti nejedli společně. Nejenom že nesměla žena týchž pokrmů s mužem pojídati, ba nesměla ani svůj oběd na témže krbu si připravit; zákaz ten vztahoval se na celé pokolení a trval až do smrti. Muži pokládáni za „ra“ neboli posvěcené, kdežto ženy byly „roa“, z třídy nižší. Ženám bylo pod trestem smrti zakázáno pojídati vepřové maso a kuřata, ryby, kokosové ořechy a rozličné plodiny, které v oběť byly přinášeny bohům. Ženy nesměly užiti košů, v nichž uschovány byly zásoby pro muže, smrtí byly by potrestány, kdyby uvnitř domů, v nichž mužové jedli, oběd byly pojedly. Odsouzeny byly k hanebnému ponížení a chudobnou potravu, jíž jim bylo dopráno, pojídaly

v odlehlých zvláštních chýžích. Nikdy nesměly vstoupiti do marae anebo účastniti se bohoslužebných úkonů.

Mnohoženství bylo pravidlem, zvláště u vznešených, a to v ten způsob, že nejvznešenější žena měla hodnost manželky, ostatní pak byly jí poddány jako služky. Zvláštních obřadů při uzavírání manželství mezi prostými nebylo, dostačovalo dobytí si svolení otcova nějakým darem. Vznešení byli však v rodinném marae-u oddáváni, při čemž kněz jich se otázel: zůstanete si věrni? a odříkával modlitby za blaho snoubenců. Tito pak postavili se na kus látky, jiné sukno přes ně bylo přehozeno a třetí položeno k jich nohám, na kterémžto zachycována byla krev příbuzných, kteří se k oslavě tohoto sňatku pořezávali zuby žraločími. Tím uzavřen sňatek manželský; užitě sukno zůstalo posvátným a připadlo králi nebo arreoy-ům.

Společnost arreoy nejvíce rozšířena byla na Tahitiu, pak na Rarotonze, Nukuhivě a na Hawaii. Dle pověsti jsou arreoy tak staří jako lidstvo. Oro, syn Taaroův, nejvyššího boha, chtěl se zasnoubiti s dcerou Taaty, prvního člověka, i poslal své bratry Orotetefu a Urutetefu, by mu vyhledali manželku. Po dlouhém pátrání potkali v údolí Boraborském krásnou Vairumati a zvolali: „Tato budiž manželkou našeho bratra.“ Oro pak sestoupil v ono údolí po duze, již byl vzepjal ze svého bydliště na vrchol Borabory, a zasnoubil se s krásnou ženou. Protože nyní často z nebe odcházel, hledali jej bratři a přišli po duze k domu, kdež Oro dlel s manželkou. Nechtějíce přijíti bez darů, proměnil se jeden z nich ve vepře a věnec z červeného peří, druhý pak tyto dary přinesl Oro-ovi. Týž v odměnu povýšil bratry své (proměněný vzal na se zas dřívější podobu, ale dary zůstaly bez pohromy) za bohy a arreoy. Na památku toho kladeny byly při slavnostech vepř a věnec na oltář chrámový. Oba bratři, kteří takto byli zakladatelé

společnosti, se neženili; ale svým přívržencům přikázali, aby všecky děti ze svých manželství hned po narození zabíjeli. Tomuto zákonu nebylo podrobena jen několik mužův a žen, kteří nejsouce pravými členy společnosti konali pouze výkony služebné. Vlastní arreoy dělili se v sedm tříd, které od sebe se rozeznávaly různým taetovováním a malováním těla. Nejvyšší třída byli Awa-parai čili pomalovaná noha, protože její členové měli nohu počerněnou; byli pokládáni za bytosti nad člověkem stojící, ačkoli bývali zlomyslní ukrutníci. Jim bylo skoro vše dovoleno, neboť náčelníci sami ujímali se zařízení, z něhož jako členové měli prospěchu. Časem stali se arreoy potulnými komedianty; táhli z kraje do kraje, od ostrova na ostrov, prováděli němohry a tance, oddávající se při tom největším výstřednostem a žijíce na útraty ubohého lidu. Tato divadla často po celé noci byla provozována, a to hlavně třídou nejnižší. Kamkoli přišli, byli postrachem obyvatelstva a jeho majetku, neboť nikdo z prostého lidu neodvážil se odepřítí arreoy-ům věc žádanou, věda, že tento spolek smrti nebo vypovězením tresce neposlušné. Jest na snadě, že mnozí chtěli účastni býti výhod a rozkoší tohoto spolku. Chtěl-li kdo za člena přijat býti, přišel do veřejného představení maje kolem těla pás ze žlutých listů ti-a, obličej červeně obarvený, vlasy namazané olejem a květinami ozdobené, a jako šílený vrhl se mezi tanečníky a herce. Nebyl však vždy přijat, často bylo mu dříve konati přemnohé služby vznešeným členům spolku. Velmi nesnadno bylo však dostat se z třídy nejnižší do vyšší.

Počet arreoyů býval asi velmi veliký; viděl Cook odjížděti z Huahiny 70 lodí s touto ničemnou chasou. Jenom Tahiti, přírodou tak bohatě obdařené, mohlo snést vydírání této cizopasné společnosti. Arreoy dostal se po smrti do jakéhos mohamedanského nebe; maje dosti prostředků, může získati si kněze Romatana, jenž uchovává klíče rohutu-noanoy, tahitského sídla blažených. Tento ráj byl na ostrově Raiateji

u pohoří Temehani-Unauna, ale ve vyšších vrstvách, takže smrtelníkům byl neviditelným.

Vraždění dětí, arreoyūm zákonem kázané, bylo též u ostatního obyvatelstva obvyklé, a zdá se, že doposud není úplně odstraněno. Missionář Nott nepoznal matky, která by nebyla několik dětí zabila. Ellis vypravuje, že mnozí rodičové dle vlastního přiznání nebo dle svědectví jich sousedův a přátel deset i více dětí zardousili. Dělo se to způsobem rozličným, často velmi ukrutným; nevinné oběti bývaly dle způsobu své násilné smrti zvlášť pojmenovány. Nikomu ani nepřipadlo, že se tu tropí hnusný zločin, každý o tom mluvil bez ostychu a tvrdil, že vraždění dětí je nutno, protože by prý ostrov tak četné obyvatelstvo neuživil. Nejvíce vražděny byly dívky, takže za příchodu prvních missionářů bylo mužů pětkrát více nežli žen. Nyní jest obyvatelstvo vzhledem ku pohlaví zase skoro v pravém poměru.

Zavražděné děti byly beze všech okolků zahrabány pod křoví nedaleko obydlí. Dorostlí pochováni však velmi slavnostně, zejména vznešení. Mrtvoly jich byly jaksi taksi balzamovány, ovinuty bílým plátnem a položeny na lešení, zřízené v rodiném marae. Mrtvolu nechali takto ležeti, až hlava odpadla; tělo pochovali pak v marae, lebku však vzali si příbuzní domů. Smutek nad zemřelým projevovali divoce křičíce, vlasy si škubajíce a na těle do krve se zraňujícíce.

Vznešení požívali již za živa veliké úcty, po smrti pak povýšení na bohy, oramatua, kteří pokládáni za duchy zlé a usmiřování oběťmi; patřili mezi Tii, bohy druhé třídy.

Nejvyšším bohem byl Taaroa (na jiných polynesských ostrovech Tangaloa, Kanaloa zvaný), tvůrce všech věcí. Takž obsaženo je v jedné posvátné písni: „On dlí, Taaroa jest jeho jméno, v nekonečně prázdném prostoru; posud žádná není země, žádné nebe, žádné moře, žádný člověk. Taaroa s hůry volá, putuje v nových tvarech, Taaroa jako půda, jako pod-

klad skal, Taaroa jako mořský písek, Taaroa v širé dáli. Taaroa objeví se jako světlo, Taaroa vládne uvnitř, Taaroa všude. Taaroa moudrost.“ Když probudily se lidské city a vášně, vznikla radost, blahobyť a spokojenost. Taaroa (jakž v oné písni dále se vypravuje) oženil se s Ohinatua tai-í, bohyní zevního světa, která působí mraky, déšť a j., pak s Ohinatua outai-í, bohyní vnitřního světa, kteráž je zárodkem pohybu, dále s Tuanií, bohyní vzduchu, duhy a povětroňů, konečně s Tuararo-í, bohyní podzemního ohně.

Druhý bůh velice ctěný a strachoplodný byl Oro, válečný bůh Tahitský a ochránce Tahitia a Moorey. Jiný Hiro, bůh zlodějův a námořníků, kdysi byl ve hlubinách moře nestvůrami, tam bydlícími, uspán, a tu způsobil bůh větrů hroznou bouřku, aby zničil loď, v níž bylo několik přátel Hiroa. K jich nářku spěchal kýs dobrý duch ku spícímu a probudil jej, Hiro pak zahnal boha bouřek. Také bůh Maui, známý v jiných částech Polynesie, byl Tahitany vzýván.

Pro vyšší bohy měli modly, hrubé to špalky nebo vyřezávané figury, ovinuté plátnem nebo lýčím a ozdobené červeným peřím; také jen hrubé kusy hranatých sloupů čedičových. Tyto modly nebyly však obrazy bohů, nýbrž pokládány za dočasné jich bydliště a potud jen byly ctěny. Bohové však bydlívali též ve zvířatech a stromech.

Chrámy čili marae byly stavby velikolepé; jich četné rozvaliny podivem nás naplňují, uvážíme-li nedokonalé nástroje tahitské. Marae bylo buď rodinné, krajové neb národní; všechny byly stavěny týmže způsobem. Na prostoře, z předu nízkým plotem, v levo a v pravo zdí ohražené, byla vzadu vysoká jehlancová stavba a na její plochem vrcholu stály oltáře a modly. Chrátová pyramida v Atahuru byla u země 90 m. dl. a 31. m. široká. Byla přes 16 m. vysoká a měla 10 schodů z velikých čtyrbokých korálových balvanů. Budova byla celá kamenná, zevně pokryta byla rozličnými kameny, bez malty na sebe

položenými. Na hořejší ploše, 66 m. dlouhé a 4 m. široké, byly obětní oltáře, veliké desky na sloupech uměle vyřezávaných; zde Cook a Banks našli ptáka vyřezávaného ze dřeva a rybu z kamene. Nádvoří, plochými kameny vydlážděné, zastíněno bylo vysokými stromy, jichžto husté koruny dodávaly místu tajemné velebnosti. Ze šumotu kaštanů kněží dovedli seznati hlas bohů.

Kněží obývali v domcích nalézajících se uvnitř i za ohradní zdí. Jim příslušelo konati určité modlitby a přináseti oběti. Lidé obětováni byli sice pouze nejvyšším bohům, a tož v národních marae-jích, ale za každé důležité události, při nemoci nebo smrti králově, při velikých slavnostech národních, za války a při stavbě chrámu, na jehož každý pilíř byla napíchuta lidská mrtvola. K obětem bráni byli zajatci nebo muži z nižší třídy, začasť ti, jichž král nebo kněží chtěli se zbaviti. Obětováni byli tím způsobem, že mrtvoly jich složeny byly do velikého koše z kokosových listův a v chrámu před modlu položeny. Velekněz vyřízl oko, nejchutnější část lidského těla, a podal je králi, který je dal k ústům, jakoby je snísti chtěl, ale pak knězi zas odevzdal. Byla to upomínka na lidojedství, které na Tahitiu bývalo velmi rozšířeno, ale v době objevení úplně zaniklo.

Cookem zachována jest nám báj, z níž souditi můžeme o někdejší lidojedství. Kdysi žili v horách tahitských dva lidojedi, jichž rodná země byla neznáma, a byli postrachem obyvatelstva. Proto dva bratři se usnesli na jich smrti. Pozvali oba lidojedy a hostili je knedlíky z těsta chlebovníkového, v kterýchž ukryli žhavé kameny. Jeden lidojed ihned skončil, druhý, slyše sykot v hrdle svého společníka, zdráhal se jísti, ale nechal se přece přemluvíti a taktéž zhynul. Oba bratři rozřízli pak mrtvoly a zahrabali je. Jeden z lidojedů měl ženu s dvěma ohromnými zuby; ta však lidského masa nejedla a povýšena po smrti mužově mezi bohy.

*

Již Cook pozoroval, že státní zřízení Tahitánů jest v úpadku. Veliká říše, jejíž střed byla Raiatea, sáhala kdysi na západ až k ostrovům Herveyským, na východ za Tuamotu; ale rozpadla se, a panovníku tahitskému byly podrobeny jen východní ostrovy Společenské a některé ostrovy Tuamotské.

Národ se dělil ve tři třídy: arie, členové královské rodiny a vysoká šlechta, raatira, majitelé pozemkův, a manahua, prostý lid, kterýž byl ve svazku manském, přijímaje od vyšších tříd půdu v léno, a konaje za to jim práce služebné. Raatira byli již ve spojení s bohy a mohli užívatí tabu; byli svobodní vlastníci pozemků, které nedostávali jako prostí od krále v léno. Měli proto velikou moc, jíž ovšem byli si též vědomi; když řečníce ve veřejných schůzích srovnávali stát s lodí a krále se stožárem jeho, tu mluvili o svém stavu jako o lanech, která ten stožár drží. K třídě raatira náleželi též po většině kněží. Arii skládali se z několika pododdělení; k nejvznešenějšímu z nich patřili náčelníci jednotlivých okresův a král sám, arii rahi t. j. veliký kníže. Hodnost krále a vznešených velmožů byla dědičnou a přecházela na následníka ihned po jeho narození. Poslové rozhlásili po zemi jméno nového krále, a nebylo-li proti němu nic namítáno, byl tím za krále uznán. Otec jeho však dále vedl moc vládní, dokud syn osmnáctého nebo dvacátého roku nedospěl; nebylo-li mužského vladaře, mohla vlásti žena. Oznakem královské důstojnosti byl maro ura, svatý pás, jehož jemná, bílá látka protkána byla červeným peřím, modlám odňatým. Při početí pasu, při dokonání jeho a v den holdování přinášeny byly bohům oběti lidské. Tímto pasem, jenž při novém nastoupení trůnu byl zvětšen, král na roveň byl postaven bohům.

Proto lpělo na něm tabu ve veškeré jeho moci; král nesměl nikdy vkročiti do cizího domu, na cizí pozemek, ač-li nechtěl vlastníka jeho majetku zbaviti. Byl tudíž nošen svými sluhy a měl v každém kraji zvláštní budovy. Všude mu vzdá-

vána božská pocta, v jeho přítomnosti a před jeho domem každý musil hořejší trup obnažiti.

Moc králova byla neobmezena, nebylo-li odporu se strany náčelníků; závazných zákonů nebylo. Ovšem zvykem ustálila se míra dávek potravin, látek a p.; tím však nebyla vyloučena králova libovůle a vydírání. Teprve působením missionářů zavedeny byly zákonníky; tak na př. na Tahitiu r. 1819., kterýž rozšířen byl r. 1824. a 1826., v Huahine r. 1824., v Raiateji a Boraboře r. 1820. a 1826.

Tímto zákonodárstvím a upevněnými právními poměry odklizeny byly přechasté války — missionář Nott zažil jich za 15 let deset. Neboť boje tyto nebyly vedeny mezi jednotlivými státy, bývaly z pravidla domácí a tím zhoubnější a ukrutnější. Vždyť byly bohům obětovány lidské životy: při poradě válečné, při vypovědění války a při tažení. Bojovníci oděli se pletenými přílbami, pokrytými perím, náprsním štítem z perí a lastur, nezřídka ještě i tiputou. Prostí vojáci pro ochranu si tělo zakrývali turbany, rohožemi a tiputami, začasť tou měrou, že v boji byli zcela neohrabani. Boje po většině sváděny byly na moři; loďstvo vyplulo třemi řadami a tvořilo dlouhý řetěz. Všecky boje byly velmi zuřivé, a nešetřeno lidských životů. Byla-li nepřátelská vojska hotova k boji, předstoupili vůdcové a vyzývali chvástavou a pohrdlivou řečí nepřítele k boji. Padl-li některý z nich, rozzuřil se všeobecný boj o jeho mrtvolu. Řadami bojujících stále pobíhali rauti, váleční řečníci, majíce kol pasu a v rukou listy dračincové. „Hrňte se těsně za sebou,“ křičeli, „jako vlny! valte se na ně s jekem a silou jako příboj na úskalí! Zjevte svou sílu, svůj vztek, vztek hltavého divokého psa, až prorazíte jich řady, a oni prchatí budou jako moře za odlivu.“ O prvního padlého bojováno se vším úsilím; podařilo-li se, zmocniti se ho za živa, odnesen byl na špičatých kopích do chrámu Oro-a, a z jeho smrtelného cukání věstil kněz výsle-

dek boje. Děsnou ozdobu opatřil si tahitský vojín, rozbodnuv mrtvolu poraženého nepřítele a na hlavu si ji nasadiv. Tak spěchal pak vítěz do boje k hrůze nepřátel. Bojovníci nespokojili se zabíjením nepřátel; vraždili ve vsích kmety, ženy a dítky, budovy zapalovali a plodné stromy podtínali. Zabítí zůstavení divokým psům a dravým ptákům, jenom dolejší čelisti a několik kostí bylo jim odňato na znamení vítězství a ku shotovení nástrojů.

Toto umírněné líčení jich ukrutných bojů, ohavných orgií arreoy-ův, obecné nemravnosti a lenosti svědčí, že neprávem někteří vychvalují ctnostnost a šlechtetnost Tahitanů. Mnohé zlé vlastnosti jejich ovšem nyní zmizely, mnohé však posud trvají, a Tahitané nad očekávání malé učinili pokroky, ačkoliv již dlouho s Evropany se stýkají a záhy objevili přání se sdružit. Již r. 1768., když Bougainville k Tahitiu připlul, žádal jeden domorodec. Aotouru, aby mohl cesty se účastniti; zůstal 11 měsíců v Paříži a pak poslán zpět. Tupia, velekněz, plul s Cookem kolem Nového Zelandu a N. Holandska do Batavie, kdež zemřel. Cook na druhé své plavbě vzal Raiateana Omai-e do Londýna, kde týž dvorem i šlechtou byv laskavě přijat, osvojil si způsoby anglické společnosti, ano i hře v šachy dobře se přiučil. Omai po čtyřech letech vrátil se do vlasti, a v domě, jež Cook mu dal zříditi, uložil přinesené dary: brnění, ručnice, bambitky a náboj, ohňostroje, kolovrátek a j. Ale záhy setřel se sebe evropský nátěr a žil dle zvyků svých krajanů.

Zdá se, že posud neodstraněná a v lidu zakořeněná lenost je příčinou, že všechny duševní pokroky národa jsou pochybnými. Že však Tahitané jsou lidé velmi nadaní, tomu svědčí jich písně náboženské, hrdinné a lyrické. Missionář Ellis (viz výše) a kupec Moerenhout některé ukázky nám zůstavili, jako na př. o bohyni měsíce Hině.

Hina řekla k Fatu (zemi):
 Dej zas povstati lidem.
 Pravila země:
 Já je již nezbudím.
 Zemře země:
 zemrou rostliny, zemrou lidé,
 zemře slunce,
 zemře země, změní se,
 skončí a nikdy nevstane.
 Pravi Hina: To stačí,
 dělej co chceš; já, já
 dám povstati měsíci.
 Zůstala Hina; umírá,
 co země jest: člověku je zemřítí.

Mimo to ony válečné písně, jimiž Rauti vojíny povzbuzují;
 dle Ellise zněl konec jakés válečné písně:

Bože země, bože moře,
 dej vojsku pevnu býti a věrnu!
 Jen hanebník utíká.
 Státi musíme jak skála korálová,
 hrozně postupovati jak mořský ježek!
 Ten tlustý, krátkodechý chlap, náš nepřítel!
 Dobudeme ůžlabí.
 Buďte jako velký divý pes, nevyhýbejte se ráně!
 Buďte v boji jako tlupa ptáků,
 kteří na moři spějí za bouře!
 Zapějte válečnou píseň!
 Buďte srdnatí, ostražití a pevní!
 Nechte mrtvého mezi mrtvými!
 Pronikněte proti spojeným kopím sveřepého nepřítele!

Písně tohoto druhu byly složeny pro okamžik, větší písně, zvláště epické, přecházely z pokolení na pokolení a byly historickým dokladem důležitých událostí dob minulých. Ellis sděluje nám též písně obsahu lyrického. Tak vypravuje o žalostné písni nad ztrátou syna jedináčka, končící se slovy:

Hustě padají kapky deště na tvář moře;
 ne déšť, slzy jsou to Orovy.

Krátké popěvky o některé události rychle si dovedli vytvořiti a často je pak dlouhá léta zpívali.

Jich bohatá obrazotvornost vytvořila mnoho pověstí a bájí, které sepsány rovnaly by se stkvělé mythologii Orientalů. Jich pověsti jsou sice hrubé, ale gigantskými činy a smělym, bohatým líčením provívá přec poesie, svědčící o nemalé fantasii národa.

O povstání chleboně vypravují tuto pověst. Za časů jednoho krále, kdy lidé ještě červenou zemi jedli, žili muž a žena, kteří měli jediného syna; byl jich miláčkem, byl však velmi sláb. Jednoho dne pravil muž k ženě: „Jest mi líto našeho syna, on nesnese červenou hlínu. Chci zemřít a potravou býti pro našeho syna.“ „Jak chceš mu býti potravou?“ odpověděla žena. Tu on: „Budu prositi boha, on je mocný a dá mi síly, abych to vykonal.“ I prosil domácího boha a dostal odpověď příznivou. Večer pak zavola ženu a pravil: „Nyní zemru; ty potom rozřezej mé tělo, zahrabej hlavu na některé místo, srdce mé a žaludek pak na jiné. Uslyšíš-li pak jakýsi zvuk, nejprve jako od listu, potom jak od květiny, nezralého plodu a konečně jako od zralého plodu, jež padá k zemi, věz, že já to jsem, pokrm pro našeho syna.“ Brzy potom zemřel. Žena uposlechla jeho příkazů. Za malou chvíli slyšela padati list, pak dlouhé obaly květné, pak malý nezralý plod a konečně dlouhé zralé ovoce. Zatím se rozednilo; i vzbudila syna. vyvedla jej ven a spatřila krásný strom se širokými lesklými listy, obtěžkaný ovocem. Kázala chlapci, aby několik plodů sebral domácímu bohu a králi přinesl a aby místo červené země pojídal pražené plody stromu.

V takovýchto povídkách Tahitané měli veliké zalíbení a rádi naslouchali obratným vyprávěčům. Jich bohatá fantasmie vynalézala všelijaké povídky, z nichž mnohé Evropanům vypravovali, zpozorovavše, že jich výmysly považují za pravdu. Sem dlužno vřaditi pověst o veliké opici, kterou zde prý

Cook zůstavil a která prý povýšena byla za náčelníka okresu. Jich zálibu v netvorném a směšném prozrazují jejich dramatické skladby, jakož Forster vypravuje nám jednu frašku, dle níž děvče, jejíž otec zvoleného milovníka nechce přijmouti za zete, uprchne a pak synem svým, jenž ihned objeví se jako veliký chlap, smíru s rodiči dobude. S těmito divadly bývaly spojeny mimické tance, které ovšem často byly hrubé a neslušné. Směšnými byly však zajisté, tak tomu chtěl lehkomyslný, požitkářský lid, který lehce v protivu upadal, v trudnou těžkomyslnost; o této svědčí víra ve vyhynutí národa. „Prosvírník roste, korál se šíří, člověk umírá,“ je smutná předtucha Tahitanů.

Ne zcela bezdůvodně. Wilson počítal r. 1797. obyvatelstvo tahitské na 16.000 duší, dle sčítání v r. 1879. bylo na Tahitiu jen 6820 domorodců. Ale tyto smutné skutečnosti derou se do veselé mysli Tahitanů jen jako prchavé mráčky. Veselost byla vždy jejich výraznou vlastností, kterou záhy zjednali si náklonnost Evropanů.

Hrám oddávají se náruživě. Nejoblíbenější byly společné zápasy, při kterých utvořily se dvě strany, z nichž jedna vítězství svého chráněnce pozdravovala rozpustilým jásáním a hlomozem bubnův a trub, kdežto druhá tuto vítězoslávu ještě větším hlukem chtěla zakryti. Pěstních zápasů, běhání a veslování o závod a jiných her mohl se každý účastniti. Knížatům bylo však vyhrazeno střelení šípů do dálky; mladíci označovali bílými praporečky místo, jehož střelou bylo dosaženo. Při této hře oblékali závodníci zvláštní oděvy, ve chrámu skrývané, a po hře bylo jim se sprostiti vodou tabu, jež s oděvem tím je spojeno. Doposud oddávají se Tahitané plování v příboji mořském; v tom směru však je Hawajané předstihli.

K nejstarším obecným hrám, chráněným zvláštním božstvem, náležely boje kohoutů. V každém domě tahitském chovali bojovného kohouta, uvázaného hebkým provazem na sloupu;

pečovali a chránili tato zvířata velmi pečlivě. K zápasům připínali jim též ostruhy; někdy bojovali proti sobě kohouti z mnoha okresů.

Při všech radovánkách Tahitanů nezbytnou byla hudba, ovšem ne právě příjemná. Nástrojem byla flétna, do níž se nosem dýchalo, a polynesské bubny, obé z bambusu. Lasturových trubek užívalo se z pravidla jen při válečném tažení.

Řeč tahitská vyniká jemností nad jiná nářečí polynesská. Tvrdé hlásky *k*, *g* a *ng* nahrazeny jsou slabým přídechem; ostatně příbuzna je tahitština řeči rarotonganské a marksanské. Dříve byla též zvláštní řeč obřadní. Písma neměli, ani znamének pro soustavu číselnou, velmi vyvinutou. Byla to soustava desetinná, sáhající až do millionu, kteréhož čísla ovšem nemohli užiti. Při počítání pomáhali si větvičkami kokosovníků. Rok dělili na tři díly, na 13 měsíců měsícových, den pak na 12 hodin. Peněz neměli, mezi sebou a s počátku i s Evropany vedli obchod směnný, žádající hlavně železo a železné nástroje a skelné korálky. Nyní však perly, lastury a kokosové ořechy vyměňují jen za dobré americké peníze. Když však po výplatě po lodi se rozhlížejí, spatří v otevřené kajutě pestré látky bavlněné, různé tretky, rum a tabák, úmyslně tam rozložené. Nemohou odolati pokušení, smlouvají se o kupní cenu — a dollary vandrují zase do kapes kapitánových.

Tahitané již dlouho jsou křesťany; jsou pod dvojím vedením: duchovních a vlády francouzské. Tvrdívalo se, že od francouzské okupace neučinilo obyvatelstvo pokroků. Nehledíc k vadám plynoucím z nemírného oddávání se národním slavnostem francouzským a znemravňujícím tancům upauga, uzná sama londýnská missijní společnost, že nemalý prospěch má obyvatelstvo z vlády francouzské. Tato poskytla bezpečnost vnitř i zevně a dala příležitost k vývoji lidu. Prameny blahobytu byly rozmnoženy, probuzen průmysl, veliký počet do-

mácích rodin domohl se jmění a pohodlí, a zamezeny plány cizozemských dobrodruhů.

4. Dějiny tahitské.

Dějiny tohoto souostroví jsou nám známy jen od objevení jeho Wallisem, totiž od r. 1767. Na Tahitiu byly tehdy tři státy, největšímu z nich vládla královna Oberea. Oberea byla před příchodem Cooka vypuzena, a trůnu zmocnil se muž, dle něhož nazývali se pak všichni následovníci. Jméno jeho má zvláštní původ. Král totiž putuje pohořím zřídil si stan na místě větrném a silně se nastudil. Průvodcové jeho nazvali proto onu noc Po-Mare, t. j. noc kašle; králi pak název tento tak se zalíbil, že jej přijal pro sebe.

Za tohoto Pomarea I. zůstali někteří zbrojníci z lodi „Bounty“ na Tahiti-u a prokázali svými zbraněmi králi výborné služby v bojích s nepřátelskými náčelníky. Král podobné pomoci očekával též od missionářů z lodi „Duff“; když pak naděje jeho byly sklamány, činil missionářům pobyt na ostrově tak nemilým, že se zase vrátili.

Pomare záhy zapletl se ve vážné spory s náčelníky tahitskými. Odnesl totiž z maraea v Pare modlu Orovu a vozil ji s sebou na cestách. Konečně přinucen byl modlu vydati, a po smrti jeho syn a nástupce Otu, nyní Pomare II., utéci se musil na Mooreu. Zde však Pomare II. přijal křesťanství, spojil se s missionáři a získal zase mnoho přívrženců. Když pak odbojníky v půtce porazil a milostivě k pokořeným nepřátelům, dobrotivě ku svým přívržencům se choval, dobyl si zase veliké moci.

Vlády své užil ku zlepšení vnitřních poměrů. Předem zrušil spolek arreoy-ů, r. 1819. předložil ve schůzi náčelníků zákoník, který schválen byl a i na sousední ostrovy přenesen. Téhož roku dal vystavěti velikým nákladem ohromný kostel, který měl 237 m. zdělí a 21 m. zšíří. Střecha spočívala na

36 sloupích z chleboňův a na 280 tenčích sloupích, umístěných u krajů střechy. Kostel měl 133 oken, 29 dveří a tři kazatelny tak od sebe vzdálené, že současně kazatelé mohli s nich kázati, navzájem se nevyrušující. V této budově byl Pomare křtěn; dvě léta potom zemřel. Na výběžku Papaonském na břehu tiché laguny skrývá se mezi kasuarinami jednoduchý pomník prvního křesťanského krále tahitského. Prostá rakev je v jehlancovém dřevěném mausoleu, které jest obklopeno korálovými balvany, pokrytými listím palmovým.

Malý, několik měsíců starý syn Pomare II. zemřel týž rokem co jeho otec, za královnu Pomare IV. tudíž prohlášena byla jeho šestnáctiletá dcera Aimatea, manželka jednoho náčelníka. Za její vlády Tahiti bylo pokořeno a pozbylo samostatnosti.

Byliť Tahitané pro křesťanství získáni missionáři protestantskými. Katolická církev chtěla však tyto nevěrce ve své lůno uvést; proto přišli r. 1835. z ostrovů Gambierských dva francouzští jezovité Caret a Laval do Papeiti. Ale dle zákonů tahitských nesměli cizinci bez dovolení vlády na ostrovy vstoupiti; kněžím bylo tudíž přikázáno, aby se vzdálili; když pak neuposlechli, mocí byli odneseni na svou loď v přístavě. Po několika marných pokusech dostat se na půdu, vrátili se do Mangarevy.

Ludvík Filip uchopil se této příležitosti, aby se Francouzům zavděčil a na trůnu se pojistil. R. 1838. připlul kapitán Dupetit Thouars s fregatou „Venuše“ na rejdu Papeitskou a žádal jménem Francie, která prý v její příslušnících, missionářích, byla pohaněna: aby královna Pomare písemně u krále Francouzů se omluvila, aby během 24 hodin zaplatila 2000 piastřů za škodu Caretem a Lavalem utrpěnou, a aby 1. září v poledne na ostrově Matuatě vyvěsena byla vlajka francouzská a 21 ranami z děla poctěna. V případě nesplnění

vyhrožoval válkou. Hledíc k 60 dělům „Venuše“ bylo královně dané příkazy splniti. Mimo to smluveno, že všichni Francouzové mají chráněni býti jako ostatní trpění cizinci; konečně

Obr. 151. Pomare V.

královna musila Moerenhouta, belgického kupce, jenž při této věci hlavní slovo měl, uznati za konsula.

Sotva že tyto úmluvy se staly, Dumont d'Urville s lodmi „Astrolabe“ a „Zelie“ připlul z Nukahivy i schválil činnost

Thouarsovu. Po osmi měsících připlul pak Laplace s lodí „Artemise“ a dokončil dílo počaté. Loď plující mimo mys Venušin byla značně porouchána, takže po dva měsíce byla opravována. Tahitane při tom ochotně pomáhali a přátelsky obcovali s důstojníky a lodníky, „hledající z přirozeného pudu — jak dí jistý francouzský důstojník — ochrany před utiskováním zamračených missionářů“. Když loď byla spravena, pozval Laplace královnu a náčelníky ke schůzi a požadoval, aby katolická bohoslužba ve veškerém území královny Pomare byla dovolena a katolikům dopřány byly všechny výhody protestantů, dále aby vláda vykázkala pozemek pro katolický kostel. Královna a náčelníci ovšem nemohli dlouho váhati a vše povolili.

Tím ještě věc nebyla skončena. Dne 1. září 1842. Dupetit Thouars připlul zase do Papeiti; zámínkou mu byl slíbený kus půdy pro kostel, i žádal za to 10.000 piastrů náhrady, arci dobře věda, že tuto summu je nemožno sehnati. K radě známého Moerenhouta pozváni byli čtyři přední náčelníci k obědu na loď. Bavili se tu až do rána, dříve však podepsali listinu, dle které „královna a nejvyšší náčelníci tahitští“ prosí admirála, aby nad nimi se rozestřel „stín krále Francouzů“. Pomare zvědévši o tom, nechtěla této úmluvě se podrobiti; když však Dupetit Thouars pohrozil děly a obsazením, dala své svolení. Tím uznán protektorát Francie, a moc královny, již ponechána jen důstojnost a titul, zničena.

Již v roce příštím Dupetit Thouars po třetí přirazil k Papeiti a vzal Tahiti v držení. Příčinou toho byla tato událost. Když anglická fregata „Talbot“ 15. ledna 1843. k ostrovu přistala, vzdala úctu královně Pomare 21 ranami dělovými. V národním shromáždění potom konaném bylo pak jednohlasně prohlášeno, že je Pomare jediná panovnice a že jediné vlajka od Anglie přijatá bude podržena. Vlajka francouzská byla večer odstraněna, pročež velitel korvety „Boussole“, v přístavě dlící, hrozil, že na město bude střílet, nebude-li vlajka zase

vytažena. Ale anglický velitel „Talbotu“ prohlásil, že po prvním výstřelu na město hnedle do „Boussoly“ bude střílet.

Když 1. listopadu 1843. Dupetit Thouars zakotvil s třemi lodmi v přístavu Papeitském, posud vlál prapor s tahitskou korunou na skrovné budově královnině. Francouzský admirál žádal za její odstranění. Pomare toho rozhodně odepřela, a tu francouzští vojáci vlajku strhli, a královna prohlášena za sesazenu. Pomare se svými dětmi prchla do bytu anglického konsula Pritcharda a pak na malou anglickou loď válečnou. Pritchard však vsazen byl do vězení a za týden ze země vypověděn.

Tyto příběhy vzbudily v Anglii trpkou nevoli, tak že Ludvík Filip strachuje se zlých následků, admirála odvolal, jeho opatření zrušil, Pritchardovi značné odškodné vyplatiti kázal a uznal suverenitu královny Pomare, protektorát nad ostrovem však si podržel. Ale královna, marně žádajíc pomoci z Anglie. zůstala na Raiateji, neboť nechtěla se podrobiti francouzskému poručenství.

Na Tahitiu propukla po odjezdu Pritcharda válka mezi domorodci a Francouzi. Dne 18. března 1844. sveden u Mahainy boj, v němž domorodci, jsouce jen z části ručnicemi ozbrojeni, podlehli, ale na straně Francouzů bylo 48 zabitých a 70 raněných. Tahitané, celkem 1500 mužů, ohradili se u Papeenoo, chtějíce rodnou zemi brániti do poslední krůpěje krve.

Po nějaký čas bylo příměří. Válka vypukla znova, když v lednu 1846. Francouzové, kteří na Huahinu přistali a hlavní město zničili, krvavě byli odrazeni. Domorodci šťastně vítězili, takže Francouzové v dubnu téhož roku odkázáni byli pouze na Papeiti. Kryti jsouce hustým křovím guavovým, plížili se až ku předním strážím, které postříleli, sami pak bezpečni byli v horských pevnostech.

Francouzům však podařilo se úkryt jejich přepadnouti. Zrádce dovedl 17. prosince 1846. tlupu 30 Francouzů po

cestách neznámých v tyl pevnosti Fataua, které pak ostatní mužstvo v nastalém zmatku se zmocnilo. Tahitané vzdali se na milost i nemilost; jenom dva mužové, vrhnuvše se v propast, ušli porobě. Hned potom přepadeno a dobyto bylo ležení u Punavie, a tím ostrov podroben. Tahitané přísahali věrnost, a královna Pomare se vrátila na Tahiti.

Po smrti její r. 1877. nastoupil syn její Ariiaue jakožto Pomare V. Hodnost svou jen kratičkou měl dobu. Po dlouhé nemoci, která — jak dí francouzská zpráva — mysl jeho k onomu světu obrátila, prohlásil francouzskému gouverneurovi, že chce práva svá postoupiti Francii. Tak učiněn 29. června 1880. poslední krok. „Messenger de Tahiti“ líčil tuto událost takto:

O třetí hodině odpolední odebrali se paní Chessé (manželka velitelova) po boku králově, velitel a princové Ariipeu a Teriitapunui na nábreží, kdež je očekávali francouzští úředníci a panstvo tahitské. Při jich příchodu hraje se marseillaisa. U stožáru stojí Tahitané a Francouzové připraveni vztyčiti trikoloru. Vedle nich jsou děla, která pozdraviti mají ze svých kovových hrdel obraz spojení Tahitia s Francií. Utvořen je kruh, a velitel za hlubokého ticha pevným hlasem předčítá svolání k Tahitanům, které jim tlumočník ihned překládá. Vivat a nadšené urrá! Potom králův pobočník předčítá jeho svolání. Opětné urrá! Tu vystupuje několik tahitských řečníkův, a po jich řeči propuká lid v bouřlivé Vive la France! Vive Tahiti! Vive Pomaré! — Překvapení. Jménem krále a velitele rozevrou se všechna vězení, udělenaf všeobecná amnestie. Nadšení roste. A nyní nastává slavný okamžik. Na dané znamení zvedá se zvolna trikolora po stožáru, hudba hraje marseillaisu, děla v to houkají, nadšení nelze popsati!

Tak aspoň úřední Messenger. Zdali Tahitané vskutku dobrodiní francouzské vlády uznávají? Nebude ho jim asi na dlouho, neboť jich ubývá. Na jich místo nastupují Evropané,

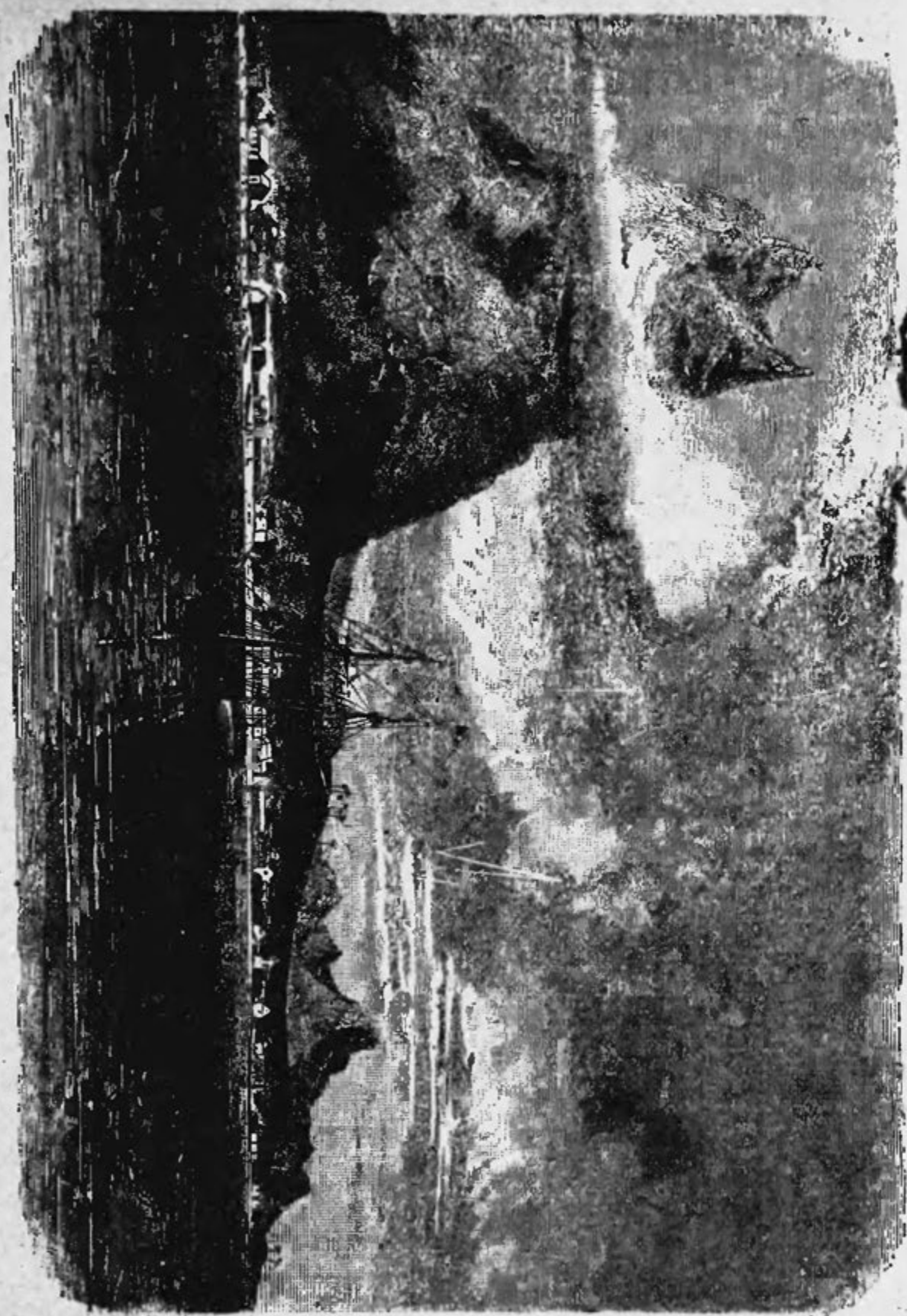
Mikronesané, Číňané, neboť Tahitané neradi se dají najati ku stálé práci hospodářské.

Francouzům osady tyto nevynášejí ani na útraty, nejsou posud prameny náležitě rozvinuty. Zajisté bylo by s větším prospěchem pro vládce i poddané, kdyby Francie řídila se příkladem Hollandu na Javě neb Anglie na Viti-u. Obchod (r. 1881. vývoz 2,192.340 franků) od r. 1867. nezvýšil se valně, a hlavní jeho část tvoří výrobky, které (jako na př. kopra, perleť, perly a. j.) teprve se přivážejí z Tuamotů.

Neodvislé ostrovy pod větrem.

Západní část ostrovů Společenských, oddělená od předešlé širokým průlivem, je posud neodvislou. Protestem Anglie a Německa přinucena byla Francie okupaci r. 1880. dokonanou zase zrušiti. Tento díl sestává z desíti malých ostrovů, z nichž poněkud důležité jsou: Raiatea (194 □ km. [r. 1878.] 1400 obyvatelů), Huahine (73 □ km. a 1665 ob.); ostrov Borabora (24 □ km.) má 800 obyvatelů, Tohaa (82 □ km.) 700, Maupiti (12 □ km.) 400 a Tubai manu (34 □ km.) má 200 obyvatelů. Ostatní ostrovy: Mopiha čili Lord Howe, Scilly, Bellingshausen a Tubai jsou neobydleny. Celá západní část ostrovů Společenských zabírá 471 □ km. čili 8·5 □ mil a má 5165 obyvatelů.

Bellingshausen, Scilly, Lord Howe a Tubai jsou nízké lagunové ostrovy, zde onde kokosovníky porostlé: jsou obydlím mořských ptáků. Tubai bývá navštěvován námořníky, kteří odtud odvázejí želvy a vzácné červené peří tropika. Ostatní ostrovy jsou vysoké a divotvárně rozervány jako Tahiti a Moorea. Borabora, podivný ostrov, v jehož středu jsou veliké, jehlancovité hory, vyznamenává se velikým útesem, na kterémž je dvanáct ostrůvků, porostlých kokosovníky; čtyři z těchto mají sopečné hory. Raiatea taktéž obklopena jest útesem, má několik dobrých přístavů, zejména Uroa na cípu

Obr. 152. Rejda Boruborska.

severovýchodním. Při něm je Utuma oro, hlavní město ostrova a celého souostroví.

Ostrový Tubuai čili Austrály

na jihu od ostrovů Společenských jen z části Francii přísluší, totiž ostrový: Tubuai, Wawitao a Oparo; ostatní: Hull čili Narurota. Rimitara, Rurutu a Morotiri čili Bass jsou ještě neodvisly. Hull je malé, neobydlené souostroví lagunové, takéž holý skalnatý ostrov Morotiri je neobydlen; Rimitara má 250, Rurutu 300 obyvatelů. Oba jsou vysoké, hornaté, dobře svlažované a úrodné, ale malé. Z oněch tří francouzských ostrovů je Tubuai (103 □ km., 343 obyv.) nejdůležitější; Wawitao, též Raiwawai zvaný, zabírá 66 □ km. a má 350 obyv., Oparo, správně Rapa, má 42 □ km. a 100 obyvatelů. Jsou to ostrový vysoké, z části malebně složené z hornin sopečných; zvláště ostrov Rapa má hory, které svými rozeřvanými tvary podobají se věžím a zámkům. Hory jsou původu sopečného, tomu nasvědčuje vyvýšené vápno korálové; takéž nachází se tu hnědé uhlí dřevnaté čili lignit. Již Vancouver našel na Rapě čtyřhranné stavby z hlazených, velikých kamenů, i pokládal je za stavby pevnostní; mezi kameny byly však nalezeny kosti, i možno se domnívati, že to bývaly marae-y. Podnebí souostroví Tubuajského jest jiné nežli v ostatní Polynesii. Od května do září západní větry od vyšších jižních šířek vnikají často až k ostrovům východním, a proto na nich neroste chlebovník, kokosovník méně prospívá a na Rapě již vůbec ani nenese plodů. Evropské rostliny tudíž by tu snadno zdomácněly, a cukrovník, bavlník, káva a tabák mohly by se pěstovati s úspěchem. Přívětiví domorodci, úplně podobní Tahitanům, nepřekáželi by zajisté takovým pokusům.

Tuamotu čili Paumotu,

těž Nízkými ostrovy zvané, na východě od Tahiti-a, jsou též pod protektorátem Francie, která získáním vlády nad Tahiti-em zároveň vešla ve styky s tímto souostrovím. Králové tahitští vykonávali nad ním nadvládu, která brzy mocnější, brzy slabší byla, občas pak úplně zanikala. Jenom Makotea byla vždy, jak se podobá, od Tahiti-a odvislá; sem byli vypovídaní zločinci. V době novější však rázní králové Otu a Pomare I. dovedli svou nadvládu nad ostrovy těmito utužiti a je k určitým poplatkům zavázati. Nynější jméno souostroví přijato bylo tahitským parlamentem k návrhu poslance z Anay. Znamená „ostrovy vzdálené“, kdežto dřívější jméno Paumotu dle francouzských překladů znamená prý „ostrovy pokořené“, překlad to neoprávněný právě jako Haleův „ostrovní mrak“, nebo Moerenhoutův „ostrovy noci“. Význam toho slova není určitě znám; domorodci vůbec neměli nikdy všeobecného pojmenování pro celé souostroví. Jednotlivé části jeho evropskými plavci nazvány byly rozličně. Bougainville „nebezpečné ostrovy“, Fleurieu, Le Maire a Schouten „zlé moře“, a Krusenstern „nízké ostrovy“; tohoto posledního názvu užívá se ne-zřídka pro celé souostroví. Obchodníci nazývají je všeobecně ostrovy Perlovými.

Tuamotu, jak zní nyní úřední jméno, prostírají se v několika řadách, k V. J. V. směřujících, mezi $14^{\circ} 5'$ a $23^{\circ} 12'$ již. šířky a od $135^{\circ} 33'$ do $148^{\circ} 45'$ vých. délky. Skládají se z 78 plochých korálových, téměř vesměs lagunových ostrůvků, největší z nich Rangiroa čili Rairoa zabírá jen 60 □ km., veliká jich část má jen 1—2 □ km.; dělí se ve tři díly: střední hlavní souostroví a severní a jižní souostroví vedlejší. Veškerá půda páčí se na 1000 □ km. čili 18 □ mil. Mnoho ostrovů jest neobydleno. Dne 30. června 1878. vykonáno bylo první sčítání, dle něhož má:

Střední hlavní souostrovi	Tahitanů	Evropanův a j.	Úhrnem
Rangiroa	472	3	475
Fakarawa	317	8	325
Anaa	923	35	958
Makemo-Marutea	292	1	293
Hao	342	2	344
Manuhangi-Papakena	393	—	393

Na severním a jižním souostroví vedlejším žilo 1181 obyvatelů, takže tehdy na celém souostroví bylo 3969 duší. Až do r. 1878. byl nejlidnatější ostrov Anaa sídlem francouzských úřadů; protože však nízký průplav u vsi Tuuhora obchodu nedostačoval, přeloženo bylo sídlo do Fakarawy, která má velmi dobrý přístav, neboť laguna, na jejíž severní straně jest, není nebezpečna korálovými náspy. Dobré přístavy mají též ostrovy Kawehi, Makemo a Hao; ostatní vhodny jsou pouze malým lodím.

Jediné výrobky tohoto souostroví jsou kokosové ořechy, perleť a perly (srv. str. 522.). Z 78 ostrovů má 35 ve svých lagunách perlová loviště. Veliké, drahocenné perly jsou nyní po řídku; nejkrásnější perla, zde vylovená, je majetkem královny anglické a prodána byla za 65.000 zl. Kokosníky, které vedle chleboňů, banánů, arumů, ananasů, ze západních ostrovů přivezených, téměř veškeré rostlinstvo ostrovů tvoří, pěstují se v míře rozsáhlé, neboť poptávka po kopře stoupá.

Malé obchodní lodi stále vodami těmito plují, vyměňují kopru a jiné plodiny za rozličné zboží. Za libru kopry platí se tu 2 až 3 cents. Ale barvené látky, za které kupec dává 9 neb 8 penceů za sáh (= 1·8 m.), neprodá tu pod 2 šilinky; košile, které stály v Sydney-i 15 šilinků za tučet, prodá kus za 6 šilinků, jedna jehla stojí penny a závitky nití jeden šilink. Hřebeny, zrcadla, pozlacené šperky, hedvábné stužky, barvená péra, udice, pilníky a rozličné nástroje jdou výborně na odbyt. Oblíbený tabák má zde cenu jednoho

dollaru za libru, kdežto v Sydneyi stojí 7 penceů až jeden šilink. Kupec vyhlašuje zboží své a vábí asi tímto způsobem. Oblékne na sebe několik párů kalhot toho druhu, který by nejraději prodal, a hodně strakatou košili. Kolem těla ovine si mušelínovou zástěru nebo šátek z nepravého hedvábí, na hlavě má cylindr s velikou přaskou a chocholem křiklavě zbarveným. Na uších má množství zlatých náušnic, na krku několik yardů pestrých stužek, korálových šňůr a řetězů, celý

Obr. 153. Děvče Tuamotské.

jeho oděv jest napuštěn vonavkami, které Polynésané velmi mají rádi. Tak jsa vyšňořen kráčí vesnicí ostrovanů, kteří žasnouce a obdivující se za ním se hrnou, a jde přímo ku chýži náčelníka, jemuž darem dá toho zboží, kterého by rád nejvíce prodal. Dal-li náčelník a manželka jeho příklad, tu jest otevřena cesta nové módě, neboť poddaní rychle následují příkladu velkých pánů. Tím způsobem prodá obchodník zboží za cenu dvoj- i trojnásobnou. Tento směnný ob-

chod provozuje se Evropany též na jiných ostrovech.

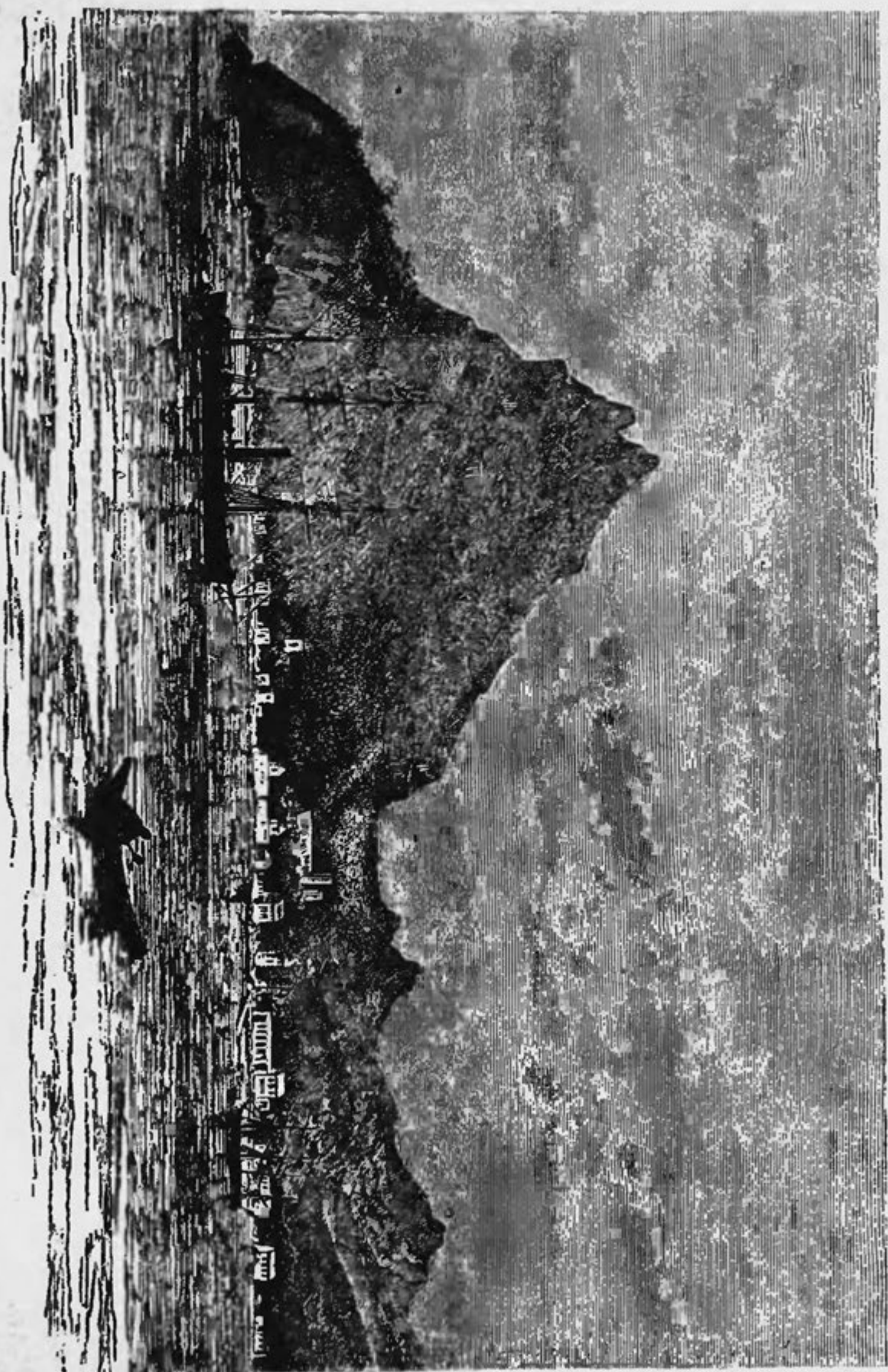
Obyvatelé Tuamotu vynikají silou a obratností nad Tahitany; pleti jsou však tmavější a nedbají příliš čistoty, což jejich zevnějšku, jinak dosti příjemnému, je velmi na závalu. Původně měli řeč jinou než Tahitané, která podobna je raringonské a posud na východních ostrovech jest obvyklá. Západní ostrované mluví tahitsky, neboť ode dávna jsou v těsném svazku s říší tahitskou. Vždycky vynikali silou, rázností a od-

vahou, ale též velikou divokostí. Lidojedství ve východní řadě ostrovů je posud rozšířeno, pouze na západních ostrovech bylo křesťanstvím potlačeno. Pojíдали maso lidské buď z pouhé pochoutky nebo z nouze, neboť ani pověra ani mstivost je k tomu nepobádala. Nedostatkem potravin byli ostrované nuceni putovati z ostrova k ostrovu, aby dosáhli dostatečných zásob. Odtud snad pochodí, že cestující často našli ostrov úplně opuštěný, který předchůdcové jich poznali obydleným, a naopak. Proto byli tito ostrované velmi chudí, jich potrava, jíž jim poskytovalo blavně moře, jich oděv, obydlí a nářadí byly velmi jednoduché a hrubé. Jenom lodi jejich byly budovány obratněji nežli tahitské, jakož plyne z jich života. Odkázáni byvše na moře, musili se ovšem snažiti, aby lodi své dělali dokonale. V ostatním, zvláště v náboženských představách a bohoslužbě, nacházíme mnoho příbuzného s tahitským. Politické poměry byly arcí nevyvinuty.

Ostrov Mangarewa čili Gambierské

jsou také v držení Francouzův a administračně přísluší k Tuamotům. Od těchto různí se nejen svým útvarem sopečným ale i obyvatelstvem, které jest rarotonganské. Celé souostroví zaujímá 31 □ km. čili 0·56 □ míle, z čehož připadá 24 □ km. na vlastní ostrov Mangarewské, totiž čtyři větší ostrovy a 9—10 ostrůvkův a skal, které všechny jsou uzavřeny lagunovým útesem. K nim patří též korálové útesy Timoe a Ebrill, z části křovinami porostlé. Obyvatelů počítá se na 1500. Byli dříve krutými lidojedy, pojíдали v boji zabitě i své kmenovce, které též k tomu cíli vyměňovali za příslušníky kmene jiného; nyní však jsou katolickými křesťany. Původní oděv, skládající se z pasův a rohoží, většinou zatlačen byl evropským, jež ostatně velmi rychle přijali. D'Urville viděl krále pyšně si vykračovati v modrém kabátu bez knoflíkův a s děrami na loktech, a v kalhotách, které však sáhaly jen po lýtka. Bývalý

Obr. 154. Ves Rikitea na Mangarewé.

velkokněz, tučný obr, spokojoval se starým slaměným kloboukem, pestrou vestou a plovacími spodky.

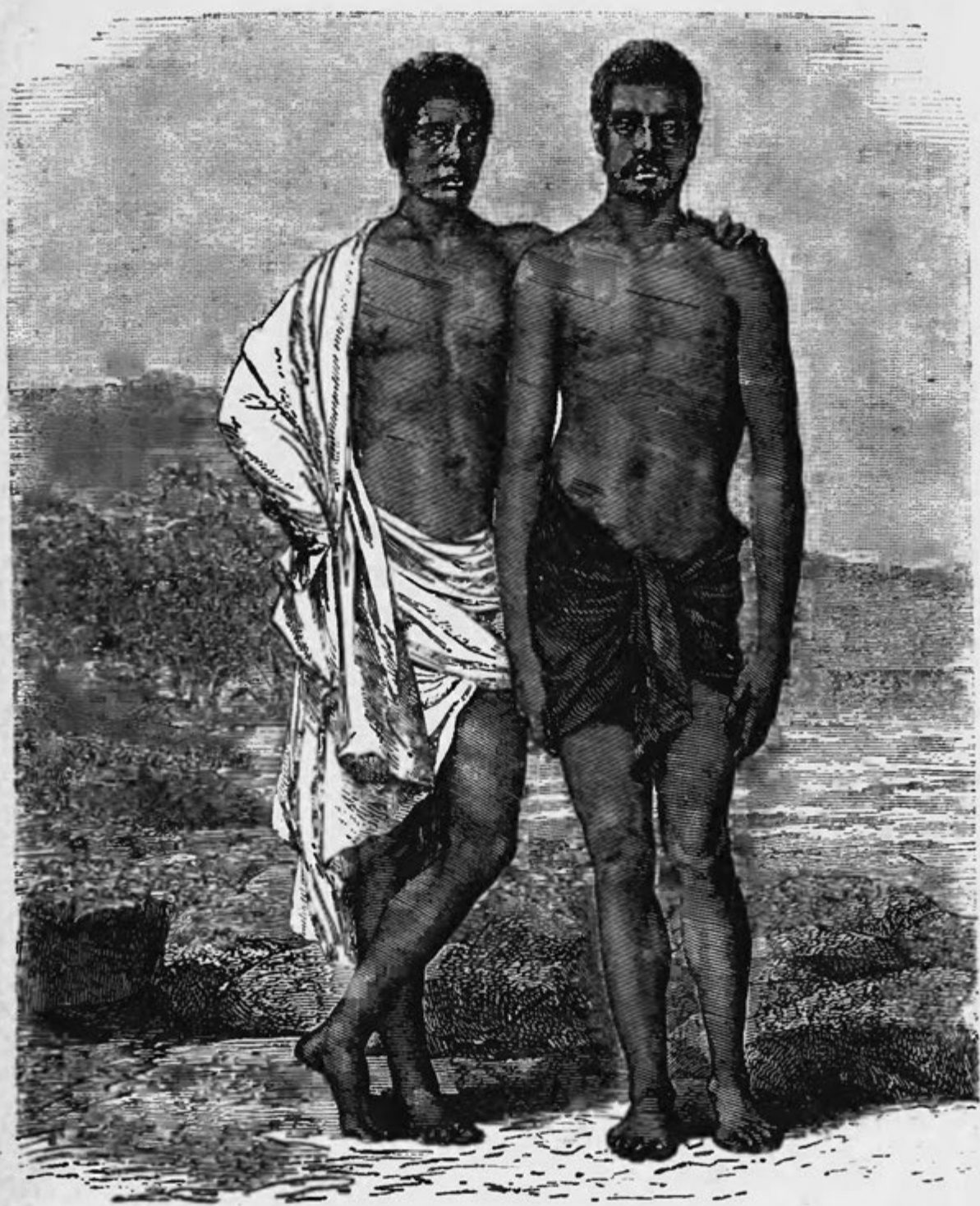
Orba, dříve velmi zanedbávaná, v nové době poněkud se šíří. Missionáři zavedli pěstování tara a bavlníku. Čluny shotovují nyní z dutých stromů, dříve měli prosté vory. Náboženství podobalo se rarotonganskému, zřízení pak tahitskému. Bylo zde podivným obyčejem, nástupce trůnu, na nějž hned po narození přecházela hodnost královská, jakmile nepotřeboval mateřské péče, odnésti na horu Duff, 300 m. vysokou, kde ve zvláštním domě s několika sluby dlel až do dokonaného roku dvanáctého. V té době jen občas bylo dovoleno kněžím a náčelníkům k němu putovati, pro ostatní lid byl on, jeho dům i sám vrch přísně tabu. Sešel-li konečně s hory, ujal se vlády, v níž otec ho posud zastupoval, nesměl však až do 18. roku s lidmi obcovati.

Přijetím křesťanství, které tu katoličtí missionáři od r. 1834. v krátké době rozšířili, původní mravy ovšem se změnily neb vymizely. Spisovatel díla *Rovings in the Pacific* již r. 1842. na všech ostrovech našel kostely. Veliký kamenný chrám na Mangarewě měl tři lodi a pokryt byl klenutou střechou spočívající na dvou řadách celistvých sloupů; podlaha byla pokryta bílými a černými kameny, a na hlavním oltáři byl obraz Ukřižovaného, darovaný královnou Amalií, chotí Ludvíka Filipa. Na holém výběžku hory Duff byl klášter jeptišek, do něhož kněží mohli již 90 novosvěcenek přijati; měl takovou polohu, že nemohl se nikdo k tomuto asylu přiblížiti aby nebyl od kněží pozorován.

Na jihovýchodě od těchto ostrovů z hlubokého moře vystupuje

ostrov Pitcairn

a zdvihá se tu příkře, tu pozvolna k rovině, 100 m. vysoké. Porůzné štíty dostupují výšky 338 m. Ve zvětralé čedičové

Obr. 155. Domorodci z ostrovů Gambierských.

lávě, z níž ostrov většinou sestává, daří se rozličné plodiny, ale pro chleboně a kokosníky, které byly sem zavezeny, půda není příhodnou. Korálových útesův u ostrova není, čímž nápadně se různí od blízkého ostrova Oeno, Henderson a Ducie, které jsou vesměs útesy korálové a s ostrovem Pitcairn zeměpisně tvoří souostroví Pitcairnské. Pitcairn má břehy příkré, skalnaté jeho svahy pokryty jsou bujným rostlinstvem i poskytlují půvabný obraz uprostřed oceanu, jehožto zpěněné vlny

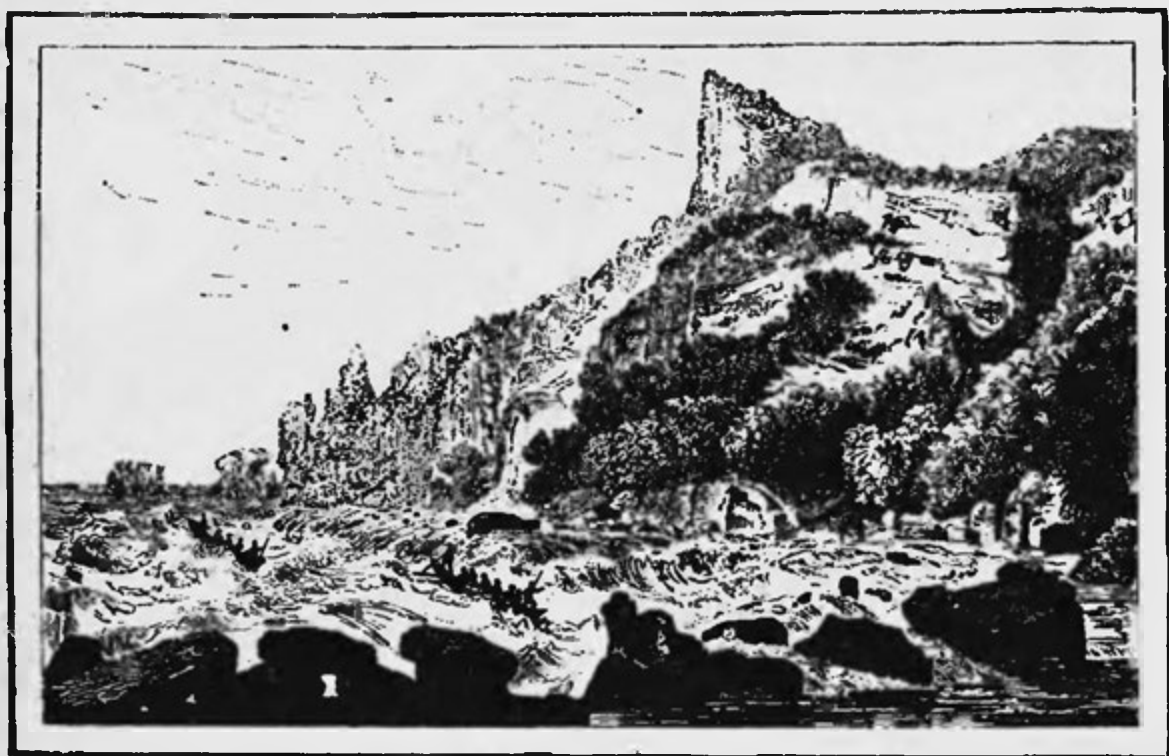
Obr. 156. Na ostrově Pitcairn.

od ostrova se odrážejí. Nemá však bezpečného přístavu a vůbec možno jest jen na třech místech k ostrovu se dostat; ale i to nejlepší přístaviště v zátoce Bounty na břehu severním je vždy nebezpečno.

Tato zátoka nám připomíná dějiny nynějších obyvatelů. Jak četné ostatky: kamenné palice, zbytky marae-a s kamennými sochami, hroby a kostry a j. nasvědčují, ostrov měl dříve obyvatelstvo, které později vymřelo nebo se vystěhovalo. Když

Carteret r. 1767. ostrov Pitcairn odhalil, byl úplně neobydlen; nynějšího obyvatelstva dostalo se mu následkem zločinu.

Anglická vláda přikázala totiž Blighovi, průvodci Cookovu, aby přivezl z Tahitia chleboně do Západní Indie k pěstování. Loď jeho „Bounty“ vyplula s nákladem 26. října 1788. z Tahitia, ale za několik dní mužstvo vedené podkormidelníkem Christianem spiklo se proti Blighovi, kterého s osmnácti lodníky a troškou potravin do člunu vsadili a osudu zůstavili.

Obr. 157. Přístaviště v zátoce Bounty.

Bligh však šťastně se svými druhy dostal se do Batavie, odkudž je nizozemská vláda vypravila do Anglie. Ale zbojníci pluli zas na Tahiti, kdež někteří zůstali, Christian pak s osmi druhy, šesti Tahitany a dvanácti tahitskými ženami r. 1790. odplul na neobydlený Pitcairn a zde se usadil. Aby návrat z ostrova byl nemožným, spálil „Bounty“, jejíž vysoké stožáry mohly by okoloplujícím lodím uprchlíky prozraditi. Mezi osadníky propukly neshody, mužové padli ve vzájemném boji, takže

r. 1800. byl John Adams, tehdy 36letý, jediným mužem na ostrově a hlavou obyvatelstva, skládajícího se z několika žen a dvaceti dětí po zemřelých soudruzích. Adams chvályhodným způsobem staral se o vzdělání dorůstajících dětí, o jejich vychování k pořádku, pracovitosti a svornosti. Když pak byla r. 1814. anglická výprava způsobena tím, že americká loď našla zde námořní kompas a chronometr v chýžích z bázně opuštěných, poznán zde malý národ, který svou příjemností a bezúhonností mravů zatlačil všechnen hněv na jediného zbylého vinníka, který spíše se svou velkou rodinou vzbuzoval podiv. Z obavy, že malé zásoby vody na ostrově nedostačí pro vzrůstající obyvatelstvo, vláda anglická r. 1831. odvezla ostrovany (87 lidí) na Tahiti. Pitcairňané však jen krátký čas tam zůstali a zase vrátili se do staré vlasti. Když později počet jich vzrostl na 200, pro něž nebylo na ostrově výživy, přijali r. 1856. návrh anglické vlády, která jim v majetek dala celý ostrov Norfolk, dřívější stanici trestanců. I vystěhovali se a do r. 1871. vzrostli na 340 hlav. Ale někteří odtud opět se vrátili do staré vlasti, takže loď „Opal“ na konci r. 1879. našla na Pitcairnu 79 obyvatelů.

Markesy.

Markesy rozkládají se na severovýchodu od Tahitia, od něhož odděleny jsou nebezpečným labyrintem tuamotským, a na jihovýchodě od Hawaii; táhnou se od severozápadu k jihovýchodu téměř třemi stupni délkovými a třemi šířkovými. Širokým průlivem ostrovy rozděleny jsou ve dvě skupiny: severní se sedmi ostrovy, z nichž je nejdůležitější Nukahiva (482 □ km.), Uapou (83 □ km.) a Uauka (65 □ km.), a jižní s hlavními ostrovy Hiva-Oa (400 □ km.), Taouata (70 □ km.) a Fatuhiva (77 □ km.) a s menším ostrovem Motane a Fetouhougo. které jsou jako severní Motuiti, Hiahu, Fetu-huhu a

Clark, většinou skalnaté, suché a holé, tudíž neobydlené. Celé souostroví zabírá 1274 □ km. čili 23·14 □ míle.

První objevitel spatřil pouze skupinu jižní. Mendana, pluje z Callaa, zakotvil 21. července 1795. u Fatuhivy a nazval čtyři odhalené ostrovy po svém příznivci Marquesas de Mendoza, tehdejším místokráli v Peru. Po příkladu Fleuriuově a Krusensternově mnozí název Markesy ke cti objevitele chtěli změnit v souostroví Mendanovo, avšak bez výsledku. Ostrovy ty byly přišly v zapomenutí, až Cook r. 1774. je zase vyhledal. Po něm r. 1791. Američan Ingraham náhodou k nim se dostal; Marchand a Hergest r. 1791. a 1792. je bezpečněji určili. Důkladnější známosti ostrovův a jich obyvatelů dostalo se nám teprve Krusensternem r. 1804.; také pozdější plavci mnohé nové zprávy přinesli, nejvíce ovšem od té doby, kdy ostrovy tyto dostaly se v držení Francouzů.

Markesy různí se od ostatních ostrovů Tichého moře tím, že nemají velkých korálových útesů; nacházíme je pouze v jednotlivých písčitých zátokách. Čedičové, protrhané hory příkře vystupují od břehu mořského, nezůstávajíce místa pro roviny pobřežní. Pouze na některých místech utvořila se neustálou činností horských bystrin široká údolí, v jejichž úrodné půdě roste bujné rostlinstvo.

V této rozkošné zeleni, ze které na mnohých místech zvláště ve výši hor vážně a malebně vystupují holé temné skály čedičové, v těchto údolích, která obyčejně po obou stranách bývají uzavřena příkrými skalami, jichž podivné hroty a výřezy vyčnívají nad hustým loubím tropického lesa, v těchto skalách a štítech spočívá ráz těchto ostrovů: jest vážný, spíše vznešený než krásný, ačkoli četné vodopády, které se řítí s příkrých skalních stěn, poskytují milý obrázek v této vážné krajině.

Vyjímajíc některé holé hroty horské, je veškera země porostla nádherným rostlinstvem; toto jeví se bujným a bo-

hatým, je však též jednotvárným. Druhy jsou tytéž jako na Tahitiu, ale jest jich méně; dospívají ovšem ve zvětralé půdě sopečné rozměrů ohromných. Také rostliny pěstované jsou tytéž jako na Tahitiu, a byly bezpochyby z něho prvními přistěhovalci přeneseny. Když se zde Evropané usadili, pěstují se též kukuřice, bataty, tykve a melouny, tabák a cukrovník; osadníci evropští i čínští však nejvíce pěstují kokosníky a dobývají kopry.

Zvířena je tu chuda jako na sousedních ostrovech, jenom ptactvo je četnější, moře pak chová množství rozličných živočichů. I zde provozuje se lov perel, není však té důležitosti jako na ostrovech jižněji položených. Z nerostů známo je posud železo, výborná hlína a jemnozrný pískovec barvy bleďošedé.

Markesané mezi ostatními Polynesany vynikají krásným vzrostem a příjemnými rysy obličeje. Tento jeví v plné míře charakteristické znaky polyneské; Markesané jsou si těchto národních vlastností vědomi a vždy je vyznačovali na modlách a jiných řezbách. Pleť přechází od barvy bleďožluté do začernalé; vlastní barva zhusta však bývá zakryta taetovováním, které v té bohatosti a umělosti nikde jinde nenalzáme. (Srv. obr. 105.—7.) Kdežto taetovování v jiných částech Polynésie téměř vymizelo, jest u Markesanů dosud obyčejem. Temně modročerné čáry pokrývají tělo od hlavy až k patě jakoby těsně přilehlým oděvem, který téměř ani nepohřešujeme. Oděv jest nad míru jednoduchý, sestává nejvíce z pouhého kusu plátna, kolem boků otočeného; missionáři zavedli pro ženy dlouhé roucho, jaké nosí Tahitanky. Okrasy jsou velmi oblíbeny. Přilba spletená z vláken kokosových, ozdobená deskami perleťovými a chocholem z peří tropika a kohouta, nákrčník ze zubů, chumáče vlasů nebo kokosových vláken kol rukou, nohou i boků, vějíř a m. j. jsou hlavní části slavnostního oděvu vznešeného vojína, jakž ho představuje obraz 158.

Obr. 158. Markesanský náčelník ve válečném odění.

Oblekou-li se Markesané v šaty evropské, nevypadají v nich výhodně a muž přírody prozrazuje se v nezvyklém oděvu. Když anglická loď v přístavě Taiohaë zakotvila, navštívil ji s francouzskými důstojníky Mowana, bývalý náčelník z Nukahivy, od Francouzů za krále všech ostrovů povýšený. Jeho Veličenstvo vězelo ve stkvělé uniformě vojenské, poseté zlatem a vyšíváním, oholenou hlavu měl pokrytu ohromným kloboukem třírohým s množstvím pštrosích per. Královna měla na sobě šaty ze šarlatového sukna, na hlavě pak trčel jí divotvárný turban látky purpurové. Když mezi lodníky spatřila starého muže majícího na prsou, pažích a nohou kresby a písmo, prohlížela tyto obrazy velmi důkladně přese všechny varující pohledy důstojníků. Ku hrůze jich konečně její veličenstvo tak porušilo etiketu, že náhle obnažila svá záda, aby vystavila na odiv obrazy tam vytaetovované.

Markesané nebyli nuceni k těžké práci, měliť na zemi i v moři potravu s dostatek. Z chleboně připravují nakyslou kaši, pekou ve známých kamnech a kawu připravují žvýkáním kořene právě jako jinde. Jsou náruživí přívrženci kořalky a tabáku; ty požitky rádi přijali z evropské vzdělanosti, ale lidojedy zůstali doposud. Zabíjejí zajatce a pojídají hlavně oči a srdce padlého nepřítele a to syrovy. Pojídání lidského masa bylo původně zajisté obřad symbolicko-náboženský, a při velkých slavnostech vždy konány byly oběti lidí. Ženy a mužové netaetovovaní nesměli však takovýchto hodů se účastniti.

Budovy stavěli na plochatinách z kamenů nebo na vysokých sloupích, takže jen po žebříku bylo možno do nich se dostat. Ale uměle nebyly stavěny, jakož Markesané vůbec i na stavbu lodí a náradí málo píle věnovali. Že však nescházelo ani dovednosti ani vkusu, tomu svědčí některé předměty, velmi hezky vyřezávané, jako rukojeti sekyr, vějíře a chůdky, jichž užívají.

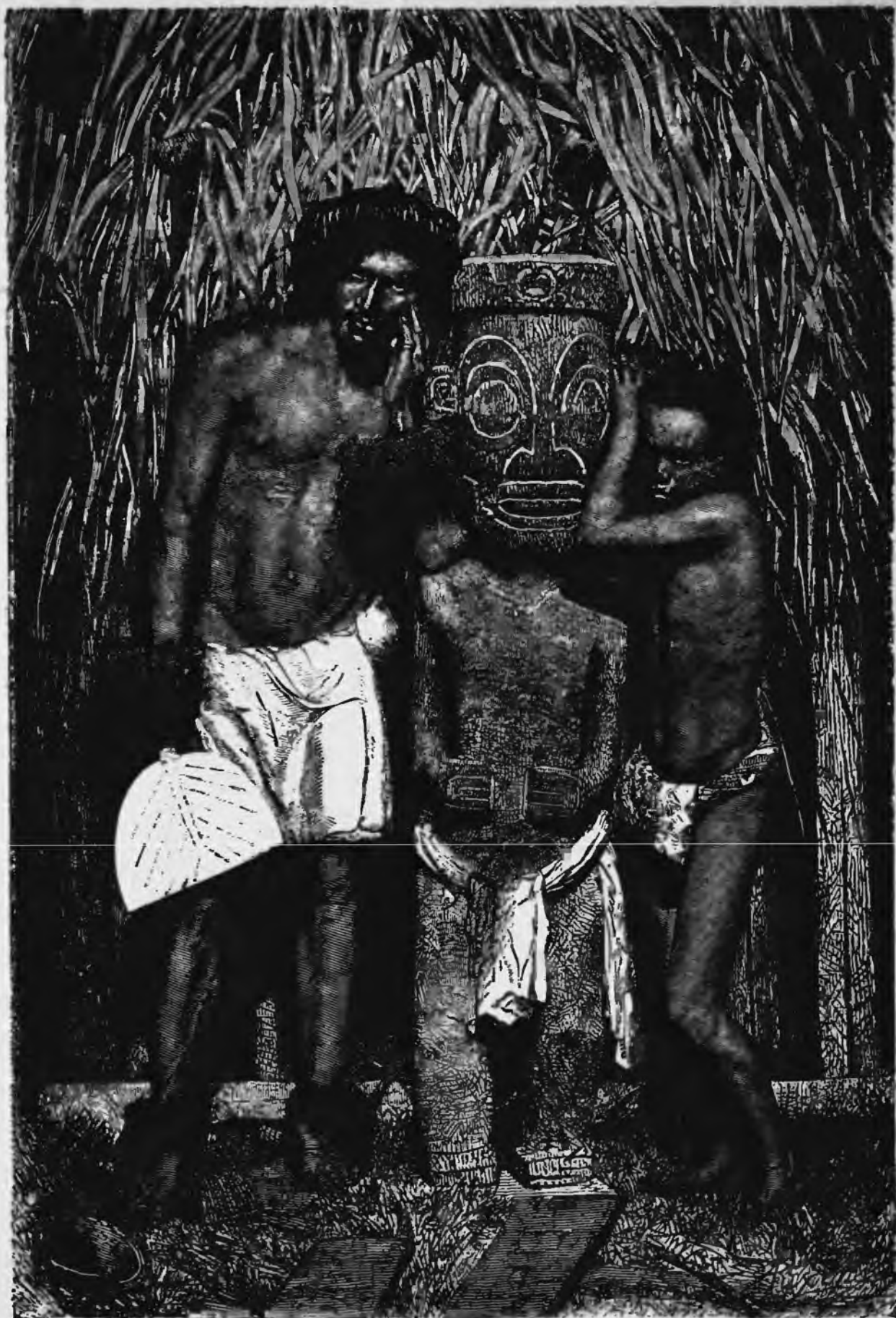

V náboženských představách a ve zřízení politickém patrně se jeví úpadek a zmatek. Dřívější modloslužbu nyní téměř docela potlačilo vzývání předků; mají též modly, velmi hrubě ze dřeva vyřezané, s ohromnou hubou, velikýma očima, obrazy to Tiki-ŕ. strážných bohů, které vystaveny jsou na posvátných místech. Chrámy, zevnějškem obyčejným domům podobné, ale větší, bývaly ve stinných hájích, u nich pak byla obydlí kněží a sluhů. Doposud se udrželo vzývání lebek; vyvěšují k okrase svých obydlí na kokosových provazích nejen lebky zemřelých předkův, ale i zabitých nepřátel.

Národ tento býval dříve mnohem četnější; Ellis r. 1830. odhadoval počet jeho na 30.000, a Krusenstern r. 1804. počítal pouze obyvatelstvo Nukahivy na 12.000 duší. Hlavní příčinou tohoto vymírání jest asi veliká nemravnost a občasné nemoci, zejména neštovice, neboť vraždění dítek nikdy nebylo tu obyčejem. V r. 1876. konáno bylo na některých ostrovech sčítání, na ostatních určil se počet obyvatelstva odhadem. Výsledek jeho byl tento:

Ostrov	Domorodců	Cizích	Úhrnem
Nukahiva	?	?	1215
Uauka	155	—	155
Uapou	314	11	325
Hiva-Oa	2950	104	3055
Taou-ata	400	2	402
Fatuhiva	600	2	602
Celkem: ?		?	5754

Markesané vždy měli zálibu v obchodě a horlivě jej provozovali s jednotlivými ostrovy; tak na př. dodával ostrov Hiva-Oa tapu, Fatuhiva vějíře a Nukahiva olej kokosový. Na pomoří jest sice přístavů s dostatek, ale jsou z větší části příliš hluboké a mimo to nejsou chráněny proti náhlým nárazům větrů z úžlabin horských. Nejlépe chráněno a nejvíce navštěvováno jest kotviště v zátoce Taiohaë na jižním břehu

Obr. 159. Modla Markesanŭ.

Nukahivském. Vchod vede úzkým průlivem mezi dvěma ostrůvky, nazvanými „Sentinelles“, strážemi. Na úzkém pruhu pobřežním je Taiohaë, hlavní místo Nukahivy a vůbec celé skupiny. Přístav chráněn jest tvrzí Collet, na malém kopci zřízenou. Zde bydlí nyní zástupce francouzské vlády a má k ruce brigadníka, dva četníky, šest vojínů, jednoho lodivodu a deset markesanských policistů. Na ostrově Hiva-Oa katoličtí missionáři se zdarem zařídili sady bavlníkové, z nichžto ročně těží 20 až 30 tisíc zlatých. Bavlna je vůbec hlavní pěstovanou plodinou usedlých zde Evropanův a Američanů, kteří po většině měli minulosť velmi pochybnou, zločinců nebo sběhů, kteří pojali za manželky ženy domorodé a po způsobu jich žijí. Dle posledního sčítání žilo zde celkem 109 bělochů, dále 69 Číňanů, kteří najati byli jako dělníci na polích, a 132 nemarkesanských Polynesianů. Záliv Taiohaë byl nedávno přístupným učiněn lodím cizím, podobně též zátoka Taahuku na jižním břehu Hiva-Oy, která však je příliš úzkou. V Taiohaë pravidelně se zastavují lodi, které ze San Francisca do Papeiti vysílá americká společnost, dostávající francouzské podpory.

Markesané s Evropany vedou obchod od r. 1810., kdy zde nalezeno bylo dřevo santalové. V krátké době usadili se tu evropští námořníci, arci ne ku blahu domorodců. Londýnská missijní společnost marně se pokoušela o pokřestění domorodcův a byla zatlačena missionáři katolickými, což bylo podnětem, že souostroví bylo v držení vzato Francouzi. Ale vláda francouzská nedodělala se úspěchu; překládajíc sídlo vlády z místa na místo, vzdala se r. 1861. drahé osady a zůstavila v Nukahivě pouze residenta. Později dosazen byl na každý ostrov magistrátní úředník a malá posádka. Jakých výsledků mezi domorodci docílila missí katolická a protestantská, bylo vylíčeno na str. 401.

Rapanui a Sala y Gomez.

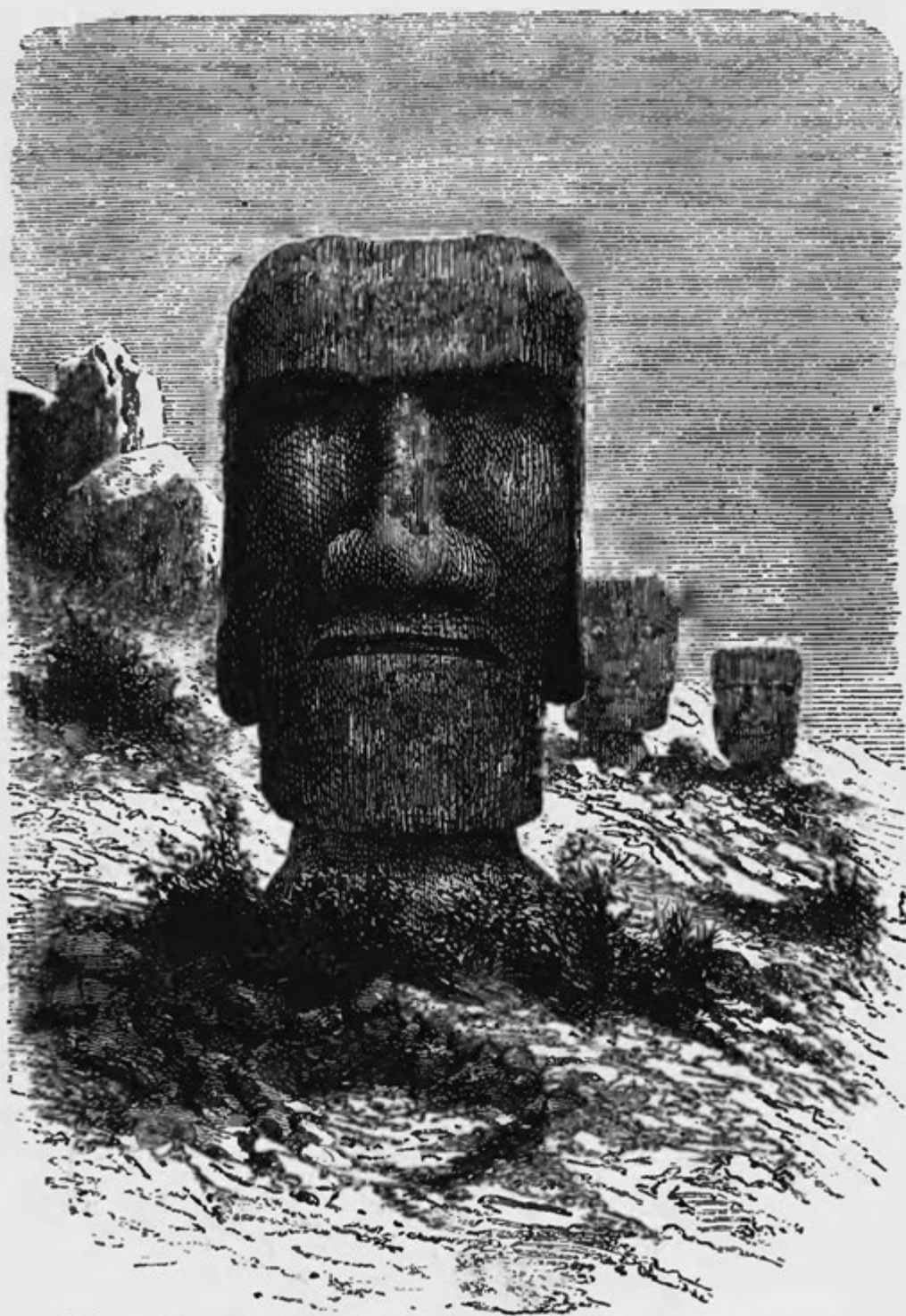
Daleko na východě od polynesských ostrovů vyčnívají dva ostrůvky, vzniklé podmořskou, dávno utichlou činností sopečnou. Ostrov Rapanui spatřil snad již Davys r. 1687., ale vlastním jeho odhalitelem je Hollandan Roggeween, jenž jej našel v den velikonoční a proto nazval ostrovem Velkonočním; názvu toho užívá se často vedle domácího jména. Rapanui zaujímá 118 □ km. čili 2·1 □ míle; je podoben pravoúhlému trojúhelníku. Jeho břehy jsou jednotvárné a nemají přístavu; balvany hrubé lávy pokrývají suchou půdu, která však na úbočích a v údolích vlhkým podnebím zvětrala, takže vyživuje bohaté rostlinstvo. Vnitř ostrova jsou nízké hory, které ve východní části dosahují 400 metrů.

Rostlinstvo bývalo dříve hustější, většina půdy pokryta byla lesem, jehož skrovné zbytky posud se zachovaly v některých údolích; nyní nacházíme tu skoro pouhé křoviny, mající nejvýš 3½ metru zvýší. Druh edwardsie jest jedinou stromovitou rostlinou. Důležitý jsou cordyline, divoce rostoucí cukrovník a kapradiny. Jako palma kokosová, která již vyhubena jest, zajisté by se dařily též tabák, víno, pomoranče, fíky a chirimoya na teplých, zvětralých dnech sopečných, kde slunečním teplem a vlhkostí daří se bujné rostlinstvo, chráněné jako ve výhřevně před větrem. Zvířena je nad míru chuda. Ze ssavců byly na zemi myši, v moři kytovití; později přivezena byla koza. Krotký kúr jest jediným zástupcem pozemského ptactva, za to mořských ptáků je dosti. Mezi chudým hmyzem je hojnost domácích much na útrapu obyvatelstva.

Ostrované jsou původu rarotonganského; tomu svědčí jich řeč i vlastní jich tradice, které se táhnou k Rapě. Mají všechny vlastnosti Polynesianů, pro které tito jsou nám příjemnými, totiž lásku ku svobodě, veselost a důvěrnost, ale nejsou prosti hříchů, které toto pokolení hyzdí, jsouť zlodějšťí, líní a ne-

mravní. Přívětivost a ochota těchto příliš důvěrných lidí byla jim začasť na záhubu. Tak uloupila velrybářská americká

Obr. 160. Kamenná socha na ostrově Velkonočním.

lod „Nancy“ r. 1805., potřebujíc dělníky, 12 mužův a 10 žen. Mužové ovšem, když třetí den zbaveni byli pout, ihned vrhli

se do moře doufajíce, že se ještě dostanou k rodnému ostrovu. V r. 1863. zřídili tu peruanští otrokáři sklad, do něhož odváděli nešťastníky, na sousedních ostrovech uloupené; při tom odvezli větší část obyvatelstva z Rapanui. Tito byli sice k rázné žádosti francouzské vlády zase domů zavezeni, ale s nimi přišla nákaza neštoviční, která mnoho si vyžádala obětí. Katoličtí duchovní již od r. 1866. zde působili, ale s výsledkem nepatrným, tak že záhy s malým počtem novokřtěnců se přestěhovali do Mangarewy. (Srv. str. 402.) Loupením otrokářův a neštovicemi ubylo značně obyvatelstva, jež Cook na 1700, pozdější cestovatelé na 1500 duší počítali; nyní jest jich prý jen 600.

Největší znamenitostí ostrova jsou velkolepé kamenné stavby a sochy, které naplňují nás větším podivem nežli dolmy druidů. sluneční chrámy peruanské, nádherné ulice mexické nebo památky staroaegyptské, máme-li na zřeteli nedokonalé nástroje, jichž užívali při tom ostrované. Forster, který s Cookem ostrov prozkoumal, a všichni pozdější cestovatelé projevují nad nimi největší podivení. (Srv. obr. 110.—112.)

Ještě dále na východ, při 26° 28' jižní šířky a 105° 20' záp. délky, je nejzazší ostrov polynesský, Sala y Gomez, nazvaný tak po španělském plavci, který jej byl r. 1793. objevil. Jsou to dvě šedé skály, nízkým pruhem země spojené, které zabírají 4 □ km. Mimo nesčetné mořské ptáky není na nich živoucího tvora. Těmto „kamenným druhům bez trávy a mechu“ dostalo se oslavení Chamissovou krásnou básní „Tři tabulky“.

Ostrov Viti.

1. Všeobecná povaha a plodiny.

První zprávu o tomto souostroví podal slavný Tasman; týž pluje od východu, objevil 5. května 1643. ostrov Taviuni

a Vanua Levu a nazval souostroví to Prins Willems Eylanden. Po něm byly tyto ostrovy nepovšimnuty, až teprve r. 1774. Cook spatřil Vatou, již pojmenoval Turtle Island. Kapitán Bligh r. 1789. plul v těchto končinách ve člunu, do něhož odbojnými lodníky byl vsazen, a po třech letech je uzřel zase. Ale žádný Evropan neodvážil se vstoupiti na tyto ostrovy, korálovými útesy obklíčené; kapitán Wilson r. 1797. s missiionářskou lodí „Duff“ o to sice se pokusil, byl však odstrašen výhrůžným jednáním domorodců. Avšak přece blíže ohledal ostrovy východní, ač loď jeho málem by se byla na zrádných úskalích ostrova Taviuni ztroskotala. Bohatostí několika ostrovů na dříví santalové později sem byli přilákáni obchodníci, ačkoliv obcování s ostrovany, nejkrutějšími lidojedy v moři Jižním, bylo velmi nebezpečné. Souostroví pro zeměpis získáno bylo teprve d'Urvilleovou výzkumnou plavbou v r. 1827. a 1838. Ale důkladné ohledání vykonal pak Američan Wilkes r. 1840. a po něm Angličan Denham r. 1857. Hydrografická měření, konaná od r. 1876. anglickou admirálitou, v mnohém směru opravila a vyměřila zevnější obrysy jednotlivých ostrovův a polohu a rozsáhlost útesů.

O vnitřní části ostrovů po dlouhou dobu nebylo možno nabyti vědomostí pro divoké obyvatelstvo. Bylo se spokojiti s udáním missionářů, mezi nimiž Williams, Calvert a Waterhouse podali velmi cenné zprávy národopisné. O zeměpis ostrovů mají zásluhu Erskine, Pritchard a Seemann; tento prozkoumal ostrovy Viti r. 1860. k pokynu vlády anglické a zvláště věnoval pozornost rostlinstvu. Dr. Graeffe r. 1865. procestoval Viti Levu a určil jeho topografické poměry, rovněž Kleinschmidt s Buchnerem mnohé kraje prošli, a konečně Horne, ředitel botanické zahrady v Mauritiu, věnoval se, vybídnut gouverneurem Sirem Arthurem Gordonem, po celý rok studiu rostlinstva Vitského. Putuje doposud nepřístupnými krajinami na Viti Levu, ale zvláště neznámým vnitrozemím

ostrova Vanua Levu, šťastně doplnil výzkumy svých předchůdců.

Souostroví Viti rozkládá se mezi Novými Hebridami (na západě) a ostrovy Tonganskými (na východě). Nejsevernější bod jest ostrov Thikombia při $15^{\circ} 48'$ již. šíř., nejjižnější Tuvana-i-tholo čili Simonoff při $21^{\circ} 4'$ již. šíř., nejdále na východ jest útes Reid při $181^{\circ} 38'$, nejdále na západ Viva při $176^{\circ} 51'$ východní délky. Všecky ostrovy a ostrůvky (celkem 255) zabírají 20.801 $\square$ km. čili 377.8 $\square$ míle, tedy o něco více nežli Dolní Rakousy.

Výhodnou polohou zeměpisnou jsou střediskem ostrovů daleko v okolí rozptýleného, od kterého výhodně se různí větším objemem. Na mappě arcí vypadají jako malé nepatrné ostrůvky, ale o jiném se přesvědčíme, hledíme-li blíže. Hlavní ostrov Viti Levu o málo jest menší nežli Horní Rakousy, a Vanua Levu rovná se polovici Dalmacie.

Rozloženy za stříbrným pruhem mocného příboje, jenž neustále se odráží od útesů korálových, poskytují pohled tu podivuhodně líbezný, tu divoce romanticky krásný. Tyto ostrovy, dílem sopečné, dílem korálové jsou velice úrodné. Vyhaslé jícný, zde onde prýstící se prameny svědčí o původu ostrovů. Vysoké homole, hezké kuželovité kopce, pak zase děsné propasti, divotvarné skály a sloupy, podobné zříceninám hradů, střídají se v nekonečné rozmanitosti s nebetyčnými horami. Zde onde jako hnízdo takořka visí ves domorodců na kraji zdánlivě nepřístupné skály; v hluboké rokli hučí po kameném korytě bystřina, tu s jekotem se vrhá přes tmavé balvany čedičové, tu zadržena skalními stěnami tvoří tiché jezíčko. V příjemných údolích spatřujeme skupinu štíhlých kokosníků, tam háje stinných kaštanů a mohutných chleboňů, onde v polích tarových bující banány.

Ostrovy skupiny východní jsou po většině malé, ploché útvary korálové, pokryté úrodnou vrstvou země a ovroubené

pruhem bílého písku a stále zeleným věncem vysokých kokosníků, které potřebují vánku mořského.

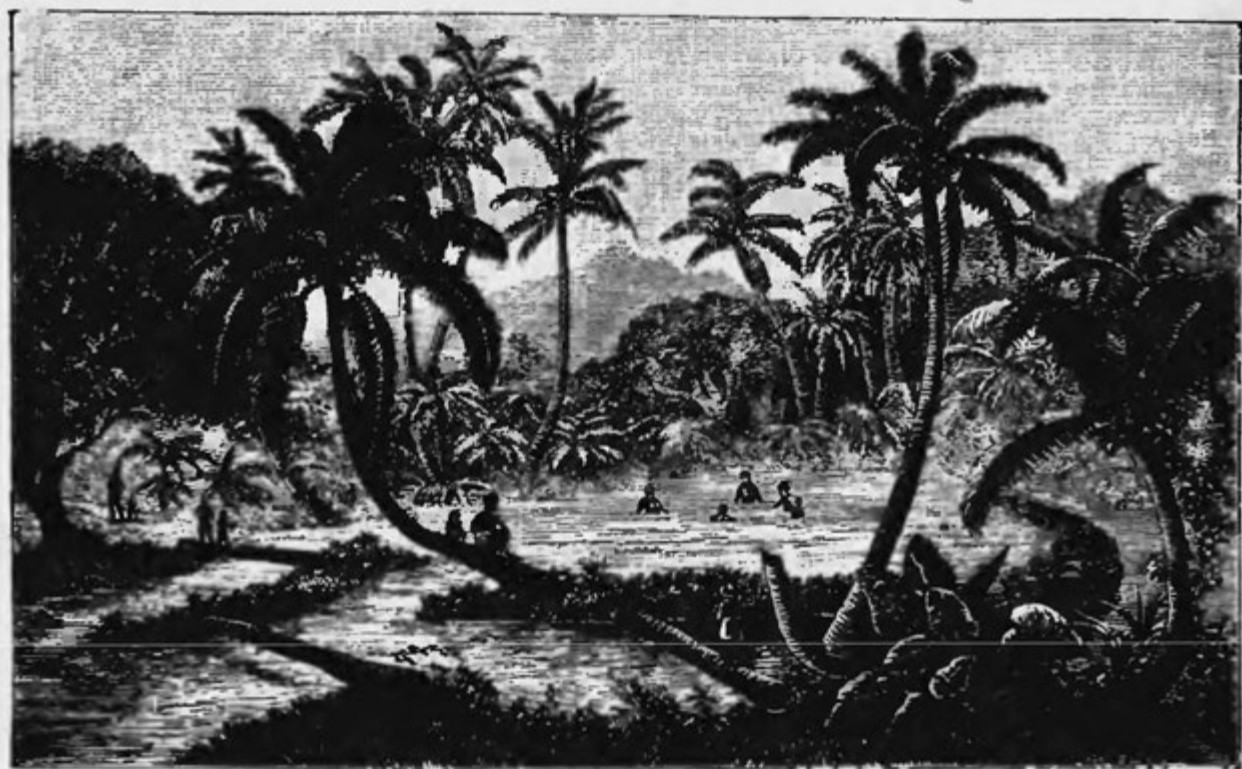
Přístup k těmto krásným ostrovům je však spojen s nebezpečím; neboť kolem břehů táhnou se útesy, buď daleko do moře vynikající, buď jen zde onde úzce otevřené útesy hradební, jimiž pro prudkost a nepravidelnost proudů jen s těží lze proniknouti. Když loď šťastně proplula úzkým průlivem, jenž útes prorývá, vepluje na širokou, tichou hladinu, úzký průliv rozšiřuje se v moře, na němž bez nebezpečí mohou plouti lodi největší. Takové zátoky, jako na př. Suva-Harbour na jižním břehu Viti Leva, Savu-Savu na jihu Vanua Leva, jsou tak hluboké, že i loď o 600 tunách může zrovna ku břehu přistati.

Vlastní nějakou soustavu hor nemůžeme na žádném ostrově určit, neboť sopečná činnost četnými převraty vytvořila horstvo nad míru složité, což je při cestách velikou obtíží. Hory však nedosahují značné výše; na Viti Levu, Vanua Levu a Taviuni nepřesahují 1200 m., na menších ostrovech sotva 600 metrů dostupují. Husté rostlinstvo, které pokrývá hory od úpatí k vrcholu, často úplně rozhledu překáží, ale s nejvyšších hor Voma (1220 m.) a Mbuke Levu (1143 m.) na Viti Levu naskytuje se cestovateli rozkošný pohled.

Horniny vitské jsou většinou sopečné; četné atoly jsou arci pouze korálové. Nejvíce převládá čedič, trachyt a sopečný agglomerat, na mnohých vrcholích pozorujeme vápno korálové, patrné to znamená, že se půda v nové době pozdvihla. Avšak na mnohých ostrovech, jakož Macdonald, Seemann, Graeffe a Horne dokázali, nachází se i pískovec a ruda měděná, nerosty železité, zlato, křesavec a tuha. Nálezy těchto starších útvarů budí v nás domnění, že tu je pohroužena pevnina, jejíž nejvyšší vyvýšeniny posud nad moře vyčnívají.

Známky sopečné činnosti doposud se objevují. Četné jícný, dosud zvláště na Taviuni znatelné, již dávno jsou ne-

činnými, ale otřesení půdy nejsou řídká, a na četných místech nacházíme horké prameny; tak jsou čtyři při zátoce Savu-Savu, jiné při zátoce Nateva (obojí na Vanua Levu), na ostrově Rambí, u Wai Basangy při horním toku Singa-Toky na Viti Levu, na hoře Mbuke Levu na Kandavu, na Ngau a na jiných ostrovech. Že by však voda těchto pramenů, v níž mnozí se koupají, měla vskutku moc léčivou, chemický rozbor vody z pramenů Savu-Savu nepotvrdil.

Obr. 161. Horké prameny na ostrově Ngau.

Řeky, kterým tento název přísluší, jsou ovšem jen na Viti Levu a na Vanua Levu. Následkem zvláštního přešnutí hor činí jednotlivé řeky prapodivnou síť. V údolích, těsně vedle sebe se táhnoucích, tekou řeky směrem opačným; Singa-Toka protéká tak hlubokou a úzkou roklí, že jí paprsky sluneční jen v poledne proniknou ke vsi Nandrau, v lůně rokle nad Singa-Tokou ležící; četné přítoky Rewy pramení se na blízké, 300 m. vysoké skále pobřežní, že by od nich člověk

dohoditi mohl kamenem do řeky, hluboko dole tekoucí. Na cestě z Namosi do Vienungy šel Horne kolem místa, kde dříve stával stinný strom *Citrus decumana*; plody jeho padaly na jedné straně do Wai-Ndiny, přítoku Rewy, na druhé straně do přítoku řeky Navuy. Splavnými jsou pro silný spád jenom některé, Vitiané však odvažují se plaviti se po nich na vorech. S přibýváním osadníků stanou se asi řeky obou hlavních ostrovů důležitý pro spojení.

Řeky vitské zásobovány jsou vodními parami, které stále se zhušťují na vyšších úbočích. Jihovýchodní část ostrovů má však mnohem více pršek nežli severozápadní, protože jest obrácena k monsunu jihovýchodnímu, vanoucímu po větší díl roku. Tyto meteorologické poměry jsou příčinou, že na jihovýchodní části je hojnější rostlinstvo; zde pokryta je půda všude hustým lesem, ale na severozápadě jsou na velikých místech, travou a kapradím porostlých, pouze jednotlivé skupiny stromů, zejména pandanů. Doba pršek a sucha není tak přesně od sebe odloučena jako v jiných krajinách tropických. Doba pršek sáhá od října do dubna; v té době zuřívají hrozné vichřice, které ničí rostlinstvo a ovšem i lehké budovy domorodců i osadníků. Jimi zpustošeny bývají sady, a i plavbu mezi ostrovy činí velmi nebezpečnou. Doba pršek je zároveň nejteplejším časem ročním, který však přes to nemůže nazván býti nezdravým; pro Evropany jest tu nejnebezpečnější nemoc červenka. Prostřední teplota na pobřeží je 26° C., v době sucha klesá teploměr až na 16°, nejvýše vystoupí na 50° C. Nejobtížnějším je parno, vanou-li větry severní, v řeči domorodců tokelau zvané.

Známost rostlinstva vitského obohacena byla výzkumy rostlinozpytce Horne-a; není to však znalost úplná, neboť větší ostrovy jen v některých částech byly vědecky prozkoumány, a menších sotva bylo povšimnuto. Posud známe z rostlin ostrovů 1086 jevnosnubných a 245 kapradin a tajnosnubných,

a z těch mají 620 resp. 15 výhradně tyto ostrovy. Celkem však má rostlinstvo ráz indický, což jeví se ve množství palm, kapradin, banánovitých, bambusovitých, vstavačovitých a jiných. Lesy s listnatými korunami mají málo podrostu, kmeny ovinuty jsou epiphyty a lianami; na vyšších místech jsou však již řidší. Na bezlesých luzích pobřeží západního nacházíme však též druhy novozelandsko-australské. Z omladi a kapradinového houští vyčnívají porůznu pandanus, kasuariny, acacia laurifolia, metrosideros, druhy damarů, podocarpus, santál, který nyní arci jest obmezen na západní část Vanua Levu. V krajinách vyšších pro lepší vláhu nabývá tropický les převahu. Zvláštním je zjevem, že mnohé rostliny, na př. strom ndralla, jistou dobou ztrácejí i květy i listí. Nedostatek lesů na severozápadních savanách a z toho pochodící nepříznivé poměry podnební přiměly vládu, že k návrhu Horneovu zakázala kácení stromů, nemajících určitého stáří a tloušťky, a přikazuje jednotlivým krajům, aby každý rok nové stromy zasazovaly.

Santalové dříví je nyní nejvzácnějším; velmi řídkým je též tvrdé vesi (Afzelia bijuga) a dilo (Calophyllum inophyllum), které důležitě je pryskyřicí a olejnatými plody. Výborné tvrdé dřevo poskytují damanu a vaivai (Calophyllum spectabile, C. Burmanni, Serianthes myradenia a S. Vitiensis). Dříví z dakuy (Dammara Vitiensis), která dává drahou pryskyřici, jest lepší než jedlové; neméně užitečné jsou rozličné druhy podocarpu: kau solo, ko tabua, levinimini a kausia. Dříví stavební však posud se přiváží (r. 1880. za více než 55.000 zl.); ale nyní zřízeny byly u Rewy a Suwy pily na zdělání domáciho staviva. Stromy, na kaučuk bohaté, jsou bohužel tak roztroušeny, že sbírat z nich šťávu bylo by příliš namáhavým. Rostlin obsahujících vlákna jest hojnost, tak že by dobývání jich a zpracování bylo vděčným zaměstnáním. Aleurites triloba roste divoce všude a dováží se již do Anglie a

Německa (r. 1880. za 35.140 zl.). Barvivo obsahují přemnohé kůry. Nejdůležitější plodinou je však nyní kopra, usušené jádro ořechu kokosového.

Palma kokosová daří se jen na pomorí; na všech ostrovech jest sice jen úzký pruh země kolem vnitrozemských hor, ale přece je dosti místa pro rozsáhlé sady. Ze všech pěstovaných rostlin je kokosník nejdůležitější. Na konci r. 1879. bylo celkem 12.000 hektarů půdy vzděláváno, a z toho připadalo 6540 ha. na kokosníkové sady. Cena kopry, v kolonii vytěžené a vyvezené, obnášela r. 1875., v prvním to roce po připojení, jen 400.000 zl., ale r. 1880. již více než 1,080.000 zl.; v téže době vzrostl vývoz kokosových vláken z 17.900 zl. na 49.000 zl.

Neméně důležit jest bavlník. Krásné plodiny známého druhu „Sea Island“ byly vyznamenány zlatými medaillemi ve Filadelfii r. 1876. a v Paříži r. 1878. Pěstuje se nyní na 2070 hektarech; r. 1880. vyvezeno bylo bavlny za 455.300 zl. Průměrně dobude se z acreu (0·4 ha.) 400 liber bavlny; čištěním přichází 75 % na zmar, takže je výtěžek 100 liber čisté bavlny. Avšak pěstování bavlníku zvolna ubývá a více vzmáhá se cukrovník, neboť půda a podnebí ostrovů vitských je mu velmi přízniva. Příhodné pozemky jsou všude, i u vnitrozemí Viti Levu, i na březích Rewy, Singatoky a j., ve mnohých krajích na ostrovech Vanua Levu, Taviuni, Rambí, Ovalau a jiných ostrůvcích. Pěstování třtiny cukrové je posud v počátcích (r. 1880. jen 864 ha.), ale zajisté se stane velmi důležitým. Vývoz cukru páčil se r. 1875. na 34.170, v r. 1880. již na 209.200 zl., kteráž summa byla by mnohem větší, kdyby se hospodařilo rozuměji a třtina neseкала před úplným uzráním. Bylať toho dříve nutnost, neboť nebylo tu dosti velikých mlýnů na rychlé zpracování. Ale v nejnovější době zřídili kapitalisté z Nového J. Walesa velkolepý mlýn v novém hlavním městě Suva, takže možno bude třtiny náležitě zužitkovati.

Valná část vnitrozemská na Viti Levu, Vanua Levu, Taviuni, Rambí, Ovalau a j. zdá se býti pro pěstování kávovníku velmi příhodnou. Podporou vlády zřízeny byly četné sady kávové na Viti Levu, Vanua Levu a Taviuni, které zabírají 611 ha. půdy; vývoz r. 1877., kdy poprvé káva byla vyvážena, obnášel 1680 zl. a r. 1878 jen 150 zl., ale r. 1880. vzrostl na 74.100 zl.

S dobrým výsledkem byly činěny pokusy s pěstováním kakaovníku (*Theobroma Cacao*), skořicovníku, hřebíčku a vanilky. Ale ku zdárnému pěstování těchto a podobných plodin potřebí je zkušenosti, kterouž osadníci vitští zpravidla nemají. Tabák má zde půdu příhodnou, avšak osadníci neumějí listy dobře připravovati, takže jich výrobky nemají velkou hodnotu. Čajovník a chynovník, jakž bylo dokázáno, na mnohých ostrovech by se dařily; podobně i pěstování rozličných druhů tropického ovoce k zásobování Nového Zelandu a mimotropické Austrálie i západní Ameriky bylo by velmi výnosné.

Ostrovky Viti mnoho mají rostlin léčivých, jichžto vlastnost domorodci ode dávna znali. Dr. Seemann však praví, že jest nesnadno zpráv o nich dostati, neboť šťastní přechovatelé těchto vědomostí nechtějí prozraditi a jiným přepustiti výnosné tajemství. Shledal, že ohřívají nad ohněm listí „kura“ (*Morinda citrifolia*), jich šťávu na vředy vymačkávají a listí jak obvazek na ně kladou. Kůru z danidani (*Panax fruticosum*) užívali proti zánětům chřtánu a patra. Že sarsaparilla krev čistí, jest jim známo, neužívají však kořenu její, nýbrž listí, které jako kawový kořen, zde angona zvaný, žvýkají a tak z něho nápoj připravují. Listí z vasy čili rewy (*Cerbera lactoria*) velmi počišťuje, laka (*Plectranthus Forsteri*) léčí prý záněty oční a bolení hlavy; jsou to rostliny příjemné vůně, podobně *Adenosma triflora*, bahenní rostlina, kterou se léčí kašel po zastuzení. K témuž užívá se listí keře, na pomoří rostoucího, sinu mataiavi (*Wikstroemia Indica*), kdežto kůra

jeho rány hojí. Obyvatelé Somo Soma do vyhlodaných zubů dávají si rozžvýkané listí vulokaky (*Vitis trifoliata*), která hojně roste na březích mořských. Že olej z ořechů dilových je výborným, zevním lékem proti hostci, přesvědčili se sami Evropané.

Zvířena ostrovů vitských je velmi chuda. Ze ssavců našli tu Evropané mimo vepře a psa druh myší a pět druhů netopýrů. Vepři se, jako vůbec na všech ostrovech jihomořských, velmi rozmnožili. Koně, hovězí dobytek a ovce přivedeny byly teprve před nedávnem od osadníků, i daří se jim znamenitě. V r. 1880. čítalo se asi 360 koní, 5000 kusů hovězího dobytka a 4750 ovcí. Kozy angorské na některých ostrovech jsou chovány ve větších stádech, na ostrůvku Nananu při severním břehu Viti Levu má jich Angličan, tam v samotě bydlící, již 3000 kusů; začátky ty byly tak zdárné, že angorská vlna vitská vyznamenána byla na výstavě Sydneyské.

Na druhy je ptactvo bohatší a skládá se z rodův indických a australských. Známe dva druhy sokolů, pět druhů papoušků (*Domicella*, lóriové širokoocasí a *Pyrrhulopsis*), mezi nimi nachází se krásný *Corphilus solitarius*, které Tongané kdysi velmi draze kupovali, ano i ženy a dcery za ně nabízel. Dále žijí zde dva druhy sov, červená a černá: ngandamu a nga loa, devět druhů holubovitých, mezi těmito jeden veliký, jehož drsné „huhu huhuhu“ připomíná štěkot psa, a j. Z obojživelníků známe deset druhů velikých, ale neškodných hadů, patnáct druhů ještěrek, zejména krásný, zelený *Choroscarter fasciatus*, na stromech žijící, a několik žab. Hmyzu do počtu je hojnost, co do druhů však málo; nejnejpříjemnější jsou obtížné moskyty, četné stonožky a mravenci, kterých je deset druhů. Motýlové a brouci jsou krásně zbarveni. K těmto přidružena byla v nové době včela ligurská, již se v cizí zemi velmi dobře daří.

Řeky i moře mají hojnost přerostaných ryb. V řece Rewě má druh sladkovodního žraloka své loviště, v moři pak známe devět druhů tohoto strachovaného ukrutníka. Mimo to nacházíme čtyři druhy kytovitých a živočichy v Tichém moři obecné. Z mnohých krásných mušlí nejdrahoccennější je pomorančově žlutá kaurie (*Cypra aurantium*), jíž upotřebuje se k většcem ozdobným; ústřice pro nedostatek ochrany stále ubývají. Lov perel a sumýšů je však posud výnosným, jakož i chytání želv, jichžto štíty a „zelené sádlo“ hojně se vyváží. Homarův a raků bývá časem na několika ostrovech množství; na některých pak ostrůvcích vyskytuje se pozemní rak *agavule*, který jako příbuzný jeho na Samoji vylézá na kokosník a navrtává jeho plody. Na ostrově Vatu Lele našel Kleinschmidt ve velké mořské jeskyni asi osm centimetrů dlouhého, granátového raka (*Stenopus hispidus*) barvy šarlatové, který pouze tam prý se nachází. Dle báje dostali kdysi obyvatelé Vatu Lelští při slavnosti na Viti Levu, k níž byli pozváni, pouze vařené raky; i odnesli je na důkaz špatného pohostění domů a s nevolí je odhodili do oné jeskyně, kde se na věčnou paměť oné události rozmnožují.

2. Hlavní ostrovy.

Největší, nejlidnatější a politicky nejdůležitější jest ostrov Viti Levu, t. j. Veliké Viti. Zabírá 11.600 □ km. čili 210·7 □ míle, tedy přes polovici celého souostroví. Náleží k němu některé ostrůvky vedlejší: Vatu Lele a Mbengha na jihu, Malolo a ostrovy Hudsonovy na západě, a jiné menší, mezi nimiž ostrůvek Mbau (na východní straně zálivu téhož jména) je proto důležitým, že býval kdysi politickým středem ostrova a posud je sídlem bývalého krále Thakombau-a. Ale všechny ty ostrůvky dohromady zabírají málo přes 2 □ míle. Hlavní ostrov je veskrz hornatý, pouze na některých místech

jsou malé roviny; jediná rozsáhlejší rovina je při ústí nejdůležitější řeky Wai Levu, která se ve čtyřech ramenech. široké delta tvoříc. vlévá do moře. Její prameny Wai ni Mbuka a Wai ni Mala, jakož i přítoky na pravé straně Wai Ndina a Wai Manu ji hojně zásobují vodou. Při svém ústí u veliké vsi Rewy, jejíž jméno též má, je tak široká jako Temže u Londýna a ještě 150 kilometrů proti vodě je tak hluboká, že možno po ní plouti s plochými loděmi; lodi

Obr. 162. Pohled s Viti Levu na Ovalau, Mban a Ngau.

o patnácti tunách mohou se dostat až ku vtoku obou pramenů. Tyto prýští se s jižních svahů pohoří Tavua Raki Raki, které se táhne nedaleko moře podél zátoky Sakau a na východ od ní. Tamtéž pramení se nejdelší řeka vitská Singa Toka, která však jenom na krátko je splavná, neboť při svém ústí má nebezpečný násep a dále vzhůru nedopouští plavbu pro peřeje a prudký spád. Tytéž vady mají ostatní řeky: Koroī Luba, Navua, Nandi, Ba a j.

Ostrov je namnoze velmi úrodný; pro pěstování kokosníků však není tak příhodným jako Vanua Levu. Od té doby, co Suva (na jihovýchodním břehu) prohlášeno bylo za hlavní město souostroví, nabývá vždy větší důležitosti. Suva posud má málo přes 200 obyvatelů, ale vyniká tím nad Levukou, že v něm je veliký mlýn na cukrovník a anglický obchodní dům; mimo to je položeno příznivě, že v okolí jeho je dosti místa k rozvinutí se ve velké město. S důležitými místy je ve spojení pobřežním parníkem. V okolí města jakož i v kraji Ba na západě jsou dosti značné sady tabákové. Ulice v pravém úhlu se protínající, z části již makadamované, utvořeny jsou několika prostými vládními budovami, krámy, dvěma hospodami, celnicí, nemocnicí pro melaneské dělníky a několikem obydlí soukromých. Bohužel pitná voda, na kterou jsou v městě odkázáni, není dobrá.

Druhé místo v souostroví zaujímá Vanua Levu, který s pobřežními ostrůvky měří 1406 □ km. čili 116·3 □ míle. Na severovýchodě hluboko v ostrov zasahuje zátoka Nateva, též Na Vai Tui Matei, t. j. mrtvá solná voda zvaná; plavbě však není k užítku, neboť pro hloubku její možno zakotviti jen zcela blízko u ostrova, a mimo to nikterak není chráněna. Domorodci však snadno se dostanou ze zálivu přes úzkou úžinu zemskou na jižní břeh ostrova. Tato úžina skládá se sice z příkrých hřbetů, ale lodníci vytáhnou své čluny až ku solnému jezeru, z něhož vytéká říčka do moře; tím cestu valně si ukrátí. Jiná veliká zátoka je na jihu Savu Savu s horkými prameny u Wai Lewu, na západě Mbua č. zátoka santálová a Ruku Ruku; ony první dvě mají dobrá kotviště, třetí je ohroženo útesy. Ostrov je sice hornatý, má však některé větší roviny; ale pouze jedna řeka je důležitá, totiž Ndreketi, dopouštějíc plavbu po 40 □ km. od ústí, kdežto na ostatních řekách jen na některých místech mohou plouti lehké čluny. Při zátoce Savu Savu zřizují se nyní pomocí trestanců silnice,

které budou k rozmnožení osady. Od Vanua Levu oddělen jest průlivem Somo Somo ostrov

Taviuni (553 □ km.), nejúrodnější a nej příjemnější z celého souostroví; nazýván je zahradou vitskou. Vnitrozemí vyplněno je pohořím, které nejvyššího vrcholu dosahuje ve vyhaslé sopce, 1200 metrů vysoké. Jícen její vyplňuje dosti rozsáhlé jezero; které na západě proráží ohradu svou a vrhá se pěnivě od stupně k stupni, až na rovině zase klidně pro-

Obr. 163. Levuka.

téká hlavní místo ostrova, Somo Somo na břehu západním. Na tomto západním břehu, který sice pro menší hojnost pršek je chudší nežli břehy východní, ale lodím spíše poskytuje ochrany, usadili se Evropané. Cukrovníkové sady a mlýn, sady kávovníkové, kukuřicové a kokosníkové, stáda skotu a ovec, kostely, školy a hospoda svědčí o příchodu evropské civilisace. Dle velikosti čtvrtý ostrov, na jihu od Viti Levu, od něhož oddělen je průlivem Kandavským, jest

Kandavu (535 □ km.), podlouhlý ostrov, na dvou místech úzkou úžinou spojený. Je zcela hornatý; na jihozápadním cípu zdvihá se do výše 838 metrů kuželovitá vyhaslá sopka, na jejíž úpatí prýští se horké prameny, a porostla jest až k vrcholu hustým neschůdným lesem. Seemann, Kleinschmidt a Buchner s velikým namáháním vylezli na tuto horu; tito dva poslední přenocovali na ní nedaleko veliké, stále vlhké sníženiny na severozápadním vrcholu, která je bývalým jícnem. Avšak i nahoře bylo bujné rostlinstvo tak husté, že s napjetím všech sil vysekána býti musila ulice, aby získán byl rozhled na okolní krajinu a širé moře. Na severovýchodě, kde země se sужuje v úžinu Yarambali, leží na jihovýchodním břehu Ngaloa Harboru víska Wai Levu, kdysi živé místo, pokud zde přistávaly parníky společnosti Pacific Mail, zboží a cestující odvážejíce do San Franciska neb Aucklandu; to nyní zrušeno, a tím Wai Levu upadlo v zapomenutí. Kandavu je posud z nejlidnatějších částí souostroví; máť asi 10.000 obyvatelů.

Z ostatních obydlených ostrovů sluší ještě jmenovati malý ale malebný ostrov Wulanga, který je za bouře útočištěm plavců, Moala, Koro, Nairai, Totoya, Narua, Mologa. Matuku, Lakemba (asi 2000 obyv.) a Vanua Mbalavu, dlouhá země, s přístavem Loma Loma, v kterémž jest jako v Suvě a Levuce celnice; konečně ostrůvek Ovalau, na kterém je nejdůležitější místo souostroví a střed obchodu.

Levuka leží na východní straně jeho, právě naproti dvěma otvorům v korálovém útesu, kterým jest celý ostrov obklíčen. Tyto dva vjezdy nazývají se průplav Levucký a Wakaya. Na úzkém pomorí a na úpatí hor, které náhle se zdvihají a jen skalnatými vrcholy z bohatého tropického rostlinstva vyčnívají, rozkládají se v dlouhé řadě bílé domy až k jižnímu konci zátoky, kde jednoduché, dříve gouverneurem a jeho úředníky

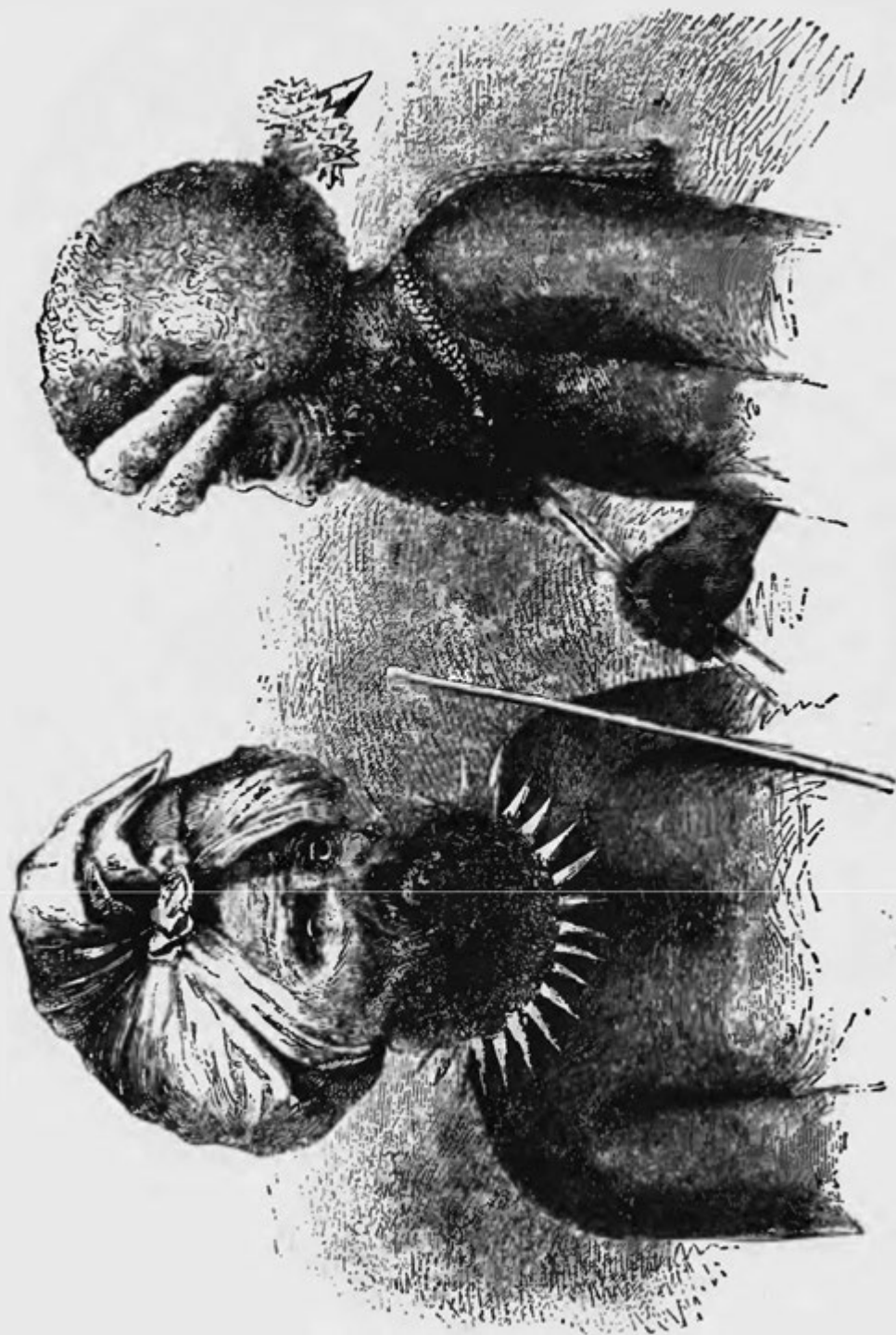
obývané domy tvoří vísku Nasova. Přístavní mosty a loděnice jsou všude před velikými skladišti, osm hospod a množství krámů jsou v řadě roztroušeny, dvě banky (New Zealand a Union) mají zde komandity, jiných peněžních a pojišťovacích ústavů je dosti, je zde obchodní komora, spolek osadníků, nemocnice, řemeslnický spolek s knihovnou o 2500 svazcích. Vydávají se čtyři časopisy, mezi nimiž „Na Mata“ v řeči domorodců. Zde sídlí též konsul německý, italský a Spojených Států. Obyvatelstvo, mající asi 600 duší, je podivnou směsí rozličných národností; mimo Brity, Francouze a příslušníky rozličných evropských států žijí zde též Asiati, Afričané. Američané a Polynesiané. Jsou tudíž i rozličná náboženství zastoupena; mezi církevními budovami vyniká katolický kostel se zvony a pak hezká anglická kaple.

3. Vitiané.

Obyvatelé tohoto souostroví náležejí ke kmenu melaneskému, různí se však valně od ostatních Melanesanů, nad které daleko vynikají duševním vzděláním; poněkud se tím blíží k Polynesianům, od kterých mnohému se byli přiučili. Zejména Tongané bývali jich učiteli, zřídivše na Viti-u několik osad; tím povstali hlavně na ostrovech Lakemba smíšenci, zvaní Kaitongaviti. Podobně pozorujeme na severním břehu Vanua Levu působení Rotumahanů.

Obyvatelstvo bývalo dříve mnohem četnější; neboť udání, že za příchodu evropských osadníků měly ostrovy 200.000 až 300.000 domorodců, je sice nemírné, ale za přibližně správný můžeme považovati odhad z r. 1871., v němž udává se obyvatelstvo Viti Levu na 70.000, Vanua Levu na 33.000 a pro celé souostroví na 146.000. Nákazou osypkovou, ze Sidneye zanesenou, bylo obyvatelstvo r. 1875. děsně ztenčeno; počet obětí udává se na 40.000. Od té doby zjištěn byl přírůstek

obyvatelstva, neboť dle sčítání z r. 1881. bylo zde 115.635 duší (61.836 mužů, 53.799 žen); je-li však tento příbytek skutečný anebo jen výsledek určitějšího sčítání, nemožno je

Obr. 164. Vitiané.

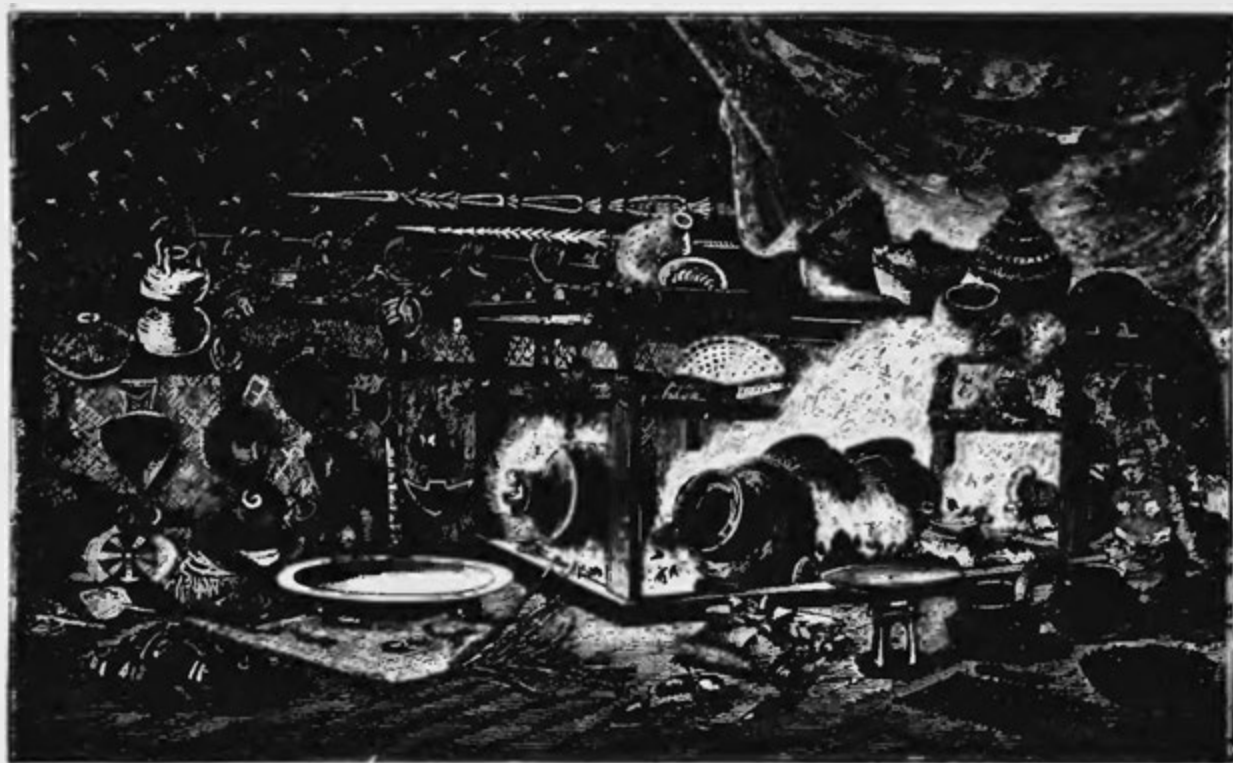
rozhodnouti. Můžeme onu první domněnku pokládati za pravou, protože aspoň války a lidojedství za anglické vlády obyvatelstvo neztenčovaly.

Vitiané jsou lidé krásní, štíhlí a svalnatí; nejsou tak velicí jako Tongané, ale průměrem jsou větší a silnější než Evropané. Zejména mezi vznešenými, muži i ženami, často spatřujeme veliké, krásné postavy. Všichni jsou statně rostlí, krk je krátký, prsa široká a údy silné. Obličej jest hezky oblý, rysy tváře většinou příjemné, často ušlechtilé, zřídka tak hrubé, jak bychom je hledali u těchto nejhorších lidojedů. Oči jsou tmavohnědé, nos široký, chřípě jako u Polynésanů poněkud rozevřená, oblouk jarmový málo vyčnívající. Ústa jsou smyslně plná, ale nikoliv nehezka; mezi silnými pysky zříme dvě řady krásných zubů, brada jest obyčejně krátká a široká. Mnohdy upomíná nás nos, zepředu poněkud tlustý, na fysiognomie arabské. Mezi mladšími ženami bývají postavy půvabné s přívětivými rysy; ale příliš záhy blíží se tvářnosti mužův a rychle vadnou a stárnou. Barva kůže, poněkud hrubá, jest čokoládová až červenohnědá, tu světlejší, tu tmavší. Jakousi zamodralost, jak udává Gerland, Peschel a j., Buchner nepozoroval. Vlastní barva často nebývá znatelná pro obvyklé natírání těla kokosovým olejem a barvením žlutou kurkumou. Polynesské taetovování bývalo u žen náčelníkův obvyklým, obmezovalo se však na koutky úst. Černé vlasy, které stejnoměrně po celé hlavě rostou a nikoli, jak bývalo tvrzeno, v chomáčích, byly dříve předmětem veliké péče mužů; neboť se snažili je co možná vyvýšiti, tak že povstaly mohutné paruky, které i ránu kyjem značně seslabovaly. K okrase, též ku zahubení četných vetřelců, často vlasy barvili vápnem na červeno. Ku zhotovení takové umělé frisury potřebují obratní v tom umělci nezřídka šesti hodin. Ženy dříve si vlasy krátce ustríhovaly; nyní činí tak mužové všude, kde vládou missonáři.

Oděv mužů byl dříve „malo“, úzký kus tapy se svislými cípy, z nichž zadní cíp vznešení zpravidla za sebou vlekli. Ženy přivazovaly si kolem boků „liku“, 50—80 centimetrů

dlouhou řízu z úzkých listů rákosových, zavěšených na provaze z kokosových vláken. Tento kroj posud obvyklým jest u vnitrozemí. Nyní muži i ženy nosí sulu, sáhodlouhý kus bavlněné látky; k lovení ryb však ženy posud oblékají liku.

Odpočívaje v chýži sedí Vitian se skříženými nohama na rohoži, venku však rád sedává ve dřepu, tak totiž, že pata je zcela na zemi a on sedí téměř na lýtkách. V noci spí na rohožích na zemi, ničím se nepříkrýváje, vedle něho u stěny

Obr. 165. V kuchyni náčelníkově.

hoří k odpuzení moskytů malý oheň, který občas vějířem rozdmychuje; poduškou jest mu tlustá třtina bambusová, podepřená na dvou nohách. Za velmi chladných nocí z té příčiny vznikají častá nastuzení.

Chýže jsou, až na malé výjimky, stavěny týměž způsobem: jsou to nízké, čtyřrohé stavby ze sloupů, mezi nimiž upevněno jest kokosovým lýčím listí palmové nebo rákosí v rozličných vzorcích. U vysokých, špičatých střech, z listů palmových a

cukrovníkových nebo z trávy zřízených, na metr vyčnívají krovní trámy, do černa opálené a zevně kuželovitě vypouklé. Jsou obyčejně ozdobeny lasturami a jakož i dřevěné části vnitř domu, kokosovými provazy kolem nich obtočenými. Dvěře umístěny jsou buď jen na zúženém konci anebo i na obou a chráněny jsou nízkou ohradou proti vepřům, svobodně pobíhající. Bývají obyčejně tak nízké, že se musí jimi prolézati. Podlaha vnitřku, který tvořívá jedinou místnost, je hustě pokryta kapradím, přes něž rozloženy jsou rohože. Tyto rohože jsou lůžkem Vitiana a jsou vždy, zvláště u vznešených, velmi čisty. U prostých domorodců je v chýži též ohniště k vaření. Na něm leží téměř vodorovně těžké hrnce hliněné, které mají půl metru v průměru a podobají se hnízdu včely hrnčířské. Do těchto hrnců nastrkají nebo nalejí vařivo a úzký otvor zacpou pak zátkou z listí cordyliny.

Vaření v hrncích je způsob melaneský; Polynesiané ho neznali a vůbec ani neuměli shotovovati hliněné nádoby. V tom směru Vitiané však jsou velmi obratní. Mají hrnce výše naznačené podoby v rozličných velikostech od malé misky až do vařáků jeden meter hlubokých. Čtyři nebo šest koulovitých nádob, mající velikost pomoranče, spojují trubicemi. vytvořují též hrubé napodobeniny člunů, želv a p.

Hrnčířství je věcí žen, které k tomu užívají pouze kulatého kamene a dřevěného lžicovitého nástroje. Nejprve smísí hlínu s pískem a sválí pak ji na dlouhé válce, které tak na sebe kladou, že tvoří dno vyráběné nádoby. Pak dělnice dřevěnou lžicí zevnějšek náležitě upraví, držíc při tom levou rukou hladký kulatý kámen na stranu vnitřní. Takto ukládá vrstvu na vrstvu až k úzkému hrdlu, do něhož jen malík strčiti možno. Potom zevní stranu pečlivě ozdobí geometrickými vzorci nebo prací vypuklou. Nyní nechají hrnce v domě po šest až osm dní schnouti a odnesou je pak na tiché místo mezi mořem a vysokým úskalím. Zde nahromadí chrastí, po-

loží na ně hrnce, které pak pokryjí suchou travou a větvičkami. Dříví podpálí a hrnce za určitou, nedlouhou dobu vyndají a louhem z kůry tiri (mangrove) pilně natírají, čímž nabudou tmavočervené barvy a zároveň slabou jakousi glasuru. Pro jemnější druhy užívají pryskyřice z jedle ndakua, která téměř se rovná známému kauri-u. Barvy mají všechny odstíny od zlatožluta do tmavočervena, v čemž mísí se nádech zelený.

Jinými předměty v domácnosti jsou dřevěné láhve, často velmi hezké a ozdobné, zvláště ty, jež určeny jsou k pitce kawové. Ku pití vody slouží kokosové skořepiny nebo celé duté ořechy, kterými též nabírají vodu. Visívají v každé chýži po několika kusích. V jednom otvoru na tupém konci ořechu upevněna jest klínem šňůra; ostatní dvě díry uzavřeny jsou stočenými listy. Na každé šňůře takto zavěšeny jsou dva ořechy, tak že možno jest pohodlně na krku několik jich nésti. Z těchto nádob pítí není zcela snadné; musí se z jakési vzdálenosti voda do úst lít, neboť klásti pysky až k otvorům pokládá se za neslušné. Uvedeme-li asi šest párů takových nádob na vodu, několik vějířů, hrncův a podušek, struhadlo z korálového kamene, nože ze žraločích zubů, z bambusů nebo lastur, několik kamenných sekyr, pochodně z rozštěpeného bambusu olejem pokapaného nebo ze seřaděných plodův *Aleurites triloba*, svítilny s bavlněným knotem a pryskyřicí damarónovou, jehly z kostí nepřátel, vyčerpali jsme asi seznam movitého zařízení v chýži vitské.

Obr. 166. Vidličky na lidské maso.

Talíře a vidličky, jimiž pojídali jediné maso lidské — jinak užívali vždy jen prstů — dávno se dostaly do rukou

sběratelů, neboť lidojedství zajisté všude pominulo. Dříve bylo zde v té míře rozšířeno jako snad nikde na celé zeměkouli. Neboť i když nedáme víry úmyslnému snad přepínání, zbude dosti děsných ohavností.

Cestovatel Graeffe domnívá se, že lidojedství zde a vůbec na ostrovech jihomořských bylo následkem nedostatku větších ssavců, anebo aspoň že proto dosáhlo takového rozšíření. Jediné z pomstychtivosti zajisté lidojedství vysvětliti nelze.

Obr. 167. Lidojedi nesou svoji kořist.

Neboť náčelníci v Mbau a Taviuni často odváželi válečné zajatce na ostrůvky Vokaia, Moluriki a j. a zde je usazovali, aby z jich potomků mohli hověti svým lidojedským choutkám. Náčelníci, daleko od sebe vzdálení, navzájem darem si dávali těla zabitých nepřátel, při čemž oběti ty nebyly ve spojení s kmenem, kterému byly darovány. Jak udává Wilkes, pokládalo se bukola, lidské maso, za nejlepší lahůdku, a pořekadlem bylo „něžné jako lidské maso“. Lidojedství konečně

stalo se zde pouhým labužnictvím; ale přece původem byly, jak Andree správně připomíná, pohnutky náboženské, neboť oběti byly bohům zasvěceny, a vidličky, při těchto hostinách užívané, byly posvátné. Užívali živých lidí jako válců, na nichž nový člun spouštěli do moře, a jich těla pak snědli. Pomstychtivost arci též valně působila; jistý vitský náčelník zabil a snědl svou ženu, protože ho — rozzlobila. Oběti pečený byly ve zvláštních kamnech, které posud všude na ostrovech vitských spatřujeme; byly do nich vstrčeny ne zřídka za živa, jsouce svázaný ve dřepu. Mužové z nižších tříd, kteří z pravidla k hodům byli určeni, ženy a děti od pojídání byli vyloučeni. Každá snědená žertva byla vyznačena známkami na stromech nebo kameny do země zaraženými; tak Miss Cumming spatřila u Bali Bali na Viti Levu řadu 872 malých červenavých kamenů, upomínku to na lidojedské hody náčelníků Wanga Levu a Undri Undri. Thakombau, poslední král, kterýž odevzdal Viti vládě anglické, před přestoupením ku křesťanství býval vášnivým lidožroutem; pece na Mbau-u, kde sídlel, málo kdy byly chladné.

S lidským masem, které prý se těžko tráví, zároveň pojídali určité rostliny; tak na př. boro dina (*Solanum anthropophagorum*), hustý to keř s lesklým listím a plody tomatu podobnými, užívali k téměř účelu též Novozelandané. Do listí tohoto keře a dvou nevelikých stromů: mala wathi (*Trophis anthropophagorum*) a tudano (*Omalanthus pedicellatus*) zavíjeli kusy lidského masa, jež pak pekli na horkých kamenech.

Ostatně byla potrava převahou rostlinná. Vitiané velmi obratně a pečlivě pěstovali taro a jam na polích, úhlednými ploty ohražených; mimo to též banány, chleboně, bataty, cukrovník a j. Taro, jam a bataty, banány a chleboně jedí pečené. Z chleboně připravují též kysáním onu zákyslou, páchnoucí kaši, kterou Polynésané velmi mají rádi. Kokosových ořechů je hojnost, ale missionáři je prohlásili za „tabu“ a

u každého háje vztyčeny jsou tři neb čtyři dlouhé tyče s výstražným slaměným věchtem. Musíť domorodci kokosovými ořechy platiti missionářům desátky a vládě anglické daň. Vitiané nazývají olej „wai wai“ a náboženství „lotu“; od té pak daně v olejodárných ořeších a oleje sama nazývají wesleyanské náboženství „lotu wai wai“.

Potravy živočišné Vitiané nemají nadbytek. Moře arci má hojnost ryb, které domorodci každodenně na útesích chytají a často ihned pojídají, jakž takž usmažíce menší, ještě živé ryby na přineseném ohni. Mužové rybaří pomocí kopí, udice, luku a šípu a nduvy, ženy a děti krátkými sítěmi, a to na úskalích a v řekách. Všecky ženy, i ženy náčelníků, velmi náruživě ryby loví. Rostlina nduva (*Dorris ulliginosa*) chová v lodyze omamující jed; lodyhy ty roztlukou a hodí je za nízké vody mezi korálové balvany. Malé ryby ihned po nich zahynou, veliké se jen omráčí a pak snadno schytají: pojídání takových ryb není však člověku nikterak škodlivo.

Želvy, kterých není příliš mnoho, nesměl žádný kaisi čili otrok bez dovolení svého pána jísti pod trestem smrti. Maso je nejlepší lahůdkou při poradách náčelníků z rozličných okresů: ale vajíčka posud nenakladená jsou nade všecko. Když Sir Arthur Gordon svolal na Taviuni shromáždění náčelníků z celého souostroví, snědno bylo kromě několik vepřů, dvou volův a j. též sto želv, okolnost, která zajisté lépe utkvěla v mysli účastníků nežli konaná vyjednávání. Pro slavnostní příležitosti jsou též určeni vepři a drůbež, kterou všude ve vsi nacházíme; ale plactvo dosti četné mimo zdivočilé kúry, které chytají do ok, Vitianu ničeho neposkytuje k hodování.

Z rozčilujících požitkův obyvatelé vitští mají nápoj kawový a tabák. Kawa, zde yangona zvaná, vyrábí a pije se za jistých obřadů. Shromáždění zpívají a rukama tleskají, zatím k tomu určeni kořeny žvýkají a jiný odstraňuje kal svazkem lýkovým. Jest-li nápoj hotov, složí lýková vlákna v ruce a

tříkráte jimi zaklepá. Nejprzednější pohlavár zvolá pak: „bula“, to je zdraví, což ostatní opakují; hlasatel potom ve dřepu se přiblíží k nádobě a naplní kokosovou skořepinu, namáčeje svazky vláken do kawy, a podá ji nejvznešenějšímu, který ji na jednou vypije, ostatní k tomu tleskají souměrně rukama. Na všeobecný výkřik „o'mada“ odpoví pak „mole“. Tak to jde po řadě se všemi ostatními. Líhovin Vítiané nemají, neboť vláda je přísně zakázala. Kouření tabáku je dovoleno a velmi oblíbeno; tabák zavinují do suchého listu banánového a nazývají takovýto doutník „suluka“.

Rodinný život Vítianů má vedle mnohých známek odporne surovosti mnohou stránku hezkou a příjemnou. Nežli missí dodělala se rozhodných úspěchů, bylo postavení žen velmi bídné. Vládlo mnohoženství, a tož měli vynikající náčelníci vedle hlavní manželky někdy 50 až 80 žen. Ovšem nepřechovávali celý tento harém ve vlastním domě; mnohé ženy vracely se po některé době zase k rodičům, jiné zas posud nebyly dospěly, takže často polovice žen byla nepřítomna. Byly dívky v rodinách vznešených a zejména náčelnických již velmi záhy zasnubovány, často s chlapci stejného věku, nejednou však i se starými muži. Je pochopitelné, že v takových okolnostech osud žen nikterak nebyl blaženým; jich mužové měli nad nimi neobmezenou moc, ba směli je z hněvu i zabiti, upeci a snísti. Ale i mezi ženami samými byly stálé sváry a boje. Missionář Williams uvádí nám příklady strašných zohavení, která na sobě páchaly žárlivé ženy náčelníkovy; ukousnutí neb uříznutí nosu nebylo nic neobyčejného.

Avšak i pravá vroucí láska se vyskytovala. Bylo-li děvče donuceno proti své vůli se zasnoubiti a vlastní náklonnosti se sříci, začasť samovraždou zbavilo se nenáviděného manželství. Rovněž jest nám pokládati za důkaz oddanosti, že manželky zemřelého jednoho náčelníka nechtěly přijmouti život,

působením missionářů jim darovaný, nýbrž chtěly zemřelého manžela do hrobu provázeti. Když nevěsta opustila se snoubencem dům rodičů, přinášeli jí přátelé ženichovi rozličné dary, aby ji při loučení potěšili; hezký tento zvyk nazýván jest velmi významně „sušení slzí“. U vyšších stavů dostačovala k uzavření sňatku úmluva příbuzných, u nižších kněz dával posvěcení. Pokud jen prostředky zde byly, vystrojily se vždy veliké slavnosti na oslavu sňatku.

Zbytkem původních, později potlačených mravů jest únos žen, který snad doposud udržel se u vnitrozemí velikých ostrovův; ovšem bylo k tomu třeba svolení unesené, jinak mohla ve vlasti svého uchazeče dáti se v ochranu jiného muže.

Přijetím křesťanství ovšem u Vitianů mnohoženství vymizelo; Thakombau sám dal dobrý příklad, propustiv mimo jedinou všecky své ženy. Působením pak missionářův a zákonův anglických vytvořily se poměry zcela jiné. Dřívější zvyk, že mužové ženatí v noci spali v jedné chýži, mladíci pak v jiné a tak obě pohlaví odděleně žila, byl odstraněn, a jest zaveden rozumnější život rodinný.

Také vraždění dítek bylo arci za vlády anglické potlačeno. Dříve bylo zde tak rozšířeno, že dvě třetiny novorozenců umíraly rukou matčinou; jako u všech surových národů byly nejvíce zabíjeny dívky, vůbec za nižší tvory pokládané. Pohnutky k tomuto ohavnému činu byly rozličné: lenost, žárlivost a pomsta na otci, také však prostý zvyk. Někdy snad i útrpnost rozhodovala; tak vypravuje Williams, že jakási matka zabila své vlastní dítě, aby mohla v ochranu vzíti dva sirotky; ovšem je to pochod myšlenkový nám zcela nepochopitelný. S dětmi na živu ponechanými však Vitiané velmi shovívavě a laskavě zacházeli a bedlivě je cvičili ve všech uměních; proto zdá se nám ono vraždění tím nepochopitelnější, avšak věru nejeví se zcela tak ohavným, seznáme-li názory Vitianů o životě posmrtním.

Život ten prý rovnal se úplně životu na zemi. Proto bývalo zvykem, že staří lidé, mužové i ženy, od nejbližších příbuzných bývali zabíjeni. Byli tázáni, chtějí-li býti uškrceni anebo za živa pohřbeni, a položení pak za obvyklého nářku do připraveného hrobu. Když syn svého starého otce takto pohřbil, šel příští noc samotou ke hrobu a položil na hrob kus kawového kořenu jakožto „vaitala“, na rozloučenou.

Muže následovaly ženy do hrobu, jich mrtvoly nazývány ložem zemřelého; to jest tak zvané „loloku“. Nebylo však k tomu žádného příkazu ani nucení; ale ženy pokládaly tuto smrt za své právo a snášely ji s největší odevzdaností, neboť v říši duchů budou prý vyvolenou ženou zemřelého. Erskine vypravuje, že kdysi missionář vysvobodil takovouto vdovu, ale ta v noci prchla a přeplovala průliv, aby se dostala ku svým příbuzným, od nichžto žádala smrt uškrcením jako své právo.

Nebeský život musil si však každý svými skutky zasloužit. Muž, který na zemi zabil kyjem člověka, zajisté dosáhl nebeské blaženosti. Nižším třídám nebyla však, jak na Tonze se dělo, nesmrtelnost upírána: ta příslušela nejen celému lidstvu, ale i zvířatům, rostlinám, ba i kamenům a nástrojům. Byla-li sekyra opotřebována nebo zlomena, tož odletěla její duše, aby sloužila bohům.

Tito bohové dělili se na prvotní a na duše předků, k té hodnosti povznesené. Nejvyšší z oněch, Kalou vu, byl Ndengei, stvořitel světa, který žil v hoře Kauvandra na Viti Levu v podobě hada. Otočí-li se, otřese se země. Ale dostávalo se mu málo pocty, a často hladem trápen vyslal svého sluhu Uto-a, aby přinesl oběti; ale vždy marně. Ndengei stvořil lidi a zvířata. Nedaleko jeho obydlí vystavil si malý sokol hnízdo. Jednoho dne spatřil v něm bůh dvě vajíčka i rozhodl se, že je sám vysedí; skutečně tak učinil, a z vajec vylíhly se dvě děti, chlapec a děvče. Ndengei staral se o ně, ukázal jim připravo-

vání jamu a tara ohněm a j.; od nich pocházejí všichni lidé. Později přišla veliká potopa na celou zemi; jen osm osob zachránilo se v lodi, která pak, když voda odpadla, uvízla na ostrůvku Mbenga; proto obyvatelé jeho osobují si přednost přede všemi Vitiany.

Mimo Ndengei-e bylo ještě množství bohů. Missionáři rozeznávají čtyři třídy: bohy všeobecné, národní, krajové a rodinné; jako pátou třídu můžeme uvést bohy podzemní (v podsvětí). Jeden z těchto posledních byl Rati mbati ndua, jednozubý bůh, který pekł duše a je pohlcoval. Měli boha války ohromné velikosti, boha plavců, kterýž objevoval se jako žralok, dále boha, který dával polím zdar a úrodnost a v každém roce jeden měsíc na zemi dlel, v které době zanecháno všech prací. K tomu druží se bohové krajoví, jichž missionář Waterhouse vypočítává 34; mimo to měla každá rodina určité božstvo. Kalou yalo, duše vznešených na bohy povýšené, třebas tito zemřeli hned jako děti, dělili se na více tříd dle hodnosti, která jim na zemi příslušela.

Mělo se za pravdu, že Vitiané nemají obrazy svých bohův, ale Kleinschmidt se přesvědčil, že bylo dříve dvanácte malých, z velrybích zubů vyřezávaných model na celém souostroví. Byly postaveny v malém kostele, který se nacházel ve větším. V noci uloženy do koše ku spaní, přinesena jim jídla, pro něž prý někdy kvikavým hlasem křičely. Neboť všechny mohly mluvit, ba i ve chrámu se pohybovati a na střechu vylézt. Zavedením křesťanství modly pozbyly divotvorné moci a nemohou nyní již státi nebo mluvit.

Chrámy, mbure, byly právě tak stavěny jako vitská obydlí; byly však menší a měly vyšší střechu. Stály na malých kopečcích, zřízených z kamení neb země a opatřených schody. Když byly zaráženy chrámové sloupy, musily býti obětovány lidské životy, podobně po dokončení stavby; hrozné lidojedské hody oslavily vždy takovou událost. Při vysvěcování chrámu

Tavaraha na Somo-somu obětováno bylo dvě stě lidí. Místo latí užívali k pokrytí střechy často kopí, kterýmiž byla střecha též na hořejším konci upevněna; na vyčnívajících špicích zavěseny byly bílé lastury nebo dlouhé šňůry. Pletené, barvené stužky pokrývaly ostatní trámův a dvéře. Uvnitř byly dary bohům věnované, oltář obětní, s něhož odstraňován byl popel jednou ročně za jistých obřadů. Mbure bývaly též shromážděním poradním.

Představenými těchto chrámů byli mbete, kněží, kteří nosili jako odznaky své důstojnosti dlouhý zubý hřeben a náčelnou úponku z červeného peří. Udíleli vnuknutím božím věštecké odpovědi tázajícím se, ovšem že za dobrou odměnu, na př. za zuby velrybí. Vše, co vypovídali ve svém nadšení, pokládalo se za vnuknutí boží; neopomíjeli tudíž při té příležitosti vlastní chválou si

vážnosti získati. Úřad kněžský byl zpravidla dědičný; moc a důstojnost kněží závisela jednak na hodnosti boha, jemužto sloužili, jednak i na poměru k náčelníkům. Byli-li s těmito v dobré shodě, měli arci vážnost a moc velikou.

Zřízení vitské v mnohém podobalo se státním formám, které nacházíme u národů polynesských. Podobá se k pravdě, že i v tom směru obcování s Tongany, z nichž mnozí žili na

Obr. 168. Syn bývalého krále Thakombaua v královské ozdobě.

ostrovech vitských, nezůstalo bez účinků. Národ dělil se na několik tříd: knížata, jich sluhové, nižší lid a v boji zajatí otrcci. Někteří kmenové téměř výhradně jedinou živností se zaměstnávali, jako lodníci, tesaři, rybáři, kteří na jedné třetině Mbau-a obývali a vlastního náčelníka měli. Byla však též v každém okrese místa, v nichž výlučně provozována zvláštní živnost.

Knížata, tui nebo turanga zvaní, byli buď králové nebo představení jednotlivých okresů. Král, tui levu, měl docela neobmezenou moc, utvrzenou tabu-em, které na něm lpělo. Znamení jeho důstojnosti byly při slavnostech konce tapy, daleko po zemi vlečené, a zvláštní hůl. Nikdo nesměl před ním zpříma státi, a blížil-li se kdo z lidu k osobě nebo budově králově, musil vždy provolati tama. Tui byl posvátnou osobou a po smrti dostal se mezi bohy.

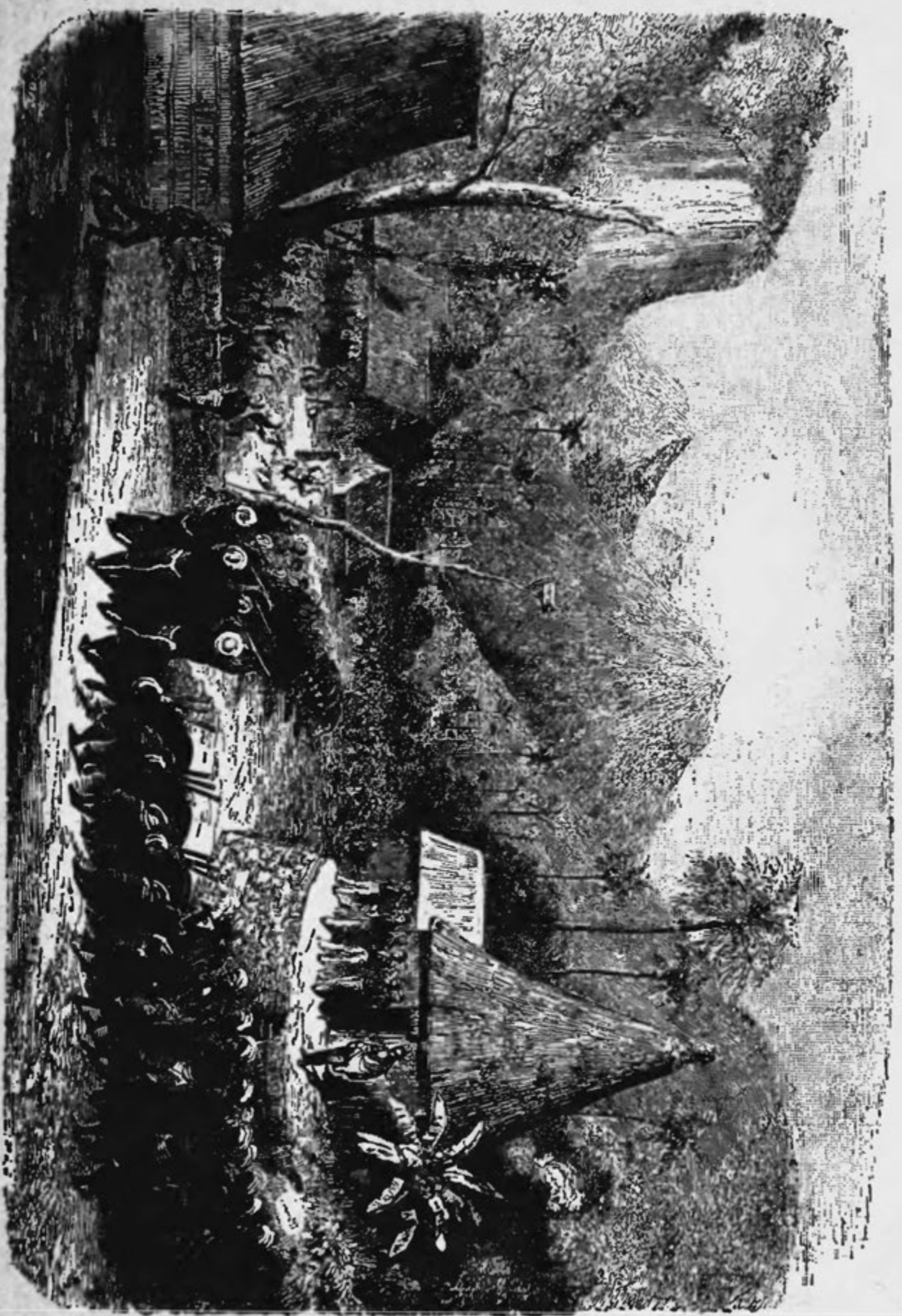
Hodnost tato přecházela na bratra, a neměl-li žádného, na syna; ale dle práva náležela mu teprve, když mu ji náčelníci při veřejné kawové hostině, brzy po smrti králově konané, odevzdali. Několik měsíců potom uvázal mu kněz bílý šátek, sala, kolem ruky, a tím prohlášen byl za krále. I zde nacházíme zřízení, které na Tonze a Samoju panovalo, že totiž „vasu“, synovci královi se strany matčiny, mohli si v domovině matčině vše osvojiti, cokoli chtěli, vyjímajíc jediné ženy a majetek králův.

Ještě r. 1840. bylo, jak udává Wilkes, sedm rozličných států: Mbau, Verata, Rewa, Naitasiri, Mbua, Mathuata a Somo-somo; ale spíše jich bylo ještě více, takže státy tyto nebyly asi rozsáhlé. Mezi nimi vedeny byly neustálé boje. Williams odhadoval roční úbytek obyvatelstva válkami na 1500—2000 lidí; v bitvě u Rewy r. 1846. padlo 400 bojovníků. Když r. 1839. Seru dobyl dvou nepřátelských pevností, zahynulo 250 lidí, ale větší ještě počet byl zajat, v otroctví odveden nebo zavražděn. Třicet dětí bylo strčeno do košův a na zna-

mení vítězství zavěseno na stožáry vracejících se lodí; že nebožáci kolísáním lodí otloukání byli o stožáry a hrozně zohavení, ve vítězích nikterak nevzbuzovalo útrpnost. Kdož po příjezdu zbyli na živu, postaveni za terč, aby chlapeči cvičiti se mohli ve střelbě. Ku konci uspořádány byly hrozné rozsáhlé slavnosti lidožroutské.

Boj byl hlavním zaměstnáním Vitianů, kteří vůbec nikdy nechodili neozbrojeni. Zbraněmi byly kyje, kopí, luk a šípy a praky. Kyje z tvrdého dřeva, na hořejším konci často pcsázené lidskými zuby, byly nejoblíbenější; nyní mají všude ručnice. Ochranných zbraní neměli, ale výborně uměli opevňovati příhodná místa. K vesnici na příkré stěně skalní vedla uzounká pěšinka; koloví a kamenné hradby se střelnými děrami ještě pojistovaly místo již přírodou chráněné. Kolem velikých vsí kopaly náspy, na kterých zřizovali kůly z kokosovníkův a ploty, a podél násplí vedli močálovité příkopy. Dle melaneského obyčeje činili pěšiny neschůdnými, zarážejíce do země ostré, špičaté kusy bambusové a kopajíce lapačky rovněž ostrými koly opatřené. Do přímého boje Vitian se obyčejně nepouštěl, neboť přes chvástavé vychloubání byl vlastně zbabelým a raději nepřítel z úkrytu přepadal. Válku však vypovídali si ve vší formě. Odeslaný hlasatel odevzdal nepřátelským náčelníkům kawový kořen se slovy: „Loučím se s tebou! Jest válka!“ Odpověď pak zněla: „Je dobře; vrať se domů!“ Po tom konáno zbrojení a přehlídka nejvyšším vojevůdcem. Bojovníci, majíce obličej začerněný, na těle černé liku, na hlavě a rukou bílé vlající stužky tapové, provedli nejdříve meke-meke a pak táhli kolem náčelníků, při čemž každý vůdce chvástavě se vychloubal udatností. Když Sir Arthur Gordon křesťanské obyvatelstvo do zbraně povolal proti lidojedům Kai Tholo-y na Viti Levu, konáno před jeho domem takové bolebole, t. j. vyzývání nepřítel. „Neboj se,“ volal jeden, „zde je tvá stráž bezpečnosti.“ Jiný, křesťan sice, dle dávného vá-

Obr. 169. Meke-Meke vitských bojovníků.

lečného hesla volal: „Jdeme do boje, kdo nám zabrání, abychom všecy pece nenaplnili?“ Jiný rozumoval: „Proč naříkají běloši? Jdeme do hor a rozdrtíme i skály!“ a t. d. Přes tuto chvástavost byli všichni nad míru obezřelí, a války se mnohdy skončily bez krveprolití; jenom sady seznaly vždy krutost válek. Žádala-li některá strana mír, vyslala posly, zpravidla vznešené ženy, které na znamení podrobení se přinesly velrybí zub. Žádali-li vítězové postoupení země, přinesli jim pokoření, kteří pak upadli v otroctví, koš s hlinou.

Povaha Vitianů je zvláštní směs dobrých a špatných vlastností. Bývali nad míru ukrutní, zrádní a úskoční; těchto vlastností Evropané začasť zakusili. Ale přes zdánlivou zbabělost a časť zrádnost podali přecasť důkazy udatnosti a pohrdání vlastním životem; mimo to jsou velmi pohostinní, a změnil-li se někdy přirozená jich přívětivost náhle v opak, bylo toho zajisté příčinou uražení jich velmi vyvinutého sebevědomí. „Ani Říman,“ praví Seemann, „nemohl své Civis romanus sum s větší hrdostí a vážností prosloviti, nežli Vitian nyní své Kai Viti.“ Sami jsouce v obcování velmi zdvořilí a obřadů dbalí, téhož od bělochů požadují, kteří zřídka si vážíce zevnějších způsobů nechtěli tmavým ostrovanům prokazovati jakoukoliv úctu.

U Vitianů však obvyklá byla přísná etiketta, takže když náčelník upadl, prostý muž ihned k zemi klesl, aby náčelník nemusil s hanbou sám vstávat. Při hodech a pitkách s velikou bedlivostí zachovávány byly určité způsoby, jichž porušení, týkalo-li se zejména pořádku hostí dle důstojenství, rovnalo se největší urážce a mívalo boj v zápětí. Prostý nikdy nestál před vznešeným, nýbrž ihned se posadil, a doposud přemnozí tomuto pokornému shrbenému držení těla neodvykli; starý zvyk, jen takto před hodnostáři se pohybovati, posud nevymizel.

Ale knížata sama přese všechno tyranství i vzhledem k nižšímu lidu zachovávala jistá pravidla zdvořilosti. Vždy přívětivě děkovali za učiněný pozdrav; tento záležel v dlouze modulovaném volání. Nyní jest obvyklým pozdrav, missionáři hawajskými zavedený „Alofa“, t. j. miluji tě, a stisknutí ruky na místě bývalého očmuchávání. Stejnorodí očmuchávali si obličej, méně vznešení vznešenějším ruku, a prostí vznešeným koleno a nohu. „Pojď v pokoji,“ voláno na cizího příchozího a při tom třikráte zatleskáno; toto tleskání rukama posud při každé příležitosti se zachovává.

Značnou duševní převahu Vitianů nad jiné Melanesany spatřujeme v jich básních. Není v životě Vitianů ničeho, co by nebylo básní opěvováno. Bývají někdy velmi vážné, jako na příklad:

Smrt jest lehká.
Žiti — což prospívá?
Smrt jest pokoj.

Smrt nazývá se spánek, spánkem je též pevný stav te-
kutin, umírání má název od zapadání slunce, nevědomost je
tma ducha, skromnost srovnává se s klidným světlem večer-
ním, svíjení plachet nazývá se složení křídel člunu a pod.
Pohříchu byly nám jen skrovné zbytky vitského básnictví za-
chovány; missionáři arci přáli si jich zničení, neboť namnoze
byly nekřesťanské. Doposud udržela se ve mluvě některá pří-
sloví, buď v rouše básnickém buď v prose, jako: „neupotře-
bený den se nepočítá“ a „Nakondané uřezali nejprve stožár“,
obdobné našemu „začítí dílo své od konce“. Jich básně jsou
však též veselé a satirické, jakož Vitiané vůbec mají nadání
k ironii. Wilkes, kázav svým námořníkům provésti cvičení ve
zbrani a tázaje se jednoho z pozvaných náčelníkův o úsudek,
obdržel v odpověď: „Ti mužové jsou možná dobří bojovníci,
ale batolí se jako husy.“ Vitiané velmi rádi provozují šašky
a jsou ochotnými vyprávěči a rovněž rádi poslouchají povídky.

„Jest velmi zajímavé,“ praví Kleinschmidt, „naslouchati z večera v kruhu tmavých postav vypravování, často velkolepým přepínáním a mocným pathosem vyzdobené, a pozorovati posuňky udivených a věřících posluchačů.“ Seemann udává, že jakýs Evropan uživil pohodlně sebe a četnou rodinu z výtežku, kterého dosáhl vypravováním povídek z „Tisíc a jedna noc“. K posměchu mnohých upejpavých umělců vymysleli si tuto bájku. Platejs, davilai zvaný, byl kdysi předním zpěvákem mezi rybami, ale jednou nechtěl a nechtěl zpívat přes naléhavé prosby ostatních ryb. Tu rozzlobeny vrhly se tyto naň a ušlapaly jej tak na plocho, jak ho nyní spatřujeme. Proto říkají i nyní, když se nějaký umělec upejpá: „Ejhle, toť pan Davilai!“

Velmi zvukná řeč Vitianů v ohledu mluvnickém shoduje se celkem, jakož Gabelentz ukázal, s ostatními jazyky melaneskými; ovšem působením polynesským, zejména tonganským byla ve mnohém změněna. Missionáři vypočítávají 15 nářečí, z nichž nejdůležitější jest Rewské, Somosomské, Lakembské a Mbauské. Nářečí Mbauské je nyní základem řeči písemné, pro kterou missionáři zavedli písmo latinské, a to tím způsobem, že *B* vždy znamená *Mb*, a *D*, *G* a *Q* vždy *Nd*, *Ng* a *Nq*, *C* pak rovná se anglickému *Th*. Vitiané touto řečí složili již několik duchovních písní; v Levuce je vydáván již i časopis: Na Mata, hlasatel.

Vitiané, jako vůbec všichni obyvatelé jihomořští, náruživě oddávají se tancům a hrám. V každé vesnici jsou místa, na kterých zvláště v noci provádějí tance válečné nebo smírné. Tyto meke meke vždy jsou provázeny zpěvem a hudbou. Za pobytu Wilkesova pořádán byl k jeho počtě slavnostní tanec kyjový, k němuž byl tui Levucký sezval všechny sousední knížata a lenníky. Hudební sbor do sta mužův a chlapců při tom zpíval a na bubnech a holích bambusových hrál, a šašek, zcela oděný zelenými listy a maje černožlutou škrabošku,

vzbuzoval nesmírnou radost. Tanec, který proveden byl ne bez půvabu, trval přes hodinu.

Buchner vyličuje nám tanec jiný. Ve dvojitých řadách tancovali mladíci a děvčata, mimo šátek kolem boků zcela nazí a květinami a listím ozdobení. Jako slavnostní ozdobu měli kolem čela uvázaný červené listy cordylin a na kolenou podvazky z travin žlutých a červených. Majíce obratná těla natřena olejem, pohybovali se kolem ohně, nejprve na pravo a na levo, pak všichni, mladíci i děvčata, směrem opačným, proplétali se mezi sebou, zdvihali a spouštěli ruce, prohýbali se v bocích a tleskali rukama. Vedle seděl hudebník a bubnoval takt na bambusové holi; k tomu všichni zpívali, tanečníci i diváci. Rhythmus skládal se z daktylu, stále se vracejícího, až náhle krátkým, hrubým zvukem zakončila se sloka a zároveň jedna taneční skupina. Při těchto tancích opásají se místo bavlněného šatu černým liku-em anebo jen ovinou kolem těla masi, jehož dlouhé cípy ve vzduchu vlají.

Nástroje při tancích užívané jsou malé bubny mekeové a větší, často tři metry dlouhé lali, vyřezávané z vesi (*Afzelia bijuga*) nebo tovolý (*Terminalia Catappa*). Veliké lali leží obyčejně po dvou, menší a větší (tenor a bas), s paličkami v ra ra (shromaždišti) vesnice nebo u kostela a zvučným hlasem zvou, jako dříve k lidojedské slavnosti, nyní k pokojným shromážděním, k večerní modlitbě a v neděli k bohoslužbám. Nosovou flétnu a svázané píšťaly třtinové málo je slyšeti; ale daleko se rozléhá zvuk veliké lastury (*Triton tritonis*) z válečných člunův anebo když v noci chytají se želvy do sítě.

Některé hry Vitiané sami vynalezli, jiným se přiučili, jako na př. hře v karty. Národní jich hry jsou wietinga, lavo a wiedenga. Při první jde o to, aby hladká třtina těžkým kyjem co možná nejdále byla mrštěna, a to tak, aby nějaký kus po zemi letěla. Při této hře soupeří celé vesnice; ustanoví se ceny v rohožích a p., které prohrávající strana mimo

slavnostní hostinu musí zaplatiti. Lavo hraje se s okrouhlými plody *Entada scandens*, které samy jsou lavo nazývány. Hráč hledí z vypouklé rohože sraziti lavo protivníkovu tak, aby jeho vlastní lavo tam zůstalo. Je to klidná hra pro starší muže, kteří při ní rádi vyprázdní nádobu kawy. Mužnější hra je *wiedenga*. Záleží v tom, že mají býti hozeny kameny za záda do řady holí, za sebou do země zastrčených, uprostřed kterých je zřízen čtverec ze sloupů. Muž u čtverce stojící má kameny klackem odrážeti. Nejšpatnější hazeč je pak terčem svých soudruhů, kteří po něm házejí malými kaménky. Dále bodají třtinou do pomoranče, na niti zavěšeného a rychle v kole se pohybujícího, a baví se schytanými a ochočenými kohouty, s kterými se takořka mazlí.

Před styky s Evropany bylo na vitských ostrovech jen málo nemocí; v první polovici r. 1875. však zanesena sem byla lodí ze Sydneje nákaza osypková. V některých vesnicích polovice obyvatelstva jí zahynulo; počet úmrtí v tom roce na celém souostroví udává se na 40.000 lidí, bez rozdílův stáří. V roce 1859. odhadnut byl počet obyvatelstva na 200.000, v roce 1874. páčil se prý jen na 140.000, a z těch onou nákazou zahynulo asi 28 procent. Panovala domněnka, že i Vitiané vymírají, avšak sčítání v poslední době konaná domněnku tuto vyvracejí, neboť sčítáním r. 1879. zjištěno 108.924 obyvatelův (57.493 muž., 51.431 žen.), a r. 1881. napočteno 115.635 duší (61.836 muž. a 53.799 pohlaví ženského). Kdežto na Novém Zelandě a Hawaii malé děti mezi domorodci dosti zřídka spatřujeme, hemží se v každé vitské vesnici malé potomstvo, a téměř z každé chýže ozývá se křik kojencův. Zdá se tedy, že styk s civilisací není nutně záhubným jodem pro národy přírodní.

4. Viti pod anglickou vládou.

Ostrový Viti Evropanům blíže známy jsou teprve od konce předešlého století; odvažovaly se hlavně lodi anglické a americké na tyto ostrovy, divokým obyvatelstvem a úskalím nebezpečné, protože kynul veliký zisk z obchodu s dřevem santalovým. Při tom obchodu často byly páhány odporné hanebnosti. Aby získali drahocenné dříví, Angličané i Francouzové ochotně pomáhali svým dodavatelům proti jich nepřátelům a poskytovali jim příležitosti k lidojedství. Na půdu však Evropané jen zřídka se odvažovali a i na vlastních lodích necítili se dosti bezpečnými, a proto vždy hleděli dostatí rukojmí.

První bělochy na tuto nehostinnou půdu zanesla bouře nebo ztroskotání. Vitiané vždy každého, kdo neštěstím sem byl zanesen, a cizince, který na ostrovy jich vystoupil, bez milosti zabili a snědli. R. 1808. ztroskotala se na plavbě ze Sydneye „Eliza“ na východním břehu Viti Levu. Lodníci a cestující, většinou uprchlí trestanci, zachránili se na ostrově před smrtí jen rázností a zbraní. Majíce ručnice, zde úplně neznámé, byli tito běloši, počtem 27 osob, neodolatelnou mocí, a v bojích mezi náčelníky vždy vítězila ta strana, ku které se přidali. Usadili se na ostrově Mbau. s jehož náčelníkem se spojili; od té doby měli panovníci tohoto ostrova rozhodnou nadvládu v souostroví. Tehdy kraloval zde Na Ulivau; pro své válečné činy nazván byl Vuni Valu, kořen války, a název ten stal se v rodině jeho dědičným.

Po Vuni Valu prvním nastoupil r. 1829. bratr jeho Tanoa, nejzuřivější lidojed, a po nepokojné vládě jeho syn Cakobou čili Tkakombau. Zatím již r. 1835. usadila se tu wesleyanská missí, a Thakombau, ač nechtěl vzdáti se pohanství, nahlížel, že tyto novoty zvítězí. Panoval tehdá jen v západní části souostroví, kdežto ve východní nabýval převahy Tongan Maafu,

příbuzný krále Jiřího. Další šíření moci jeho zamezeno bylo anglickým konsulem Pritchardem, kterému Thakombau se nabídl, že postoupí Anglii svá práva na souostroví. Práva k tomu Thakombau vlastně neměl; byloť mimo Maafu-a několik zcela neodvislých náčelníků vitských. Ale všichni uznávali, že když ne Anglii, tedy jiné moci ostrovy připadnou, i dali na domluvu missionářů přednost Anglii.

V Levuce bydlelo r. 1849. asi 50 bělochů, mezi nimi více Američanů. Tito již po dlouhý čas závistivě pozorovali rostoucí vliv Angličanů, přicházejících z australských kolonií, a podezřívali anglické duchovní. Když pak při požáru domu amerického konsula Williamse domorodci všechno mu odnesli, udal Williams ztrátu svou americké válečné lodi „St. Marys“ r. 1851. na 5001 dollar a 38 cents. Tato pohledávka po několika rocích a opětné krádeži vzrostla na 45.000 dollarů. Působením Williamse a hrozbami kapitána Boutwella přinucen byl Thakombau, že uznal tento dluh a písemně se musil zavázati za škody Američanům způsobené.

Brzy hrozily i zápletky s Francií. Náčelníci, poučení událostmi na Tabitiu a Havaii, zakázali francouzským missionářům r. 1844. a 1850. pobyt na ostrovech vitských. Ale jako na Tongu r. 1858. tak i sem zavedeni byli katolíci pomocí válečných lodí francouzských. Thakombau v nebezpečí jsa před americkou a francouzskou annexí, chtěl postoupiti svou zemi Anglii a přiměl k tomu i ostatní náčelníky. Ale vláda anglická jaksí váhala nabídnutí to přijati. A tu zas Američané pronesli své nároky, mimo to tonganský král Jiří žádal 12.000 liber šterl. za pomoc dříve poskytnutou.

Postavení Vitska bylo obtížné; proto Thakombau ochotně přijal návrh Melbournského úřadu, který po přepuštění země slíbil ukojiti nároky americké. Polynesian Company, která se utvořila, dostala ihned 45.000 hektarů půdy a zaplatila z větší části americkou pohledávku.

Tím a zřízením správy králem, který s většinou Vitianů na křesťanství přestoupil, nebylo dosaženo bezpečnosti poměrů. Mnozí osadníci posud byli nespokojeni. takže Thakombau v březnu r. 1874. souostroví po druhé Anglii nabídl. Tato konečně, obávajíc se obsazení mocí jinou, třetí jeho nabíd-

nutí 30. září 1874. přijala, a tím staly se ostrovy vitské kolonií britské koruny.

Dne 24. září 1875. připlul nově jmenovaný gouverneur Sir Arthur Gordon do Levuky a přijal holdování náčelníků, kteří mu tím odevzdali hodnost Vuni Valu. Obřad vykonán na Mbau-u; záležel v podstatě v slavnostním pití misky kawy, kterou Thakombau gouverneurovi podal, při čemž bylo souměrně rukama tleskáno. Thakombau neměl při

Obr. 170. Thakombau.

tom již dlouhou vlečku tapy, kterou dříve nosíval na znamení nejvyšší hodnosti, nýbrž oblečen byl jako ostatních dvě stě náčelníků dlouhým sulu-em ze světlohnědé, bíle skvrnité tapy náčelnické, kdežto náčelníci z ostrovů Lau oděni byli černě a vitské duchovenstvo bíle. Tama, hluboké volání: Ndua woh! Ndua woh!, pozdrav to vasalův pro svého pána, prohlásilo

gouverneura za předního v souostroví. Nyní tak z povinnosti volá každý, kdo jde kolem obydlí gouverneura.

Thakombau za své postoupení zbaven byl všech dřívějších závazkův a dostává ročně 1500 liber šterl.; mimo to darovala mu vláda britská hezkou jachtu plachetní. Mezi ostatními náčelníky má posud vynikající postavení. Je muž postavy veliké, krásně souměrné, s příjemným, vzdělaným výrazem obličeje. Když Erskine jej navštívil, podobal se ohromným ústrojem vlasů, bílou salou otočeným, zcela orientalskému sultánu. Žádný šat nepokrýval jeho mohutná prsa a tmavou pleť, a přece skrz na skrz byl král. Kolem ležely svazky tapy a j. na důkaz, že nikoli z nouze takto uskrovnuje se ve svém oděvu. Zajisté je lépe, že on a poddaní jeho v tom směru zachovávají dávný obyčej; tělesnému jich zdraví je lehký oděv příznivější nežli kroj evropský, přemnohým synům přírody záhubný.

Stará ústava vitská byla velmi moudře zachována. Každý rok koná se „vei bose“, shromáždění všech náčelníků. Gouverneur Sir Arthur Gordon vždy při tom objevoval přepych veličenstva anglického. Ozdoben jsa velkokřížem a řetězem řádu sv. Michala a sv. Jiřího, oděn rytířským pláštěm, jehož vlečku nosili synové bývalého krále, obklopen vyšňořenými úředníky, zahajoval tyto schůze. Bei bose mělo vždy konáno býti u nejvznešenějších náčelníků, roko tui; jsou posud jako dříve velikými slavnostmi, při kterých se hostitel prokazuje až marnotratně štědrým. Když první bei bose za anglické vlády konáno bylo na Mbau-u, daroval Thakombau náčelníkům tapy 2000 m. zdělí a 4 metry zšíří a mimo to 50 plachetních člunů. Gouverneurovi podal dar, který jen náčelníci si dávají, totiž několik velrybích zubův a na důkaz úcty své nabídl mu 104 vepře a pečeného celého žraloka.

Souostroví dělí se v deset provincií, nad každou z nich ustanoven je roko tui. Tento spravuje s bose vaka yasana,

radou složenou z okresních náčelníků, buli-ů, všecky záležitosti provincie; zejména přísluší mu správné rozdělení daní na každý okres. V okresích přidána je buli-ovi bose ni tikina, shromáždění starostů vesnických, v němžto rozděluje se daň, okresu připadající, na jednotlivé vesnice. Konečně ve vesnici, která má představeného, rozvrhne se daň na hlavy rodin. Je to tedy totéž zařízení, které bývalo ode dávna.

Pouze odstraněny byly rozličné nepořádky. Dle starého zřízení feudálního povinni byli nižší konati robotu vyšším: vzdělávali jich pole, stavěli jim domy a lodě a p., nemajíce při tom nároku na odměnu. Právo to, zvané lala, příslušelo náčelníku a všem podřízeným jeho postupně až ku prostému lidu. Bylo však zvykem, že za tyto služby rozdělovány byly hojné dary; tui-ům arci všecko náleželo, ale též jejich poddaným, kterým povinni byli z toho dostatek udíleti. Ale toho práva „lala“ druhdy bylo velmi zle užíváno, a poddaní od vrchností hanebně vydírání.

Sir Arthur Gordon obmezil toto právo na roko-y v provinciích a buli-y v okresích. Jiní náčelníci práva toho nabyti mohou jen k žádosti na tyto hodnostáře. Lala vztahuje se na stavbu domů, vzdělávání půdy, opravu cest, stavbu lodí, pohostění cizinců, lov želv a práce pro obecné blaho. Robotníci dostávají od pána potravu, nebo plat; kdyby jim nebyl vyplacen, mohou se po dva roky všech prací neplatícímu náčelníku zdržovati, a roko tui pak může naříditi, aby dělníci, kteří nedostávají výživy, náležitou náhradu dostali.

Daň vládě odvádí se in natura, i zůstaveno jest okresům a vsím, které plodiny chtějí odváděti. Nyní pěstují kávovník, cukrovník, kakaovník, vanilku, Pandanus utilis k výrobě pytlů, mango a pak bavlník, kukuřici, tabák a zvláště kopru, kteréžto plodiny již ode dávna byly pěstovány; i trepang přijímá se místo placení. Některé obce slučují se a společně pěstují plodiny k dani určené.

Následkem tohoto u Vitianův obvyklého zařízení, kteréž u bílých osadníků zpočátku s odporem se potkalo, vzrostla cena plodin vyvážených. Poplatníci nemalý měli zisk z tohoto způsobu vybírání daně, neboť vláda nezřídka dostala za odevzané plodiny více, nežli pro některý okres bylo určeno; přebytek pak (r. 1878 : 20.000 zl.) byl poplatníkům vrácen. Vláda r. 1877. vytěžila za tunu kopry 10 liber, 10 šil., 6 p. šterl., kdežto kupci platili jen 5 liber, a to ne v hotovosti, nýbrž ve zboží, na kterém ještě několik set procent získali. Není divu, že vláda narazila na odpor.

Daň, kterou Vitiané r. 1879. vládě zaplatili, záležela z 1100 tun kopry, 300 tun bavlny, 180 tun ořechů, 30 tun rozličných plodin a 10.500 hektolitrů kukuřice, začez úhrnem vytěženo bylo 22.514 liber šterl. Větší díl státních příjmů plyne ze cel a z koncessí na provozování obchodu. Příjmy státní r. 1880. páchily se na 80.678 liber šterl., výdaje na 91.102 lib. šterl. Ale zdá se, že již r. 1881. docíleno bylo rovnováhy, neboť za jedenáct měsíců obnášely příjmy 72.486, a vydání 72.673 lib. šterl. Zajisté dosaženo této utěšené skutečnosti v době krátké. R. 1875., v době přivtělení, obnášely příjmy jen 16.438 lib. šterl., kdežto výdaje 41.523 liber. Výdaje se tedy od té doby jen zdvojnásobily, ale příjmy zpateronásobily.

Anglie arcit, aby při převzetí kolonie vykonána byla potřebná zařízení, půjčila na stavby, platy a p. značné summy peněz. S jinými závazky obnášel veškerý dluh mladého státu r. 1878. 100.000 lib. šterl. a r. 1880. již 210.000 lib. šterl. Vydání mateřské země rozpočteno bylo pro Viti na rok 1878.—1879. a 1879.—1880. jenom na 159 lib. šterl. Finance mladé kolonie nejsou tedy nepříznivé.

Rychlou pomocí vlády, která hned po obsazení poskytla půjčku správní o 40.000 lib. šterl., kolonie rychle rozkvétala. Cena vývozu (v r. 1875. jen 94.266 l. št.) obnášela r. 1880.

již 229.528 lib. šterl.; z toho připadalo na Anglii (r. 1875. 58.572 lib. čili 62"/₁₀₀) r. 1880. 212.144 lib. šterl. čili 93 procent. V téže době vzrostl i přívoz ze 118.646 na 185.740 lib. šterl. a z toho anglický podíl z 112.827 na 180.452 lib. šterl., tedy z 95 na 97 procent.

Zároveň rozšířil se též obchod lodní. Počet lodí ve hlavních přístavech souostroví, totiž v Levuce, Suvě a Lomo Lomě, přistávajících vzrostl od r. 1877. do 1880. ze 100 lodí o 20.192 tunách na 157 lodí o 32.933 tunách; jsou to lodi většinou anglické (r. 1880. 76 lodí plachetních o 7338 tunách a 46 parníkův o 17.591 tunách, na ostatní státy připadají 34 lodi plachetní o 7916 tunách a jeden parník o 88 tunách.

S Novým Zelandem je pravidelné spojení parníky, s Novým Jižním Walesem již po delší dobu je ve spojení s parníky společnosti Australian Steam Navigation od té doby, kdy parníky Pacific Mail na Kandavu nedojíždějí. Třetí linie je mezi Levukou a Nukalotou na Tonze. V Levuce jsou již větve dvou australských a novozelandských bank, mimo to obchodní komora a společenstvo osadníků, všude po kolonii rozvětvené. V Londýně utvořil se ústav: The Mortgage and Agency Company of Australasia pro úvěr pozemkový s jistinou 500.000 lib. šterl., který hlavně ve Viti působiti bude. Všude pozorujeme pokrok, a jak z výše uvedeného patrno, Angličané zde uchopili se systému správného. Kolonii zajisté náleží stkvělá budoucnost.

Souostroví má ještě dosti místa pro několik millionův obyvatelstva; mimo 115.635 Vitianů má (dle sčítání z r. 1881.) 2293 bělochů: Angličanů, Němců, Američanů, dále 5634 polynesských dělníků, 753 míšenců, 528 kuliův a 156 jiných Polynesianů. Veškeré obyvatelstvo páčilo se jenom na 125.000 duší, na jednu čtvereční míli připadá tedy 330 obyvatelů, kdežto na př. chudé Solnohradsko má na jedné čtverečné míli více než čtyřikrát tolik obyvatelů.

Shora uvedení dělníci polynesští jsou vlastně Melanesany, neboť se nejvíce přivázejí z ostrovů Šalamounských a z Nových Hebrid. Asi deset lodí stále sice odváží a přiváží dělníky, ale přece poptávce po nich nevyhovují. Proto učiněn pokus s východoindickými kulií, ale při plavbě propukly neštovice. Přes to úmysl ten bude proveden, neboť pro pěstování kávy, cukrovníku, skořice a p. východoindický dělník lépe se hodí nežli Melanesan. Výlohy na indického dělníka obnášejí ročně 175 zl., na melaneského 165 zl., z čehož připadá 30 zl. jako třetina závdavku na tři léta placeného, 30 zl. na roční mzdu, 47 zl. na stravu, 20 zl. na dovoz zpáteční, 5 zl. na byt, na rohože a deky 7 zl., po 5 zl. na sulu a léky a j. Vláda dohlíží na najímání a zaměstnávání dělníkův a žádá, aby po třech letech do vlasti byli odvezeni. Mnozí ovšem z ostrovův opět se vrací. Domorodci vitští, neradi v sadech pracující, konávají na krátký čas služby u větších evropských osadníků; dle rozkazu gouverneurova nesmějí k práci rolnické déle jednoho měsíce býti přidržováni.

Všichni domorodci nyní hlásí se ku křesťanství; horalé u vnitrozemí (počtem asi 7000), kteří teprve nedávno byli k pokoji přinuceni, ovšem doposud nejsou snad ani zevně křesťany. Byliť ještě r. 1876. lidojedy, a nechtíce podrobiti se vládě anglické, vzbouřili se, neboť Thakombau byl, jak správně pravili, králem ve Viti-u, ale ne nad Viti-em. Ale Lotu-Vitiané (Lotu = evangelium) vedením Angličanův a střelnou zbraní snadno porazili pohany a zmocnili se jich pevností Nasaukoko a Nadrau, náspy, pallisadami a příkopy ohrazených. Od té doby zjednáán byl pokoj, a missionáři horlivě starají se o pokřesťení a civilisování těchto kmenů. Ze tří panujících vyznání: wesleyanského, katolického a anglikanského, má ono první nejvíce vyznavačů (v r. 1881. asi 103.000). Tito mají 776 kostelův a 432 budovy i jiným účelům sloužící, v nichž zaměstnáno jest osm anglických missionářův a 47 domo-

rodých duchovních. Katolíci mají asi 8000 přívrženců. Blahodárný účinek missí je patrný. Tyranství a lidojedství šlechty, bázeň, nejistota života a majetku, neustálé válčení krutě dříve tížilo obyvatelstvo. Nyní v době křesťanství zavládl mír a pořádek.

V Sanimě na Kandavu konány za cesty Buchnera bohoslužby. Lali svolávaly do chrámu. Uvnitř na rohožích, po zemi

Obr. 171. Noatau.

rozložených, seděli věřící, oděni čistým, pestrým sulu-em, ženy pak měly náprsní zástěrku. Dorostlí byli velmi zbožní, jenom ta mládež tropila nepřístojné věci; kostelník, jenž tenkou holí hleděl je pobádati k slušnosti, nedodělal se úspěchu. Náruživé, ale důstojné kázání missionáře, zvučný příjemný jeho hlas, melodická samohlásková řeč vzbudily v Buchnerovi dojem působný.

Na západě od Vitia nalézá se malá skupina ostrovů

Rotumah,

která skládá se z hlavního ostrova téhož jména a z osmi nepatrných blízkých ostrůvků skalních; zabírá 36 □ km. čili 0·65 □ míle a má 2500 mědihnědých Polynesianů. Břehy hlavního ostrova obklopeny jsou pobřežním útesem, ale jsou bezpečny; východní cíp tvoří písčité mys Noatau s vesnicí téhož jména, za jižním výběžkem, podobně utvářeným, vypíná se osamělá kuželovitá hora. Vnitrozemí vyplněno je nevysokými horami, které svým složením a jícny, vysokým stromovým porostlymi, svědčí o bývalé sopečné činnosti. Ve zvětralých horninách daří se bujné rostlinstvo, které dává obyvatelstvu s dostatek potravy. Přes to občasný nedostatek býval příčinou vystěhování, zejména na severní břehy Vanua Levu, kdež utvořily se rotumahanské osady. S Evropany již po dlouhý čas se stýkají; velrybolovci a kupci zajižďeli sem pro potraviny, a domorodci ochotně se jim dávali za lodníky nebo dělníky a s nimi odjížděli. Protestantství získáni byli missionářem Williamsem; později přišli katolíci a nabyli několik set přívrženců. Náboženské spory vzbudily všelike různice a nepokoje; zdá se, že ani když náčelníci britskou vládu povolali, a Rotumah pak r. 1869. přivtěleno bylo osadě vitiské, ještě zcela nepřestaly.

V.

•
Nový Zeland.

Nový Zeland.

1. Poloha a území.

Plavci obyčejně nazývali objevené země jmény vzatými ze své vlasti, nehledíce vždy ku podobnostem země nové s kraji domovskými. Tím způsobem dostalo se i tomuto souostroví jména úplně nepříhodného. Malý, plochý ostrov dánský podobá se jihomorskému ostrovu, sopkami prorvanému a sněžnými horami pokrytému, asi „jako slaneček velrybě“. Navrženy byly tudíž jiné názvy: Austral-Albion, Australská Britannie, ale žádný z nich se neudržel.

Objevení Nového Zelanda Tasmanem a druhé nalezení jeho Cookem bylo již dříve vylíčeno (str. 248.). Po Cookově poslední návštěvě v březnu roku 1777. zkoumali ostrovy Francouzové Surville a Marion du Fresne; tento byl se 14 lodníky zabit od domorodců, kteří se instili za bezpráví předchůdcem jeho způsobená. Ale přes tyto cesty a výzkumy d'Urvilleovy Nový Zeland byl zemí téměř neznámou. Teprve cestami Dieffenbacha, Hochstettera a Julia Haasta podány byly zprávy bezpečné a důkladné.

Obyvatelé Novozelandského souostroví jsou skoro naši protichůdci. Lesnatá pohoří a kuželovité sněžné hory vyčnívají na Novém Zelandě z nepřehledné spousty vod. Jest to poslední článek řady sopečné, kteráž obkličuje východní Asii a východní Australii. Zdá se však, že sopečné i vodní živly se vybouřily. a že s pokojem v přírodě zahostuje se i mír společenský v místě krutých bojů.

Novozelandské ostrovy zaujímají 270.053 □ km. č. 4904·4 □ míle, tedy téměř třikrát tolik co Čechy s Moravou. Jsou to dva veliké ostrovy: Severní, v řeči Maoriů Te Ika a Maui zvaný, a Jižní čili Te Wahi Punamu, pak ostrůvek Stewart (Rakiura). Nejsevernějším bodem jest mys Severní (mys Otu) při 34° 25' již. šířky. nejjižnějším mys Southwest na ostrově Stewartu při 47° 17' jižní šířky; nejdále na východ je mys Waiapu (East Cape) na Severním ostrově při 178° 36', nejdále na západ mys Západní na Jižním ostrově při 166° 26' východní délky.

Daleko v okruhu porůznu leží několik ostrovův a skupin, které jest pokládati za příslušné k Novému Zelandu, s nímž v nedohledné dávnověkosti bezpochyby tvořily rozsáhlý ostrov. Tyto části byly skupina Aucklandská, ostrov Campbellův, Macquarieův a ostrov Protinožcův, ostrovy Chathamské, Kermadecké, Norfolcké a ostrov Lorda Howea. Od Austrálie oddělen jest Nový Zeland nesmírnou hlubinou mořskou.

Z těchto ostrovů jen některé jsou obydleny; ale jsou způsobilé k osazení. Na ostrovech Aucklandských, Campbellském a Macquarieově druhdy zdržují se lovci velryb a tuleňů; na prvních dvou ostrovech mívala novozelandská vláda sklady zásob pro lodi ztroskotané. Také drsná, skalnatá skupina Kermadecká jest neobydlena; po prvním přistěhování se Maoriův asi byla střední stanicí mezi starou vlastí a novým domovem.

Ostrovy Chathamské, největší ze skupin okolních (1627 □ km. čili 29·54 □ míle), jeví velikou podobu s Novým Zelandem. Domorodci tvrdí, že tu ještě roku 1835. nacházel se kivi i papoušek soví kakapo (Stringops). Na největším ostrově Rangahauria je veliké jezero; rostlinstvo je bujné, mimo mnohou půdu slatinnou nalézáme též dobrou hlinovatku, ve které výborně se daří pšenice. Ale hlavním zaměstnáním je chov dobytka; chová se asi 70.000 ovcí, 900 koní a 500 hovězího dobytka. Obyvatelstvo záleží ze 200 bělochů přerůzných

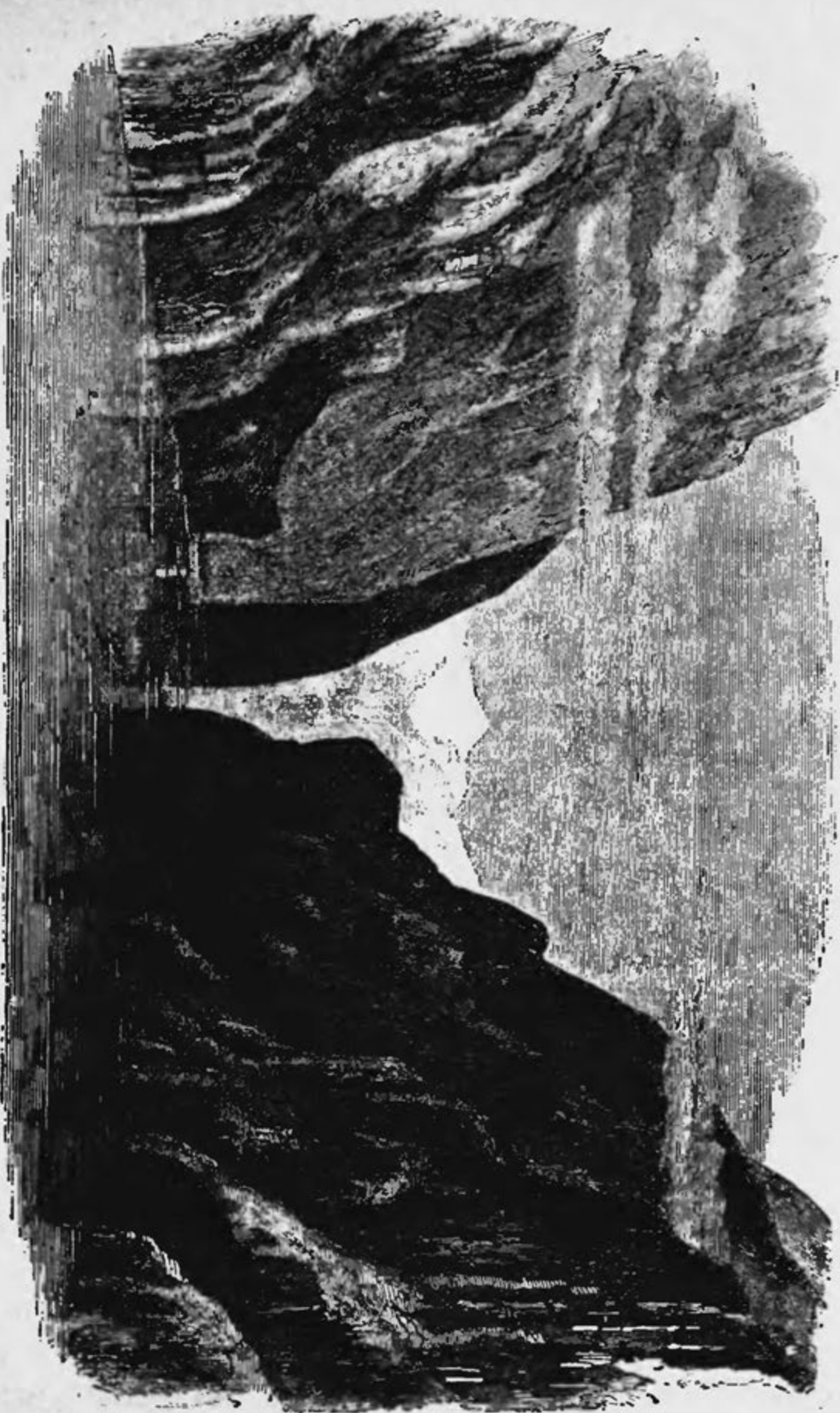
národností, 100 Maoriův a 40 Maorioriů, kteří jsou zbytkem obyvatelstva, jež přistěhovalými Maoriy tou měrou bylo vyhubeno.

Ostrov Norfolcký a Lorda Howea politicky přísluší sice k Novému J. Walesu, ale zeměpisně a zvláště vzhledem ku zvířeně počítáme je k Novému Zelandu. Zvláštní novozelandští ptáci, *Nestor productus*, *Cyanoramphus rayneri*, *Notornis alba*, nasvědčují bývalé souvislosti. Ostrov Norfolcký zabírá 44 □ km. a roku 1877. měl 481 obyvatelů, kteří sem byli r. 1856. se přistěhovali z ostrova Pitcairn. Ostrov Lorda Howea jest vysoký a sopečný; obývá na něm několik velrybolovcův a těch, kdo jim prodávají vepře, kozy, drubež a zeleninu.

Poloha Nového Zelanda ve světovém obchodu je příhodná. Rozkládá se prostřed mořské polokoule zemské, může nad ní míti nadvládu. S atlantickým oceanem spojen jest dvěma námořními cestami, buď při pobřeží Afriky, buď Ameriky. Přímá cesta vede z Londýna přes úžinu Panamskou do Aucklandu. Pevniny australské je Nový Zeland dosti blízký, takže má prospěch ze spojení s ní, ale je přece tak vzdálen, že může zachovati si jakousi samostatnost. Vůbec je příhodným středem, který by ovládati mohl okolní ostrovy a moře.

2. Tvar půdy, vodstvo a podnebí.

Obrysy obou velikých ostrovů jsou velmi rozdílné. Severní ostrov má na východní straně mnoho zátok a zálivů: Ostrovní, Hauraki, Plenty, Poverty a Hawke, na jižním břehu záliv Pallisser a Port Nicholson. Na jižním břehu průlivu Cookova, kterýž dělí oba ostrovy, jest pak několik značných zářezů. Na severovýchodě jest zátoka Cloudy, na západ od ní je řada hlubokých sundů, dále zátoka Tasmanova a Massacre. Východní břeh ostrova Jižního je poněkud jednotvárný, ovšem mimo vyčnívající půlostrov Banksův, kterým na severu jest utvořena zátoka Pegasova, na jihu chobot Canterbury. Na jižním

Obr. 172. Sund Milfordby

břehu není velkých zálivů. Členitější jest ostrov Rakiura, průlivem Foveauským oddělený, jehož východní a jižní strana jest prorvána Paterson Inletem a Port Pegasem. Západní břehy obou ostrovů jsou na přístavy velmi chudy. Na Severním ostrově vnikají sice zátoky Hokianga, Kaipara-, Manukau- a Kawhia-Harbor daleko do kraje, ale tvoří většinou mělká koryta, jichž úzké vchody bývají zaneseny písečnými. Jižní ostrov na západní straně vůbec nemá přístavu a táhne se nerozčleněn až ku jihozápadnímu cípu. kdež úzké fjordy, jako na př. průliv Milfordův, příkrou zemi rozdělují v několik skalních ostrůvkův a ostrých výběžků.

Hlavním rysem Nového Zelandu je veliké podlouhlé pohoří, které protřeno jsouc průlivem Cookovým, prostírá se na obou hlavních ostrovech od jihozápadu na severovýchod. Hory na ostrově Stewart jsou pokračování tohoto pohoří.

Geologické složení obou ostrovů jest rozdílné. Na Jižním převládají krystalické, vrstevnaté a starší i mladší horniny sedimentární; sopečné jen zřídka nalézáme, tak na půlostrově Banksově. Ale ostrov Severní je větším dílem sopečný, zejména v kraji na východě pohoří Kaimanawa, ačkoliv i na východním břehu zátoky Plenty jest kraj sopečný. Východní část zaujímají téměř jen novější horniny vrstvité; úzký pruh starších sedimentárních hornin probíhá od Wellingtona až k severu.

Severní ostrov skládá se téměř za třetinu z hornin sopečných. Asi 20 kilometrův od Aucklandu rozkládá se přes 60 kuželů, 100 až 300 metrů vysokých, nad které vyčnívá ostrovní hora Rangitoto. Oheň sopečný ve všech již dávno vyhasl; ani podoby dávných jícňů mnohdy nelze poznati. Daleko na jihozápadě vyčnívá sněžný vrchol osamocené hory Taranaki (Mount Egmont). 2521 m. vysoké; v zátoce Plenty zvané zdvihá se z vod malý skalný ostrov Bílý (White Island), z jehož nejvyššího vrchu Mount Waikari posud vyrážejí pod-

zemní plameny, na březích pak tichého jezera Lake Hope v jícnu vytryskují horké prameny.

Vlastním sopečným krajem je však vnitrozemí. Zde rozkládá se podél vyhaslého, mračny obklopeného velikána Ruapahu a podél řady mocných, z části posud nevyhaslých sopek, vůbec Tongariro zvaných, až ku severnímu pomorí známý, podivuhodný okres Lake, vynikající solfatarami, bahnitými sôpkami a velikolepými horkými prameny.

Vrchol Ruapahua, 2803 metry vysokého, pokrývá věčný sníh; Ngauruhoe, nejvyšší hora z Tongarira nedosahuje sněžné čáry, ale v zimě hromadí se na nižších její vrcholích vrstvy sněhu, který ovšem od popelového kuželu, vnitř ohřívaného, se rozpouští. Na východním úbočí Ruapahua vyvěrá Waikato, nejdůležitější řeka Nového Zelandu; přibírajíc na levé straně Poutu, z krásného jezera Rotoairu vytékající, protéká jezerem Taupo řečeným.

Jezero Taupo má 40 km. zdělí a až 30 km. zšíří a je skoro vnitrozemským mořem. Dosahuje veliké, posud nevypátrané hloubky, a povstalo zajisté průpadem podzemních jeskyň, které souvisejí se sopečnou povahou krajiny. Západní břeh utvořen jest kolmými stěnami skalními, takže přistati možno jen v místech, kde potoky nebo říčky do jezera vtékají. Východní pobřeží jest ohraničeno třpytivými skalami pemzovými, od kterých pak lesnatá půda se terasovitě zvedá ku holým skalám pohorí Kaimanawa; jich alpský ráz jest malebnou protivou ku pravidelným kuželovitým útvarům sopečným na jižní straně jezera. Z tmavomodré hladiny vystupuje ostrůvek Motutaiko, kolem něhož jsou nebezpečné víry. Bydlí zde prý tanivhaové, vodní duchové. Chatrný malý parník pluje každý týden z Tapuaeharuru (při vtoku Waikata) do Tokana, Maoriské vesnice na straně protější. Ostatně jest hladina tak pustá a neoživená, jako jednotvárné břehy, kapradím a křovím manuckým pokryté.

Obr. 173. Pohled na Tongariro a Ruapahu s hory Ngahrihy.

Okres Lake, krajina jezerní, je velmi zajímavá; jest omezena dvěma rovnoběžnými čarami, které dotýkajíce se východního a západního břehu jezera Taupoa, ve směru severovýchodním táhnou se až ku zátoce Plenty. Na pravo rozkládá se mírně skloněná Kaingaroa, pemzová bezlesá rovina, na levo sopečná planina Patetere, hustými lesy porostlá. Asi na tisíci místech valí se ze země horké páry, které rozmanitostí svou živě upomínají na Island. Maoriové nazývají občasná, geysirová vřídla slovem puia; ngavha jsou stálé, horkými prameny opatřené solfatary, waiariki jsou všecka vřídla.

Jako na jižním, tak i na severním konci jezera Taupoa vytryskují skupiny horkých pramenův, a nalézají se i nad Waikatem od jeho výtoku až na rovinu Kaiwhitiwhiti, ze které cestu si razí pohořím. Kde řeka chvatně se dere prorvaným údolím, vystupují na březích mračna par z horkých kaskad, které do řeky spadají, a ze vřídelních kotlů, bílým kamením obklopených. Zde zvedá se v parách vodomety a zase klesá, onde prýští se jiný vodotrysk a zase přestává, tu zároveň počnou metati páru a vodu, jedno vřídlo při samém břehu, jiné na druhé straně, a hra mění se neustále, jakoby někdo zkoušel umělý velkolepý vodomety, jsou-li všechny roury v pořádku a je-li pro všechny dosti vody.

Mezi jezerem Taupoem a zátokou Plenty řečenou je skupina jezer, sniženin to sopečného kraje. Největší a nejmalebnější z nich jest jezero Tarawera, nad kterým ční stejnojmenná hora se skalnatým vrcholem. Z druhého velikého jezera Rotorua, téměř kruhovitého, příkře se zvedá vyhaslý kužel sopečný.

Nejpodivuhodnější částí kraje jezerního jest na jihu Tarawery okolí Rotomahany. Toto malé chobotnaté jezero, jehož kalná hladina a drsné parnaté břehy postrádají všelikého půvabu, rozkládá se v úzkém údolí, jehož svahy všude proryty jsou horkými prameny a bahnitými sopkami. Mezi nimi vy-

Obr. 174. Horká vřídla u Orakeikoraka.

tvořila příroda dvě báječná díla, která nemají na světě rovného. Směrem severovýchodním a jihozápadním od jezera tekou dva ztuhlé proudy látky velmi něžně zbarvené, dvě terasy z pěny křemenné: Tetarata a Otukapuarangi. Podobají se zmrzlým vodotryskům, které ve výši 25 metrů na kapradinovém úbočí se prýští z jícnových, k moři otevřených kotleů a po úzkých stupních do moře se vlévají. Na každém z těchto stupňů, nepravidelně nahromaděných, jsou vyhloubeny misky, které mají vodu přerůzné teploty; čím výše a čím blíže u kotla, tím teplejší, čím níže, tím chladnější. Náдоры ozdobných krápníků vroubí alabastru podobné misky, jichž vnitřní plochy posety jsou jemnou pěnou křemencovou, povolující nejmenšímu tlaku.

Nejzajímavějším divadlem na obou terasách jsou však barvy. Tetarata, „taetovovaná skála“, jest leskle bílá a černými stromokamennými kresbami ozdobená; Otukapuarangi, „mračné ovzduší“, má však barvu líbezně růžovou. Voda, úplně čistá a průhledná, jeví se v barvě krásně modré, v barvě to tyrkysů nebo některých vzácných modrých opálů. V pozadí pak jsou zpola holé, temným křovím manuckým spoře pokryté skalní stěny barvy červené, bílé nebo žluté.

Ze sopečného pohoří Ruapahu a Tongariro a z pásma drsných hor Tararua, Ruahine a Kaimarawa prýští se mnoho vod a různými směry vpadají do moře. Největší a pro obchod nejdůležitější jsou řeky Waikato a Wanganui. Waikato vzniká na východním svahu Ruapahua, protéká jezerem Taupoem a padá na jihu přístavu Manukaua do moře. S levé strany přibírá největší svůj přítok, plynoucí od sopečného kužele Rangitoto, totiž Waipau (= tichá voda oproti hlavní řece, vodě proudící). Tam kde Waipa tmavé hnědé vody spojuje se světlezelenými a čistými Waikata, vzniklo a rychle rozkvétá Rangawhia, bývalé hlavní město spojených kmenů Maorských a pohřebiště prvního jich krále Potataua. Obě řeky daleko jsou

Obr. 175. Horká vřídla u jezera Hope na Bílém ostrově.

splavny, Waikato, 270 km. dlouhé, je však při vtoku do moře zahrazeno pískem. Pořící obou, zejména Waipy, jest velmi úrodné. Řeka Wanganui, 190 km. dlouhá, vzniká též na Ruapahu a vlévá vody své do průlivu Cookova; není však dosti hluboká a pro obchod není tudíž valně užitečná. Vhodnější jest Waiho, též Thames zvaná, vtékající do Firth of Thames, větve to zátoky Hauraki; jest od ústí svého při Grahamstownu až ku přítoku Pako pro parníky splavna. Též i Hutt, u Wellingtona ústící, dosti daleko plavbu dopouští. K upravení ústí řek na Severním i Jižním ostrově pro stálou plavbu potřebí jest mnohé práce a staveb.

Krajinský ráz ostrova Jižního velmi se různí od Severního ostrova. Trollope přirovnává krajinu, barvu a tvářnost vodstva s islandským a skotským. „Kdyby byl jakýs ospalý Brit přivezen do hor Otaga, a po procitnutí se mu řeklo, že je v Galwayi nebo v západním Skotku, byl by jistě oklamán, třebaš ony krajiny úplně znal.“ Uprostřed ostrova vypíná se velehorské pásmo, které výškou jednotlivých vrcholů, velikostí věčných polí sněhových a ledových nezaďá nejvyšším penninským a rhaetickým Alpám. Nejvýše strmí hora Cookova (Mount Cook), Ahoarangi čili bourač mraků Maoriův, kterou teprve roku 1882. slezl podnikavý duchovní Green s dvěma tyrolskými vůdci. S této nejvyšší hory novozelandské (4024 metrů) splývá pět velikých ledovcův údolních. Mezi nimi, jakož vůbec mezi četnými velehorskými ledovci, které jako obrovské rampouchy visí s plání, a mezi mnohými ledovci údolními, z jichžto ledových bran řítí se bystřiny, vyniká ledovec Tasmanův 16 km. dlouhý a 50 m. vysoký. Všechny ledovce jsou na mnohých místech pokryty ohromnými rozvalinami horskými.

Mimo Mount Cook značné výšky dosahují: Arrowsmith (3050), Tyndall (3350), Forbes (2896), Tasman (3755), Sefton-pik (3560), Aspiring (3033), nejdále na jihu Humboldt (2438) a Earnslaw (2804 metry). Ve střední nejvyšší části nazývá

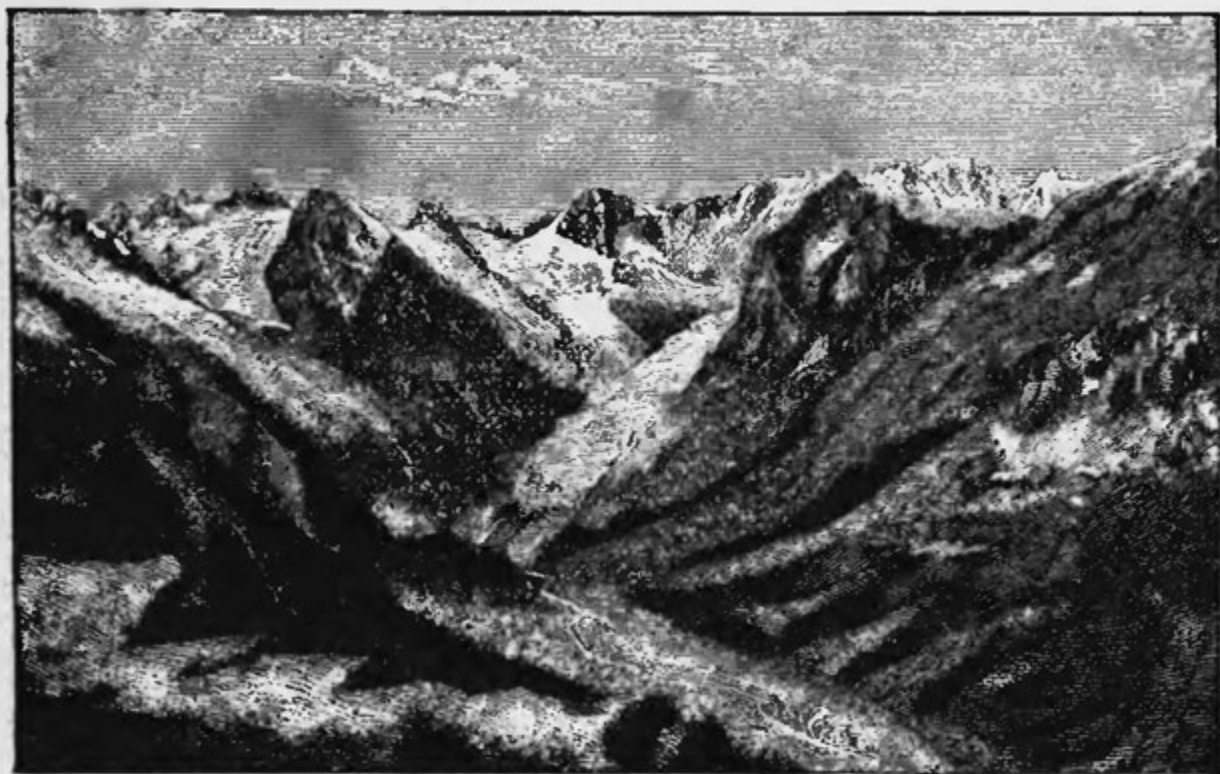

Obr. 176. Na Waikatu.

se pohoří to vhodně Jižními Alpami; je však právě v těchto místech nejužším (jen 80 km.). Četné průsmyky dopouštějí přechod na druhou stranu velehor; v jižní části zejména průsmyk Haast v proluce 523 metrů nad mořem.

Z ledovců pramení se na západní straně četné říčky, které v brzkú do moře vtékají. ale na východní straně jsou divoké bystřiny, které vyplňují veliká jezera, vzniknuvší na-

Obr. 177. Hora Arrowsmith s ledovcem Ashburtonským.

hrnutím se balvanů (morén) ledovcových. Některá z nich, jako na př. Tekapo, jsou pravzorem krajinské krásy. Nyní plují po velikých jezerech, jako po dlouhém Wakatipu, parníky, které provozují obchod s osadami na úrodných březích rychle zkvétajícími. Wakatipu má 80 km. zdělí, Wanaku 56 a rozvětvené Te Anau 64 km. zdělí. Jezera ta, podobně jako švýcarská, časem budou zanesena kamením, které v ně prudké bystřice svalují; jsou však většinou velmi hluboká. Anglický

geolog Ramsay domnívá se, že povstala výmoly velikých ledovců, které dříve mnohem dále sáhaly.

Také na straně západní pokryty jsou příkré svahy ledovci; jeden z nich táhne se v rozsáhlé ploše od boku hory Cookovy, poset jsa metrosidery. stromovitým kapradím a fuchsiemi, končí se teprve ve výši 230 m. nad mořem.

Řeky Jižního ostrova pro obchod nejsou důležitý. Od pramene až po ústí rozdělují se v četná úzká ramena, řečiště mají hluboké, spád silný, avšak netvoří vlastní proudy nebo vodopády. Největší jsou Waitaki, odtok z jezer Tekapo, Putaki a Ohau, dále Molyneux čili Klutha, která dostává vodu z jezera Wanaky a Hawey, Mataura z jezera Wakatipu a Waiu, která protéká jezery Te Anau a Manipori. Na západním pobřeží protéká Hollyford jezerem Mac Kerrow a vlévá se do zátoky Martinské; řeka Grey a Buller tvoří při svém ústí dosti dobré přístavy.

Podnebí novozelandské je všude velmi souměrné a vlhké. Na severu jest ještě polotropické, na jihu mírné. Prostřední teplota na Aucklandu jest 19·4, v Dunedinu 15·6° C. Poloha ostrova v širém moři ovšem působí, že místo zimy panuje tu většinou doba pršek. V Aucklandu jest letní teplota 20·1, zimní 11·7° C., v Dunedinu ona 14·2, tato 9° C. Doba i rozdělení pršek v roce jest v obou částech téměř stejné (177 až 178 dní). Západní břehy však jsou mnohem vlhčí, protože větry severozápadní přinášejí déšť, jihovýchodní pak působí jasné počasí. Přes časté větry a změny teploty jest podnebí velmi zdravé a Evropanům přiměřené.

3. Rostlinstvo a živočišstvo.

Nový Zeland stal se po důkladných výzkumech Hookera, Dieffenbacha, Hochstettera, Haasta a j. pozoruhodnou zemí, která příbuznost jeví s Australií, ale i s Jižní Amerikou, Evropou a krajinami severními. Nejvíce je podoben Australii;

ale akací a blahovičníků původně nemá. Druhy, které má společny s Amerikou, nacházíme většinou též v Australii a v Evropě, a druhy, jemu s Evropou společné, jsou téměř po celém světě. Rostlinstvo novozelandské není tudíž tak přesně domácí (endemické), jak by snad někdo se domníval. Můžeme z toho souditi, že před dávným časem býval Nový Zeland spojen s větší pevninou. V té době pak po velikých geologických a podnebních převratech nabyly ponenáhlu jednotlivé druhy nynější proměny.

Novozelandské rostlinstvo jest nápadně chudo, neboť nechová ani čtvrtinu druhů v jižní Evropě domácích. Tak počet kapradin (115 druhů), které přec v ohromném množství se vyskytují, menší jest než na ostrovech Sandvišských. Kapradiny pokrývají téměř veškeru půdu. Jsou podobny naší hasivce (kapradí orličí, *Pteris esculenta*) a bývaly dříve hlavní potravou domorodců. V lesích nalézáme stromovité kapradí 10—13 metrů vysoké se šupinatým kmenem a úhlednou korunou (*Dicksonia* a *Cyathea*), podivné kapradí ledvinovité (*Trichomanes reniforme*), kapradí na větvích stromů, kapradí na zemi, kapradí všude a všelikých druhů. S roštím, nesčetnými cizopasnými a rostlinami otáčivými shlukují se v neproniknutelná houští, kterými cestující nesnadno cestu si prorazí.

Přes tuto rozmanitost jest les novozelandský na pohled velmi jednotvárný. Téměř nikde nespatřujeme pestré květy, listí stromů podobá se po většině olivovému a vavřínovému, keře pak upomínají nás na myrty a bobkovnice. V hustších lesích je ticho a mrtvo, ani pestrí motýlové ani ptáci oku se neobjevují a neoživují jednotvárnou pustinu.

Vykročíme-li z mocného pralesa, domníváme se, že zříme před sebou rozsáhlé louky nebo travnatou step; ale přikročíme-li blíže, spatřujeme místo zeleného koberce s pestrými květinami zasmušilé kapradí a křoví barvy hnědozelené, mezi

nimiž jen zde onde pronikají neúhledné bílé květy. Na pemzových pláních Severního ostrova a v alpských údolích ostrova

Obr. 178. Z pralesa novozelandského.

Jižního, v nichž chudší traviny zaujímají místo křovin a kapradí, rostou druhy opatřené ostnatými špicemi, pro které často veliký kraj jest úplně neschůdným.

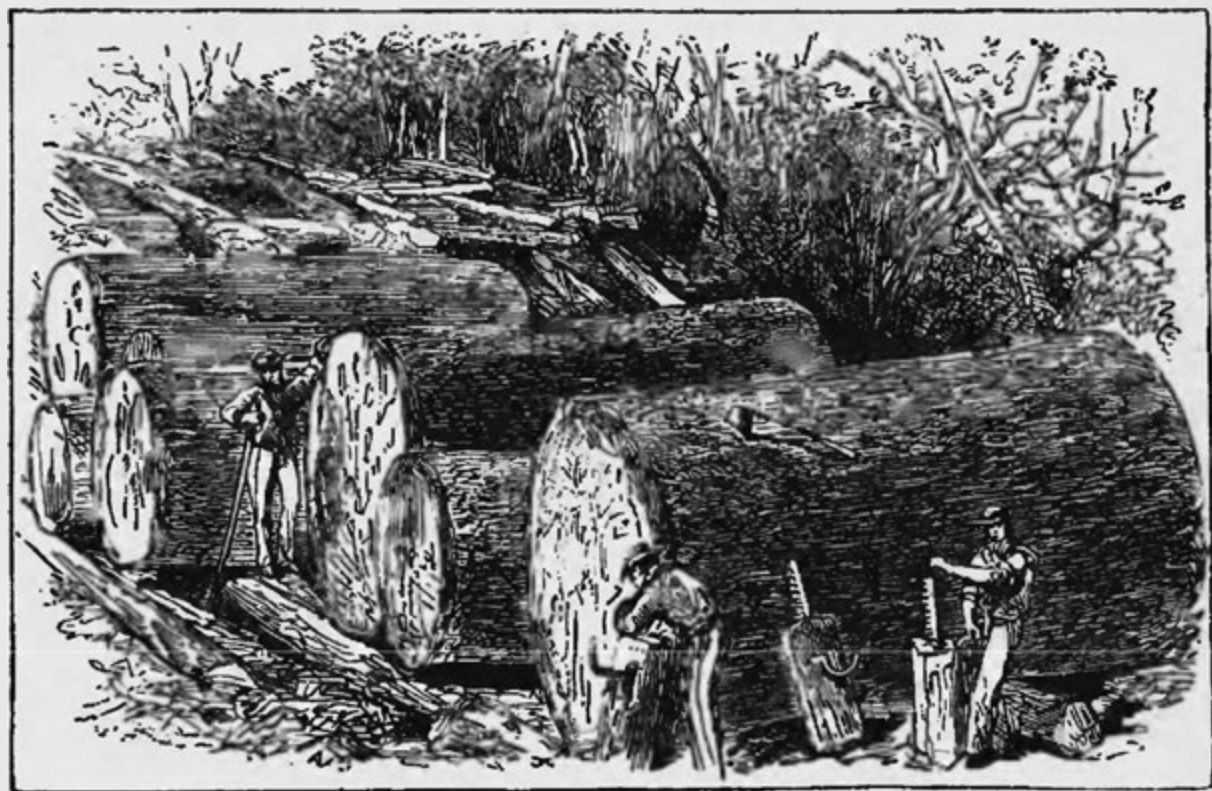

Vždy zelené lesy, z části jehličnaté, z části listnaté, výškou vynikají nad lesy tropické, ale není zase v nich té bujnosti a hojnosti. Známe více než sto stromů, které rostou výše šesti metrů; mezi nimi je přes 40 druhů k užitku. Mimo bambusy a palmy, které zastoupeny jsou jediné druhem nízkým, arekou chutnou (*Areca sapida*), nalézáme tu po většině všechny rostlinné druhy tropických hor.

Nejdůležitější strom Nového Zelandu je damaroň (kauri, *Dammara australis*). Právem nazýván bývá králem novozelandského lesa. Čím jest jedle lesům středoevropským, čím byl libanonský cedr mohutným lesům přední Asie, z nichž odváželo se dříví pro lodi Foiničanův a chrám Šalamounský, nebo čím nyní jest v pralesích kalifornských obr mezi obry *Sequoia* *Wellingtonia*, tím jest pralesu v severních, teplejších krajích Nového Zelandu damaroň. Bohužel nalézá se tento vzácný strom pouze na dlouhém severozápadním půlostrově Severního ostrova mezi $34\frac{1}{2}^{\circ}$ a $37\frac{1}{2}^{\circ}$ j. š. a $173-176^{\circ}$ v. délky od Gr. Neboť daří se mu jen tam, kde jest vlhký vzduch mořský a suchá půda jílová. Lesy damaroňské nerozumným pustošením valně vymizely. Roste vždy jen pospolitě; nechá-li osadník zde onde k okrase dvorce nebo krajiny jednotlivý kmen růsti, tu zmírá syn stinného vlhkého pralesa. Pohled na skupení těchto sosen jest nádherný; sloup řadí se vedle sloupu, všechny jsou až ku prvním větvím stejně tlusté a stejně vysoké jako pilíře chrámové. Kmen mívá tři až sedm metrů tloušťky a 25—30 metrů výšky, vypouští mohutné větve a tvoří velikou, tmavozelenou korunu; mnozí velikáni z nich dosahují výše 40—50 metrů. Dříví, kteréž podobá se jedlovému, rozmanitě se užívá: na stožáry a sloupy, šindele, železniční prahy a nábytek. Jest velmi trvanlivé, takže netrpí v zemi ani po 50 letech pražádné škody.

Největší díl novozelandského vývozu dříví (r. 1881. za 700.000 zl.) připadá tudíž na vývoz damaroně, ačkoliv i ji-

ných užitečných stromů jest hojnost. Jako kauri na severu, roste i kahitea (*Podocarpus dacryoides*) na močálových březích řek a tavai (*Fagus fusca*) na Jižním ostrově ve velikých skupinách. Jinak jsou lesy novozelandské rozmanitá směs stromů. Nejdůležitější a nejčetnější z nich je krásná totara (*Podocarpus totara*), z nížto vyráběny byly největší čluny a pallisády pahů, a matai (*Podocarpus spicata*). Dále miro (*P. ferruginea*), rimu

Obr. 179. Válení kmenů.

(*Dacrydium cupressinum*) krásného jehlancovitého tvaru a visutých větví; monoao (*Dacrydium colensoi*), nejtvrďší to dřevo novozelandské, rata (*Metrosideros lucida*). nádherné cedry kawaka (*Libocedrus Doniana*) a pahautea (*L. Bidwillii*), pukatea (*Atherosperma Novae Zealandiae*) a přemnohé jiné užitečné stromy.

Drahocennější nežli dříví kauriské jest jeho pryskyřice, která dříve po řadu let v zemi ležela. Vykopává se ve veli-

kých kusích, které podobají se jantaru; zejména Maoriové tím se zaměstnávají a v létě na Severní ostrov putují. Dlouhým kopím vrážejí do země a hnedle cítí, narazili-li na pryskyřici čili nic. Vývoz tohoto předmětu páčil se v roce 1881. již na 253.778 liber šterlinků.

Mnohé stromy korou svou dávají výborné barvivo a tříslo. Černé barvivo dobývá se z hinaua (*Elaeocarpus dentatus*), hnědé a červené z towaie (*Weinmannia racemosa*), červené z atawhera (*Rhabdotheramnus solandri*). Tříslovinu 13—23 procent obsahují kůry towaie, whawaka (*Eugenia maire*), tutua (*Coraria ruscifolia*), hinaua a toa toay (*Phyllocladus trichomanoides*), kteráž má petruželovité listí.

Rostlinstvo je mimo to s nemalým užitkem množstvím vláknitých druhů. Zejména uvéstí dlužno houheru (*Hoheria populuca*) a tři druhy cordyliny (*australis*, *indivisa* a *stricta*) a druh plaménku; ale nade všecky je důležitější lenovník čili len novozelandský (*Phormium tenax*). Roste jedině na Novém Zelandě, skupině Chathamské a na ostrovu Norfolckém. Rozeznávají se tři odrůdy: tuhara čili len bahenní, wharariki čili len horský, oba s vlákny hrubými, zažloutlými, a pěstovaná odrůda tihore, jejížto jemných, bělolesklých vláken Maoriové ode dávna užívají na pláště, rohože a j.

Lenovník daří se všude, v močálech, na rovině, na svazích hor až do výše 1800 metrů, v půdě suché i vlhké. Nejlépe prospívá ve vlhké naplavené půdě; tu mívá listy tři až čtyři metry dlouhé a květové stopky pět až šest metrů vysoké. Maori upotřebuje listů rozmanitě. „Za čerstva modernímu Maoriovi, kterýž umí čísti a psáti, slouží místo papíru, v nějž ostrou skořepinou své myšlenky rýpe. Rozříznuty ve širší nebo užší pruhy a svázány nahrazují neobyčejnou pevností vláken provazy, řemeny a všelike druhy svazův a lan; jsou univerzálním prostředkem ku všelikému vázání, a domorodcům ku

stavbě chýží a člunů nezbytnými. Ženy pletou ze zelených listův úhledné koše, jichž užívá se při jídle jako talířův a mis; muži vyrábějí z nich provazy, sítě a plachty.“ Maoriové k těmto účelům užívali listů surových, ale uměli je též připravovati a zpracovati. Obyčejný oděv weruweru shotovován byl z listů na polo připravených, státní oděv kaitaku však byl z vláken jemných a čistých. Přípravu lnu obstarávaly dříve ženy a otroci; nyní se této práci nikdo nepodrobuje. V roce 1831. vyvezeno bylo 1062 tun, ale později pro války nemohlo býti vyváženo více než 60 až 70 tun ročně. Poptávka po lnu však stále rostla, a když za severoamerické občanské války cena za len manillský 800 zl. za tunu obnášela, vypsala novozelandská vláda cenu 40.000 zl. na vynalezení stroje, kterým by lenová vlákna ve velikém množství k vývozu mohla se připravovati. Takové stroje záhy byly zřízeny, a tím rychle vzrostla výroba i vývoz (roku 1880. za 70.000 zl.). Lindley udává pevnost hedvábí na 34, novozelandského lenu 23, evropského 16 a evropského konopí na 11.

Zvířena novozelandských ostrovů jest i u porovnání s polynesskou velice chuda. Z pozemních ssavcův objevitelé našli pouze dva druhy netopýrů, malou krysu a psa, kararehe, kterýž v krajích více obydlených již jest vyhuben, tuzemská krysa pak, jak se podobá, zatlačena jest norvežskou svou příbuznou. Cook přivezl Maoriům vepře a osadníci všechna evropská domácí zvířata, jakož i zajíce a králíky. Tito stali se zde, podobně jako na pevnině australské, nebezpečnou útrapou, i byli všemožně hubeni, takže roku 1881. vyvezeno bylo králíčích koží za 850.000 zl. Hovězí dobytek a vepři v mnohých krajinách zdivočeli, a zejména vepři, majíce v kořenech kapradí dobrou potravu, nad míru se rozmnožili. Julius Haast praví, že tři lovci, kteří uvázali se v hubení vepřů, jehňatům nebezpečných, na půdě 100.000 hektarů za 20 měsíců zabili 25.000 kusů.

Ptactvo jest již bohatější. Známe 133 druhy, Novému Zelandu vlastní, z nichž jest 73 ptáků zemských. Ale jenom nepatrná jich část vyniká nádherou barev. Pouze vzácní papouškové *Nestor notabilis* a *Nestor Esslingii* se zeleným, kovově lesklým peřím, pod křídly červeným, žlutým a modrým, činí výjimku. Vyznamenávají se vrchním zobákem, který je ku podivu prodloužen a srpovitě ohnut, a hrubým, bručivým hlasem, který někdy podobá se štěkotu psa. Hlavním zástupcem této čeledi jest četný kaka (*Nestor hyperpolius*) s peřím tmavohnědým a šedě zeleným. Kakapo čili papoušek noční (*Strigops habroptilus*) jest nejpodivnější ze všech papoušků. Žije v děrách pod kořeny stromů nebo v jeskyních, za dne zřídka vychází a křídel téměř neužívá. Býval tudíž loven pomocí psův a tak byl vyhuben, že se jenom v odlehlých údolích udržel. Zpěvavých ptáků Nový Zeland nemá mnoho. Nejlepší zpěvák Oceanie, dle Rochelasovy nemírné chvály nejlepší pěvec světa, je zelený, kovově lesklý poě (*Prosthemadera circinata*), snadno krotnoucí, zábavný pták, podobný vráně. Hlavním pěvcem však jest kokorimoko (*Anthornis melanura*). Ve vysokých lesích obývá veliký holub kuku (*Carpophaga Novae Zealandiae*). Weka (*Ocydromus australis*), na Jižním ostrově hojný, jest pták velmi zlodějský; chtivý všeho lesklého, odnáší lžíce, vidličky a j. a vypíjí v kurnících vejce.

Nejdivnějším ptákem novozelandským jest kivi (*Apteryx australis* a *Mantelli*). Má velikost slepice, křídla úplně zakrnělá, nemá ocasu, krátké nohy jsou čtyřprsté, dlouhý zobák podobá se slučímu, tělo pokryto je dlouhým chlupovitým peřím barvy hnědé. Kůže z něho poprvé byla přivezena do Anglie r. 1812. a vzbudila tu značné podivení. Nyní je ptákem velmi vzácným, a podobá se, že po několika letech úplně vyhyne, jako předchůdce jeho obrovská moa, jejíž kosti nalezeny byly v četných jeskyních Severního i Jižního ostrova. Známe nyní 14 rozličných druhů, z nichž ty na ostrově Jižním se nalézající

(*Dinornis robustus*, *elephantopus*, *crassus*, *Palapteryx ingens* a j.) mají kostru složitější a hřmotnější, kdežto *Dinornis giganteus*, *gracilis* a j. z ostrova Severního jsou štíhlejší. Dle jednotlivých kostí a koster těchto ptáků soudí se na výšku tří až čtyř metrů; vejce na východním pomorí ostrova nalezené mělo 23 ctm. v průměru, 69 ctm. na obvodu a bylo 30 centimetru dlouhé. Většina druhů moa má po třech prstech jako australské emu; druh *Palapteryx* má však čtyři prsty. Podobá se ku pravdě, že tito podivní ptáci-velikáni ještě před málo generacemi žili; aspoň po přistěhování se Maoriů zajisté žili po valný čas a ve značném počtu.

Z obojživelníků jsou zde jen žába a několik neškodných ještěrek. Hadi a želvy docela scházejí. Neméně podivno jest, že i hmyzů je poměrně málo. V jezerech a řekách není mnoho ryb, jenom četní úhoři; ale zavedení a rozmnožení pstruhů, lososů, kaprův a j. podařilo se právě tak, jako s úspěchem zavezení byli evropští ptáci honební. U pomorí a v zátokách jest však hojnost ryb, které arci nádherou těla a barev nikterak nerovnájí se obyvatelům moře indického. Dříve i velryby, plískavice a tuleni se hojně vyskytovali; onyho byly záhy zcela zaplašený, tito pak nacházejí pouze na divokém, neobydleném jižním břehu ostrova Jižního bezpečného útulku.

4. Maoriové.

Obyvatelstvo Nového Zelandu jest poměrně z doby nové. Podání, které je posud velmi nezkalené, udává za původní otčinu Hawaiki, což snad je souostroví Samoanské. Odtud prchl Ngahue, v boji vypuzen svými krajany, a po dlouhém bloudění přistal na ostrově Tuhua, nyní též Mayor zvaném, v zátoce Plenty. Ale i na tomto vzdáleném ostrůvku nebyl před nepřátely bezpečen, i přeplavil se na Severní ostrov, Rotearoa. Pak táhl podél západního pobřeží na Jižní ostrov, až ku Arahura (nyní Brunner); zde našel drahocenný zeleno-

kam, punamu, a vrátil se pak podél východního břehu Te Ika a Maui na Hawaiki. Ale v otčině posud zuřila domácí válka, a tu slabší strana, vypravováním Ngahua přemluvena byvši, vystěhovala se do nové země.

Rodokmeny Maoriů vykazují obyčejně 18—20 pokolení od jich příchodu v Aotere čili Novém Zelandě z Hawaiki,

Obr. 180. Vznešený Maori.

takže tedy přistěhování událo se nejdéle před 400 lety. Počet prvních přistěhovalců obnášel prý 800, ale později, ba ještě před stoletím přijížděli noví přistěhovalci.

Jednotlivosti tohoto vystěhování velmi živě a přesně se zachovaly od pokolení k pokolení. I názvy dvanácti lodí, na nichž se přeplavili, posud znají. Též ukazují zbytky oněch člunů na rozličných místech pomoří. U Maketu v zátoce Plenty

posud lze zříti kamennou kotvu ze člunu Arawa, který na souši ohněm byl zničen. Na Kawhia Harbor, západním břehu Severního ostrova, vyčnívá z písčného násypu dlouhý špičatý kus skály; to jest zbytek člunu Tainui, na němž připluli předci obyvatelů pobřežních. Dále na jih odtud spatřiti můžeme na

Obr. 181. Vznešená žena z kmene Maoriů.

úskalí Punga o Matori v ústí řeky Mokau kamennou kotvu ze člunu Tokomaru.

Zároveň s přistěhovalci dostala prý se i některá zvířata a rostliny ze severní tropické vlasti do studenější jižní země: kumara čili sladký brambor (*Convolvulus batata*), taro (*Arum esculentum*), hue (*Lagenaria vulgaris*), karaka (*Corynocarpus*

laevigata), krysa kiore, pukeko (Porphyrio) a zelený papoušek kakariki (Platycercus); hledě k vůkolnímu světu věru zdají se býti cizinci.

Maori, t. j. domorodci, patří k plemeni polynesskému. Jsou to lidé silní, dobře vzrostlí; tělesní silou předčí nad své příbuzné Tongany a Tahitany. Nemají sice tvary těla zaokrouhlené, jsou však svalnatější, výraz v obličeji mají smělejší, ráznější. Průměrem jsou silnější než Evropané; pozoruhodno jest, že mají delší předloktí a kratší nohy, zejména od kolena, nežli u Evropanů spatřujeme. Rozdíl mezi vznešenými, šlechtou a třídami nižšími jest velmi patrný. Onino mívají většinou 6 stop, ba až 7 stop zvýší, kdežto tito jsou mnohem menší a vzrůstu neúhlednějšího; jsou též tmavší nežli vznešení, jichžto pleť jest většinou olivově hnědá ve všech možných odstínech. Ženy vesměs nejsou tak hezké jako muži, ačkoliv i mezi nimi spatřujeme někdy krásné postavy. Bohužel pokolení toto působením žalostné polocivilisace stále zakrňuje.

Hrubým a tvrdým rysům dodává taetovování výraz divokosti. Tyto velmi umělé arabesky provedeny byly pomocí dlátka; aby byly trvanlivější, byly několikráte přepracovány. V rány dlátkem vypíchané vetřeno bylo zuhelnělé dříví nebo pryskyřice damaronská. U mužů býval obyčejně celý obličej taetovován, takže vypadal zcela modře; u žen okrasy ty obmezovaly se na bradu a pysky, a požívaly tohoto vyznamenání jen ženy vznešené. Nyní mnozí spokojují se několika okrouhlými, s nosem souběžnými čarami na tvářích, jiní vůbec tím způsobem již se nezdobí.

Podobně mizí původní kroj národní. Mužové nosívali maro a rohožový plášť z lenovníku, pod ním pak i halenu až po kolena. Vlasy svazovali vzadu v chochol, ozdobovali peřím a květinami, v uších nosili všelike okrasy z mušlí, dřeva a kostí, na krku stuhý, mezi nimiž heitiki, malé obrazy lidí

z nefritu, měly obzvláštní cenu a jako rodinný poklad přecházely z pokolení na pokolení.

Nyní jen málo od tohoto kroje spatřujeme. Vznešení Maoriové — mnozí z nich jsou velmi zámožní — většinou mají kroj evropský. Šlechtici a dámy s vlajícím závojem na koni jsou obyčejným zjevem v ulicích větších měst. Chudší třída Maoriů — a ti mají převahu — touto změnou ničeho nezískala

Obr. 182. Řezby na dveřích domu.

V městech chodí v roztrhaných evropských šatech, dále v kraji, ve vlastním okrese maorském, bývá košile a strakatý šátek veškerým oděvem mužův i žen.

Buchner byl na cestě od zlatých polí Thameských do Aucklandu ve společnosti dvou obstarlých paní maorských. Hojné taetovování na pyscích a bradě svědčilo o jich vznešeném původu. Žraločí zuby s kapkami červeného pečetního vosku v uších, na krku zelencové figury s perletí jako amulet, ne-

pravé evropské náramky a prsteny na ruce, staré lněné pláště s černými a červenými třásněmi na ramenou, pod tím červené vlněné sukně a špinavé košile, černé vlasy nečesané, vlající, ničím nepokryté, nohy bosé, lýtka taetovovaná vzorcem krátkých čar — tak představovaly obraz vznešených manželek náčelníků z venkova. Na pohovce po způsobu Pakehů seděti dlouho nevydržely, nýbrž raději na zemi se uvelebily. Zde také obědvaly,

Obr. 183. Zásobárny.

při čemž dobře dovedly užívatí nožův a vidliček; po jídle pak vytáhly z náprsí špinavé hliněné dýmky a statně pokuřovaly.

Stavitelství maorské vždy bylo a posud jest velmi jednoduché. Někteří boháči arci dali si vystavěti domy se zařízením a po způsobu evropském, ale většina Maoriů posud žije v nízkých chýžích, pokrytých rohožemi z rákosí a trávy. I starý král Tawhiao podobné má obydlí. Bohatí ozdobovali dveřeje umělými řezbami, divotvárnými obrazy a arabeskami, u chu-

dých však všechny tyto ozdoby odpadly. Uprostřed chýže, která má za podlahu holou zem, jest ohnisko, z něhož kouř valí se nízkými dveřmi, snad i nedalekým oknem. Tohoto ohně užívá se jedině k zahřání, neboť pro vaření určena je kauta, před domem zřízená kolna, v nížto se za špatného počasí též obědvá. Zde obyčejně prodlévají i šťastní majitelé drahých budov, které pro všední potřebu se jim zdají příliš dobrými, anebo si vystaví druhé obydlí, rovné chýžím tříd nižších.

Obr. 184. Maunga Wao, hrad Maoriův.

Velmi úhledné jsou pataka, skříně na zásoby na vysokých sloupích; na štítu jsou vyřezávané figury a na krajích střechy řezby, takže tyto zásobárny vypadají jako holubí budník slohu švýcarského. Nyní však chrání evropský závěsný zámek jich obsah před choutkou neoprávněných.

Jednotlivé chýže obehnané jsou nízkými ploty z pletiva; v tomto dvorečku volně se prohánějí vepři a psi. Chýže rozkládají se volně beze všeho pořádku, ani obecní dům, whara, nemá určité místo. Bývá to obyčejně dlouhá dřevěná budova

s nízkou střechou, která se téměř země dotýká, zevně i vně však jest hojně dřevěnými řezbami okrášlena. Na jedné okrase místo dřívějšího dřevěného bubnu visí nyní zvon.

Týmž způsobem jsou i nynější kostely stavěny, ale střecha bývá nahoře velmi zaostřena, takže podobá se gotické. Prkna a pletivo z rákosí tvoří stěny a střechu; pletivo jest bíle natřeno, prkna jsou červeně zbarvena a ozdobena podivnými bílými nákresy. U těchto chrámů jakož i u obecních domů nahrazeny jsou rohože skleněnými okny.

Obr. 185. Maunga Wao (Mount Eden) s nynějším okolím.

Všechny budovy vesnice ohrazeny byly dvojí řadou kolů, z nichž přední byly 2—3, vnitřní 6—10 metrů vysoký; na každé nalézala se ušklebená hlava — bezpochyby některého boha — ze dřeva vyřezaná. Mezi oběma ohradami vykopán byl příkop 8 metrů hluboký. Tyto pahy, jež objímaly 80—100 domů, bývaly zpravidla zřizovány na místě, které přirozenou povahou poskytovalo bezpečnost.

Na isthmu příkře vystupuje hora Maunga Wao, nyní Mount Eden zvaná, dávný hrad Maoriů. Na vrcholu sídlel

náčelník s rodinou a šlechtici, na úpatí rozkládala se obydlí poddaných, kterým bylo vzdělávati pole kumarová.

Tyto pahy nyní zanikly, neboť proti evropskému umění válečnému byly nedostatečnými. Novozelandské příkopy nejsou mimo úmezí obranné jako příkopy našich pevností, nýbrž v něm; nemělyť zabráňovati postupu nepřátel, nýbrž poskytovali obleženým bezpečný úkryt, z něhož mohli na útočníky stříleti. Jest s podivením, kterak Maoriové v takovémto pahu dovedli Angličanům vzdorovati. Proti pahu Gate u Taurengy vytáhlo 1700 Angličanů se 14 děly a stodesítiliberním dělem Armstrongovým a stříleli na 300 Maoriů, v pahu opevněných, bez ustání od rána do 4 hodin odpoledne. A když konečně útoku se odvážili a do pahu vnikli, vyhnáni a poraženi byli se ztrátou 82 mužův a 11 důstojníků. Na tento boj u Rangariri Maoriové posud vzpomínají s oprávněnou pýchou.

V těchto bojích arci měli již zbraně evropským rovné, neboť kopí ze dřeva a kostí pestrým peřím ozdobená, kamenné nebo dřevěné sekery dávno nahradili železnými sekerami a ručnicemi. Kopí, které posud nosí náčelník, jest pouze oznakem jeho hodnosti. Dříve bývalo kopí jedinou zbraní útočnou, kdežto pro ochranu neměli ničeho. Nejvzácnější byly mere, burdýře z nefritu; tyto zbraně nedokonalými nástroji uhladiti, nabrousiti a ozdobiti, vyžadovalo dlouholeté práce. Proto byly jako posvátná věc opatrovány. Nejdrahocennější věc, kterou mocný Te Heuheu svému hosti Hochstetterovi s hrdostí ukázal, byl burdýř 15 palců dlouhý z krásného, ohnivého a průsvitného nefritu (punamu); již pětkráte byla tato hrozná zbraň s jeho předky pohřbena.

Ku shotovování zbraní, dřevěného nářadí, ku vyřezávání okras na chýžích a člunech užívali Maoriové nástrojů velmi jednoduchých: ostrých kamenův a lastur, žraločích zubův a p.

Novozelandské lodi jinak byly stavěny než polynesské, zejména byly mnohem širší a nepotřebovaly tudíž ochranných

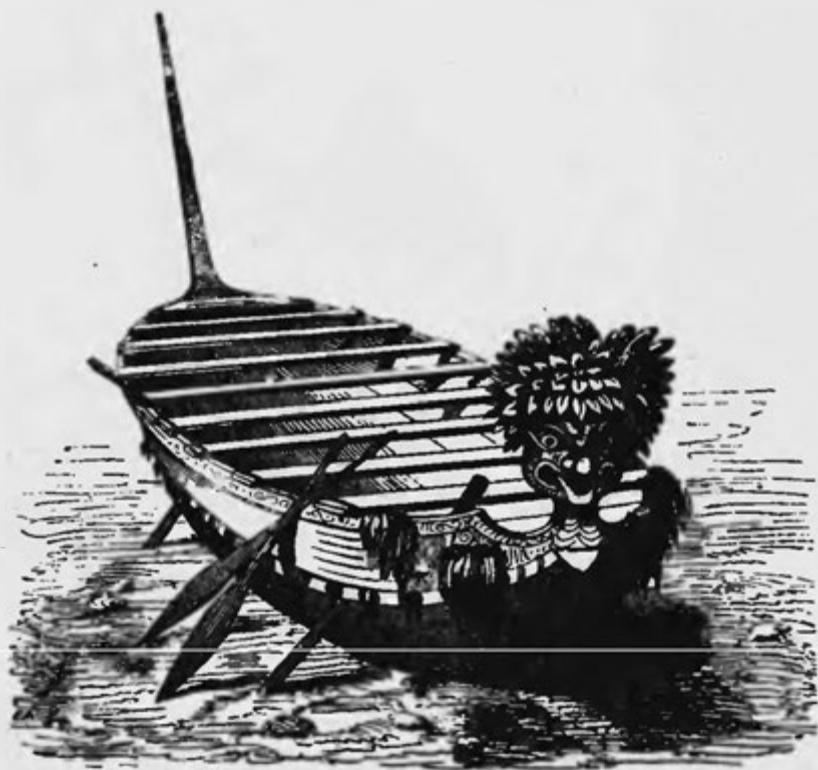

Obr. 186. Vchod do pahu.

prken. K jich stavbě poskytovaly stromy kauri a totara výborné dříví. Cook líčí nám takový člun $68\frac{1}{2}$ stopy dlouhý, 5 stop široký a $3\frac{1}{2}$ stopy hluboký; oba jeho konce ostře vyběhající vysoko nad vodu vyčnívaly. Všude, hlavně však vpředu, byly bohaté, pestře zbarvené řezby, peřím ozdobená hlava s ušklebenou tváří a množství dírkovaných okras. Veliké válečné lodi měly někdy dvě plachty a až 50 veslařů na obou stranách. Vůdce, kaituki zvaný, řídil zpěvem a po-

Obr. 187. Válečná loď.

suňky pohyb člunu, dle taktu písně, kterou prozpěvoval, zvětšovala nebo zmenšovala se rychlost veslování. Veliké lodi mívaly často dva kaituky. Vesla pak pohybovala se současně, jakoby jednou rukou byla ovládána, mužové při rychlém tempu divoce, téměř křečovitě veslovali.

Takových člunů nyní není, přestala jich potřeba. I dvojité lodi se stavěly jako jinde v Polynesii, a v dávné době čluny ze sítinového pletiva; ještě v pozdějším čase Moreoreové na

ostrovech Chathamských pletli vory z lenovníku, jež ozdobovali úhledně vyřezávaným zobákem.

Chudoba země již sama odkazovala obyvatelstvo k lovu ryb, které vedle plodin země byly hlavní jeho výživou. Maoriové skutečně znamenitě uměli společně velikými sítěmi a udicemi a kopím kořistiti z bohatství moře. Rostlinnou potravu z větší části tvořily kořeny rozličných kapradí (hlavně *Pteris esculenta*) a dřev z *Cyathea medullaris*; pěstovali však též bataty a taro. Pole na svazích kopců ohrazena byla třtinovým plotem, pečlivě od kamenův a býlí očištěna a dřevěným, rýčovitým koem, na jehož příční dřevo noha se opírala, okopána a oseta. Byl to nástroj velmi hrubý, jakož jsou i jiná rolní nářadí, a přec vypravují cestující, že jsou pole spořádanější než u mnohých Evropanů. Staré nástroje a nářadí již dávno zatlačil pluh, brána a j., a k dřívějším plodinám přibýly pšenice, kukuřice, tabák a hlavně brambory, které jsou nyní téměř jedinou potravou chudších Maoriův. Mimo to ve značném množství pojídají jemné, šedožluté bahno, které četné sopky na Severním ostrově vychrlují; osadníci nazývají tuto látku bez chuti a vůně native porridge, domácí jáhelná kaše. Brambory, zeleninu a vepře přivezl Maoriům Cook. Každý domorodec, praví Hochstetter, s hlubokou úctou vyslovuje jméno muže, kterýž tuto novou potravu zavedl místo masa lidského.

Příčinou lidojedství, které dříve děsně se provozovalo, zajisté nebyl nedostatek živočišné potravy. Měliť domorodci hojnost ryb a ptactva a chovali, jak Jiří Forster praví, mnoho psů. Když Cook na první cestě s Banksem a Solanderem na ostrov vystoupili, uzřeli, že domorodci mimo psí maso pojídají i lidské, které vedle nich v koších leželo. Na otázku, proč nejedí mrtvolu ženy, která ve vodě plavala, odpověděli Maoriové, že ona žena zemřela přirozenou smrtí a že jest jejich příbuznou, oni že však jedí jen mrtvoly v boji zabitéch ne-

přátel. Pohnutkou byla tedy snad pomstychtivost, později však stalo se lidojedství pochoutkou a zvykem. I náboženské názory měly zajisté veliké působení, čemuž nasvědčuje ta okolnost, že mrtvola i pece, v níž byla pečena, byly přísně „tapu“, a obsah pecí byl vždy určen bohům. Ale Maoriové nespokojo-

Obr. 188. Lidojed z dřívějších dob.

vali se pouze masem nepřátel, zabíjeli též otroky k lidojedským hostinám.

Vzniklo-li lidojedství po příchodu Maoriův, anebo přinesen-li tento ohavný zvyk z Hawaikia, jest neznámo. „Ale jisto jest,“ praví dr. Thomson v úvahách o lidojedství, „že r. 1642.

sněden byl lodník z mužstva Tasmanova, že r. 1774. týž osud stihl lodníky Cookovy, že Marion du Fresne a mnozí jiní plavci touž hroznou smrtí zahynuli, a že první osadníci a všichni missionáři potvrzují všeobecné rozšíření lidojedství na Novém Zelandě až do r. 1843. Jest sice nemožno udati počet lidí, kterým připraven byl hrob v žaludku Maoriův, ale že to není počet skrovný, souditi lze ze dvou okolností, evropskými svědky ověřených. R. 1822. snědli bojovníci Hongiovi po dobytí Totary 300 osob, a r. 1836. za války Roturské bylo 60 lidí upečeno a snědeno ve dvou dnech.“ I jiné příklady lze vypočísti, ale uvedené snad postačí. Stůjž zde ještě válečná píseň ze jmenovaného díla:

Ó! synáčku, pláčeš, voláš po potravě? Zde ji máš, maso Hekamanua a Werata! Ačkoli jsem přesycen měkkým mozkem Putu Riririkia a Raukauria, taková jest moje nenávisť, že ještě se nacpu masem Paua z Ngaraungy, Pipia a nejlepší lahůdkou, masem nenáviděného Te ao.

Novozelandané v pojídání svých bližních nespátkovali práždné bezpráví. Když missionáři ohavnost tu kárali, dostali v odpověď: „Veliké ryby požírají menší, psi žerou lidi, lidi psa, psi sebe vespolek, ptáci sebe navzájem, jeden bůh druhého.“

Ta doba již minula, a nynějšímu pokolení maorskému zní upomínka na ony doby jako pohádka. Starý náčelník, který s mladým Maorim kolem válečného pahu putoval, vzpomněl si zašlé minulosti. „Pohled,“ pravil k mladému svému příteli, „zde jsme tvého otce zajali a zabili, tamo jsme jej upekli a snědli.“ Mladý muž poslouchal, jakoby se ho to pranic netýkalo; oba pak usnuli spokojeně v témže stánku, jedli z téže mísy a zůstali přátely.

O posledním případě lidojedství, t. j. o snědení mrtvoly zabitého, máme zprávu z r. 1843.; avšak náboženství hauhauské jistou měrou oživilo zase tento zlořád, neboť Maoriové,

kterí se k této sektě přidali, vypíjeli krev nepřátel a pohlcovali jejich oči. Zde patrně na jevo vychází blouznivá snaha, tím způsobem sílu a schopnosti nepřítele na vlastní tělo převést. Na štěstí i tento hnusný nemrav zanikl, a to snad na vždy.

Připojujeme zde krátkou úvahu o uctívání lebek, kteréž i u jiných kmenů bylo rozšířeno. Maorskému bojovníku nejmilejší kořistí byla hlava, již uřízl poraženému nepříteli; odnesl ji domů a nastrčil ji na kůl u svého obydlí jako čestné znamení vítězství, jako talisman. Hlavu tu hleděli všelikými prostředky uchovati. Také hlavy přátel byly týmž způsobem připraveny, ale u těchto jsou ústa zavřena, kdežto u oněch ze široce otevřených úst vyčnívají zuby. Po dlouhý čas provozován byl s nepřátelskými lebkami čilý obchod se Sydneyí. Ale záhy zabíjel domorodec soukmenovce, jen aby zmocnil se jeho hlavy, ji konservoval a prodal do Sydneje pro evropské sbírky. Právě vraždění nastalo, když poptávka vzrostla po lebkách, na kterých znatelně bylo moko, taetovování. Ale prodávány byly i lebky netaetovovaných otrokův a taetovovány po smrti. Tehdy přivezeny byly i hrnce s nasoleným lidským masem do Sydneje, až konečně tamější gouverneur tento ohavný obchod zakázal.

Maoriové, v jichž povaze vyniká lakotnost, snadno se odlučovali od lebek svých příbuzných. Měliť jich uschováno hojný počet, neboť jen se zemřelými otroky nedělali dlouhých okolků, hodili je prostě do vody, do jeskyní. Ale svobodní, zejména pak šlechtici, pohřbívání velmi slavnostně. Mrtvoly kladeny na lešení, zahrabány do země anebo byly vystaveny v otevřených rakvích. Za několik měsíců pak byly kosti očištěny, natřeny olejem a v rakvi, nádherně vyřezávané, do wahi tapu, zasvěceného místa, odneseny. Na skalním výběžku sopky Tongariro posud nalézá se sarkophag s ostatky slavného Tukino Te Heuheu, který při sesutí se hory s celou rodinou zahynul.

Místo aby prchal, vzdoroval mocný náčelník hrozícímu nebezpečí; kouzelnými slovy chtěl přírodní síly přemoci. Jícen sopky určen mu za pohřebiště. Když však nosiči blížili se ke kraji jícnu, zaduněl podzemní hukot, a všichni uděšení prchli. Proto byla tato hora až do nejnovější doby přísně tapu.

Na hrobech náčelníků zřizovali pomník, nízký to dřevěný kůl, ovinutý šátky, takže jen hořejší část, představující obličej, byla nezahalena. Dle taetovování věrně napodobeného poznal Maori, který náčelník tu pohřben jest.

Náboženské názory Novozelandanů byly již za příchodu Evropanů nejasné a zmatené. Byly nám sice zachovány mnohé zprávy horlivými zkoumateli, ale teprve Bastian podal jasný přehled o světovém názoru tohoto národa; na tom základě spočívá naše líčení.

Stvoření počíná se v Novém Zelandě jako vůbec v Polynésii Po-em, t. j. pranocí. Nebesa spojena byla se zemí, a všude vládla tma. Tento stav byl nesnesitelný, neboť se lidé množili. Aby vzniklo světlo, usmyslili se synové Rangia (nebe) a Papay (země), že odtrhnou rodiče od sebe; jenom Tawhiri-Matea, bůh větrů, měl s nimi soustrast. V upomínku na tyto věci říkají Maoriové: „Noc, noc! den, den! snaha, zápas o světlo! o světlo!“

Všichni bratři povstali, aby oddělili nebesa od země: Rongo-Matana, bůh žní, Haumia-Tikitiki, bůh divokých plodů, Tangaroa, vládce moře, Tumatauenga, bůh války, ale nemohli to zmoci. Konečně povstal Tane-Mahuta, lesní bůh, a odtrhl nebe od země, skloniv hlavu a nohama se opřev. O náрек jich se nestaral. Tu bylo zříti lidi, kteří posud ukryti byli v doupatech na prsou svých rodičů.

Ale Tawhiri-Matea chtěl potrestati své bratry, že rodiče odtrhli. I odebral se za svým otcem, nebem, bydlel u něho v širých prostorách nebes, vychoval děti své a poslal je na všechny strany. A nyní počal boj s bratry.

Jediným zavátím porazil boha lesů. Leží tu na zemi se vším listím a větrovým na pokrm zpuchlině a červům. Pak vrhl se na vodstvo; Tangaroa opustil vlnami ohlodané úskalí a prchl do hlubin moře, ale synové jeho se odloučili. „Plující ryba“ zvolila si moře, a „strach“, veliký plaz, zůstal na zemi. Od té doby zuřil neustálý boj mezi vodami a zemí.

Nyní obrátil se bůh bouře proti Rongo-Matanovi a Haumiovi; ale země mu je urvala a skryla za svými ňadry, takže je vítr marně hledal. Proti Tuovi bůh bouře ničeho nepořídil, neboť Tu pevně se vztyčil na rovinách své matky země, až popustil hněv nebes a větrův. Ale Tu rozhněval se na své bratry, protože mu nepřispěli ku pomoci. I nadělal ok a klíček a rozvěsil je po stromech. Ha! děti Taneovy jsou zajaty. Nařezal lnu, upletl síť, vleče ji vodou. Ha! synové Tangaroy zmírají na březích. Nyní hledal Rongoa a Haumiu; země je skryla, ale jich vlasy ze země vyčnívající je prozradily. Tu rozštěpil tvrdý strom kamenným klínem, vyrobil špičaté ko a kopal v zemi. Nalezl Ronga a Haumiu, a ti nyní vysýchají pod paprsky slunce. Tím způsobem přemohl Tu své bratry a snědl je; ale mezi tím co s nimi vedl boj, byla větší část země vodami zaplavena.

Světla však stále přibývalo a zároveň množilo se i lidstvo. Pokolení vzrůstalo za pokolením až k dobám Maui-Potikia, který svým prohřešením se proti Hine Nui te Po-ovi přinesl lidstvu smrt, neboť jinak žilo by věčně.

Nyní zůstalo nebe vzdáleno od své ženy, země; ale lásku manželčinu odnášejí k muži vzdechy ženiny. To jsou oblaka, jež vznášejí se nad vrcholky hor; a slzy nebe padají dolů na jeho ženu. Viz, rosa!

Tato báje o stvoření jest allegorická; význam její byl povědom jedině kněžím, prostý lid jí nerozuměl. Nejobecnější byla báje o Mauiovi, v celé Polynesii známá. O Mauiovi vypravují množství hrdinských skutků; zažil jako řecký Her-

kules mnoho osudův a příhod. Uvedeme pouze některé z nich. Pověst o útoku a spoutání slunce, které příliš rychle po nebi se pohybovalo a člověka plamenným žářem trápilo, až na malé odchylky je totožná s bájí samoanskou. Jiná báje vypravuje o vzniku Severního ostrova, kterýž posud nazývá se Te Ika a Maui, ryba Mauiova.

Na jihu jest hlava její; ostrožny, jež uzavírají Port Nicholson, jsou zábra, Port Nicholson sám tvoří jedno její oko, jezero Wairapa druhé. Mys Egmont představuje hřbetní ploutve, mys Východní ploutve břišní a ostrožna na severozápad vybíhající jest ocas. Přirovnání toto není zcela nesprávné, i svědčí o tom, že Maoriové již dávno před příchodem Evropanův měli správný názor o své zemi.

Maui, vykonav slavný čin proti slunci, dlel nečinně doma, kdežto bratři jeho pilně zabývali se lovením ryb. Ženy i děti jeho proto byly nespokojeny. „Ha!“ zvolal Maui, „myslíte, že neumím chytati ryb? Brzy bude slunce svítiti na ně na břehu nahromaděné.“ I zrobil si udici z čelisti své pramateře Muri-ranga-whenua, „nejzazší hranice země“, nepřemožitelné zbraně, kterou mu k jeho žádosti půjčila; potom upletl si provaz. „Nyní,“ pravil ku svým bratrům, „pojedme na moře lovit ryb.“ Ale bratři bojíce se, že by jim zas něco nepříjemného vyvedl, odpluli sami. Když pak se vrátili, Maui se schoval ve člunu, a nazejtří nevědouce o něm bratři vypluli zase na moře. Když Maui z úkrytu vylezl, chtěli jej odvézti zpět, ale on řekl jim: „Dovolte, abych zde zůstal, budu vám vyhazovati vodu ze člunu;“ i nechali ho na lodi. K jeho domlouvání pluli dále než obyčejně lovívali, a tu jim pravil Maui: „Nestojí za to, abychom zde lovili! Pojedme do proudů velikého moře daleko od země a zajisté v okamžiku naplníme člun rybami“. A vskutku se tak stalo. Jen dvakráte vyhodili udici a naplnili již člun, neboť ryby zástupem udici následovaly. I chtěli se vrátiti. Ale Maui pravil: „Posečkejte, též já vy-

hodím svou udici;“ při tom vytáhl pod pláštěm udici, vykládanou perlami, ozdobenou chumáči vlasův a peří: čelist to své pramatě Muri-ranga-whenua.

Ale scházelo mu vnadidlo, a když mu bratři nechtěli žádné dáti, zafal pěst a uhodil se do nosu až krev vytryskla. I natřel jí udici, kterou pak hodil do moře. Hluboko ponořila se udice — dolů, dolů. Nyní je zrovna na dně a zasáhla štít od domu Tongonuie, předka Mauiova, kterýž bydlí pod mořem. Udice stále klesá, sveze se po střeše, po řezbách stěn. Tu zachytila se v půdě, a Maui vytahuje provaz. Ha! dům onoho Tongonuie jest na udici Maui-tikitiki-o-Taranga! S udicí vystupuje nový svět. Kalné moře se bouří, vrcholy hor se blíží, a tvoří se víry.

Ale Maui nemá dosti síly, neboť bojuje se stejnou božskou mocí, a udice se neblíží. Hněvivě trhá provazem a zpívá při tom vítězně:

Proč, proč ó Tongonui, proč
držíš se hlubin mořských?
Posud se vzpíraje
síle Ranga-whenuaově,
ponořuje se v bouřné moře,
ponořuje se.
Zdvihaje se! Ooi!
Sila Ranga-whenuaova vítězí!

Ha! ryba Maui-ova vynořuje se z vody — pozemská ryba — veliká země — Papa-tu-a-nuku, země velrybí!

Maui nyní odešel obětovat bohům a nařídil bratrům, aby se neodvažovali sami rybu rozříznouti a masa její okusiti. Ale bratři nedbali jeho příkazu, rozřízli rybu a pojedli. Nad tím rozhněval se bůh moře Tangaroa i způsobil, že se ryba vzpouzela a zuřivě sebou cukala. To je příčina ošklivého tvaru země — hory, údolí, roviny, propasti, vše smícháno.

To jest pověst o Mauiovi, nejslavnějším hrdinovi maoričkého bajesloví. Božskou moc, kterou on byl opatřen, mohl

však i prostý člověk míti, znal-li všechny karakia, kouzelné průpovědi. Pak přemáhal přírodní síly a bohů nepotřeboval. Tato víra byla v Maoriech pevně zakořeněna, o čemž kolonisté se přesvědčili, když při nebezpečné plavbě ve člunu za bouře a vlnobití povstal starý Tohunga a mohutným hlasem moři a větru klid přikazoval. Maori nezaklínal, neprosil, on poroučel přírodě, neboť on, obraz Tui-ŭv, má k tomu právo. Příroda ovšem často se nepodrobila; Te Heuheu marně kázal řítící se hoře „Stůj“ a pykal svou pošetilost smrtí.

Z té příčiny může býti o kněžstvu řeči jen ve smyslu obmezeném; zdá se ostatně, že každý šlechtic jako kněz mohl působiti. Mana, moc kněze maorického vztahovala se jen na záležitosti, v nichžto mohlo býti seznáno působení bohů. Ve válce mohl poroučeti, po skončení její právo to pominulo. Chtěl-li Hongi v pochodu ustati, řekl to starému Te Kama-raovi, jenž jej provázel; týž odevzdal pak oděv svůj muži, aby jej na určité místo na znamení přerušení pochodu položil. Ale náčelník Korotiwah v jedné bitvě nestaral se o kněze Te Rakinoa, protože byl jeho kmen urazil; v nejprudším boji se vzdálil se svým mužstvem a pozdě teprve boje se zase účastnil. Kněz určoval též, kdy měl vložen býti plod do země a měl i jiná práva.

Dle Bastianovy zprávy, čerpané z výpovědí starého kněze, jest nebe vystavěno v deset tarasů. Na nejvyšším z nich trůní ve chrámu, Naherangi čili Tuwarea zvaném, mezi ostatními bohy nejvyšší bůh Rehua, který s první svou manželkou Atatuhií zplodil měsíc, hvězdy, večerní šero a den, s druhou pak manželkou Wero wero-í zplodil slunce. V devátém tarasu obývají Wairua, bohové duchů, kteří k sobě přijímají též duše vznešených. Osmý taras je sídlem duší, v sedmém pak připravují se duše ku vstoupení do těl lidských. Nad těmito čtyřmi oddíly nebe panuje Rehua; v následujících třech vládne Tawhaki. V šestém tarasu jsou menší bohové, v pátém polo-

bozi, a ve čtvrtém ožívuje se duše z pramene života, Hauora, v zárodek pro lidské narození. Tři nejnižší tarasy podrobeny jsou Maruovi. Ve třetím jsou veliká jezera, která obsahují vodstvo nebeské; když rozvlněná hladina přes břehy vytryskuje, objevuje se na zemi spadající pěna jako déšť nebo krupobití. Druhý taras je sídlo deště nebo slunečních paprsků, a první jest vzduch, říše Tawhiri-Matea, boha větrů.

Jako nebe, hořejší svět, tak i země rozdělena jest na deset oddílů. Povrch zemský, pokrytý travou a stromovým, jest pod panstvím boha Tane-mahuta. Níže jest říše bohů Rongo Motane a Haumia Tiketike, kdež rostou jedlé hlízy; pod ní jest pak Rainga, vchod do podsvětí Maoriův. U Raingy, rozervaného pomoří mysu Severního, stojí prastarý strom Pohutukaua (*Metrosideros tomentosa*), který jeskyní na kraji úskalí vypouští točivé kořeny hluboko do říše stínů. To jest žebřík pro všechny zemřelé; za noci, zvláště po krutých bojích, obyvatelé Severního mysu slýchají za bouřky a vlnobití šumot duší, spěchajících do podsvětí.

Duše náčelníků vystupují nejdříve do nebe, kde zanechají levé své oko jako hvězdu; ale potom též oni odcházejí do Raingy, kde v noční temnotě dlí sešlá pramáti Hine nui te po. Pod tímto oddělením jest Au Toia, říše Whiroa. Duši stále ubývá sil, takže, když dospěla Uranga o tera, jen nesehná vyvážne před pomstychtivou bohyní Rohe, která chce všechny duše zabiti. Dostaly-li se duše šťastně do Hiku Toia a pak do Pou Touri, tu zajisté podléhají bohu Meruovi, a jenom některé plíží se krajem Toke do jícnu poslední, desáté vrstvy Meto, kde vše končí se zpráchnivěním.

To byla představa Maoriův o životě po smrti; není to představa potěšitelná, která by člověka sílila; by směle smrti vzdoroval. Ale Maori přec nebál se smrti; on spokojil se, když o činech jeho vypravovati mohla budoucí pokolení. Tak vysoko cenili si slávu, že hrdinské skutky synovy zemřelému

*

otei nezpůsobily radost, jako Achillovi v Hádu, nýbrž vzbudily jeho závist a ve hrobě nepokoj.

Statečný náčelník, potomek slavného hrdinného krále, vrací se s vítězoslávou z boje. Když táhl s bojovnou družinou podél rozbouřeného pomoří mysu Severního, rozstoupily se vlny, a z nich vynořila se podsvětní postava, ozbrojená kopím a kyjem. Když toto strašidlo se přibližovalo, poznal v něm mladý kníže vlastního otce. „Synu,“ zvolal duch, „připrav se k boji. Tvá sláva až do podsvětí proniká a mou zastiňuje. V srdci cítím závist; měřme se, kdo z nás jest mocnějším.“ V boji pak nastalém syn byl poražen. a duch starého bojovníka uspokojen se vrátil do podsvětí.

Osobám vznešeným kynul však po smrti osud lepší. Stateční bojovníci dostali prý se na slunce; sluneční skvrny jsou jich duše. Jako Rupe hledaje svou sestru Hinauri pronikl prý až ku desátému nebi, kdež Rehua vládne, tak věřili kmenové z Taranaki, že rozličnými oddíly nebe mohou se dostatí až do osmého, kde přebývají duchové.

Staré náboženství během času valně pokleslo a již za příchodu Evropanů bylo v úpadku. Maoriové nepřijali sice křesťanství tak rychle, jakož učinili mnozí jich polynesští příbuzní. Protože však staré náboženství nedostačovalo, přijali z rozličných vyznání různé články a smísili je se svou pověrou. Nynější stav náboženství maorického trefně charakterizuje Bastian. „Náboženství Maoriů záleží v úctě sebe sama a tím v úctě svých Atua, svých božských předků. Je-li Maori v poměrech neznámých, jichžto přemoci má se podati, tu s pyšným sebevědomím i bůh jeho mu zmizí a on záhy beznadějně podá se osudu.“

Také státní poměry již za příchodu Evropanů byly v rozkladu, a působením evropským nabyly mnohé proměny. Neboť o společném králi, všemi anebo větším počtem Maoriův uznaném, nebylo dříve ani slychu. Rozdíl mezi stavy byl tu značně

vymizel; rozeznávaly se pouze dvě třídy: svobodní a otroci, zajatci to ve válce, kteří sice všechny namáhavé práce svým pánům vykonávali a časem tělem svým k lidojedským hostinám musili přispívat, ale mimo to měli živobytí snesitelné. Mezi svobodnými, Rangatira, největší vážnosti, která přecházela na nejstaršího syna, požívali Ariki. Ti měli moc, vše prohlásiti za tapu a též tapu sprostovati. Ale jinak neměli valného působení; poslušnost nemohli požadovati od žádného člena kmene, vyjímajíc arci otroky. Ani nemohli řídití jednání oddělení, Iwi, anebo pododdělení, Hapu. Když Heke poprvé zvrátil u Kororareky vlajku anglickou, vyslána byla ze Sydneye část vojska, a Ariki kmene Ngapuhi uzavřeli s gouverneurem smlouvu, dle níž Heke neměl nadále rušiti mír. Heke byl jen menší náčelník, ale onou smlouvou nikterak necítil se vázána a o své újmě vlajku podruhé zvrátil a město Kororareku ohněm zničil.

Ariki měli sice moc tapu, ale s tím nikterak nesouviselo vůdcovství kmene. Ariki kmene Ngati kaihoru musil knížectví odevzdati synovci, protože se byl dopustil krádeže, a i tapu, jež lpělo na jednom poli, k naléhání kmene musil odstraniti. Když Hape, nejvyšší náčelník Ngatiraukawů, na smrtelném loži ležel, otázel se synů svých, mají-li v sobě dosti síly, aby vedli národ k novým vítězstvím a aby čest kmene zachovali. Když neodpovídali, vystoupil muž z lidu Te Raugaraha a pravil: „Jsem s to, abych vstoupil do tvých šlepič a i to vykonal, co's ty vykonati nemohl.“ Tak stal se vůdcem kmene, jemuž velel až do své smrti. Jako vůdce čty bojovníkův ani slavným Hongiem nebyl přemožen, ale moc Arikiů, něco za tapu prohlásiti, přes to neměl. Ariki vynikali nádherným oblekem, nosili ve vlasech určitá péra a kolem krku tiki; v ruce měli krásně vyřezávanou hůl z tvrdého dřeva.

Mezi Ariki nebylo lze přijatu býti muži, který již právem svého původu k nim nepatřil, protože jich moc a síla byla

původu božského. Ale mezi Rangatira mohl býti přijat i nepřislušník; této cti zvláště se dostávalo Evropanům, kteří za manželky pojali ženy maorské a přijali taetovování; ale ani těchto podmínek se někdy nežádalo. Novozelandský úředník William Baker v oddělení pro domorodce byl slavným Te Kaniatakirauem jmenován náčelníkem s názvem Te Huia, jakož nám vypravuje Hochstetter, jemuž samému nabízeno bylo toto vyznamenání a k tomu kus země, o kterou vznikl spor mezi Ngaiterangi a Ngatihokoy.

Žena ovšem zaujímala postavení nižší nežli muž, ale ne-žila v tak přísném odloučení od mužů jako na Havaii nebo dokonce na Tahitiu. Ženy maorické společně obědvaly se všemi členy rodiny, dostávalo se jim téže poslušnosti od dětí jako otcům a přítomny byly i veřejným schůzím a válečným poradám. Doprovázely muže své do boje a podněcovaly je k udatnosti.

Novozelandané žili ve mnohoženství; avšak jediné vznešení měli více žen, z nichž ona, která stala se matkou prvního syna, pokládána byla za vlastní manželku. Dle manželky řídila se i mužova příslušnost ke kmeni a hodnost jeho, muž byl jí povýšen. Při sňatcích manželských jen velmi zřídka konány byly zvláštní obřady; zpravidla udělil kněz novomanželům prosté požehnání. Ucházení se o ruku nevěstinu bývalo však někdy velmi surové. Dieffenbach praví, že dva sokové svou milenku za ruce uchopili a o ni se tahali; kdo ji druhému urval, odvedl si ji domů jako manželku. Bez vyvrknutí rukou nevěsty ovšem to zřídka se skončilo. Nevěsta zpravidla nebyla tázána o své svolení; to záviselo na rodičích a na souhlasu nejstaršího bratra. Ale i případy, kde uzavřeno manželství přese všechny překážky z opravdové lásky, nejsou zcela osamělými. Dobrou toho ukázkou jest legenda o krásné Hinamoji, podobná pověsti o Hero a Leandru, jenže zde slabší straně plavání se ukládá,

Hinamoa, jediná dcera náčelníka Umukarie v Owhatě na březích jezera Rotorua. milovala krásného, ale chudého Tutunakaje, kterýž obýval na ostrůvku Mokoia prostřed jezera; ale příbuzní její odpírali tomuto spojení. I rozhodla se, že uprchne; za noci tajně odběhla k jezeru, ale nenalezla člunu, neboť všechny byly z opatrnosti vytaženy na břeh, a její síly nedostačovaly. Z ostrůvku zaznívaly k ní žalostně a svůdně zvuky z Tutunakajovy flauty; nemohla odolati, vrhla se do vody a plavala na druhou stranu. A se šťastnějším výsledkem nežli hellenský milovník.

Hochstetter zachoval nám báseň mladé ženy z kmene Ngatikahunuau, „přátelskou píseň“ na slavného cestovatele; básně té, která svědčí o hlubokosti a něžnosti citův, i nyní se užívá, má-li se vyjádřiti vážené osobě dík za zvláštní přátelskou pozornost.

Temně valí se chmurné mraky
kolem vrchů Pukehiny,
přes cestu, kde miláček můj
na věky mi zmizel s očí.
Vrať, ach vrať se ještě jednou!
Aby lásky proud moh' téci
z očí pláčem umdlených,
odměna to pravé lásky.
Tvé paže kdys mě nehodnou
přivinuly k prsoum tvým;
od té doby mé tlukoucí srdce
objalo tě nezlomnými úponky.

Novozelandanka, která schopna byla tak vřelé lásky, i života se zbavila, nemohla-li touhy své dojíti. Davis ve svém díle „Maori Mementos“ sděluje nám báseň ženy, která z nešťastné lásky se vrhla s úskalí. Hluboce dojemné jsou žalozpěvy nad milovanými zemřelými.

Podáváme zde konec žalozpěvu, který složila stará žena náčelníková Patuwhakairi na Hokianze, když krásná mladá

Ngaro zemřela, již srovnává s večernicí, která zachází, „aby se odebrala do světlejšího nebe, kde jí tisíce očekávají, chtějí ji uvítati.“

Vy modré vlny, jež přicházíte a se vracíte,
nepřitékejte již a neodtékejte,
neboť vašeho miláčka odnesli.
Národ hlučně schází se k slavnostem,
člun rychlým během brázdí vlny,
bílá pěna vod vysoko vytryskuje.
Ptáci semo tamo poletují,
tvoříce temné mraky na nebi,
a pak na strmých skalách usedají.
Jenom ty, milovaná, se nevracíš —
a nezbyla nám ani kadeř vlasů tvých,
bychom mohli smáčeti ji hořkými slzami.

Z uvedených příkladů nemůžeme Maoriům odepríti nemalý něžný cit. Jich světorodství náleží mezi nejkrásnější a básnickým názorem nejvíce vynikající plody, které nalézáme u bájí pohanských národů. Jako nadání básnické bylo pokládáno za nejvzácnější vlastnost člověka, tak i umění řečnické bylo hlavní úlohou ve výchování maorického náčelníka. Čím obratněji staré pověsti a zpěvy, přísloví a výroky slavných náčelníků vpleteny byly v řeč, tím většího dojmu řečník v posluchačstvu způsobil a tím větší pochvaly si dobyl. V posledních letech toto nadání již tou měrou nepěstují, ačkoliv právě náklonnost pokřesťenců, jako kněží působiti, má svou příčinu v onom přirozeném daru. Mladší pokolení velkou oblibu jeví ve psaní a zasílání dopisů, jež nazývají puka puka (od anglického slova book), a to takou měrou, že již před dvaceti lety zřízena byla maorická pošta k dopravě živé korespondence mezi domorodci.

Vše, co známe z literatury Maoriů, zachováno bylo ústním podáním; teprve Shortland, Dieffenbach a j. zvláště pak Sir Grey utvořili sbírky pověstí a písní tohoto národa. Mimo báje

o bozích a bohatýrech měli množství povídek o duších: o Patupaearehech, ohromných praobyvatelích, jen čarodějníku zjevných, kteří sídlí na vysokých horách, o Taniwhaech, příšerách mořských, které se hlavně jako žraloci objevují, o saňovitých Ngararaech, skrývajících se v jeskyních, z nichžto se na pocestné vrhají. Se všemi přírodními úkazy, s horami, zejména sopkami, s prameny a řekami spojují rozmanité pověsti, které vysvětlují původ jich pojmenování.

Připomínáme tu název, který má ostrov Severní. Právě tento ostrov, který člověka přírody svými zjevy naplniti musí bázní před podzemními duchy, jest hlavním dějištěm rozličných pověstí. Mezi sopkou Tongariro a Bílým ostrovem čili Whakariem v zátoce Plenty jest několik horkých pramenů. Kterak tyto prameny se sopkou souvisejí, bylo Maoriům dosti jasno, jakož vysvítá z této pověsti velmi rozšířené.

Mezi prvními přistěhovalci z Hawaiki byl také náčelník Ngatiroirangi. Z Maketu, kde byl přistál, vydal se se svým otrokem Ngauruhoem do vnitrozemí, vypěchoval prameny ze země, posil roviny nad jezerem Taupo stromy kowai, které vyrostly z jeho šátku z listí kiekie, křovím roztrhaného, a vylezl na Tongariro. Vrchol jeho pokrýval sníh a led, a poutníci byli by zhynuli zimou. Tu volal Ngatiroirangi na své sestry ve Whakariu, aby mu přinesly posvátný neshasitelný oheň, ježž byly přivezly z Hawaiki. Tyto ihned vyslaly pod zemí duchy Pupu a Te Haeata na vrchol hory, takže náčelník byl zachráněn, ale otrok jeho zahynul. Po tomto otroku posud má jméno jeskyně, kterou oheň vyšlehl. A zde onen posvátný oheň posud hoří a též i na jiných místech, kde byl jiskry zůstavil, když jej oba duchové pod zemí odnášeli.

Maoriové rádi si ukracovali deštivé dni a dlouhé zimní večery rozličnými povídkami. Divy a zlá kouzla i u nich mají důležitou úlohu. Hochstetterem nám vypravovaná pohádka

o Kohukim a jeho dvou ženách, zlé Tuhoroponze a dobré a hezké Korize, arci nemá smírného zakončení, neboť nevinność beztrestně podléhá zchytralosti a šalbě. Oklamáný Kohuki ani se nedozví, že jeho milovaná manželka byla zlou čarodějnici zabita, a žije s touto svorně až do smrti. Nemůžeme proto již tvrditi, že Maoriové špatně rozeznávali mezi právem a bezprávím; vypravuje nám Davis o trestu, kterého zase dostalo se muži, který chtěl bratra svého zabiti, protože manželky jeho požadoval.

Heneitekakara byla velmi krásná žena, manžel její byl Waihuka. Starší jeho bratr Tuteamoamo byl naň žárliv a závistiv, i obmýšlel jej zabiti. Vybídl jej kdysi, aby s ním vyjel na moře lovit ryb; když pak po skončeném lovu těžký kámen kotevní nemohl býti vyzdvižen, přemluvil starší bratr mladšího, aby se proň do vody potopil. Když tento byl pod vodou, přeřízl Tuteamoamo lano kotevní a rychle odplul. Na prosby a nářky bratra svého mu hodil oděv a zlomyslně volal: „Toť bude tvůj člun.“ Waihuka ploval na moři, vzýval bohy a volal ptáky: toroa, karoro a kawau, aby jej odnesli na zem. Ale nikdo ho neslyšel. Pak prosil ryby, ale i ty oň se nestaraly; konečně vzala jej velryba, jeho předeek, na hřbet a odnesla na břeh.

Když byl starší bratr s člunem se vrátil, Heneitekakara se tázala, kde že jest její muž. „V jiném člunu,“ odpověděl Tuteamoamo. Ale manželka se zasmušila a znepokojila; domnívalať se, že jest mrtev. Večer přišel starší bratr k její dveřím a volal: „Heneitekakara, odstrč závoru.“ Ona však odvětila:

Nech mě plakati!
Ať vyslovím svůj nářek
nad mladším tvým bratrem, Waihukou;
viz, rok je dlouhý, o Tuteamoamo —
a ten dlouhý rok jest tvůj.

Při tom vyhrabovala v chýži otvor, aby pod stěnou uprchla. Po druhé volal Tuteamoamo: „Odstrč závoru!“ a ona tutéž dala odpověď. Potom šťastně uprchla na pobřeží a hledala mrtvolu manželovu. Tázala se ptáků, ptala se ryb, žádný z nich manžela jejího neviděl; konečně ukázala jí velryba, kde Waihuka dlí. I zaplakali oba; muž pak pravil: „Jděme do našeho obydlí!“ Tam tiše se ukryli, aby je starší bratr neslyšel. Waihuka zatím sčesal si vlasy a ozdobil péry. Pak bral do rukou kopí, kyj, nůž a ptal se manželky: „Vypadám v tom dobře?“ Ale Heneitekakara pravila: „Vezmi si kopí a budeš-li jím tak dobře točiti jako nyní, pak tvůj bratr podlehne.“

Z večera Tuteamoamo přišel ke dveřím a volal: „Heneitekakaro, otevři, otevři!“ „Pojď sem, Tuteamoamo,“ pravila ona. Tuteamoamo vstoupil, ale v tom bratr jeho vyskočil a kopím jej probodl. Tak, to jest konec.

Jako Samoané, tak i Novozelandané měli bajky, rozmluvy zvířat, v nichž vyličují jejich vlastnosti. Velikou zásobu měli rozličných přísloví a průpovědí, často velmi trefných. Pes líže ruku, která jej bila, ale muž ji tresce. Statečnost ve válce nejistý má výsledek, ale píle v rolnictví jistou má odměnu. Jídlo nevaří kameny, ale ruka mužova. Potrava, kterou dostáváš od jiných, ukájí hlad, potrava, jíž sám si dobudeš, sílí a obcerstvuje. Z rána slunce může mraky přemoci, z večera nikoli. Kouty domu snadno vyhledati, kouty srdce jsou nepřístupny. Při setbě jsou přátelé po řídku, ke žnám přicházejí houfně. Maori prodá svou půdu a lehá pod sluncem, běloh ji kupuje a vzdělává na chléb. Kmen náš vymře jako moa.

Maoriové měli mimo to hojnost písní a popěvek. Tak náboženské karakia: kouzelná říkání, modlitby, zaklínání; od toho nazývají tak i křesťanské zpěvy kostelní. Mimo to zpívali při práci, při veslování, při nesení toto-waka a tuti-waka, obyčejně ve sboru s předním zpěvákem. Haka, písně milostné,

a ngeri, písňě válečné, provázeli mimickými pohyby nebo tancem.

Nejzdařilejší plody básnické nacházíme však ve waiata aroha, písňích milostných nebo přátelských, a ve waia tangi, žalozpěvích, z nichž některé již svrchu jsme podali. Chceme ještě uvéstí píseň, kterou náčelník Wata Ranihi Tawia na Waitakere u Aucklandu napsal na rozloučenou do památníku Hochstetterova.

Vysoko kol vrchů Tararua táhnou mraky,
můj přítel dlí v dalekém severu,
srdce mé nebije již mírně a pokojně,
ale prudce, prsa nepravdělně se dmou,
a samoten lkám; neboť neodlučuje nás řeka,
moře to jest, co nás dělí na věky.
Já zde na úskalí Parituy,
ty daleko, daleko pod jiným nebem.

Nadání a náklonnost ku básnění je zajisté krásnou vlastností Maoriův. Ale týž Maori, který tak něžně dovedl vysloviti své city, objevoval často ohavnou divokost a surovost. Pomstychtivostí býval sváděn ku všelikým ukrutnostem. Jsa lstivý a nedůvěřivý, pokládal takořka zrádu za ctnost, ale v boji často zase osvědčil jakési rytířství. Novozelandané jsou vášniví a velmi prchliví, ale náčelníci přece dovedou se ovládati, neboť pokládají za nedůstojné ztratiti klid a rozvahu.

Hochstetter navštívil náčelníka Takereie, cizincům přátelského; přijetí spojeno bylo s mnohými obřady. „Nikdy jsem nespatrił,“ praví cestovatel, „krásnější a vznešenější maorskou lebku, než byla Takereiova pyšná hlava, ale nikde též chladnějších a přísnějších rysů nežli na potaetovovaném obličejí jeho. Ani vráska úsměvu nebo snad jen přívětivosti neobjevila se na tváři tohoto muže po celý náš pobyt. Seděl tu skrčen, maje na sobě špinavou vlněnou přikrývku, kouřil z dýmky a divoce, příšerně kolem pohlížel. Přítomným domorodcům dával

krátké, rychlé rozkazy. V pyšné, vážné tváři jeho bylo něco imponujícího, ale zároveň velmi divokého.“

Maori nyní na pozdrav podává ruku nejen pakehovi, ale i vlastním krajanům. Starý obyčej tlačit si navzájem nosy posud nevymizel, ale mezi mladším pokolením se ztrácí. Jest to podivný pohled, když mužové a ženy, kteří se po dlouhém odloučení potkávají, se smutnou tváří, snad i za hlasitého pláče k sobě se blíží a tuto ceremonii vykonávají; když byli chvíli hořekovali a plakali (nad známými zemřelými), oddávají se zase veselosti. Evropské líbání a potřásání rukou namnoze i zde se zahostilo.

Jest pozoruhodno, že Maoriové na rozdíl svých příbuzných na Tonze, Samoji, Havaii nemohou přemoci obtíže anglického jazyka. Jakýs Maori pravil, že se mu zdá, že mu jde angličina do ucha, ale že ji nemůže zas vypustiti. Příčina toho jest namnoze v samé řeči Maoriů. Abeceda jejich má totiž jen 14 hlásek, dvojhlásek pak úplně splynulých vůbec nemá. Nemajíce *s*, vyslovují *sixpence* jako *hikipennie*, z *New Zealand* vytvořili *Nuitireni*, z *Victoria Queen of England* *Wikitoria* te *Kuini* o *Ingarangi*. Z té příčiny bylo osadníkům, kteří jinak každému národu svůj jazyk vnucují, zde přiučiti se řeči domácích. Také oba Maoriové, kteří jsou v horní sněmovně, a oni čtyři, kteří zasedají v dolní sněmovně, pronášejíce své náhledy, vždy užívají jen své mateřské řeči. Můžeme to nazvati třeba neohebností a neučelivostí, spíše však to jest houževnatost a konservatismus, plynoucí z mocné národní hrdosti Maoriův.

Věru s bolestí pozorujeme, že i tento národ, duševně vysoce nadaný, blíží se svému zahynutí. Roku 1856. páčil se počet všech domorodců na 56.050 duší, a dle posledního sčítání ze dne 3. dubna r. 1881. žije posud jen 44.100 domorodců (24.370 mužského a 19.730 ženského pohlaví); toť zajisté značný úbytek. Uvážíme-li ještě nepoměrnost pohlaví,

můžeme souditi, že tento národ v příštím století vyhyne. Maoriové sami ve smutné předtuše praví, že vymrou jako ti obrovští ptáci moa. „Jako jetel zahubil kapradí a evropský pes psa maorického, jako krysa maorická zničena byla krysou Pakehů, tak i náš národ pozvolna jest Evropany zatlačován a ničen.“

5. Poměr osadníků k Maoriům.

První zprávy, které dostaly se do Evropy o nově objevených ostrovech v Jižním moři, byly velmi neutěšené. Od té doby, kdy Tasman od domorodců byl přepaden a čtyři lodníky ztratil, vykazují dějiny Nového Zelanda neustálé krvavé srážky mezi divokými ostrovany a násilnickými a bezohlednými zástupci evropské civilisace. Jediný Cook, vlastní objevitel těchto ostrovů, jest čestnou toho výjimkou, a proto jméno jeho posud žije ve vděčné paměti národa, jemuž mnohé dary přinesl.

Hrozný osud, který přemnohé lodi a plavce stihl na nehostinných ostrovech, zjednal ostrovanům u Evropanů pověst nejkrutějšího národa lidojedského, jehož jméno jen s ošklivostí bylo vyslovováno. Násilí na Maoriech zpáchaná vzbudila v nich neukrotitelnou nenávist cizinců, pakeha; násilí však šťastně zjednalo poměry příznivější mezi domorodci a Angličany. Gouverneur King, chtěje totiž osadníky na ostrově Norfolckém seznámiti s pěstováním lenovníka, dal roku 1793. unésti několik Maoriů, nakládal s nimi velmi přívětivě a záhy je propustil zase do vlasti. Tím učiněn začátek obchodu, jemuž otevřena nyní cesta. Neboť dobrodružné lovce velryb a tuleňů, kteří ještě v tomto století dosti měli kořistí, neodstrašovala bázeň před nebezpečím, poskytovaly-li jim dobré zátoky dosti dříví a občerstvující potravu. Takto vznikla záhy osada při zátoce Ostrovní u Kororareky. První osadníci arci nebyli osoby nejlepší: uprchlí lodníci a trestanci z Nového Jižního Walesa,

dobrodruzi všeho druhu, kteří tu se ženami maorickými vedli málo potěšitelný život pakeha-maorický. Rum byl hlavním předmětem spotřebním, a osadnictvo skládalo se dle výroku starého osadníka z lidí, kteří rum prodávali, a těch, kteří ho pili. Obchod s potravinami, lnem a vepří záhy se rozšířil i na obchod s lidskými lebkami, čímž upadali domorodci ještě ve větší barbarství. Brzy zřízeny byly osady na východním břehu, v průlivu Cookově a Foveaux; mnozíci se osadníci domorodce mnohemu užitečnému naučili, ale přinesli jim i mnohé neřesti.

To byl první druh osadníků; v druhé řadě přišli missonáři. V téže zátoce Ostrovní, kde zřízena byla první osada bělochů, přistali roku 1814. první širitelové křesťanství a počali zde činnost svou, po dlouhý čas neúspěšnou. Zejména strašné boje na Severním ostrově zuřící překázely snahám civilisačním. Boje ty způsobeny byly mužem, kterého právě missonáři pokládali za mocný nástroj k dosažení svého účelu.

Hongi byl náčelníkem kmene Ngapuhi a vládl též všem kmenům v okolí zátoky Ostrovní; tím však jeho panstvíchtivost nebyla uspokojena. V průvodu missonáře Kendalla přišel roku 1820. do Londýna a ihned byl krásný a pyšný lidojed předmětem všeobecného podivu. Touto návštěvou nikterak však nevzrostla úcta jeho před missonáři; jeho ideálem stal se Napoleon, kterého pokládal za jediného po Evropanech napodobitelného. Anglický dvůr arci jeho ctižádostivé záměry nikterak nechtěl podporovati. Obdařen různými dary, prodal však Hongi v Sydneyi všecko své jmění, nakoupil z toho ručnic a náboje, a doma pak ozbrojil tím silné vojsko, chtěje si podmaniti celý ostrov Severní. Tak rozzuřila se krutá válka, která ostrov hubila až do roku 1828., kdy nepřátelská kule zmařila záměry tohoto lidojedského knížete.

Přes to v této divoké, nebezpečné době rozmnožil se počet Evropanův i osad. Obchod s lnem a dřívím rok do roka vzrůstal, a r. 1826. učiněn byl vystěhovaleckou společností pokus,

arci že marný, založiti tu kolonii. Snad podnik tento se nezdářil pro opatrný odpor missionářů, kteří nechtěli vzdáti se působení na osudy Nového Zelandu.

Po smrti Hongiově missionáři zjednali si rozhodného působení a moci po celém ostrově Severním, a na jejich radu vzněslo třinácte náčelníků r. 1833. na anglickou vládu prosbu, aby k ochraně domorodcův a civilisace poslala do Kororareky svého zástupce. Anglická vláda ovšem velmi ochotně vyhověla této žádosti, zvláště pro to, že byla obava před okkupací francouzskou. Plukovník Busby, který přidán byl missionářům jako konsul, nyní marně se pokoušel sloučením kmenů maoričských utvořiti jednotný stát, nad kterým by vládl on a missionáři.

Anglie tehdy nečinila tudíž naroků na Nový Zeland. Již Cook sice vzal země objevené v držení jménem Jiřího III., ale anglická vláda nikdy o tuto vzdálenou državu se nestarala. Když anglický ministr kolonií Lord Normanby konečně chtěl zjednati průchod právu Anglie na tyto ostrovy, pravil, že kolonisace Nového Zelandu proto nebyla posud provedena, jelikož jest známo, že šířením se bělochů ničí se plémě domorodé.

V Londýně již roku 1825. utvořila se působením Durhama, Baringa a Edvarda Gibbona Wakefielda společnost (New Zealand Land Company) ke kolonisaci Nového Zelandu. Missionáři však tomuto plánu rozhodně se opřeli a podobně o dvě léta později baronu z Thierry, Angličanu to s francouzským jménem, kterýž nazýval se neodvislým knížetem novozelandským a králem Nukahivským a při zátoci Hokianga zříditi chtěl samostatný stát.

Londýnská společnost, nenalezši podpory u vlády, chtěla bez ní na svůj vrub jednati i vyslala roku 1839. z Dealu první loď, aby od ostrovanů novozelandských zakoupila půdu k anglické kolonii. Anglická vláda, nemohouc kolonisty jejich

osudu zůstaviti, prohlásila konečně 15. června r. 1839. Nový Zeland za odvislou část kolonie Nového Jižního Walesa. Konsulem, později gouverneurem jmenován byl kapitán Hobson.

Angličtí osadníci přistali v srpnu roku 1839. na jižním pobřeží ostrova Severního v zátoce, nyní přístavem Wellingtonovým zvané. Kapitán Hobson přibyl pak v lednu r. 1840. v zátoce Ostrovní; v témže měsíci připlula vlastní loď vystěhovalecká, a založeno bylo město Wellington. Do konce roku 1840. přistěhovalo se z Anglie a Austrálie celkem 1458 osob. Část vystěhovalců však odešla do Aucklandu, jež kapitán Hobson zvolil místo zátoky ostrovní. V roce následujícím zřízena byla kolonie New Plymouth a Nelson od New Zealand Company, roku 1848. Otago společností skotskou a r. 1850. Canterbury. K těmto šesti provinciím přibyl r. 1858. zátoka Hawkeova rozdělením provincie Wellington, r. 1860. Marlborough, kteráž od Nelsonu, a Westland, jež od Otaga byla oddělena. V roce 1876. zavedeno bylo místo provincií rozdělení na hrabství; posud však mluví se o těchto devíti provinciích, které mimo New Plymouth, nyní Taranaki zvaný, podržely i původní názvy.

Osadníci u Wellingtonu hleděli nabyti půdy v čase co nejkratším. Již před sklonkem r. 1839. byl kus půdy velikosti Irska za ručnice a náboj, zrcadla, pečetní vosk, šátky a červené čepice, za křesadla a mnohé tretky zakoupen a upraven. Kapitán Hobson pak pomocí missionářů svolal do Waitangi 46 náčelníkův a uzavřel s nimi smlouvu, kterou tito navždy se vzdali práv svrchovanosti, královna však zaručuje náčelníkům a kmenům, rodinám a jednotlivcům neporušitelné právo na jejich pozemcích, vyhrazuje si při prodejích právo předkupní, a bere konečně domorodce novozelandské pod svou královskou ochranu a poskytuje jim všechna práva anglických poddaných. Tuto smlouvu podepsalo všech oněch 46 náčelníkův a později 512 Maoriů z rozličných krajín obou ostrovů.

Praví se, že k uzavření této smlouvy užito bylo všelikých prostředků, domluv a podplácení. A přec bylo tehdy i později dosti lidí, kteří ostře kárali závaznou smlouvu, kteráž uznávala majetková práva domorodců; chtělif s Maorii právě tak jednati jako s domorodci australskými, kterým odepřena veškerá jich práva na vlastní pozemky. Z porušení práva, smlouvou Waitangiskou uznaného, vznikly všechny boje mezi domorodci a osadníky.

Vláda však hned z počátku o to pečovala, aby nebylo Maoriům křivděno. New Zealand Land Company koupila za malý náklad rozličného zboží 20 millionů acreů čili 8 millionů hektarů půdy; úředním vyšetřením byla však tato koupě obmezena na 282.000 acreů. Z toho nacházelo se 60.000 acreů v okolí mladé osady New Plymouth. Ale prodávající, tak totiž tvrdil jiný kmen, neměli práva k tomuto pozemku, a opětým vyšetřením zbylo z oněch 60.000 pouze 3500 acreů. Maoriové dostali zapláceno sice za celý pozemek, ale peněz nechtěli již vydati; osadníci musili povolit.

Prodej pozemků nebyl jedinou stížností domorodců. Dokud nebylo tu vlády, nebylo cel, a všechny přístavy byly svobodné; velrybolovci často sem zajížděli a provozován byl čilý, neobmezovaný obchod. Nyní však věci se změnily; lovci nepřicházeli, prach a broky, tabák a vlněné deky staly se drahými. V Kororarece zřízena byla celnice a vedle ní postavena byla na znamení anglické výsosti tyč s praporem. Náčelník Heke, rozhněván obmezením nyní zavedeným, 8. července r. 1844. stožár skácel a spálil. Prapor sice brzy byl znova vztyčen, ale zároveň prohlášena byla Kororareka za přístav svobodný. Přes to a snad právě pro tu povolnost prapor opět byl skácen. Konečně dána k němu vojenská stráž; ale Heke útoky své opakoval, takže vojsko se vzdálilo a uchýlilo na lodi v přístavě právě meškající. Tím počínají se maoriské boje, které po krátkých přestávkách až do nejnovější doby potrvaly.

Vojsko osadnické útočilo na pah v Okaikau, kdež Heke se ohradil, a dvakráte s velikými ztrátami bylo odraženo; ale v noci maoriové pah opustili. Na místo gouverneura Fitzroye nastoupil nyní rázný Jiří Grey, který vzpouru brzy pokořil, takže roku 1846. uzavřen byl mír. Grey však všude chránil práva domorodcův. On toho dovedl, že anglická církev spojila se se 66.000 acreů půdy při zátocce Ostrovní, kdežto posud 216.000 acreů požadovala; mimo to odstranil pro Maori trest vězení, jež pokládali za velmi hanobící, a ustanovil, že osadník smí kupovati půdu jen od vlády a nikoliv od domorodců.

Tím zjednáno bylo zas utišení, ale ne nadlouho. Maoriové dobře nahlíželi, že cizinci na jich škodu vzrůstají a bohatnou. Aby tomu zabránili, spojili se kmenové, posud od sebe odloučení, v jediný národ pod jedním králem. „Žijme spořádaně,“ volal jeden z jejich řečníkův, „abychom vzrůstali jako Evropané! Proč máme vymizeti ze země? Nový Zeland je náš. Miluji tu zem.“

Zvolený král byl Potatau te Wherowhero, náčelník mohutného kmene Ngatimahuta nad Waitakem; v mužném věku byl statný hrdina, tehdy byl věkem sešlý, slepý a chromý. Nazýval se králem míru a na znamení zásad nového království zvolil do národního praporu červený kříž se třemi hvězdami: víra, láska a zákon. Mimo to bylo na bílém poli, červeně ovroubeném, slovo Nuitireni, t. j. Nový Zeland. Hlavním městem vyvoleno bylo Ngaruwahia nad stokem Waikata a Waipy. Původcem celého tohoto hnutí byl však William Thompson č. dle maoriské výslovnosti Wiremu Tamihana, velmi obratný, čilý muž, který všeobecně nazýván Kingmaker, tvůrce království.

Týmž časem spojilo se několik mocných náčelníků nad Waikatem v tak zvanou Land League, aby zabránili dalšímu prodávání pozemkův Angličanům. Král míru Potatau zemřel,

a v království se uvázal syn jeho Matutaora, t. j. Methusalem, který pak přijav náboženství Hau hau nazýval se Tawhiao. Za něho propukly boje znova.

Jakýs Maori prodal u Plymouthu malý kus pozemku svého osadníkům. Náčelník Wiremu Kingi, t. j. William King prohlásil však tento prodej za neplatný a zřídil na onom pozemku pah. Byl sice zde i u Waireky poražen, ale angličtí vojáci ženouce útokem na pah Waitara byli odraženi a utrpěli značných ztrát. V roce 1861. nastalo příměří. Ale žádná strana nevěřila v trvalý mír; kolonisté cvičili se ve zbraní, osadníci z New Plymoutha poslali ženy své a děti na ostrov Jižní a Maoriové zaopatřovali se válečnou zbrojí. Dle celních výkazů nakoupili od roku 1857. do 1860. zbraní a náboje nejméně za 50.000 liber šterl.; Angličané s druhé strany sehnali 15.000 mužů vojska, mezi nimiž bylo 5000 dobrovolníků.

Na místo gouverneura Browna znova do Aucklanda povolán byl Sir Jiří Grey. Ale i jeho snaha, nespokojenost Maoriův umírniti tím, že jim dal ústavu, nemohla zameziti propuknutí nepřátelství a boje.

Maoriové v Taranaki obsazovali i ty pozemky, které skutečně a spravedlivě Evropany byly koupeny. K zachování práva poslán byl na místo rozepří malý oddíl vojska. Ale Maoriové jej z úkrytu přepadli a 4. května 1863. úplně pobili. Od té doby trvaly boje až do polovice roku 1872.

Maoriové měli jen 2000 vyzbrojených bojovníkův, ale dovedli se brániti, přepadali jednotlivé tlupy anglického vojska a potulnou válkou Angličany unavovali. Velmi vydatný odpor kladli v ohraženém pahu i mnohonásobné přesile řadového vojska. Ale konečně hrdinní Maoriové ustupovali přemoci; kmen Waikatský byl téměř úplně zničen, ti co zbyli, zatlačeni byli do Taranaki. Dobytím pak pahu Orakau v hořejším údolí Waikata dne 2. dubna 1864. zmocnila se anglická vláda výhradného držení celé krajiny.

V Taranaki posud měli Maoriové v držení pozemky, které po právu náležely osadníkům; i propukla zde zas roku 1864. válka, ve které mnozí Maoriové vydatně pomáhali osadníkům. Tak byl na ostrově Montona v dolním toku Wanganuie konán jakýsi souboj, pro nějž obě strany, Maoriové nepřátelští i spřátelení, určili bojovníky; vítězství zůstalo po velikých ztrátách na straně Maoriů s osadníky spřátelených. Tento rozkol, obyčejně se vyskytující ve válkách necivilisovaných národů proti vetřelcům, pomohl Angličanům ke konečným výsledkům.

Náčelník Te Kooti čili Scott byl též Maoriem přátelským. Ale shledalo se, že je srozuměn s Hau hauy, nepřátelskými Maoriy. I byl Te Kooti zajat a se 300 jinými Novozelaudy roku 1866. vypovězen na ostrovy Chathamské. O dvě léta později však Te Kooti zakotvil v zátoce Poverty, doprovázen téměř všemi zajatými kmenovci; bylť se zmocnil škonara, kterýž na ono souostroví dojížděl, a kapitána přinutil k poslušnosti. Odtud odebral se do Taranaki a po čtyři léta s úspěchem se bránil anglickým četám. Jako dříve Thompson, stal se nyní Te Kooti hrdinou Maoriů. Na zajetí jeho koloniální vláda vydala téměř půl milionu liber šterlinkův, a Te Kooti jest posud svoboden.

Otázka pozemková není do dnes rozřešena. Maoriové pokládají zabavení svých pozemků za bezprávné násilí, které dlužno odstraniti. I v nejnovější době zase vypukly nepokoje, neboť Maoriové zmocnili se a zorali pozemky, patřící osadníkům ve Waikatu a Taranaki, původcem toho byl náčelník Te Whiti, jenž mezi domorodci způsoboval nebezpečné hnutí. Ale vzniklé nepokoje byly bez krveprolití utišeny po zatčení mnoha osob. Maoriové později znova byli uraženi ve svých právech vládou, kteráž přikázala stavbu silnice okresem Parikoha, jediné Maoriy obydleným. Tomuto usnesení Maoriové se rozhodně opřeli; náčelník Sydney Taiwhanga, Hare Hongi Hika a Hakena Parore vydali se r. 1882. do Londýna, aby osobně

u královny a ministrů stěžovali na porušení smlouvy Waitangiské.

Novozelandská vláda nikterak nechce proti Maoriům užívatí násilí. Maorský král je na svém území skutečně jediným vladařem, a území jeho jest útočištěm všech zločinců, jimž poskytnouti chce ochrany. Koloniální vláda ví, mnoholi krve a peněz stály dřívější války, a proto jich nevyvolává. Ona i Maoriové sami vědí, že životu jich není na dlouho. Když novozelandská vláda kdysi v pochybnosti byla, má-li vésti válku proti Matutaerovi, t. j. králi Tawhihaovi, poradil sprátený náčelník maoriský gouverneurovi toto: „Matutaera jest jako strom, který samotén stojí na pasece našeho lesa; nevšímáme-li si ho, vadne a zmírá. Má rada, gouverneure, jest, nech Matutaeru v pokoji.“

Této rady bylo poslechnuto a ještě nyní se jedná podle ní. Nad to vydávají se ještě značné summy na podporování chudých Maoriů moukou, cukrem, přikrývkami a j.; vláda raději provádí tuto cukrovou a moučnou politiku, než by se pouštěla do nejistých a drahých válek. Byloť r. 1860.—1861. oněch 240 hektarů sporné půdy v Taranaki vykoupěno desíti až patnácti milliony zlatých válečných útrat!

Krajina, posud jediné od Maoriův obydlená, „King Country“, je souvislá část Severního ostrova na severozápadu od jezera Taupo a zabírá 4050 □ km. Na západě jest hranicí moře mezi přístavem Aotea a řekou Mokau. Od této řeky vedena je hranice rovnoběžně s obratníkem k jezeru Taupo, podél jeho severozápadního zálivu až ku Waikatu, odtud rovnoběžně s levým břehem Waikata až k jeho střednímu toku, jenž z části jest hranicí, a obrací se zase na západ. Hlavní ves a sídlo krále nazývá se Te Kuite. Ale i tyto rozsáhlé a úrodné pozemky případnou bílým vetřelcům, jichž stále přibývá.

Kolonie trvá nyní 44 let, i měla dle sčítání ze 3. dubna roku 1881. celkem 534.008 obyvatelů, totiž 489.909 osadníků (269.643 muž., 220.275 žen.) a 44.099 Maoriův (24.370 muž., 19.729 žen. pohlaví). Mezi osadníky napočteno bylo 4941 Číňanů, mezi nimiž bylo jen osm žen. Rakušanův obývá zde něco málo přes 400. Počet Němcův udává se na 4800.

Hlavní výrobky jsou nyní zlato, jehož do 31. března vyvezeno bylo za více než 109 mill. zlatých, zejména z Otaga, Hokitiky a řeky Thames, dále uhlí, pšenice, oves a ječmen (r. 1880. vyvezeno obilí za 9 mill. zl.), vlna (přes 31 mill. zl.), konzervy masa a zvěřina. Kolonie měla r. 1878. (poslední sčítání): 137.768 koní, 578.430 kusů hovězího dobytka, 13,069.338 ovců a 207.340 prasat. Průmysl jest nepatrný, ačkoliv slíbeny byly vysoké odměny na oživení jeho. Proto přivážejí se hlavně výrobky průmyslové. Přívoz r. 1881. obnášel 74,570.000 zl., vývoz 60,608.000 zl.

Příjmy (roku 1882.: 34,881.000 zl.) obyčejně výdaje neuhražují, protože Nový Zeland veliké summy peněz vydal na železnice (2043 km.), telegrafy (6013 km.), přistěhování a j. Dluh dosáhl tudíž výše 277 mill. zl. t. j. 536 zl. na jednoho obyvatele. Přes to úvěr kolonie jest dobrý.

6. Města.

Zřizováním osad současně na rozličných místech Nového Zelandu povstalo více měst, ale žádné z nich není obzvláště rozsáhlé. Hlavní město, kteréž v Australii zabírává značný díl veškerého obyvatelstva, zde ani prvního místa nezaujímá. Arci že Wellington teprv od roku 1876. na místo Aucklandu vstoupilo. Čítá nyní se čtvrtým předměstím 21.000 obyvatelů. Maoriové bydlí ponejvíce v předměstí Te Aro. Wellington je sídlo gouverneura, vlády, parlamentu, má několik kostelů, dvě divadla, šest bank, museum a botanickou zahradu, plyno- a vodovod. Protože posud vyskytuje se zemětřesení, vystavěny

jsou domy Wellingtona, jakož vůbec ve všech městech ostrova Severního, zpravidla ze dřeva. Nová vládní budova je nádherný palác ve slohu renaissančním, hlavní chrám pak cizinci z dálky zdánlivě se jeví jako pyšná gothická kathedrála z bílého mramoru. V zahradách převládá nehezský australský blahovičník. Z města vede dráha do Napieru. V prostorném přístavě, části to Port Nicholsona, vydán jest vlnobití karanténí ostrůvek Somes Island. Město, které samo má 37 plachetních lodí o 5815 tunách a 18 parníkův o 2035 tunách, spojeno jest parníky se Sydneyí a Melbournem a s přístavy kolonie. Dřívější hlavní město Auckland na jižní straně přístavu Waitemata, západního to výběžku chobotu Hauraki, má devět předměstí a 37.777 obyvatelů. Ve městě jsou četné kostely, devět bank. několik vyšších škol, veřejná knihovna se 4000 svazky, museum, plynová vodovod, několik průmyslových závodů: loděnice, kotlářny, pily a j.; město má 221 plachtových lodí o 13.844 tunách a 45 parníkův o 2354 tunách. Pravidelné plavby obstarává Pacific Mail Co. parníky do Sydneje, Honolulu a San Francisca, jiné parníky plují do Viti a domácích přístavů. Na jihu od města vypíná se stará sopka, Mount Eden; s její okraje jícnu, nyní evropskými travinami porostlého, je rozkošný rozhled. Na sever spatřujeme chobot Hauraki s četnými ostrovy a půlostrovy, nad kterými vážně se vypíná Rangitoto, na jihu skalné stěny v přístavě Manukau. Uprostřed zříme převlaku s četnými malými i velikými, osamělými a shluknutými kužely sopečnými a chmurnými polemi lávovými, mezi něž zde onde se vloudila pole osetá. Přes úžinu, jenom devět km. širokou, vede železnice do Onehungy při velikém ale mělkém přístavě Manukau. Jiné důležitější místo na Severním ostrově jest Grahamstown při Firth of Thames, zlatokopní město se 4864 obyvateli uprostřed Thameských zlatých dolů, příkrých to hor úzkými rozsedinami oddělených. Od roku 1867. do 1879. bylo zde dobyto zlata za více než 42 millionů zla-

tých. Napier jest hlavní město bývalé provincie Hawkeovy zátoky, má 5756 obyvatelů, jest vystavěno na pískovcové skále, která osaměle z nízkého bařinatého břehu do zátoky vyčnívá a jen úzkou, z části umělou hrází s pevninou je spojena. Přístav hodí se jen pro menší lodi. Wanganui (4643 obyvatelů) v provincii Wellington leží nedaleko vtoku řeky téhož jména do průlivu Cookova; s Wellingtonem a Napierem spojeno jest železnicí. Nedaleko jest vyšší učiliště pro Maorie. New Plymouth v provincii Taranaki (3326 obyvatelů) rozkládá se malebně při moři a na úpatí hory Egmonta, na jihu majestátně vystupující; pro nedostatek dobrého přístavu město však nerozkvetlo, ačkoliv okolí jeho, zahrada Nového Zelandu, jest velmi úrodné. Železnice vede k průlivu Cookovu. Jmenovati ještě sluší Russel čili Kororareka na dalekém severu, první sídlo vlády a dějiště mnohých bojů. Na blízku jsou značné doly uhelné, stanice pro parníky a velrybolovce.

Nejdůležitější město Jižního ostrova a Nového Zelandu vůbec jest Dunedin na pobřeží jihovýchodním. Je to velmi krásné město, jehož vynikající budovy: universita, museum s knihovnou, radnice, nemocnice, dvě divadla, šest bank, četné kostely jsou vystavěny z bílého kamene. Botanická zahrada jest vedle jiných veřejných míst oblíbeným místem, a závodistiště jest proslulé. Dunedin tak rychle rozkvetlo po objevení bohatých zlatých dolů. Dle sčítání z roku 1881. má 24.377 obyvatelů a s osmi předměstími, kamž vede tramvay, celkem 42.802 obyvatelů. Do Christchurchu na severu a Invercargillu na jihu jdou železnice. Přístav města jest Port Chalmers, 15 km. na severovýchod při přístavu Otago; má velkou lodnici, 80 lodí plachetních a 26 parníkův a 4955 obyvatelův. Odtud na sever jest Timaru (3923 obyvatelů) při dráze Christchurchské; jest vývozním přístavem pro kraj, bohatý na stáda. Dále na sever jest značné, zámožné město Christchurch, mající 15.224 a s pěti předměstími 30.719 obyvatelů.

Vystavěno bylo anglikanskou církví, proto většina ulic má jména anglických biskupů. Četné kostely, museum, šest bank, dvě divadla, nemocnice a blázinec; velikým oblíbeným parkem Hagleyským protéká Avon. Christchurchský přístav jest 15 km. vzdálen, jest to Lyttelton, k němuž vede železnice; má loděnice, maják, přístavní hráze a 80 lodí o 20.246 tunách. Rozkládá se krásně v hloubi Port Cooperu a kolem obklopen jest vysokými horami; má 4127 obyvatelů. Jiná důležitá místa jsou Invercargill na jižním břehu (4592 obyvatelů); Hokitika na západním břehu (4884 obyvatelů) jest jako severnější Greymouth přístavem pro bohatý okres zlatonosný; Nelson ve hloubi zátoky Tasmanovy (6763, s předměstími 9323 obyvatelův); odtud vede železnice do Foxhillu, kdež jsou bohaté doly uhelné. Bohužel jest přístav malý a rejda nechráněna před větry východními a jihovýchodními.

VI.

Mikronesie.

Ostrovny mikroneské a jich obyvatelé.

Mikronesie je množství malých, většinou korálových ostrovů: malé ostroví. Z oněch ostrovů jenom některé mají značnějšího objemu, a celé souostroví nezabírá více než 3530 □ km. čili 64·1 □ míle, čili ani tolik co některý větší ostrov ze sousedních Hebrid. Rozeznáváme celkem čtyři skupiny: ostrovy Gilbertovy, Marshallovy, Karoliny a Mariany, k nimžto přistupují některé malé skupiny, jako na př. ostrovy Bonin a půl tuctu sporád.

Téměř všechny ostrovy mikroneské jsou nízké výtvary korálové a přemnohé z nich obkličují laguny. Na útesech porůznu jsou malé ostrůvky s chudým živočištvem i rostlinstvem. Korálové skály jen po řídku byly pozdviženy, jako při osamělém ostrovu Paanopa čili Banaba a karolinském ostrůvku Fais, jichž příkré, téměř kolmé stěny z vápna madreporového se zdvihají do výše 30 metrů, uzavírajíce uvnitř úrodnou sniženinu, kde jindy bývala laguna.

Původu sopečného jsou jen některé z nich; z Karolin: Yap, Ruk, Ponape a Kusaie, pak mnohé z ostrovů Palewských a severní ostrovy Marianské. Na nejjižnějších ostrovech tohoto souostroví a na Palewech jest vápno korálové prostoupeno sopečnými horninami, i seznáváme z toho dějiny jich vzniku.

Geologickému složení odpovídá též rostlinstvo. Vysoké ostrovy pokrývá bujná vegetace; ve zvětralé sopečné půdě má hojnou potravu. Pomoří ovroubeno je řadou rhizophor;

mimo několik druhů palem nacházíme kapradí, na Ponape i zasmušilé sosny mezi lesklolistými druhy smokvoňů. Mohutné liany oplétají kmeny v neproniknutelné houští, které

Obr. 189. Aleje kokosovníků.

jen zde onde přerušeno jest malými výseky od domorodců nebo zimnicovými bařinami.

Na nízkých ostrovech korálových jest rostlinstvo mnohem chudší; zejména na ostrovech Gilbertových a severních Mar-

shallowých má tvářnost suchou, zakrsalou. Jižnější ostrovy tohoto souostroví, kterých více dotýkají se vlhké větry západní, jsou již v lepších poměrech. Vůbec čím dále na západ, tím výhodněji mění se rostlinstvo; přibývají stále druhy indické, jakož už na Ponape nacházíme palmu ságovou. Hlavními zástupci jsou však téměř všude palma kokosová a pandanus. Arci že užitečný kokosovník na severních, suchých ostrovech zakrsává, pandanus však dosahuje značné výšky; chlebovník a banany daří se jenom na ostrovech některých.

Mnohem chudší je zvířena. Netopýr a myš jsou jediní zemští ssavci, které první plavci našli; na ostrovech Gilbertských a Ponape jest mimo to pes. Ani ptactvo není četné; na Karolinách, vlastně jen na Ponape, jest jediný druh papoušků, na Marianách pak z počátku vůbec papoušků nebylo. Kur domácí však všude byl nalezen. Pouze mořská zvířena jest bohata. Velryby, ryby rozličných druhův, ústřice a sumýši se hojně vyskytují a jsou pramenem značného výdělků.

Obyvatelé těchto ostrovů jsou smíšenci z Polynesianův a Papuanů; k těmto nejvíce jsou příbuzni nejzápadnější obyvatelé Mikronesie, ostrované Palewští. U těchto častěji spatřujeme kudrnatý a v chumáče spojený černý vlas, jakož i papuanský, ohnutý, téměř židovský nos, kterýž, arci jen porůznu, zříme i na ostrovech Marshallových a Gilbertových. Na Palewech nacházíme výhradně krátkolebce, ale dále na východ tento typ ubývá, takže na Ponape jsou již čistí úzkolebci. Čím dále k východu, tím více podobá se ráz obyvatelstva polyneskému, na západě papuanskému a směrem k asijské pevnině pozorujeme působení malajské.

Byť i však Mikronesané se přibližovali zevnějškem Melanésanům, přec beze vší pochybnosti řečí, mravy a zřízením náležejí k Polynesianům, od nichž jen nepatrně se různí. Vyličení, jež podali jsme o Polynesianech, celkem platí též o obyvatelích mikroneských souostroví.

M a r i a n y.

Toto souostroví objevil Portugalec Magelhaens, kterýž k příkazu Karla V. vykonal podivuhodnou cestu kolem světa; týž 6. března 1521. spatřil Saypan, Tinian a Agrigan i nazýval ostrovy ty Islas de las velas latinas pro tvar plachet od domorodcův užívaných, a též Ladrones pro četné krádeže, které ostrované spáchali. Missionáři, usadivše se roku 1668. na Guamu, podali nám zpráv podrobnějších; ze svých stanic na Guamu a Saypanu konali plavby na Anatagan, Sarigan, Alamagan, Pagan a Agrigan, i našli Assonsong (Asuncion) a Mangs. V novější době Anson dlel delší čas roku 1742. na Tinianu; další zprávy podali pak Byron 1765., Wallis 1767. a Crozet 1772., konečně Freycinet 1829. a Sanchez y Zayas.

Mariany, zvané tak na počest vdovy po Filipu IV., rozkládají se od severu na jih od 21° až ku 13° sev. šíř.; ale od západu k východu zabírají pouze jeden stupeň (145°—146°). Skládají se celkem z 15 ostrovů, z nichž pět sloučeno jest v severní, 10 pak v jižní skupinu. Ze skupiny severní jsou jen dva ostrovy obydleny: Agrigan a Pagan (celkem 18 obyvatelů), z jižní čtyři: Guam (514 □ km., 7000 obyv.), Rota (114 □ km., 400 ob.), Tinian (130 □ km., 400 ob.) a Saypan (185 □ km., 433 obyvatelů). Celé souostroví zabírá 750 □ km. (13.6 □ míle) a má asi 8200 obyvatelů.

Veškeré ostrovy jsou sopečné. Činné sopky jsou však nyní jen na Paganu, Alamaganu a Uraccasu; všude však spatřujeme stopy bývalé činnosti, vyhaslé jícny, lávu a trusky. Na Guamu a Saypanu pronikly sopečné horniny vápno madreporové, které je hlavní součástí ostrovů jižních a pustého ostrova Farallon de Medinilla. Zemětřesení je po celém souostroví dosti časté. Jižní ostrovy mají pobřežní útesy, severní jsou jich prosty, ale dobrých přístavů mají obě skupiny pořádku. Nejlepší kotviště poskytuje zátoka Caldera čili S. Luis de

Apra na západním břehu Guama, a přístav Tanapag na Saypanu. Hlavní město souostroví, Agana na západní straně Guama, má přístav, kterýž utvořen jest útesem, úzkým průlivem protrženým; jest však jen malým lodím přístupen.

V úrodné půdě, za souměrných hojných pršek a vysoké teploty (v Guamu 27° C) jest arci rostlinstvo velmi bujné. Rázem svým blíží se k filipinskému, odkud mnohá vyživná rostlina byla přivezena. Z palem původné tu byly jen palma kokosová a areková, dále čtyři divoké druhy chlebovníka, pět druhů třtiny cukrové a též rýže. Důležité rostliny jsou ještě igrname, taro, sagovník, banány a bavlník, který na Tinianu celé straně pokrývá. Na lesních stromech bují rozliční cizopasníci a kolem kmenův a větví otáčí se množství lian, opatřených tuhými ostny.

Zvířena však pozemní jest nad míru chuda. K domácímu netopýru, kryse a vepři Španělové přivezli axis a bílý hovězí dobytek, který se záhy neobyčejně rozmnožil. Z četných ptáků je třetina táž jako na Karolinách; papoušků však zde není. Za to nalézáme nádherně zbarveného holuba hřivnáče (*Caloenas nicobarica*), tabona (*Megapodius Lapérouse*), sassegniat zvaného domorodci, kteří jej dříve jako domácí zvíře chovali. Z nečetných plazů jmenujeme obecného slepáka (*Typhlops braminus*). Moře již hojnější má obyvatelstvo; nejpodivnější ryby jsou ohromný rejnok (*Raja quinque aculeata*), malý magnahak (*Amphacanthus argenteus*), který na několik dní v ohromném množství u břehů se objevuje, a žraloku podobný loupežník, na metr dlouhý alou. Dále želv, velikých krabů, východoindických raků (*Birgus latro*) a měkkýšů jest bez počtu.

Nynější obyvatelé Marian jsou smíšenci filipinských Tagalův a Španělů se zbytky původních obyvatelů, Chamorroů. Na Saypanu založili Karoliňané osadu Garapan, která r. 1865. čítala jen 424 duší. Veškeré obyvatelstvo pácí se, jak shora řečeno, na 8200 duší, ale za příchodu prvních Španělů páčilo

prý se na 200.000 neb i více duší. Španělským násilnictvím domorodci tak rychle hynuli, že r. 1741. jich zbylo jen 1816. Španělská vláda, ustrašena touto úmrtností, zavedla sem Tagaly; ale neštoviční nákazou i toto obyvatelstvo roku 1856. strašně seřidlo.

Líčení Chamorroů jest nyní pouhou upomínkou na mrtvé; již dávno jich není. Olivovou pletí, černými rovnými vlasy a

Obr. 190. Zříceniny chrámové na Tinianu.

plnovousem podobali se tito velicí statní lidé Tagalům; jiné rysy, jako vysoké nosy, ukazovaly zase k Polynesianům.

Přísné rozdělení národa na vznešené a prosté, uzavřené společnosti, areoiům podobné, postavení žen, tabu bylo totéž jako v Polynesii. Ale Mariaňané různí se od Polynesianův a ostatních Mikronesanů tím, že se nikdy netaetovali. I vražda dítek nikdy u nich nebyla zvykem; teprve když Španělové zubožený národ v zoufalství uváděli, házely matky děti své

do vody, aby je zbavily nenáviděného jha. jímž samy byly stíženy.

Na jakém stupni vzdělanosti Chamorrové dříve byli a jak hluboko nynější obyvatelstvo pokleslo, o tom svědčí pohled na stavby dřívější a nynější. Kamenné sloupy na Tinianu na horách i rovinách, tu posud vztyčené, onde již rozvalené. jasně vypovídají o vzdělání a pílí národa, který stavby tyto vykonal. Domy združeny byly v rozsáhlé vesnice, jichž na Guamu roku 1668. bylo 180; nyní nacházíme tam mimo hlavní místo Aganu pouze deset vsí z bídnych a nečistých chatrčí.

Anglický cestovatel ze XVII. století nazývá Guam velikou zahradou. A domorodci měli přec ku zorání půdy jen hůl z tvrdého dřeva a kamennou sekeru. Nyní jsou tyto jednoduché nástroje nahrazeny evropskými a čínským pluhem. K rýži, domácím stromům ovocným a rostlinám bobulovitým zavedli Španělové kukuřici, sago, tabák, indigo a bavlník. Ale domorodci nemají již náklonnosti k orbě ani ku chovu dobytka, nýbrž stali se národem loveckým; zdivočilí jeleni, brav a skot poskytuje jim bohaté kořisti.

Staří Chamorrové byli obratní a náruživí rybáři; jich rychlé proa právem vzbuzovaly podiv plavců, kteří po Magelhaensovi souostroví navštívili. To pominulo, záliba na moři a v rybaření zmizela, i stavějí ještě jen bídne garaidy, vydlabané stromy s postranními prkny, a větší lodi, mají-li jich snad kdy potřebu, vyměňují si od Karoliňanů.

I dřívější dovednost ztratili, vyráběti hlíněné nádoby, ozdobné věci ze želvoviny, zhotovovati látky (ne tapa) z kůry paritia a j.; všecky tyto věci nahrazují nyní špatné evropské výrobky. Jenom ještě zhotovují a barví hrubé bavlněné látky.

Před porobením Chamorrů Španěly i zde panovaly příkré rozdíly mezi vznešenými a nízkými jako na ostatních ostrovech Tichého moře; španělské panství poměr ten vyrovnalo, ale

nižšího nikterak nepovýšilo, nýbrž vyššího pokořilo. Staré vzývání předků přešlo pozvolna v prosté uctívání lebek; lebky zemřelých uschovávány v příbytcích, ale brány též do boje, v němž přinášely vítězství. Proti španělským zbraním ovšem nemohly Chamorrům pomoci. Stará víra zatlačena byla novou, kterou křesťanstvím ani zváti nemůžeme, neboť se obmezuje na zevní obřady, a na místo bývalých kněží nastoupili katoličtí Tagalové. Jenom Karoliňané na Saypanu jsou posud dobrými pohany jako dříve, ačkoliv byli k rozkazu vlády pokřtěni.

Nejen mravy a náboženství se změnily, ale i řeč, která původně příbuzna byla s řečí tagalskou na Filippinách. Nyní se mluví na Marianách nářečím, které je četnými tagalskými a španělskými slovy promícháno; následek to působení přistěhovalců filippinských a vyučování, které zavedli španělští missionáři. Bohužel jsou školy, mezi nimiž i vyšší učiliště, Collegio de San Juan de Latran, v hlubokém úpadku, a národ ve smutné zakrslosti duševní.

A přec byli dřívější obyvatelé tohoto souostroví vzdělání zcela schopni a již dosáhli značného stupně vzdělanosti. O tom svědčí mimo jiné památky též jejich pověsti a písně i úryvky z řečí mnohých náčelníků. Známo jest nám několik řečí náčelníků Djoda, Huraa, Aguarina a j., kterými podněcují své krajanů k boji proti španělským tyranům. „Narodili jsme se svobodni,“ volá Aguarin, „zachovejme si svobodu, kterou příroda nám darovala, kterou naši předkové nám zůstavili! Co by tomu řekli otcové, kdyby nás viděli otročiti hrstce Evropanů, které jen strach náš činí hroznými? Či bojíte se je napadnouti pro jich ohnivě zbraně? Což není však slavná smrt lepší nežli hanebný život?“ Mariaňané volili to přednější a jako mnohý národ, který si lepšího zasloužil osudu, zhynuli rukou mocnějšího nepřítele. Naděje chrabrého Djoda se nesplnila, když ku konci své ohnivě řeči ke krajanům nadšeně zvolal: „Chceme žíti svobodně po naší vůli a našich

mravech! Pojdte za mnou a proslavíme se na věky, neboť jsme otčině své dobyli svobodu života!”

K a r o l i n y.

Ve styky s těmito ostrovy vešli nejprve Španělové z Marian; některé ostrovy arci již dříve byly spatřeny, ale zůstaly nepovšimnuty, protože plavci XVI. století vždy se brali směrem přes Mariany. Záhy však jezovité činili na západní straně souostroví marné pokusy missionářské, a od roku 1788. provozován byl i obchod s Marianami, kamž Karoliňané posud dojíždějí. Ale tím nikterak nezískala zeměpisná známost o souostroví. Duperrey roku 1824. sice ostrovy blíže ohledal, ale důkladné výzkumy vykonal teprve Lütke a průvodce jeho Kittlitz roku 1828.

Karoliny, k nimž někteří počítají též ostrovy Palewské, skládají se z 43 plochých ostrovů lagunových, které se druží ve tři skupiny: velikou střední a malou západní a východní. Rozkládají se téměř po osmi stupních šířky a 28° délky, ale zabírají jen 1450 □ km. čili 26·3 □ m.; jenom některé z nich jsou většího objemu. Tyto jsou mimo korálovou skálu Fais, kolmo z moře vystupující, vesměs původu sopečného, ale jsou nevysoky a nemají už jícnuv a nejeví vůbec známky sopečné činnosti. Jsou však vesměs velmi úrodný; ba i ostrovy lagunové jsou bohaty u srovnání s korálovými útvary východní části Tichého moře. Ku rostlinstvu polynesskému druží se tu tvary molucké a filippinské a dodávají vrchům i údolím zvláštního půvabu. U pomoří táhne se široký pruh rhizofor, dále se rozkládá vzdělávaná půda s lesy kokosovníků, pandanů, chleboňů, palem arekových; hory pokryty jsou až ku vrcholu hustým lesem s druhy smokvoňův a bujných kapradin stromovitých.

Zvířena však i zde jest chuda. Z domácích ssavců nacházíme jen krysu a netopýra (*Pteropus Keraudreni*); nyní však jsou tu i některá domácí zvířata evropská. Ptactvo jest již poněkud četnější; z papoušků nacházíme tu jediný druh (*Chalcopsitta rubiginosa*) a to jenom na Ponape. Mimo to známe několik druhů holubů, na středních ostrovech krásného pěvce a na Ualanu *Callocalia esculenta*, jejíž hnízda jsou jedlá. Také na hmyzy a plazy jsou ostrovy chudy, za to moře jest velmi bohaté a poskytuje hojně kořisti. Plove-li zástup pliskavic ku břehu, vyplují domorodci s lodmi rychle na moře, zabrání rybám cestu zpět do otevřeného moře a zaženou je na plochý břeh; potom arci vykonají slavné hody. Také vorvaň zdržuje se ve vřkolních mořích, a želva karetová často vylézá na písčité břehy. Mezi mnohými krásnými a divotvárnými rybami vyniká malá *Periophtalmus*, i na souši žijící, a z nespočetných koryšů jsou nejpodivuhodnější druhy *Pagurus*, které vyhledávají si ulity plžův a samy si je odnášejí na keře a stromy. Sumýšové jsou velmi četní a pro výživu obyvatelstva důležití.

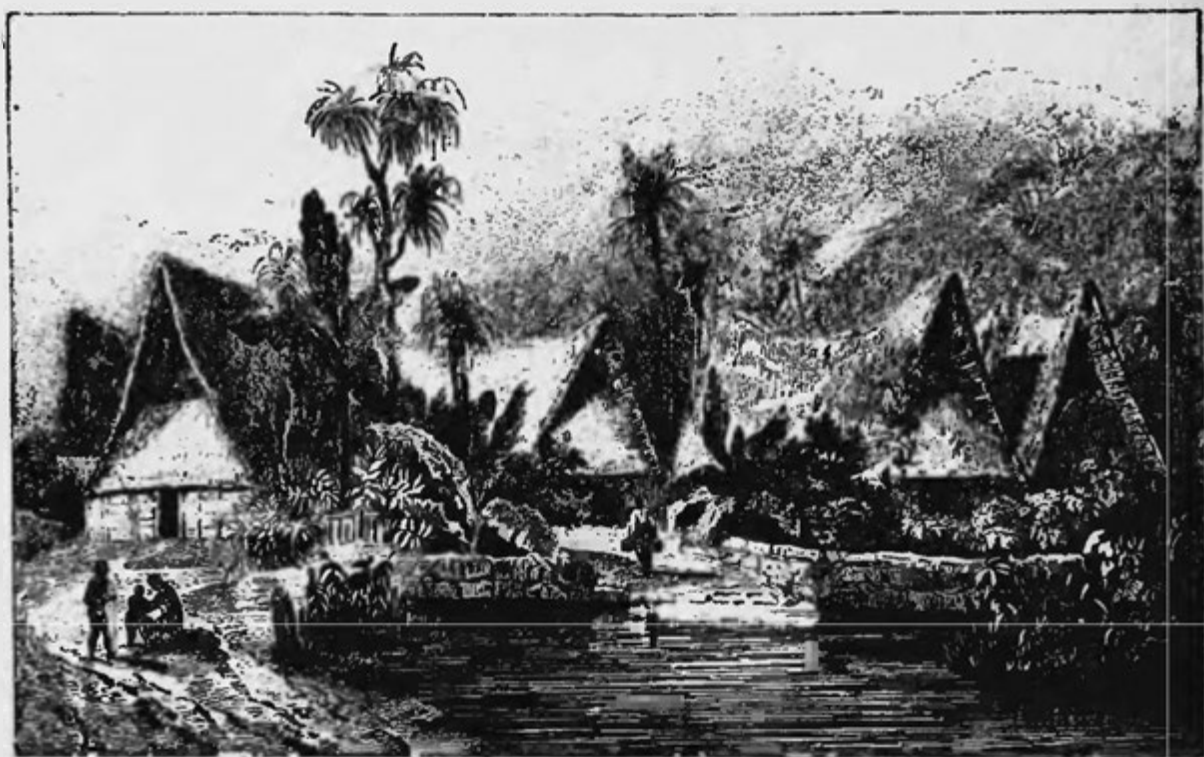
Podnebí jest velice horké, stejnoměrné a vlhké, ale na plochých ostrovech zcela zdravé. Mimo monsuny občas vznikají strašné vichřice, které celé ostrůvky palmami a chlebovníky porostlé ničí a jen holý útes nechávají, kde druhdy byly stinné háje.

Nejdůležitější ostrovy jsou: Kusaie čili Ualan, Ponape čili Puinipet, Ruk č. Hogolu a Yap, též Eap nebo Uap zvaný. Jsou vesměs vysoký a obklíčeny útesy, na nichž jsou nasazeny jednotlivé ostrůvky; vně útesu zdvihají se pak malé čedičové kopule do značné výše. Tyto útesy tvořívají s ostrovy a vnějšími ostrůvky četné i dosti dobré přístavy; jsou dosti hustě obydleny, aspoň na volné straně zevnější. Ostrov Ponape zabírá 347 □ km. a má 2000 ob., Ruk 132 □ km. a 5000 ob., Ualan 112 □ km. a 400 ob. a Yap 207 □ km. a 2750 oby-

vatelů. Úrodné tyto ostrovy ovšem by uživily obyvatelstvo mnohem četnější; ale zdá se, že i na nich i na nízkých ostrovech lagunových obyvatelstva stále ubývá.

Karoliňané jsou kmen mikroneský, postavy silné, pleti tmavožluté, příjemného obličeje a černých vlasů. Kde nebyli utiskováním zneprátněni, chovali se vždy mírně, přívětivě i důvěrně k Evropanům. Jich duševní nadání jest nemalé, ale bylo zajisté dříve ještě větší, jak souditi můžeme z četných,

Obr. 191. Vesnice na Ualanu.

velikolepých kamenných staveb, které na mnohých ostrovech nacházíme: přístavní hráze, náspy proti vlnobití, náhrobky z velikých sloupů čedičových a j. I nynější jich budovy jsou posud velmi úhledné, silnice bývají kamením vydlážděny, na Ualanu pak ohrazují vesnice silnými zděmi. Zvláště dovední byli ve stavbě člunů, které skládají se sice jen z vyhloubeného stromu ohrazeného prkny, ale pomocí velikých plachet na pohyblivých stožárech a vesly s podivuhodnou rychlostí se po-

hybovaly. S těmito nejistými čluny Karoliňané vykonali daleké cesty; vyhledali si cestu na Mariany, kamž i nyní několikrát do roka dojíždějí. Oděv jich jest velmi skrovný; mužové mají leda maro, přes něž nosí vznešení krásné pásy z lýčí, lasturami ozdobené, ženy pak nosí zástěru z listí. Na Ponape za příkladem osadníků již zdomácněl šat ovropský. Látky k domácímu oděvu zhotovují z vláken banánův a hibisků; na Ponape k tomu účelu mají i tkalcovský stav, kterýž mimo na ostrovech Palewských již nikde nespatřujeme v celém pátém dílu světa.

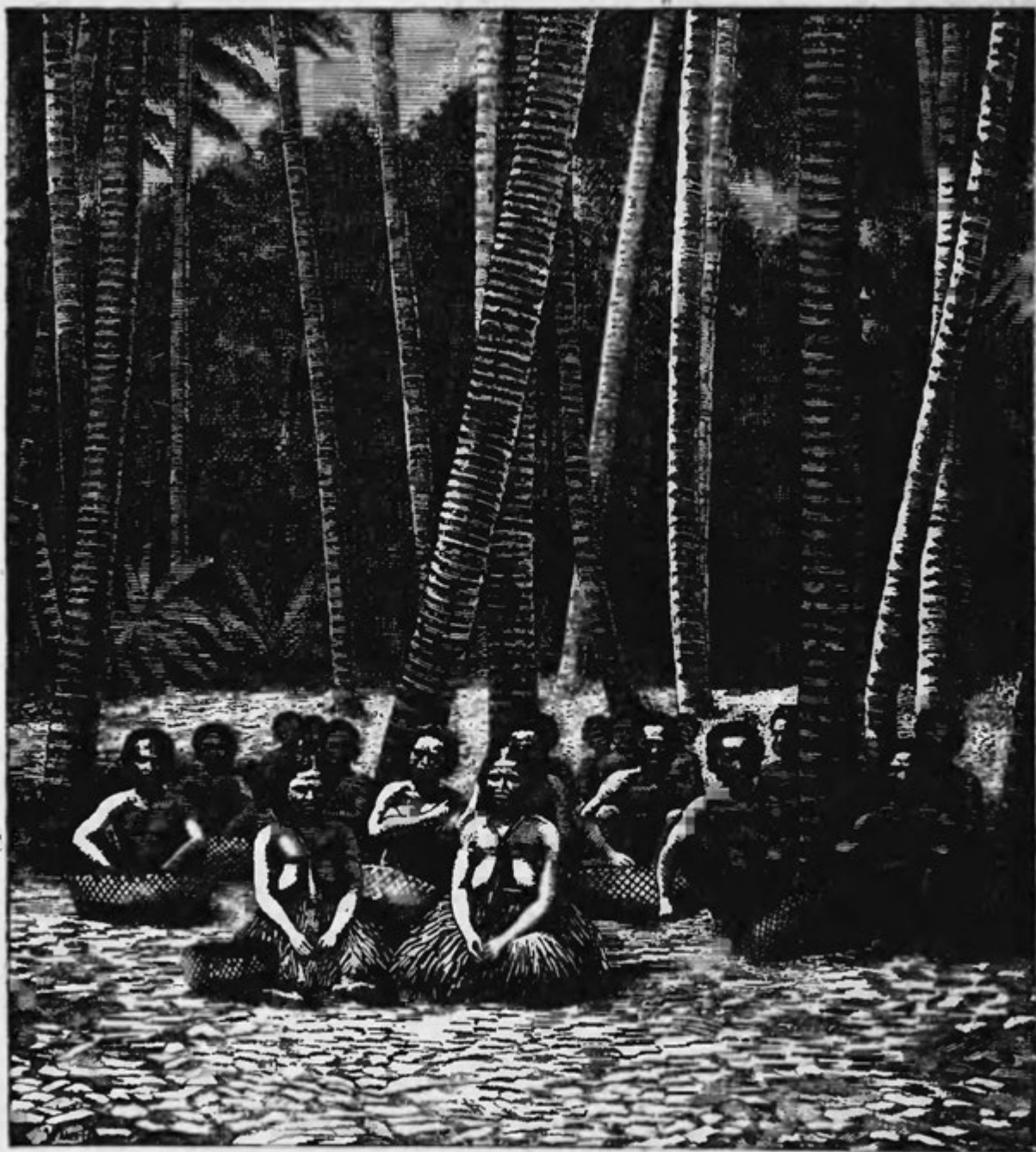

Obr. 192. Náčelník z Ponape.

Orbu provozují jen v míře nepatrné, ačkoli hlavní potravu berou z říše rostlin; plody kokosovníkův a chleboňů jsou hlavní výživou. Sladké věci mají velmi rádi, ale soli neznají. Pokrmy i zde připravují ve známých polynesských pecích. Jako lahůdky požívají Karoliňané palmového vína, z něhož na západních ostrovech připravují jakýsi syrob, který se s vodou směsuje, na Yapu žvýkají betel a na

Ualanu a Ponape vyrábějí nápoj kawový, ale ne jako v Polynesii rozžvýkáním kořenů, nýbrž rozemletím jich na kamenu, v chýži již k tomu určeném. I zde spojeno jest pití kawy s náboženskými obřady.

O náboženství Karoliňanů máme zprávy nedostatečné. Zdá se, že vzývají své předky; kněží opatření jsou značnou

Obr. 193. Skupení domorodcův ostrova Yapu v háji kokosovém.

mocí, a i tapu zde nacházíme. Nyní jest veliká část obyvatelstva pokřtěna; blahověstnou činnost zahájila zde americká missí z Honolulu, i má stanice na Ruku, Ualanu, Ponape, Mokilu,

dále na Mortlockých ostrovech: Etalu, Nukunoru a Sotoanu, konečně na atolech: Lasapu a Namoluku.

Poměry politické i společenské jsou v úpadku. Existuje množství nepatrných států, které neustále mezi sebou válčí, a které občas rázným mužem v jediný celek se spojují. Král, jemuž po boku jest ministr, který však v rukou má vlastní moc vládní, požívá nejhlubší úcty; u přítomnosti jeho státi bylo by zločinem, a chce-li poddaný osvědčiti svou úctu před ním, položí nohu panovníkovu na svou tvář. Podobné vážnosti požívají i vznešení. O zvláštních společnostech, které i na ostrovech Marshallových nalézáme, promluvíme později.

Postavení žen je zde lepší nežli všude jinde v Oceanii; přes to panuje mnohoženství, a sňatek uzavírá se beze všech slavností, jenom když ženich odevzdal tchánu a tchyni nutné dary. Vražda dítek nikdy tu nebyla obyčejem; pouze obyvatelé lagunového ostrůvku Nukunoru, přistěhovalci to ze Samoji, zlořád tento provozují.

Karoliňané, zejména z ostrovů nízkých, neobyčejnou mají náklonnost ku provozování obchodu. Již před příchodem Evropanů byl mezi jednotlivými ostrovy čilý obchod výměnný. Ostrov Ulie vyvážel čluny, Yap kurkumu, bambus, brusy, Ruk rohože a látky. Od Evropanů pak vyměňovali si železo a železné nástroje, zbraně, líhoviny, tabák, láhve a jiné věci za potraviny a své nářadí a zbraně. Když roku 1788. našli cestu k Marianám, provozovali s tímto souostrovím pravidelný obchod, který až do dnes potrval; následkem toho zřídili si na Saypanu i osadu. Později kupovali zde evropští obchodníci tripang a olej kokosový, a zřídili pak na Ponape osadu, která je důležitá jako hlavní skladiště tripangu a želvoviny. Karoliňané posud provozují jen obchod výměnný, ačkoliv již znají cenu peněz, a sami vždy měli jakýsi druh peněz: veliké, okrouhlé, uprostřed provrtané kusy krystalického vápence, které obyvatelé Yapu po člunech dováželi z ostrovů Palew-

ských a které snad pro namáhání a nebezpečí, s tímto dovozem spojená, nabyly ceny. Také byly tu jako na Ponape

Obr. 194. Náčelník Narbon s oběma ženami svými.

peníze velikosti dolarů z téhož kamene a peníze z lastur, které navlékány byly na šňůry.

Ostrovny Palewské.

Některí počítají je mezi Karoliny, s nimiž arci nejvíce jsou příbuzny jak povahou půdy tak i obyvatelstvem; jsou však od nich odděleny širokým mořem, a polohou svou tvoří samostatné souostroví. Ostrovny Palewské (též Palau, Pelew) skládají se z větší severní skupiny a ze šesti plochých korálových ostrovů, z nichžto čtyři jsou obydleny a jeden, Mapia, tak daleko na jihu leží, že by dlužno bylo jej počítati k Nové Guineji, kdyby neměl obyvatelstvo Karolinské, kteréž arci větším dílem bylo zničeno neb uneseno loupežníky papuanskými. Celé souostroví zabírá více než 450 □ km. Severní část, ač byla již r. 1543. objevena a potom častěji navštěvována, ohledána byla teprve v nejnovější době Semperem a Kubarym. Je to skupina šesti neb sedmi nepatrných ostrůvků, které obkličují ostrov Babelthuap čili Baobelthaop, mající 660 □ km. (12 □ mil) v objemu a asi 8000 obyvatelů. Jižní jeho část složená jest z vápna korálového, které ve střední a severní části na rozsáhlých místech prostoupeno a zatlačeno jest trachytem a čedičovou lávou. Rostlinstvo je na místech, kde sopečné horniny zvětraly v úrodnou půdu, velice bujné.

Domorodci na ostrovech Palewských mají tmavější pleť nežli jich východní kmenovci; Semper proto soudil o působení papuanském. Černé vlasy jsou buď lesklé a jako u Malajů hladké, buď kudrnaté a v chomáče spojené; profil není sice nikdy čistě papuanský, ale ony židovské nosy jsou velmi četné, a krátké lebky spatřujeme u všech domorodců.

První objevitelé vším právem chválili povahu ostrovanů Palewských; tak zejména kapitán Wilson, jehož loď se tu stroskotala, a kterýž přivezl Lee Boa, syna krále Abba Thullea do Anglie, kde týž na neštovice zemřel. Nenabyli-li pozdější plavci taktéž dobrého mínění o domorodcích, byli tím asi sami vinni.

Mravy a zřízení Palewanů jsou v celku tytéž jako u Karoliňanů; žvýkají betel, taetovují se, jedí tytéž pokrmy jako východní jich sousedé, ale vaření jest u nich prací mužů. Palewané byli a posud jsou obratnými a vkusumilovnými staviteli; jsme věru překvapeni náspy, silnicemi a kamennými hrázemi, které vystavěli do moře. Zvláště krásně ozdobena jsou shromaždiště spolkův, opatřena jsouce barevnými okrasami a bohatými řezbami, které znázorňují tradice lidu.

Tyto spolky, v severní části klöbbergöll, v jižní kaldebekel zvané, byly spojení mužův i žen; měli zvláštní spolkový dům, do něhož nezasvěcení neměli přístupu. Mužské klöbbergölly mají dosti přísný řád, dle kterého povinni jsou vykonávati markesang, t. j. určitý počet veřejných služeb a prací, ve válce i v míru, pro klöbbergöll i pro stát.

Také Palewané mají druh peněz: kousky porculánu nebo skla, zbroušeného na pravidelné obrazce a provrtaného; připisují jim původ báječný a neumějí již je vyráběti. Nyní arcizkoušejí to i s obyčejným sklem. Těchto peněz užívají jen v obchodu mezi sebou, s Evropany provozují jen obchod směnný, hlavně za trepang, který ve značném množství sbírají a připravují.

Ostrový Marshallovy.

Zdá se, že tyto ostrovy již roku 1529. objeveny byly Španělem Saavedrou; pozdější španělští plavci zvali severní jich skupinu Pescadores. Ale tím teprve poznány byly pouze některé korálové útesy, o jich souvislosti však nevědělo se ničeho; ani výzkumy Byrona r. 1765., Wallise 1767., Marshalla a Gilberta, kteří r. 1788. mimo nejsevernější ostrovy Gilbertovy téměř celou skupinu Ratackou objevili, úplná známost souostroví nebyla získána. Teprve systematické výzkumy

Kotzebueovy r. 1816., Duperreyovy r. 1831., Chromtchenkovy r. 1829. a 1833. podaly jasnější obraz těchto posud málo prozkoumaných ostrovů, k čemuž přistoupily pak zprávy missonářů.

Marshallovy ostrovy táhnou se ve dvou řadách od $4^{\circ} 37'$ až k $11^{\circ} 40'$ j. š. směrem od jihovýchodu k severozápadu. Východní řada, řetěz Ratacký čili Radacký, má 12, západní, řetěz Ralický, má 17 korálových ostrovův; atolů to, které nikde se nevypínají výše tří metrů nad nejvyšší výšku vody. Uzávřené laguny jsou u porovnání s pevnou půdou velmi rozsáhlé, zvláště na ostrovech severních, takže by možno bylo souditi na pozvolné klesání půdy.

Korálové skály pokryty jsou velmi tenkou (nejvýše 30 ctm.) vrstvou půdy, takže tu je přes hojnost pršek rostlinstvo nad míru chudé. Skládá se celkem z kokosovníků, pandanů, chleboňů, divokého tara; na severních ostrovech daří se arrowroot momeapple a přivezené banány. V půdě z ciziny přivážené pěstují okurky, boby a jinou zeleninu. Ostatní díl půdy pokryt je křovím a hrubými travinami otáčivými. Zvířena jest ještě chudší; domácími jsou jen holubové, jespáci, ještěrky, krabi a motýlové, přivezeni jsou vepři, drůbež, psi, kočky a myši.

Ostrovy Marshallovy zabírají 400 □ km. ($7\cdot3$ □ míle); největší ostrovy jsou v skupině Ralické. Nejdůležitějším jest ostrov Jaluit na jižním konci řetězu Ratackého (90 □ km., 1006 obyvatelů = 335 mužů, 398 žen); na jeho nepravidelném útesu jest porůznu asi 40 hezkých ostrůvků. Je tu osada jisté mohučské firmy pro kupování kopry, jediného to výrobku celého souostroví. Na jihozápadě jest malá (5 □ km.) skupina Ebon čili Boston, která však se pokládá za nejbohatší a nejzaldněnější část řetězu Ralického; čítá se na ní 790 obyvatelů. Celé souostroví má dle nejnovějšího udání 10.700 obyvatelův.

Ostrované Marshalští jsou nesmíšení Mikronesané; vyjímaje náčelníky, jsou to postavy malé, slabé a brzy stárnoucí, pleti jsou žluté až černohnědé, vlasy mají černé, hrubé a vous řídký. Boltce si rozřezují a až na ramena vytahují; jako do kličky zavěsují si na ně dýmku, tabák nebo vouné listy. Mužové i ženy se taetovují; je však k tomu potřebí dovolení králova. Oděv jest velmi jednoduchý: pletené pásy a rohože; vlasy splétali si v uzel na temeni. Pokřestění však nyní vlasy si uštíhují, mužové nosí košili a slaměný klobouk, ženy pak kazajku a plášť.

Jich obydlí jsou velice bídna, taktéž i potrava, již pekou v polynesské peci. Jsou však nad míru dovední ve stavbě člunů s plachtami a ochrannými prkny i podnikali s nimi plavby k sousedním ostrovům, užívajíce při tom mapy z hůlek a kaménků zhotovené. Nyní však raději jezdí za plat na lodích evropských.

Rozeznávaly se čtyři stavy: armidvon čili kajur, lidé bez pozemku, leadagedag, pozemkáři, budag, bratři a synové královi; nade všemi vládne irod, král, po jehož smrti následuje mladší jeho bratr, nikoliv syn. Nový král musí zároveň převzít všechny ženy zemřelého. Vznešení mohou žít v mnohoženství; kajur jen jednu manželku smí mít. Pojme-li kajur manželku vznešenější sebe, povyšuje se tím do její stavu. Irod jest u veliké úctě, ale přec neobmezená jeho moc nestala se nikdy tyranstvím jako u Polynesianů.

Nemalé vážnosti požívali též kněží, drikanan; byli vlastně pouhými věšci, kteří povolávání byli k nemocným, aby oznámili konec nemoci.

Povahu ostrovanů Marshallských Chamisso líčí velmi příznivě. Přívětivostí a dobromyslností vynikají nad Polynesiany, a prosti jsou hrubé nemravnosti, kteráž ony poskvřňuje. Též oni mají velikou náklonnost k putování; tomu svědčí příklad Kadua, který s Chamissem cestoval až k ledovým

břehům Sibiře. Bohužel obchod s evropskými loďmi mravnostní poměry valně zhoršil; krádeží a opilství nyní přibývá, a s úpadkem mnohého starého zvyku a přijetím nových špatností, jest ve spojení též ubývání domorodců, pokud arci to možno pro některé krajiny stopovati. Část Marshallských ostrovanů (315 v pěti obcích) přijalo křesťanství od missionářů z Havaii, kteří mají stanice na Nameriku, Jaluitu, Mulgraveu, Majuru, Arnhu, Maloelabu a Aurhu.

Ostrovny Gilbertovy.

Ostrovny tyto, Američany též Kingsmill zvané, táhnou se týmž směrem jako ostrovny Marshallovy. Skládají se celkem z 18 ostrůvků, z nichžto 16 rozloženo je směrem od S. S. Z. k J. J. V., ostatní dva: Banaba čili Ocean a Nawodo č. Pleasant Island jsou osamoceny dále na západu. Všecky ostrovny jsou nízké korálové útesy, které obkličují laguny, ale přec jsou poněkud vyšší (nejvýše 7 m. nad hladinu mořskou) a větší nežli sousední ostrovny Marshallovy. Tenká vrstva málo úrodné půdy pokrývá po různu malé útesy, takže obydlitelné půdy z veškerého objemu (430 □ km. = 7·8 □ míle) není příliš mnoho; a přec obývá tu 36.850 lidí. Však snažili se domorodci chudou vlast s chvályhodnou pílí zlepšiti, a když západní proudy přinášely k ostrovu kousky pemzy, horlivě namáhaly se ženy, aby drahocenné mrvivo sebraly, roztloukly a na kořeny kokosovníků nasypaly. Poskytují kokosovník a pandanus hlavní výživu; kde je hojnost sladké vody, možno jest i pěstování druhu tara (*Arum cordifolium*). Jinak ostrovny málo poskytují výživy, a po neúrodách dostavují se poměry hrozné. Proto ostrované opouštějí svou vlast a vstupují do služeb osadníkův, ať v Queenslandě, ve Vitii, Tahitiu nebo na Samoji.

Ostrované Gilbertští nejsou čistí Mikronesané. nýbrž vzali svůj původ ze smíšení se Mikronesanů a Polynesianů, kteří asi tímž časem na souostroví se přistěhovali. K tomu ukazuje i podání, kterým naznačena jest Amoa, zajisté Samoa, a Banaba (Ponape) jako původní otčina. Přistěhovalci přinesli prý sem z Amoji chlebovník, z Banaby pak taro: toto podání je tím pravděpodobnější, protože nacházíme zde tutéž odrůdu chleboň jako na Samoji. Příslušníci obou plemen, světlejšího a tmavšího, po mnohá pokolení žili svorně vedle sebe, ale tu vznikla rozepře, ve které mužové z Amoji byli zabiti; ženy pak jejich připadly vítězům. Odtud pomíchána je řeč Gilbertanů živly polynesskými, a i ve mravech a obyčejích jsou značné odchylky.

Hawajská missí již roku 1852. zde působila; ale teprve mnohem později dodělala se úspěchů. První stanice zřízena byla na Apaiangu, potom na Tarawě, největším ostrově Gilbertském, na Butaririu a Tapitueji. Četné boje, při kterých ještě roku 1878. konány hody lidojedské, arci byly šíření se křesťanství na překážku, ale konečně nastal pokoj, a misijnáři usadili se ještě na lagunových ostrůvcích Maianě, Agamamě, Marakiu a Nonoutiu. Vedle této hawajské misie působila i londýnská missijní společnost, kteráž od roku 1870. zřídila své stanice na Aroraii, Tamaně, Onotoji, Paru a Nukunau, takže nyní jen Kuria a Aranuka, jakož i na západě ležící Paanopa a Navodo nejsou misijnáři obsazeny.

